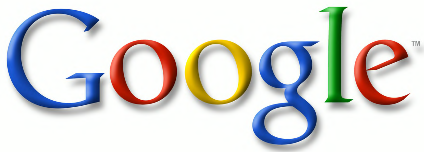

Gustaf Nyman

BERÄTTELSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TRETTIONDEFEMTE DELEN,

FREDRIKS REGERING.

FEMTE HÄFTET.

HATTPARTIETS STYRELSE 1739—1743

OCH

FINSKA KRIGET.

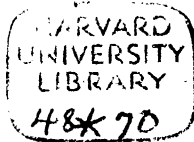
TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG.
1866.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1866.

INNEHÅLL.

FREDRIKS REGERING.

FEMTE HÄFTET.

HATTPARTIETS STYRELSE 1739—1743 OCH FINSKA KRIGET.

FÖRSTA KAPITLET.

HATTPARTIETS ANTRÄDE TILL REGERINGEN.

Föregående delar hafva sökt teckna de personer, som under åren 1720—1738 ledde Sverges styrelse, och likaledes sättet och följderna. Vår berättelse vänder sig nu till tiden närmast efter statshvälfningen 1739.

Horn och hans vänner inom både rådet och kansli-kollegium voro undanträngda. Efter dem och efter några nyligen aflidna riksråd skulle utnämnas tio [1]) rådsherrar och derjemte ny kansli-president och ny hofkansler, flere mindre vigtiga embetsmän att förtiga.

Först skred man till valet af rådsherrar. För hvarje sådant borde enligt lag de tre högre stånden uppsätta ett förslag på 3 personer, bland hvilka konun-

[1]) Kort derefter nämndes ock den elfte.

gen egde nämna, hvilken han ville [1]). Detta kunde nu ske på två sätt. Det ena var, att ständerna på en gång inlemnade alla 10 förslagen fulltaliga, och således framställde 30 personer, bland hvilka konungen egde utse 10; nämligen en från hvartdera förslaget. Men det var svårt, ganska svårt att utfinna så många för ändamålet användbara män, helst det rådande partiet ville framdraga endast sina egna anhängare, eller åtminstone inga, som hörde till motsidan. — Andra sättet var att inlemna blott ett förslag i sender, hvarefter, och sedan konungen derutur gjort sitt val, man kunde på nästa förslag uppföra de två återstående och bredvid dem en ny anhängare, på hvilket sätt konungen skulle kunna tvingas att taga endast sådana personer, som det rådande partiet önskade. Man öfverenskom slutligen om en slags medelväg; nämligen, att blott två förslag, således tillhopa blott 6 personer blefve för hvarje gång konungen föreställda; och på sådant sätt utnämndes nu de herrar, som skulle inträda i rådet. Bland dessa hade 4 de märkligaste, nämligen Åkerhielm, Löwen, Sparre och Ehrenpreus varit medlemmar i det Hemliga Utskott, som genomdrifvit de förra rådsherrarnas afsättning. De öfriga, utom Rosen, voro af mindre betydenhet. Alla ansågos Hattpartiet tillgifna; minst likväl Åkerhielm, Nordenstråle och Erik Wrangel.

Genom flera tilldragelser och i synnerhet genom statshvälfningen 1739 hade emellertid riksrådsvärdigheten blifvit mindre både värderad och eftersökt än förut. Under förflutna tider plägade man till dess beklädande icke gerna taga personer af lägre rang än generalmajorens. Bland så högt stående embetsmän kunde dock vid närvarande tillfälle Hattpartiet icke finna tillräckligt antal passande personer, hvarför man nödgades nedstiga till lägre grader; t. ex. till Ehrenpreus, hvilken förut icke innehade högre

---

[1]) 33. 6.

syssla än den af ett hofrättsråd. Än märkligare var, att icke mindre än 14 personer undanbådo sig den fordom mycket eftersträfvade värdigheten.

Bland dessa 14 var Karl Gustaf Tessin. Han hade blifvit i främsta rummet föreslagen; men undanbad sig, envist och obevekligt. *Jag behöfver*, sade han, *göra en resa till Paris för att spara och vårda mina ögon, och jag vill dessutom icke genom en slik upphöjelse draga fördel af de entledigade rådsherrarnas olycka; emedan jag till några bland dem står i mycken förbindelse.* — *Nej*, sade andra, sade ovännerna: *rätta orsaken är, att han befarar Hattpartiets snara fall till följd af dess egna djerfva tilltag och af kommande riksdagars efterräkning. Han vill derföre*, tillade man, *genom att vara skild från fäderneslandet, också vara skild från allt ansvar för samma partis blifvande regeringsåtgerder. Derför afyttrar han så vidt möjligt sin egendom i Sverge; oaktadt hans grefvinna gråter vid tanken på att öfvergifva sitt fäderneslând.* Med större skäl mente dock andra, att han önskade komma till Paris, dels för att på denna Europas mest framstående skådeplats få lysa med sina lysande egenskaper; dels för att vid detta hof, Sverges förnämsta bundsförvandt, få öfvertaga hufvudsakliga ledningen af Sverges utrikes angelägenheter. Nämnda beskickning blef honom ock anförtrodd, och det med ovanligt stor frihet att föra underhandlingarna så, som honom bäst syntes; ty, hette det, som ordförande i sista riksdagens Hemliga Utskott, egde han om de maktegande ständernas vilja och afsigter närmare kännedom, än sjelfva konungen och rådet [1]).

En bidragande orsak till beskicknings-resan torde böra sökas hos Gyllenborg, hvilken redan nu började frukta Tessin såsom en farlig medtäflare både om

[1]) Somliga säga, att han icke erhållit någon instruktion, men af Tessin och Tessiniana s. 76 tyckes en dylik hafva blifvit för honom utfärdad.

makten i allmänhet, och särskildt om kanslipresidentssysslan, hvilken sednare nu ändtligen skulle återbesättas.

Detta blef ock efter rådsherre-valet riksdagens närmaste göromål, och ej det minst vigtiga; ty under då gällande regeringssätt var kanslipresidenten näst konungen den mäktigaste man i riket. Allmänt troddes, att ernåendet af denna plats varit egentliga målet för Gyllenborgs sträfvande alltsedan 1728, eller åtminstone sedan 1731. Nu ändtligen var företrädaren undanträngd och platsen ledig, och till dennas intagande tycktes Gyllenborg sjelfskrifven. Likväl höjdes mot honom några stämmor, också inom Hattpartiet; i synnerhet bland generalerne, hvilka ansågo honom mer passande för partiledarens hemliga och småaktiga stämplingar, än för statsmannens öppna och storartade åtgerder. I förstone efter Horns afsked blefvo ock som efterträdare omtalade af Hattarna Åkerhielm och Tessin, och af Mössorna Bonde och Lagerberg. Sjelf sade sig Gyllenborg vara liknöjd om den farliga platsen, och han lär inför Hemliga Utskottet hafva bedyrat uppriktigheten af dessa sina ord. Enligt en annan berättelse har han öppet gifvit tillkänna, huru han visserligen önskade få sig nämnde plats erbjuden; men att han beslutat derefter undanbedja sig den. Man ville likväl icke tro på dessa försäkringar. Man ville tvärtom veta, att han i hemlighet arbetade för den ene medtäflarens, Tessins, aflägsnande genom resan till Paris; — och för den andres, Åkerhielms, nedsättande genom att låta upplifva några för denne obehagliga tvister från Åbo-tiden [1]); — och till den tredjes, Bondes, omöjliggörande genom att drifva honom från rådsbordet. En annan berättelse innehåller, att Gyllenborg en gång frågade Erik Benzelius: »*säg mig! bör jag mottaga kanslipresidentplatsen?*» och att Benzelius gaf i början blott undvikande svar;

[1]) 34. 32.

men slutligen ock efter förnyade frågor sade rent ut: »*mig synes, att eders excellens bör undanbedja sig, ty eljest kommer man att säga, det eders excellens blott af egennyttiga beräkningar arbetat mot grefve Horn*». Öfver detta råd har, tillägges det, Gyllenborg visat missnöje, och ju närmare valet nalkades, desto tydligare sågs, att han både ville och skulle blifva den sannskyldige. Det var också en oundviklig följd af alla den tidens omständigheter; äfven af Gyllenborgs personlighet, hvilken, med sina fel och brister, dock bland Hattpartiets ledare stod platsen närmast. Hans vänner bland adeln och borgrarne genomdrefvo ock det beslut, att på förslag till sysslans återbesättande skulle uppföras icke tre, utan blott en person, nämligen samme Gyllenborg, hvilken ock genast utnämndes. Fredrik, som ingalunda älskade mannen, anmärkte ock, huru genom ett sådant förslag han, konungen, mistade sin valrätt och nedsattes till en statssekreterare, den der icke hade annat göra än att underskrifva ständernas beslut.

Många och troligen flertalet af partiets anhängare fröjdade sig emellertid högt, ty de sågo i Gyllenborg en statsman, jemförlig med Frankrikes Mazarin; en statsman, hvilken, förut af Horn undanträngd, nu skulle framträda och visa sina stora egenskaper, lyckliggöra sitt fädernesland och inskrifva sitt minne i svenska folkets tacksamma hjertan. Dessa förhoppningar, denna förtjusning blefvo uttalade bland annat också på följande sätt:

Si! nu är frihet vår med ära återvunnen;
Vårt Manhem räddadt från dess nära undergång.
All afunds kamp och strid ur rådet platt försvunnen.
Nu kommer Sverge i sin rätta, jemna gång.

Nu har man vunnit allt, hvad man har kunnat önska,
När vi vår Mazarin ha fått till president.
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —

Hans frejd, hans mogna vett lär snart nog kunna visa
Hvad Sverge haft för man, som blifvit nedertryckt.
Man kan ej fyllest nog dess egenskaper prisa,
Hans minne skall hos oss i hjertat bli intryckt [1]).

Som vi veta, hade Horn till biträde i kanslikollegiets göromål begagnat rådsherrarne, först Düben och sedermera Bonde. Till samma slags medhjelpare önskade och erhöll Gyllenborg det nya riksrådet general Adlerfeld, en redlig man och tapper krigare, dock i statssaker så föga kunnig och i själsförmögenheter så medelmåttig, att Gyllenborg icke hade i honom att frukta någon farlig hvarken granskare eller medtäflare, hvilket deremot skulle blifvit händelsen med Tessin eller Åkerhielm, hvilka, mente man, just af sådan orsak blefvo förbigångna.

Den afsatte hofkansleren v. Kocken hade varit en utmärkt duglig embetsman; och oaktadt tre månaders letande kunde Hattarna icke inom sina egna leder utfinna en honom värdig efterträdare. Slutligen nödgades man taga en person, som hörde till Mösspartiet, nämligen statssekreteraren Gedda, hvilken dock till följd af stridiga åsigter och, säger man, opålitligt uppförande blef tre år derefter förflyttad till den mindre frestelserika platsen af president i kammar-revisjonen.

De öfriga vigtigare befordringar och belöningar, som vid riksdagens slut blefvo åt partiets anhängare utdelade, hafva vi redan till det mesta omtalat [2]). Tilläggas må, att man gaf åt Höpken 8000 d. s. m. för hans nit att arbeta för turkiska förbundet och levantiska handeln; — åt Tessin som sändebud vid fransyska hofvet betydligt större underhåll, än det vanliga; — åt Plomgren och Kierman tillfälle till fördelaktiga frakter och kronoleveranser m. m.; det mesta detta genom Hemliga Utskottet, och ofta utan att

---

[1]) Skokloster. Miscellan. 18.
[2]) 34. 211.

åtgerderna fingo komma till ständernas vetskap eller afgörande.

På detta sätt hade den nya styrelsen blifvit under vårmånaderna 1739 ordnad. Dess ledande person skulle visserligen vara Karl Gyllenborg; — men vi känna mannen. Äfven nu märktes och anmärktes, att han saknade den allsidiga och lugna omtanke och den beslutsamhet och kraft, som på dylika platser fordras, och att han derföre äfven nu leddes, visserligen icke längre af Höpken, emedan denne började lida af ålderdoms-svaghet, utan i dess ställe af Karl Sparre, hvilken, ehuru mycket både obetänksam och opålitlig, dock genom kraften af sin vilja och häftigheten af sin framfart utöfvade på den svage svärfadern, kanslipresidenten, mycket inflytande. Sistnämnde herre måste dessutom ofta nog rätta sig efter den skara dels unga, dels krigslystna officerare, hvilka han förnämligast hade att tacka för sin upphöjelse.

Emellertid hade Hattarna vunnit fullständig seger, och de uppstämde höga lofsånger öfver sina personer och blifvande bragder. Deras qväde öfver Gyllenborg hafva vi nyligen omtalat. Han sjelf hördes försäkra, *att ingen bättre riksråds-uppsättning kunde finnas än den af 1739, och att nästa riksdag skulle uppvisa ett helt annat Sverge, än det under Arvid Horns styrelse* [1]. Till den nya regeringens glädje såg man ock frampå sommaren komma till Stockholm en fransysk flotta. hvilken företagit denna seglats, som det hette, för att gifva manskapet nödig öfning; men, som man trodde, för att skryta med Frankrikes makt, och för att uppmuntra och, om så tarfvades, stödja Frankrikes anhängare Hattarna. Också ropade dessa om hvarandra: *se! hvilka mäktiga vänner, vi hafva. Med deras och sultanens hjelp blir det lätt*

[1]) Franska. min. br. d. 8 Maj 1739.

att tukta ryssarna. Flere dagar förflöto under gästabud, gifna af och för fransmännen. Till deltagande i de på skeppen gjorda tillställningarna inbjödos äfven fruntimmer, och en af Hattpartiets förespråkarinnor utkastade bland svenska soldaterna en hop penningar med uppmaning att derför dricka Frankrikes skål.

Inom Mösspartiet herrskade ett missnöje, som var både allmänt och djupt. *Hattarna*, sade man, *stödja sin regering, icke på en nation, utan på en faktion*, hvilket också var händelsen; ty ojemförligt största antalet af Sverges innevånare hyste öfvervägande tillgifvenhet för Horn och för hans fredliga grundsatser; ehuru ett litet, men djerft, slugt och högröstadt parti lyckats att vid riksdagen tillrycka sig både ordet och makten. När under mötets sista dagar Hemliga Utskottets långa anklagelseskrift mot rådsherrarnas inre förvaltning blef framlaggd, befunnos anmärkningarna så obetydliga, så småaktiga, att de väckte ovilja äfven hos flere bland Hattarna. Starkast blef missnöjet inom ofrälse stånden, hvilka ansågo sig af riddarhuset lockade och trugade till den både ovisa och orättvisa statshvälfningen. Många ville ej underskrifva riksdagsbeslutet, och andra reste hem i akt och mening att uppreta allmänheten genom berättelser om Hattarnas olagliga förfarande; och från några predikstolar hördes verkligen ord i dylik anda. Bondeståndet protesterade mot det ånyo fattade beslutet att sända troppar till Finnland; men regeringen brydde sig icke derom. Derföre, och emedan konungen ej heller var att lita på, säges man hafva inom ofrälsestånden framkastat den frågan, huruvida icke Sverge borde införa ett republikanskt samhällsskick med en riksföreståndare i spetsen, ungefär så som under Sturarnas tid. När prest- och bondeståndens och äfven många andras ovilja slutligen blef för het och högljudd, skyndade sig Hattregeringen att afbryta riksdagen. Folkombuden sjelfva,

trötta vid trätorna och längtande efter lugnet, gjorde intet motstånd, och den vigtiga och långvariga riksdagen blef ändtligen i April 1739 afslutad [1]).

ANDRA KAPITLET.

ÖFVERLÄGGNINGAR UNDER VÅREN 1739 OM KRIG MOT RYSSLAND.

RIKSDAGS-BESLUTET 1739.

Hat mot Ryssland samt begär att så snart möjligt återtaga de förlorade östanhafs-länderna, dessa känslor hade, som berättadt är, hufvudsakligen bidragit till statshvälfningen 1739. I enlighet dermed hade man oaktadt bondeståndets motsägelse beslutat skicka tvänne regementer till förstärkande af det i Finnland varande krigsfolket. Riksdags-beslutet, förestafvadt af Hattarna, beskref ock rikets både landt- och sjöförsvar samt inre tillstånd såsom mycket *lyckliga och till den grad förbättrade, att Sverge kunde numera med den Högstes beskydd och med välsinnade vänners understöd sjelft åstadkomma, hvad till dess säkerhet var behöfligt.* Så utmålades tillståndet nu, när man ville locka till krig; ehuru nyss förut, och när man ville nedsätta och afsätta den förra styrelsen, rikets tillstånd, d. v. s. följderna af dennas förvaltning, skildrades med motsatta färger. Men, som sagdt är, nu gjorde Hattarna allt för att upplifva modet och krigslystnaden. Ständerna lofvade ock att, till försvarsverkets ytterligare fulländning,

---

[1]) Lynars relation om riksdagen 1738 enligt Manuscpr. i Linköping. Danska och Franska min. br. Jan.—Juni 1739. Uppsal. Sv. Saml. Nolckens bref och berättelser. Vetenskaps-Akademiens bibliot. Voltemats anekdoter.

också hädanefter utbetala åtskilliga för sådant ändamål år 1734 gjorda bevillningar. Hemliga Utskottet hade tillika genom en kommissjon af 12 sina medlemmar låtit utarbeta ett slags testamente rörande utrikes ärendernas ledning. Det var fiendtligt mot Ryssland; men fastställde för begynnandet af ett anfallskrig åtskilliga villkor, nämligen fransyska och turkiska underhålls-penningar, fortfarande krig mellan Ryssland och Turkiet, upproriska rörelser inom Ryssland, Preussens och Danmarks stillasittande; och slutligen bifall af de för sådant ändamål omigen tillkallade ständerna. Mot riksdagens slut, och sedan ifvern hunnit än mer upphettas, gaf man regeringen rättighet att t. o. m. på egen hand begynna kriget, ifall omständigheterna vore gynnande. En bland kommissjonens medlemmar, kyrkoherden Arnell, ogillade dock hvarje förslag om anfallskrig; ty, mente han, Sverge hade ännu icke hunnit hemta sig efter den förra fejden och borde alltså och tillsvidare bibehålla freden. Testamentet blef icke meddeladt åt regeringen, ej heller åt ständerna utan efterlemnades förségladt, för att af den förra brytas och läsas, så snart omständigheterna troddes vara gynnande för det tillämnade anfallet.

UTSIGT TILL FÖRLIKNING MED RYSSLAND.

Nyssnämnda riksdagsbeslut, Hemliga Utskottets och Hattarnas allmänt kända krigslystnad, Gyllenborgs likartade och öppet uttalade tänkesätt, den stora makt, han i egenskap af kanslipresident erhållit, — allt sammanlaggdt, tycktes förebåda en snar och afgörande brytning med Ryssland. Ock likväl såg det i början ut, som skulle just motsatsen inträffa. Knappt var nämligen riksdagen afslutad, innan den förut rasande stormen af ovilja och smädeskrifter mot grannen i öster begynte afmattas; vare sig af trötthet, eller

derföre, att Hattpartiets ledare, hvilka nu mera vunnit sitt mål och sina platser, hädanefter icke läto den af sina handtlangare uppblåsas med samma ifver som förut. Mången trodde sig ock redan nu finna bekräftadt, hvad en och annan bland Mössorna länge påstått, nämligen, att det förnämligast var för att vinna anhängare och genom dem blifva kanslipresident, som Gyllenborg hade smickrat och underblåst krigslystnaden; men att han sjelf mycket väl insåg svårigheterna vid ett dylikt företag, och att han, numera kommen till högsta och således afgörande makten, bäfvade tillbaka för så väl vådan som ansvaret. Andra hafva trott, både då och sedermera, att det fredligare tänkesätt, han nu under några veckor ådagalade, var blott ett försök att insöfva fienden, till dess Sverge hunnit vidtaga de nödiga rustningarna.

Ryska regeringen, invecklad i krig mot Turkiet och befarande inre oroligheter, behöfde fred med Sverge och sökte fördenskull afvärja det hotande anfallet. Så snart statshvälfningen 1739 blifvit genomförd, aflade ock Bestuschew ett besök hos Gyllenborg. De voro från gammalt nära bekanta, ganska nära, nämligen från den tid före partivexlingen 1734[1]), då Gyllenborg var Rysslands anhängare, skyddling, kanske soldtagare, och tillika Bestuschews förtrogne vän. De kunde således föra ett å ömse sidor tämligen öppet språk. Bestuschew uppmanade ock Gyllenborg att bibehålla den hittills rådande freden och anmärkte, »*huru en sådan åtgerd kunde inför de krigslystna vännerna försvaras medelst det föregifvande, att rätta och gynnande tillfället för krig hade redan under och genom Horns dröjsmål gått förloradt*». Gyllenborgs svar innehöll försäkringar »*om hans fredskärlek, om hans afsigt att underhålla godt förstånd med Ryssland*», o. s. v. Af nyss anförda skäl trodde ock många nog, att han verkligen hyste sådana

[1]) 31. 226. 34. 43—49.

tänkesätt, och man tyckte sig dessutom märka, huru oaktadt ofvannämnda troppsändning rustningarna mot Ryssland icke bedrefvos med den ifver, som krigspartiet väntat.

Läsaren minnes engelska sändebudet Finch, dess stolta och fritaliga väsende samt dess vänskap för Horn och ovilja mot Gyllenborg. Sistnämnde känsla gick så långt, att Finch, medelst förebärande af hvarjehanda svepskäl, länge undvek att göra besök hos den nye kanslipresidenten. Men slutligen kunde ett sådant ej längre undvikas; ty England ville som handelsstat upprätthålla Nordens fred, och som afundsgranne, snart kanske öppen fiende till Frankrike, vinna Sverges vänskap. På befallning måste således Finch besöka Gyllenborg och framställa sin regerings förslag samt erbjuda underhålls-penningar. Dessa sednare voro betydliga nog, somliga säga större än Frankrikes, och ändå fordrade England blott Sverges stillasittande, hvaremot franska förbundet lätt kunde leda till krig mot Ryssland. Gyllenborg lyssnade till anbudet och började hålla förberedande öfverläggningar både med ryska och engelska sändebuden.

Men de krigslystna skaror, som störtat Horn och upphöjt Gyllenborg, fingo snart höra den påbörjade underhandlingen omtalas. De tolkade den efter sina åsigter, sina önskningar. Lewenhaupt påstod, att Rysslands förslag om fredens bibehållande vore ett tydligt bevis på fruktan för Sverges vapen! hvilken förklaring blef af Hattarna mottagen med högljudt bifall, såsom ett uttryck af varm fosterlandskänsla och manligt mod. Så mycket mer harmades partiet vid den tanken, att Gyllenborg skulle måhända låta det gynnande krigstillfället gå obegagnadt förbi. Ett antal i Stockholm befintliga officerare samlades och beslöto skicka några ombud, för att efterfråga förhållandet och afböja åtgerden. Man utsåg härtill två medlemmar af den förra lagercrantzska fritroppen, nämligen den häftiga Otto Wilhelm De Géer och

Samuel Gustaf Stierneld, hvilken sednare varit anställd i hären sedan 1716; men till följd af officersträngseln hade efter 23 års tjenst och 38 års lefnad först helt nyligen blifvit till verklig löjtnants-syssla befordrad. Såsom äldst, var det också han, som vid besöket hos Gyllenborg förde ordet. Han omtalade, huru man med förundran sport, *att hans excellens ville sluta förbund med England i stället för med Frankrike; — att man ej kunnat tro på detta rykte, emedan det vore rakt stridande mot de tänkesätt, hans excellens ofta och med bestämdhet uttalat; tänkesätt, hvilka ådagalade kärlek och nit för fäderneslandets ära, och i förlitande på hvilka största delen af svenska folket hade med brinnande ifver sökt göra honom till högsta vårdaren af fäderneslandets angelägenheter. Ett förbund med England i stället för med Frankrike skulle derjemnte stå i öppen strid mot sista riksdagens åsigter och beslut. Till följd af allt detta hade ombuden infunnit sig för att å egna och kamraters vägnar få af hans excellens och ur dess egen mun höra sanningen.* Som vanligt, sökte ryktet måla uppträdet med än bjertare färger, och man berättade, huru De Geer hotande erinrat derom, *att samma personer. hvilka som vänner tillsatt, kunde äfven som ovänner afsätta hans excellens.* Gyllenborg hade velat med allvar tillbakavisa det påflugna försöket; men vågade ej, utan svarade i stället med artigheter, *tackade för det uppriktiga förtroendet* samt åberopade sina kända tänkesätt, hvilka borde betrygga hans vänner o. s. v.; hvarpå och efter ett kort samtal om likgiltiga föremål han vid afskedet följde de två herrarna ut genom förmaket. Vid ryktet om detta samtal skyndade Finch till Gyllenborg i afsigt att mot dylika försök stålsätta den svage mannen. Men Gyllenborg nekade då till sjelfva uppträdet, hvarpå Finch, hänförd af harm, utbrast: *jag vill ej mer underhandla med eder; ty till slut torde ni likaledes påstå, att ni aldrig förut sett min person*, hvarpå han i vredesmod

lemnade rummet, och begärde hos sin regering tillstånd att lidaledes få lemna Sverge, Det tyckes väl, som ett slikt uppträde bort leda Gyllenborg tillbaka till Frankrike; men likväl befinnes, att underhandlingarna om fredens upprätthållande ännu fortsattes. När Bestuschew med oro omtalade det krigiska språk, man i Stockholm förde, svarade Gyllenborg, *att de högljuddaste ropen komme från en hop unga officerare, hvilka icke hade någon laglig makt, och vid hvilkas ord man ej heller borde fästa någon större vigt.* Bestuschew invände, att krigshotelser kommit äfven från högt uppsatta män, och han anförde som exempel Tessins ryktbara ord i riksdagshelsningen 1738 [1]), nämligen: *att svenska folket vore mer benäget för ett hederligt deltagande i kriget än för ett nesligt stillasittande och en blygsam hvila.* Uttalade vid så högtidligt tillfälle och af den man, som då förde hela svenska riksdagens talan, måste dessa ord, mente Bestuschew, hafva mycket att betyda. Äfven österrikiska sändebudet anmärkte, huru svenska troppsändningen till Finnland tvingade rysska styrelsen att draga flera regementer norrut och således från den strid, som Ryssland och Österrike gemensamt förde mot Turkiet. Gyllenborg svarade: *det är ej utan, att en hop ungt folk, som icke vet, hvad krig är, ropar efter krig; men svenska regeringen vill ej anställa något sådant, och de två afsända regementerna äro ämnade icke till anfall, utan till försvar och till arbete på de finska fästningarna.* För att emellertid än mer lugna både Ryssland, Österrike och andra makter, lät Gyllenborg vid midsommarstiden 1739 åt både Bestuschew i Stockholm och kejsarinnan i Petersburg afgifva försäkringar om Sverges fredliga tänkesätt, och dessutom till flera främmande hof utfärda rundskrifvelser af samma innehåll. För österrikiska ministern i Stockholm uttalade Gyllenborg och

---

[1]) 34. 114.

Adlerfeld Sverges fredsamma afsigter med så allvarliga ord, att denne ansåg sig förvissad om deras uppriktighet. Vid midsommarstiden 1739 trodde ock många på fredens fortfarande bestånd. Men just då inträffade en händelse, hvilken i hög grad förbittrade sinnena och påskyndade krigets utbrott [1]).

TREDJE KAPITLET.

MORDET PÅ MALKOLM SINCLAIR.

Med Hattarnas hufvudtanke, krig mot Ryssland, var som tillhörande bitanke hopväxt den om förbund med Turkiet; nämligen ett förbund till gemensamt krig mot den gemensamma fienden. Från 1734 och allt sedermera hade ock Hattarna eftersträfvat en sådan öfverenskommelse och derföre, som förbemält är [2]), till Konstantinopel affärdat Carleson och Höpken. Åren 1736—1737 blefvo dessa underhandlingar förde med ständigt växande ifver; emedan just vid samma tid hade mellan Turkiet och Ryssland utbrutit ett krig, i hvars bragder och förmodade segervinst Hattarna lifligt önskade, att Sverge måtte få deltaga. För att erhålla närmare kunskap om så väl fälttågens gång som båda partiernas stridskrafter, skickades år 1737 tvänne officerare, löjtnanterne Schultz och Sinclair med uppdrag att under förklädning och falska namn följa och iakttaga härarnas rörelser.

Den sistnämnde, den sedermera mycket omtalade Malkolm Sinclair, född 1691, hade deltagit i några

---

1) Danska, österrikiska, saxiska och fransyska Min. br. för Juni och Juli 1739. Upps. Sv. saml. Nolckens bref och berättelser.

2) 34. 71, 134—138.

Karl den tolftes fälttåg och som fänrik vid gardet blifvit tillfångatagen vid Pultava och förd till Siberien, hvarifrån han först längre fram återkom till fäderneslandet. Hans personlighet var mindre vanlig; hyen mörk, näsan hög, ögonbrynen buskiga och hopväxta, utseendet dock i det hela fördelaktigt, och likaså umgängessättet. Om våldsamt sinnelag och utsväfvande lefnadsvanor spordes väl åtskilliga rykten, dock mest af fienderna utspridda, och obevisade. Till följd af oftanämnda öfverflöd af tjenstsökande officerare [1]), var han 1735 och således vid 44 års ålder ännu blott löjtnant. Men vid denna tid tyckes han hafva öfvergått till Hattpartiet och längre fram kanske äfven till lagercrantzska fritroppen. Också blef han sedermera och fort nog upphöjd från löjtnant till major.

Bestuschew fick genast underrättelse om den 1737 företagna resan och fruktade dervid i synnerhet Sinclair såsom farligaste personen. Genom allehanda konstgrepp och, som man trodde, genom tillhjelp af sin förtrogna vän, enkegrefvinnan Reenstierna, skaffade han sig ett Sinclairs porträtt och lät deraf taga en efterbildning, som skickades till Petersburg och derifrån i många aftryck till ryska befälhafvare och embetsmän vid vestra gränserna och i Polen, jemte tillsägelse att fasttaga den för Ryssland vådlige mannen [2]). Oaktadt porträttet och sina mindre vanliga anletsdrag, lyckades dock Sinclair att undgå försåten; likväl påstås, att han aldrig vågade sig rätt nära krigsskådeplatsen, och att han således vid hemkomsten ej heller kunde om dess företeelser gifva några vigtigare upplysningar.

Nu öppnades riksdagen 1738. Sinclair blef af Hattarna insatt i Hemliga Utskottet och försvarade

---

[1]) 33. 158—172.

[2]) Enligt andra uppgifter blef porträttet utskickadt först vid Sinclairs andra resa.

både der och på riddarhuset krigspartiets åsigter och planer. I sammanhang med dessa sednare, beslöto de mer och mer mäktiga Hattarna att påskynda turkiska förbundet, och att för sådan afsigt skicka en pålitlig person till Konstantinopel, och valet föll på Sinclair. Försedd med fransyskt och svenskt pass, anträdde han resan; men allt detta i så stor hemlighet som möjligt, på det Ryssland icke måtte upptäcka och hinna motarbeta planen.

Fåfängt! Bestuschew fick genast sjelf och meddelade åt sin regering behöflig kunskap om förhållandet. Dessa Sverges underhandlingar med Rysslands förklarade fiende, Turkiet, och det om ett anfallsförbund mot Ryssland, stodo i öppen strid mot Gyllenborgs samtidigt gifna försäkringar om Sverges fredliga afsigter. Ryssland beslöt då löna ondt med hälften värre, och mot falskheten sätta stråtröfveriet. I afsigt att upptäcka och om möjligt omintetgöra den påbegynta underhandlingen beslöt man tillgripa våldsamheter och rån. Till ryska befälhafvare och embetsmän utefter vägen skickades fördenskull befallningar att med ledning af porträtten fasttaga Sinclair och borttaga hans papper. Sistnämnde herre hade äfven fått i uppdrag att under resan genom Polen uppegga innevånarna till krig mot Ryssland, hvilket för tillfället var detsamma som att råda dem till uppror mot deras lagliga öfverhet, konung August, som var Rysslands bundsförvandt. Ryska högre embetsmän uppmanade fördenskull besagde konung att, äfven han, löna ondt med hälften värre, det vill säga löna de bland hans undersåtare tillställda upprors-stämplingarna med ett på sjelfva upprors-stiftaren tillställdt mord. Man rådde nämligen August att låta den genom Polen resande Sinclair på ett eller annat sätt bortsnappas och försvinna, och att sedermera urskulda sig med ovetenhet om hans öde,

eller med det utspridda rykte, att han fallit i händerna på laglösa röfvareband o. s. v.

Oaktadt så många försåt, kom Sinclair oskadad genom Polen och till Konstantinopel. Här blef han välvilligt emottagen och lyckades att med understöd af Höpken och Carleson utverka svar, som åtminstone skenbart voro tämligen gynnande. Sultan skall i egen person hafva gifvit det löfte, *att, om Sverge blott toge mod till sig, skulle allt gå väl; emedan sultanen verkligen hade dess välgång på sitt hjerta.* Höpkens och Carlesons med Sinclair hemskickade bref omtalade ock, *att den försigtighet, Turkiet ännu visade, vore en följd af den försigtighet, Sverge hittills visat; — likaså, att Turkiets ifrågavarande förslag till fred med Ryssland vore en följd af dess ovisshet rörande Sverges tänkesätt; — men att, om Sverge öppet och oförbehållsamt erbjöde ett anfallsförbund, skulle det erhålla goda villkor och den nu ifrågavarande rysk-turkiska freden förekommas.* Några trodde dock, att dessa åt Sverge gifna utsigter voro endast tomma förespeglingar, gjorda i afsigt att med skenbilderna af ett blifvande svenskt-turkiskt anfallsförbund skrämma Ryssland till billigare fredsvillkor.

Verklig-gjorda, kunde dock sådana förbundsplaner leda till hotande följder för Ryssland, och Sinclair hade oförsigtigt nog under utresan flere gånger fällt derom både oroande och retande ord. För att kunna på ofvannämnda sätt afbryta hans hemfärd och tillika hela den hotande underhandlingen, ökade ryska regeringen sin vaksamhet. Många judar och spioner legdes för att utforska hans väg, och bundsförvandterna Österrike och Saxen uppmanades att till hans fasttagande biträda, hvilket äfven förstnämnde makt i någon mån gjorde.

Efter slutade förrättningar i Konstantinopel, anträdde Sinclair sin hemfärd, medhafvande flere Karl den tolftes qvitterade skuldsedlar samt skrifterna om det tillämnade förbundet. Med honom följde Couturier,

en köpman af fransk börd, men anställd vid levantiska kompaniet och derföre troligen också en anhängare af Hattpartiet. Under resan erhöllo de flera varningar om ryska försåt och till skydd mot sådana blefvo dem betäckningar gifna af både turkiska och polska herrar. Också kommo de lyckligt genom Polen och in i Schlesien, hvarest de nu mera under österrikiskt välde hoppades vara i större säkerket. Men just här blef deras färd upptäckt eller upphunnen af några bland de utsända ryssarne; nämligen en kapten Küttler och en löjtnant Lewitzki, hvilka åtföljdes af fyra till betjenter förklädda dragoner. Küttler var bördig från Kurland, den ryska gunstlingen Birons hertigdöme, och kom nu med kamrater närmast från Wartenberg, ett gods, som samme Biron egde der i grannskapet. De uppsökte högste österrikiska befälhafvaren i Breslau, grefve Schafgotsch, och anmälde, att *genom staden hade nyligen rest en svensk major, som från Konstantinopel medförde papper af stor vigt för hela kristenhetens lugn; — att Küttler med sällskap hade befallning gripa bemälde major, och att för sådant ändamål anhålla om de österrikiska myndigheternas biträde.* Emedan nu Schafgotschs fäderneslaud Österrike låg i öppet krig mot Turkiet, och emedan Schafgotsch sjelf nyligen hade från österrikiska sändebudet i Warschau blifvit uppmanad att vara ryssarne behjelplig vid Sinclairs fasttagande; af dessa anledningar utfärdade han en öppen skrifvelse som innehöll, att Sinclair, om denne kunde ertappas, skulle *sättas i anständigt fängelse, och hans papper tillvaratagas och förseglas.* Derefter fortsatte Küttler resan och upphann Sinclair ett stycke norr om Glogau. Det var på aftonen d. 17 Juni 1739. Ryssarne omringade Sinclairs vagn, och öfvertalade eller nödgade honom att, som det hette, för undergående af vederbörlig tullransakning, vända om och taga en annan väg. Tåget stannade sedan i en skogstrakt nära den lilla orten Naumburg, och de resande måste stiga ur

vagnen, hvarefter man begynte öppna deras koffertar. Sinclair och Couturier voro beväpnade och jemte kusken tre personer mot de angripande sex; men gjorde likväl intet motstånd, utan aflemnade på begäran sina värjor. Nu fördes Sinclair in i en bredvid liggande småskog, hvarest ryssarne sköto honom en kula genom hufvudet och sedermera genomborrade och vanställde den liflösa kroppen. Derpå borttogo de alla papper och skickade till nästa stad den af ångest halfdöda Couturier, hvilken blef af saxiska regeringen insatt i häkte, men efter kort tid lössläppt och då af ryska sändebudet i Dresden begåfvad med 500 dukater. Med papperen och med Sinclairs bortröfvade tillhörigheter skyndade Küttler [1]) och hans kamrater till Ryssland. Brefven, sedan de varit öppnade, blefvo, man vet ej genom hvem, sända till svenska regeringen. Äfven Sinclairs lik återlemnades och blef sedermera i Stralsund högtidligen begrafvet.

Den utförda våldsbragden innebar en förbrytelse mot folkrätten, och tillika ett lömskt stråtröfveri och ett lömskt mord, och väckte fördenskull hela det bildade Europas afsky. Österrike och Ryssland funno rådligt, till och med nödvändigt, att söka rentvå sig. Österrikiska regeringen lät också offentligen tillkännagifva, *att hon icke haft ringaste del i ogerningen, att hon ej heller sjelf gifvit befallning om Sinclairs fast-*

---

[1]) I Franska utrikes departementets arkiv har prof. K. G. Malmström funnit ett concept-protokoll, enligt hvilket Sinclairs mördare skulle varit Bruodin, en irländare, och Notschaft, en liffländare. — I danska geheime-arkivet, Lynars bref fr. Stockh. d. 20 Nov. 1739 berättas, huru i Rohan (Rouen?) en landstrykare sagt sig hafva varit af ryska generalen Spiegel mutad att mörda Sinclair. Riksark. Nolckens bref från Moskwa i Sept.—Nov. 1739 omtala samma sak, och den sig så kallade mördaren, en rysk kapten Brodin, beskrifves som en äfventyrare, och så väl Nolcken som Lynar och ryssarne ansågo hans uppgift vara en dikt, hopspunnen för att af Spiegels slägt pressa sig till penningar.

tagande; — men att österrikiska embetsmän haft till nämnda åtgerd skälig anledning; emedan den blifvit begärd af Österrikes bundsförvandt Ryssland, och var vidtagen i afsigt att hindra en Sverges förbindelse med Rysslands och Österrikes gemensamma fiende turken; som dessutom hotade att genom de otrogna muselmännen störa hela kristenhetens lugn». Rysska kejsarinnans skrift omtalade, *huru hennes heder och hennes högsinnade och kristliga tänkesätt vore så allmänt kända, att hon icke behöfde förklara sin oskuld i den begångna illbragden. Men emedan Sverges hat mot Ryssland ginge ända derhän, att man för dess tillfredsställande sökte förbund med hela kristenhetens fiende turken, så torde samma hat vilja anklaga Ryssland för det brott, som blifvit föröfvadt. Genom sina sändebud vid de europeiska hofven ville fördenskull kejsarinnan härmedelst förklara, det rysska regeringen icke hade någon andel i Sinclairs fasttagande, än mindre i hans mord, öfver hvilket hon yttrade sin afsky.* Inför svenska sändebudet i Ryssland förklarade Biron och Ostermann, och det nästan under tårar, sin oskuld i, sin sorg öfver den olyckliga tilldragelsen. Inför regeringen i Stockholm lät också kejsarinnan tillkännagifva sitt beslut att efterspana och bestraffa de brottsliga gerningsmännen. Huru med denna bestraffning tillgick, vet man dock icke så noga. Allmänna meningen har varit, att de blefvo för tillfället undangömda i det aflägsna Siberien, kanske i något bland dess häkten; men att de sedermera af Elisabet befriades och insattes i dervarande garnisonsregementen, samt benådades med en årspenning, hvilken likväl af kejsar Peter den tredje minskades. Om någon annan och allvarligare bestraffning har hittills icke ett enda bevis blifvit framlaggdt.

Att i flera fall rysska förklaringen stod i strid mot sanningen, derom var nästan hela samtiden öfvertygad. Men huru långt medbrottsligheten sträckte sig, blef svårt, till och med omöjligt, att afgöra. All-

männaste och äfven sannolikaste meningen var, att det våldsamma fasttagandet af Sinclair och borttagandet af hans papper, blifvit af regeringen anbefalldt; men att mordet var ett verk af Küttlers och kamraters öfverdrifna tjenstenit, eller vildsinta lynne, eller af någon annan tillfällighet. Att kejsarinnans regering skulle hafva föreskrifvit det blodiga dådet, är också mindre troligt; ty en hvar kunde tydligen förutse, att en så grof illgerning skulle för Ryssland medföra mycket obehag, nämligen hela Europas tadel och afsky, men icke den ringaste nytta eller upplysning; ty de för sistnämnda ändamål behöfliga papperen hade man redan bemäktigat sig. Mordet kunde ej heller ha skett i afsigt att dölja stråtröfveriet; ty ryssarne skulle i sådan händelse icke låtit de tvänne åsyna vittnena, Courturier och kusken lefva, och ej heller hafva sjelfva till österrikiska och saxiska embetsmännerne inberättat tilldragelsen. Af dessa anledningar togo många för afgjordt, att ryska regeringen aldrig kunnat anbefalla en åtgerd, hvars vanheder icke motvägdes af någon dess nytta. Andra trodde likväl, och icke utan stöd af det åt Saxen gifna lönnmordsrådet [1]), att äfven Küttler hade en likartad föreskrift; och som upphofsman dertill blef isynnerhet Münnich misstänkt [2]).

Om i det öfriga Europa oviljan öfver en dylik våldsbragd blef stor, ojemförligt större, blef och måste den dock blifva i Sverge, hvarest på en gång rättskänsla, fosterlandskärlek och rysshat sattes i stormande rörelse. Sistnämnda känsla växte till både höjd och utsträckning, hvarjemte krigslystnaden, som dittills hade förefunnits förnämligast hos Hattar och krigsbefäl, började bemäktiga sig en icke ringa del af hela befolkningen. Vid första underrättelsens ankomst till Stockholm, sågos mennisko-skaror samlade här och

---

[1]) Se sid. 17, 18.

[2]) I Moskwa finnas, säger man, vigtiga papper om denna tilldragelse.

der i gathörnen, och man hörde dem med bittra ord utfara mot Ryssland, mot konung Fredrik och mot Mössorna. Man ropade efter hämnd, krig och blod; och qvinnorna ej minst. *Om*, hördes några bland dem säga, *om våra män, bröder och söner icke tåga ut för att hämnas den oskyldige Malkolm Sinclairs blod. så skola vi, qvinnorna, göra det.* Förbittringen alstrade känslor och ord af den varmaste fosterlandskärlek, den gränslösaste sjelfuppoffring; ofta dock med stark anstrykning af förblindelse, skryt och öfvermod. I ett sällskap hos grefvinnan de la Gardie föll samtalet, såsom i de dagar vanligt var, på Sinclairs ohyggliga mord och på Rysslands delaktighet deruti. Buddenbrocks friherrinna, som satt vid ett bland spelborden, åhörde och uppeggade anmärkningarna, och lade slutligen ifrån sig korten samt hopknäppte händerna och sade: »*må Gud förlåta mig! men jag skulle vilja i 10 års tid utstå helvetets qval, om vi blott kunde få krig mot ryssarne och tillfälle att hämnas på detta förbannade folk*». I hänryckning öfver sådana ord, fattade en ung officer hennes hand, kysste den och utropade: »*ack! min friherrinna! jag för min del skulle gerna för samma ändamål, underkasta mig samma qval i hela 20 års tid.* Den närvarande Karl Bonde, son af riksrådet Gustaf, anmärkte: »*men, min friherrinna! om vi nu förklara krig mot Ryssland, och blifva derunder slagna och förstörda, och ni tillika måste undergå de tioåriga helvetesqvalen; månne ej i så fall eder önskan varit olycklig, både för eder och och för oss?*» Härvid rodnade den modiga qvinnan, men svarade straxt: »*välan, herr grefve! i sådant fall skulle dock hela verlden prisa vårt mod och vi skulle hafva befriat oss från den nesa, med hvilken vi hittills krupit för det sämsta bland alla folk*». Härvid utbröto grefvinnan de la Gardie och hela sällskapet i bravorop och handklappningar, och grefve Bonde drog sig tillbaka, slagen och nära nog uthvisslad. — Se här ett annat uppträde af samma art

och inom samma slägt. General Buddenbrocks son, en 20 års yngling och fänrik vid gardet, skulle med några regeringens uppdrag afresa till Finnland. Kort förut var han en kulen vinterqväll uppe i en bland hofvets aftonkretsar. Konungen frågade, *om han redan vore färdig att anträda resan?* Med mycken hurtighet gaf Buddenbrock ett jakande svar, hvarpå konungen skämtande tillade: »*men i denna kalla vinternatt skulle ni väl ändå icke hafva lust att gifva er till vägs?*» — »*Om förlåtelse, ers majestät!*» svarade ynglingen, »*jag skulle genast i detta ögonblick rida bort och det med största nöje, om jag nämligen finge medföra eders majestäts krigsförklaring mot ryssarne*».

Dessa känslor skulle naturligtvis blifva med stor liflighet omfattade af många skalder och skriftställare, hos hvilka kärlek till fosterlandet och harm öfver missdådet satte blodet, inbillningskraften och pennan i rörelse. Det var nu och till följd af dessa förhållanden, som Anders Odel, då en 21 års yngling, skref den bekanta Sinclairs-visan. Han var och förblef en i öfrigt medelmåttig skriftställare; men ungdomshänförelse, fosterlandskärlek och rysshat gåfvo åt nämnde hans sång ett lif, en färgrikhet och en kraft, hvilka gjorde den till ett mästerstycke, i sin art, och för sin tid. Emedan också innehållet öfverensstämde med allmänhetens tänkesätt och känslor, hänförde den hela Sverge och blef sjungen i både kojan och palatset. Otvifvelaktigt är, att denna visa har i mycket bidragit till framkallandet af den sinnesstämning, som sedermera sjelf framkallade 1741 års krigsförklaring. Den åtföljdes af många andra skrifter och verser i samma riktning. Namnet Bestuschew blef vanligtvis förvändt till *bestarnas, bestiernas chef*. En sång öfver Sinclairs död slutade ock med följande ord:

Ryssens uppsåt lyckats har. Vi vår Sinclair sakna.
Så frisk herre lär ej brådt uti Sverge vakna.
Den, som icke hafver lust döden hans att hämnas,
Är i sanning icke värd svensker man att nämnas.

Svenske bussar i gevär! vi sku ryssen basa,
Så att både rysk och tysk må för svensken fasa.

Äfven mot Mössorna yttrades mycken förbittring, och man föregaf, att också de haft sin hand med i försåtet mot Sinclair. För denna beskyllning känna vi ingen annan grund, än den misstanken, att grefvinnan Reenstierna troddes hafva åt vännen Bestuschew skaffat Sinclairs porträtt. Mössornas personer och verksamhet blefvo dock i en utskickad smygskrift angripna medelst följande öfver ordet *Nattmössa*, skrifna rader:

»*Natten* ju densamma är, som vi mörker kalla;
Natten ock en skugga är, god för skälmar alla.
Natten är beqvämligast att intriger drifva;
Samt för ryska pungen ock att dukater gifva.
Ordet *Mössa*, som man vet, vill ock något säga;
Möss de äro ett slags djur, som för dagen väja,
Och om *natten* löpa kring, något till sig draga.
Mössa är, man plägar ock på sitt hufvud taga.
Att *nattmössor* äfvenväl ett parti betecknar,
Som om dagen ligger still, men om *natten* qvicknar.
Natten de ock brukat ha' Sverge till att sälja
Hvad de gjort till Sinclairs död, vill jag ej förtälja.» o. s. v.

I hopens och partiets ögon blef Sinclair en man utan fläck och fel, ett verkligt hjeltemönster. Så framställdes han ock i en föreslagen grann och vältalig grafskrift. Till svar författades i Tyskland en annan, i hvilken han beskylldes för spioneri, utsväfningar, nedrigheter och för lömskt mord på en i Ryssland medfången landsman. Slutet på båda uppsatserna, den ena om svenska lejonet, den andra om ryska örnen, må bredvid hvarandra införas:

Den svenska	*Den ryska*
»Säkert är, att örnen, som flugit allt för högt, skall med brända vingar nedfalla och då lära igenkänna af klon lejonet [1].»	»Ovännerna må akta sig, att örnen, lugn, då han icke retas, dock omsider genom beständiga oförrätter vredgas, då hans angripare skall, ehuru för sent, lära känna af åskviggen Jupiters örn.»

[1]) Ex ungue leonem.

När bland högre och kunnigare samhällsklasser sinnesstämningen var så uppretad, kan man lätt ana tillståndet bland de lägre och okunnigare. Också blefvo på gatorna flere personer endast i egenskap af ryssar förföljda med smutskastning och smäderop. Ehuru Bestuschews angenäma och vänliga personlighet varit af Stockholms-boarna till viss grad omtyckt, blef han dock nu ett föremål för bittert hat, och fick mottaga både varningar och hotelser, till följd hvaraf han sökte så mycket möjligt hålla sig inom hus. En natt blefvo ock stenar inkastade hos honom och hos grefvinnan Reenstierna, och pöbeln hotade att till och med storma hans boning. Polisen sände skyddsvakt och utsatte svåra straff för hvarje öfvervåld, samt lät genom kungörelse på gatuhörnen lofva 1000 d. s. m. åt den, som kunde uppgifva stenkastaren. Flere bland dessa papper blefvo dock under nätterna nedrifna; och på andra bland dem fanns om morgonen skrifvet följande tillägg: »*fåfängt söker du gerningsmannen. Det är Malkolm Sinclairs skugga, som går omkring och söker hämnd.* Sist anförda tanke tog fart, och i de skumma qvällstunderna såg man på gatorna kringvandra förklädda skepnader, som skulle föreställa nämnde vålnad.

Sinnesstämningen var så upphetsad, att regeringen lät med flit begrafva Sinclair i Stralsund; ty den befarade, att högtidligheten, anställd i Stockholm, skulle medföra upplopp.

I visst hänseende voro mordet på Sinclair och den deraf orsakade förbittringen en lycka för Hattpartiet; ty mer än någonting annat bidrogo de till framkallandet af den efterlängtade krigsförklaringen. Likväl ansågos omständigheterna ännu icke tillräckligt mogna. Derföre, och ehuru regeringen underblåste rysshatet, höll hon sig likväl sjelf tills vidare stilla. Hon framkastade med hänsyn till Sinclairs död inga anklagelser mot Ryssland; hon begärde till och med inga förklaringar, och hon befallde sitt i Peters-

burg varande sändebud att iakttaga samma tystnad. Något hvar begrep orsaken. Man ville ej framkalla någon förklaring, någon ursäkt; utan ämnade hafva saken i förvar, färsk, frisk och outsliten, för att i sådan egenskap kunna med så mycket större verkan framdragas och användas som skäl till den krigsförklaring, man hoppades kunna med det första utfärda.

FJERDE KAPITLET.

TROPPSÄNDNINGAR TILL FINNLAND 1739.

Det af Hattarna år 1738 styrda Hemliga Utskottet beslöt, som nämndt är, att till Finnland afskicka två i Sverge befintliga värfvade regementer. Några andra bevekelsegrunder till åtgerden kunde motpartiet, kunde allmänheten ej uppleta, än beräkningen att skaffa högre sold åt några officerare, och begäret att visa tänderna mot Ryssland. I början hette det, att öfverskeppningen skulle ske samma år; men efter närmare besinnande uppsköts den till 1739; kanske derföre, att Horns fredliga åsigter ännu hade öfverhand inom rådet. Men sedan gyllenborgska partiet lyckats tillrycka sig makten, blefvo de två regementerna, tillhopa omkring 1600 man, i Juni 1739 verkligen afskickade. Ryssland frågade efter orsaken. Gyllenborg svarade, att *folket skulle deltaga i finska fästnings-byggnader, och att svenska regeringen icke hyste mot Ryssland annat än fredliga afsigter* [1]). Det var dock just på samma tid, som Gyllenborg genom Sinclair underhandlade med Turkiet om ett mot Ryssland gemensamt anfallsförbund.

Många trodde likväl ännu på möjligheten, på sannolikheten af en försoning, och på en Gyllenborgs

---

*) Jemför sidd. 14, 17.

hemliga afsigt att undvika krig. Men just då ankom underrättelsen om mordet på Sinclair, hvilket förmörkade hvarje utsigt för fredens bibehållande, och påskyndade krigspartiets plan. Den 17 Juni blef Sinclair skjuten, och redan d. 2 Juli hade Karl Sparre uppsatt och d. 16 Juli inför rådet framlaggt ett förslag, som innehöll väl icke en krigsförklaring, dock en utmaning. Han ville nämligen, att *till Finnland skulle ytterligare och ännu samma år afsändas omkring 6500 knektar och 3000 ryttare, jemte behöfligt artilleri;* ty sade han, *en dylik åtgerd skall uppmuntra både Turkiet att fortsätta kriget mot Ryssland, och likaså Frankrike att gifva Sverge underhållspenningar. I händelse åter af blifvande fred mellan Ryssland och Turkiet, skall den öfversända troppen bidraga till ökadt och kanske behöfligt skydd för våra egna gränser. Dessutom*, mente Sparre, *torde tillfället för hotande rörelser mot Ryssland aldrig blifva mer inbjudande än nu; ty man kunde hoppas att kejsarinnan, som hade krig mot Turkiet, skulle genom svenska troppsändningen och genom Frankrikes och Turkiets bemedling skrämmas att frivilligt återlemna Wiborg, Petersburg och Ingermanland för att dermed köpa sig ifrån ett anfall af Sverge.* Alltså! Karl Sparre befarade å ena sidan, att ryssarne ämnade efter slutad fred med Turkiet företaga ett anfall mot Sverge; men hoppades å den andra, att Ryssland skulle genom besagde stora uppoffringar köpa sig ifrån ett anfall af samma Sverge. Motsägelsen var uppendaglig; likaså orimligheten af den beräkning, som trodde sig kunna utan verkligt krig framtvinga nämnda stora uppoffringar. Sparres förslag understöddes dock af Löwen, Mejerfelt och Rosen. Mot detsamma eller åtminstone för uppskof talade Adlerfeld, De la Gardie, Ehrenpreus, och än bestämdare Nordenstråle och Åkerhjelm. De afrådande skälen, framlaggda i synnerhet af sistnämnde rådsherre, voro att *troppsändningen kunde leda till följder, motsatta dem, Sparre antagit; ty den kunde*

drifva Ryssland att genast och genom åtskilliga eftergifter skaffa sig fred med Turkiet; — och den kunde också gifva Frankrike anledning att minska sina underhållspenningar; emedan Sverge tycktes vilja dem förutan och i alla händelser inlåta sig i kriget. Dessutom, tillade han, *har jag aldrig hört omtalas någon regering, som förnedrat sig ända derhän, att för blotta hotelser om krig, bortlemna så vigtiga besittningar. Jag kan ej heller tro, att Ryssland nedsmutsar sig genom en sådan feghet.* Derjemte anmärktes, *att bemälta troppsändning vore af Hemliga Utskottet hvarken föreskrifven eller önskad.* Till följd af allt detta blef vid rådssammanträdet d. 26 Juli den ifrågasatta åtgerden afslagen. Dess onödighet, vådor och stora kostnader, föllo ock en hvar i ögonen, helst sedan de blifvit så tydligen af Åkerhielm påpekade. Att en slik plan det oaktadt framkastades och vidhölls, dertill kan näppeligen antagas någon annan orsak, än den hemliga afsigten att begagna ifrågavarande troppar till inblandning i ett uppror, som då inom Ryssland af slägten Dolghoruki tillämnades, hvarom mera framdeles.

Oaktadt sakens vådor och Åkerhielms varningar, dref derföre Sparre med oförminskad ifver på antagandet af sitt förslag, och det skulle ånyo till öfverläggning föredragas d. 6 Aug., till hvilken dag konungen blef inbjuden och alla hittills frånvarande rådsherrar kallade. Äfven denna gång fördes striden med mycken liflighet. Konungen, som flere gånger afstyrkt åtgerden, gjorde så äfven nu. Han anmärkte bland annat, huru en *troppsändning så sent på hösten skulle medföra stor kostnad, men ingen nytta; ty under den stundande vintern kunde inga krigsrörelser företagas. Bättre vore att uppskjuta åtgerden till nästa vår, då man med sparade förrådsoch penningemedel och med på roten uthvilade knektar, kunde med större hopp om framgång angripa fienden.* På denna sida ställde sig Lagerberg, Nordenstråle,

Posse och Åkerhielm med åberopande af förut anförda skäl, och dessutom erinrande om landets ringa tillgångar på både menniskor och medel, — och tillika om åtgerdens obehöflighet, emedan Ryssland önskade och lofvade fred. Det anmärktes ock, att i händelse Ryssland det oaktadt gjorde från sin sida något anfall, kunde hvarje sådant genom de finska regementerna hejdas, åtminstone så länge, tills hjelpsändning hunne från Sverge ankomma. Men dessa skäl och tal voro fåfänga, och för den motsatta åsigten röstade åtta rådsherrar nämligen Adlerfeld, Cederström, De la Gardie, Gyllenborg, Löwen, Mejerfelt, Rosen och Sparre. Sedan således troppsändningen blifvit af flertalet beslutad att genast afgå, lemnade äfven konungen sitt bifall, som man säger, af Rosen och Sparre dertill öfvertalad.

Åkerhielm deremot fortfor att, ehuru beslutet var fattadt, likväl gång efter annan erinra om dess många vådor. Men hans varningar blefvo föraktade, eller ock sökte man visa, att nödiga medel verkligen förefunnes. Dessa bevis voro icke sällan grundade på mycket lösa beräkningar; men, understödda af hög ton och högljudda försäkringar, blefvo de icke utan verkan. Dertill kom, att Österrike slutade fred med Turkiet, så att sistnämnda makt kunde numera mot Ryssland använda hela sin styrka. Följden blef, att till krigssidan öfvergingo efter hvarandra nästan alla rådsherrarna utom Åkerhielm, hvilken, dock med något stöd af Wrangel, alltjemt förklarade troppsändningen vara icke blott onödig utan ock vådlig t. o. m. skadlig.

Det var på Frankrikes understöd, som Hattarna hade i främsta rummet byggt sina förhoppningar, hvarföre ock gyllenborgska regeringen slutit sig till denna makt så nära, att Sverge nästan förvandlades till en lydstat, den der måste rätta sig efter Frankrikes föreskrifter, för att få understöd af Frankrikes makt. Hattarna hade med bitterhet men utan verkliga skäl

anklagat Horn och hans styrelse för beroende af Ryssland, slafvisk undergifvenhet för Ryssland o. s. v. Nu och genom Gyllenborg blef deremot Sverge försatt i ett beroende, väl icke af Ryssland, utan af Frankrike, men i ett beroende, så verkligt och så stort, att Sverges regering knappt vågade taga ett enda steg, innan Frankrikes bifall blifvit inhemtadt; ett beroende så stort, att man någon gång nedlät sig till det mest förnedrande smicker. T. ex. när Tessin 1739 bad Fleury om understöd för det tillämnade svensk-ryssska kriget, började han sin uppsats derom med följande ord: *det vore gagnlöst förneka, att det är Frankrike under kardinal Richelieu, som Sverge har att tacka för sin första uppkomst.* Så för att smickra Frankrike, blefvo Sverge och dess ärofullaste minnen, Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna, nedsatta under Frankrike och kardinal Richelieu; och detta skedde af Tessin, hvilken eljest både i egen person och som Hatt städse talade om återupprättandet af Sverges fordna ära. Omedelbart till detta smicker för Frankrike i allmänhet, fogade Tessin ett annat dylikt för Fleurys person. Han tillade nämligen följande märkliga ord: *lyckliga omständigheter tyckas för närvarande gifva anledning till det hopp, att Sverge för sin nu stundande och fullkomliga återuppkomst får att tacka samma Frankrike, under en annan kardinal, nämligen den som nu leder detta rikes öden med en vishet, som väcker Europas förvåning* o. s. v.[1]). Icke sitt eget mod, sina egna ansträngningar, utan Frankrike och kardinal Fleury, skulle Sverge således få att tacka för sin nu tillämnade uppkomst.

Som berättadt är, hade Tessin enligt egen önskan blifvit utkorad till den man, som skulle i Paris leda hithörande underhandlingar, och han hade dertill af rådet och Hemliga Utskottet fått en mycket rymlig fullmakt. Han sjelf och hans gref-

---

[1]) Tengberg 149.

vinna voro genom sina utmärkta personligheter egnade att lysa vid franska hofvet och i dervarande sällskapskretsar. De tillvunno sig äfven mycket bifall, och Tessin fick tillnamnet *maitre d'elegance* [1]. I detta hänseende var han särdeles passande för den erhållna verksamhetskretsen. Men icke så i andra och vigtigare fall. Man påstod nämligen, att han på sällskapsnöjen och på bemödandet att vid sådana tillfällen lysa och förtjusa använde mer tid och omsorg än på sitt egentliga embetsuppdrag. I vården af detta sednare gick han ej heller till väga med den öppenhet och med det mod, som fordrades. För att icke stöta den sparsamme Fleury för hufvudet och för att icke skrämma honom från hvarje närmare förbindelse med Sverge, vågade eller ville Tessin icke uppriktigt omtala, huru fattigt detta land i sjelfva verket var, och huru mycket underhålls-penningar dess regering önskade och behöfde. Å andra sidan och för att ej stöta Hattarna för hufvudet och för att ej lägga hinder i vägen för dessas krigsplaner, vågade eller ville han ej heller i bref till Stockholm uppriktigt och fullständigt omtala de många och stora svårigheter, Fleury gjorde i fråga om ytterligare hjelp. Under bemödandet att äfven som statsman alltid hafva angenäma saker att säga, framställde han stundom missledande osanningar heldre än misshagliga sanningar; och detta åt båda hållen och med den följd, att underhandlingen både förvirrades och försvårades, och att ingendera rätt visste, hvar han hade den andra. Det var på detta sätt, som Tessin icke blott genom omedelbara uppmaningar, utan ock genom förtigande af Frankrikes betänkligheter, och genom öfverdrifna beskrifningar om Frankrikes välvilja bidrog till underhållandet af svenskarnas förhoppningar och till påskyndande af krigets utbrott. Frankrikes önskan då för tiden var dock i sjelfva verket inga-

[1]) Mästare i artighet.

lunda den, att Sverge skulle genast bryta löst, utan blott vara till hands som en väpnad bundsförvandt, hvilken Frankrike kunde påräkna vid hvarjehanda framtida behof, och isynnerhet vid kejsar Karl den sjettes frånfälle, och vid då blifvande strider om pragmatiska sanktionen. Fleury afrådde ock från troppsändningen till Finnland och ville ej heller förbinda sig till ökade underhålls-penningar; hvarföre också Tessin en gång med stolthet svarade, *att, om ock Sverge öfvergåfves af hela verlden, skulle det icke öfvergifva sig sjelft utan söka med egna krafter befrielse ur det närvarande betrycket.* Men snart och med fäderneslandets verkliga tillstånd för ögonen, måste han omigen böja sig för Frankrike och luta sig till Frankrike; ehuru han dervid stundom fick höra rätt obehagliga ord. En gång sade honom Fleury rent ut: *Frankrike gifver Sverge icke en fyrk mer, om detta vidhåller sådana obetänksamma förslag, sådana orimligheter, som att återtaga sina förra östanhafsländer;* — och en annan gång: *jag känner nogsamt tillståndet i Sverge och vet, att rätta orsaken till krigsrustningarna och till de andra vågade åtgerderna är en hop unga brushufvud, som längta efter bardalekar. Men jag hoppas, att svenska regeringen skall med stöd af de klokare i landet veta afböja ett krig under omständigheter, så svåra som de närvarande. Frankrike för sin del kan åtminstone icke dertill lofva något biträde.* Tessin inberättade orden till regeringen i Stockholm, hvilken blef mycket förbittrad och visade dessa sina tänkesätt mot franska sändebudet S:t Severin, hvilken misstänktes hafva ingifvit Fleury dylika åsigter [1]). Emellertid funno ledarne bäst vara att

[1]) Österr. min. br. d. 24 Juli 1739 och Preuss. min. br. d. 8—19 Juni 1739 säga, att Frankrike bedref två samtidiga underhandlingar i Sverge; den ena, den offentliga, med regeringen och genom sitt i Stockholm varande sändebud, S:t Severin, hvilken, seende Sverges svaghet, underrättade Fleury

så mycket möjligt förhemliga Fleurys yttranden och att deremot genom tal om Frankrikes vänskap och understöd upprätthålla sina anhängares mod. Sådant var i sjelfva verket tänkesättet hos den makt, på hvars understöd dock Hattarna byggt sina bästa förhoppningar.

Deras andra påräknade stöd var Turkiet samt fortfarandet af dess ryska krig och bekommande af dess rika underhålls-penningar, hvilka sednare man tidtals hoppades kunna uppdrifva ända till 3- eller 4,000,000 piaster. Fleury varnade väl för osäkerheten af också dessa beräkningar; men fåfängt. Då kom underrättelsen om en betydlig seger, som ryssarne hade d. 28 Augusti vid Chotin[1]) vunnit mot turkarne. Det var ett hårdt slag för Hattpartiet; men dessa herrar sökte trösta sig genom att nedsätta segrens vigt, och regeringen skickade till Konstantinopel förnyade uppmaningar att icke låta sig af motgången skrämmas; ty Turkiet kunde numera hoppas på Sverges snara deltagande i kriget.

Ett tredje af Hatt-regeringen påräknadt stöd

derom, och bad Frankrike ej inleda Sverge i ändamålslös olycka, och bad Sverge icke vänta betydligare hjelp af Frankrike, och att S:t Severin för detta sitt uppförande blef hatad af Hattarna och misstrodd, t. o. m. skrapad af Fleury. Och den andra underhandlingen, den hemliga, med Hattpartiets ledare och genom den i Frankrike varande Casteja, hvilken genom under hand gifna löften om betydlig hjelp sökte locka Sverge till krig. — Danska min. br. i Okt. 1739 säga deremot, att alltifrån 1738 var det en mellan Fleury och S:t Severin öfverenskommen plan, att Frankrike skulle medelst dylika hemliga genom Casteja, (hvilken sjelf var häruti dragen vid näsan), gifna löften uppmuntra och narra Hattarna till Horns störtande och till krigsrustningar; men att sedermera och vid krigets utbristande skulle Frankrike kunna afslå hvarje anhållan om betydligare understöd; ty i fall dess genom Casteja gifna löften åberopades, skulle man kunna svara, att dessa kommit icke från Frankrikes offentliga sändebud, utan blott från en enskild person, hvars ord icke hade någon bindande kraft.

[1]) Skrifves ock Choczin.

skulle erhållas från Polen. Detta lands konung, August den tredje, liksom företrädaren äfven kurfurste i Saxen, hade i båda dessa sina egenskaper förbund med Ryssland; men bland hans polska undersåtare rådde som vanligt mycken oenighet, och många klandrade just besagde ryska förbund. På denna omständighet grundade Gyllenborg sina beräkningar. Genom Sinclair på dennes resor, och genom svenska sändebuden Rudensköld i Berlin, och Ehrencrona i Dresden eller Warschau öppnades med de missnöjda polackarne hemliga underhandlingar; så hemliga, att Gyllenborg ofta ensam och i egen person dechiffrerade och läste de bref, som bemälte sändebud i ämnet hemskickade. Som mellanlöpare hos polackarne användes en då varande öfverste-löjtnant i Polens tjenst vid namn Bona, en äfventyrare, tilltagsen men opålitlig och mindre väl känd. Man sökte öfvertala polackarne till det djerfva beslut att, oaktadt deras konungs förbund med Ryssland, skulle de, hans undersåtare, bilda en så kallad konfederation, en slags sammansvärjning, hvilken skulle i förbund med Sverge angripa samma Ryssland. Men utsigterna till underhandlingens framgång voro mörka, till följd dels af planens egen äfventyrlighet, dels af polackarnes opålitliga och oeniga lynne, dels af motstånd från Frankrike, hvilket, hafvande förbund med konung August, icke ville tillåta några stämplingar, som kunde minska hans makt och vigten af hans påräknade bistånd.

Det fjerde stöd, som, enligt hvad antydt är, Hattarna troligtvis påräknade, fanns inom sjelfva Ryssland, och utgjordes af det så kallade gammal-ryska parti, hvilket stod under ledning af den mäktiga och missnöjda slägten Dolghoruki och ville störta kejsarinnan Anna och på tronen uppsätta Elisabet. Men efter den nyssnämnda stora seger, som Annas troppar just nu vunnit mot turkarne, hade dock nämnda upprorsparti föga utsigt till framgång, och Hattpartiet således föga hjelp att af detsamma påräkna.

Underrättelserna från såväl Frankrike som Turkiet, Polen och Ryssland voro sålunda mycket nedslående för krigspartiet och allramest för Gyllenborg, hvilken nu i egenskap af kanslipresident skulle bära ansvaret, för hvad som skedde och icke skedde. Stundom slog han stort mynt och tog till valspråk det gamla: »*nu eller aldrig*». Vid andra tillfällen deremot visade han mycken oro, och icke utan skäl. Till nyss omtalade utrikes sorgeposter kommo inrikes af samma slag; nämligen den ena underrättelsen efter den andra om otillräckligheten af medel och manskap, hvilket allt af Åkerhielm fortfarande och tydligen lades honom och rådet under ögonen. Tillika erböd Ryssland fred och förlikning, också efter sin vid Chotin vunna seger. Gyllenborgs villrådighet växte.[1] Man trodde en tid hans beräkning vara den, att svenska rustningarna skulle reta Ryssland till anfall, hvarigenom Gyllenborg kunde befrias från det tunga ansvaret att hafva sjelf börjat ett så vådligt krig. Men Ryssland höll sig stilla och såg på sätt och vis icke ogerna, att genom bemälte förtidiga troppsändningar Sverges krafter blefvo medtagna redan förr, än det verkliga kriget utbröt; en sida af saken, som ej heller undföll Gyllenborgs blickar. Hans egen tveksamhet undföll ej heller Hattarna, och de ifrigare bland dessa herrar påstodo i sin harm, att han begynte följa *samma fega åsigter som Arvid Horn*. Mågen, den häftige och högljudde Karl Sparre bullrade, och partivännerna Lewenhaupt, Buddenbrock, Löwen, Plomgren och Kierman knotade, och massornas missnöje och öfvermod eggades genom ständigt upprepande af den vanliga sagan om Narwa med sina 8000 svenskar mot 80,000 ryssar, och genom det vanliga påståendet, att dessa sednare äfven nu för tiden vore af föga krigsduglighet. De utländska sändebuden anmärkte ock, *huru Sverges både folk och troppar vore mer krigiskt sinnade än Gyllenborg sjelf*. Denne vågade likväl icke trotsa ett så allmänt, eller

åtminstone så högljudt tänkesätt; ty han fruktade att i sådan händelse blifva vid nästa riksdag störtad. *Han får nu erfara*, skref Lynar [1]), *att det är lättare med förflugna planer hänföra en obetänksam massa, än att sedermera bringa samma planer till verkställighet.* Emellertid måste han hålla god min, och oaktadt de många afrådande omständigheterna blefvo 6000 man samlade och förda till kusten för att derifrån öfverskeppas till Finnland.

Men just som denna åtgerd begynte verkställas, kom den oroande t. o. m. afskräckande underrättelsen, att fred mellan Ryssland och Turkiet verkligen blifvit ingången. Rysska regeringen, hotad af både svenska rustningar och inhemska upprorsförsök, ville befria sig från fienden i söder och medgaf Turkiet så goda villkor, att fred dem emellan blef d. 18 Sept. afslutad. Detta skedde under bemedling af Frankrike, som önskade, att Turkiet skulle under några års hvila hemta krafter till deltagande i den strid, som vid kejsar Karls blifvande frånfälle skulle uppstå mot Österrike och mot pragmatiska sanktionen. Slaget var för Hattarna mycket hårdt, nästan krossande. De förhoppningar om turkisk hjelp, hvilka partiet sjelft i många år hyst och åt andra meddelat, och på hvilka det till stor del grundat såväl sina förkastelse-domar öfver Horns fredliga åsigter som sina egna uppmaningar till krig; — alla dessa förhoppningar hade med ett drag blifvit tillintetgjorda; — och, hvad som kändes lika svårt, var, att detta skett under Frankrikes bemedling; Frankrikes, af hvilket man dock väntat och förutspått ett alldeles motsatt uppförande. Till upprätthållande af partiets mod sökte väl ledarne att förneka än fredens verklighet, än Frankrikes bemedling. Sjelf egde man dock noga kunskap om förhållandet, hvarföre ock Sparre i första uppbrusningen öfverhopade franska legations-sekrete-

---

[1]) Den 7—18 Aug. 1739.

raren med bittra förebråelser. *Frankrike*, sade han, *har bedragit Sverge; jag säger eder det midt i ansigtet, det var ett gement streck.* Uppträdet berättades till Paris och skaffade Sparre mycket obehag, innan saken kunde biläggas.

Ryssk-turkiska freden var emellertid afslutad, och Sverge stod nu med sina hotelser och sina rustningar ensamt qvar på skådeplatsen. Den 2 Okt. när besagde fredsbudskap anlände till Stockholm, hade väl några troppar redan seglat öfver till Finnland; men största delen låg ännu qvar nära inskeppningsstället Rådmansö. *Skulle de, efter en så vigtig förändring, likaledes afsändas? Borde man dessutom blottställa dem för höstens stormar på ett klippigt haf, och för brist och nöd i ett fattigt och föga bebodt land? Och hvad skulle de i detta land, detta Finnland nu mera göra? hvad uträtta? Vore det ej bättre att låta dem gå hem och stanna på sina rotar vintern öfver, till hvila för sig sjelfva, och till besparing för både magasiner och kassor?* Sistnämnde åtgerd förordades af de fredligt sinnade rådsherrarne. Men vidtagen, skulle den blifva en uppenbar vederläggning af det stolta språk och af de lysande löften, med hvilka Hattarnas ledare hade under sista riksdag berusat sina anhängare; och tillika en förödmjukelse för hela deras parti samt en upprättelse åt Mössorna och ett rättfärdigande af dessas ofta uttalade varningar. Det skulle ock till yttersta förbittring uppreta den svärm sold- och krigslystna officerare, hvilka hufvudsakligen bidragit till Hattarnas riksdagsseger, och hvilka vid blotta ryktet om troppsändningens möjliga inställande, begynte på Stockholms kaffehus och allmänna platser utfara i hotelser. Gyllenborg ville ej underkasta sig förödmjukelserna och vågade ej trotsa hotelserna. Han och hans vänner smickrade sig med att kunna hindra ryssk-turkiska fredens stadfästelse och skickade för sådant ändamål till Konstantinopel en ung Liewen med penningar och

med underrättelse om Sverges krigsrustningar. Möjligt är ock, att man ännu räknade på det tillämnade dolghorukiska upproret, och ville, för att kunna med eftertryck blanda sig deri, hafva en betydligare krigsstyrka till hands. Man tröstade sig äfven och fortfarande med de vanliga inbillningarna, om ryssarnes feghet och odugligbet i fält, och om det svenska mannamodet, hvilket, mente Karl Sparre, skulle snart *återtaga våra fordna besittningar och jaga ryssarne från Östersjön;* och i bref från Paris beskref Tessin Fleurys tänkesätt med ord, som uppmanade snarare till krig, än till försigtighet. Med anledning af dylika luftslott, och oaktadt alla afrådande verkligheter, beslöt rådets flertal att öfverskicka äfven de återstående tropparna, hvilket ock inom några dagar skedde, så att omkring d. 11 Okt. hade till Finnland, utom de förra 1600, ytterligare ankommit 6000 man till fot jemte något artilleri; rytteriet hann icke samma år blifva färdigt. Man har beräknat kostnaden för denna trupprörelse till 600,000 d. s. m. Kort efter regementernas ankomst till Finnland fick man veta, att freden mellan Ryssland och Turkiet hade trots svenska regeringens motarbetande blifvit vederbörligen stadfästad.

Hoppet om Turkiets kraftiga bistånd i det väntade kriget hade således oåterkalleligen försvunnit. Denna nedslående motgång sökte Gyllenborg i någon mån undandölja medelst ett annat förbund, som mellan Sverge och Turkiet kort derefter afslutades, och hvilket han utmålade såsom af stor vigt för det blifvande kriget. Det bestod dock blott i ett försvarsförbund för den händelse, att någon bland deltagarne skulle af Ryssland angripas. För tillfället var det emellertid icke Ryssland, som ville angripa Sverge, utan tvärtom, och för denna Hattarnas plan var det nu ingångna svensk-turkiska förbundet af ingen betydelse.

Samtidigt härmed träffades Hattpartiet af ett nytt slag. Vi komma i hog dess förmodade beräkningar

på dolghorukiska upprorspartiet i Ryssland. Men just som troppsändningen hunnit till Finnland öfverföras, blef bemälte sammansvärjning af ryska styrelsen upptäckt och qväfd och derigenom också hvarje sådan anledning till tropparnas öfversändande tillintetgjord. Men emedan man offentligen föreburit helt andra skäl, måste man låtsa om ingenting och behålla tropparna i Finnland qvar, helst deras återförande till Sverge försvårades af den sena hösten, och dessutom skulle hafva varit en för Hattpartiet mördande förödmjukelse.

Högsta befälhafvare öfver alla i Finnland samlade troppar hade Löwen tillförene varit; men 1739 återvände han i egenskap af riksråd till Stockholm. Att blifva hans efterträdare och att således komma i spetsen för den mot Ryssland samlade krigsstyrkan, derom hade Lewenhaupt erhållit löfte, icke blott af Hattpartiet utan, säges det, också af Fredrik sjelf, nämligen under dennes trångmål och farhågor till följd af sista rikdagens hotande företeelser. Men när efter riksdagens slut sysslan skulle bortgifvas, utnämnde han general-löjtnanten Karl Cronstedt; ehuru denne sökte undanbedja sig, och ehuru Lewenhaupt med stöd af Hattpartiet eftersträfvade platsen. Drifsjedrarna voro dels konungens i hjertat fredliga åsigter, dels Cronstedts rykte för utmärkt duglighet, hvilken sednare också torde varit rätta skälet till den undergifvenhet, hvarmed Lewenhaupt bar sitt missöde. Öfverkommen till Finnland, rättfärdigade Cronstedt det visade förtroendet och sökte med nit fullgöra sitt uppdrag, sitt ganska svåra uppdrag. Landet led nämligen af missväxt, nära hungersnöd, och många soldater saknade behöfliga både kläder och husrum. Cronstedt sökte afhjelpa bristerna och inberättade förhållandet till regeringen redan hösten 1739, och oaktadt man i enskilda bref bedt honom icke framkomma med sådana nedslående underrättelser. Men han förklarade sig för samvetets skull icke kunna

tiga, utan framlade öppet såväl företagets vådor som medlens otillräcklighet. Bland de betänkligaste företeelserna var sjelfva sinnesstämningen hos landskapets innevånare. Genom sina ombud vid riksdagarna hade många finnar erhållit tämligen noga underrättelse om det sätt och de medel, Hattarna användt för att störta den fredligt sinnade Horn och i stället upphöja Gyllenborg, hvars lösen var krig mot Ryssland. Finnarna visste ock ganska väl, att detta krig icke var af någon nödvändighet föreskrifvet, utan af Hattledarnas personliga beräkningar framtrugadt. De förutsågo ock, att olycksföljderna skulle främst och förnämligast drabba Finnland och dess innevånare, hvilka dock redan förut lidit af just då inträffade både missväxter och farsoter. Den nu ankomna troppsändningen, med sitt tillbehör af inqvarteringar, gerder och kronoskjutsar, betraktades som förebud till än svårare hemsökelser. Redan i sig sjelfva medförde dessa förkänningar mycket obehag och stora besvär. Emedan de samlade förråden icke voro tillräckliga för tropparnas underhåll, behöfde man af finnarne köpa allehanda lefnadsmedel. När folket dervid fordrade högre betalning, än kronan kunde eller ville gifva, tillät sig den sednare att bestämma priset på hvarje vara, och att tillika förbjuda säljandet af lifsförnödenheter, icke blott till utlandet utan äfven till enskilda personer inom landet; en åtgerd, som påminte om de våldsamheter, som i Sverge åren 1716—1718 användes [1]). Förbittringen växte och riktades icke blott mot Gyllenborg, utan mer och mer också mot brödrafolket vester om Östersjön. *Svenskarne*, sade man, *äro finnarnes enda fiender, och hvad de tillföra oss, är blott krig, hunger och dyr tid.* Under sådana uppträden och med så mörka utsigter för framtiden slutade 1739 års krigsrustningar mot Ryssland [2]).

---

1) 𝔅. 85—102.
2) Sv. Rådsprot. samt danska, fransyska, preuss. och

FEMTE KAPITLET.

ÖFVERLÄGGNINGAR 1740 OM KRIGET MOT RYSSLAND.

Begynnelsen af år 1740 medförde inga gladare förhoppningar. Ett rykte, ogrundadt i sig sjelft, men med anspråk på trovärdighet, ville veta, att ryssarne samlat tvänne härar, den ena ämnad att tåga landvägen från Wiborg mot Fredrikshamn, den andra att från Revel och öfver den tillfrusna Finska Viken gå rakt på Helsingfors. Oron i Finnland blef stor, och vakter och vårdkasar utsattes kring de hotade punkterna. Oron blef föga mindre i Stockholm, hvarest regeringen kände finnarnes sinnesstämning samt otillräckligheten af till hands varande både troppar och förråd. Anfallet uteblef väl, men så mycket oftare kommo bref från Cronstedt, och liksom förut af oroande innehåll t. ex. *att de nya fästningarna, Fredrikshamn och Wilmansstrand, vore ännu icke på långt när färdiga och försvarsgilla; — att kronans förråder vore alldeles otillräckliga; — att i Finnland föga lifsmedel funnes att köpa; — att, de, som funnos, ofta undanhölles; — att finnarne, uppbragta öfver regeringens krigiska afsigter, icke ville sälja någonting åt svenska hären, utan måste genom kronobetjening tvingas dertill; — att äfven några bland dessa embetsmän visade ovilja mot kriget och tredska vid anskaffandet af dertill nödiga medel;* — och slutligen, och i April 1740, *att de flesta förråden vore tömda;* och några från Finnland hemkomna officerare, hvilka sett saken på nära håll, bekräftade uppgifterna. Mycket betänklig visade sig ock regeringens egen belägenhet. De inhemska medel, som kunde påräknas, voro alldeles

österr. min. br. 1739. Upps. Sv. saml. Vol. 6. Nolckens uppsatser. — Säfstaholm Polit. och ministeriella handl. 1697—1789. Fol. Skokloster. Miscellan. X.

otillräckliga. De franska underhållspenningarna kunde ej heller fylla bristen, och mera deraf, det vågade ej Tessin begära, och det ville ej Fleury gifva. Ryssland, uppretadt genom troppsändningarna och hotet, företog sjelft åtskilliga rustningar och förbjöd tillika den utförsel af spannmål från östanhafs-länderna, som dittills varit Sverge årligen medgifven; ett förbud, som ökade landets och regeringens förlägenhet. Svårigheterna framträdde mer och mer tydliga, så utsom inrikes. Frankrike och England, ehuru på olika grunder, afrådde från krig; en mängd svenskar af alla samhällsklasser likaledes, och det med brinnande ifver; och från det störtade Mösspartiet utgingo flera smygskrifter, hvilka med bjerta färger målade det obetänksamma i många Hattarnas åtgerder, och det osannfärdiga i många deras uppgifter. För sina afsigters vinnande begagnade Mösspartiet dessutom qvarlefvorna efter den gamla tidsanda, som betraktade turkarne såsom hela Europas gemensamma fiender, och ett turkiskt förbund såsom en synd mot både kristendom och kristenhet. Sådant språk fördes ofta och offentligen, äfven från predikstolarna; och Hatten, biskop Benzelius, fick i sin egen prebendekyrka hålla till godo med en dylik föreställning; Gyllenborg likaså i sjelfva slottskyrkan och det af öfverhofpredikanten Stiernman samt i hela hofvets närvaro; och när Gyllenborg klagade, tog konungen sin själasörjare i försvar. Ryssland, som ville undvika krig, sökte underhålla och stärka denna fredliga sinnesstämning inom Sverge, och vidtog för sådan afsigt flera välberäknade anstalter. Hattarna hade utspridt det rykte, att freden mellan Turkiet och Ryssland icke skulle blifva eller åtminstone ännu icke blifvit vederbörligen stadfästad. För den skull begärde Bestuschew tillåtelse att få i svenska tidningar införa en öfversättning af den formliga stadfästelsen; och detta kunde ej vägras, ehuru man lätt förutsåg, att krigslystnaden skulle derigenom mycket afkylas. — Hattregeringen hade

låtit påskina, att det hösten 1739 med Turkiet ingångna förbundet lofvade Sverge understöd vid ett anfall mot Ryssland. Bestuschew lät då trycka och utdela ett stort antal exemplar af samma fördrag, för att visa svenskarne grundlösheten af denna tydning, och att öfverenskommelsen var ett försvars- och icke ett anfalls-förbund. —Rysska legationssekreteraren Funck[1]) utarbetade en smygskrift, kallad *Philalethei-bref*, hvilken, oaktadt sin partiskhet, innehöll flere skarpa och för Hattarna besvärliga sanningar och blef mycket känd, ej blott inom Sverge utan genom öfversättningar äfven i främmande land, och för det mesta med påräknad verkan. Några bland rådsherrarne återgingo ock till sina förra fredliga åsigter, och redan i Februari 1740 ville Cronstedt och Lagerberg afbryta krigsrustningen och hemkalla de till Finnland öfverskickade regementerna. Men mot hvarje steg i dylik anda ropade krigspartiet högt och häftigt: *det skulle vara ett skamligt nedsättande af Sverges ära, en lika skamlig motsägelse af allt, hvad hittills blifvit sagdt och gjordt*; och Karl Sparre utropade: *buteljen är uppdragen, vinet måste drickas.* Det var ock Sparre sjelf, som hade genomdrifvit troppsändningen, just den åtgerd, hvilken mer än någon annan dragit korken ur buteljen. Gyllenborg var i val och qval mellan trenne åtgerder, de enda, som kunde komma i fråga; dock alla tre i hans läge vådliga att tillgripa; den ena, att låta Sverge nu genast, ehuru ensamt, börja kriget; — den andra, att med dryga kostnader fortfarande underhålla en i Finnland liggande overksam här; — och den tredje, att hemkalla tropparna och söka förlikning med Ryssland. I alla tre händelserna förutsåg han en svår efterräkning vid nästa riksdag; — inför Mössorna och folkombudens flertal, ifall han började krig; — inför Hattarna och krigsbefälet, ifall han slutade fred; — och inför båda partierna, ifall

---

[1]) Så trodde man åtminstone.

han läte tropparna stanna i Finnland sysslolösa qvar, och derigenom onödigtvis tömde statsverkets tillgångar. Men sistnämnde åtgerd var för ögonblicket den minst farliga, och blef också den, som Gyllenborg tillgrep. Han fick derigenom uppskjuta det afgörande beslutet; också i den hos dylika själar vanliga beräkning, att under tiden torde inträffa någon händelse, som kunde lätta och bestämma valet. Ej omöjligt är, att han räknade också på ett nytt uppror i Ryssland, hvilket en vid namn Wolinski ämnade tillställa, och, såsom några gissade, med lofvadt biträde af Gyllenborg.

Emellertid sökte Hatt-regeringen efter biträde af andra stater. Man fortsatte sitt bemödande att locka polackarne till krigiska rörelser mot Ryssland; dock utan synnerlig framgång. Man tänkte på att vinna understöd af Preussen genom att erbjuda en del af de påräknade eröfringarna, nämligen Kurland; och man öppnade underhandlingar med nämnde makt. Men den skarpsynte konung Fredrik den andre upptäckte snart vådan af Sverges företag, och drog sig tillbaka. Större voro de förhoppningar, man fästade vid Danmark, hvilket med misstroende betraktade Rysslands växande makt, särdeles i Östersjön. Men Hattarna fruktade, att i denna underhandling blifva motarbetade af danska i Stockholm varande sändebudet grefve Lynar, hvilken hyste om deras parti ganska ofördelaktiga tankar. De sökte för den skull och lyckades ock öfvertala danska hofvet till hans återkallande, och i stället kom en annan person, den sedermera och under dalupproret ryktbare Grüner. Derefter och med större hopp om framgång sökte man förmå Danmark att öfvergå från engelsk-rysska till svensk-fransyska sidan. Danmark hade likväl då för tiden nära förbund med England, hvarföre underhandlingen skulle tills vidare hållas hemlig. Men,

den häftige och lösmunte Karl Sparre lät undfalla sig ord, som förrådde saken, hvarföre ock Danmark drog sig något tillbaka. Svenska regeringen ville då genom öppnad utsigt till stora fördelar locka det återigen fram på banan och till verkligt deltagande i det blifvande kriget; och man ämnade för sådan afsigt bjuda Liffland på samma gång som Sverge skulle återtaga Estland, Ingermanland och Karelen. Karl Sparre tillät sig äfven, att för det nya danska sändebudet framställa icke blott detta förslag, utan ock ett annat och än vigtigare; nämligen, att, så framt Danmark i den tillämnade striden hjelpte svenskarne, torde dessa af tacksamhet utvälja till tronföljare Danmarks antingen konung eller kronprins, hvarigenom nordens trenne riken kunde blifva återförenade. Man tyckte sig märka, att Danmark lyssnade till dessa förslag; dock ville det heldre hafva Bohus-län än Liffland. Men snart drog sig hofvet i Köpenhamn tillbaka, afskräckt dels genom äfventyrligheten i Gyllenborgs och Karl Sparres planer, dels genom Lynars beskrifningar om osäkerheten af Hattarnas belägenhet och löften, dels och ej minst genom general Diemars ord. Denne, var en bestämd fiende till Hattarna. En gång, när Gyllenborg klagade öfver de svårigheter, som genom spänningen mot Ryssland föranleddes, kunde Diemar icke afhålla sig från att säga: *Tu l'a voulu, Georges Dandin* [1]), och han belade sedermera Gyllenborg med detta namn, liksom Tessin med titeln af *franska konungens rolighets-minister*, eller *franska ledaren af de svenska marionetterna.* På en just nu företagen resa från Stockholm besökte Diemar Köpenhamn och beskref der Hattarnas krigsplaner såsom grundade på *idel skugga och väder*, hvilken åsigt danska hofvet trodde vara delad af konung Fredrik, emedan Diemar hade för tillfället återfått dennes förtroende. Med

---

1) *Du har sjelf så velat, Georg Dandin!*

mycken försigtighet afböjdes fördenskull den erbjudna förbindelsen, och Hattarna sågo sig bedragna äfven i de förhoppningar, som blifvit riktade åt detta håll.

SJETTE KAPITLET.

OM HESSISKT-ENGELSKA FÖRBUNDET.

Samtidigt med ofvanbeskrifna underhandlingar utvecklade sig ett annat förhållande, som likaledes mycket inverkade på ärendernas gång. Sommaren 1739 föreslogs en äktenskaps-förbindelse mellan prins Fredrik af Hessen Kassel, son af prins Wilhelm och brorson af konung Fredrik, samt prinsessan Maria, dotter af konung Georg den andre i England; och förmälningen gick år 1740 i verkställighet. Till följd häraf önskade prins Wilhelm en närmare politisk förbindelse mellan Hessen Kassel och England; och konung Fredrik gillade åsigten. Men svenska rådet motarbetade den, såsom innebärande så väl en viss fiendtlighet mot Frankrike, som den både besynnerliga och vådliga motsägelsen, att, *emedan Frankrike och England voro hvarandras vedersakare, skulle Fredrik få tvänne sins emellan stridiga vänskapsförbund, nämligen som konung i Sverge med Frankrike, och som landtgrefve af Hessen med England. Frankrike,* sade man, *och hela Europa skulle ju i slik händelse tro, att han i hjertat gynnade England; ehuru han, tvungen af svenska rådets föreställningar, slutit förbund med Frankrike; och detta sednare skulle till följd häraf blifva mycket kallsinnigare mot Sverge och mycket obenägnare att lemna det understöd, som till rysska kriget behöfdes.* Rådet mente i allmänhet, att en konung i Sverge icke borde ingå något förbund, som vore för Sverge skadligt. Det låg i dessa anmärkningar mycken sanning. Rådsherrarne Adlerfeld,

Gyllenborg och Karl Sparre reste också till Karlberg, hvarest de, än tillsammans, än hvar för sig, gjorde konungen både trägna och allvarliga föreställningar, uppblandade, säger man, med de vanliga hotelserna angående fröken Taube. Slutligen lät han ock öfvertala sig och lofvade, att som konung i Sverge stå fast vid fransyska förbundet, och som landtgrefve af Hessen emottaga understöd heldre af Frankrike än någon annan makt. För att öfverenskomma om detta understöd och om ett dermed sammanhängande förbund skulle till Paris afgå en hessisk embetsman, vid namn Asseburg. Hattarna ogillade personen, såsom varande en bestämd anhängare af Englands och Mössornas parti, och man befarade, att han, kommen till Frankrike, skulle måhända enligt uppdrag från konungen, spionera på Tessin, och tillika om verkliga tillståndet i Sverge gifva Fleury andra underrättelser än dem, Hattpartiet önskade. Dettas ledare kunde emellertid icke hindra valet eller resan; emedan båda delarna voro hessiska regerings-åtgerder, hvilka som sådana lågo helt och hållet utom kretsen af svenska rådets makt. Dettas misstankar voro dock grundade. Före afresan från Stockholm gaf Asseburg åt dervarande engelska sändebudet åtskilliga förhoppningar kanske t. o. m. löften; nämligen att i strid mot konungens sistnämnda förbindelse och i strid mot sitt eget offentliga uppdrag söka hindra det fransyskt-hessiska förbundet, och några trodde, att Fredrik känt och godkänt detta hans beslut. Efter långt vistande i Kassel kom han ändteligen till Paris, hvarest han motarbetade förbundet mellan Hessen och Frankrike, äfven genom framställande af villkor så dryga, att de föranledde stora betänkligheter, helst Fleury aldrig var synnerligt ifrig för denna sak. Tessin, af Asseburg sålunda motarbetad, vände sig med högljudda klagomål till svenska rådet, och detta sedermera på samma sätt till Fredrik. Denne tycktes vackla; men blef under tiden af sin bror och af sin

gemål omigen vunnen för det engelska förbundet, och tillika stålsatt till den grad, att han både öppet erkände och modigt vidhöll denna sin sednare åsigt. Härom föreföllo många och häftiga strider mellan honom och Hattpartiets rådsherrar. Dessa fordrade, att han skulle till Asseburg skicka förnyad befallning att afsluta förbundet mellan Hessen och Frankrike; men han vägrade, ty sådant skulle utsätta honom och Hessen för hela Tysklands ovilja och förföljelser. *Jag kan ej*, sade han, *endast för att tjena några enskilda personer, blottställa mina arfländer och stöta hela Tyskland för hufvudet.* Rådsherrarna påstodo, att det hessiskt-engelska förbundet skulle minska Frankrikes vänskap, och derigenom äfven Sverges förhoppning om understöd i det blifvande kriget; men detta skäl verkade så mycket mindre, som konungen icke önskade något krig. Rådsherrarna framkastade hotelser om fröken Taube; men Fredrik svarade, att *denna sak anginge icke dem, utan hans eget samvete.* Gyllenborg och Karl Sparre hotade inför nästa riksdag anklaga honom såsom den der störtat Sverge i olycka, och de läto förstå, att saken kunde komma att störta honom sjelf från tronen. Men Fredrik lät ej skrämma sig, utan begärde få rådets påståenden sig skriftligt meddelade. Det skedde, hvarpå konungen sände uppsatsen till Kassel. Derifrån kom den snart tillbaka, beledsagad af bref från prins Wilhelm, hvilken berömde Fredriks ståndaktighet, och uppmanade honom att framlägga alltsammans inför ständerna. Wilhelm bifogade ock en för sådant ändamål färdigskrifven uppsats. Fredrik tyckte väl de deri begagnade ordalagen vara mot Hattarna något stränga; men Ulrika Eleonora mente, att de väl kunde stå qvar, och uppsatsen, förändrad eller oförändrad, lemnades i afskrift åt Gyllenborg, hvilken öfver en sådan hofvets beslutsamhet blef

mycket förlägen [1]. Under sin skenbara bestämdhet kände dock äfven Fredrik sjelf mycken oro, och det var icke utan en viss darrning, som han fattade pennan för att underteckna sin befallning om det engelskt-hessiska förbundets formliga afslutande. Men befallningen blef undertecknad och förbundet afslutadt. Hattpartiets harm gaf sig nu luft i hårda och hotande ord. *Konungen*, hette det, *konungen har af hessiska partiet blifvit lockad till åtgerder, som från oss aflägsna Frankrike och derigenom tillintetgöra alla våra bemödanden för Sverges uppkomst och välgång. En så obetänksam, så opålitlig konung borde bortjagas;* o. s. v. På Stockholms gator blefvo hessare öfverfallna af pöbeln; och hessiska sändebudet Dankelmann och hans vagn likaså af ett par adliga herrar. Dankelmann sjelf fick af Karl Sparre höra ord och beskyllningar mot konungen, mot prins Wilhelm och i synnerhet mot Dankelmann sjelf, så skymfliga, att han ämnade begära upprättelse. Vid ett annat tillfälle gladdes samma Sparre åt sin tilltagande sjuklighet; han ville nämligen icke längre lefva, *sedan han nödgades se det arma fäderneslandets bästa förhoppningar tillintet-gjorda på sätt, nu skett.*

Det sålunda afslutade engelskt-hessiska förbundet jemnte deraf föranledda tvister har bidragit till flere längre fram inträffade händelser; nämligen till fröken Taubes förvisning från Stockholm, till riksdagskallelsen år 1740 och till engelskt-hessiska planen att få unga prins Fredrik af Hessen utnämnd till svensk tronföljare.

---

[1] Berättelsen om denna skriftvexling är grundad på danska och fransyska minister-bref åren 1739 och 1740.

SJUNDE KAPITLET.

OMBYTE AF ÖFVERBEFÄLHAFVARE I FINNLAND 1740.

Redan är berättadt, huru högste befälhafvaren i Finnland Karl Cronstedt hade med orubblig uppriggtighet underrättat regeringen om de många olycksbådande företeelserna derstädes, bristen, nöden, oviljan. Slika bref voro naturligtvis icke välkomna hos det parti, som önskade krig, och krig framför allt; och hvilket, hänfördt af sina lidelser, ville icke sjelft höra och än mindre låta till andras kännedom komma sådana underrättelser, som kunde afkyla ifvern; äfven om de vore både sanna och vigtiga. Gyllenborg sökte också förmå Cronstedt att handla i öfverensstämmelse dermed, och bad honom *sända, icke offentligt till regeringen, utan hemligt till Gyllenborg de underättelser, som borde hållas hemliga.* Cronstedt svarade, *att han ämnade behandla ärendet med noga besinning af dess stora vigt.* Då emedlertid hans varnande skrifvelser till rådet blefvo fruktlösa, vände han sig, tvärtemot Gyllenborgs önskningar, till konungen sjelf och det med ett utförligt bref, i hvilket han klagade *öfver den okunnighet om regeringens syften, hvari han lemnades, samt öfver den brist och de svårigheter, som öfverallt mötte.* Han påminte tillika *om Sverges fattigdom, svaghet och oenighet samt om Rysslands mag och storartade rustningar*, och förklarade *hvarje anfallskrig vara under sådana omständigheter ett ogudaktigt öfverdåd;* hvarföre han ock *vid allt heligt besvor Fredrik att tillbakavisa alla enskilda partiers och personers beräkningar, och på allt sätt motarbeta kriget.* I årets bönedagstexter hade presterna låtit införa åtskilliga varningar [1]), t. ex, *Käre! håll*

[1]) Jerm. 2: 25. 17: 5.

dock stilla, och löp icke så oförvägen! och: *förbannad vare den, som förlåter sig på menniskor och sätter sig kött till arm.* Dessa språk, hvilka lätteligen kunde vändas mot Hattpartiet och mot dess djerfva framfart och starka förtröstan på Frankrike och på Turkiet; — dessa ord voro ock af Cronstedt i berörde skrifvelse anförda, och icke utan dylika hänsyftningar. Brefvet blef af Fredrik uppläst i rådkammaren, hvarest det bland Hattarna väckte mycken förargelse, och ej minst genom dess sätt att tillämpa nämnde bönedagstexter. Gyllenborg och Karl Sparre ville anklaga Cronstedt, såsom den der fördristat sig klandra, hvad regeringen hade enligt ständernas önskan beslutat. Men Fredrik påstod, att, emedan Cronstedt hade sig stort ansvar ålaggdt, borde han ock hafva rättighet att få uttala sin mening. En annan gång, när Cronstedt klagat öfver brister och svårigheter, gaf honom Gyllenborg ett af rådet gilladt svar, hvilket slutade med dessa ord: *Scævola uppbrände blott sin ena hand, men lyckades att derigenom rädda sitt fädernesland. Häraf kan ses, att ringa medel, rätt använda, hafva stundom medfört stora följder.* Cronstedt säges hafva svarat, *det han ansåge lämpligare att tänka på exemplet af Fabius Cunctator.* Man kallade ock Cronstedt liksom Fabius feg; han visste det, men, drifven af sanningens och samvetets röst, fortfor han att i sina bref oförställdt framlägga alla de afskräckande svårigheterna; och när hans varningar förblefvo fruktlösa, afsände han i Juli 1740 till konung Fredrik ett bref, hvilket uttryckligen förklarade, *att hans förstånd och kraft icke vore så starka, som behöfdes för att kunna till konungens och fäderneslandets fördel verkställa det uppdrag, som blifvit honom anförtrodt, och att han följaktligen anhölle om befrielse derifrån.* Händelsevis var president-platsen i krigskollegium ledig, om hvilken syssla han i stället anhöll. Hattarna iakttogo tillfället att på godt sätt kunna från krigs-skådeplatsen aflägsna

en person, så utmärkt, och likväl för deras planer så hinderlig, och han nämndes genast till besagde ämbete.

Till efterträdare i Finnland blef numera Lewenhaupt sjelfskrifven. Men för Hattpartiet var hans qvardröjande i Sverge ännu någon tid af behofvet påkalladt; nämligen på det han måtte kunna biträda vid ledningen af den riksdag, hvars snara sammankallande något hvar förutsåg. Under mellantiden blef befälet i Finnland uppdraget åt Henrik Magnus von Buddenbrock.

Född i Liffland 1685 och af liffländsk slägt, hade denne herre under Karl den tolftes krig tjenat sig upp till öfverste. Han egde ej de själsegenskaper, som för ett högre öfverbefäl fordras; men deremot en stor och aktningsbjudande gestalt, mycken krigserfarenhet samt anseende för att vara en ovanligt driftig och duglig exercis-karl och ämbetsman. En tid bortåt stod han väl hos konung Fredrik och visade sig våren 1738 som dennes trogne anhängare. Men knappt hade konungen i stället för Helsinge- gifvit honom det större och närbelägnare Nerkes- och Wermlands-regemente, förrän Buddenbrock sadlade om och blef en ifrig vän af Gyllenborg, som man sade, dertill förledd också af sin fru, hvars tillgifvenhet för Hattarna och hvars längtan efter krig läsaren redan lärt känna. Under riksdagen 1738 och 1739 voro ock Buddenbrock och hans friherrinna bland dem, som mest utmärkte sig för sådana tänkesätt. Han blef härigenom en krigspartiets gunstling och erhöll nu under Lewenhaupts frånvaro öfverbefälet i Finnland, och i sammanhang dermed värdigheten af general-löjtnant. Sin nya befattning mottog han i September 1740, och säges hafva under hösten och vintern vårdat dess åligganden med nit och framgång; ehuru han ej kunde ens försöka att verkliggöra några sina partivänners förhoppningar; nämligen att genom öfverraskning eller mutor bemägtiga sig Wiborg. Några

påstå, att Buddenbrock till följe af egen krigslystnad och partiets föreskrifter, har i sina bref till regeringen i Stockholm förtegat många bland de brister och svårigheter, som förefunnos; andra åter hafva, och som det tyckes, med mera skäl frikallat honom från denna beskyllning.

Under hösten 1740 afledo efter hvarandra kejsar Karl den sjette af Österrike och kejsarinnan Anna af Ryssland. Båda dödsfallen blefvo, genom deraf föranledda strider om pragmatiska sanktionen och om ryska tronföljden, af stort inflytande äfven på Sverges öden, såsom följande kapitel komma att ådagalägga.

ÅTTONDE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1740 OCH 1741.

BESLUT OM RIKSDAGENS SAMMANKALLANDE.

Redan i Juli 1739, det vill säga blott tre månader efter förra riksdagens slut, började Karl Sparre tala om ständernas hopkallande omigen; ett förslag, som stod i sammanhang med den då tillämnade troppsändningen till Finnland, måhända ock med någon plan om understöd åt det dolghorukiska upproret. Flere gånger under sommaren och hösten återkom han med samma förslag; men utan synnerligt medhåll; *ty*, sade man, *det var för nära på förra riksdagen; ständerna kunde tröttna, Frankrike dessutom afskrämmas från närmare förbund, och ryska regeringen retas till påskyndadt anfall*, m. m. Också voro väl de flesta rådsherrarna okunniga om den dolghorukiska upprors-planen och kände således ej heller något dylikt Gyllenborgs och Sparres möjligtvis förevarande skäl till både troppsändning och riksdag; utan

satte sig äfven derföre ihärdigt mot båda förslagen. Nämnde rysska upprorsplan blef ock, som nämndt är, kort derefter upptäckt och tillintetgjord, så att Gyllenborg och Sparre ej längre för att få magt och medel till dess understödjande behöfde sammankalla riksdag. Sistnämnde åtgerd blef dock snart och till följe af andra förhållanden påkallad. Redan mot slutet af 1739 började nämligen medlens otillräcklighet låta på ett oroande sätt känna sig i Sverge, och än mer i Finnland; hvarförutan både franska och turkiska hofven hade vägrat gifva så kraftigt understöd, som Sverge behöfde och väntade. Nu blefvo råden dyra. Kunde tropparna återkallas och freden med Ryssland stadfästas? *Nej! det skulle förnedra Sverge*, så ropade, — och, *det skulle förnedra oss sjelfva*, så tänkte Hattarna. — Kunde krig mot Ryssland begynnas, utan att höra ständerna? *Nej!* derom voro alla ense. — Kunde tropparne längre qvarstanna i Finnland utan att till deras underhåll få af ständerna nya medel beviljade? *Nej!* svarades af lagen och af flertalet; men inom sig ville några Hattar våga derpå löst, för att nämligen undvika en riksdag, vid hvilken Mössorna icke skulle underlåta att påpeka, hvad redan nu började mer och mer träda i dagen; nämligen äfventyrligheten af Hattarnas åtgerder, samt opålitligheten af deras beräkningar. Statens mycket svåra belägenhet tvingade dock slutligen till hvarjehanda riksdags-öfverläggningar, likväl stundom hemliga och utan protokoll. Vid ryktet härom togo många för afgjordt, att ständerna skulle redan i December 1739 samlas. Man började till och med tala om landtmarskalk, Hattarna om Lagercrantz, Mössorna om Ungern Sternberg; hvarjemnte Kierman och Plomgren inkallade från småstäderna flere borgmästare för att öfverlägga om nödiga förberedelser. Men vid omröstningen i rådet stannade sju mot sju, och det med Hattar och Mössor om hvarandra på

båda sidorna; så invecklad var belägenheten, var frågan. Dess afgörande blef för den gången uppskjutet.

Våren 1740 upptogs den ånyo. Mössorna röstade mot riksdag, för att genom medellöshet tvinga regeringen hemkalla krigsfolket och upprätthålla freden. Hattpartiet önskade riksdag för att få nödiga bevillningar, och det hade flertalet af rådsherrarna på sin sida; men af fruktan för efterräkningar tordes det ännu icke framtvinga den efterlängtade åtgerden. Frågan blef också denna gång uppskjuten.

Men ju längre den uppsköts, och ju längre de dyrfödda tropparna stannade i Finnland, desto större blef både den närvarande nöden och det framtida ansvaret. Gyllenborg fortfor likväl att nu, liksom förut, undandraga sig det svåra afgörandet, och uppskjuta den ifrågasatta riksdags-kallelsen. Och ej utan orsak; ty, om ständerna skulle sammankallas, hvilka skäl dertill kunde man åberopa? hvilka andra än bristen på medel samt uteblifvandet af tillräckligt understöd från Frankrike och från Turkiet? det vill säga just de svårigheter, som Mössorna ofta både förutsett och förutsagt, men som Hattarna då för tiden hade såsom tomma spökbilder gäckat. Och nu skulle Hattarna förnedra sig ända derhän att uppträda inför ständerna, och som riksdagsskäl anföra just dessa sina motståndares åsigter. Omöjligt! Man uppsköt frågan omigen, oaktadt de med hvarje dag växande svårigheterna.

Men vid denna tid fick man veta, att ofvan omtalade förbund mellan England och Hessen-Kassel blifvit, som förbemält är, afslutadt. Underrättelsen var i ett hänseende för Hattarna mycket välkommen; nämligen såsom en behöflig och skenbart gilltig anledning till ständernas sammankallande. Hattarna kunde nämligen numera säga, och de sade det också både öfverallt och öfverljudt; nämligen, *att Gyllenborg ledt ärenderna enligt ständernas föreskrifter, och varit på god väg att vinna ett närmare förbund med, och*

ett rikare understöd af Frankrike. och derigenom tillfälle att qväsa Ryssland; men att konung Fredrik genom engelskt-hessiska förbundet stött hofvet i Paris tillbaka och derigenom rubbat ständernas plan och tillintetgjort Sverges förhoppningar; och att rådet vore derigenom tvunget att sammankalla ständerna för att vid dessa nya företeelser erhålla nya föreskrifter. Knappt hade ock oftanämnde förbund blifvit bekant, förr än Karl Sparre begärde riksdag. Några rådsherrar, som från denna tid bildade ett yngre men blott löst sammanbundet Mössparti, nämligen Jak. Cronstedt, Lagerberg, Nordenstråle och Åkerhielm, satte sig mot förslaget; men öfverröstades af flertalet, som d. 14 Aug. 1740 beslöt, att ständerna skulle sammanträda d. 4 December samma år, hvartill kallelsebref ock genast utfärdades.

HATTPARTIETS FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1740—1741.

Mellan riksdagskallelsen och sjelfva riksdagen hade partierna tre och en half månaders tid för vidtagande af nödiga förberedelser. Betraktom först Hattarnas!

Grundtanken deri var att för genomdrifvandet af krigs- och bevillningsplanerna skaffa sig öfvervigt inom adeln och borgareståndet, och att sedermera genom dem qväsa fredspartiets målsmän, preste- och bondestånden; alldeles så, som vid sista riksdagen skett. Medel till de för ändamålet nödiga mutorna skulle gifvas af Frankrike, hvilket, ehuru det icke önskade något genast utbrytande krig, likväl var angeläget om upprätthållandet af sina vänners, Hattarnas, magt. Det berättas ock, att redan i September kommo från Paris 150,000 riksdaler specie, hvilka anförtroddes åt riksrådet Rosen för att efter behof utdelas af honom och af Adlerfeld, Ehrenpreus,

Gyllenborg och Sparre, hvarjemnte andra medel tyckas hafva varit lemnade åt Kierman och Plomgren.

För att betrygga sin öfvervigt på riddarhuset, önskade Hattpartiet köpa 170 fullmagter, hvilka skulle sedermera utdelas bland sådana adliga mest i Stockholm boende personer, som sjelfva icke voro hufvudmän. För dessa upphandlingars skull och tillika för att inverka på allmänna tänkesättet, hade Palmstierna, Fredrik Gyllenborg och en Sternell åtagit sig att genomresa landet. För flertalet bland svenskar voro fransyska mutor visserligen mindre motbjudande än engelska eller rysska; likväl kunde Hattarnas reseombud icke, enligt sägen, få tillhopa mer än 24 fullmagter, så stor var i landsorterna harmen öfver förra riksdagens uppträden samt oviljan mot det tillämnade kriget. I hufvudstaden deremot hade partiet bättre utsigter, och sökte än mer förbättra dem. Man såg nämligen Gyllenborg genom bjudningar och äfven på annat sätt smickra unga officerare af gardet och artilleriet; och bland borgerskapet arbetade Kierman och Plomgren i samma rigtning och med den ifver, att när franska penningar icke för ögonblicket voro till hands, lemnade båda köpmännen ur egna kassor betydliga förskott. Också lyckades de öfvertala Stockholms borgerskap att till riksdagsombud välja nästan uteslutande anhängare af Hattpartiet; en företeelse, hvars exempel man hoppades skulle inverka på småstäderna.

Som riksdagsledare hade man att påräkna den gamla uppsättningen; det vill säga inom borgareståndet Kierman och Plomgren och på riddarhuset Lagercrantz och Lewenhaupt; men till yttermera visso blef ock Palmstierna från Köpenhamn tillkallad. Man talade äfven om Tessin; men denne ansågs oumbärlig för de i Paris pågående underhandlingarna och fick för den skull och enligt egen önskan der qvarstanna. Som manskap under dessa anförare räknades på holsteinska husets vänner, hvilka af gammalt

hade sina förhoppningar fästade vid Gyllenborg; likaså på de nedsatta (deplacerade) och missnöjda herrarna inom krigsbefälet, och på de unga officerarne inom hufvudstaden, hvilka sistnämnda två samhällsklasser längtade efter krig, och derjemnte troddes gynna mindre Horns republikanska än Gyllenborgs stundom konungska åsigter. Man framkastade ock den mycket lösa gissningen, att December månad var för ständernas sammanträde utsedd, just i den beräkning, att Finnlands riksdagsmän, hvilka i allmänhet voro obenägna mot både Gyllenborg och kriget, skulle genom den sena årstiden och resans besvärligheter hindras från att infinna sig så tidigt, att de kunde medelst deltagande i valen af landtmarskalk och Hemligt Utskott gifva någon styrka åt Mösspartiet.

Den punkt, Hattarna ville som orsak till riksmötet förnämligast åberopa och sedermera som orsak till svårigheterna förnämligast angripa, var engelsk-hessiska förbundet och de olägenheter, som deraf föranleddes, samt den liknöjdhet för rikets väl och den dubbelhet i uppförande, som man påstod Fredrik hafva dervid ådagalaggt. Både Stiernstedt och Palmstierna hade härom uppsatt formliga anklagelse-skrifter, som voro ämnade att vid riksdagen framläggas. Tillika lät man kring landet utsläppa allehanda rykten och uppsatser, i hvilka Mössorna kallades slafvar, köpta af Ryssland, och Fredrik en landsförrädare, den der borde afsättas. En skrift i dylik anda, författad af en Rotelius, (Rydelius?) och öfversedd af dennes gynnare Gyllenborg, (?) blef sedermera utspridd genom en annan den sednares skyddling, nämligen Karl Carleson. Vi minnas den smygskrift, som man trodde ryska legations-sekreteraren Funck hafva under namnet *Philaletheus* författat. Ett svar derpå blef af en qvick, men i Paris för skulder bysatt friherre Cederhielm nedskrifvet och skickadt till Gyllenborg. Denne gillade uppsatsen och ville utsprida den bland

allmänheten. Men de andra partiledarne funno ordalagen för bittra och fruktade genmälen och vederläggningar af än besvärligare innehåll. Några ville deremot ur häktet utlösa Cederhielm och låta honom komma till Stockholm, hvarest hans förslagna hufvud och spetsiga penna kunde blifva för partiet till stort gagn. Förslaget gick dock ej i fullbordan.

Utsigten till en Hattarnas riksdags-seger och till ett krig mot Ryssland var i början af hösten 1740 ganska ringa; och många trodde sig förutse en ny statshvälfning, genom hvilken Mössorna skulle åter inträda i regeringen. Men just då inträffade de tvänne vigtiga förut omtalade händelserna; nämligen att i Oktober 1740 afledo, och det inom en enda vecka, först österrikiska kejsaren Karl den sjette och sedermera ryska kejsarinnan Anna. Det förra dödsfallet satte genast i rörelse Frankrikes länge hysta planer, nämligen, att vid detta tillfälle öfverändakasta pragmatiska sanktionen och derigenom försvaga sin arffiende Österrike. På det vid ett så uppkommande krig kejsar Karls dotter och arftagarinna, Maria Teresia, icke skulle af sin bundsförvandt, hofvet i Petersburg, erhålla kraftigare understöd, önskade Frankrike numera och med mycken ifver, att Sverge skulle sysselsätta Ryssland, hvarföre ock S:t Severin fick befallning att hädanefter arbeta, ej mot, utan för krig, åtminstone för hotande krigsrustningar. Genom ryska kejsarinnan Annas död uppstodo ock i fråga om hennes efterträdare så många och stridiga partier, att ett anfall mot det sålunda splittrade Ryssland var mindre vådligt än förut. Det är naturligt, att genom dessa tvänne händelser Hattarnas parti skulle betydligen tillväxa både i antal, mod och verksamhet. Många hafva trott, att redan hösten 1740 skulle deras ledare hafva ohjelpligen fallit, så framt ej det engelsk-hessiska förbundet gifvit dem anledning att både hopkalla riksdag och att på konungen skylla rikets iråkade trångmål

— och så framt ej de två nämnde dödsfallen förbättrat deras utsigter och förstärkt deras parti [1]).

MÖSSPARTIETS FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1740—1741.

I motsats till Hattarnas, var grundtanken i Mösspartiets riksdagsplan den, att skaffa preste- och bondestånden öfvervigt och att sedermera med deras hjelp afsätta de krigiskt och återinsätta de fredligt sinnade riksråden, hemkalla tropparna från Finnland, befästa freden och införa mer sparsamhet i rikshushållningen.

Till vinnande af nämnde öfvervigt behöfdes äfven på denna sida penningar, och sådana påräknades från både England och Ryssland. Begge gåfvo ock betydliga summor, ehuru vi icke känna beloppen. Redan i Oktober, d. v. s. ungefär två månader före riksdagens öppnande, hade hofvet i London för sådant ändamål utbetalat 11,000 pund sterl., och likväl klagades, (vi veta ej, om med eller utan skäl), att England icke ville gifva så mycket som Ryssland, och att England och Ryssland gemensamt icke gåfvo så mycket som Frankrike ensamt.

De personer, som på denna sida utdelade mutorna, voro bland andra general-majoren Staël von Holstein och, säges det, äfven riksrådet Ture Bielke, hvilken sednare underhöll förbindelser med konung Fredrik, och genom sin personlighet inverkade på många, i synnerhet bland bönderna. Den redan förut omtalade Arckenholtz blandade sig ock i rörelsen och sökte till fördel för Mösspartiet leda riksdagsmannavalen. i Norrland och Finnland, hvarest ock befolkningen af fruktan för ett krig mot ryssarna önskade fred och ogillade Gyllenborg och hans krigiska planer. Också i andra landsorter hade liksom

---

[1]) Rådsprot. samt danska, franska, preuss. och österrikiska min. bref, från denna tid.

Hattarna äfven Mössorna sina reseombud till anskaffande af fullmagter och till ledande af tänkesätten och valen. Vi veta, att Stockholms borgerskap visade benägenhet för Hattarna. Rutger Fuchs, som var öfverståthållare och hade från Hattarnas återgått till Mössornas parti, sökte, och som några säga, på mindre lagligt sätt, att motarbeta Hattarna och om möjligt hindra valet af Kierman och Plomgren; men han misslyckades och ådrog sig mycket hån samt spenamnet *Renegaten* [1]).

De skäl, Mösspartiet begagnade för att inverka på allmänna tänkesättet, voro i synnerhet föreställningar derom, att Sverge behöfde freden; — att Sverge lätt kunde behålla freden, ty ingen bland grannarna önskade krig; — att troppsändningen till Finnland var en stor och onödig kostnad för riket samt en retsam och vådlig utmaning mot Ryssland; — att Hattarnas förlitande på turkiskt och fransyskt understöd visat sig ogrundadt. Dermed förenades uppmaningar till den sjelfständiga landtadeln att komma till riksdagen för att på riddarhuset motväga de många der befintliga och beroende tjenstemännen, häldst officerarne; — likaså till kyrkoherdarna att icke blindt lyda sina biskopar, hvilka mottogo intryck af regeringen; — likaså till bönderna att välja sådana ombud, som motsatte sig de krigslystna åsigterna, hvilka, om de finge öfverhand, skulle belasta folket med rekryt-uppsättningar, kronoskjutsar och gerder; — likaså till borgrarna och det i många hänseenden; nämligen, att icke välja borgmästare, hvilka för domsagors eller annan befordrans skull sålde sin öfvertygelse; och att ej heller låta skrämma sig af tull-arrende-societeten och dess tjenstemän, hvilka låge inne med Hattarna; och att ej heller glömma, huru Gyllenborgs regering hade genom monopolier och genom fördelaktiga kronoleveranser lemnat all dylik

---

[1]) Affällingen.

förtjenst så uteslutande åt sina partivänner bland borgerskapet, att inga andra fått deltaga i rörelsen. Tillika blefvo också från denna sida utskickade en hop smyg- och smädeskrifter, rigtade mot Hattpartiet, och i synnerhet mot dess hufvudman Karl Gyllenborg, *Hattmakaren* eller *Hattmakare-åldermannen*, såsom han ofta kallades.

De ofvan uppräknade skälen gjorde så mycket större verkan, som de öfverensstämde med folkets i allmänhet fredliga tänkesätt. Man ville ock veta, att både prester, borgare och bönder hade till riksdagsmän utsett för det mesta personer af Mösspartiet; och att äfven bland adeln samma åsigter räknade många anhängare.

Dertill kom Ulrika Eleonoras personlighet. Hon lefde vid denna tid ännu, och förblef sig lik. Den höflighet, hon var på ämbetets vägnar tvungen att visa mot franska sändebudet, bar en omisskännelig prägel af köld, tvång och ovilja. Vid andra tillfällen gaf hon friare lopp åt sina känslor, och bemötte Gyllenborg med så uppendagligt förakt, att denne en tid bortåt knappt vågade uppträda i hennes närvaro. Älskad och aktad, som hon var, gåfvo hennes personliga åsigter mycken styrka åt Mösspartiet.

Huru allt detta oaktadt ärenderna slutligen kunde taga en rigtning. så afgjordt fördelaktig för Hatt- och krigspartiet, denna besynnerliga företeelse hör till riksdagens sednare historia att förtälja [1]).

FÖRSÖKET ATT SKICKA FRÖKEN TAUBE FRÅN STOCKHOLM.

Bland förberedelserna till riksdagen 1740 utmärker sig ej minst försöket att från konungen af-

---

[1]) Rådsprot., samt flere utrikes min. bref.

lägsna fröken Taube. Se här sjelfva företaget och dess orsaker och följder!

De personer och beräkningar, som arbetade i sådan rigtning, voro många och mångartade; nämligen det ädlare tänkesätt, som ogillade och ville afbryta konungens brottsliga och förargelse-väckande lefverne; — det varma deltagande, som ville befria drottningen från ett så upprörande och dagligen förnyadt skådespel; — den erfarenhet, som redan flere gånger ådagalaggt, huru förbindelsen med fröken Taube var i Hattarnas händer ett medel att genom antingen eftergifter eller skrämskott inverka på konungen; — den Mössornas beräkning, att han, befriad från nämnde förbindelse, och från deraf orsakade farhågor, skulle enligt sin verkliga öfvertygelse öppet understödja fredspartiet; — den ovilja, hvarmed hessarna åsågo, huru det stora anslag, konungen årligen från sitt arfland uppbar, blef till drygaste delen bortslösadt på besagde fröken; — och slutligen den farhåga, prins Wilhelm hyste; nämligen, att, i händelse den nu mera sjukliga Ulrika Uleonora aflede, skulle fröken Taube måhända lyckas öfvertala Fredrik till offentlig förmälning, och derigenom ock till lagligt upptagande af deras barn, hvilka sedermera kunde möjligtvis blifva för prins Wilhelms egna söner farliga medtäflare om landtgrefskapet Hessen-Kassel. Alltså skulle genom fröken Taubes aflägsnande riksförargelsen undanrödjas, drottningen lugnas, konungens oberoende återställas, hans utgifter minskas och landgrefskapet åt prins Wilhelms barn tryggas; i sanning både många och mägtiga driffjedrar till uppgörandet af nämnde plan.

Till utförandet valdes sommaren 1740; emedan fredspartiet insåg, hur nödvändigt det var att till den stundande riksdags-striden förskaffa konungen en så oberoende ställning som möjligt. Det var dock hans egna landsmän, som under ledning af hessiska sändebudet Dankelmann härvid ådagalade mesta ifvern och den till Sverge återkomne fordna gunstlingen

general Diemar[1]) blef den, som måste bryta isen och tystnaden. Han föreställde, konungen, huru denne aldrig skulle vinna lugn och sjelfständighet, så länge det olagliga förhållandet fortfore, och partierna följaktligen kunde genom hot och anklagelser skrämma honom än åt ena, än åt andra sidan. Konungen tog i början föreställningarna mycket illa; men Diemar var envis och understöddes af Dankelmann och i allmänhet af de flesta konungens egna landsmän, naturligtvis ock af Mösspartiet och af drottningens vänner; äfven af några konungens egna, nämligen de uppriktiga. Men fröken Taube, som snart fick underrättelse om planen, ville alldeles icke foga sig derefter; utan bestormade sin älskare med smekningar och tårar, med böner och hotelser och fick dervid understöd af sin stora slägt, af sina många skyddlingar och vänner, och ej minst af konungens egen och häftiga lidelse. Hela hufvudstaden afvaktade med nyfikenhet utgången af en så besynnerlig strid. Detta i Juli 1740.

Länge vacklade Fredrik fram och åter. Till en början beslöt han sig dock att låta fröken Taubes söner bortskickas till några i Holstein inköpta egendomar. Hennes motsägelser och böner hjelpte ej. Barnen blefvo verkligen afsända och det i sällskap med Diemar, hvilken farliga motståndare Hattarna och fröken Taube önskade så snart möjligt aflägsna. Detta skedde i Augusti.

Den ena förargelse-klippan, nämligen barnen, var således undanröjd; men den större och farligare, nämligen modern, qvarstod och ville ingalunda låta sig bortföras. Motsträfvigheten underhölls af Hattarna, hvilka insågo, att för deras parti vore ganska nyttigt, om hon stannade vid hofvet och således kunde också hädanefter begagnas än till lock och än till

[1]) 31. 81—85.

pock; ja, att hon sjelf kunde måhända helt och hållet vinnas för deras åsigter och sedermera dit öfverföra också konungen. Gyllenborg, Sparre och S:t Severin började fördenskull uppvakta henne med besök och med allehanda smicker; t. ex. *huru hennes person vore en prydnad för svenska hofvet, hvilket genom hennes aflägsnande skulle förlora i glans; — huru hon vore ett stöd för konungen och för hans ålderdom; — huru hennes bortvisande vore olagligt; ty hon, den fria medborgarinnan, hade enligt Sverges författning rättighet att vistas, hvar hon ville; — huru hon ej heller behöfde frukta hessarnes och Mösspartiets riksdags-hotelser, ty Hattarna skulle nog veta afböja alla dylika förföljelser.* En och annan hviskade derjemnte om än vigtigare planer; t. ex. *om angelägenheten af att stå qvar vid Fredriks sida, för att kunna begagna hvarje tillfälle; — om den sjukliga Ulrika Eleonoras kanske snart inträffande död; — om möjligheten att derefter kunna öfvertala konungen till offentlig förmälning; — om möjligheten att förbereda sönernas legitimation och måhända deras arfsrätt till Hessen, måhända till sjelfva Sverge;* med flere skäl, som mägtigt talade till både qvinnans och moderns känslor. Den ifver, Gyllenborg vid dessa underhandlingar ådagalade, troddes ock till någon del vara föranledd af begär att hämnas det förakt, Ulrika Eleonora honom städse visat. Men att uttryckligen befalla fröken Taube resa bort, till ett så kraftigt steg kunde konungen ännu icke öfvertalas. Man sökte då genom anbud af stora summor dertill öfvertala henne sjelf; men förgäfves. Då vände man sig till Ulrika Eleonora. Oaktadt alla försök att reta denna furstinna till deltagande i stämplingarna mot fröken Taube, hade hon hittills afhållit sig derifrån, och vanligtvis låtsat okunnighet om hela förhållandet. Men nu öfvertalades hon att blanda sig i saken; ty man försäkrade henne att det gällde Fredriks person och hans räddning från hotande olyckor. När nu äfven hon, och med anförande af

sådana skäl, bad honom bortskicka den förargelseväckande älskarinnan, vågade han ej längre neka. Afresan till utlandet, hette det, skulle ske efter tio eller tolf dagar, och Gyllenborgs fall ansågs nästan oundvikligt. Detta i September.

Men till verkställandet af en sådan kraftåtgerd saknade Fredrik beslutsamhet och mod, kanske ock vilja. Fröken Taube stannade qvar och underhöll sin gamla förbindelse. Ulrika Eleonora, djupt sårad af denna nya förödmjukelse, detta nya prof på gemålens svaghet, tog som vanligt sin tillflykt till ensamheten och till den trogna Emerentia. Så stod Fredrik mellan böner och tårar; å ena sidan älskarinnans, å den andra gemålens, sjelf vacklande mellan lidelse och pligt, mellan kärlek och fruktan. Detta i Oktober.

Hessiska partiet och i synnerhet Dankelmann fortsatte emellertid sina ifriga bemödanden både hos konungen och fröken Taube, hvilken sednare bestormades med hotelser om upplopp af pöbeln, om anklagelse vid nästa riksdag, om indragning af hennes hessiska pensjon, 12,000 dukater o. s. v. Man lyckades slutligen uppskrämma hennes farhågor, och i början af November afreste hon till landtgodset Malma [1]), bredvid Nyköping; längre bort ville hon icke låta föra sig. Samma dag, hon lemnade Stockholm, for konungen i sällskap med Dankelmann ut på jagt.

Knappt hade hon varit borta några dagar, förr än den sextiofyra-åriga älskaren fattades af ledsnad, vantrefnad och sorg, och fruktlösa blefvo alla bemödanden att lugna hans sinne och förströ hans tid. Han började längta efter den förskjutna älskarinnan och ångra sin mot henne visade stränghet. Ja, man hörde honom omtala, huru han ville *häldre lefva med fröken Taube i en koja, än utan henne på en tron.*

---

[1]) Månne Östra Malma i Ludgo pastorat, hvilket åtminstone sedermera egdes af hennes svåger grefve W. R. Stackelberg.

Snart infunno sig Gyllenborg och Sparre för att i sina segel uppfånga det nya vindkastet. Snart blef ock mellan dem och Fredrik en ny öfverenskommelse afslutad. Hattarna lofvade, att konungen skulle både för tillfället bekomma fröken Taube tillbaka och för framtiden få behålla henne i fred, hvaremot han lofvade att rätta sig efter deras önskningar. Snart visade sig ock förändringens följder. Man hörde honom numera yttra mycken ovilja mot Ulrika Eleonora, än mer mot Diemar och allra mest mot Dankelmann, hvilken befalldes resa bort, som det skulle heta, *för att i Kassel ordna konungens hessiska angelägenheter.*

Så hade förvisningsplanen ledt till motsatsen af det åsyftade målet; ty kort förr än riksdagen öppnades, hade mellan Fredrik och Hattarna nyssnämnda öfverenskommelse blifvit afslutad; och, ledd af tacksamhet mot dem och af hämnd mot Mössorna, började fröken Taube att omfatta de förras parti. Hon vågade visserligen icke att genast och i Dec. 1740 återvända till Stockholm, men uppehöll sig i stället på Örby i Brännkyrka socken och mottog der konungens besök. Den mot henne 1741 anställda rättegången hör till hennes enskilda och framdeles förekommande historia [1]).

---

[1]) Danska, fransyska, preussiska och saxiska min. br. från denna tid; samt Upps. Stierneldska saml. Sax. sändebud. Walters berättelse.

NIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

RIKSDAGENS ÖPPNANDE SAMT VALET AF LANDTMARSKALK, HEMLIGT UTSKOTT OCH SECRETISSIME BEREDNING.

Vid föreskrifven tid, d. v. s. omkring d. 4 Dec. 1740, samlade sig ständerna på vanligt sätt, adeln dock till ovanligt stort antal. Oaktadt krigspartiets föregående bemödanden, ansågos Mössorna hafva bestämd öfvervigt i de tre ofrälse standen samt kunna räkna på 300 röster äfven inom adeln; detta till ej ringa oro för Hattarna. I det helsningstal, hvarmed Gyllenborg å konungens vägnar mottog ständerna, vågade han ej heller stöta för hufvudet den stora mot alla krigsplaner fiendtliga allmänheten, utan förklarade, *att regeringen hoppades kunna bibehålla freden.* Huruvida dock *fredens bibehållande* var det *verkliga* målet för hans och Hattarnas *förhoppning* och sträfvande, må läsaren med ledning af de föregående kapitlen bedömma. Gyllenborg ville ej heller stöta krigspartiet; derföre omtalades å andra sidan, *huru regeringen befarade, att den storm, som hotade utbryta öfver Europa, skulle sträcka sig äfven till Sverge, hvilket följaktligen borde hålla sig färdigt till försvarande af sin fordna ära, sin fordna magt.* Gyllenborg ville ytterligare och så vidt möjligt förekomma Mössornas tillämnade efterräkning öfver förra riksdagens uppträden; derför hette det ock, *att mötet borde blifva kort, och inrikes angelägenheter derunder föga vidröras; ty från förra riksdagens slut hade blott 19 månader förflutit; en tid så kort, att någon stadgad erfarenhet om de sista åtgerdernas följder omöjligen kunnat vinnas.* Liksom hvarje parti, när det sjelft

innehar magten, förmanar till nedläggande af enskilda klagomål och till upprätthållande af allmän fördragsamhet och fred; så hördes ock nu Gyllenborg, han som under Horns tid gått i spetsen för alla splittringsförsök, han hördes nu uppmana till enighet; — *man borde besinna, att Europas ögon vore fästade på svenska ständerna, och att efter dessas större eller mindre endrägt skulle de främmande staterna bedömma Sverges större eller mindre magt*, o. s. v. Den text, man till riksdags-predikan valt (Filip. 2: 1—4), förde samma språk, och uppmanade ständerna att vara *samhälliga och ens till sinnes, och att se, icke blott på eget, utan ock på andras bästa.* Hattarna vid styret förde nu mot de missnöjda Mössorna samma språk, som Mössorna vid styret hade under förra riksdagen fört mot de då missnöjda Hattarna.

Landtmarskalks-valet blef det första vigtiga riksdags-göromålet. Uppmaningen till enighet tyckes i denna punkt varit serdeles verksam. Man hade väl tillförene talat om åtskilliga personer; Mössorna om Karl Gustaf Bielke, Palmfelt och Ungern Sternberg; Hattarna om Palmstierna, Tessin och Lewenhaupt. Man förenade sig dock snart nog om den sistnämnde. Han hade vid riksdagen 1734 genom ombytlighet i tänkesätt, och vid riksdagen 1738 genom öfverdrift och förlöpningar, och vid såväl dessa som andra tillfällen genom brist på skarpare omdöme visat sig för det svåra uppdraget mindre skicklig. Och ändå fick han båda partiernas röster; *Hattarnas*, ty de räknade på hans äre- och krigs-lystnad, och på omöjligheten för honom att öfvergifva de åsigter, han högtidligen uttalat, hvarföre ock en hop officerare hotade att med värja i hand genomdrifva hans val; — och *Mössornas*, ty de räknade på hans i grunden redliga välmening, på hans stundom yttrade ånger öfver fordna förhetsningar och på hans förmodade afsigt att medla fred mellan partierna; en då för tiden ofta omtalad plan, till hvars främjande äfven de, Mössorna, ville visa

sin benägenhet genom att lemna honom sitt förtroende; också i hopp, att derigenom förbinda honom till oväld och besinning. Vid valet erhöll han ock 683 röster, medtäflarne blott 7 eller 3. Han var dagens hjelte, och på några valsedlar stod hans namn, prentadt och utsiradt med hvarjehanda prydnader. Enigheten var så stor och så oförmodad, att franska sändebudet och några Hattar misstänkte en hemlig öfverenskommelse mellan honom och Mössorna, häldst han under första riksdagstiden ådagalade en viss opartiskhet, ett visst bemödande att stilla förbittringen; antingen nu detta skedde till följd af hans egna då rådande tänkesätt, eller af Tessins varningar; nämligen att icke genom otidig häftighet stöta motpartiet för hufvudet.

Så hade nu adeln fått sin landtmarskalk. Med stöd af borgareståndets vana att till taleman utse Stockholms justitie-borgmästare, blef det för Hattarna lätt att äfven denna gång få sin anhängare Aulævill kallad till den vigtiga platsen. Bondeståndet tog om igen Olof Håkanson, hvilken vid riksdagens början, liksom de sjelfva, hyllade Mössornas åsigter. Det enda stånd, der talemans-valet medförde någon spänning, var presternas. Erkebiskopen kunde för sjuklighets skull icke bevista riksdagen, och Hattarna lyckades att med 26 röster få till taleman utnämnd biskop Erik Benzelius. Mössornas man, biskop Schröder, erhöll blott 22.

Sedermera kommo de vigtiga valen af bänkmän och elektorer på riddarhuset och af medlemmar i Hemliga Utskottet. Här behöfdes stora ansträngningar, om Hattarna skulle kunna besegra den öfvervigt i antal, som Mössorna hade. Det är väl sant, att österrikiska kejsarns och ryssķa kejsarinnans dödsfall samt konung Fredriks öfvergång till Hattpartiet, hvilka händelser inträffat nyss före riksdagens öppnande, hade hos många verkat en växande benägenhet för detta sednares åsigter. Ännu var dock hos riksdagsmännens

flertal kärlek till fred den förherrskande känslan. Hattarna tillgrepo alltså det vanliga medlet, mutorna, och Frankrike utdelade blott för dessa val 12,000 ecus; och när summan befanns otillräcklig, sägas Ostindiska kompaniet och Tullarrende-societeten hafva förskjutit betydliga poster; nämligen mot löfte, att Hatt-regeringen, så framt den kunde bibehålla sig, skulle sedermera förlänga deras vinstgifvande oktrojer och arrende-kontrakt. Deremot lära Ryssland och England visat mycken njugghet. Följden blef Hattarnas seger, och den så fullkomlig, att bland Hemliga Utskottets 100 ledamöter fanns blott ett mindre antal Mösspartiets anhängare. Serenius blef visserligen ditvald, men mottogs med så mycken ovilja, att han sjelfmant drog sig tillbaka. För att bland den adel, som skulle dit inväljas, erhålla tillräckligt tryggande öfvervigt, blefvo dock Hattarna nödsakade att till medlemmar föreslå några personer, som genom brist på erfarenhet och oberoende voro till ett så vigtigt uppdrag mindre passande. Striden om dessa val blef också mycket ifrig och så långvarig, att den räckte till kl. 3 på morgonen. När listan på de utkorade blifvit uppläst, yttrade Hattarna genom handklappning sin förtjusning öfver den vunna segren.

Likasom under Karl den elftes [1]) så hade man ock under frihetstidens riksdagar, serdeles dem af 1734 och 1738, lärt sig inse, huru Hemliga Utskottet och den dermed förenade både magten och hemligheten kunde låna sig till medel att utestänga sjelfva ständerna från kunskap om och deltagande i flere statens vigtigare angelägenheter. Ehuru till antal underlägsna, hade dock Hattarna genom en sällsynt förening af list, tilltagsenhet och drift lyckats både

[1]) 16. 2:dra uppl. 141—148.

1734 och 1738 tillrycka sig ledningen af detta utskott, och derigenom 1739 likaledes sjelfva riksstyrelsen. Lockadt af sådana framgångar, ville nu partiet ytterligare använda samma slags medel och dervid gå än längre. Genast i början af riksdagen föreslog man ock inrättandet af en så kallad *Secretissime-Beredning;* d. v. s. att Hemliga Utskottet borde inom sig välja fyra personer, två adelsmän, en prest och en borgare, hvilka i närvaro af kanslipresidenten och tvänne riksråd skulle ega rättighet att mottaga och besvara de från utrikes hof kommande brefven och att underhandla med främmande i Stockholm varande sändebud; och allt detta utan att hvarken konungen, rådet, ständerna eller ens Hemliga Utskottet blefve derom tillfrågade, icke ens underrättade. Det var ett Hemligt Utskott inom det Hemliga Utskottet, en helt och hållet ny myndighet, hvilken, utan att vara bunden af någon lag, något ansvar, skulle få sig anförtrodd hela ledningen af de utrikes underhandlingarna med dessas inflytande på de vigtiga frågorna om krig och fred. Förslaget öfverflyttade nämligen på Secretissime-Beredningen nästan all den magt, som härutinnan varit åt konung, råd, ständer och Hemliga Utskottet gemensamt tillerkänd, och innebar således en märklig nedsättning af alla dessa myndigheter. Förslaget innebar derjemnte en olaglighet; ty enligt regeringsformen hade Hemliga Utskottet icke rättighet att sålunda åt fyra nästan oinskränkta riksföreståndare bortskänka både sin, regeringens och ständernas magt.

Som skäl till en så besynnerlig åtgerd, förebars behofvet af tysthetens bibehållande, hvilket inom Hemliga Utskottet med dess 100 medlemmar var en omöjlighet. Ett annat och kraftigt skäl låg i Hattarnas beräkning att kunna genom Secretissime-Beredningens fyra personer leda det hela mycket vigare än möjligt var genom det hundra-höfdade Hemliga Utskottet. Ett än vigtigare skäl låg i de hemliga

underhandlingar, Hattarnas ledare börjat drifva med storfurstinnan Elisabet och med det missnöjda partiet i Ryssland; — underhandlingar, hvilka man hoppades skulle betydligen underlätta Sverges tillämnade anfall; men hvilka måste hållas ytterst hemliga, för att icke blottställa nämnde rysska bundsförvandter och dymedelst tillintetgöra den hjelp, man hoppades från det hållet bekomma. Nämnde vigtiga underhandling var svår att på ändamålsenligt sätt sköta. Naturligtvis behöfde Gyllenborg icke sällan vidtaga anstalter, som voro föreskrifna af och beräknade för endast denna rysska förbindelse, och hvilka således måste synas orimliga och blifva tadlade och motarbetade af den stora skara, som icke kände deras hemliga orsak. Det skulle således blifva för honom och för underhandlingens fortsättning ganska fördelaktigt, om några få af tysthetsed bundna personer finge till uppdrag att med ständernas magt och myndighet härutinnan höra och handla, besluta och bevilja; så att han kunde med hopp om tystlåtenhet meddela åt dem alla omständigheter, och sedermera genom dem få lagligt bifall till de behöfliga åtgerderna. I detta förhållande torde man finna förnämsta orsaken till inrättandet af den så kallade Secretissime-Beredningen.

Sistnämnde beräkning var emellertid och länge nog en fullkomlig hemlighet både för ständerna, för Hemliga Utskottet och för många inom rådet. Redan förut är anmärkt, att tillsättandet af en dylik Secretissime-Beredning innebar både en olaglighet och en nedsättning af så väl rådets som ständernas och utskottets magt. Förslaget rönte följaktligen mycket motstånd, anfördt af Düring, Piper och biskop Schröder; men blef å andra sidan af Boje, Lagercrantz, Stiernstedt och Wrede m. fl. försvaradt och slutligen genomdrifvet. Valet af Beredningens medlemmar visade dock, huru de båda partiernas krafter voro nästan jemnvägande. Till ledamöter utsågos nämligen

af rådet Gyllenborg, Rosen och Wrangel, af adeln Palmstierna och Spens, af presterna Arnell och af borgrarna Salin; Gyllenborg, Rosen, Palmstierna och Salin ifriga Hattar; Wrangel, Spens och Arnell hörande till ett fredligare medelvägsparti.

Sekreterare blef den unge Hatten Anders Johan v. Höpken. Arnell och Salin måste snart till följd af sjuklighet lemna sina platser och fingo till efterträdare Erik Benzelius och Plomgren, båda anhängare af Hattpartiet, hvilket sålunda från denna tid fick än mer öfverhand, häldst Wrangel blott ogerna ville bevista de honom motbjudande öfverläggningarna [1].

Redan i slutet af Dec. 1740 trädde Beredningen i verksamhet. Åt Palmstierna anförtroddes underhandlingarna med de främmande sändebuden, och man ville göra honom till själen och drifkraften i det hela. För att så mycket möjligt befria medlemmarna från allt blifvande ansvar, skulle vid deras sammanträden intet fullständigt protokoll föras, hvarjemnte om öfverläggningarnas innehåll den mest obrottsliga tystnad borde iakttagas. För att tillika sätta Beredningen i stånd att verkställa sina beslut, fick den sig af Hemliga Utskottet anslagen en viss summa penningar.

Sålunda hade nu Hattarna lyckats efter sina åsigter tillsätta landtmarskalk, talmän i prest- och borgareständen samt ledamöter i Hemliga Utskottet, till en del ock i Secretissime-Beredningen. De hade genom allt detta fått i sin hand flere mägtiga medel till riksdagens ledning. Men förbittringen öfver samma partis uppförande 1738 och 1739, missnöjet med den kostsamma troppsändningen till Finnland samt oviljan mot det hotande kriget, — dessa tre känslor voro hos de flesta riksdagsmännen så starka, att, oaktadt den efterlåtenhet eller dåsighet, och den brist på led-

---

[1]) Uppgiften, att Spens af missnöje helt och hållet lemnat sin plats och att i hans ställe Boje blifvit invald, är ett misstag, föranledt måhända af något dylikt för tillfället gjordt utbyte.

ning och sammanhang, hvilka nu, liksom ofta, utmärkte Mössorna, och oaktadt det öfvertag, Hattarna genom ofvannämnda val lyckats vinna, blef likväl anfallet mot dessa sednare och mot deras åtgerder så häftigt och af allmänna tänkesättet så understödt, att segern länge sväfvade mellan båda partierna, såsom nedanstående berättelse ådagalägger [1]).

TIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

HATT-REGERINGEN ANKLAGAS FÖR TROPPSÄNDNINGEN TILL FINNLAND 1739.

Hvad efter slutade utskottsval först tilldrog sig allmännare uppmärksamhet, var den efterräkning, man ville anställa för troppsändningen till Finnland 1739. Denna regerings-åtgerd hade blifvit så mycket häftigare klandrad, som endast ett ytterst ringa antal personer fått eller kunde få kunskap, om hvad troligen var en bland dess verksammaste orsaker; nämligen afsigten att understödja det i Ryssland tillämnade dolghorukiska upproret. Bemälde troppsändning blef följaktligen ansedd som icke blott retsam mot Ryssarna och kostsam för statsverket, utan ock som alldeles onödig och ändamålslös; hvarföre den ock ogillades, icke blott af Mössorna utan ock af många, som eljest voro Hattpartiet tillgifna. T. o. m. bland de 25 medlemmar, som borgareståndet hade i Hemliga Utskottet insatt, funnos ej mindre än 15, hvilka härutinnan ställde sig på Mössornas och på preste-

---

[1]) Danska, fransyska, preuss. och österr. min. bref samt presteståndets prot. från denna tid, samt Wexiö Bibl. Manuscript fol. 37.

ståndets sida; hvadan och enligt deras förenade begäran Utskottet fordrade få sig förelaggda de skäl, som föranledt troppsändningen. Enhvar kunde genast förstå, att denna begäran åsyftade ett blifvande anfall mot icke blott den ifrågavarande åtgerden utan ock mot Hatt-regeringen i dennas helhet. Lewenhaupt, något förifrad, sökte ock i början tämligen egenmägtigt tillbakavisa anspråket, och häftigare Hattar hotade att till gengäld anklaga de riksråd, Åkerhielm och Cronstedt m. fl. hvilka talat emot den, som man nu påstod, riksgagneliga troppsändningen. Men, enligt råd af Gyllenborg och Tessin beslöts, att icke på slikt sätt trotsa motståndarne och allmänheten; utan tvärt om visa sig beredvillig, till och med angelägen om en dylik redovisning, dock i afsigt att draga öfverläggningarna derom på tiden, ja ända till riksdagens slut, då ständerna måhända af trötthet och hemlängtan skulle låta hela saken falla. Hattarna lyckades ock tillsätta en Mindre Sekret Deputation, hvilken icke blott gillade utan till och med lofordade ifrågavarande åtgerd, såsom försigtig, berömlig och ländande riket till både heder och trygghet. Men Mössorna kände det stöd och den styrka, de härutinnan hade att inom det stora Hemliga Utskottets prester och borgare påräkna, hvarföre de ock envist fordrade, att målet skulle till denna myndighet hänskjutas, hvilket ock var enligt med lagens föreskrift. Tvisten härom slutades så, att målet blef för denna gång hänvisadt till en så kallad Stor Sekret Deputation, i hvilken äfven bondeståndet fick insätta några medlemmar. Denna deputation ogillade hela troppsändningen, och det i kraftiga uttryck, och dess betänkande härom borde till det egentliga Hemliga Utskottet insändas. Hatt-regeringen sökte likväl hindra ett dylikt meddelande, på det icke Utskottets alla 100 ledamöter måtte erhålla kunskap om uppsatsens innehåll, hvilket var för Hattarna ganska ofördelaktigt.

Men insändandet kunde ej hindras. Enda räddningsmedlet blef då att om möjligt uppreta allmänna tänkesättet till en förbittring, en krigslystnad så häftiga, så oemotståndliga, att de skulle gilla bemälde truppsändning, ehuru mycket än mot den samma kunde sägas; dock gilla den endast derföre, att den var ett uttryck af hot och hat mot Ryssland.

Förnämsta medlen till vinnande af detta mål voro, som vanligt, *skäl*, *svepskäl* och *mutor*. Först naturligtvis de *verkliga skälen:* faran af Rysslands växande magt, behofvet af dess hejdande, pligten att hämnas Sinclairs, »*den oskyldige Abels*» blod; samt Frankrikes uppmaning och löfte om kraftigare understöd; o. s. v. Sedermera *svepskälen*, osanningar eller förnekandet af sanningar; t. ex. fältmarskalken Hamilton hade förklarat, det Sverge ännu icke egde magt och medel nog att underhålla en här så stor, som mot Ryssland behöfdes; ett yttrande, som mycket misshagade det unga krigsbefälet, hvilket tvärtom påstod, att svenska tropparna skulle först och främst kunna genast intränga på ryska området och sedermera derstädes underhålla sig sjelfva. — En öfverst-löjtnant Trolle anmälde, att årets räkenskaper visade *betydlig statsbrist, och att man derföre borde hemkalla hären och inställa rustningarna, hvilka ej heller vore af behofvet påkallade.* Detta råd förklarade Palmstierna *vara gynnande mer för fienderna, än för rikets heder och säkerhet;* och Lewenhaupt mente, *att tillräckliga medel nog skulle tillflyta.* — Från Petersburg hade Nolcken omigen skickat varnande underrättelser om Rysslands betydliga magt och stora rustningar; men Hattarna invände, att detta hans fega åskådningssätt vore en qvarlefva af hans fordna förbindelse med Arvid Horn, o. s. v. Slutligen och för det tredje användes *mutor*. Franska penningar utdelades på flere ställen, och fria taffler höllos af S:t Severin, Plomgren, Kierman och Fredr. Gyllenborg, och bönderna

ämnade man vinna genom att nedsätta afgiften för brännvinsbränning o. s. v. [1]).

Men bredvid och i sammanhang med frågan om dessa rustningar framstod snart en annan, som djupt ingrep i så detta som andra dithörande ärender.

ELFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

TVISTEN OM TROPPARNAS SAMMANDRAGNING VID ÖSTRA GRÄNSEN.

De hemliga underhandlingarna mellan svenska regeringen och storfurstinnan Elisabet voro nyårstiden 1741 mycket lifliga, och det blef fråga om, att hennes parti skulle redan då höja upprors-fanan, och att till hennes understöd skulle framrycka en betydlig styrka svenskar. Med sin lifliga inbillningskraft omfattade Gyllenborg denna plan och hoppades, att Sverge skulle genom inblandning i ryska rörelsen erhålla landvinningar, antingen tagna med vapen i hand, eller ock af Elisabet, blifven kejsarinna, frivilligt gifna af tacksamhet för erhållet understöd. På denna lösa och luftiga beräkning grundade kansli-presidenten stora planer, och vintern 1741 lofvade han Elisabet att till hjelp vid hennes tillämnade uppror skulle 12,000 svenskar inbryta i Ryssland. För att kunna i händelse af behof fullgöra detta löfte, var nödigt hafva vid ryska gränsen en dylik tropp samlad och färdig att genast och på första kallelse framrycka. Troligtvis låg häruti rätta orsaken till den eljest oförklarliga

[1]) Danska min. bref och i synnerhet en i preussiska geheimearkivet befintlig så kallad hufvudrelation för år 1741, uppsatt d. 9—20 Mars 1742 af Linde, dåvarande preussiskt sändebud i Stockholm.

plan, som Hattarna nu framkastade och envist påyrkade; nämligen, att Buddenbrock skulle genast, d. v. s. i Februari eller Mars sammandraga till östra gränsen 10—12,000 man. Den stora allmänheten och äfven de flesta bland riksdagsombuden hade icke ringaste aning om nämnde hemliga förbindelse, och ogillade följaktligen förslaget med samma ifver och af samma skäl som de ogillat sjelfva troppsändningen. Men Hattarna hade öfvervigt i Secretissime-Beredningen och i Lilla Sekreta Deputationen, hvilkas utlåtande fördenskull omtalade, huru *mot grannar vore misstro bättre än lättro; i synnerhet mot Ryssland, hvilket städse visat fiendtliga tänkesätt och kanske nu efter turkiska krigets slut ville genom ett anfall på Finnland skaffa öfning åt sina troppar; — och huru man fördenskull borde vid gränsen sammandraga en till landets tryggande behöflig styrka.* Förslaget innebar en ny utmaning mot Ryssland. När betänkandet derom d. 10 Februari inför Hemliga Utskottet föredrogs, uppstod der ock mycket missnöje och mycken oro, häldst Buddenbrock gifvit tillkänna, att behöfliga förråder saknades. Flere erfarna generaler, liksom de flesta presterna afrådde och kunde icke nedtystas, hvarken af den myndige Lewenhaupt, ej heller af den sluge och djerfve Lagercrantz; ehuru den sednare enligt vanan tillgrep än försåtliga anspelningar, än grofva tillmälen. Utskottet vägrade fatta något beslut, innan det fått inhemta såväl rådets som defensjonskommissjonens utlåtande. Sistnämnde ämbetsverk frånstyrkte; och af rådets dagen derpå afgifna utlåtande befanns, att Åkerhielm ogillat troppsammandragningen, och att fem hans kamrater, deribland i synnerhet Cronstedt och Nordenstråle uttalat många varningar och tvifvelsmål; men att de åtta öfriga rådsherrarna, anförda af Gyllenborg och Sparre, den samma gillat och förordat. Med stöd af detta flertal och af sina många parti-vänner, lyckades nu Lewenhaupt att i utskottet genomdrifva en till Buddenbrock

ställd befallning *att vid gränsen sammandraga 10 eller 12,000 man så nära hvarandra, att de kunde inom en eller två veckor samlas*, som det hette, *till rikets värn och försvar.*

Tropparna skulle således sammandragas till gränsen, och de blefvo det ock, likväl till vida mindre antal. Men det väntade ryska upproret afhördes ej, och sammandragningen med all derpå använd kostnad blef således gagnlös, såsom det längre fram skall visa sig.

Saken, sammandragningen, hade äfven en annan betydelse. Sedan tropparna 1739 afgått till Finnland, kunde man, hette det, för hederns skull icke hemkalla dem, och för bristens skull icke sysslolösa underhålla dem. Nämnde troppsändning var således första steget i rigtning att göra krigets utbrott oundvikligt. Sedan nu samma troppar vintern 1741 blifvit hopdragna till gränsen, skulle man kunna åberopa samma skäl; nämligen vanhedern att återkalla och omöjligheten att sysslolösa underhålla dem. Detta var sålunda på ofvannämnde bana det andra och än närgångnare steget.

Men just som sådant skulle det troligtvis af flertalet bland ständerna ogillas och förbjudas. Detta sednare förekommo Hattarna genom följande tillställning. Den 11 Februari blef nämnde beslut inom utskottet fattadt och redan dagen derpå genom regeringen till Buddenbrock afsändt. Åt ständerna deremot blef det meddeladt först d. 14 Februari d. v. s. sedan brefbäraren troligtvis kommit öfver Ålands haf, och åtgerden således svårligen kunde återkallas. Till försvar för ett dylikt förbigående af stånden påstods, att ärendet, såsom hörande ensamt till Hemliga Utskottet, borde ensamt af denna myndighet afgöras; och att stånden egde rättighet visserligen att om detta afgörande erhålla kännedom, men ingalunda att öfver det samma fatta något beslut, hvarken

gillande eller förkastande. Det var samma tankegång, samma lagtolkning, genom hvilken Hattarna 1739 lyckades att rycka från ständerna och öfverlemna åt Hemliga Utskottet magten att afgöra de då anklagade rådsherrarnas öde [1]). Det var ock ett förnyadt uppslag af den vanliga tvisten mellan stånden, principalerna, och utskotts-ledamöterna, deras ombud.

Ett beslut, så tillkommet, så beskaffadt och så utfärdadt, måste väcka missnöje och motsägelse, när det blef för stånden framlaggdt, och som vanligt var det inom adeln, som de skickligaste kämparna uppstodo och de skarpaste striderna fördes. De begynte, när utskottets anmälan om det tagna beslutet blef d. 16 Februari på riddarhuset föredraget. Didron, Lilliestierna och Ulfsparre förklarade utskottets åtgerd vara en förbrytelse mot ständernas myndighet, och tillika emot riksdagsordningens tydliga föreskrift [2]); nämligen, *att under påstående riksdag skola inga kommenderingar eller marcher till sjös eller lands ske, innan riksens ständers samtycke i rådet inhemtadt är;* och nu hade likväl utskottet befallt en dylik rörelse, utan att derom hafva ens frågat ständerna till råds. Märkliga voro de skäl, som mot denna invändning tillgrepos. Fredrik Gyllenborg påstod, att det åberopade lagrummet eller förbudet vore rigtadt, icke mot ständernas utskott, utan mot konungen och rådet och mot dessas möjliga försök att med våld drifva sina afsigter igenom; detta, ehuru i riksdagsordningens stadgande alldeles icke fanns någon dylik inskränkning. Palmstierna åberopade en annan riksdagsordningens [3]) paragraf, hvilken åt utskottet tillerkände rättighet att *utarbeta och afsluta någon krigsplan.* Men Mössorna invände, att orden voro: »*någon krigsplan, som borde hållas tyst*», och att lagrummet

---

[1]) 34. 193—209.
[2]) Riksdagsordn. § 21.
[3]) § 18.

i sitt sammanhang afsåge hemliga under brinnande krig tillämnade tropprörelser, men icke sådana, som under fred företoges, och hvilka, såsom denna hvarken kunde eller behöfde *hållas tysta.* — Lewenhaupt sökte tyda åtgerden, lagbrottet, såsom en småsak, och förklarade, *det vara en ömklighet, att blotta förflyttandet af några kanoner och regementer skulle föranleda så mycket oväsen.* Men Hammarberg svarade, att, *om Hemliga Utskottet hade rättighet, att, som nu skett, utkommendera en del af hären, så kunde det med samma rätt utkommendera hela hären; men att ingendera kunde verkställas utan tillräckliga förråder; och att förråder icke kunde anskaffas utan gerder och anslag; och att gerder och anslag icke kunde erhållas på annat sätt än genom ständernas bevillning; och följaktligen att äfven af dessa skäl utskottet omöjligen kunde hafva rättighet att anbefalla några tropprörelser, innan de skattdragande, de underhållsgifvande ständerna dertill bifallit.* Mot detta tankeslut blef ej någon gilltig vederläggning anförd; men under tvistens fortgång framträdde också en annan härmed sammanhängande fråga, nämligen den vanliga principalats-tvisten. Hemliga Utskottet påstod sig, enligt riksdagsordningens ord, ega magt att ensamt *afgöra* och *afsluta* [1]) vissa ärender. Mössorna ville ej medgifva, och Hattarna kunde ej bevisa, att den påbudna tropprörelsen kunde inbegripas under dessa *vissa ärender.* — Ytterligare och med mycken ifver åberopade Mössorna flere allmänna satser af billighet och rättvisa; och i synnerhet den, att ständerna omöjligen kunde gifva underhåll och medel för tropprörelser, hvilkas afsigter de icke gillade, icke ens kände. Det hette ock: *om vi ständer icke få behålla vår rättighet att sjelfva undersöka och afgöra målen, utan måste öfverlemna detta åt Hemliga Utskottet, då behöfvas ju inga ständer, och vi kunna resa hem igen,*

---

[1]) § 14, 18.

så snart vi tillsatt medlemmar i besagde utskott. Hattarna svarade: *om stånden tillvälla sig rättigheten att undersöka och besluta om de utrikes ärenderna, då behöfs intet Hemligt Utskott.* Mössorna sade: *vi kunna ej bortskänka ständernas rättigheter;* Hattarna svarade: *vi kunna ej heller bortskänka Hemliga Utskottets.* Tvisten blef för ett ögonblick afbruten genom en ankommande beskickning från bondeståndet, hvilket förklarade, *att inga tropp-sammandragningar finge ske, innan bifall dertill erhållits af bondeståndet, hvilket var det, som måste släppa till både medel och manskap.* Efter beskickningens bortgång yttrade Lewenhaupt sin förhoppning, att *ridderskapet och adeln skulle till följd af detta uppträde inse behofvet af sammanhållning och enighet, för att motarbeta böndernas nu anställda försök att blanda sig äfven i de utrikes angelägenheterna.* Men hans bemödande misslyckades, och Mössorna yrkade på målets bordläggning och blifvande granskning. Bordläggningen vägrades, och Lagercrantz utbrast: *jag tager Gud till vittne och vill vara förbannad, om jag talar af någon partiberäkning; men jag beder ridderskapet och adeln vara öfvertygade derom, att Hemliga Utskottet ingalunda förgätit, hvad pligt och samvete bjuda,* o. s. v. Slutligen framställde Lewenhaupt den afgörande frågan: *har Hemliga Utskottet i detta mål handlat efter lag och föreskrift?* hvartill riddarhusets flertal svarade: *Ja!* och dermed var saken afgjord. Flere Mössor med Lilliestierna i spetsen förklarade på stället sitt ogillande, och man lofvade dem att i stället för den vägrade bordläggningen få vid protokollets justering aflemna sina insagor, sina formliga reservationer.

Den 19 Febr. skulle denna justering ega rum. Ungern-Sternberg m. fl. bland Mössorna ville på samma gång få lagligen utredt, huruvida enligt riksdagsordningen Hemliga Utskottet hade eller icke hade rättighet att, ständerna oåtsporda, sända troppar fram och tillbaka. Men Lagercrantz och Palmstierna satte sig

emot undersökningen, hvilken också blef af flertalet afslagen. Då började Mössorna, den ena efter den andra, Wattrang, Klas Rålamb och Ulfsparre m. fl. att aflemna sina skriftliga insagor, i hvilka de högtidligen förklarade sig oskyldiga till de svåra följder, som det nu tagna beslutet kunde föranleda. Wattrang, en äldre och ansedd man, aflemnade första insagan, och de andra följde efter under yttringar af Hattarnas stigande ovilja. Man hade väl lofvat Mössorna att i stället för målets bordläggning få afgifva dessa insagor. Men nu påstod Cronhiort, att det vore orätt på sådant sätt skudda ansvaret från sig och *på andra.* Wattrang svarade: *jag har blott skuddat ansvaret »från» mig och »från» de mina.* Cronhiort svarade: *men det finnes ock ett annat ansvar; nämligen för den, som sätter sig emot utskottets nyttiga förslag. Den, som så gjort, hvad straff bör han undergå, när sedermera dessa planer fått en lycklig utgång?* Boje påstod, att Wattrangs skrift borde tillintetgöras. Palmstierna fann sorgligt vara, *att utskottets åtgerd, hvilken dock var både »oskyldig och nödvändig», skulle väcka så mycken oro. Det kan,* tillade han, *Gudi lof! visas, det Utskottet har efter ed och samvete handterat saken.* Andra Hattar mente, *att dylika insagor alldeles icke borde få afgifvas; ty genom sådana tillägg finge beslutet utseende af att vara ståndet påtvingadt.* Wattrang vidhöll dock sin reservation, i hvilken Lilliestierna deltog, likaså Staël v. Holstein, Koskull m. fl. äfven löjtnant Ulfsparre, hvilken påstod Utskottet *hafva öfverskridit sin fullmagt.* Vid denna beskyllning uppstod ett förfärligt larm, och några ville drifva Ulfsparre ur riddarhussalen. Lagercrantz beklagade, att Sverges första stånd vanhedrade sig genom den af Mössorna tillställda oenigheten. Palmstierna instämde och förklarade omigen, det Utskottet handlat efter *ed och samvete.* Men bullret och oredan fortforo, och Lewenhaupt måste upplösa sammankomsten. Insagornas antal hade slutligen

stigit till 34, några säga till 76, deri måhända en hop muntliga inbegripna.

Den 23 Febr. Ofvannämnde stora antal reservationer jemnte presternas och i synnerhet böndernas motstånd förorsakade Hattarna mycken oro. De önskade ock få undanröjda alla besagde skrifter, såsom de der skulle inför både samtid och efterverld framställa ärendet på ett för Gyllenborgs vänner ofördelaktigt sätt. De funno dock rådligast söka på fredlig väg genomdrifva en sådan sin plan. Adelns nästa sammanträde d. 23 Febr. öppnades fördenskull af Lewenhaupt med en vältalig uppmaning *till samdrägt, saktmod och anständighet, genom hvilka dygder riddarhusets medlemmar borde visa sig värdiga ättlingar af de gamla göter. Hvad tillförene felats, borde nu försonas, och dagen således göras till en sannskyldig »bot- och bättrings-dag».* Många instämde häri, och som bevis på den allmänna fridsamheten tillerkändes en belöning åt Karl Urban Hjärne, för ett vid riksdagens början inför ständerna hållet tal till försonlighetens ära. Men när man derefter skred till justering af sista protokollet, föreslog Lagercrantz att till följd af nu ingången förlikning, borde alla reservationer, alla minnen af de förra dagarnas tvister ur protokollen borttagas. Palmstierna instämde och begagnade dervid mycket vänskapliga ordalag, ovanliga i hans mun, men öfverensstämmande med planen för tillfället. Mössorna ogillade likväl en sådan tolkning af öfverenskommelsen, och mente *rätta enigheten bestå deri, att en hvar finge uttala sin öfvertygelse, och att denna icke på något sätt blefve nedtystad.* Deras motstånd väckte ovilja. Lewenhaupt *kunde ej finna, att lagen medgåfve rättighet till de ifrågavarande reservationerna;* och Palmstierna utbrast: *hvad är en reservation? Jo!* mente han, *den är ett förbehåll, att saken, ehuru en gång afgjord, må likväl kunna återupptagas; men sådant bör icke i regeringsärender vara tillåtet.* Lagercrantz talade i samma

anda och med mycken ifver. Han och Palmstierna påstodo derjemnte, *att flere bland insagorna blifvit i afskrifter meddelade åt preste- och bondestånden*, och Palmstierna tyckte sig finna *spår af hemliga eller främmande fienders bemödande att stifta oenighet ständerna emellan.* Några säga, att han till och med framkastade vinkar om *rysskhet*, ehuru orden derom icke blefvo i protokollet upptagna. På dessa anspelningar om förräderi svarade Wattrang: *den, som antyder något sådant, bör bevisa sina ord.* Dervid uppstod mycket larm. Mössorna samlades kring Wattrang och gingo derpå mot Palmstierna med så hotande åtbörder, att den vanligtvis oförsagde mannen säges hafva förstummad dragit sig baklänges till landtmarskalken, likasom för att der söka skydd. Men nu reste sig ock Hattarna och störtade emot Wattrang och mot dennes medhållare Fredenstierna, hvilken de med knytnäfvar slogo för bröstet, under det Palmstiernas svåger, major Segebaden och hans 23 årige son, då varande sergeant, tilläto sig spotta Wattrang och Fredenstierna i ansigtet. Vid dörren kämpade Hattar, som ville stänga, mot Mössor, som ville öppna den, och uppträdet liknade sig till ett verkligt blodbad. Lewenhaupt skyndade från landtmarskalk-stolen ned till de vilda svärmarna och lyckades, dock med mycken möda, att lugna dem. Emellertid hade Palmstierna repat mod och började nu beklaga, *att man ställt till så mycket oväsen endast derföre, att han omnämnt några allmänt gängse rykten, om främmande magters försök att stifta oenighet; och*, tillade han, *hafven i ej sjelfva, mine bröder, hört dessa sägner?* hvarpå flere röster svarade *Jo, jo! — och*, fortfor han, *likväl vill man angripa mig, ehuru jag hvarken anklagat någon viss person, eller åtagit mig någon bevisnings-skyldighet.* Nu uppstod återigen mycket buller, tills Lewenhaupt slutligen lyckades upplösa sammankomsten.

Sådana voro de uppträden, genom hvilka Hattarna mägtade att på riddarhuset få Utskottets åtgerd, dess befallning om tropparnas hopdragande, förklarad laglig. Också inom de andra stånden voro öfverläggningarna härom mycket oroliga; men närmare underrättelser om förhållandet hafva ännu icke blifvit ur protokollen framdragna. Man vet blott, att Frankrike äfven på dessa stånd offrade mycket penningar, och att icke blott borgrarna utan äfven, ehuru med möda, presterna öfvertalades att instämma i adelns beslut. Bondeståndet ensamt stod orubbligt qvar på fredens och laglighetens sida [1]).

TOLFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

JOHAN AXELSON GYLLENSTIERNAS FÄNGSLANDE OCH RÄTTEGÅNG.

Genom ofvan omtalade strider hade väl Hattarna lyckats vinna seger i fråga om krigsfolkets sammandragning. Men sättet, hvarpå den blifvit vunnen, alstrade icke blott hos Mössorna utan ock hos många andra en för Hattarna olycksbådande förbittring. Dessa sednares vanliga ord, om svenskarnas oemotståndliga tapperhet och om ryssarnas oefterrättliga feghet, hade väl för de krigiska åsigterna vunnit en hop menniskor, som ej kunde bedöma förhållandet, och tillika hufvudstadens lägsta samhällsklasser, hvilka, utfattiga, som de voro, hade i händelse af krig, föga gerder att erlägga, föga inqvar-

---

1) Danska, franska och österr. min. br. Adelns prot. d. 16, 19, 23 Febr. 1741. Säfstaholm. Politiska och Ministeriella Handl. 1697—1789. Fol.

teringar att mottaga. Men bland de Stockholms-boar, som egde något att förlora, och bland hela landtbefolkningen hade Mössornas fredliga åsigt en bestämd och fortfarande öfvervigt; och den ännu icke afslutade efterräkningen för troppsändningarna 1739 kunde lätt under sådana omständigheter leda till svåra uppträden, måhända till en ny statshvälfning. Många bland Hattarna, och äfven några utländska sändebud, t. ex. de från Preussen och Saxen, trodde Gyllenborgs fall nästan oundvikligt, så framt ej Hattarna genom något nytt uppslag kunde gifva tänkesättet en ny vändning.

Men hvari skulle detta uppslag bestå? och hur åstadkommas? Hvad Hattarnas belägenhet fordrade, var någon kraftigare åtgerd, någon märkligare tilldragelse, som skulle på en gång uppskrämma allmänheten till misstankar och hat mot Mössorna, och tillika afskrämma dessa sednare från ytterligare motstånd. Ingenting kunde härtill vara tjenligare, än om man lyckades bibringa folket en fast öfvertygelse derom, *att* Mössorna förehade landsförrädiska stämplingar med Ryssland. Hattarna hade väl redan tillförene antydt tillvaron af dylika förhållanden; men nu önskade och behöfde man några i ögat fallande verkligheter och bevis för att gifva styrka och fart åt de förut sväfvande anklagelserna.

Sådana mer eller mindre tadelvärda verkligheter saknades icke, och hvarje skarpsyntare man kunde förstå, att bland Mössorna måste finnas personer, som underhöllo hemliga förbindelser med Bestuschew. Det blef således endast fråga om att få dessa förbindelser lagligen bevisade för att sedermera kunna dem lagligen beifra.

Men något hvar anade ock, att Hattarna voro skyldiga till samma slags förbrytelse, och det i lika hög grad. Så var ock händelsen. Gyllenborg, Rosen och Palmstierna underhöllo med franska sändebudet täta och mycket vänskapliga förbindelser, dels per-

sonligen, dels genom A. J. v. Höpken och Klas Ekeblad, m. fl. Huruvida nu dessa förbindelser, så Mössornas som Hattarnas, innebure landsförräderi eller ej, det berodde på de använda medlen och på det åsyftade målet, hvilket sednare af hvartdera partiet uppgafs vara fäderneslandets bästa. Säkert är, att detta också var, och det på båda sidorna, mångas verkliga afsigt; ehuru de tilläto sig att för dess främjande begagna tadelvärda medel. Att nu Hattarna ville anklaga Mössorna för ett fel, till hvilket de visste sig sjelfva vara lika skyldiga, sådant tycktes strida mot finkänslighetens bud; men Hattarnas ledare läto sig icke af denna betänklighet hindras. Anmärkas bör ock, att Hattarnas förbindelse med sändebudet från Frankrike, Sverges dåvarande vän och bundsförvandt, var på sätt och vis mer ursäktlig och mindre brottslig än Mössornas med sändebudet från Ryssland, den stat, med hvilken Sverge höll på att komma i öppet krig.

En bland de Mössornas anhängare, som drefvo besagde olofliga underhandlingar, var Gustaf Johan Gyllenstierna, vanligen kallad blott Johan Gyllenstierna. Hans far, landshöfdinge i Nylands- och Tavastéhuslän, gynnade Mösspartiet till följd icke blott af grundsatser, utan ock af slägtförbindelser, varande syskonebarn med Horns svärfader, och af verksamhetskrets, varande ämbetsman i det öfver Hattarnas krigsplaner förbittrade Finnland. Sonen, uppfostrad i sådana förhållanden och på ämbetsmanna-banan först framdragen af Horn, hyste samma tänkesätt. I öfrigt beskrifves han som en kunnig, duglig, men föga pålitlig person. Sedan Hattarna hade ur kansliet afskedat Horns anhängare v. Kocken och Nerés, kunde Gyllenborg, som nämndt är, icke lätt finna skickliga ämbetsmän till vården af der förekommande göromål. Oaktadt sina äldre förbindelser med Horn, blef derföre Johan Gyllenstierna till följd af sin användbarhet bibehållen och utnämnd till så kallad president-sekreterare,

i hvilken befattning han erhöll kännedom af flere vigtiga stats-angelägenheter. Detta blef än mera händelsen, när han 1740, troligen genom gyllenborgska partiets bedrifvande, utnämndes till sekreterare i Hemliga Utskottet. Sin förmans förtroende härutinnan belönade han på så sätt, att han för dess svåraste vedersakare, Bestuschew, i hemlighet omtalade, hvad han på ena eller andra sättet fått veta om Gyllenborgs och Hattarnas förehafvanden. Han underhöll ock nära bekantskap med mecklenburgska sändebudet Köppen, hvilken till fördel för Mössorna mycket blandade sig i dåtidens stämplingar. Hattarna anade förhållandet och hoppades kunna genom träget spionerande framdraga det till full bevisning och till offentlig anklagelse. Redan en längre tid, man säger nära två veckor, hade derföre åtskilliga herrar under hvarjehanda förklädningar, än som tiggare, än som qvinnor, bevakat engelska, mecklenburgska och rysska sändebudens boningar för att komma under fund med, hvilka personer der umgingos, och en Köppens betjent blef å Lewenhaupts vägnar mutad för att anskaffa dylika upplysningar.

Vid ifrågavarande tid hade Bestuschew från sitt hof mottagit en skrifvelse, som sökte förekomma det hotande fredsbrottet; men som tillika innehöll några utfall mot Hattpartiet och mot dess ledare, och hvilken uppsats rysska hofvet önskade få bland svenskarna utspridd. Qvällen den 25 Febr. eller två dagar efter nyssberättade riddarhus-strid, gingo Gyllenstierna och Köppen från denne sednares boning, den så kallade Lyktan vid Riddarhustorget, och begåfvo sig till Bestuschews hemvist, nära Maria kyrka, i afsigt att erhålla närmare underrättelse om berörde skrift och öfverlägga, om hvad ytterligare göras borde. Men utanför Köppens boning hade tvänne Hattpartiets väktare, löjtnanterna Gyllenkrook och Hummerhielm, tagit plats. Båda jemnte Köppens mutade betjent följde vandrarna i spåren, tills desssa genom en för

sådant ändamål anbragt lönnport, smögo in i Bestuschews hus, hvarefter löjtnanterna skyndade till Lewenhaupt med underrättelse om förhållandet. Denne skickade genast bud efter flere Hattpartiets ledare och affärdade tillika några dess yngre medlemmar, hvilka jemnte betjenter och soldater skulle bevaka Bestuschews port och fasttaga Gyllenstierna, när denne återvände till sin boning. Sistnämnde tropp anfördes af Lagercrantz och Stierneld.

När efter slutad rådplägning med Bestuschew Gyllenstierna och Köppen skulle frampå natten begifva sig hem, blefvo de vid utgången antastade af Lagercrantz och af dennes sällskap. Köppen lyckades undslippa och komma tillbaka in i Bestuschews boning; men Gyllenstierna blef gripen och genast förd till Lewenhaupt.

Redan på ditvägen tömde man hans fickor i hopp, att finna papper eller penningar, som kunde öfverbevisa om förräderi, hvarjemnte man sökte genom hot eller löften förmå honom till bekännelser på sig och på sina vänner, men både det ena och det andra förgäfves. Införd till Lewenhaupt, såg han der i förväg samlade secretissime-beredningens ledamöter samt flere bland Hattarnas hufvudmän, hvilka ytterligare bestormade honom med samma hot och med samma löften, men också nu förgäfves. Han ådagalade en viss stolthet, och man tyckte sig förstå, att han hoppades, det Mössorna skulle på ett eller annat sätt uppträda, till hans beskydd eller befrielse. Men dessa herrar drogo sig skrämda tillbaka, i en tystnad, en nedslagenhet, som helt och hållet lemnade segern och fältet åt deras vedersakare, såsom fortsättningen af denna berättelse visar. Gyllenstierna fann således snart nog, att han icke af dem kunde vänta något stöd. Hattarna deremot vidtogo den ena hotande anstalten efter den andra. Gyllenstiernas papper förseglades; riddarhuset förklarade honom adelskapet ovärdig, hvarför han också hädanefter skulle kallas blott Johan Axelson, nämligen

efter faderns dopnamn. Sträng undersökning anbefalldes, och man fortsatte sina bemödanden att med lock eller pock förmå honom till bekännelse. Snart föll han ock till föga och uppgaf flere personer såsom delaktiga i samma, om icke åtgerder, åtminstone åsigter. På detta sätt och tillika genom hemliga angifvelser, ty man tillät äfven sådana att inlemnas, blefvo misstankar och skuggor, mer eller mindre mörka, kastade öfver Gustaf Bonde, Ture Bielke, kansli-rådet Bahr och äfven den från gammalt kände Arckenholtz och en dennes vän Mathesius m. fl. Hattarna sökte göra saken så vigtig och ohygglig som möjligt, och tillika att genom sjelfva behandlingssättet väcka uppmärksamhet, bestörtning och oro. Redan första natten, och när Gyllenstierna fängslades, blef hufvudstadens befolkning ur sömnen uppskrämd genom bullret af vagnar på gatorna och af bultande på portarna, båda delarna förorsakade af de herrar, som i den sena natten reste till eller från Lewenhaupt. Folk, som frågande skyndade ut, erhöll till svar, att man upptäckt farliga och förrädiska stämplingar med Ryssland; men att man nu fått en af foglarna fast. Med växande styrka utbredde sig oron och oredan, åtföljda af de vidunderligaste rykten; t. ex. att konungen vore mördad, att ryssarna nalkades, att staden hotades med mordbrand o. s. v. För fängslande och hemtande af de öfriga personer, som skulle i målet höras, valde man äfven sedermera nattetiden för att, sade motpartiet, genom det ovanliga bullret än mer oroa och uppreta allmänheten. Några patruller utsattes ock för att bevaka Bestuschews hus, och andra höllos i beredskap för att hejda de upprorsförsök, man sade sig frukta. Rykten utspriddes nämligen, att Horn och Mössorna ämnade lägga Sverge under Rysslands ok. Lagercrantz lät förstå, att han vore personligen af Bestuschew förföljd; och Palmstierna försäkrade. *att Gyllenstierna bekänt planer, som kommo håren att resa sig på hufvudet.* Som

glädjetecken öfver upptäkten blef aftonen derpå riddarhuset illumineradt, och till målets utredning och afdömande tillät sig Hemliga Utskottet att sjelfrådigt och utan ständernas hörande, utvälja bland sina egna medlemmar en nämnd, bestående af tolf personer med den ifriga Hatten Henrik Jakob Wrede till ordförande. Den kallades *förräderi-kommissjonen* eller *kommissjonen öfver riksförrädarne;* ett namn, som genast och omedelbart kastade svåra misstankar på en hvar, som blef till denna domstol instämd.

De åsyftade verkningarna uteblefvo ej. Många bland hufvudstadens innevånare trodde fullt och fast på de utspridda och oroande sägnerna. Folksvärmar tågade under vilda rop genom gatorna; Köppens fenster blefvo utslagna, och de då för tiden brukliga portechaise-bärarne vågade af fruktan för massorna icke betjena sådana personer, som voro misstänkta för delaktighet i Gyllenstiernas företag.

Rättegången fortfor, men drogs med flit på tiden för att kunna allt framgent begagnas som medel att reta allmänheten och skrämma Mössorna. Gyllenstierna förlorade slutligen allt mod och all hållning. Han förödmjukade sig till ovillkorliga och stränga fördömelser öfver sitt och sina vänners uppförande, men vågade aldrig framkasta ett enda ord om Hattarnas likartade beteende. Den 12 Juni 1741 inlemnade han till kommissjonen en skrift, i hvilken han bönföll om lindrigare straff, men tillika kallade sig sjelf en den *gröfsta missgerningsman, för hvilken, om han finge höra öfver sig uttalas den dom, han genom sina svåra brott förtjenat, blodet visserligen skulle stelna, håret resa sig, hjertat förtvina, och själen i ömkligaste tillstånd lemna sin boning till ett spottvärdigt vedermäle af den olyckligaste ynglings misshandel.* Kommissjonen, som några säga, uppeggad af Coyet, Lagercrantz och Palmstierna [1]), ansåg honom böra

---

[1]) Dessa herrar sutto likväl icke i kommissjonen enligt den uppsats, vi haft tillfälle se.

mista lif, ära och gods. Men då ingick han till ständerna med en ny böneskrift af lika förödmjukande beskaffenhet som den förra. Adeln och presterna beviljade lindring, men borgare och bönder yrkade på lifsstraff, envist och länge; tills ändtligen borgrarna läto beveka sig. Till följd af tre stånds beslut blef således lifsstraffet förvandladt till lifstidsfängelse, hvarjemnte han, som det säges, enligt förslag af Lagercrantz, skulle i halsjern stå vid skampåle en timme på Gustaf Adolfs torg i Stockholm och sedermera en timme på torget i hvarje stad, som han reste igenom under färden till sitt blifvande fängelse. Samtidigt härmed skall dock hans fader under en middagsmåltid och vid en då föreslagen skål hafva helsat Karl Gyllenborg med följande rim:

Min son man dömt, till Marstrand sändt.
Dit väntar han sin president.

Domen öfver Gyllenstierna liksom dennes böneskrifter blefvo tryckta och utspridda, troligen också i den afsigt, att de hårda omdömen, han uttalat öfver sina och sina vänners planer, cch hvilka till en del äfven blifvit i kommissjonens utslag upprepade, skulle komma till allmänhetens kännedom och gifva fart och styrka åt det misstroende och det hat, man sökte mot Mössorna utbreda.

Emellertid blef han nu insatt på Marstrands fästning [1]). Två år förflöto. Under denna korta tid hade Hattarna börjat krig mot Ryssland och derunder förlorat hela Finnland samt blifvit tvungna att bedja om fred. Vid underhandlingarna om dess villkor lät Elisabet förstå sin önskan om tillgift och frihet åt alla dem, hvilka 1741 blifvit straffade för sina förbindelser med Bestuschew; således äfven åt Gyllenstierna. Också bland ständerna höjdes flere röster i samma anda, och Hattregeringen måste bifalla. Gyllen-

[1]) Andra säga: Kalmars slott.

stierna frigafs och reste utrikes. Om hans sednare öden har man för det mesta blott lösa rykten, t. ex. att han i Hamburg, under antaget namn af baron Blom, skuldsatte sig genom hvarjehanda slöserier; att han der stundom tjenstgjorde som betjent på ett kaffehus; att han derefter med något uppdrag från Ryssland vistades i Nürnberg[1]) o. s. v. Sina sista år tillbragte han i Liffland eller Kurland, lefvande förnämligast af ett rysskt årsunderhåll. Han dog 1764 eller vid samma tid, Mössorna återigen kommo till välde.

Åtgerden mot Gyllenstierna var vidtagen icke endast för att få honom eller någon annan enskild person öfverbevisad och straffad; utan ock, som antydt är, för att bekomma något slags lagligt skäl att beskylla hela Mösspartiet för landsförräderi. Den nu gjorda upptäkten borde följaktligen erhålla så stor utsträckning som möjligt. Med anledning häraf och med stöd af några Gyllenstiernas uppgifter lät den s. k. Förräderi-kommissjonen inkalla och förhöra många andra personer; vi nämna blott de förnämsta.

En sådan var Gustaf Bonde. Men dennes stilla, försigtiga och eftergifna lynne var så allmänt bekant, och hans uppförande hade varit så oförargligt, att han efter några gifna förklaringar blef helt och hållet frikänd.

För Ture Bielke tog målet en svårare vändning. Af mer högstämdt lynne, hade han icke dolt hvarken sitt missnöje med Hattarna eller sin önskan om upprättelse. Hans fördelaktiga utseende och hans rykte för ära och uppriktighet, för kraft och tapperhet, inverkade på alla, hvarjemnte han troddes stå i nära

---

[1]) Voltemats anekdoter i Kongl. Vetenskaps Akademiens bibliotek.

förbindelse med konungen, och således vara en ganska farlig motståndare. Man ville ock veta, att han var en bland dem, som utdelat några från England komna mutor. De bevis, som vid nu anställd rättegång mot honom framlades, voro dock så obetydliga, att sjelfva den allmänna åklagaren tillkännagaf, det han icke kunde på dem grunda något ansvars-påstående, hvarföre ej heller kommissjonen kunde fälla Bielke till något ansvar. Men det af Hattar beherrskade Hemliga Utskottet tillät sig då, att på eget bevåg och utan ransakning, utan skäl och utan laga dom förvisa honom från hofvet, från hufvudstaden och från allt umgänge med främmande sändebud, samt förbjuda honom all *inblandning i ständernas då fastställda plan;* alltsammans under hotelse, att eljest skulle, hvad honom nu lades till last, blifva ånyo undersökt och beifradt; — ett skrämskott som frihetstiden lånat eller bibehöll från den föregående envåldstiden [1]). Om de bevis, på hvilka utskottet fotade denna stränga och godtyckliga dom, innehåller dess skrifvelse följande märkliga ord och bekännelse: *ehuru de nu förekomna anledningarna till ökande af riksens ständers förra ovilja mot grefve Bielke icke kunna lagligen bevisas; så äro de dock så nära liknande sanning, att Hemliga Utskottet under närvarande omständigheter och för rikets trygg- och säkerhets skull ej kan underlåta att honom ofvannämnde bestraffning ålägga* [2]). Det var Lagercrantz, som genomdref detta utskottets beslut, och han gjorde det genom att framkasta allehanda beskyllningar, hvilka han förklarade sig *väl icke kunna bevisa, men om hvilkas sanning han vore lika öfvertygad som derom, att Gud är Gud.* Han lät till och med undfalla sig det påstående, att

---

[1]) **16**. 2:dra uppl. sid. 209, 213. **17**. 2:dra uppl. sid. 392.
[2]) Säfstaholm. Riksdagshandl. Fol. 1727—1748 sid. 1001.

de afsatta riksråden ljugit som nedriga[1]) *skälmar; ehuru man ej hade bevis på allt.* Bielke begärde laglig undersökning och rättegång; men någon sådan blef icke anställd. Utskottet dömde honom ytterligare från den årspenning af 4,000 d. s. m., som ständerna hade 1739 honom tillerkänt; men på begäran af utskottets presterliga medlemmar blef denna del af bestraffningen hänskjuten till ständerna, emedan den kunde på sätt och vis anses som ett beskattningsmål. Troligtvis hoppades presterna att härigenom bereda någon lindring; men för tillfället var den hos allmänheten uppjagade förbittringen så stor, att ständerna förklarade Bielke förlustig nämnde sitt års-anslag. — Den 1739 afskedade rådsherren Ernst Johan Creutz blef likaledes genom Gyllenstiernas uppgifter invecklad i målet. Rättegången mot honom fördes med mindre förbittring än mot Bielke; men i öfrigt på samma sätt, och äfven med samma utgång.

En Mathesius, anställd i kansliet som finsk translator, hade vid riksdagen 1738 varit handtlangare åt Mössorna och underhållit förbindelse med de mot krigspartiet förbittrade finnarna. Äfven vid riksdagen 1741 hade han i samma anda arbetat tillsammans med Arckenholtz och med Finnlands riksdagsmän. Han hade ock på källare och i samqväm påstått, att troppsändningen 1739 varit onödig, skadlig, och med afseende på Rysslands magt och Sverges vanmagt löjlig; — att finnarna, ifall man började ett onödigt krig, skulle troligtvis öfvergå till ryssarna; — att de 1739 afskedade rådsherrarna varit oskyldiga och skulle snart få upprättelse; — att de skyddstullar, som till manufakturernas upphjelpande blifvit påbudna, vore skadliga; — att man snarare borde antaga grundsatserna af en friare handel; — att bankens säkerhet och bankosedlarnes värde förminskades genom gyllenborgska regeringens förvaltning o. s. v.

[1]) Infama.

De flesta anklagelser, som emot honom framlades, voro grundade icke på några hans gerningar, utan på dylika hans utlåtelser. En punkt gick honom dock närmare på lifvet. Han var tjensteman i kansliet och således lagligen förbuden allt umgänge med främmande sändebud, och likväl kunde icke förnekas, att han varit hos ryska legations-sekreteraren. Han påstod väl, att besöken afsett blott några hans enskilda fordringar af ryska undersåtare; men det var troligt och af alla trodt, att politiska öfverläggningar utgjort förnämsta samtalsämnet. Då han likväl omöjligen kunde förmås att sådant frivilligt erkänna, beslöt regeringen använda tvångsmedel. I Stockholm fanns ett underjordiskt fängelse, hvarest man plägat med hvarjehanda pinoredskap tvinga tjufvar och andra missdådare till bekännelse, hvarföre stället kallades *Tjufkällaren*, vanligtvis dock *Hvita Hästen*. Plågorna voro så svåra, att sällan kunde någon der uthärda mer än 24 timmar [1]). Mathesius uthärdade 48, utan att den fordrade bekännelsen kunde framtvingas. På hvad man visste, dömdes han dock till en månads vatten och bröd med derpå följande afbön och landsförvisning. Ständerna gjorde det tillägg, att landsförvisningen skulle föregås af fängsligt förvar, *så länge*, hette det, *som närvarande konjunkturer påstode*. År 1743 blef han dock af samma skäl som Gyllenstierna befriad.

Mot ingen voro Hattarna så förbittrade som mot Arckenholtz till följd, dels af minnena från riksdagen 1738, dels af farhågor för hans duglighet och anseende hos bönderna, hvilka 1740 önskade honom till sitt ombud i Riksens Ständers Kontor; dels af harm öfver hans fortfarande verksamhet i Mössornas tjenst. Han hade nämligen på ungefär samma sätt

---

[1]) Uppsala. Stiernaldska saml. En uppsats, som säger, att *Hvita Hästen* var ett osnyggt hvalf, 4 alnar långt och 3 alnar högt, men icke beläget under jorden, ej heller så plågsamt som andra pinorum.

som Mathesius yttrat sig ogillande öfver Hatt-regeringens åtgerder, och han troddes dessutom hafva författat eller kringspridt flere mot densamma rigtade smygskrifter, bland andra ock en, kallad »*Den Svenska Sqvallran*». Denna hade på ett gäckande, stundom sanningsenligt, stundom öfverdrifvet sätt, beskrifvit de unga officerarne och en hop andra krigslystna medlemmar af Hattpartiet och laggt i deras mun allehanda skrytsamma ord och förutsägelser; t. ex. huru *ryssarna skulle öfverraskas, skrämmas och bortjagas; — huru de återvunna östanhafsländerna skulle styras; — huru för att ständigt hålla ryssarna tillbakaträngda till Moskwa, man borde öfver Finnland och östanhafsländerna tillsätta en egen storhertig, som skulle bo i Petersburg; — huru man tyckte Lewenhaupt dertill mest passande; — huru man med anspelning derå drack skålar för hertig Karl af Finnland och detta i Lewenhaupts egen närvaro* o. s. v. Uppsatsen ansågs qvickt skrifven, men tillika så vådlig och brottslig, att regeringen lät den af bödeln uppbrännas. Liksom med Mathesius, sökte man ock genom 48 timmars fängelse i Hvita Hästen förmå Arckenholtz till bekännelse af svårare brott, men fåfängt; och kommissjonen kunde ej fälla honom till mer än en månads vatten och bröd. Men ständerna tillade fängelse på behaglig tid, förbehållande sig att bestämma, när han skulle derifrån utsläppas. Det var Lewenhaupt, Lagercrantz och Coyet, hvilka drefvo utskottet och ständerna till dessa skärpningar af straffen öfver både Mathesius och Arckenholtz. Den sistnämnde återfick likväl friheten år 1743 på samma sätt som Gyllenstierna och Mathesius [1]).

---

[1]) I Uppsala, Stierneldska saml., finnes en uppsats om frihetstiden. Den innehåller, att Gyllenstierna 1744 i Hamburg råkade Arckenholtz och då uttalade sin ånger öfver de osanna anklagelser, han, lockad och tvungen, hade mot Arckenholtz framkastat; — att Gyllenstierna, i fängelset underrättad om de marter, man ådömt Arckenholtz och Mathesius, hade redan

Ofvanberättade domslut ådagalägga tydligen, huru oförsynt det rådande partiet satte sig öfver både lagens och billighetens fordringar; och huru det förledde både utskott och ständer att skärpa de utslag, som af domstolen blifvit fällda, och att göra det *egenmägtigt*, ty ingendera hade laglig rättighet dertill, — och *godtyckligt*, ty för de gjorda skärpningarna blefvo inga lagliga skäl anförda, endast det rådande partiets misstankar, önskningar, tycken. Sådan var ock andan i flere partiets åtgerder, hvilka öppet sökte införa ett skräckvälde, som skulle nedtysta all motsägelse och afskrämma från all granskning af den dåvarande parti-styrelsens uppförande. Flere både yttranden och åtgerder visade, hur långt man i denna rigtning gick, eller ämnade gå; t. ex. man påstod, att *hvarje öppet tadel öfver regeringen borde förbjudas; emedan det hos främmande magter nedsatte förtroendet till samma regering;* — man åberopade exemplet af Venedig, *hvilken stat var i hög grad fri, men hvarest personer, som klandrade styrelsen, plägade försvinna.* Erik Benzelius tyckte väl, att *ett fritt folk borde få fritt tala om sitt fäderneslands angelägenheter;* men hans motsägelse gjorde föga intryck. *Man sökte*, skref ett främmande sändebud, att *utrota både tänkare och tankar, ja tanke-*

---

då ångrat sig; — att Gyllenstierna ej fick begagna bläck och papper för att uppsätta berättelse härom; — men att honom tilläts att för en baron Lejonhufvud, fänrik vid gardet, till sitt samvetes lättande förestafva sina ångerfulla tänkesätt, sina återtagna beskyllningar, sina varningar till domrarne; — att Gyllenstierna för flere andra vakthafvande officerare upprepat sådana sina åsigter och känslor; — men att han icke förnummit några följder af hvarken det ena eller det andra; — att Gyllenstierna icke begått något annat brott än att hafva olofligen besökt Bestuschew; men att detta skett endast i afsigt att förekomma kriget. Sistnämnde uppgifter förekomma ock i ett bref från Köppen (denne var dock en Mössornas partivän) till Ungern Sternberg af 29 Okt. 1742, befintligt i Uppsala, Rosenhanska samlingen.

förmågan sjelf[1]. När inför Hemliga Utskottet omtalades, huru i landsorterna många personer klandrade Hattarnas uppförande under riksdagen 1738—1739, ville Stiernstedt, att landshöfdingarna skulle åläggas *taga reda på, hvilka de personer voro, som förde slikt tal.* Plomgren ansåg bästa medlet vara, *att låta slå hufvudet af en eller annan, som gjort sig till dylikt straff förtjent. Om*, hette det vidare, *om man redan vid förra riksdagen brukat sådant allvar, skulle tillståndet nu varit bättre.* I verkligheten gick man likväl icke så långt som i orden, dock ganska långt, och mycket längre än rättvisa, billighet och sund statskonst medgåfvo. Riksdagsbeslutet 1741 hotade med allvarligt straff dem, som af okunnighet eller illvilja tadlade riksens ständers rådslag och föreskrifter [2]. Många personer blefvo ock lagförda, stundom äfven straffade endast derföre, att de vågat tadla Hattarnas åtgerder. Så ungefär förfor man mot en borgmästare Herkepeus, en häradshöfding Cederfelt, m. fl. Grefvinnan Reenstierna, misstänkt för hemlig förbindelse med Bestuschew, blef af sin betjent angifven, såsom den der haft smädliga yttranden om Malcolm Sinclair och om troppsändningen 1739. Kommissjonen kunde icke fälla henne till ansvar; men Palmstierna tyckte, att hon borde landsförvisas. Öfvermodiga af sin medgång, togo Hattarna några närgångna steg, äfven mot de utrikes beskickningarna. Köppen blef genast vid Gyllenstiernas fängslande förvisad ur Sverge; detta oaktadt de andra sändebudens insagor, och oaktadt man erinrade derom, att de stämplingar, Köppen 1741 förehaft i Stockholm, voro mindre brottsliga än de, Gyllenborg sjelf hade 1716 och

---

[1]) Exterminer les raisonneurs, le raisonnement et la raison même.

[2]) Ungefär samma åtgerd, som envålds-tiden tillgrep för att skydda konungens rådslag och beslut. Se 18. 2:dra uppl. sid. 64.

1717 förehaft i London [1]. Stockholms pöbel var ock af Hattarna så uppretad, att Bestuschew skymfades och knappt vågade visa sig på gatorna. Gyllenborg lärer tillika hafva hos vederbörande regeringar begärt, det både Bestuschew och engelska sändebudet Burnaby måtte återkallas.

Efter att hafva följt gyllenstiernska rättegången till dess slut, vilja vi med berättelsen om andra dermed sammanhängande ärender återvända till tidpunkten af dess början. Ryktet om de förräderier, som blifvit upptäckta, kringspriddes genast och i så förstorad och ohygglig gestalt, att äfven Mössorna deraf skrämdes och förstummades. De kunde ej heller veta, om icke några inom deras parti möjligtvis inlåtit sig i stämplingar, så ohyggliga, så svarta, som dem Hattarna nu utmålat. Af fruktan att sjelfva misstänkas för något dylikt, vågade Mössorna, i synnerhet under första förvirringen, icke uppträda till försvar för sina vänner, eller sina grundsatser. Deras förnämsta talare, en Didron, Hammarberg, Lilliestierna, Ungern-Sternberg, tystnade eller till och med instämde i Hattarnas stränga utlåtelser. Sistnämnde parti föreslog en skrapa åt bönderna för dessas tilltag att genom en beskickning till Hemliga Utskottet ogilla de krigiska åtgerderna [2], och Mössorna vågade ej mer sätta sig deremot. Många bland dem och äfven några bland Hattarna drogo sig nu liksom 1739 helt och hållet ifrån riksdags-göromålen, *för att*, hette det, *slippa höra ungdomens glåpord*, eller *slippa bevittna de våldsamma och vådliga åtgerderna.* Ingen bland Mössorna vågade mer lemna Bestuschew någon underrättelse, och flere bland dem uppbrände sådana papper, som

---

[1]) 29. 42—64.
[2]) Sid. 84.

kunde gifva minsta anledning till förföljelse; en åtgerd, som äfven Köppen hade i första förskräckelsen tillgripit. Fredrik blef mycket orolig, och Ulrika Eleonora gret af ängslan öfver den vändning, sakerna togo. Hattarna deremot triumferade och sökte uttyda Mössornas nu inträdda tystnad och eftergifvenhet som en följd af ändrad öfvertygelse, samt uttalade offentligen sin glädje öfver den enighet, som till följd af Gyllenstiernas fängslande hade ständerna emellan inträdt, och sjelfva Didron, i början fattad af samma häpenhet som de öfriga Mössorna, instämde i dessa glädjebetygelser.

Hattarna hade goda skäl till sitt triumferande. Mössorna vågade ej mer fortsätta den med så mycket buller öppnade räfsten för tropp-sändningarna 1739; ej heller att med samma kraft som förut motsätta sig den 1741 föreslagna tropp-sammandragningen; hvaremot Hattarna mer och mer fingo fritt fält för verkställandet af alla sina planer [1]).

Vår berättelse om gyllenstiernska rättegången må afslutas med några anmärkningar, gjorda af en häfdatecknare, som förut behandlat samma tidehvarf. Han säger: »det lyckades visserligen Hattarna, genom »att förstora och utbasuna Gyllenstiernas brott att till »en tid hos den stora allmänheten väcka en obestämd »misstanka om förräderi hos alla dem, som motar»betat krigsplanerna, och att derigenom för tillfället »förstumma dem; men desto större blef dessas för»bittring, då de sågo sig utsatta för olagliga förföl»jelser, kränkande misstankar, satta i gång till en del »af sådana personer, om hvilka de med visshet och »med sanning trodde, att de med den fransyska mi-

---

[1]) Danska, franska, preuss., sax. min. br. samt adelns prot. från samma tid. Landes bibliotek i Kassel. Stœplers Geschichte von dem Zustande Schwedens etc. I riddarhus-arkivet finnes dessutom rörande gyllenstiernska rättegången flere folioband, som blifvit begagnade af hrr Malmström och Tengberg, hvilkas uppgifter vi härutinnan följt.

»nistern bedrifvit lika stor otrohet, som Gyllenstierna »med den rysska, att de sammansmidt och samman- »smidde riksdagsränkor och smädeskrifter, långt värre »än Arckenholtz. Värst var dock, att hemliga angif- »velser, utomordentliga domstolar, fångars pinande, »domars godtyckliga skärpning af dem, som icke ägde »någon domsrätt, allt i strid med den få år förut »antagna nya lagen, undergräfde rätts-säkerheten och »förvillade det allmänna rätts-medvetandet i landet, — »och upplöste den aktning för lag, — som allena kan »gifva verklig frihet åt ett folk» [1]).

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

FRÄMMANDE MAGTERS FÖRSÖK ATT HINDRA KRIGETS UTBROTT.

Att afböja det hotande fredsbrottet var en liflig önskan hos flere främmande styrelser och ej minst hos den i Ryssland. Der herrskade nu den nyss af- lidna kejsarinnan Annas systerdotter, hertiginnan Anna af Braunschweig, hvilken, sjelf obetänksam och svag, befarade uppror bland egna undersåtare. Nära för- bunden med Österrike, var hon ock pligtig bispringa nämnde magt under dess kamp mot konungen i Preussen. Hon önskade således fred med Sverge, och man säger, att för dess bibehållande hade Ostermann velat till och med frivilligt återlemna Keksholm och dess län [2])? Säkert är, att Ryssland gerna såg de andra staternas bemödande att förekomma kriget.

---

[1]) Malmström 2. 304. Vi erkänna med tacksamhet den led- ning och mycknа hjelp, vi under nedskrifvande af närvarande del haft af så väl denne författares som af herr Tengbergs behandlingar af ifrågavarande tidehvarf.

[2]) Mannsteins memoirer 2. 134.

Bland dem, som arbetade i sådan rigtning, var äfven *England*. Vi hafva redan omtalat dess 1739 anställda försök, samt huru de misslyckades, till en del genom Finchs personliga uppförande [1]). Det gick nu på ungefär samma sätt. Efter Finch, kom en legations-sekreterare vid namn Burnaby. Denne anmälde sig hafva fördelaktiga anbud att göra. Vid något samtal härom förklarade sig Gyllenborg icke för tillfället kunna säga, huruvida Sverge skulle fästa sig vid Englands förslag eller ej. Vare sig af retsamhet eller förhastande, svarade då Burnaby, *att Sverge troligtvis icke kunde afgöra denna fråga, innan Frankrikes utlåtande hunnit anlända.* Gyllenborg tolkade orden såsom en mot Sverge och mot dess konung rigtad förebråelse för beroende af Frankrike, och afbröt samtalet. Några trodde, att han var glad öfver en dylik erhållen eller tagen anledning att omintetgöra hela underhandlingen, aflägsna sändebudet och sålunda förekomma all närmare förbindelse mellan Mössorna och engelska hofvet. Svenska regeringen gaf nämligen tillkänna, att den ej mer ville mottaga några meddelanden genom herr Burnaby. Den engelska blef än mer uppbragt mot Gyllenborg, och befallde Burnaby att genast och utan afsked lemna Sverge. En ankommen skrifvelse från konungen i England blef af Hemliga Utskottet ouppbruten laggd till handlingarna.

Äfven konungen i *Danmark* sökte upprätthålla freden. Flere bland skälen dertill äro redan uppräknade [2]). Vi tillägga några andra: nämligen, att han ville hvarken genom understöd åt Sverge bidraga till återupphjelpande af dettas fordna magt — ej heller genom understöd åt Ryssland reta svenskarna och tillintetgöra dessas benägenhet för en dansk tronföljare och för en skan-

[1]) Se sid. 12—14.
[2]) Se sid. 46.

dinavisk förening. Ledd af sådana åsigter, önskade danska regeringen så länge möjligt förekomma kriget.

Samma önskan hystes ock af *Holland* för handelns skull; och af *Österrike*, på det bundsförvandten Ryssland icke måtte hindras från att deltaga i pragmatiska sanktionens försvar mot Preussen.

De tre staterna, Danmark, Holland och Österrike, vände sig fördenskull till regeringen i Sverge med fråga om orsaken till krigsrustningarna och med anbud af bemedling. Men Sverges styrelse önskade krig, och således icke någon förlikning, någon medling. Den vågade likväl icke tvärt tillbakavisa de gjorda anbuden, utan fördröjde i stället sitt svar så länge, tills krigsförklaringen hunnit utfärdas, hvarefter naturligtvis hvarje fråga om medling måste förfalla.

Med Frankrike vacklade förhållandet fram och tillbaka. Hofvet i Paris ville väl genom Sverge hindra Ryssland från att hjelpa Österrike, och uppmanade derföre till både rustningar och hotelser. Men stundom tycktes det med kännedom af Sverges ringa krafter hafva fruktat en olycklig utgång, hvarföre det ville tills vidare uppskjuta krigets utbrott, för att om möjligt genom blotta hotelser binda Rysslands händer. I bref till sin regering [1]) yttrade dock S:t Severin mycken farhåga, att Gyllenborg skulle för mycket brådstörta saken, och när Hattarna våren 1741, öfvermodiga af sin framgång i gyllenstiernska målet, började än mer påskynda krigsförklaringen, sade samma S:t Severin till saxiska sändebudet rent ut [2]): *jag har ingen del i detta äfventyrliga företag [3]). Frankrike har alltid uppmanat härvarande regering till ett mera lugnt och sansadt uppförande; men denna har ej förstånd nog att följa goda råd [4]); ty jag får till svar,*

---

[1]) Den 21 Nov. 1740.

[2]) Dresden. Geheim. ark. Saxiska sändebudet Walters bref till sin regering d. 19 Maj 1741.

[3]) Extravagance de Suède.

[4]) Incapable à profiter d'un bon conseil.

att svenskarna numera lita på sig sjelfva och ej på några så kallade vänners hjelp[1]. Att likväl längre fram och i afgörandets stund Frankrike sökte med både råd och mutor påskynda krigsförklaringen, skall i det följande visa sig.

FJORTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

HATT-REGERINGENS FÖRBEREDELSER TILL KRIGSFÖRKLARING OCH KRIG.

Upptäkten af Gyllenstiernas stämplingar hade, som sagt är, gifvit Hattarna mycken öfvervigt och mycket öfvermod. Ehuru krig ännu icke blifvit förklaradt, och ej heller kunde på hela 2 månader derefter hvarken förklaras eller begynnas; vidtog dock styrelsen redan nu flere anstalter, som tydligen ådagalade, att den fullt och fast beslutat gripa till vapen, och tillika, att den trodde sig säker om ständernas bifall. Redan i Mars 1741 började för härens behof stora bagerier sättas i verksamhet; — i April utnämndes en högste uppsyningsman öfver alla förråder och förrådsskaffare i Finnland; — i Maj befalldes några finska regementer närma sig gränsen och de svenska att hålla sig färdiga till uppbrott, hvarjemnte stora flottan redan nu anlände från Karlskrona till Finska Viken; — och i Juni seglade galerflottan från Stockholm till den blifvande krigsskådeplatsen. Några tro, att regeringen skulle redan vid denna tid börjat kriget, så framt ej hvarjehanda oumbärliga hjelpemedel saknats. Behöfligt

---

[1]) Preuss., sax. och franska min. br. samt adelns prot. för denna tid. Kassel Landes bibliotek. Stœplers Geschichte von dem Zustande Schwedens.

foder åt hästarna var nämligen nu på vårsidan icke mer att i Finnland tillgå. Drygaste delen af derstädes samlade förråder hade ock blifvit medtagen af de svenska 1739 dit öfverskeppade tropparna; och en annan ej obetydlig del hade måst bortgifvas åt Österbottens hungrande och knotande allmoge. Man sökte fylla bristen genom de bevillningar, till hvilka ständerna öfvertalades; nämligen fortfarandet af förut medgifna gerder, försvars-hjelpen från 1734 och konsumtions-afgiften från 1739, och dessutom af en nu påbjuden skatt för brännvins-bränning. Plomgren ville ytterligare, att, i händelse af behof, skulle kollegierna utlemna i förskott alla under deras vård stående medel, den personliga lönings-staten dock undantagen. Man kastade ock begärliga blickar på banken. Främsta medlemmen i dess styrelse var J. Thegner, samme man, hvars mod och motstånd fordom räddade verket från de försök, Karl den tolfte och Görtz på sin tid gjorde [1]. Han blef nu från denna sin plats afskedad; — några säga derföre, att man fruktade hans likartade motstånd vid nu förehafda likartade planer; — eller, och troligare, derföre, att han numera fyllt sina 82 år. Valet af efterträdare bar deremot en omisskännelig prägel af parti-beräkning; ty dertill utsågs Fredrik Gyllenborg, hvilken var kansli-presidentens bror och tillika känd som en bland Hattpartiets verksammaste röstvärfvare, outtröttligaste mellanlöpare, samt i fråga om utdelande af mutor och ordnandet af fritafflar som partiets kanske högst betrodde man; — en person, af hvilken Hattarna således kunde vänta understöd i alla sina planer, äfven i de på banken; häldst vid samma tid också Plomgren började att i egenskap af bankofullmägtig deltaga i verkets styrelse. Hoppet kom ej på skam. Kort efter Fredrik Gyllenborgs anträde till den nya befattningen, lyckades han i bankstyrelsen och hans partivänner i stånden att genom-

---

[1]) 28. 62.

drifva det beslut, att banken skulle till afhjelpande af statens behof skänka 1,000,000 d. s. m. och derjemnte öppna utsigt till framtida lån. Oaktadt alla dessa åtgerder hördes dock fredsvännerna fortfarande påstå, att Sverge saknade tillräckliga medel. Krigspartiet mente tvärtom och ville bevisa sitt påstående genom en öfver penninge-tillgångarna uppgjord förteckning, som steg på papperet till 6,900,000 d. s. m., men enligt fredspartiets mening i verkligheten till vida mindre [1])

Som anledningar till hopp om framgång och seger åberopade Hattarna Sverges under 20 års fred vunna

---

[1]) Se här förteckningens innehåll samt Mössornas vid hvarje punkt då eller sedermera gjorda anmärkningar:

1)	Fransyska underhålls-penningar......................	2,700,000.
	Anm. En stor del häraf skulle egentligen icke utfalla förr än efter 1 eller 2 år.	
2)	En aparte summa..................................	900,000.
	Härmed åsyftades en af Frankrike hemligt lofvad tillökning i underhålls-penningar.	
3)	Bankens gåfva..................................	1,000,000.
4)	Generals-förråds- och uppbrotts-kassorna...........	1,100,000.
	Anm. Häraf hade redan 1,000,000 (?) blifvit under åren 1739 och 1740 använd till underhåll af de till Finnland i förväg sända tropparna.	
5)	Brännvins- och konsumtions-afgifterna..............	'700,000.
	Anm. De stego i verkligheten ej till mer än 350,000.	
6)	Bevillningen......................................	500,000.
	Summa d. s. m.	6,900,000.
7)	Ständerna gåfvo dessutom rättighet att för statens räkning upplåna..................................	4,000,000.
	Anm. Man lyckades icke erhålla något lån.	

Besynnerligt nog finnas ej i denna räkning upptagna de 300,000 ecus, som Preussen skall enligt flere uppgifter lemnat Sverge, som underhålls-penningar i det tillämnade kriget mot Ryssland. Månne de icke blefvo utbetalade?

styrka; — svenskarnas tapperhet, för tillfället än mer lifvad af begäret att återtaga förlorade besittningar; — ryska folkets trötthet efter det svåra turkiska kriget; — ryska härens odugligbet, den bestode af pojkar och sammanrafsadt folk och anfördes af utländningar, hvilka sökte blott egen vinst; så berättade Stiernstedt från Kymenegårds län och ungefär lika så Buddenbrock från sitt högqvarter; — ytterligare Rysslands inre oenighet; Stiernstedt lät nämligen förstå, huru innevånarne vore utsugna, ledsna och förtviflade; och på Stockholms kaffehus och källare omtalades, huru i Ryssland skulle utbrista ett uppror, huru svenska tropparna skulle detsamma understödja och tvinga styrelsen i Petersburg att afstå flere landskap; man hade nämligen ej hållit nog tysta de underhandlingar, Hatt-regeringen bedrifvit med det ryska missnöjet och med Elisabet. Vidare åberopades det stöd, man inbillade sig erhålla från Preussen och Polen; äfven från Frankrike, och för att göra sistnämnde uppgift än mer sannolik, än mer uppmuntrande, tillät sig regeringen att inför Hemliga Utskottet framlägga förnämligast de Tessins bref, som lockade till krig, och mera sällan dem, som innehöllo varnande underrättelser. Ofta nog yttrades ock ord af mycken taktlöshet, mycket af öfvermod. *Sverge,* sade man, *lider nästan mer af fred än af krig;* — och en annan gång, *om blott vår Herre vill förhålla sig neutralt, så äro vi nog säkra om seger.* Åtskilliga fruntimmer talade om sin längtan att sjelfva få bära vapen mot de hatade ryssarna, och voro härutinnan så ifriga, att det gaf Dalin anledning till ett par skämtdikter öfver de nya amazonerna.

Danska sändebudet berättar en sägen, hvilken, i fall den är grundad, visar till hvilka låga medel krigspartiet slutligen nedlät sig. En student, hette det, som varit hos Arvid Horn, kom till Stockholm och blef der af två officerare, som tillhörde Hattpartiet, inbjuden på en källare och så grundligen för-

plägad, att han slutligen insomnade, hvarefter de stoppade i hans ficka ett par bref, som de sjelfva skrifvit men i andras namn och af ett för Mössorna menligt innehåll. Sedermera ställdes så till, att studenten blef gripen och brefven framdragna och gjorda till föremål för en anklagelse, från hvilken han, dock endast med möda, kunde befria sig [1]).

Märkligt är, att just nu, och när kriget mot Ryssland med stora steg nalkades; just nu och inom fyra dagar, eller den 24, 26 och 28 April dogo efter hvarandra de trenne herrarna, Karl Sparre, Daniel Niklas v. Höpken och Magnus Julius De la Gardie, hvilka hade ifrigt och i många år arbetat för uppväckandet af nämnde fejd.

Oaktadt ofvan uppräknade skäl eller svepskäl, och oaktadt de högljudda krigsropen, hade dock freden många och ifriga försvarare bland riksdagsmännen; och naturligtvis, ty de flesta sådana utgjordes af husfäder och bosatta män, hvilka i händelse af krig skulle komma att betala de gerder och statslån, samt bekosta de kronoskjutsar, soldatlegor m. m. hvilka fälttågen måste föranleda. Man berättade ock flere sådana personers varnande utlåtelser, bland andra, huru biskop Schröder anmärkt, *det vår svenska Simsons allt för mycket afrakade hår borde få ännu några år tillväxa, innan man förde honom ut i striden;* och i en då synlig smygskrift lästes följande ursprungligen tyska rader:

Det blir för hvarje folk en säker olyckskälla,
Om narrars rådslag mer än visa mäns få gälla;
Om mogen pröfning af hvart skäl, så med som mot,
Blir, som förräderi, ett mål för hat och hot;

---

[1]) Danska min. bref d. 1—12 Maj 1741.

Om den, som ej ta'r del i hopens blinda ifver,
Straxt som förrädare förföljd af hopen blifver.

— — — — — — — — — — —

Men skall då för att få i *neslig hvila* [1]) drömma
Vårt folk sin äras frejd, sitt namn, sin frihet glömma?
Nej! men ej heller bör du med onödigt krig
En mägtig grannes svärd frammana emot dig. o. s. v.

Fredrik sjelf, ehuru i allmänhet vunnen för Hattarna, hyste dock många tvifvelsmål vid deras krigsplaner, och hans, konungens, tänkesätt inverkade som vanligt på bondeståndet, hvilket äfven dessförutan var mer än de andra benäget för fred. Krigspartiets närmaste och angelägnaste omsorg blef således tväggehanda; nämligen att än fastare tillförbinda sig *konungen*, och att derjemnte vinna *bondeståndet*.

Som nämndt är, hade vid riksdagens början Hattarna hjelpt Fredrik att återfå fröken Taube och tillika nedlaggt den anklagelse för det engelskt-hessiska förbundet, som varit tillämnad; detta allt dock med villkor, att konungen skulle öfvergå till deras parti, hvilket han ock gjorde, ehuru icke i allo. Mot deras krigsplaner uppreste sig, som sagdt är, hans sunda förstånd, och lösmunt, som vanligt, lät han ord i sådan rigtning stundom undslippa sig. För att nu locka och förmå honom till tystnad, till obetingadt bifall, åtog sig Lagercrantz att, å Hattarnas vägnar och med understöd af fröken Taube, öppna den behöfliga underhandlingen, afsluta den hemliga öfverenskommelsen. Som gengäld för nämnde tystnad och bifall, lofvade då Lagercrantz, att fröken Taubes båda söner skulle blifva som svenska grefvar upptagna på riddarhuset, hvilken sak låg både konungen och hans fröken ömt om hjertat. För detta pris sålde Fredrik sin öfvertygelse och understödde ett företag, hvilket han inom sig trodde leda till olycka för det land och det folk, hvars lycka han åtagit sig att befrämja.

---

1) 34, sid. 114.

Bondeståndet återstod. Vid riksdagens början voro dess ledamöter likasom dess taleman Olof Håkansson bestämda anhängare af Mössornas fredliga tänkesätt; den sistnämnde ansågs till och med vara i sådana åsigter ytterligare stadfästad genom mutor; en uppgift, hvilken likväl af andra förnekas. Men redan i Januari 1741 mottog han af Hattpartiet 6000 ecus, antingen i handom eller i en förbindelse, som skulle vid riksdagens slut inlösas, så framt nämligen han intill dess blefve Hattarna trogen. Han blef det, och sökte draga hela ståndet till samma sida. Äfven regeringen vidtog flere derhän syftande åtgerder. För att minska Finnlands missnöje blefvo bland dess allmoge, serdeles den i Österbotten, 3000 tunnor säd utdelade, hvilka dock måste tagas ur kronans förrådshus och med den påföljd, att de samlade tropparna sedermera ledo brist. Ständerna hade förbundit sig att fortfarande utbetala den så kallade försvarshjelpen. Men våren 1741 blef för 2 års tid hälften deraf åt allmogen efterskänkt. Som serdeles kraftigt lockemedel begagnades ock brännvinsfrågan. I anseende till inträffad missväxt och väntade krigsbehof hade regeringen i Juni 1740 strängeligen förbjudit all brännvins-bränning af spannmål; en åtgerd, som bland allmogen väckte så mycket missnöje, att en hop vestgöta-bönder sammanrotade sig till upplopp. Regeringen beslöt nu att genom eftergifter för detta tänkesätt vinna ståndet. Det förra stränga förbudet blef redan vid de svåra parti-slitningarna vintern 1741 så till vida upphäfdt, att hemmansbrukare skulle få *af slösäd eller af annan sin sämsta säd bränna brännvin; så att*, förebars det, *landtmannen under nuvarande foderbrist måtte kunna med tillhjelp af drank framföda sin boskap.* Tillåtelsen var nog allmogen välbehaglig, dock icke tillräckligt för att besegra dess ovilja mot kriget. Längre fram under riksdagen tog ock regeringen ett nytt steg i samma rigtning. Husbehofs-bränningen blef till en viss grad frigifven mot

en afgift för hvar tunna säd, som dertill användes; och när adel, prester och ståndspersoner skulle betala 3, fick allmogen slippa med blott 2 d. s. m. för tunnan. I samma anda och vid samma tid lät regeringen efterskänka alla lagsökningar och böter, som härledde sig från brott mot förut gällande brännvins-förordningar. Som smickrande för stoltheten medgafs ock, att bönderna skulle enligt deras ofta tillkännagifna önskan få deltaga i Hemliga Utskottets öfverläggningar och således dit insätta medlemmar på samma sätt, som de andra två ofrälse stånden gjorde. För denna utmärkelse samt för ofvan uppräknade fördelar i förening med erhållna fransyska mutor, gick bondeståndet ifrån sin förra öfvertygelse och närmade sig Hattarna ända derhän, att de till och med berömde, hvad de förut envist och bittert tadlat, nämligen adeln och dess stolta och krigiska hållning. När bondeståndets ombud första gången uppträdde i Hemliga Utskottet, hölls af Olof Håkansson ett tal, hvari han omförmälde, *huru samma stånd kände sig smickradt af det nu beviljade deltagandet i statens vigtigaste göromål; — huru det tillika tackade riddarhuset för dettas visade mod och beslutsamhet i upprätthållandet af fäderneslandets ära; — och huru det förklarade sig färdigt att för samma ändamål offra egendom och lif och att sålunda för hela verlden visa, att gammalt svenskt blod ännu flöte i svenska allmogens ådror.* Härvid bör nämnas, att franska sändebudet hade nyss förut låtit en betydlig summa penningar utdelas åt samme Olof Håkansson och bland de bönder, som med honom erhållit plats i Hemliga Utskottet, och på hvilkas vägnar Olof Håkansson sedermera afl ät ofvanstående förklaring [1]).

[1]) Danska, preuss. och franska min. br, samt adelns prot. för denna tid. Kassel. Landes-bibliotek. Stöplers Geschichte m. m. Säfstaholm. Politiska och ministeriella Handl. 1687—1789. Fol.

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

KRIG MOT RYSSLAND BESLUTAS OCH FÖRKLARAS.

Frankrikes anfallsplaner mot Österrike och mot pragmatiska sanktionen utvecklade sig under våren 1741 mer och mer. I sådan afsigt ingick det förbund med Bäjern i Maj och med Preussen i Juni månad, samt lofvade sistnämnde magt att söka genom Sverge hindra Ryssland från att bispringa Österrike. Vid denna tid började följaktligen S:t Severin att bestämdare än förut uppmana till verkligt angrepp mot Ryssland. Frankrike lofvade ock för sådant ändamål ett tillskott af 4 millioner livres utöfver de förut tillförsäkrade underhålls-penningarna [1]). Preussen ville väl icke ingå någon närmare förbindelse; men lemnade för tillfället 300,000 ecus i understöd och utbetalade tillika den brudskatt, som konung Fredrik hade på sin första gemåls vägnar i preussiska statskassan innestående. Bonneval inberättade ock, att sultanen efterskänkt 30,000 musketter, hvilka han sade sig ännu hafva att fordra på betalningen af Karl den tolftes skuld, och att sådant skedde för att underlätta Sverges anfall mot Ryssland.

Följderna af dessa och af förut beskrifna likartade företeelser blifva i detta kapitel närmare beskrifna.

De myndigheter, som skulle afgöra om krig eller fred, voro mindre konungen, rådet och ständerna, än Hemliga Utskottet och dess två underafdelningar, Secretissime-Beredningen och Mindre Sekreta Deputationen.

---

[1]) Se sid. 110.

Inom *Sekretissime-Beredningen* röstade Palmstierna och Plomgren för krig, men Spens och Benzelius, om ej för fred, dock för dröjsmål och underhandlingar. Med så motvägande åsigter kunde Beredningen ej komma till något visst beslut. När nu afgörandet nalkades, insatte man der ytterligare 8 nya ledamöter; likväl förblefvo åsigterna liksom förut delade, dock med ökad lutning till krigspartiet.

Inom *Mindre Sekreta Deputationen* hade deremot nästan alla platserna blifvit besatta med ifriga anhängare af Hattarna och ställda under ledning af Lagercrantz och Lewenhaupt. Det var ock i denna deputation, som partiet hade sin kärntropp. Det var ock den, som gick i spetsen för krigslystnadens män, och som kraftigast bidrog till det sedermera fattade beslutet.

Hemliga Utskottet känna vi; likaså, att Hattarna hade inom detsamma en betydlig öfvervigt.

Mellan dessa trenne myndigheter hvälfdes öfverläggningarna fram och tillbaka under loppet af vår- och första sommar-månaderna 1741, dock länge utan att komma till något visst beslut.

Dröjsmålet hade sina orsaker. Gyllenborg blef nämligen mer och mer tveksam, ju närmare han kom till det afgörande ögonblicket, och ju tydligare han såg framför sig bristerna, farorna och ansvaret, hvilka alla nu- mera kommit på så nära håll, att de ej längre kunde undanskymmas af de blåa dunster, de rosenfärgade hägringar, som hans och hans likars öfvermod och inbillningskraft hade framtrollat. Några andra bland Hattpartiets ledare begynte hysa samma farhågor, samma tvifvelsmål. Axel Löwen talade om att taga afsked och draga sig undan, och sjelfva Tessin började att emellanåt i sina bref föra ett mera fredligt språk än förut. Att under de stormar, som sålunda skakade och böjde många andra sinnen, hålla sig fast och upprätt, dertill var ej Karl Gyllenborg rätta mannen. *Han har för litet hufvud, för att vara*

partihufvud, skref franska sändebudet; och likväl var det mindre hufvud än hjerta och mod, som felades. Ena gången ville han påskynda finska fälttågets öppnande; en annan gång ville han flytta kriget till Tyskland, och dit öfverskeppa de svenska tropparna; en tredje gång såg det ut, som ämnade han undvika allt krig. Det var en viss likhet mellan hans belägenhet nu och Magnus Gabriel De la Gardies hösten 1674, när denne stannade villrådig och tveksam framför utbrottet af det krig, han sjelf förberedt [1]. Men, liksom De la Gardie, blef också Gyllenborg bunden och beherrskad af de krigiska lidelser, han frammanat, och af de vänner, hvilka han i förstone framdragit och begagnat som medel; men hvilka nu i sin ordning och på samma sätt framtrugade och begagnade honom sjelf. De krigslystna officerarna knotade nämligen öfver hans dröjsmål; likaså S:t Severin, som hotade lemna det tveksamma Sverge; likaså Tessin, som åter repat mod och emellanåt påskyndade krigsförklaringen. Dock, innan det vådliga beslutet oåterkalleligen togs, ville Gyllenborg till lugnande af egen oro och till blidkande af andras omdöme skaffa sig någon ytterligare åtminstone skenbar säkerhet. *Han vill*, inberättade S:t Severin, *han vill ej låta krigsbeslutet fattas, förr än Frankrike uttryckligen förklarat sig detsamma gilla.* Det svar, det gillande, som härpå afläts, var, *att Frankrikes konung med förvåning och smärta såge ett folk, som han älskade, och som fordom varit så ömtåligt om sin ära, nu mera hålla på att förnedra sig; nämligen genom att låta obegagnadt gå förbi ett det önskligaste tillfälle till återupprättande af sin fordna magt.* Derjemnte fick S:t Severin befallning, *att fästa svenskarnas uppmärksamhet på nödvändigheten af att skrida till verkligheter; ty det var endast för sådana, som Frankrike hade i förtröstan på svenskarnas mod och pålitlighet utbetalat så mycket*

---

[1]) 15. 2:dra uppl. sid. 39—41.

underhållspenningar. Om deremot Sverge visade sig svagt och vacklande, då skulle Frankrike nödgas se sig om på annat håll. Denna skrifvelse med sina lockelser, sina hotelser och sina sväfvande ordalag blef af S:t Severin framlaggd för Hattarnas ledare, och det var den, som bestämde deras och Gyllenborgs beslut och afgjorde saken. Nu lössläpptes ock alla de krafter, som för krigsförklaringens slutliga genomdrifvande blifvit samlade och hållna i beredskap. Gyllenborg, Palmstierna och S:t Severin öfvertogo deras ledning hvarjemnte den sistnämnde nu, då den sista afgörande striden förestod, utdelade 10,000 ecus bland adeln och borgrarna, samt 4000 bland prester och bönder.

Samtidigt härmed, eller d. 15 Juli, blefvo till Hemliga Utskottet inlemnade så väl Sekretissime-Beredningens som Mindre Sekreta Deputationens betänkanden rörande krigsfrågan. Vigtigast bland dem var deputationens, till hvars uppsättande Lagercrantz lånat sin hand, och hvilket med ifver talade för krig. Uppsatsen hade bort sannfärdeligen och tydligt framställa de skäl med och mot, som skulle tjena till ledning för Utskottets beslut; men den sökte tvärtom och på hvarjehanda sätt blända och villseleda sina läsare och tillgrep för sådant ändamål förvrängningar, och dikter om hvarandra. Af de två häfdatecknare, som grundligast behandlat ifrågavarande tid [1]), har ock detta betänkande blifvit kalladt: *den besynnerligaste. lättsinnigaste och oförsyntaste statshandling, man kan läsa;* eller *den mest lättsinniga bland offentliga handlingar.* Vi inrycka som prof några dess förnämsta skäl, beledsagade af Mösspartiets sedermera gjorda motanmärkningar.

1:o. Det testamente, som 1739 års Hemliga Utskott efterlemnat, syftade på krig. Deputationen antog dess föreskrifter såsom bindande äfven för 1740 års riksdag, fördenskull ock såsom ett vigtigt och

---

1) Malmström. 2. 286. Tengberg. 1. 181.

lagligt skäl för en *nu föreslagen* krigsförklaring mot Ryssland.

Anm. Testamentet af 1739 var, liksom alla dylika, ämnadt till ledning för konung och råd mellan riksdagarna; men ej till föreskrift för nästa, för 1740 års riksdags ständer, hvilka egde full frihet att sjelfva fatta sitt beslut i detta, liksom i andra fall.

2:o. Betänkandet förklarade, att Danmarks ställning till Sverge hade *anseende af neutralitet*, och att *förhoppning om Danmarks neutralitet vore förhanden.*

Anm. Danmark hade likväl tillkännagifvit, *att det icke vore öfvertygadt om rättmätigheten af Sverges klagomål mot Ryssland*, utan *trodde Ryssland hafva lika stort fog att klaga öfver Sverge; — och att Danmark ej kunde undgå lemna Ryssland bistånd, i händelse Sverge mot aftal började krig.* Men om dessa Danmarks hotande utlåtelser lemnades utskottet i okunnighet. När det oaktadt en bland bönderna yttrade farhågor för danskt anfall, svarade Lewenhaupt: *i år kan ej Danmark hinna göra oss någon skada, och redan nästa år torde kriget lätteligen vara ändadt.* I det närmaste var det så ock; men på helt annat sätt, än Lewenhaupt mente.

3:o. Betänkandet antog, *att man hade hopp om Turkiets biträde och medverkan; ja! om ett dess anfall mot Ryssland;* ett skäl, som mycket inverkade på bondeståndet och bidrog till dess instämmande i de krigiska åsigterna.

Anm. Anledning till något dylikt hopp förefanns ej i verkligheten. Sverges förbund med Turkiet var blott till *försvar.* Vid ett *anfall* kunde Sverge icke begära, än mindre hoppas någon hjelp.

4:o. Betänkandet antog, att ryssarna voro utblottade och missnöjda, och deras krigsmagt icke farlig.

Anm. Dessa antaganden voro redan förut till större delen vederlaggda genom Nolckens bref från Petersburg, och blefvo det sedermera än tydligare under och genom krigets gång. Men Nolckens varningar undanhöllos från utskottets kännedom; likaså gjorde man ock med amiral Rayalins bref om de svåra farsoter, hvilka bland besättningarna på örlogsskeppen anställt så stora förödelser, att flottan redan nu var nästan oanvändbar. Denna Rayalins från krig afskräckande skrifvelse hade för fjorton dagar sedan blifvit af rådet nedskickad till Hemliga Utskottet, men der försvunnit.

5:o. Betänkandet gaf förhoppning om bistånd af andra magter.

Anm. Hvilka dessa magter voro, hade deputationen icke uppgifvit. Att Danmark, Holland och Österrike erbjudit sig medla fred, och att Ryssland förklarat sig dertill villigt; men att svenska regeringen hade ännu icke ens besvarat anbuden; om allt detta lemnades utskottet i okunnighet.

Hufvudskälet till krig framställdes slutligen af deputationen på följande sätt. *Sverges beslut härutinnan måste öfverensstämma, om ej med Sverges nytta och uppkomst, dock med dess anseende, heder och värdighet. Vi måste nämligen från oss afvända den största olycka, som någonsin kan drabba ett folk; nämligen förlusten af det beröm för tapperhet och hjeltemod, som förfäderna efterlemnat; ett arf, som måste högre skattas än den rikets ro och lycksalighet, som är med nesa förknippad. Motgångar kunna väl inträffa, t. ex. svåra krigsolyckor. Men sådant missöde har drabbat äfven de berömdaste folk, utan att deras ära lidit; och ändrade tider torde gifva tillfälle till upprättelse. — Den andra olycka, kriget kan medföra, är Finnlands förstöring eller förlust; ja! att äfven Sverge kunde blottställas.*

Men sådant är ej att befara, ty Rysslands flotta är dertill för svag, och det öfriga Europa kan ej tillåta Sverges fullkomliga undergång. — Och om äfven så skulle gå, slutade deputationen; *hvilketdera är för Sverge mest anständigt och berömligt: att dö som ett tappert folk eller att lefva i eländigt beroende, i nedrighet och förakt? Den gamle romaren* [1]*) sade ju: »Pax servientibus gravior quam liberis bellum»* [2]*)?* Oss veterligen hafva mot detta betänkande inga insagor blifvit inom deputationen gjorda, om ej af pastor-primarius Alstrin och måhända af kyrkoherden i Jakobs församling Arnell.

Betänkandet blef den 15 Juli ingifvet till Hemliga Utskottet, hvarifrån man borde sända det till konungen och rådet för att inhemta dessa myndigheters utlåtande. Häremot satte sig dock Palmstierna och Henning Gyllenborg jemnte några andra Hattar; nämligen af fruktan, att de afstyrkande skäl, som otvifvelaktigt skulle dervid af några bland rådsherrarna blifva till protokollet afgifna, torde sedermera verka afskräckande på Hemliga Utskottets ledamöter. Betänkandet måste dock inskickas; ty utan att hafva hört konungen och rådet kunde intet krig förklaras. Men hvarken konungen eller rådet hade under de sednaste månaderna erhållit fullständig kunskap om Sekretissime-Beredningens utrikes underhandlingar, icke ens om de inrikes rustningar, man vidtagit. Denna okunnighet torde hafva varit en bland orsakerna, hvarföre konungens och rådets svar icke genast kunde afgifvas. Hattarna blefvo otåliga, och d. 20 Juli skickade Hemliga Utskottet Lagercrantz för att påskynda målets handläggning. Det blef ock samma dag företaget, och Nolcken derjemnte i rådet tillkallad för att lemna behöfliga upplysningar. Hans yttranden voro mycket försigtiga och innehöllo ej ett ord om de

---

1) Livius.

2) *Freden är för slafvarna tyngre, än kriget för de fria.*

hemliga underhandlingarna med storfurstinnan Elisabet; men rådde svenska regeringen att i allmänhet icke bygga några större förhoppningar på ryska missnöjet, ty det saknade anförare och måhända framtid. Efter att sålunda hafva inhemtat Nolckens åsigter, öppnade rådet sina egna öfverläggningar. I spetsen för fredspartiet framstodo Erik Wrangel och Samuel Åkerhielm. Den sednares utlåtande var det utförligaste, det vigtigaste, och dess innehåll må här i sammandrag meddelas.

Hemliga Utskottet har infordrat riksrådets utlåtande, huruvida man i afseende på Ryssland bör förklara krig eller upprätthålla fred. Men många för den sakens bedömande vigtiga handlingar, och i synnerhet brefvexlingarna med främmande hof, hafva nu en tid bortåt varit för mig liksom för andra riksens råd undanhållna. Jag kunde fördenskull och borde till äfventyrs undandraga mig afgifvandet af något omdöme i dessa ämnen. Men sådant vore ock att undandraga sig uppfyllandet af en vigtig skyldighet. Jag vill fördenskull, så godt jag det vet och förstår, uttala min mening.

Vid fråga om ett tillämnadt krig, böra naturligtvis båda staternas stridskrafter tagas i noga betraktande. Tänkom då först på sjömagten! Ryssland har 40 eller 46 rangskepp och 100 galerer; Sverge 22 rangskepp och 31 galerer. Många ryska örlogsfartyg äro, säger man, obrukbara. Jag tror ej heller, att svenska örlogsflottan har af den ryska något att befara. Men när vår sjömagt af brist på förråd eller af någon annan orsak nödgas gå hem, kan den ryska gå ut och obehindradt anlöpa våra skärgårdar. Också kan inträffa, nu som förut, att en vindstilla håller vår örlogsflotta orörlig, medan de ryska galererna ro henne förbi och sedermera härja våra kuster.

Ryska landthären utgör minst 200,000 man, den svenska blott 40,000. Mod skall visserligen nu liksom tillförene ersätta, hvad som brister i magt; och

således tillkämpa oss framgångar och ära. Men äfven segrarna medföra manspillan, och efter sista kriget har folkmängden ännu icke hunnit behöflig tillväxt, hvarföre man inom kort skall vid de nya rekryteringarna nödgas borttaga besutna bönder, till följe hvaraf en mängd hemman, hvilka nyligen blifvit åter i bruk upptagna, skola omigen råka i ödesmål, och kronan derigenom mista sina af dem påräknade intägter.

Ryska statskassan lär visserligen vara genom turkiska kriget något medtagen. Men allt, hvad ryska undersåtaren eger, det eger ock ryska tsaren; alltså har man der tillgångar länge nog. Om Sverge deremot sammanräknar sina nuvarande behållningar, sina af ständerna beviljade gerder, och sina från utrikes hof bekomna underhållspenningar, så kan det ej för första året få tillhopa mer än 2,700,000 d. s. m. [1]*). Ett enda fälttåg kostar dock 6 millioner. Således uppstår redan för första året en brist af 3,300,000 d. s. m. Hvar sedermera få medel till de följande?*

»Hären skall lefva på bekostnad af det fiendtliga landet;» säger man. Men är det säkert, att den mägtar dit framtränga? Och dessutom; de landskap, man vid ett sådant framträngande först möter, äro Karelen, Ingermanland och Estland, just de, hvilka man ämnar återförena med Sverge. Skall man då börja med att utplundra och förhärja dem?

Rysslands förråd på lifsmedel äro så stora, att det kan med sådana förse äfven andra folk; — Sverges deremot så ringa, att det omöjligen kan föda sina egna innevånare, än mindre anskaffa de magasiner, som för ett krig erfordras.

---

[1]) Troligen har Åkerhielm beräknat:

1 års franska subsidier............	900,000.
Bankens gåfva......................	1,000,000.
Konsumtions-afgift.............. ..	350,000.
Bevillning...........	500,000.
Summa	2,750,000.

Med hänsyn till sjömagt, landthär, penningar och lifsmedel är således Sverge mot Ryssland så underlägset, att det med anlitande af blott egna krafter ingalunda kan bestå i den tillämnade striden.

Det måste alltså hafva bundsförvandter; men hvilka? Frankrike vill nog hjelpa oss; men hur skall sådant låta sig göra? Det har sjelft börjat ett krig, och kan således ej gerna undvara några troppar. Det har sjelft måst upplåna 12 millioner livres, och kan således ej lemna oss betydligt penninge-understöd. Det har sjelft vidsträckta kuster, som behöfva skyddas mot de på hafvet öfverlägsna sjömagterna, och kan väl således icke, hvad man dock sökt utsprida, sända oss en hjelpflotta. — Än Turkiet? Men våra mångåriga bemödanden derstädes hafva hittills varit fruktlösa och torde för närvarande blifva det än mer; ty sultanen hotas med krig af den mägtige Schach Nadir i Persien. — England är genom skyddsförbund pligtigt att bistå Ryssland, ifall detta af oss angripes. — Preussen vill ej bryta med moskoviten, och dess förnämsta afsigt, nu som alltid, är att bekomma vårt Pommern. — Danmark ser ogerna Sverges krafter genom ett lyckligt krig tillväxa, och är dessutom fästadt mer vid ryssarna än vid oss. Af främmande magter är således ingen hjelp att vänta.

Men kanske af ett i Ryssland utbrytande uppror? Att missnöje der förefinnes, är bekant. Men bekant är ock, att, när främmande härar inbryta i Ryssland, pläga dervarande partier vanligtvis nedlägga sina inbördes tvister och förena sig mot utländningen. Och, ehuru våra troppar hafva nu i två år stått nära gränsen, har dock, mig veterligen, icke en enda ryssk öfverlöpare till deras läger ankommit.

Sedan Åkerhielm således från alla sidor belyst det framställda krigsförslaget och bevisat dess stora vådor, slutade han med att formligen afstyrka hvarje dylikt företag, Så gjorde äfven råds-

herrarna Cronstedt, Lagerberg, Nordenstråle, Posse, samt Anton och Erik Wrangel.

Tvänne riksråd, Löwen och Mejerfelt, *förklarade sig sakna tillräcklig kunskap om de medel, med hvilka flotta och landthär skulle underhållas och rekryteras, magasiner fyllas och penningar anskaffas. Dock*, hette det, *i fall Frankrike tillstyrker fiendtligheter, bör väl Sverge något våga; ty, om nu genom ett afslag Frankrike blefve stött tillbaka, torde hädanefter ej på länge yppas tillfälle att vinna det mål, vi eftersträfva.* Till följe af dessa ord ansågos bemälte två herrar hafva talat för krig. För samma åtgerd, och det mer eller mindre obetingadt, röstade dessutom Adlerfeld, Cederström, Ehrenpreus, Johan och Karl Gyllenborg samt Rosen. Deras skäl voro desamma, som förut blifvit anförda, dels i Mindre Sekreta Deputationens betänkande, dels annorstädes; dock alla af så svag och otillfredsställande halt, att man måste förundra sig öfver, huru besagde herrar kunnat antaga dem som gilltiga, häldst Åkerhielm tydligen framställt de ojemnförligt vigtigare, som talade för motsatta åsigten.

Sist skulle nu Fredrik afgifva sin röst. Han tillstyrkte kriget; *ty*, sade han, *det öfverensstämmer med svenska folkets lynne och med svenska konungars exempel, och jag är tillika öfvertygad derom, att ständerna sörjt för härens behof.* Jemnt en månad derefter genomdref Lagercrantz den till belöning utlofvade åtgerd, som gaf Fredrik tillfälle att få sina tvänne söner med fröken Taube under namn af grefvar Hessenstein intagna på svenska riddarhuset.

Mot kriget hade talat 7, men för detsamma 8 rådsherrar samt konungen. Med 10 mot 7 hade således regeringen röstat för krig mot Ryssland.

Ett sådant utslag var af stor vigt. Hattarna kunde nu mera som stöd för sina planer åberopa konungen och rådet, båda delarna af mycket inflytande på allmänna tänkesättet. Partiet beslöt ock att utan minsta uppskof begagna den för ögonblicket

fördelaktiga sinnesstämningen. Fyra åtgerder visade sig för sådant ändamål serdeles angelägna; nämligen, — 1:o) att draga beslutande rätten från ständerna och till Hemliga Utskottet; — 2:o) att ytterligare försäkra sig om samma utskott; — 3:o) att undandölja alla afstyrkande företeelser och råd; — och 4:o) att påskynda saken så mycket möjligt, och innan något nytt det allmänna tänkesättets vindkast kunde inträffa.

Betraktom alla fyra åtgerderna!

1:o. Att draga afgörandet från de mer fredligt sinnade ständerna till det nu mera af öfvertygelse eller mutor krigiskt sinnade utskottet ansågs rådligt, kanske nödvändigt. Som berättigande skäl till en sådan åtgerd anfördes, att Hemliga Utskottet egde icke blott tillåtelse utan ock skyldighet att på egen hand afgöra ifrågavarande sak, emedan den hörde till utrikes ärenderna, och således till föremålen för utskottets verksamhet; och att följaktligen ständerna väl hade rättighet att erhålla kännedom om utskottets i ämnet tagna beslut, men alldeles icke rättighet att detsamma gilla eller förkasta. Denna åsigt, man igenkänner den sedan riksdagstvisterna 1739 [1]), försvarades af Palmstierna, Plomgren och Kierman. Andra och deribland Lewenhaupt ville dock, att ständerna och serskildt bönderna skulle på något sätt inledas till deltagande i målets behandling, för att derigenom ingifva allmänheten och i synnerhet allmogen mera förtroende och mera benägenhet för åtgerden. Beslutet blef ock en medelväg; nämligen att begära, det ständerna måtte åt en Stor Sekret Deputation, d. v. s. åt Hemliga Utskottet, förstärkt med 25 bönder, lemna rättighet att afgöra den förevarande frågan. Att genomdrifva ett sådant ständernas medgifvande ansågs som ett oundgängligt villkor för möjligheten att genomdrifva sjelfva krigsbeslutet.

---

1) 34. 180.

2:o. Mycket vigtigt blef följaktligen att försäkra sig om denna i stället för både ständer och utskott tjenstgörande Stora Sekreta Deputation; och i synnerhet om de derstädes insatta bönderna. Dessa hade väl nyss förut blifvit för nämnde syftemål med franska penningar mutade. Men de insågo, huru stor vigt deras personer och röster för ögonblicket hade, och beslöto deraf draga så stor vinst som möjligt. De läto alltså förmärka sin önskan att ytterligare bekomma några vängåfvor, och S:t Severin utbetalade omigen åt Olof Håkansson och hans ståndsbröder en icke obetydlig summa.

3:o. Att för ständerna och så vidt möjligt äfven för Hemliga Utskottet och för Stora Sekreta Deputationen undandölja alla afstyrkande omständigheter och yttranden, och deribland förnämligast Åkerhielms och de med honom liktänkande rådsherrarnas afgifna ämbets-utlåtanden, detta blef likaledes ett angeläget föremål för partiets sträfvande; och att det vanns, skall i det följande visa sig.

4:o. Att med så stor brådska som möjligt pådrifva afgörandet ansågs likaledes vara af stor vigt. *Vi måste skynda*, sade Plomgren, *ty eljest kunde något hinder komma emellan.* Hvari detta hinder skulle bestå, angifves ej. Man tycker sig dock i Plomgrens ord liksom i hela uppträdet skönja en plan att genom öfverraskning framlocka eller framskrämma det bifall, som tid och besinning kunde måhända försvåra, om ej helt och hållet förhindra. Brådskan var emellertid och i sig sjelf så mycket mer onödig och tadelvärd, som rustningarna ännu icke voro på långt när färdiga. Till inhemtande och moget öfvervägande af riksrådets innehållsrika betänkande hade man således kunnat hafva tillräcklig tid, innan det afgörande beslutet togs. Men det var troligtvis detta inhemtande och detta öfvervägande, som partiet ville med den tillställda brådskan förekomma.

Efter och i sammanhang med dessa förberedelser uppgjordes planen, huru under loppet af nästa dag, den 21 Juli, krigsförklaringen skulle genomdrifvas, och äfven blef genomdrifven så, som nedanstående berättelse innehåller.

Redan klockan åtta på morgonen samlades Hemliga Utskottet. Protokollet öfver gårdagens vigtiga råds-sammanträde och öfver der anförda skäl, både med och mot, denna vigtiga och upplysande handling blef icke för utskottet framlaggd; antingen den då icke var utskrifven, och man ej ville invänta den; eller att den var utskrifven, och man ville förhemliga den. Något hvar inom utskottet kände dock ryktesvis utslaget och det väsendtliga af de föregående öfverläggningarna. Fråga uppstod nu, om icke detta innehåll, man tänkte väl förnämligast på Åkerhielms afrådande skäl, borde tills vidare döljas för allmänheten, hvilket af Palmstierna, Lewenhaupt, Coyet och Henning Gyllenborg yrkades och äfven gick i fullbordan; åtminstone så till vida, att ständen måste i detta vigtiga mål fatta sitt beslut, utan att hafva fått del af de upplysningar, som landets konung och ansvarige rådsherrar afgifvit. I stället för dessa handlingar antogs ett af Lagercrantz uppsatt betänkande, så som det der skulle tjena till ledning för både Stora Sekreta Deputationen och för ständerna. I sin ifver att påskynda saken förklarade några utskottets medlemmar, *att de icke skulle intaga någon måltid, ej heller gå till sängs, innan krigsfrågan blifvit afgjord.*

Nyssnämnde deputation var hopkallad till samma förmiddag klockan elfva [1]), då Hemliga Utskottets

---

[1]) Några säga tio.

lagercrantzska betänkande meddelades och godkändes, alltsammans i största hast och utan någon svårighet.

Stånden blefvo nu, hvart för sig, kallade till plena, som skulle öppnas två timmar derefter eller klockan tolf. Riksdags-ordningen [1]) föreskref väl, att anslag om dylika sammanträden skulle ske dagen förut. Men nu och i enlighet med öfverrasknings-planen skedde anslaget först samma dag, och då så sent som klockan half elfva, somliga säga half tolf; d. v. s. ungefär blott en timme före sjelfva sammanträdet. Följden blef och måste blifva den, att blott sådana riksdagsmän infunno sig, som af en slump fått se anslaget, eller som blifvit af sina partivänner, mest Hattar, derom underrättade. Sammanträdena voro ej heller rätt talrika; på riddarhuset funnos endast 60 till 70 personer.

Frågan blef nu den nyss föreslagna; d. v. s. *huruvida stånden ville medgifva, att, i fall rikets trygghet och välfärd, heder och uppkomst skulle fordra »verkligheter», Stora Sekreta Deputationen måtte bemyndigas att efter konungens och rådets hörande sådana verkligheter besluta och vidtaga.* Adeln svarade efter kort öfverläggning genast och ovillkorligen *Ja!* och man såg dervid många händer lyftade mot höjden, och hörde många tillönskningar af lycka och framgång. Äfven prester och borgare biföllo; likaså bönderna, inför hvilka Olof Håkansson försäkrade, *att sakerna förhölle sig så, som Hemliga Utskottet beskrifvit; hvarjemnte han föreställde nödvändigheten af att icke skilja sig från medstånden.* I alla fyra kamrarna blef saken afgjord inom de få minuter, som fordrades för att framställa frågan och mottaga det enhälliga *Ja*-svaret.

Magten att besluta öfver krig och fred var alltså laggd i Stora Sekreta Deputationens hand. Dess medlemmar trädde tillhopa blott en timme derefter eller kl. half till två e. m. Rådets dagen förut hållna protokoll,

---

[1]) 16 §.

med sina många och vigtiga både upplysningar och varningar hade, som nämndt är, hittills icke blifvit meddeladt hvarken åt ständer, utskott eller deputation. Men vid sitt nyssnämnda medgifvande hade ständerna fästat det villkor, att regeringens betänkande skulle inhemtas, innan deputationen fattade sitt beslut; alltså måste besagde protokoll vid detta deputationens afgörande sammanträde föredragas. Åkerhielms deri befintliga varningar blefvo då föremål för mycket klander. Han hade t. ex. talat om *Rysslands stora magt och om Sverges stora folkbrist*; men dessa ord ville många anse som bevis på feghet eller förräderi, och Lewenhaupt försäkrade sig *icke hafva kunnat höra dem utan sinnesrörelse.* — Åkerhielm hade ytterligare anmärkt, *att Ryssland egde 100 galerer;* men Lewenhaupt påstod, *att det ej kunde bemanna mer än 70.* — Flere rådsherrar hade *betviflat mun-förrådens tillräcklighet;* men Plomgren, som satt i sjelfva Utrednings-kommissjonen, svarade, *att man utan magasinernas tillgripande hade åt 18,000* [1]) *man bröd för 11 månader och 8 dagar samt ärter och gryn för 10 månader, och att man dessutom visste andra utvägar till flottans förseende med lifsmedel;* och Lewenhaupt förklarade *de befintliga förråden vara tillräckliga ända till nästa höst.* Palmstierna framförde från S:t Severin den helsning, *att på det beslut, som nu toges, berodde för många år Frankrikes uppförande mot Sverge.* Palmstierna påstod vidare, att Åkerhielm icke hade orsak till sitt misstroende mot hofvet i Paris, och t. o. m. *att Åkerhielms beteende lade hinder i vägen för Sverges uppkomst.* Några af fredspartiet ville, att man skulle *negotiera armata manu,* d. v. s. underhandla med

---

1) Tyska öfversättningen af dessa ord i Büschings Magazin 2. 347 och i den derefter gjorda svenska åter-öfversättningen tr. 1770 har 10,000. Men Hemliga Utskottets original-protokoll samt afskriften i Säfstaholms arkiv, liksom i Sverge under Ulrika Eleonora och Fredrik I, sid. 135, uppgifva alla tre siffran 18,000.

vapen i hand, men utan att ännu förklara krig. Häremot talade Coyet, Cronhjort, Drake, Hårleman m. fl. och i synnerhet Stiernstedt medelst ett långt skriftligt anförande; och när en dylik s. k. negotiation likväl begärdes, påstod Renhorn, att *sådant vore det samma som att gifva bort hela Finnland*, och Plomgren utbrast: *hvilket är bäst? antingen att bortnegotiera anseende, ära, goda konjunkturer och välvilliga vänner; — eller ock att våga ett företag, hvilket, om det ock aflöper illa, dock förvarar åt oss den äran att hafva som redliga svenska män sökt försvara vår frihet och vårt oberoende.* Coyet tillade: *Abels* (Sinclairs) *blod ropar efter hämnd. Jag kan på mitt samvete icke råda till annat än ett anfallskrig mot Ryssland. Syndigt är att förlita sig på köttslig arm; men klenmodigt ock att skrämmas af ett ruskande löf. I Herrans hand står vår hjelp och vår tröst; hållom oss fasta dervid!* Några officerare, en Cronhjort, Mannerhielm m. fl. instämde och förklarade sig *villiga att sjelfva gå ut mot fienden.* Erik Benzelius var tveksam; *ty*, sade han, *man bör väl icke försumma tillbuden förlikning.* Lewenhaupt svarade: *jag vet ej af några dylika tillbud.* Benzelius påstod dock sådana hafva blifvit gjorda; men Lagercrantz nekade, och ehuru Benzelius fick understöd af biskop Schröder, blef deras åsigt öfverröstad. När några andra deputationens medlemmar yttrade deltagande för Finnland, och för dess svåra lidanden i händelse af krig, mente Lewenhaupt, *att genom tillförsel af säd och utspridande af penningar skulle Finnland af en der stående här skörda större fördelar, än landet eljest kunde erhålla.* Efter dessa och dylika tvister skred man slutligen till omröstning. Genom det sätt, hvarpå propositionen framställdes, sökte man flytta ansvaret för det blifvande krigsbeslutet från Hattarna och till konungen. Lewenhaupt frågade nämligen, *om ständerna ville bifalla kongl. maj:ts nådiga utlåtande och således skrida till krigsförklaring och till verkligheter mot Ryssland;*

dock (enligt Benzelius) *under afhörandet af fredsanbud.* Bondeståndets medlemmar i deputationen svarade först och genom Olof Håkansson. Denne höll ett vackert tal. *När,* sade han, *när vår nådige konung, som är en i dylika ärenden förfaren herre, anser krig nödigt och nyttigt, då bör hvar trogen undersåte dertill bifalla och dertill önska lycka och framgång. Bondeståndet förklarar sig ock färdigt att offra maka, barn, ja sista blodsdroppen för att hämnas den skymf, som blifvit Sverge tillfogad;* och talaren lade sina ord och begagnade sin röst så väl, att många deraf verkligen rördes [1]). Aulævill å borgareståndets vägnar röstade för krig; Benzelius å presternas äfvenledes, dock med åtskilliga villkor och försigtighets-mått. Med borgrarna instämde adeln, utom de tre herrarna, Barnekow, Düring och Piper, hvilka förenade sig med presteståndet [2]).

Således var nu kriget med nästan fullkomlig enhällighet beslutadt. Stiernstedt föreslog då, att hos konungen aflägga formlig tacksägelse för det modiga och fosterlands-älskande sinnelag, denne ådagalaggt. Förslaget bifölls, och tacksägelse-skriften, uppsatt af A. J. v. Höpken, blef öfverlemnad till Fredrik, hvilken å sin sida svarade med en *tacksägelse för den trogna vård om fäderneslandet, som hans undersåtare vid detta tillfälle ådagalaggt.* Dessa ömsesidigt vexlade och ömsesidigt hycklade tacksägelser satte en värdig krona på de vidtagna åtgerderna, och efter så slutadt dagsarbete åtskildes Stora Sekreta Deputationens medlemmar klockan half till nio e. m.

Det sätt, hvarpå detta krigsbeslut förbereddes och fattades, har få sina likar.

Sällan torde nämligen så många och så fullt medvetna osanningar blifvit så fräckt uttalade och så

---

1) Franska min. br. d. 2 Aug. 1741.

2) Bondeståndets bifall skall hafva likaledes varit villkorligt enligt en annan uppgift.

oförsynt utsmyckade med rättskänslans och fosterlands-kärlekens skönaste och heligaste ord.

Sällan torde ock personer, så kloka, så skarpsynta, som i många fall Hattarnas ledare voro, hafva fattat och genomdrifvit beslut, så uppendagligt vådliga och olycksbringande, som nämnde krigsförklaring.

Sällan torde ock en så vigtig och vådlig åtgerd blifvit genomdrifven på ett så brådskande sätt. Den 20 Juli blef saken i rådet föredragen. Den 21 Juli förekom den kl. 8 i Hemliga Utskottet, kl. 11 i Stora Sekreta Deputationen, kl. 12 i stånden, och kl. half till två i deputationen omigen, hvarest den redan samma afton blef afgjord. Uppträdet påminner om den brådska, med hvilken 1680 års förändring afgjordes [1]; — och liksom Karl den elfte efter lyckligt genomdrifven statshvälfning reste samma qväll från Stockholm ut till Kungsör; — på samma sätt reste nu S:t Severin efter lyckligt genomdrifven krigsförklaring ofördröjligen från Sverge ut till sitt fädernesland.

Kriget var alltså beslutadt, men blef icke derföre genast offentligen förklaradt. Orsaken till dröjsmålet var, att man behöfde ytterligare tid till förberedande af de s. k. *verkligheterna;* och man trodde eller låtsade tro, att det tagna beslutet kunde hållas hemligt. Men emedan detta befanns vara en omöjlighet, blef krigsförklaringen d. 28 Juli offentligen afkunnad. Den gaf åt Rysslands beherrskare titteln icke af *kejsare*, utan blott af *tsar*, och förklarade fiendtligheterna gälla blott den »*dåvarande tsaren*» och »*det ryska hofvet*». Deremot blefvo det *ryska riket* och det *ryska folket* med tystnad förbigångna i den tydliga afsigt att skilja undersåtarne från regeringen, och dymedelst gifva

[1]) 16. 2:dra uppl. s. 163.

stöd åt det ryska parti, som var missnöjdt med sin styrelse, och som knutit hemliga förbindelser med den svenska. De krigsskäl, som anfördes, voro att Ryssland blandat sig i Sverges inre angelägenheter, ja i sjelfva tronföljden, brukat mot Sverge hotfulla utlåtelser, hindrat svenska undersåtare från åtnjutandet af laglig rätt vid ryska domstolar, förvägrat den i Nystads-freden beviljade fria spannmåls-utförseln samt låtit mörda Malcolm Sinclair. Sista beskyllningen, den svåraste bland alla, och om hvars sanning de flesta kände sig öfvertygade, var dock obevisad, och ryska regeringen hade ogillat mordet och lofvat straffa mördrarna. Redan tillförene är också berättadt, huru Gyllenborg icke begärt förklaring eller rättelse af någon bland dessa nu öfverklagade punkter; emedan han ville hafva dem oförklarade, oafhulpna, för att sedermera kunna, såsom nu skedde, åberopas som skäl till det krig, man ämnade framtvinga.

Efter beslutets fattande föreslogo Lewenhaupt och E. Benzelius, att en af de fyra stånden utsedd nämnd skulle redan nu och i förväg bestämma de villkor, på hvilka fred borde åt Ryssland beviljas. *Detta bör ske nu*, sade Benzelius, *medan vi hafva en så fosterlands-älskande landtmarskalk* (Lewenhaupt). *Nästa riksdag torde gifva oss en af andra tänkesätt.* Den föreslagna nämnden blef också vald, och det föreslagna utkastet till fredsvillkor nedskrifvet. Bland många dåtidens besynnerliga, öfvermodiga och orimliga statshandlingar innehar i afseende på sådana egenskaper besagde uppsats främsta rummet, och det vill säga mycket. Den fastställde tre olika grader af fredsvillkor, lämpade efter de olika grader af framgång, svenska vapnen kunde komma att tillkämpa sig. Se här de olika villkoren!

1:o. I fall Ryssland önskar sluta fred, skall intet stillestånd beviljas, förr än Ryssland i förväg afstått Karelen, Wiborg, Cronstadt, Cronslott, Petersburg, Nöte-

borg och hela Newa-floden. Detta, tyckte man, borde Ryssland gifva i förväg och som det försoningsoffer, hvilket skulle förmå Sverge nedlåta sig till stillestånd och till en verklig fredsunderhandling.

2:o. I händelse af framgång och seger skulle Sverge och Danmark, så framt detta deltager i striden, fordra utom besagde stillestånds-villkor, hela Liff-, Est- och Ingermanland med tillhörande öar, hela Ladoga-sjön och derpå rysska Finnmarken vester om en gränslinea, dragen utefter Svir-floden samt Onega-sjöns östra strand och norrut till Hvita hafvet; — samt, om möjligt, ersättning för hafda krigsomkostnader.

3:o. Vid någon svenska vapnens motgång eller vid någon af grannarna visad afund, skall Sverge fordra, utom ofvannämnde stillestånds-villkor, äfven Ösel och Dagö med alla deromkring och i Finska Viken belägna öar, samt hela Est- och Ingermanland jemnte Kexholms län, och i öfrigt samma gräns, som före år 1700.

4:o. Om någon främmande magt angriper Sverge, eller om dettas här råkar ut för ett nederlag eller för en nöd, så stor, att den ej kan afhjelpas, då *se ej riksens ständer annat råd än att nöjas med* förberörde stillestånds-villkor, hvarjemnte dock Ryssland bör förbjudas hafva några örlogsfartyg i Finska Viken[1]).

Alltså! att återbekomma Karelen med Wiborg, Cronstadt, Petersburg, Nöteborg och hela Newa-floden, samt förbjuda Ryssland hafva örlogsfartyg i Finska

---

[1]) I en 1771 tryckt skrift, kallad: *Bref om en tryckt skrift kallad: Anmärkningar öfver svenska ministerens förhållande och ursprunget till det år 1741 mot Ryssland begynta kriget,* har And. Schönberg d. y. yttrat den öfvertygelse, att uppsatsen om dessa äfventyrliga fredsvillkor är antingen en dikt af Mössorna, eller ock en af Hattarna tillställd list för att derigenom skrämma på Ryssland. Nu mera är dock ovedersägligen ådagalaggdt, att uppsatsen blifvit verkligen och med fullt allvar författad, på sätt här ofvan berättats.

Viken, detta var lägsta trappsteget af partiets förhoppningar, och det ville ej veta om någon möjlighet att sluta fred utan att hafva erhållit åtminstone dessa fördelar.

Under genomläsandet af vår berättelse om åren 1734—1741 har troligtvis mången känt sig frestad till den misstanke, att teckningen af Hattpartiets öfvermod, lättsinne och obetänksamhet varit, minst sagdt, öfverdrifven, om ej osannfärdig. Vi hafva sjelfva mer än en gång känt oss frestade till samma misstanke mot de källor, vi haft att följa. En sådan tvekande sinnesstämning är naturlig, och förefanns hos många, äfven då för tiden. Danska sändebudet Lynar skref i dylik anda till sitt hof följande ord [1]. *Att ett helt rikes ledare kunde uppfylla sina hjernor med så mycken dårskap [2]; det skulle jag aldrig trott, så framt jag icke dagligen haft alltsammans för mina ögon.* De misstankar om öfverdrift, som någon härutinnan skulle fortfarande mot oss hysa, kunna ej kraftigare vederläggas än genom nämnde fredsvillkor; ty näppeligen torde kunna finnas något mer talande bevis på våldsamheten af den svindel, som förvirrade tankegången, och på tätheten af de blåa dunster, som förmörkade blickarna. Uppsatsen kom ej heller från obetydliga, oansvariga personer, ynglingar eller svärmare, utan blef efter formliga öfverläggningar utarbetad och underskrifven af många partiets högst uppsatta män, hvilka dessutom blifvit af stånden med ett sådant förtroende-uppdrag hedrade. De voro bland adeln Cronhiort, Lagercrantz, Palmstierna och K. G. Löwenhielm; bland preseståndet E. Benzelius och E. Melander; bland borgareståndet Kierman och Salin; bland bondeståndet Olof Håkansson och Otto Olofsson. Ordförande var Lewenhaupt och den, som vid villkorens uppsättande förde pennan, var K. G. Lö-

[1]) Den 30 Nov., 10 Dec. 1739.

[2]) Remplir la cervelle avec tant de folies.

wenhielm, en redan nu genom snille och duglighet utmärkt framtidsman.

Många, ganska många funnos dock, som insågo ihåligheten af Hattarnas skäl, skryt och öfvermod, samt vådorna af deras företag. Dessa besinningens män hade likväl blifvit bragta till tystnad, dels genom motpartiets hot och förföljelser, dels genom den tanklösa men uppspelade massans rop, dels genom den sorgliga öfvertygelsen, att alla bemödanden skulle blifva fruktlösa. Den rådande ligan hade nämligen tillvällat sig magten att tala i hela svenska folkets namn; ja den utgaf sig t. o. m. för att vara detta svenska folk. Partiet, sjelft despotiskt, upptog och begagnade för sin egen räkning den despotiske konungens lära: *staten, det är jag;* och ingen vågade eller mägtade nu mera uppsätta sig mot det sjelftagna målsmansskapet. För att än mer befästa sitt välde, angåfvo ledarne den ton, som de öfriga medlemmarna skulle uppstämma. Dessa gjorde så ock, och visserligen icke alltid på befallning, ej heller af partiberäkning eller egennytta, utan mången gång af den varmaste och uppriktigaste öfvertygelse om sanningen af Hattarnas åsigter, om oemotståndligheten och rättvisan af Sverges vapen; tvänne satser, hvilka genom ideligt inpreglande blifvit trosartiklar hos en stor del af allmänna tänkesättet. Franska sändebudet inberättade ock, huru, *när krigsbeslutet blifvit fattadt, yttrade sig i hufvudstaden en glädje, så liflig och så enhällig, att man aldrig sett någonting dylikt.* Vid samma tillfälle och af samma anledning utkommo ock från trycket flere fröjdeqväden, som vittnade om den orubbligaste öfvertygelse, den orubbligaste sjelfförtröstan. Odel utgaf en slags fortsättning af Sinclairs-visan och införde deri två personer, som talade, den ene för fred, den andre för krig. Den förre kallades *Churis* och begabbades som en gråtmild, sömnögd och feg man, den der betraktade freden och hvilan såsom menniskans högsta sällhet. Åt den, som talade för krig,

hade Odel gifvit namnet *Kommandofer*, stolt och dånande i sig sjelft, och tillika påminnande om Lewenhaupt, som skulle *föra kommando* i det blifvande kriget. Till svar på de fredliga råd, Churis framställt, berättade Odel, huru Kommandofer, modets och vapnens man,

Brast ut och sad': hör, Churis, hör!
Du talar som en kruka.
Jag dig till krympling rätt nu gör,
Din slemma vekling, mjuka!
Du språkar efter din natur,
Du vet ej sötare vara;
Än uti varm och ljuflig bur
Dig med din kulla para;
Än plocka smultron och gå vall;
Än sofva, sjunga, tralla;
Men hur man pliten föra skall,
Vill dig för djupsint falla.

Märkas bör, att bland dem, som talade för fred, stodo i främsta ledet många af just de herrar, hvilka under det föregående kriget hade mer än de flesta utmärkt sig genom det okufligaste mod och den ihärdigaste tapperhet; vi nämna blott T. G. Bielke, K. Cronstedt, Düring, Fuchs, H. J. Hamilton, A. B. Horn, Lagerberg, G. H. Trolle samt Wranglarna Anton, Erik och Karl Henrik, hvilka alla således skulle inbegripas under den förkastelse-dom Odel lät sin Kommandofer uttala. Men dessa förhållanden tyckas icke hafva fallit den unge skalden och hans liksinnade sångarbröder hvarken i tankarna eller på hjertat. Karl Emil Lewenhaupt med sina stortalande vänner blef deremot deras och dagens hjelte; och när häldst i den tidens verser hans namn förekom, trycktes det med stora i ögonen fallande bokstäfver. Sommaren 1741 när svenska flottan kommit till Finska Viken, och Lewenhaupt skulle följa efter till finska hären, lade ock Odel i gudinnan Sveas mun följande ord:

Tsar Peters-burg jag kringränt har
Med mina sjömän snälle,
Så ryska flottan ligger qvar
Allt på sitt samma ställe.
Min LEJONHUFVUD har jag sändt,
Att flinkt kommando föra,
Som bröstet ock mot ryssen vändt
Och hötar åt hans öra.

Och på ett annat ställe uttalade han följande dels spådom, dels lyckönskan:

Så snart ock LEWENHAUPT steg med sin fot
Först in på fiendtliga botten,
Sjuknade Wiborg i lungornas sot,
Och tyckte sig allt höra skotten.

Himmelen stärke vår store GENERAL,
Som värjan satt tsaren för bröste!
Hela arméen djupt vörde hans tal,
Och lyde hans bjudande röster!

En språkmästare vid namn Hesselius, en man utrustad med inbillningskraft och någon skalde-förmåga, och som det tyckes, liksom Odel, i grunden hederlig och ädelsinnad, hänfördes af samma till yrsel stegrade krigslystnad och öfvermod. I en samtidigt tryckt s. k. *Skalda-Bragd* förekomma följande hans åsigter:

Att älska neslig fred
Förskämmer hvarje led
I friska Martis kroppar;
Men vara lejon lik,
Af rof sig göra rik,
Det hör till svenska troppar.
Dra värjan tappert ut,
Gå på med lod och krut,
Att knappt man ser till solen,
Hör hjeltar till på jolen.

Sankt Niklas är för svag
Att blott en enda dag
Försvara ryssens välde o. s. v.

Dessa och flere dylika verser och skrifter, utspridda kring riket och af ingen kraftigt motsagda, måste åstadkomma en tämligen allmän hänförelse. Till krigets blifvande behof anslogos ock rika bidrag, och bondeståndet serskildt lofvade gerder och soldater med en sällan spord frikostighet. Allmännaste eller åtminstone högljuddaste sinnesstämningen var den, som uttalades i sista versen af en bland de då utkomna krigssångerna. Der lästes:

Till lycka, Svea-Göta män!
Till lycka, konung, råd och ständer!
Till lycka nu få snart igen
Bortmista städer, slott och länder!
Det samma mod, den samma kraft,
Som svenska hjeltar fordom haft,
Och samma lycka till att fäkta
Tillönskas våra män i fält;
Och sedan allt är väl beställdt,
En fred, som rätt kan kallas äkta [1]).

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1740—1741.

RIKSDAGENS SLUT OCH PARTIBELÖNINGAR.

Sedan kriget blifvit offentligen förkunnadt och några dithörande anstalter vidtagna, upplöstes riksdagen. Gyllenborgs afskedstal innehöll de vid sådana tillfällen vanliga ordalagen, och tillika mycket beröm åt ständerna *för deras nitfulla, ja förundransvärda arbetsamhet; — för deras manliga beslut att ej längre*

---

[1]) Danska, franska, preuss., sax. och österrikiska min. bref; Rådets, adelns och Heml. Utsk. protok. för denna tid; samt Säfstaholm, Politiska och ministeriella handlingar. Fol. 1697—1789.

tåla oförrätter; — för deras modiga afsigt att åter upprätta Sverges fordna magt och anseende; — för deras frikostiga bevillningar till detta ändamåls vinnande; och allramest för deras enighet, hvilken, hette det, *varit så stor, att framfarna tiders historia knappt förmår uppte dess like.* Huru det under riksdagens första månader stod till med denna enighet, och med hvilka medel den sedermera frambringades och sammanhölls, detta har läsaren redan lärt känna.

Naturligt var att till följe af en så tillvägabragt enighet skulle den i början hotande efterräkningen mot Hattarna blifva nedtystad. Som nämndt är, sökte man ock medelst hvarjehanda hotelser och åtgerder nedtysta allt motstånd, all motsägelse, och började redan nu att förbereda det skräckvälde, hvilket omkring 1747 blef af Hattpartiet i förening med det unga hofvet bragt till en motbjudande höjd, såsom sednare tidens historia lärer.

Af historien om 1740 och 1741 års riksdag återstår deremot att omtala de vid mötets slut kringdelade parti-belöningarna. Ehuru några bland dem redan blifvit i förbigående nämnda, må dock de förnämsta här och i sitt sammanhang framläggas för efterverldens blickar.

Konung Fredrik befriades från hotande och redan färdigskrifna anklagelser för det hessiskt-engelska förbundet, och erhöll tillika försäkring om sönernas snara upphöjelse till grefvar på svenska riddarhuset.

Karl Gustaf Tessin utnämndes till riksråd [1]), och fick sig efterskänkta skulder till några allmänna kassor, skulder hvilka i flere olika myntsorter, ansågos hopräknade stiga till värdet af 73,000 rdr rmt [2]). En

---

[1]) Han var dertill redan 1739 sjelfskrifven. Det är möjligt och äfven troligt, att också några andra här nedan uppräknade befordringar haft sin grund lika mycket, kanske mer i verkliga än i parti-förtjenster. Vi hafva fästat oss vid öfverensstämmelsen mellan tiden, partiet och befordringen.

[2]) Deribland åt banken 61,645 d kopp. m. — Sax. min. bref

bland Hattpartiets medlemmar yttrade i detta hänseende, att, *hvad som gåfves åt en så värdig rikets medlem, kunde icke anses som en förlust för det allmänna, utan snarare som en utgift, hvilken kommit landet till godo.* Partiet ville tillika få honom efter De la Gardies död utnämnd till öfverstemarskalk. Men Ulrika Eleonora, som då ännu lefde, fordrade bestämdt, att Åkerhielm skulle erhålla bemälde plats, och förklarade, att, i fall man toge Tessin, ville hon ej mer bevista hofvets högtidligheter. Hvarken konungen eller Hattarna vågade göra henne emot, och Tessin blef förbigången.

Dessutom märkes, att det herrskande partiet har och vanligtvis genom Hemliga Utskottet förskaffat åt Karl Sparres enka ett årsunderhåll af 3000 d. s. m.; — åt David Niklas v. Höpkens enka ett anslag, hvars belopp vi likväl icke känna; — åt Lewenhaupt öfverbefälet i Finnland samt några vinstgifvande förpantningar; — åt Buddenbrock en belöning af 2000 d. s. m.; — åt Palmstierna ökadt lönearvode och en länge eftersträfvad general-adjutants fullmagt [1]); — åt Fredrik Gyllenborg ordförande-platsen i styrelsen öfver banken; — åt en annan kanslipresidentens bror, då varande öfverste-löjtnanten Johan Gyllenborg, sjelfva riksrådsvärdigheten; — åt Fabian Wrede, Karl Sparres svåger, högsta inseendet öfver finska härens förråder och förråds-skaffare; — åt Stobée landshöfdinge-sysslan i Göteborg; — åt Drake, Henning Gyllenborg och Salin förord till erhållande af befordran; — åt And. Joh. v. Höpken och Karl Gustaf Löwenhielm sysslor, enkom för deras skull tillskapade; — åt unga Segebaden [2]), befordran från sergeant till löjtnant; — åt

---

den 18 Aug. 1741 säger, att han till betalande af sina fransyska skulder fick af ständerna 100,000 d. s. m. det vill säga ungefär 133,000 rdr rmt.

[1]) Riddarhusets genealogiska tabeller uppgifva, att han erhöll denna befordran redan 1738.

[2]) Se sid. 87.

Erik Benzelius erkebiskops-sysslan; — åt en hans son stats-anslag till inrättande af en fabrik; — och åt hans måg Filenius utnämning till professor; — åt Plomgren, Kierman och andra till Hattpartiet hörande köpmän fördelaktiga kontrakter om anskaffande af krigsförnödenheter; — åt Kierman rättighet att till lågt pris köpa en myckenhet i banken pantsatt messingstråd; — åt hjelp-sökande näringsidkare större lätthet och lägre ränta vid bekommande af bankolån; — åt manufakturerna rättighet att på sina pantsatta tillverkningar utfärda assignationer, ett slags löpande skuldförbindelser; — åt många fabriker rättighet att på sina skulder till staten få årligen afskrifva 15 procent af tillverkningarnas värde; — åt det på obestånd komna Wedevåg, betydligt understöd; — åt manufaktur-verken i allmänhet, hvilka under förra riksdagen fått låna 600,000, ett ytterligare förskott af 500,000 d. s. m., oaktadt förnämsta anläggningen, nämligen den i Alingsås hade åt en sin delegare, Tessin, först lånat 40,000 d. s. m. och sedermera just nu efterskänkt samma lån; — åt bönderna nedsättning i några deras gerder, och större frihet och mindre afgifter för deras brännvins-bränning o. s. v[1]).

Vi behöfva ej påpeka den olyckliga verkan, som dylika parti-belöningar skulle medföra på de tjenstsökande ämbetsmännen, och på så väl deras som på hela folkets känsla för sanning, ära och rättvisa. Hattpartiet har äfven i detta hänseende att ansvara för ett drygt skuldregister.

---

[1]) Vi hinna ej uppräkna alla parti-belöningarna. Flere dylika kunna läsas hos Malmström. 2. 296.

SJUTTONDE KAPITLET.

RUSTNINGAR TILL RYSSKA KRIGET 1741.

SVERGES RUSTNINGAR.

Kriget var alltså förklaradt, och en hvar visste, att öfverbefälet ämnades åt Lewenhaupt. Konungen yttrade dock flere gånger sin önskan att sjelf erhålla det vigtiga förtroendet. Med krigarens mod och erfarenhet, beggedera i hög grad, hoppades han att i fältlefnaden finna mer trefnad och inlägga mer ära än hemma och vid rådsbordet. En fläkt af stolthet och kraft lifvade för ett ögonblick den gamles sinne. *Jag vill ej*, sade han, *blifva den förste svenske konung, som icke i egen person anför sina troppar.* Han var härutinnan mycket envis och började t. o. m. ordna åtskilligt, som för resan behöfdes. Men både råd, utskott och ständer afböjde förslaget och ej utan skäl. Hans obetänksamhet och öfverdåd på slagfältet voro kända, och hade redan i yngre åren gjort honom som fältherre olycklig. Nu hade han dessutom icke blott fyllt sina 65 år utan ock betydligen förslappat sina krafter, själens genom för liten, kroppens genom för mycken ansträngning. Dertill kommo de dryga kostnader, som kräfdes för att äfven i fält skaffa honom erforderliga beqvämligheter och nöjen. En och annan skriftställare har trott, det frihetsmännen befarat någon hans afsigt att, kommen i spetsen för tropparna, begagna dem till konungamagtens utvidgande, och att man just derföre afböjde förslaget. Men redan vid denna tid var hans personlighet så nedsatt både till rykte och förmåga, att han sjelf näppeligen kunnat hysa ej heller af andra misstänkas för så djerfva, så kraftfordrande planer.

Ifrågavarande öfverbefäl hade dessutom långt förut blifvit af Hattarna lofvadt åt Lewenhaupt till belöning för det stöd, han gifvit dem under riksdagarna 1738 och 1740 [1]). Deras ledare visste dock ganska väl, att hans egenskaper icke svarade mot uppdragets vigt och svårigheter. Men i behof af hans riksdags-biträde hade partiet nödgats gifva honom förhoppning om denna hedersplats; och för att under riksdagsstriderna skaffa åt honom och åt de krigiska åsigter, han försvarade, all möjlig vigt, hade man ock på allt möjligt sätt beprisat och utpuffat hans person, och det med så mycken framgång, att han sommaren 1741 var, som förbemält är, en nationens man, en folkets älskling, af det allmänna tänkesättet uppburen så högt, att ingen numera kunde tänka på hans förbigående eller på hans ersättande genom någon annan. Ej heller fanns någon utmärkt personlighet att tillgå; ty de ansedda herrarna Cronstedt och Fuchs hade ogillat hela kriget. Platsen måste

---

[1]) I Handl. rörande Skand. Hist. 4. 321, finnes en grefve Ulr. Scheffers uppsats om orsakerna till finska kriget 1741 och skrifven i afsigt att försvara Hattarnas åtgerder. Den innehåller dock flere origtiga uppgifter, hvilket bör anmärkas, på det skriften icke må antagas som en osviklig historisk källa. T. ex. just om ifrågavarande utnämning säger den, att Lewenhaupt »blef satt i spetsen för svenska hären, icke till följe af någon gunst eller tillställning af honom sjelf (ni faveur, ni brigue de sa part), utan derföre, att han näst den gamle fältmarskalk Hamilton var den äldste general i Sverge». (Le plus ancien general en Suède excepté Hamilton). Att likväl parti-beräkningar bidrogo till Lewenhaupts öfverbefäl, kan läsas i flere den tidens historiska käller. Hvad Scheffers uppgift om generalernas ålder beträffar, så funnos år 1741 utom Hamilton ej mindre än 8 personer, som voro äldre generalmajorer än Lewenhaupt, nämligen Adlerfeld, K. G. och T. G. Bielke, Cronstedt, Fuchs, A. Koskull, Zülich och K. G. Örnestedt. Det var först 1740 och med hänsyn till det blifvande öfverbefälet, som Lewenhaupt befordrades till general-löjtnant, och samma år äfven till general, så att, i fall man håller sig till blott den egentliga *generals*-värdigheten, Lewenhaupt var troligtvis dess *yngsta* innehafvare.

fördenskull anförtros åt Lewenhaupt. Men till ledning och stöd sattes vid hans sida tvänne af partiets klokaste hufvuden, nämligen Lagercrantz för krigsföretagen och längre fram A. J. v. Höpken för underhandlingarna, hvarjemnte man räknade äfven på Buddenbrocks skicklighet och omdöme.

Högsta ledningen af krigs-angelägenheterna utskiftades mellan flere olika myndigheter. Konungen och rådet, hvilka bort hafva mest, fingo vid första delningen minst att säga. Allt, som rörde anskaffandet af förråder m. m., hade af Hemliga Utskottet blifvit uppdraget åt en så kallad Utrednings-Kommissjon, bland hvars medlemmar märkas Rosen, Johan Gyllenborg och Plomgren. Ledningen af de underhandlingar med främmande magter, som i Stockholm fördes, blef anförtrodd åt de trenne rådsherrarna Karl Gyllenborg, Löwen och Tessin, hvilka till följe af de hemliga förbindelserna med upprors-partiet i Ryssland utrustades med en ganska stor och af ämbetsbröderna oberoende magt, och utgjorde ett slags Hemligt Utskott inom sjelfva rådkammaren. Ledningen af krigsrörelserna och af de hemliga underhandlingar, som skulle vid gränsen föras, blef likaledes i vissa fall med stor magt anförtrodd åt Lewenhaupt. Alltså styrdes åtgerdernas gång af fyra serskilda sins-emellan nästan oberoende myndigheter, och detta under en brytning, då enighet och sammanhållning voro mer än eljest behöfliga. Sedan ärenderna börjat intrassla sig, afstanna och gå baklänges, såg man ock snart nog de för tillfället nyskapade myndigheterna draga sig tillbaka, så att de, som slutligen måste framträda och öfvertaga ledningen, blefvo konungen och rådet; d. v. s. just de myndigheter, hvilka i väl ordnade samhällen hafva och äfven denna gång bort hafva samma bestyr sig anförtrodt.

Den här, som redan i Finnland förefanns, och som skulle öppna kriget, steg till nära 18,000 man, nämligen vid pass 8,300 förut ditskickade svenskar

och 9,500 der boende finnar. Till följe af brist på foder, husrum och förråd, hade likväl dessa troppar ännu ej kunnat hopdragas i något vid gränsen varande läger.

Galer-flottan under Falkengren, bestående af 25 galerer och 2 kanonpråmar [1]), hade i början af Juni kommit till finska kusten och der blifvit förlaggd vid ön Kürsalo, utanför inloppet till Fredrikshamn.

Örlogsflottan under amiral Rayalin, bestående af 11 linieskepp och 4 fregatter [2]), anlände redan i slutet af Maj till finska viken, hvarest den skulle vid Aspö utanför Fredrikshamn invänta ytterligare föreskrift. Här blef den liggande sysslolös hela Juni och Juli månader. Men under sommarens hetta skadades munförråden; derföre och emedan tillräcklig mängd af friskt vatten saknades (det måste hemtas på 5 mils afstånd) yppade sig snart smittosamma sjukdomar, för hvilkas hämmande allt för liten läkare-hjelp fanns att tillgå; och bunden af stränga föreskrifter vågade ej heller Rayalin söka helsosammare ankarplats.

Ändtligen d. 3 Aug. fick han underrättelse om krigsbeslutet samt befallning att öppna fiendtligheterna. Men redan då hade i den härjande farsoten aflidit 599 och insjuknat 1,864 personer, tillhopa nära halfva besättningen. Den med stor kostnad utrustade och med stora förhoppningar utskickade flottan var redan vid krigets början till följe af de ändamålsvidriga anstalterna försatt i alldeles oanvändbart skick.

Flere bland de vigtigaste förberedelserna till detta krig utmärkas af ett gemensamt drag, hvilket väcker uppmärksamhet, förvåning och tadel; — nämligen det förtidiga afsändandet af såväl landttroppar som örlogs- och galer-flotta, hvarigenom alla tre kommo att ligga sysslolösa, landttropparna nära 2 år eller från 1739 till 1741, och örlogsflottan 2 och galerflottan en månad,

---

[1]) Med nära 1500 båtsmän och 3000 soldater.

[2]) Med 802 kanoner, 4,250 matroser och 700 landtsoldater.

under hvilken tid munförråd och penningemedel blefvo gagnlöst bortslösade. Hvad var orsaken? Månne brist på omtanke, eller på förmåga att förutse olägenheterna? Näppeligen! ty dessa hade blifvit allt för tydligt af Åkerhielm och hans vänner påpekade. — Eller månne den beräkning, att de hotande krigsrustningarna och den under vapen uppställda krigsstyrkan skulle antingen reta ryssarna eller locka svenskarna till det krig, man ville framtvinga? Det är ingalunda otroligt, att en Palmstierna, Plomgren och Sparre, m. fl. hyst äfven denna tanke. Eller månne hoppet om ett snart utbrytande uppror i Ryssland och begäret att blanda sig deri, och behofvet att fördenskull hafva i beredskap de troppar och den sjömagt, som för sådant ändamål skulle vid första kallelse framrycka mot Petersburg? Det är ganska troligt, att detta hopp, dessa beräkningar, oaktadt deras löshet och oaktadt Nolckens varningar, blifvit af Gyllenborg och några dennes vänner omfattade, och att man deruti har att söka en bland förklaringarna till nyssnämnde otidiga brådska samt till det myckna och eljest oförklarliga hemlighets-krämeriet.

RYSSLANDS RUSTNINGAR.

Genom sina i Stockholm varande sändebud hade ryska regeringen erhållit oafbrutna och noggranna underrättelser om Hattpartiets allt sedan 1734 fortsatta bemödanden att uppegga svenskarna till krig. Man trodde dock i det längsta, att alltsammans skulle stanna vid stora ord och trotsiga hotelser; ty man visste, att Sverge behöfde fred, och att det ojemnförligt största antalet af Sverges innevånare önskade fred, och att Ryssland sedan 1721 och åtminstone intill 1739 icke gifvit skälig anledning att bryta denna fred. Men utsigterna till dess fortfarande förmörkades mycket sedan vid riksdagen 1739 Hattpartiet vunnit full-

ständig seger, och genast derefter skickat troppar till Finnland; ett tydligt bevis på fiendtliga tänkesätt. Rysska regeringen insåg numera möjligheten, till och med troligheten af ett snart utbrytande krig; i synnerhet sedan mordet på Sinclair gifvit ny och kraftig väckelse åt svenskarnas förbittring. Kejsarinnan Anna slöt fördenskull fred med Turkiet och drog en betydlig del af sina troppar norrut för att kunna vid behof föras till finska gränsen. Men numera gammal och sjuklig, älskade hon lugnet, och efter hennes död 1740 uppstodo inom rysska hofvet och folket flere partier, som oroade och förföljde hvarandra. Den nya svaga regeringen under Iwans minderårighet ville fördenskull undvika hvarje större ansträngning, och således äfven ett krig mot Sverge. Det finnes, såsom vi redan nämnt, en berättelse, som påstår att den inflytelserike Ostermann varit färdig att för fredens bibehållande frivilligt återlemna Kexholms fästning med tillhörande län. Men Hattregeringen, lockad af eget öfvermod och jagad af krigspartiets rop, framställde så höga anspråk och visade så oemotståndlig krigstlystnad, att rysska hofvet började med allvar bereda sig på ett oundvikligt och snart fredsbrott. I slikt fall var föga hjelp att vänta af rysska flottan, hvilken blifvit af gunstlingen Biron så försummad, att den under fälttåget 1741 icke vågade möta den svenska, icke ens utlöpa från Cronstadt. Ryssland måste således lita förnämligast på sin landthär. Till skydd mot svenska flottans möjliga landstigningar blef alltså en här-afdelning förlaggd i Est- och Liffland och en annan i grannskapet af Petersburg. För att möta den svensk-finska landthären blef rysska hufvudstyrkan under fältmarskalken Lascy och general Keith sammandragen i trakten mellan Petersburg och Wiborg. Den utgjorde något öfver 8 regementer, och flere andra höllos i beredskap för att, i händelse af behof, kunna till understöd framrycka. På svenska krigsförklaringen afläts ett svar, som uttalade det påstå-

endet att svenskarna icke haft någon gilltig krigsorsak och tillika den förhoppning, att de skulle sjelfva falla i den grop de åt ryssarna uppgräft; m. m.

På den unga kejsarens födelsedag mönstrade Keith sina troppar och uppläste för dem krigsförklaringen samt höll sedermera ett för tillfället beräknadt och uppmuntrande tal. Soldaterna, stolta öfver nyligen vunna segrar mot turkarna, helsade både krigsförklaring och tal med höga glädjerop och i en sinnesstämning, helt olika den nedslagenhet och räddhåga, som enligt Hattpartiets påståenden skulle inom deras leder vara den rådande känslan.

ADERTONDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1741.

KRIGETS UTBROTT OCH SLAGET VID WILLMANSTRAND.

När svenska krigsförklaringen anlände till Fredrikshamn, hade af den styrka, vid pass 18,000 man, som i Finnland förefanns, nära hälften ännu icke hunnit till gränsen och några regementer kunde icke på ett par veckor hinna dit. De troppar, som skulle ytterligare från Sverge öfverskeppas, anlände först efter en eller två månaders tid; allt nya och talande bevis på onödigheten, på förderfligheten af den brådska, hvarmed krigsförklaringen blef påskyndad.

De troppar, som emellertid voro till hands, fingo af Buddenbrock sina platser anvisade på följande sätt.

Hufvudstyrkan under Buddenbrock, ungefär 5000 man, förlades vid Fredrikshamn för att ega förbindelse med flottorna, hålla stora strandvägen till Petersburg öppen, skydda Fredrikshamns fästning och, om så behöfdes, sjelf af densamma skyddas.

En annan afdelning, 2,500 eller 3000 man, och under anförande af general-major Karl Henrik Wrangel ställdes något längre i norr och vid Martila, eller, som det nu heter, Davidsstad, ungefär midt emellan Fredrikshamn och Willmanstrand, och just vid korset af landets tvänne vigtigaste vägar, den ena från söder till norr och den andra från öster till vester. Afsigten var, att också på denna sida hejda hvarje ryssarnas framträngande, hvarje deras försök att kringgå och instänga Fredrikshamn.

Tredje afdelningen, ungefär 600 karelska dragoner samt 4 eller 500 värfvade knektar blef under öfverste Willebrands befäl förlaggd i Willmanstrands ofulländade och svaga fästning till stadens försvar mot ryska möjligtvis från nordöstra sidan kommande ströfvare.

Första föreskriften för Buddenbrock hade varit, att så mycket möjligt hålla sina troppar tillhopa, på det ej enskilda delar deraf skulle kunna af fienden angripas och öfverväldigas. I öppen strid mot denna befallning skiftade han dock, som förbemält är, sin egentliga styrka i två läger, det vid Fredrikshamn och det vid Martila. Utom de orsaker till åtgerden, vi redan uppgifvit, kom också den, att på intetdera stället fanns tillräckligt bete för hela rytteriets hästar, hvarföre regementerna oundgängligen måste något åtskiljas. Buddenbrock underrättade dock genast konungen och regeringen om den sålunda vidtagna åtgerden; och ingendera yttrade dervid något ogillande, utan snarare ett slags bifall. Och likväl var det denna stridskrafternas fördelning, detta afvikande från den först erhållna befallningen, som sedermera blef förnämsta skälet till den öfver honom fällda dödsdomen.

Till såväl Willmanstrand som Martila och Fredrikshamn kommo snart rykten om betydliga ryska troppsamlingar vid gränsen, och än den ene än den andre framställde till Buddenbrock sina varningar, sina råd. Somliga ville, att han för trygghetens skull borde hopdraga alla regementerna på ett ställe; men

han påtsod sig dertill sakna utrymme, foder och förråder, och tillika, att fienden borde mötas och hejdas på båda vägarna, såväl den inre som den vid stranden. Andra mente, att Willmanstrands besättning borde ökas, eller ock att dervarande handlingar, kassor och förråder, så allmänna som enskilda, borde föras undan och sättas i säkerhet; men Buddenbrock vägrade, och icke nöjd härmed, förbjöd han stadsboarna att med flykt rädda undan sina personer och sin egendom. I sjelfva verket skulle ock ett sådant bortvikande hafva nedslagit soldaternas mod och stått i bjert motsats till de stora orden, om ryssarnas blifvande nedslagenhet och flykt, så snart svenska troppar visade sig. Buddenbrock sjelf lefde ännu i det rus af öfvermod, och i den natt af förblindelse, som i Stockholm sommaren 1741 förvillade flertalets omdöme. När den i Willmanstrand förlaggda länsstyrelsen begärde att, till tryggande af statens kassor och handlingar, mera troppar måtte ditsändas, förklarade han sådant onödigt och försäkrade landssekreteraren och landskamereraren, att stadsboarna kunde hvarje qväll helt lugnt kläda af sig och gå till sängs. En annan gång, när det inberättades, huru vid gränsen en betydlig ryssk troppstyrka samlades, gaf han till svar, *att man borde innehålla med dylika underrättelser, ty de kunde nedsätta soldaternas mod; och att man i stället borde besinna, det en svensk är så god, som 10, ja som 20 ryssar;* — och han sade sig med säkerhet veta, *att de sistnämnde vore så rädda, att de icke visste sig någon råd, och att de åtminstone icke skulle våga ett anfall mot svenskarna* o. s. v. Den ofvannämnde fördelningen af tropparna blef också bibehållen.

I ryska lägret trodde man till en början, att Buddenbrock sjelf låg med hela sin styrka vid Willmanstrand. Men genom öfverlöpare erhölls snart underrättelse om svenska tropparnas verkliga ställning, och att Willmanstrand således hade en blott ringa besättning. Lascy beslöt då att genast öppna fälttåget

och att dervid gå anfallsvis till väga, på det modet skulle stärkas hos ryssarna och försvagas hos svenskarna. Begynnelsen skulle ske genom ett försök att öfverraska och borttaga Willmanstrand, och han tågade i sådan afsigt åt nordvest och anlände den 22 Augusti om aftonen till grannskapet af besagde stad.

Visserligen hade tåget skett i mycken tysthet. Willebrand fick dock underrättelse om fiendens annalkande och skickade till både Wrangel och Buddenbrock ilbud med underrättelse om faran och med begäran om hjelp. Buddenbrock mottog brefvet omkring kl. 5 f. m. den 22 Augusti. Men han liksom Wrangel misstänkte eller trodde, att den omtalade ryska troppen utgjordes af blott några ströfvare, som ville locka svenskarna från strandvägen, hvilken dock Buddenbrock borde framför allt skydda; ty det var på den, som Lewenhaupt skulle sedermera framtränga till Petersburg, enligt hvad man inbillade sig. Denna Buddenbrocks åsigt understöddes ock genom berättelser om ryska troppar, som visat sig på vägen mellan Wiborg och Fredrikshamn. Generalen började väl sammandraga manskapet och bereda sig till aftåg; men var ännu något tvehogsen, tills kl. 11 f. m. samma dag, då ett nytt ilbud anmälde, att Wrangel fått från Willmanstrand bekräftad underrättelse om ryssarnas antågande och förnyad och enträgen anhållan om hjelp; och att Wrangel fördenskull hade genast med alla sina troppar dit afgått. Buddenbrock återskickade ilbudet med befallning, att, om fienden vore för öfverlägsen, skulle Wrangel vid ankomsten till Willmanstrand intaga en tjenlig plats och der invänta Buddenbrock, hvilken lofvade skynda till hjelp. Från första ilbudets ankomst dröjde det likväl 24 timmar, innan de kring Fredrikshamn förlaggda tropparna hunnit samlas, ordnas och med tillbehör förses; några rytteriets hästar voro nämligen utsläppta på bete, som det sedermera påstods, till och med 3 mil från fästningen. Buddenbrock påskyndade väl alla

tillredelserna och det numera med mycken ifver; men han beräknade, att Wrangel skulle enligt föreskrift söka undvika hvarje vådligare strid; hvarjemnte Buddenbrock sjelf ville hafva allt, som för tåget behöfdes, i fullständig ordning. Han kunde således först tidigt på morgonen d. 23 Augusti anträda sitt tåg. Afståndet mellan Fredrikshamn och Willmanstrand var 8 mil. Tropparna hunno första dagen 3½ mil eller till Kurvila; men voro då så medtagna, att många soldater nedkastade sig på marken och förklarade sig omöjligen kunna utan några timmars hvilotid fortsätta tåget. Här var det, som Buddenbrock fram på natten erhöll underrättelse om det samma dag timade slaget och om dess olyckliga utgång.

Wrangel hade, som nämndt är, bekommit förnyad underrättelse om ryssarnas annalkande och om faran för Willmanstrand. Hvad skulle han göra? Af öfverbefälet hade han fått sin post anvisad vid Martila. Att tills nya föreskrifter hunnit ankomma, rätta sig efter de första och stanna qvar, hade således varit enligt krigslagarnas föreskrifter, och, om dessa blifvit följda och Buddenbrock inväntad, skulle hären varit räddad och nederlaget förekommet. Men å andra sidan skulle ock Willmanstrand med besättning och befolkning varit gifna till spillo; ehuru Wrangel trodde sig möjligtvis kunna hjelpa, kunna rädda dem. En sådan deras olycka ville han ej hafva på sitt samvete. Utan att invänta öfverbefälhafvarens föreskrift eller tillstånd, och ledd af blott mod och deltagande, uppbröt han från Martila natten mellan d. 21 och 22 Augusti och ankom med hela sin styrka till södra sidan af Willmanstrand d. 22 om qvällen, ungefär vid samma tid, som Lascy med sina ryssar ankom till den östra.

Willmanstrand ligger på en i Saimen åt norr utskjutande halfö, och var omgifvet af några, dock svaga och ofulländade fästningsverk. Det försigtigaste

och med Buddenbrocks befallning mest öfverensstämmande hade nu varit att förlägga den ankomna svenska styrkan inom Willmanstrands fästningsverk och att der mot de öfverlägsna ryssarna försvara sig och staden samt invänta Buddenbrock. Men Wrangels mod och ifver tilläto honom ej att iakttaga sådana försigtighetsmått. Tvärtom förlade han sina troppar framför och utanför fästningsverken och mellan båda sjövikarna. Högra flygeln bestod af 500 södermanländningar under Gustaf Adolfs ättling öfverste-löjtnant Wasaborg, samt af 500 dalkarlar under öfverste Gripenhielm; dernäst och i midten stodo 500 tavastländningar under öfverste Bildstein och 500 westerbottningar under öfverste-löjtnant Du Rietz; och på venstra flygeln 300 värfvade soldater under öfverste Willebrand och 500 savolaksare under major Fieandt. Ytterst på hvardera sidan stodo 2 till 300 karelska dragoner; alla siffertalen ungefärligen uppgifna. Svenska artilleriet uppfördes dels på vallarna, dels på en vid högra flygeln belägen höjd, kallad Qvarnbacken. Dessa anordningar vidtogos under natten mellan d. 22 och 23 Aug. Hela styrkan uppgick till något öfver 3000, kanske till 4000 man.

Ryssarna voro vid pass 10,500, och morgonen d. 23 Aug. befunno sig båda härarna midt emot hvarandra, som det tycktes, färdiga till strid. Wrangel ville likväl icke börja, icke gå anfallsvis tillväga; emedan Buddenbrock derifrån afrådt, och svenskarna dessutom innehade en ställning så fördelaktig, att den ej utan fara kunde angripas. Lascy stannade ock några timmar tveksam, mycket tveksam; han trodde nämligen, att både Buddenbrocks och Wrangels afdelningar ankommit. En fiende, så stark och i så fördelaktig ställning, vågade han icke angripa, utan mente öfverrasknings-försöket vara misslyckadt och började fördenskull bereda sig till återtåg. Men snart erhölls underrättelse om verkliga förhållandet; till följe hvaraf han beslöt angripa och lät för sådant ändamål uppföra

sina batterier på några höjder midt emot staden, och nu och vid pass kl. ½ 2 e. m. blef striden medelst ömsesidig kanoneld öppnad.

Svenska batterierna på Qvarnbacken voro ryssarna till stort hinder. Lascy framskickade fördenskull några regementer med befallning att storma höjden och borttaga dervarande kanoner. Ryssarna tågade framåt, i trots af den härjande elden. Men när de nalkades Qvarnbacken, störtade mot dem södermanländningar och dalkarlar med sådan fart, att ryssarna trängdes tillbaka och började komma i oordning. Wrangel, som skulle rida till andra flygeln, befallde då Wasaborg att icke låta svenskarna förfölja fienden längre än till en viss af Wrangel utpekad gräns. Wasaborg, ehuru sjelf mycket ifrig, lofvade dock lyda. Men soldaterna, hvilka kommit i farten och sågo framför sig ryssarna i oordning och på återtåg, tyckte sig säkra om segern och kunde omöjligen hejdas. När Wasaborg, han var en femtiotvå års man, befallde dem stanna, ropade soldaterna tillbaka: *är du rädd, gubbe!* och rusade fortfarande framåt [1]), södermanländningarna främst. Härigenom blef linien bruten, och de på fältet nedkomna svenskarna utsatta för kulorna från Qvarnbackens kanoner hvilka fördenskull måste inställa sin för fienden besvärliga eld. Lascy framskickade då nya regementer och lät derjemnte sitt rytteri taga svenskarna i sidan. De ytterst på flygeln stående karelska dragonerna hade nu bort framrycka och afvärja sistnämnde anfall, men de förblefvo först overksamma och grepo sedermera till flykten. Södermanländningarna och dalkarlarna, blefvo derigenom utsatta för anfall från tvänne sidor. De kämpade länge, tappert och med vexlande lycka; men

---

[1]) En annan berättelse innehåller, att Wasaborg i sin ifver lät södermanländningarna rycka för långt fram; att han sedan märkte felet och befallde dem draga sig tillbaka, och, att det var då, som de ropade: *är du rädd gubbe!*

måste slutligen draga sig tillbaka till Qvarnbacken, hvarest de dock ännu med mod och ihärdighet försvarade sig.

Vida olyckligare gick det på venstra flygeln. Så snart savolaksarna och Willebrands vårfvade knektar aflossat sin första salva, vände båda tropparna om och grepo till flykten, och efter dem följde genast och på samma sätt de der ställda karelska dragonerna, dessa sednare utan att någon gång hafva deltagit i striden. Officerarne sökte förmå manskapet att stanna och fäkta; men fåfängt. Hela venstra flygeln lät sig genast och ohjelpligen jagas från fältet.

I midten kämpade deremot westerbottningarna med hedrande hjeltemod, och vid deras sida stodo tavastländningarna, hvilka i början förhöllo sig temligen tappert; dock ej längre än till tredje salvan. När då Bildstein, deras öfverste, kommenderade: *gif akt!* hördes en drucken kapten Barckenbom ropa: *höger om, vänder eder!* hvilken sednare befallning soldaterna genast åtlydde och derpå mangrannt togo till flykten, lemnande sina officerare i sticket [1]). Wrangel skyndade dit för att om möjligt återställa ordningen; men fick i det samma högra armen krossad af en kula, så att han måste införas till staden. Westerbottningarna drogo sig nu till dalkarlarna och södermanländningarna, och dessa trenne troppar underhöllo striden ännu en halftimme sedan venstra flygeln och tavastländningarna tagit till flykten. Slutligen och ungefär kl. 5 eftermiddagen blefvo de öfvermannade samt drifna från Qvarnbacken. Härvid utmärkte sig westerbottningarna på ett serdeles hedrande sätt. Redan under sjelfva slaget hade deras anförare Du Rietz och inom kort nästan alla deras officerare fallit. Men manskapet hade troget och kämpande hållit sig

---

1) Enligt en annan berättelse har Barckenboms och tavastländningarnas uppförande icke varit alldeles så tadelvärdt, som det blifvit här enligt de vanligaste uppgifterna beskrifvet.

tillhopa under anförande af en korporal vid namn Carlberg. Denne fick då se den sårade Wrangel, hvilken ej långt derifrån satt på en sten, för att hämta några ögonblicks hvila. Carlberg skyndade dit och sade: *herr general! gif oss en officer, så vilja vi ännu slåss.* Den af plågor nästan vanmägtige Wrangel svarade: *kan du, min son, uträtta något till vårt bästa, så har du dertill min tillåtelse; gör hvad du kan!* Carlberg skyndade genast tillbaka till sina kamrater, tog deras fana och öfvertog deras ledning. Soldaterna höllo sig tillsammans i god ordning och sköto åt alla sidor mot de omgifvande fienderna, likväl derunder dragande sig mer och mer tillbaka. En ryssk befälhafvare ville då skicka 6 bataljoner för att tillfångataga eller tillintetgöra den lilla skaran. *Nej*, svarade Keith, *det vore skada, om så tappert folk skulle af öfvermagten hjelplöst nedsablas;* och westerbottningarna fingo ostörda lemna platsen [1]) och följa dalkarlarna och södermanländningarna in till staden. Slaget var ohjelpligen förloradt.

Ehuru besegrade på fältet, gjorde dock svenskarna under öfverste Willebrand ett försök att i skydd af fästningsverken kasta fienden tillbaka och försvara staden; men de voro allt för få, och saknade numera nödig ordning och sammanhållning. Ryssarna började ock från Qvarnbacken beskjuta dem med de der tagna svenska kanonerna och lyckades snart framtränga till utan-verken. Lascy sände då en parlamentär med anbud af tämligen goda villkor. Men den blef af svenskarna nedskjuten, vare sig af okunnighet, villervalla eller öfvermod. Ryssarna, haröfver uppbragta, framstormade omigen, nedbröto åtskilligt pålverk och framträngde än längre. Nu blef på vallarna en hvit fana hissad till tecken, att besättningen ville dagtinga. Men så stor var villervallan, att på andra ställen läto svenskarna kanoner

---

[1]) Detta är efter en berättelse af Keith sjelf.

spela och minor springa. Ryssarna, häröfver än mer uppretade, begynte omigen att storma och inträngde snart i staden, der striden fortsattes på gatorna och genom dörrar och fenster. Ändtligen kl. 7 på qvällen hade fienden fått öfverhand och började nu att plundrande intränga i husen.

De flesta finska soldater och dragoner hade redan i stridens början lupit undan, och nu, sedan staden blifvit tagen, begåfvo sig ock svenskarna på flykten. Striden var slutad. Svensk-finska tropparnas förlust i den samma utgjordes i döda och sårade af vid pass 1000 eller 1,300 man och deribland major Fieandt och öfverste-löjtnant Du Rietz, samt i fångar af ungefär 1,300 [1]), deribland general-major Wrangel, öfverstarna Bildstein, Gripenhielm och Willebrand samt öfverste-löjtnant Wasaborg.

Enligt Lascys uppgift, och någon säkrare känna vi ej, räknade ryssarna i döda 529 man, deribland en general-major och två öfverstar, och i sårade 1,836 man, och deribland en general-löjtnant, en general-major och två öfverstar. Deremot togo de från svenskarna krigskassan af 2,589 rubel, samt 12, stundom heter det 21, kanoner, 2000 hästar, många fanor och standarer, betydliga krigsförråder samt mycket byte, af hvarjehanda slag.

Sedan Lascy låtit dagen derpå eller d. 24 Augusti afbränna Willmanstrand, blefvo der befintliga innevånare jemnte krigsfångarna drifna inåt Ryssland, hvarpå Lascy öfvergaf staden och trakten samt återtågade till nejden af Wiborg; vare sig af farhåga för Buddenbrock, eller för att sjelf och med sina troppar vara nära till hands vid de upproriska rörelser, man trodde skulle snart nog inom Ryssland utbrista.

Så snart tillförlitliga underrättelser om Wrangels nederlag kommit Buddenbrock till handa, gick denne med sina troppar tillbaka till Fredrikshamn. Återstoden

---

[1]) Lascys berättelse säger 1,551.

af det vid Martila qvarlemnade lägret blef af finska bönder utplundradt.

Nederlaget vid Willmanstrand har af olika författare och enligt olika partiåsigter blifvit skylldt, än på Buddenbrock, Hatten, än på Wrangel, Mössan. Beggedera begingo visserligen fel, Buddenbrock genom det lättsinne och öfvermod, med hvilka han mottog underrättelsen om fiendens annalkande [1]); — Wrangel genom sin åtgerd att utan Buddenbrocks befallning både aftåga från Martila och sedermera inlåta sig i öppen strid, i stället för att stanna inom Willmanstrands fästning. Men otvifvelaktigt är att begge mente ärligt och handlade så godt, de förstodo. En annan orsak till slagets förlust är att söka i södermanländningarnas och dalkarlarnas öfvermod och olydnad; men ojemnförligen mest i det vanhedrande sätt, hvarpå finnarna togo till flykten; — finnarna! hvilka dock vanligtvis ådagalaggt lysande prof på mandom och ihärdighet. Deras uppförande denna gång kan visserligen icke försvaras, likväl förklaras, nämligen genom en närmare och äfven i andra hänseenden lärorik granskning af båda folkens inbördes förhållande. Gemensamma öden och gemensamma strider hade hos svenskar och finnar alstrat ömsesidig fostbrödra-kärlek, och tillika ett gemensamt hat till grannen i öster. Men bredvid dessa känslor, de starkaste och mest förherrskande, utbildade sig hos finnarna småningom tvänne andra; dels den finska nationalitetens längtan

[1]) Man har skyllt nederlaget på Buddenbrocks dröjsmål att skynda till hjelp; men med orätt. Mellan kl. 5 f. m. den 22 Augusti, då Buddenbrock mottog första ilbudet, och kl. 2 e. m. den 23 Augusti, när striden började, var en tid af 33 timmar, och mellan Fredrikshamn och Willmanstrand en väg af 8 mil. Om äfven Buddenbrock kunnat, hvilket var omöjligt, samma timme, han fick första budskapet, genast med sin här uppbryta, skulle han ändå icke hunnit med sina 5000 man, mest fotfolk, framkomma, innan slagets förlust var gifven.

efter finsk sjelfständighet, en känsla, som genom ryska bearbetningar blef tidigt bragt till medvetande och verksamhet; — dels ovilja öfver det sätt, hvarpå finnarna tyckte, att de och deras land stundom blifvit af svenska regeringar försummade, t. o. m. misshandlade. Sistnämnde åsigt började visa sig redan under Karl den tionde Gustafs polska krig, af hvilket Finnland hade att vänta sig, icke någon fördel, utan tvärtom härjande infall från Ryssland. Serskildt misstyckte finnarna, att nämnde konung lät till Polen bortföra nästan alla af dem uppsatta regementer och derigenom lemnade landet till värnlöst rof för inbrytande fiender. Följden af detta och andra samma styrelses fel blef ock ett missnöje, redan då för tiden så stort, att endast från Kexholms län ej mindre än 4,100 finska hushåll utvandrade till Ryssland, och det blott under åren 1656 och 1657. Så lades första grundstenen till finnarnas ovilja mot Sverge. Sedermera hade samma landskap blifvit af Karl den tolfte *först* på samma sätt beröfvadt sina egna försvarare, hvilka till ej ringa del uppoffrades i polska afsättningskriget, och *sedermera* öfvergifvet och blottställdt för ryssarnas härjningar, utan att han på åtta års tid, eller från 1710 till 1718 en enda gång i egen person eller genom någon betydligare hjelpsändning uppträdde till dess försvar. Detta var andra grundstenen [1]). Den tredje lades under frihetstiden. Finnarnas ombud hade vid riksdagarna 1734, 1738 och 1740 motarbetat det tillämnade ryska kriget och förklarat detsamma onödigt, vådligt och förderfligt; i synnerhet för Finnland förderfligt. De visade ock, huru folkfattig och utmattad deras fosterbygd till följe af det föregående 21-åriga kriget ännu var; och huru i hela landet funnos år 1739 högst 2 arbetsföra män på hvart hemman; t. ex. i Österbotten på 6,182 hemman [2]) blott 10,604 karlar mellan 15 och

[1]) 31. 18. 33. 254—255.
[2]) Enligt Tuneld hade Österbotten endast vid pas 3000 mantal.

63 år [1]). Men alla för fred och för Finnlands skoning talande personer och skäl blefvo af krigspartiet öfverröstade, nedtystade. I tanken på allt detta och på Hattarnas öfvermod, lättsinne och likgilltighet för Finnlands öde, torde man finna förklaringen till icke blott den ovilja mot Sverge, hvilken vi redan beskrifvit, utan ock till finska tropparnas uppförande vid Willmanstrand. Huru genom Gustaf den tredjes, enligt mångas öfvertygelse, både onödiga, olagliga och orättvisa anfall mot Ryssland 1788 finnarna ånyo hotades med fiendtliga härjningar, och huru derigenom deras missnöje och sjelfständighetsbegär ånyo uppväcktes och i sin mån bidrogo till det brottsliga Anjala-förbundet; — och huru deremot, när å sin sida Ryssland år 1808 rigtade ett orättvist anfall mot Sverge, finnarna, ledda af omutlig rättskänsla reste sig till försvar och kämpade med trofastheten af en gammal fosterbroder och med ihärdigheten af en gammal pröfvad kämpe; — detta allt hör till sednare tiders häfdatecknare att beskrifva.

Lärorikt är att granska det sätt, hvarpå slaget vid Willmanstrand af de krigande parterna framställdes. De berättelser, Lascy och ryska regeringen utspridde, innehöllo, i synnerhet de sednare, flere origtigheter, alla i afsigt att höja segrens värde och ryssarnas ära. Det hette t. ex. att svenskarna voro öfver 5000, i stället för 3- högst 4000; — att svenskarna förlorat i döda och fångna omkring 5,400 [2]) i stället för 2,300 o. s.

---

[1]) Skokloster. Miscell. XX. Ett betänkande af den ansedda lagman Ehrenmalm, hvilken hade nära kunskap om alla finska förhållanden. Der uppgifves, att i Åbo och Björneborgs län blefvo under åren 1700—1710 af svenska regeringen utskrifna 36,000, och sedermera och intill 1721 af ryssarna bortförda 8000 man. Lägg dertill hungersnödens härjningar 1697, och man kan fatta tillståndet. Vi hafva 33. 252 uppgifvit landets folkmängd 1721 till 200,000 eller 250,000 personer. Några beräkna den till blott 150,000.

[2]) Denna summa öfverstiger antalet af alla svenska på stället varande krigare. Måhända har Lascy i beräkningen upptagit äfven de i fångenskap bortförda stadsboarna.

v. Öfver denna berättelse uppsatte A. J. v. Höpken och lät med förtegadt namn trycka två serskilda granskningar, beggedera på så väl fransyska, som svenska språket. De framdrogo och vederlade flere i nämnde uppsatser befintliga origtigheter. Men för att göra vederläggningen så mycket hjertare, och ryssarna så mycket lögnaktigare och förhatligare, tillät sig Höpken sjelf att pådikta Lascy öfverdrifter och osanningar, till hvilka denne icke gjort sig skyldig. Höpken sade t. ex., att ryssarna föregåfvo det 100 kanoner funnos i Willmanstrand; men i Lascys berättelse läses alldeles icke någon sådan uppgift utan blott den, att ryssarna derstädes togo 12 kanoner [1]). Vidare påstod Höpken, det Lascy stundom sagt, att *den svenska tropp, som var lägrad vid Willmanstrand, bestått af 11,000 man*, hvilken mot sanningen stridande uppgift Höpken vederlade och begabbade. Lascy hade dock aldrig yttrat något sådant, utan blott anfört under namn af allehanda inlupna underrättelser också den, att svenskarna *ämnade* till Willmanstrand sammandraga 11,000 man; men ett par rader längre ned tillade han sig hafva fått veta, att blott en ringa styrka derstädes ännu förefanns, men att mera dagligen väntades, och kanske redan kommit. Flere exempel på otillförlitligheten af dessa Höpkens skrifter kunde, men behöfva ej anföras. Sådana de voro, blefvo de spridda både in- och utrikes, tydligen i afsigt att inverka på allmänna tänkesättet [2]).

Med tystnad bör ej heller förbigås det sätt hvarpå Hattregeringen i öfrigt behandlade denna sak.

---

[1]) Enligt uppgiften i Suomi 1854 sid. 235; men 21 enligt berättelsen i fortsättningen af Pufendorfs Hist. de Suède 3:dje del sid. 345 tryckt 1748.

[2]) Lascys berättelse finnes i fortsättningen af Pufendorfs Hist. de Suède 3:dje del sid. 345 tryckt 1748, samt i Tidskriften Suomi för 1854 sid. 227. Är det månne möjligt, att Lascy aflåtit någon annan berättelse, som verkligen innehållit de af Höpken angripna osanningarna?

Samma dag underrättelsen om nederlaget kom till Stockholm, trädde sent på qvällen rådsherrarna tillhopa, och beslöto att tills vidare hålla den bedröfliga nyheten hemlig; och emedan från Finnland andra skrifvelser på samma gång ankommit, blefvo egarne uppkallade till Gyllenborg och förmanade till tystnad. I tidningarna framställdes slaget såsom blott en skärmytsling, större eller mindre, i hvilken ryssarna visserligen segrat, men ock lidit stora förluster. Från Lewenhaupt, som under tiden kommit till Finnland, anlände slutligen en utförligare berättelse. Lascys framställning hade, som vi sett, innehållit några till Rysslands fördel hopdiktade uppgifter. Lewenhaupts innehöll dock både flere och gröfre osanningar, ehuru naturligtvis i motsatt rigtning. Han uppgaf t. ex. ryska styrkan till 16—18,000 man, i stället för 10,500; — svenskarnas förlust till 900 man, i stället för 2,300; och ryssarnas till 8000 döda. Svenskarnas mod och ihärdighet upphöjdes till skyarna; men om finnarnas betydelsefulla flykt förekom ej ett ord. På detta sätt sökte man föra svenska folket bakom ljuset samt upprätthålla dess mod, öfvermod och krigslystnad och derjemnte dess förtroende till Hattarnas planer.

Och man lyckades, åtminstone till en tid. Vi hafva räknat ej mindre än 6 för tillfället utkomna sånger öfver slaget vid Willmanstrand, författade af Dalin, Hesselius, Leenberg och andra dåtidens skalder. Enligt Lewenhaupts ord antogo de, att i striden hade stått mot en svensk ungefär 5 ryssar, och att på fältet hade fallit mot en svensk 9 ryssar. Med anledning häraf beskref Hesselius striden sålunda:

När en svensker här låg döder,
Fanns han liggand' i en ring
Utaf nio ryska bröder,
Dem han fällt likt ingenting.
Mången, innan han blef sårat,
Bajonetten sköt i tre,
Och med värjan genombårat
Flere ryssar än som de.

Och han tillade, att, om svenskarna träget både till himlen, skulle man få se:

Att de stolta murar alla
Sönderbrytas såsom glas.
Petersburg och Wiborg falla
Uppå dylikt sätt i kras. O. s. v.

En annan sångare påstod, att man i striden hade räknat 12 eller 15 ryssar mot hvarje svensk, hvarföre ock en tredje, som kallade sig Starkodder, sjöng:

Derföre skryter ej, i Ryssar och Kalmucker,
I Kosshakar och hvad för pack i mera ä'n,
I kältringar, hvars svärd ej mot sin fien'd hugger,
Så framt i icke fält med folk och manskap klä'n.
Vårt vreda LEJON [1]) er med skarpa tänder tugger
Förrn i vet ord utaf och krossar edra ben. O. s. v.

Detta hopp, nämligen på Lewenhaupt och på hans svärd, var numera krigspartiets tröst, och derföre hette det i en annan sång:

Nu skall med Guds hjelp bättre gå,
När LEWENHAUPT, vår nya hjelte,
Med trettiotusen svenska män
Får ryska magten fatt igen.
— — — — — — — — —
Det blifver snart en annan dans
När vår armé till sjös och lands
Till Petersburg ställt marche och kosa [2]).

NITTONDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1741.

KARL EMIL LEWENHAUPTS ANKOMST TILL FINNLAND.

Så snart kriget mot Ryssland blifvit beslutadt, ville Lewenhaupt för öfvertagandet af dess ledning lemna riksdagen och segla till Finnland; men man önskade behålla honom, landtmarskalken, qvar i Stock-

[1]) Lewenhaupt.
[2]) Danska och saxiska min. bref.

holm, tills riksdagens alla ärender blifvit afgjorda och beslutet undertecknadt. Knappt hade likväl detta skett, förr än han, och det redan samma qväll, steg ombord och dagen derpå, den 23 Augusti, dagen af nederlaget vid Willmanstrand, afseglade från Stockholm. Straxt derefter skulle lifgardet likaledes aftåga. En del af detta regemente hade man redan 1739 velat sända till Finnland; men flere bland befälet prutade emot, och Hattpartiet likaså; ty detta behöfde officerarnes understöd vid de riksdagsstrider, som 1740 väntades. Nu ändtligen och hösten 1741 skulle troppen tåga ut; men flere kaptener och löjtnanter togo häldre afsked; en åtgerd, som illa öfverensstämde med de förra krigiska orden. Den 27 Augusti blef dock regementet inskeppadt, och efterföljdes snart af de öfriga tropparna, hvilka afseglade dels från Stockholm, dels från Rådmansö, varande fotfolket i tämligen godt skick, men rytteriets hästar redan nu mycket försvagade. I en af mod och fosterlands-kärlek glödande sång förklarade dock Hesselius, att genom dessa *Manhems tappra hjeltar* skulle

Ryssens magt bli bunden
Långt utom Düna elf.

Men bland »hjeltarna» sjelfva funnos många, som icke delade dessa förhoppningar, och bland såväl manskap som befäl spordes åtskilligt missnöje med kriget och misströstan om utgången; sistnämnde känsla än mer ökad genom den just nu ankommande underrättelsen om slaget vid Willmanstrand; ty oaktadt alla förfalskade uppgifter, måste man likväl erkänna, att ryssarna segrat. Ännu och hos många förblefvo dock modet och förhoppningarna oförminskade. Ännu så sent som i slutet af September d. v. s. en hel månad efter nederlaget vid Willmanstrand beskref en bland dåtidens sångare den ärans dag, som nu skulle åter uppgå öfver Sverge. Dikten började med följande ord:

Si nu bryter himlen väna
Åter med sin' strålar in

Och vill, Svea, dig förläna
Glansen utaf purpurn sin.

Och längre fram i samma sång helsades Lewenhaupt med följande profetia:

Äran här dig nu tillreder
Lof, som glömskan ej förtär.
Dina bragder till en heder
Efterverlden känna lär.
Huru vidt din Tirfing svingar
Sig utöfver Holmgårds [1]) folk,
Det skall ryktets snälla vingar
Sprida kring, som tidens tolk.

I sammanhang med denna profetia må anföras sägnen om en annan, vare sig öfvermodets eller aningens. Någon varnade nämligen för de faror, som voro förknippade med ifrågavarande öfverbefäl. Lewenhaupt svarade: *kommer jag blott i spetsen för finska hären, så vill jag sedermera med glädje offra mitt hufvud.*

Den 3 September kom Lewenhaupt till Fredrikshamn och i spetsen för nämnde här. Buddenbrock hade likväl på stället församlade blott 5 till 6,000 man, och dessa i mindre god sinnesförfattning till följe af det 10 dagar förut lidna nederlaget. De efter detsamma kringspridda flyktingarna hade ännu icke hunnit leta sig tillbaka till hufvudlägret, ej heller hade några aflägsnare finska regementer och de från Sverge afsända tropparna hunnit framkomma. Småningom anlände dock båda delarna, det ena regementet efter det andra, så att hären steg i slutet af Oktober till vid pass 20,000 [2]) man, af hvilka, sedan de sjuka samt flottans och fästningarnas besättningar blifvit frånräknade, ungefär 15,000 man stodo färdiga att till fälttågets öppnande begagnas. Men i hela landet och serdeles kring Fredrikshamn rådde brist på lifsmedel, foder och dragare, hvadan Lewenhaupt ansåg sig icke

[1]) Rysslands.
[2]) Några räkna 22—23,000.

kunna någonting företaga, innan nya förråder blifvit sända från Sverge, hvarom han äfven genast anhöll. Regeringen hade ock ansträngt sina krafter för att understödja honom och tillika sitt eget anseende, sin egen ställning, hvilka i mycket berodde på utgången af det krig, hennes ledare, tillställt. Man hade ämnat med 800 man göra strandhugg på Ösel för att der taga spannmål och slagt åt tropparna; men man beslöt skicka manskapet omedelbart till Finnland, till nödigt förstärkande af både landt- och sjömagten. Hvarje svenskt hemman, som icke var alldeles utarmadt, befalldes åt kronan sälja 2 tunnor spannmål; och en mängd munförråd afskickades dels från Sverge, dels från Pommern, hvilket sednares innevånare förbjödos all annan utförsel af lifsmedel. Betydliga förråder kommo ock till Finnland, men för sent; ty det led då så långt fram i Oktober, att ett fälttåg blef mer och mer vådligt, serdeles i dessa nordliga och föga bebodda orter. En annan och fortfarande olägenhet var den förut omtalade, nämligen att Finnlands innevånare visade mycken ovilja mot kriget och mot ty åtföljande uppoffringar. Äfven svenska i Finnland boende personer mottogo de nu ankommande tropparna med ovett och med bittra förkastelsedomar öfver både konungen och ständerna. Stundom sades rent ut, att finnarna ville lyda under Ryssland hällre än under Sverge, och en mängd bönder rymde med sina hästar undan och inåt skogarna. Man ville till och med hos landshöfdingarna spåra samma tänkesätt. Gyllenborg föreslog ock, att till öfverhöfding öfver alla de andra sätta den nyligen till landshöfding i Nyslotts och Kymenegårds-län utnämnde Stiernstedt, hvilken bland alla, som ifrat för krig, var den ende, som, när kriget verkligen utbröt, ådagalade mod, kraft och beslutsamhet. Lewenhaupt afböjde dock förslaget, måhända för att icke genom en så ovanlig åtgerd uppreta till än större förbittring. En annan olycka var den missämja, som snart utbröt

inom befälet. Lewenhaupt anade eller kände det uppdrag, man gifvit åt Buddenbrock, Lagercrantz och Höpken, och i sin stolthet ville han så snart möjligt befria sig från deras tillämnade förmynderskap. Redan i Sverge skall han hafva gjort invändningar mot Höpkens tillämnade resa [1]). Omedelbart efter sin ankomst till Fredrikshamn, hemskickade han ock en skrifvelse, som skyllde nederlaget vid Willmanstrand på Buddenbrock och begärde, att denne måtte blifva återkallad och lagförd; och tillika sökte han så mycket möjligt hålla Lagercrantz aflägsnad från hufvudqvarteret [2]) och från fälttågets ledning, hvilka båda åtgerder naturligtvis uppretade dessa herrar och deras vänner. Äfven bland soldaterna hördes mycket knorr; ty de blefvo oupphörligt ansträngda medelst arbete på fästningsverken, men aldrig lifvade genom vapenbragder mot fienden. Under dessa höstmånader föreföll nämligen blott en enda strid, en föga betydlig skärmytsling, men också den aflöpande till förlust för svenskarna. I början af November kom vintern. Farlederna inomskärs tillfröso, så att behöfligt munförråd ej kunde på den vägen hemtas från Borgå, Helsingfors eller Åbo, hvarest sådant i tämlig myckenhet förefanns. Behöfligt antal dragare för dess forslande landvägen kunde ej heller framskaffas. I dylik belägenhet ansåg sig Lewenhaupt hvarken kunna företaga ett angrepp mot ryssarna eller hålla sina troppar tillhopa vid Fredrikshamn. Derföre, och emedan fienderna redan gått i vinterqvarter, beslöt han göra likaledes, hvarvid några närbelägna regementer fingo återvända till sina rotar, men de andra förlades vidt omkring i Nyland, Tavastland, några till och med så långt bort som i Åbo län. I det ännu glest bebyggda,

---

[1]) Enligt andra uppgifter, eller kanske vid annat lynne, har han begärt Höpken sig till biträde.

[2]) I Stockholm hade likväl Lewenhaupt begärt, att Lagercrantz måtte få åtfölja honom till Finnland; troligtvis anade han då ej att denne ämnades till en slags uppsyningsman öfver honom sjelf.

efter förra kriget flerestädes öde landet rådde både på husrum, lifsmedel och foder en brist, som tvingade till denna i andra fall tadelvärda kringspridning.

TJUGONDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1741.

SVENSKA FLOTTAN.

Vid krigets början innehade svenska sjömagten ett af fienden obestridt välde öfver alla kringliggande haf. Några dess spridda örlogsskepp kryssade i Nordsjön och andra i medlersta Östersjön. I Finska Viken och utanför Fredrikshamn lågo galerflottan närmast, eller vid Kursalo, och örlogsflottan längre ut, eller vid Aspön. Ryska sjömagten vågade icke ens visa sig.

Svenska galerflottan blef visserligen hela året 1741 liggande overksam; men vårdades så, att den hvarken genom brist eller farsoter led någon betydlig förlust.

Sorgligare blef stora flottans öde. Vi hafva förut beskrifvit dess olyckliga tillstånd redan före krigets utbrott; nämligen vattenbristen, farsoterna, dödligheten och missnöjet; samt följderna, nämligen, att, när det skulle komma till s. k. »verkligheter», kunde den icke äfven med bästa vilja någonting företaga. Man visste ock, att ryska örlogsskeppen lågo otacklade och orustade; så att från den sidan var under årets lopp ingenting att befara. Rayalin ville fördenskull segla hem för att spara kostnader och manskap; men Hemliga Utskottet befallde honom stanna qvar, och man gaf honom en skrapa, derför att han en gång hade utan tillstånd något aflägsnat sig från Aspö [1]). Följden blef, att flottan måste ligga qvar på denna ofördelaktiga plats, och att fördenskull farsoten och dödligheten ökades, och att slutligen Rayalin sjelf, an-

---

[1]) Rådsprot. d. 23 Juli 1741.

gripen på en gång af sorg och smitta, afled den 4 Sept. Befälet öfvertogs nu af Sjöstierna, hvilken dock af samma skäl som Rayalin hvarken mägtade gå anfallsvis till väga, ej heller fick segla hem. Af sin besättning, vid pass 5000 man, räknade flottan redan den 8 Aug. 729 döda och 2,382 sjuka. Till förstärkning skickades samma månad matroser och soldater både från Sverge, från galerflottan och från landthären. Men nykomlingarna angrepos genast af den härjande farsoten, och inom kort var flottan omigen och till följe af brist på manskap alldeles redlös. Sjöstierna fick då i slutet af Sept. med några örlogsskepp återgå till Karlskrona, och befälet öfver de qvarlemnade anförtroddes åt Cronhawen. Lewenhaupt ville, att denne skulle segla fram och oroa rysska kusterna och sedermera lägga sig vid Björkö för att understödja ett anfall, som Lewenhaupt någon tid ämnade med landthären och galerflottan göra mot Wiborg. Cronhawen var i början icke obenägen; men hans officerare talade nästan enhälligt deremot. Saken hade ock sina svårigheter, mest i anseende till den allmänna sjukligheten. På fregatten Svarta Örn t. ex. med 200 mans besättning räknades den 17 Sept. endast 16 man friska och dessa ändå mycket försvagade. Med en sjömagt af sådan beskaffenhet kunde svårligen någonting företagas. Men det var likväl först fram i Oktober, som den återstående delen fick återvända till Karlskrona, sedan den qvarlemnat några bland sina örlogsfartyg, på hvilka sjukligheten och eländet längre fram på hösten anställde än svårare förödelser.

I flere månaders tid hade välrustade svenska flottor legat i Finska Viken; men derunder icke lossat ett enda skott emot fienden, icke gjort ett enda anfall mot dess kuster. Sverges enda vinst af sina sjörustningar bestod deri, att fiendens flotta hållits overksam innanför Cronstadt; en dock tvetydig vinst, ty det tycks, som ryssarna icke ämnat detta år låta den någon gång utlöpa. Sverges förlust var, att en

fregatt lidit skeppsbrott; att flere tusen menniskor blifvit af farsoten bortryckta; att den dryga kostnaden för en så stor och långvarig utrustning blifvit bortkastad, samt att svenska allmänheten och i synnerhet flottans besättning fattades af nedslagenhet och af förbittring mot de herrar, som tillställt kriget, men till dess utförande icke träffat bättre anstalter, icke gifvit bättre föreskrifter. Förhållandet med landthären föranledde genom samma orsaker alldeles samma känslor.

Så väl flottans som en del af härens förtidiga utsändande jemnte åtskilliga andra dåtidens besynnerliga företeelser kunna visserligen ingalunda försvaras, men dock till en del förklaras genom en redan flere gånger i korthet påpekad omständighet; nämligen de hemliga förbindelser, Hatt-regeringen underhöll med de missnöjda i Ryssland, förbindelser, hvilka i denna tidens historia voro af stor vigt, och om hvilka vi fördenskull vilja här lemna en mer utförlig och sammanhängande framställning.

TJUGONDEFÖRSTA KAPITLET.

SVENSKA REGERINGENS FÖRBINDELSER MED DE MISSNÖJDA PARTIERNA I RYSSLAND.

Karl Gyllenborg var uppfostrad i Karl den tolftes statsmanna-skola, och hade antagit dess städse följda grundsats; nämligen att bekämpa fienden icke blott i öppen strid och med blanka vapen, utan ock medelst hemliga stämplingar med dess undersåtare och medelst försök att genom mutor, löften och hvarjehanda förespeglingar locka dem till förräderi mot deras lagliga öfverhet. Det var på dessa statskonstens bakgator, som Gyllenborg inträdde och aflade sitt första lärospån, då han, anställd som svenskt sändebud hos konungen i England sökte 1715—1717 tillställa ett

uppror bland samme konungs undersåtare [1]; och åtskilliga tecken visa, att han också nu icke länge varit kansli-president, förr än han omigen inlät sig i samma slags stämplingar. Se här förhållandet!

Hela ryska folket, äfven dess mägtigaste och förnämsta herrar, stod ännu vid denna tid på en jemnförelsevis mycket låg grad af vetenskaplig, politisk och äfven moralisk bildning. De flesta då varande ryska regeringar voro fördenskull tvungna att åt utländska män anförtro många rikets vigtigaste ämbeten. Också under kejsarinnan Annas tid såg man tre främlingar, Biron, Münnich och Ostermann, innehafva statens förnämsta platser. Den hos alla folk vanliga oviljan mot utbördingar, i synnerhet om dessa tillika lyckats blifva gunstlingar; denna känsla, förenad med andra dels sämre dels bättre bevekelsegrunder, alstrade inom hela den ryska befolkningen, så lägre som högre, ett brinnande hat mot alla främlingar, till en del ock mot de nya seder och inrättningar, tsar Peter infört, ofta intrugat. Ledd af gamla vanor och af ovilja mot hvarje ansträngning, önskade ock mången ryss att få återvända till den dvala af okunnighet, lättja och tanklöshet, i hvilken halfvilda folkslag framslumra sin tid. Mot slutet af Annas regering växte missnöjet till hotande höjd, och i spetsen för detsamma stod, ehuru i hemlighet, den rika, talrika och ansedda slägten Dolghoruki. Planen var att sätta kejsarinnan Anna i kloster, att till Tyskland bortskicka hennes systerdotter Anna och dennas braunschweigska gemål, att döda eller bortjaga de utländska herrarna, att förmäla storfurstinnan Elisabet med en furst Naryschkin, att åt detta par inrymma Rysslands tron; och att sedermera återinföra Rysslands fordna seder och samhällsskick. Till tidepunkt för utförandet bestämdes det nederlag, man trodde, att Münnich skulle under fälttåget mot turkarna 1739 komma att lida. Vid

[1] 29. 42—63.

första underrättelsen om en sådan händelse borde enligt den föreslagna planen de sammansvurne höja upprors-fanan, dervid understödda af ett i Polen varande missnöjdt parti, och af svenska regeringen, som skulle låta 30,000 man inrycka öfver gränsen. Några ehuru ännu ej utredda spår efter en sådan underhandling förefinnas. Troligtvis var det ock till följe af denna plan, som Gyllenborg lät Karl Sparre föreslå och genomdrifva den troppsändning till Finnland, som 1739 skedde och redan är beskrifven. Tillhopa med de i samma landsort indelade regementerna skulle väl besagde troppar föreställa den svenska här, hvilken enligt dolghorukiska partiets önskan borde infalla i Ryssland och understödja upproret.

Men de förutsättningar, på hvilka planen hvilade, gingo, som nämndt är, icke i fullbordan. Münnich blef icke af turkarna slagen, utan det var tvärtom turkarna, som blefvo af honom besegrade; nämligen i den blodiga striden vid Choczin hösten 1739. Ryska regeringen kom tillika underfund med de missnöjdas plan, både till uppror och till förbund med svenskarna. Den slöt derföre genast fred med Turkiet, och när svenska troppsändningen hösten 1739 kom till Finnland, just då blefvo upprors-partiets ledare, herrarna af slägten Dolghoruki m. fl. fängslade och dels aflifvade, dels skickade till Siberien; detta i November 1739. Hela planen var tillintetgjord, och svenska troppsändningen till Finnland åtminstone i detta afseende alldeles ändamålslös.

Men blott några veckor derefter bildade sig inom Ryssland en ny sammansvärjning. Hufvudmannen, Wolinski, en slug, djerf och ohyggligt samvetslös person, grundade äfven han sin beräkning på ryssarnas ovilja mot utländningar. Skilnaden bestod deri, att Dolghoruki ämnade stödja sig på de högre, Wolinski deremot på de lägre, de lägsta samhällsklasserna. Hans plan var, att Biron, Münnich och Ostermann skulle undanrödjas, alla utländningar bortjagas,

kejsarinnan Anna tvingas att förmäla sig med Wolinski eller gå i kloster, då han skulle i stället taga till gemål storfurstinnan Elisabet. Men i händelse af vägran, skulle också hon inspärras i kloster, och Wolinski sjelf intaga tronen såsom Rysslands oinskränkta beherrskare. Äfven med denne man påstå ryska författare, att Gyllenborg inlåtit sig, och afsigten att honom understödja skulle då hafva varit en bland orsakerna, hvarför de till Finnland öfversända regementerna fingo der qvarstanna äfven år 1740: ehuru första anledningen till deras ditsändande, nämligen Dolghorukis upprorsplan, blifvit tillintetgjord. Det gick snart likaså med Wolinskis. Den blef upptäckt, och hufvudmannen redan i Juli 1740 afrättad.

Hvad Dolghoruki och Wolinski lofvat svenska regeringen till belöning för dess biträde, är oss obekant. Men troligt är, att Gyllenborg velat uppegga och begagna dessa upprors-rörelser såsom tillfällen till eröfringar på Rysslands bekostnad, ungefär på samma sätt som Karl den nionde och Gustaf Adolf gjorde under den tidens så kallade demetriska oroligheter.

Genom hvilken person Gyllenborg bedrifvit underhandlingarna med nämnde ryska upprorsmän, är oss likades obekant. Det tyckes ej hafva skett genom svenska sändebudet i Petersburg Nolcken. Denne lemnades tvärtom i så stor okunnighet om Sverges åtgerder, att t. ex. förslaget om troppsändningen till Finnland 1739 kom till hans kännedom först genom ryska regeringens berättelse. Också klagade han ofta öfver den okunnighet, hvari han af den svenska lemnades.

Hösten 1740 dog ryska kejsarinnan Anna, och om den efter henne lediga regentmagten täflade trenne partier; — det ena under gunstlingen Biron, hvilken önskade och till en början äfven lyckades blifva förmyndare för den späde, ej årsgamle kejsar Iwan och således tills vidare sjelfherrskare öfver hela Ryssland; — det andra under samma kejsares föräldrar, hertig Anton Ulrik af Braunschweig och dess gemål Anna,

den aflidna kejsarinnans systerdotter, hvilka ville tillerkänna sig förmynderskapet öfver nämnde sin son; — det tredje under tsar Peters dotter, storfurstinnan Elisabet, medelpunkten för det ofvan omtalade gammal-rysska partiets planer. Alla tre betraktade hvarandra med misstroende och ovilja, och om svenska hären hade under denna splittring och allmänna villervalla inbrutit i landet och förbundit sig med ett bland partierna, skulle kanske en eller annan fördel kunnat vinnas. Buddenbrock tyckes ock hafva förordat något dylikt försök. Men Gyllenborg saknade den beslutsamhet, som fordrades för att på eget bevåg tillgripa en så kraftig men tillika så vådlig åtgerd. I dess ställe, och liksom skjutande ifrån sig ansvaret jemnte beslutande-rätten, gaf han Nolcken i uppdrag att efter omständigheterna afgöra, med hvilket bland de tre partierna Sverge borde förbinda sig; och hvad han föreskref var blott, att Nolcken skulle underhålla och uppreta oenigheten, och af det parti, med hvilket han komme att förbinda sig, genast och i förväg fordra Wiborg. Men i detsamma och icke fullt en månad efter Annas död, blef gunstlingen Biron störtad, hvarefter det hertigliga paret, Anton Ulrik och Anna, bemägtigade sig förmynderskapet och regentmagten. Nu mera hade således Sverge att välja mellan blott två partier; d. v. s. nämnde regentpar å ena och storfurstinnan Elisabet å andra sidan. Det förra visade dock en olycksbådande sorglöshet i allo, och derjemnte en frånstötande likgilltighet mot Sverge. Enligt råd af Frankrike och af Tessin blef fördenskull åt Nolcken utfärdad befallning, att nu mera knyta förbindelse endast med Elisabet, hvilken, ehuru hon hade för sig en stor del af ryska folket, likväl för tillfället var af sitt hof mycket försummad och tillbakasatt. I sjelfva verket ville hon gerna bestiga sin faders tron; men var för mycket både trög, lättsinnig och rädd, för att med kraft och mod sätta

sig i spetsen för en dertill behöflig sammansvärjning, och skulle troligen, sig sjelf lemnad, försjunkit i vällust och overksamhet. Men saken öfvertogs i stället af hennes läkare, en utländsk äfventyrare vid namn L'Estocq, och af ett par andra tämligen obetydliga lycksökare. För vinnandet af sitt mål hade detta parti två serskilda, men samtidiga planer. Den ena var, att med understöd af Frankrikes penningar, det lemnade verkligen 40,000 dukater, vinna ökadt anhang bland ryska hären och befolkningen, och att sedermera med hjelp af dessas vapen och armar uppsätta Elisabet på tronen; detta var älsklings-planen. Andra förslaget var, att infallna svenska troppar skulle understödja upproret och hjelpa Elisabet till besittning af tronen; detta var nödfalls-planen, ty Elisabet insåg ganska väl, huru en genom fiendernas, svenskarnas, vapen tillsatt regent, skulle städse blifva ryssarna förhatlig. Misstro till det aflägsna Frankrikes förmåga att hjelpa och fruktan för snart utbrott af ryska regentparets ovilja, dessa två känslor drefvo dock Elisabet äfven till det sednare förslaget. Vid nyårstiden 1741 föreföll härom mellan henne och Nolcken ett samtal, hvari hon ådagalade en viss beredvillighet att för det understöd, hvarmed Sverge skulle biträda, visa sin erkänsla, hvilket uttryck man tolkade som ett beslöjadt anbud af ett eller annat landskap. I sin ifver och sin förskräckelse för ryska regenthofvet, lofvade hon till och med att, om så behöfdes, sjelf vid upprorets utbrytande stiga till häst för att lifva sina anhängare. Om dessa och dylika planer blefvo under vintern 1741 förda många underhandlingar mellan Nolcken och L'Estocq, men i allra största hemlighet och oftast under nattliga möten. Ett Sverges förslag innehöll, att Elisabet skulle fly öfver till Finnland och sedermera i spetsen för dervarande svenska troppar rycka tillbaka in i Ryssland och i förening med sina missnöjda landsmän bortjaga det främmande hertig-paret samt bemägtiga sig tronen;

ett förslag, hvilket dock Elisabet ogillade, emedan det såsom allt för ofosterländskt skulle uppreta ryssarna. Ett annat förslag, hennes eget, innehöll, att Sverge skulle tillkalla hennes systerson hertig Karl Peter Ulrik af Holstein-Gottorp och låta denne åtfölja de i Ryssland infallande svenska tropparna och tillika genom en till ryska folket ställd kungörelse fordra kronan såsom arf efter sin morfar, den store tsaren, i hvilken händelse Elisabet lofvade sitt och sina vänners understöd. Nolcken tyckes hafva gillat sistnämnde förslag; men det afböjdes af Gyllenborg, som ville till svensk tronföljare hafva hertigen af Birkenfeld, och derföre i allo motarbetade Karl Peter Ulrik. Den ovilja, som både Fredrik och den då ännu lefvande Ulrika Eleonora hyste mot holsteinska huset hindrade ock den nya hertigens inkallande i Sverge. Emellertid fortfor man att ömsesidigt uppegga hvarandra, svenskarna Elisabet till uppror, och Elisabet svenskarna till krig, och i sistnämnde afsigt omtalades med lockande ord, hur svenska hären redan förr en gång, nämligen under Jakob de la Gardie, hade framträngt till Moskwa, och huru den nu skulle förvärfva lika stor utmärkelse o. s. v. Förmodligen var det i sammanhang med dessa underhandlingar och löften, som Gyllenborg och hans vänner vintern 1741 genomdrefvo den tropparnas sammandragning vid rikets östra gräns, som vi redan omtalat [1])!

Men frampå våren samma år inträffade flere hindrande omständigheter. Johan Gyllenstiernas hemliga förbindelse med Bestuschew hade blifvit upptäckt, och Elisabet befarade, att hennes egen underhandling med Nolcken skulle vid samma tillfälle komma i dagen. Dessutom stöttes hon tillbaka af Sverges mer och mer framträdande anspråk, nämligen att som vedergällning för sitt understöd återfå ett eller annat af de 1721 afträdda landskapen; ett förslag,

[1]) Se sidd. 79—88.

för hvilket hon visade mycken obenägenhet. Nolcken och Chetardie voro väl envisa; men hon förklarade slutligen och bestämdt, *att Ryssland och hela Europa skulle ogilla, om Peter den stores dotter köpte tronen genom att bortskänka någon del af Peter den stores ära och eröfringar, och att hon aldrig skulle beqväma sig till något sådant.* Deremot tycks hon hafva låtit förstå, att Karl Peter Ulrik kunde måhända afgifva något dylikt löfte. Ytterligare fordrade Sverge, att hon skulle åt Nolcken öfverlemna en skrift, i hvilken hon begärde hjelp af svenska troppar och i allmänna ordalag förbunde sig till tacksamhet. Meningen var, att uppsatsen skulle sedermera framläggas för Secretissime-Beredningen i Stockholm och dymedelst påskynda både krigsbeslutet och kriget. I början biföll hon förslaget, och en dylik skrift blef uppsatt och af Nolcken och L'Estocq gillad samt inför Elisabet framlaggd. Men när det kom dertill, ville hon icke derunder teckna sitt namn. L'Estocq hade af svenska regeringen erhållit 200 dukater i handom och löfte om andra 800, så snart saken blifvit lyckligen tilländabragt. Men han kunde, eller måhända han ville numera ej öfvertala henne till en så vådlig namnteckning. Tidtals drog sig ock Chetardie tillbaka och afrådde, hvarjemnte Elisabet sjelf oupphörligen plågades af tvekan och af växande farhågor. För att ej väcka ryssuka hofvets misstankar, undvek hon numera alla samtal med Nolcken, äfven de hemligaste, L'Estocq snart likaledes, och tillbakadragenheten ökades i samma mån, som riksdagen i Stockholm närmade sig det afgörande krigsbeslutet. Farhågan för stämplingarnas upptäckande gick så långt, att i Maj 1741 uppbrände både Nolcken och Chetardie alla sina till ämnet hörande papper. När Nolcken, förutseende krigets snara utbrott, skulle lemna Petersburg, gjorde han än ett försök att öfvertala Elisabet till något afgörande steg, men förgäfves.

Under sommaren 1741 tyckes hon deremot hafva vändt sina blickar och förhoppningar mera uteslutande till hofvet i Paris. I största hemlighet kom också derifrån ett förslag till giftermål mellan henne och prinsen af Conti, en anförvandt af Frankrikes konungahus. Saken skulle understödjas både af Frankrike och Sverge. Men snart drog sig Elisabet tillbaka äfven från denna plan. Fleury 'hade aldrig varit densamma rigtigt bevågen; och förslaget, ursprungligen ett verk af prinsen sjelf, blef öfvergifvet redan hösten 1741.

Men vid samma tid började ryska hofvet misstänka tillvaron af de hemliga stämplingarna, och dagligen växte Elisabets fruktan att blifva upptäckt och satt i kloster eller på något annat sätt stängd från hvarje framtida utsigt till tronen. Derföre måste hon, ehuru ogerna, återupptaga den svenska planen. Dels i egen person, dels genom L'Estocq, visade hon mycken välvilja mot Wrangel och mot en kapten Didron samt mot några andra vid Willmanstrand tillfångatagna officerare, och ingick genom de två förstnämnde i hemliga underhandlingar med den i Fredrikshamn varande Lewenhaupt; likaså genom Chetardie med svenska regeringen i Stockholm, på begge ställena för att få hjelp mot ryska hofvets befarade våldsamheter. Som vedergällning erböd hon, 1:o) att betala kostnaden för alla Sverges rustningar från och med första troppsändningen till Finnland; 2:o) att hela sitt lif igenom betala underhållspenningar åt Sverge och att, ryssarna ovetande, lemna åt svenska regeringen de summor, af hvilka denna kunde komma i behof; 3:o) att främja Sverges bästa och gifva dess handel stora företrädes-rättigheter; 4:o) att icke understödja Österrikes krig mot Frankrike o. s. v. Förslaget meddelades åt riksrådets hemliga utskott d. v. s. åt Gyllenborg, Löwen och Tessin. Det infall i Ryssland, som Lewenhaupt straxt derefter nämligen i Nov. 1741 företog, stod i nära sammanhang med dessa underhandlingar, såväl de med Lewenhaupt, som

de med Gyllenborg, och åsyftade troligtvis någon slags inblandning i det ryska uppror, hvars snara utbrott man förutsåg.

Så vidt dessa ämnen hittills blifvit utredda, eller kunna anas, har nu läsaren sett i deras sammanhang upphofvet och utvecklingen af de underhandlingar, som åren 1739—1741 bedrefvos mellan upprorspartierna i Ryssland och regeringen i Sverge. I dem har man troligtvis att söka förklaringen öfver flere eljest oförklarliga den tidens företeelser; till exempel tropparnas afsändning till Finnland 1739 och qvarhållande derstädes 1740; åtgerder i alla händelser förtidiga, äfventyrliga och tadelvärda, dock allt detta i än högre grad, ja alldeles oefterrättliga, så framt nämligen de icke varit beräknade också på dessa ryska förbindelser. Sverges öfverdrifna fordringar och förhastade krigsbeslut hafva likaledes sin förklaring icke blott i lättsinne och öfvermod, utan ock i samma ryska underhandlingar; och det var till följe af både det ena och det andra, som Gyllenborg och Lewenhaupt m. fl. tyckas stundom hafva inbillat sig, att det aldrig skulle komma till något verkligt krig; inbillat sig, att så snart svenska hären framryckte, skulle det söndrade ryska folket och den på tronen upphjelpta Elisabet, beggedera af skrämsel och den sednare tillika af tacksamhet, genast och utan strid återlemna en del af Rysslands sista landvinningar. Karl Sparre uttalade med tydliga ord denna förhoppning, och gyllenborgska regeringen handlade i öfverensstämmelse dermed; oaktadt Nolckens och Åkerhielms allvarliga och upprepade varningar.

Dessa förhållanden äro i flere fall betecknande för Karl Gyllenborg och hans statsmanna-förmåga. Läsaren har sett, hvilka de ryska vänner, Dolghorukis och Wolinskis partier, voro, på hvilka han troligen grundade sina beräkningar åren 1739 och 1740. Läsaren har ock sett, huru hans sednare ryska vänner leddes af den svaga och vankelmodiga Elisabet,

af äfventyraren L'Estocq samt af några obetydliga lycksökare; och, huru Nolcken flere gånger visade opålitligheten af dessa vänner, dessa förbindelser; — och likväl, — likväl var det i betydlig mån just på dem, som Gyllenborg grundade sina förhoppningar, och tillika de åtgerder, hvilka steg för steg dels lockade, dels trugade svenska folket till kriget mot Ryssland. Hela tilldragelsen är ett sidostycke till hans uppförande åren 1716 och 1717, då han uppmuntrade Karl den tolfte till det då ifrågasatta svenska infallet i Skottland [1]).

Om Gyllenborg varit enväldig herrskare öfver Sverge och kunnat sjelfrådigt, och när han ville, begagna hvarje lägenhet till angrepp mot Ryssland och till förbund med dervarande partier, — i sådan händelse hade det visserligen alltid äfventyrliga och vådliga förslaget dock haft något skäl för sig. Nu deremot voro äfventyrligheten och vådan så mycket större, som han icke kunde företaga några kraftigare rustningar eller fatta något afgörande beslut, innan ständerna gifvit sitt bifall. Men de skäl, som egentligen skulle utverka detta bifall, nämligen den ryska sammansvärjningen och dess löften, detta skäl måste han omsorgsfullt undandölja icke blott för ständerna utan ock för Hemliga Utskottet och för de flesta kamraterna vid rådsbordet. I denna onaturliga, tvungna och osammanhängande ställning låg orsaken till den Mindre Sekreta Deputationen, till Secretissime-Beredningen och till det Hemliga Utskottet inom rådet, hvilka alla hemlighets-anstalter på så eget sätt utmärkte året 1741; likaså orsaken till många andra den tidens besynnerliga och eljest oförklarliga uppträden.

---

[1]) 29. 43—46.

TJUGONDEANDRA KAPITLET.

LEWENHAUPTS TÅG TILL SÄCKJÄRVI I NOVEMBER 1741 OCH HANS MED RYSSLAND INGÅNGNA STILLESTÅND.

Vi hafva nämnt, huru Lewenhaupt i början af November 1741 förlade sin här i vinterqvarter. Men till allmän förvåning bröt han efter några dagar med de närmast kring Fredrikshamn stående tropparna upp igen och tågade mot gränsen. Det hette, att han ville oroa ryssarna i dessas vinterqvarter, och att han fått veta, det Lascy dragit sina förposter tillbaka ända till Wiborg och derigenom lemnat obetäckta några samlade förråder, i synnerhet af hö och halm, förnödenheter, af hvilka svenska hären var i stort behof, och hvilka Lewenhaupt hoppades kunna lätt nog bemägtiga sig. Detta mål hade dock troligen kunnat vinnas genom en sändning af några hundrade ryttare, och var i sig sjelft af så ringa vigt, att det ensamt icke rimligtvis kunde föranleda en åtgerd, så både storartad och betänklig, som den att låta en styrka af mellan 6 och 7000 man uppbryta från sina nyss erhållna vinterqvarter för att i slutet af November anträda ett tåg, hvars besvär och för manskapet vådliga följder en hvar kunde förutse. Sannolikt har ock ett annat och väsentligare mål förefunnits. Det var nämligen just nu, som Elisabet, under växande oro och farhågor, förnyade hos både Gyllenborg och Lewenhaupt sin anhållan om svensk hjelp på sätt, vi nyligen berättat [1]). Troligt är, att härnti låg rätta orsaken, hvarför Lagercrantz tillstyrkte och Lewenhaupt företog nämnde infall. Han hade väl rätteligen bort komma med en mycket betydligare styrka. Men de

---

[1]) Se sid. 181.

flesta regementerna hade blifvit förlaggda så långt bort, att de omöjligen kunde till Fredrikshamn återkomma utan stor icke blott tids- utan ock manspillan; ty i hela landet rådde brist på både lifs- och fortskaffnings-medel. Lewenhaupt kunde således icke i hast samla mer än 6,000 soldater, 450 ryttare och 10 kanoner. Med denna tropp aftågade han den 19 November från Fredrikshamn, anlände sjelf till Säckjärvi och Lagercrantz till Willajoki, det sednare stället beläget en half mil inom dåvarande ryssla gräns, och några förråder blefvo verkligen tagna och forslade till Fredrikshamn. På samma gång lät ock Lewenhaupt en öfverste-löjtnant Sprengport i spetsen för några karelska dragoner, soldater och väpnade bönder göra från Willmanstrand ett infall öfver dervarande ryssla rålinea, hvarvid svenskarna vunno några smärre fördelar. Regeringen i Stockholm sökte genom en präktigt utstyrd beskrifning öfver dessa rörelser lifva modet hos sina vänner och nedtysta dem, som klandrade kriget och förutspådde dess olyckliga utgång. Lewenhaupts framtågande från Fredrikshamn, hvilket skedde den 19 November, blef i nämnde berättelse förflyttadt till den 20 och satt i förbindelse med slaget vid Narva, hvilket förefallit på sistnämnde dag. Posttidningen den 7 December 1741 omtalade nämligen, huru Lewenhaupt hade »*den 20 November uppbrutit med en tredjedel af hären, de skönaste troppar, som kunde i fält framställas; och huru han marcherat raka vägen in i fiende land; hvarje karl hafvande hjerta och lust att nappas med tio ryssar, nu liksom vid Narva år 1700 den 20 November.* Det hette vidare, *svenska folkets heder kräfver nämligen att icke gå i vinterqvarter förr, än man gått i fält mot fienden och sålunda vederlaggt de utländska tidningsskrifvare, hvilka, för det mesta besoldade af Ryssland, ständigt tala om vår oförmåga att utföra detta krig.*

Lewenhaupt hade, som sagdt är, sina blickar förnämligast rigtade på Elisabet och på de missnöjda i Ryssland, hvilkas väntade uppror man ville understödja, och af hvilkas tacksamhet man hoppades återfå några af Sverges förlorade fästningar och landskap. Redan i förväg hade man ock för sådant ändamål tryckt en på både ryska och tyska språken författad kungörelse, hvilken blifvit gillad af Elisabet. Den innehöll, *att Lewenhaupt kommit endast för att skaffa svenskarna ersättning för åtskilliga oförrätter, som blifvit dem tillfogade af de utländska herrar, hvilka under förflutna åren beherrskat Ryssland och förtryckt dess ädlaste slägter. Från dessa främlingars odrägliga ok och grymhet ville nu svenskarna befria ryska folket, så att detta måtte komma i tillfälle, att genom fritt val skaffa sig en laglig och rättmätig öfverhet. Lewenhaupt uppmanade fördenskull hvarje väl-tänkande ryss att förena sig med svenska krigsmagten* o. s. v. Denna kungörelse visade tydligt nog, att egentliga syftemålet för Lewenhaupts tåg icke var de föreburna förrådshusen, utan understödjandet af ett tillämnadt uppror. Skriften blef ock utspridd i de närmaste ryska landskapen. Som handtlangare dertill begagnades kapten Löfving, en man, hvilken flere gånger varit vid dylika tillställningar använd.

Underrättelsen om Lewenhaupts inbrott och sändebref förorsakade i Petersburg mycken uppståndelse, och sattes i förbindelse med några de sammansvurnes oförsigtiga yttranden; hvilka jemnte åtskilliga andra företeelser väckt Ostermanns uppmärksamhet och misstankar. Ryska hofvet började efterforska förhållandet, och Elisabet fruktade hvarje dag att blifva tagen för hufvudet. Regeringen beslöt dessutom att till gränsen utskicka bland andra äfven de ryska gardesregementerna, inom hvilka hon hade sina flesta och bästa anhängare. L'Estocq med vänner föreställde henne ock ytterligheten af faran och nödvändigheten af ett raskt beslut. Beslutet blef ock

taget, och nästa natt, nämligen mellan den 24 och 25 November, utfördt. Åtföljd endast af några få vänner och af 200 tillgifna gardessoldater, begaf sig Elisabet till vinterpalatset, hvarest det hertigliga paret bodde. Enligt vanan voro der inga större försigtighetsmått vidtagna, och utan något motstånd trängde soldaterna in i slottet och togo till fånga den unga kejsaren och dess föräldrar och sedermera, och efter erhållen förstärkning, äfvenså regentparets förnämsta anhängare, hvarhäldst dessa anträffades. Dagen derpå blef Elisabet utan någon vidare strid hyllad som kejsarinna öfver Ryssland.

Genast afskickades ock till Lewenhaupt den förut omtalade kapten Didron, med icke blott underrättelse om statshvälfningen utan ock med Elisabets mundtliga försäkringar om hennes fredsamma tänkesätt; om hennes till ryska hären redan utfärdade befallning att upphöra med alla fiendtligheter; om hennes förmodan, att Lewenhaupt skulle göra likaledes; häldst den statshvälfning, som enligt hans kungörelse var det företagna infallets syftemål, hade redan blifvit lyckligen genomförd. Tillika medsändes från Chetardie ett bref af samma innehåll. Lewenhaupt mottog i Säckjärvi både helsningarna och brefvet samt lofvade tills vidare hålla sig stilla; men tillkännagaf, att för beviljandet af detta stillestånd borde Wiborg och Keksholm genast åt svenskarna inrymmas. Härtill ville Elisabet ingalunda bifalla, i synnerhet som hon lyckats genomdrifva sin tronbestigning utan något af Sverge gifvet verksammare biträde. Men hon vågade ej heller öppet vägra; ty hennes ställning var ännu mycket osäker; hennes anhängare, de råa soldaterna, tygellösa och öfvermodiga; motståndarne, ehuru för tillfället qvästa, dock starka nog. Om en svensk här framryckte mot Petersburg, ho vet, hvilka följderna kunde blifva? Hon och hennes regering beslöto fördenskull att genom hvarjehanda fagra ord och förespeglingar narra Lewenhaupt att

ligga stilla, tills hon hunnit stadga sin regering och ordna sina krafter; och hon fick härutinnan bistånd af Chetardie. Ilbudet blef genast till Lewenhaupt återskickadt. Med fortfarande försigtighet undvek dock Elisabet äfven denna gång både att sjelf lemna något skriftligt svar, och, än mer att lofva några landvinningar. I dess ställe skickades den muntliga helsning, att i hela hennes omgifning funnes numera ingen enda person, som vore fiendtligt sinnad mot Sverge m. m. De skriftliga förklaringarna åtog sig Chetardie att afgifva, och dessa utgjordes af beskrifningar om kejsarinnans *ovilja mot all blodsutgjutelse; och huru för erhållandet af en billig fred hennes medfödda rättrådiga och uppriglíga sinnelag vore en säkrare borgen än Wiborgs och Keksholms fästningar; — huru Lewenhaupt borde inställa alla fiendtligheter, tills närmare föreskrifter hunnit från Stockholm inhemtas; — huru Chetardie ville ansvara för följderna* o. s. v.

Visserligen hade nu om någonsin varit rätta stunden för utförandet af Hattarnas plan; nämligen att genom ett raskt anfall mot Petersburg tvinga den derstädes varande nya och ännu svaga regeringen till någon eftergift. Och om vid denna vigtiga tidpunkt hela svensk-finska hären, försedd med tillräckliga förråd, varit samlad vid Fredrikshamn och framryckt mot Petersburg, skulle troligtvis en eller annan fördel kunnat vinnas. Men som berättadt är,de flesta magasinerna lågo i Helsingfors och Borgå, och de flesta regementerna hade nyss förut blifvit bortsända till vidt aflägsna vinterqvarter. Den till Säckjärvi medförda troppstyrkan var fördenskull i sig sjelf alltför obetydlig, hvarjemnte den saknade tillräckliga förråd och beqvämligheter och fick derföre snart så många sjuka, att Lewenhaupt af dessa skäl alldeles icke kunnat taga Wiborg, än mindre Petersburg, äfven om han velat våga något sådant försök. Tvungen af besagde olägenheter, hade han t. o. m., redan före ankomsten af Elisabets stillestånds-förslag ämnat återtåga till

Fredrikshamn. På sätt och vis kunde således detta stillestånd vara för honom sjelf som fältherre en välkommen täckemantel till undandöljande af återtågets verkliga skäl, nämligen otillräckligheten af de för infallet gjorda förberedelserna. Dessutom hade regeringen ålaggt honom att handla i öfverensstämmelse med Chetardie, och denne förordade bemälde stillestånd. Härtill kom nu en exempellös godtrogenhet, nämligen att lita på löst gifna löften; och derjemnte ett lika exempellöst öfvermod, nämligen, att inbilla sig, det Elisabet skulle, så som sakerna numera stodo, frivilligt afträda några sin faders landvinningar. Alltnog! Lewenhaupt afslöt verkligen en s. k. »*tacite vapenhvila*», ett tyst stillestånd, hvilket, märkvärdigt nog, icke blef bestämdt hvarken till gränslinier, villkor, tid eller uppsägning, ej heller i skrift affattadt, ej heller öfverenskommet, hvarken med Elisabet eller med någon hennes ämbetsman, utan blott med franska sändebudet Chetardie. Ej heller fordrade Lewenhaupt de af ständerna för hvarje stillestånd bestämda villkoren, nämligen Wiborgs och Keksholms föregående utrymning [1]), ej heller någon annan fördel, utan nöjde sig med lösa löften om besagde två fästningar; löften, gifna i muntliga helsningar från Chetardie, men af denne sedermera icke vidkända. Dessa drag af oförsigtighet och försummelse, för att icke begagna hårdare ord, äro så mycket oförklarligare, som i hären voro Buddenbrock och Lagercrantz, hvilka väl bort deltaga i en så vigtig underhandling, samt Henning Gyllenborg, hvilken Hatt tjenstgjorde som Lewenhaupts handsekter.

Sedan denna öfverenskommelse blifvit träffad, anträdde Lewenhaupt den 6 December sitt återtåg, och befallde Sprengport göra likaledes, och den 14

---

[1]) Villkoren, anspråken, voro ursprungligen än större (sidd. 135, 136), men man tyckes redan hafva nedprutat dem.

samma månad kommo tropparna tillbaka till Fredrikshamn och blefvo förlaggda i vinterqvarter. Så, d. v. s. vid Willajoki en half mil inom gränsen, slutades detta, det enda infall inom Rysslands område, som gjordes under ett krig, hvilket enligt Hesselii sång borde sluta med »att

Binda ryssens välde
Långt utom Düna elf.»

Underrättelsen om Elisabets upphöjelse på ryska tronen blef af en mängd svenskar mottagen med stor glädje; ty man hade verkligen lyckats inbilla dem, att nu skulle betydliga fördelar vinnas, antingen genom Elisabets frivilliga medgifvande eller ock genom Lewenhaupts vapen. Budbäraren derom, Ulrik Scheffer, fick fördenskull till tacksamhets- och äreskänk 100 dukater af konungen och likamycket af statskassan. I det då utfärdade bönedagsplakatet omtalades ock, huru *svenskarnas öfver Ulrika Eleonoras död nedslagna sinnen hade blifvit upprättade genom den i Ryssland timade förändringen och den deraf följande goda liknelsen till krigets lyckliga slut.* I enlighet med sådana tänkesätt framträdde ock Sten Cojet på kyrkovallen vid ett bland sina skånska gods (Ljungby?) och uppläste för allmogen en berättelse om *Elisabets tronbestigning, och huru man till följe deraf hoppades återfå Wiborg, Keksholm och alla vid Willmanstrand tillfångatagna svenskar* [1]). Inför franska sändebudet förklarade sig Hårleman öfvertygad derom, att, *ifall Sverge valde till tronföljare Elisabets systerson Karl Peter Ulrik, skulle hon tillbakalemna alla de eröfringar, tsar Peter gjort, och nöja sig med att i Moskwa regera öfver det Ryssland, hennes förfäder innehaft* [2]).

Men många hyste helt andra åsigter. Erik Wrangel och Åkerhielm ville alldeles icke tro, att den nya

---

[1]) Uppsala. Rosenhanska saml.
[2]) Så berättas åtminstone i franska min. bref d. 27 Dec. 1731.

kejsarinnan skulle begynna sin regering med att afstå några sin faders eröfringar och afstympa sitt ärfda rike; och rådet kunde ej heller föreställa sig, att hon skulle göra det frivilligt. Derföre blef ock till Lewenhaupt utfärdad befallning att icke låta sig af några underhandlingar hindras, utan med så stor styrka som möjligt gå förbi Wiborg och rakt på Petersburg för att således framtvinga de eftergifter, som Elisabet antingen alldeles icke ville göra, eller åtminstone icke utan att synas vara dertill tvungen.

Skrifvelsen härom anlände till Lewenhaupt d. 14 Dec. eller samma dag, han från Säckjärvi-tåget återkommit till Fredrikshamn. På fullgörande af brefvets innehåll kunde dock för tillfället icke ens den minsta tanke hysas. Alla nödiga förråd voro för långt aflägsna. Af de från Säckjärvi-tåget återkomna tropparna hade ock ungefär hälften mer eller mindre insjuknat till följe af smitta från flottan och af tågets och årstidens besvärligheter m. m., också af det ohelsosamma dricksvattnet, mente Lewenhaupt. De öfriga i vinterqvarter förlaggda regementerna voro kringspridda öfver så vidsträckt yta, att de icke på kanske flere veckors tid kunde sammandragas, hvarjemnte också de besvärades af mycken sjuklighet. Det berättades nämligen, att den i Finnland dåvarande krigsstyrkan räknade ej mindre än 4,229 sjuka och 4,217 tomrum [1]) (vacancer) förorsakade af rymningar eller dödsfall. Med sådan här och sådana anstalter var ingenting annat att göra än gå i vinterqvarter och underhandla om fortfarande stillestånd eller fred. Det gynnade tillfället var oåterkalleligen förloradt. Märkvärdigt nog! Genom troppars sändande till Finnland och qvarhållande i Finnland och sammandragande vid gränsen och likaså genom framtvingande af sista krigsförklaringen, hade under åren 1739—1741 Hatt-rege-

[1]) I Januari 1742 räknades 4,621 sjuke och 4,872 tomrum, samt 516 felande hästar.

ringen beredt sig på att understödja och begagna det i Ryssland tillämnade upproret; och likväl, just i det afgörande ögonblicket, och just då upproret ändtligen utbrast, voro anstalterna så illa träffade och tropparna så vidt kringspridda, att de i visst fall fördelaktiga omständigheterna icke kunde på minsta sätt begagnas.

TJUGONDETREDJE KAPITLET.

STILLESTÅND, UNDERHANDLINGAR OCH RUSTNINGAR VINTERN OCH VÅREN 1742.

Mellan de lysande förespeglingar och stolta ord, med hvilka kriget öppnades, och den slapphet och ringa framgång, med hvilka det sedermera fördes, hade redan nu visat sig en motsägelse så stor, att den måste oroa och såra hvarje fosterländskt sinne. Detta blef isynnerhet händelsen bland krigrarna sjelfva, hvilka tvingades se saken på nära håll, och tillika hade under vinterqvarterens overksamhet både tid att betänka förhållandet, och sorgliga anledningar dertill; nämligen genom de umbäranden, den nöd, det elände, för hvilka tropparna voro blottställda. Flere regementer måste nämligen ända tills fram i Oktober ligga i tält, och sedermera, för den ökade köldens skuld, i uppgräfna jordkulor, der snart kläderna angrepos af mögel och kropparna af sjukdomar, följder dels af sådana bostäder, dels af otjenlig föda, dels af den från flottan landsatta farsoten. Sedermera och genom bättre och rymligare vinterqvarter blef visserligen tillståndet i någon mån förbättradt; men sjukligheten fortfor och bortryckte stora skaror krigare. Vi känna ej med säkerhet deras antal; men vanliga sjuknumren var hela tiden bortåt 4000, och man påstod, att under hösten 1741 och vintern och våren 1742 hafva 10,000 krigare fallit offer för farsoter och

vanvård. Jordkulorna, de förra boningarna, blefvo nu förvandlade till grafvar. De räckte ej till. Man upptog stora gropar, 100 alnar långa, 6 breda och 4 djupa, och i dessa blefvo de nakna liken hvarftals nedkastade; någon gång i sitt förut obevakade tillstånd af hungrande hundar sönderslitna.

Ett sådant lefnadssätt, ett sådant fälttåg var någonting helt annat, än hvad de unga officerare väntat, hvilka i Stockholm på riddarhuset, på kaffehusen och i sällskapskretsarna ifrat för krig och talat om sina blifvande bragder. Efter några månaders fältlif af nyss omtalade beskaffenhet, hade ock tänkesätten undergått en stor förändring, hvarjemnte det fordna afguderiet för Lewenhaupt förvandlades till ett städse växande missnöje; ty man påstod, och icke utan skäl, att hos honom låg i mycket orsaken till det ömkliga sätt, hvarpå kriget blifvit fördt; och det är sagdt och äfven sannolikt nog, att Lagercrantz gjorde sitt till för att underhålla en dylik sinnesstämning.

Till ökande af oron och villervallan kom i början af December 1741 underrättelsen om Ulrika Eleonoras död, hvarigenom holsteinska ligan fick utrymme och frihet till större verksamhet än förut. Partiet räknade inom hären många anhängare, och officerarna började genast tala om riksdag, och huru man der skulle till svensk tronföljare utkora hertig Karl Peter Ulrik af Holstein-Gottorp, och huru man hoppades kunna sedermera genom hans slägtskap locka, eller genom hans anspråk på ryska tronen skrämma hans moster Elisabet till goda fredsvillkor, så att man kunde snart få slut på det förut efterlängtade men nu afskydda kriget. Men i fråga om tronföljd hade Hattarna numera delat sig i två partier, nämligen det holsteinska, det ofvan omtalade, och det birkenfeldska, som bestod af Gyllenborg, Lewenhaupt och en stor skara Frankrikes vänner. Derföre och måhända äfven med hänsyn till konung Fredriks ovilja mot holsteinska huset, hade

Gyllenborg, som nämndt är, icke till Sverge inkallat, ej heller sökt för Sverge och mot Ryssland vinna bemälde Karl Peter Ulrik. Elisabet deremot skyndade sig att begagna tillfället och lät genast i Januari 1742 till Petersburg hemta den unga fursten, för att sålunda rycka från svenskarna och förskaffa åt sig det understöd, dennes personlighet och arfsanspråk kunde gifva. Vinsten för Ryssland blef ej ringa. Holsteinska partiets anhängare inom svenska hären läto nämligen förstå, att de alldeles icke ville strida emot ryska tropparna, om i dessas leder stode hertigen af Holstein, rätte arfvingen till Sverges rike och snart dess utkorade kronprins. Öfverläggningar härom fördes och beslut fattades, utan att generalerna blefvo ens hörda. Man undvek dem med flit, emedan man visste, att Lewenhaupt hörde till birkenfeldska sidan. Af denna orsak ogillade han å sin sida de holsteinskt -sinnade officerarnas förehafvande; och äfven derföre, att det åsyftade en olaglighet, nämligen att åt krigsbefälet tillerkänna rättighet att bestämma om Sverges tronföljd. Officerarne å sin sida klandrade hans moträfvighet och några påstodo, att han ville hindra holsteinska valet endast för att införa republiken. Officerarne kunde dessutom icke beqväma sig till den stränga lydnad, som krigstukten fordrar; utan ville följa sin gamla riksdagsmanna-vana, nämligen att få enhvar, icke blott hysa, utan ock uttala och söka genomdrifva sin åsigt, i hären mot fältherren Lewenhaupt, liksom förut på riddarhuset mot landtmarskalken. Några de förnämsta deltagarne i detta knorrande mot Lewenhaupt och i detta ropande efter fred voro just sådana, som förut och under Lewenhaupts egen ledning hade med största ifvern deltagit i knorrandet mot Horn och i ropandet efter krig; just några medlemmar af den fordna lagercrantzska fritroppen, en Björnberg, Otto Wilhelm de Geer, Stierneld m. fl., och Lagercrantz betraktades äfven nu som deras hufvudman. Slutligen gingo ifvern och djerfheten så långt, att skålar

druckos för hertigen af Holstein under namn af Karl den trettonde, och att man genom beskickningar, anförda af Lagercrantz, Björnberg och Stierneld [1]), underrättade generalerna om dessa sina tänkesätt, och G. V. Wrangel, sedermera bekant som deltagare i dalkarls-upproret, bemötte Lewenhaupt med förolämpande ord och ostraffadt. Sistnämnde herre fick nu smaka frukterna af den oordningens, den sjelfvåldets anda, som han sjelf under riksdagarne 1738 och 1741 framlockat, gynnat och begagnat.

Å sin sida sökte ryska regeringen genom hemliga utliggare underhålla och öka oenigheten inom svenska hären på ungefär samma sätt, hvarpå Gyllenborg hade förut bedrifvit sina stämplingar inom Ryssland.

Regeringen i Stockholm begynte mer och mer inse, att rätta ögonblicket för ett anfall mot Ryssland var ohjelpligen förloradt, och att hädanefter skulle svårigheterna för krigets fortsättning ständigt ökas och utsigterna till dess lyckliga utgång ständigt minskas, och att fördenskull en snar fred vore det mål, man först och förnämligast borde eftersträfva.. Men både det ena och andra stod till allt, hvad samma herrar förut hade länge och högtidligen förkunnat, i en motsats, så skarp, att de omöjligen kunde förmå sig att för andra, icke ens rigtigt för sig sjelfva uttala denna sin nya öfvertygelse. Den inträffade motgången var så oväntad och så stor, att de t. o. m. knappt kunde tro på dess verklighet. De sökte tvärtom genom hvarjehanda blåa dunster och tomma förespeglingar undanskymma faran och framlocka hoppet. Härtill bidrog i ej ringa mån Lewenhaupt sjelf; ty oaktadt härens bedröfliga tillstånd skickade han i Januari och Februari till regeringen flere lugnande försäkringar och påstod, att, så framt han till våren finge i tid understöd af rekryter och välrustad flotta, vore han förvissad om, att Sverge icke behöfde *nedlägga*

---

[1]) Vetenskaps-Akadem. Bibliotek. Voltemats anekdoter

något bland sina rättmätiga anspråk; samt att fälttåget skulle *aflöpa så till Sverges ära och säkerhet, att konungen skulle kunna sjelf bestämma fredsvillkoren.* Man förvånas vid läsningen af dessa löften. Var Lewenhaupt nog egenkär och lättsinnig att sjelf tro på dylika luftslott? eller nog oärlig att framkomma med dylika osanningar? och tillika nog skumögd att icke se den oundvikligt kommande och svåra efterräkningen? Hvad än må hafva varit orsaken, följden blef, att hans ord hjelpte till att bedraga regeringen och att underhålla dess mod och dess krigslystnad. Å sin sida blef också han af samma regering bedragen medelst förhoppningar, som lika litet kunde gå i fullbordan. Gyllenborg hade nämligen lofvat, det frampå våren skulle en styrka af 10,000 man landstiga i Sverges fordna östanhafsländer, Est- eller Ingermanland. Lewenhaupt hade trott, hade räknat på detta stöd för sina egna rörelser. Men en sådan troppsändning var aldrig regeringens verkliga afsigt. Man hade framkastat hotelsen endast för att skrämma ryssarna, men följden blef, att den bedrog Lewenhaupt och ökade öfvermodet i dennes beräkningar. Sålunda missledande hvarandra inbördes, sökte Lewenhaupt och Gyllenborg i förening att missleda äfven svenska allmänheten. Vi hafva redan berättat, några exempel på den falska dager, i hvilken regeringen lät genom tidningar och andra medel framställa krigshändelserna. Gyllenborg bad ock Lewenhaupt skrifva sina bref så, att man kunde med deras innehåll *uppmuntra den lumpna allmänheten* [1]). För att ömsesidigt undanhålla hvarje oroande underrättelse, blefve flere från hären komna bref af regeringen öppnade, för att granskas, huruvida de borde åt sina egare utlemnas; och likaså af Lewenhaupt flere bland dem, som från Sverge anlände till hären; hvarjemnte generalerna sökte tillse, att inga officerare finge hemskicka skrif-

---

[1]) Amuser le vil public.

velser, som framställde tropparnas belägenhet i annan dager än den, partiet önskade.

Hvad rådsherrarna sökte dölja för folket och om möjligt äfven för hvarandra inbördes, nämligen härens vanmagt och rikets behof af fred; dessa förhållanden framträdde dock snart nog så tydligt och i så hotande gestalt, att de ej längre kunde förbises eller förtigas, åtminstone icke mellan regerings-ledamöterna inbördes. Också kommo alla snart öfverens derom, att man borde sluta kriget så fort ske kunde. För att nu få veta, på hvilken grund fredsunderhandlingarna skulle företagas, uppbröt rådet den förra riksdagens redan omtalade föreskrifter om de blifvande fredsvillkoren och om dessas lämpande efter svenska härens större eller mindre framgångar [1]). Att dessa villkor, äfven de lägsta, de för Sverge minst fördelaktiga, nämligen erhållandet af landet intill Newa med Wiborg, Kexholm, Petersburg och Nöteborg [2]); — att dessa fordringar omöjligen kunde genomdrifvas, det var nu mera tydligt t. o. m. oemotsägligt. Men de voro föreskrifna af ständerna, af de *maglegande ständerna*, hvilka, ifall man icke åtlydde deras befallningar, kunde vid nästa riksdag afsätta hela Hattrådet; man mindes uppträdet 1739. Måhända hade en fred på alldeles samma villkor som den af 1721 kunnat ännu vintern 1742 erhållas. Men, som sagdt är, regeringen vågade icke på egen hand göra en så stor afprutning på de föreskrifna villkoren. Den sväfvade fram och tillbaka mellan fruktan för ständerna och fruktan för ryssarna, och kunde ej besluta sig till någon kraftfullare åtgerd.

Vi minnas, att i den tysta vapenhvila, Lewenhaupt med Ryssland afslöt, icke bestämdees någon viss tid

---

[1]) Se sid. 135—137.
[2]) Se sid. 136.

hvarken för dess längd, eller för dess uppsägning. Lewenhaupt tyckes i sin godtrogenhet och sitt öfvermod hyst den fasta öfvertygelse, att Elisabet skulle inom kort göra de behöfliga eftergifterna och dymedelst förvandla vapenhvilan till fred. Men nu uppenbarade sig de olyckliga följderna af denna hans förblindelse, hans uraktlåtenhet. Under tiden af gyllenborgska regeringens vankelmod och overksamhet hade nämligen Elisabet hunnit någorlunda stadga sitt välde, och hon ämnade gifva det än mer styrka och anseende genom en, som hon hoppades, ärorik kraftåtgerd. Planen var, att Lascy skulle med en betydlig härafdelning gå öfver den tillfrusna Finska Viken och från sjösidan angripa och borttaga Fredrikshamn, under det general Fermor med en annan ryssk här, inträngde i svenska Karelen och hotade Savolax. Att med ett sådant anfall öfverraska den på stilleståndet litande Lewenhaupt hade dock varit en trolöshet, ett fräckt brott mot hyfsade länders krigsbruk, och till något sådant ville ej ryska regeringen göra sig inför Europas ögon skyldig. Man ville dock gå så långt, som med skenbart bibehållen ära var möjligt och begagnade alltså den omständigheten, att ingen viss tid för vapenhvilans uppsägning var bestämd, hvarföre Lascy affärdade ett ilbud, som den 25 Februari inför Lewenhaupt tillkännagaf, att stilleståndet vore uppsagdt, och att fiendtligheterna skulle öppnas redan den 28 samma månad, alltså blott tre dagar derefter. Tydligt var, att Lascy ville öfverraska och tillintetgöra de oförberedda, i vidt skilda vinterqvarter spridda svenskarna.

Samtidigt med detta bref erhöll Lewenhaupt från flere håll, från Henning Gyllenborg, från franska underhandlaren Crepi, från spejaren Löfving m. fl. flere med uppsägelsen öfverensstämmande och mycket oroande underrättelser; t. ex. huru man sett stora ryska troppsamlingar i eller kring Wiborg; — huru de utgjorde 50- till 60,000 man, husarer och kosacker oräknade; — huru den ena hälften under Fermor, skulle öfver

Willmanstrand framtränga till Keltis, och der möta samt afskära de svensk-finska regementer, hvilka från sina aflägsna vinterqvarter ämnade komma Fredrikshamn till undsättning; — huru andra hälften skulle öfver den tillfrusna Finska Viken tåga rakt mot Fredrikshamn, och kanske inom några dagar visa sig utanför dess vallar; — huru ryssarna redan utbuskat en del af vägen, och huru isen var 5 qvarter tjock. Oron i staden blef stor, och det bland alla klasser, och icke utan skäl. Man väntade en angripande här af kanske 30- till 40,000 fiender, hvaremot Fredrikshamns besättning jemnte närmast liggande troppar steg blott ,till 2 eller 3000 tjenstbara krigare. Fredrikshamns fästningsverk voro i sig sjelfva svaga och ofulländade och dessutom tilltagna så i stort, att deras ändamålsenliga försvar fordrade omkring 6000 man; hvarförutan grafvarna lågo för tillfället fullpackade af snö. Inom den lilla besättningen rådde ock mycken brist, mycken oordning, mycken olydnad, och många bland stadsboarna begynte gifva sig på flykten: Lewenhaupt sjelf rådde qvinnorna sätta sina personer i säkerhet. Genom ilbud lät han emellertid tillkalla de i vinterqvarter liggande regementerna, och ålade dem största möjliga skyndsamhet för att kunna i tid hinna fram till hufvudhärens förstärkande och Fredrikshamns försvar. För att öfverlägga om de anstalter, som borde vidtagas, sammankallade han ock den 1:sta Mars ett krigsråd, som bestod af 16 personer ur dervarande högre befäl. Blott två bland dem, nämligen öfverste Wrede och general-major Bousquet [1]) ville stanna qvar, möta fienden och försvara fästningen. De öfriga ansågo hvarje sådant försök antingen omöjligt eller i hög grad vådligt, och rådde fördenskull Lewenhaupt att draga sig något tillbaka, tills han förenat sig med så många från vinterqvarteren kommande regementer, att de kunde med hopp om framgång möta fienden.

---

[1]) Til en del ock öfverste Wrangel vid gardet.

Förslaget innebar en svår förödmjukelse för svenska krigsäran, och tillika en dräpande vederläggning af de stolta förutsägelser, med hvilka kriget blifvit förordadt och öppnadt. Nu deremot fördes ett helt annat språk, och det just af den förut så stortalige Lagercrantz. För att trygga återtåget och hindra ryssarnas ytterligare framträngande, föreslog denne herre att *uppbränna de i skären liggande örlogsskeppen, likaså hela staden Fredrikshamn och vidare alla byar på en mils afstånd derifrån, ja ända upp till Anjala bro, dit tropparna borde draga sig tillbaka, sedan nämligen de grofva kanonerna blifvit sprängda samt alla galerer och fraktskepp nedsänkta.* I detta förslag instämde krigsrådets medlemmar, deribland äfven Buddenbrock.

Men det behöfde lyckligtvis icke verkställas, ty ryssarnas tillämnade anfall blef dels förhindradt, dels afvärjdt. Några dagars töväder inträffade och försvagade isen så, att Lascys tåg måste inställas; och Fermor blef från Karelen tillbakaslagen genom de kraftiga ochkloka anstalter, Stiernstedt vidtagit.

Fredrikshamn hade således för det närvarande icke någon fiende mer att befara. Levenhaupt lät fördenskull flere bland de tillkallade regementerna återvända till sina förra eller till närbelägnare vinterqvarter. Under detta fram- och återtågande fick dock manskapet tillryggalägga en väg af 15 eller 20 mil, kanske än mera, och detta genom ett glest befolkadt och fattigt land, samt under en svår årstid och på vägar, i sig sjelfva mycket dåliga, och nu än mer besvärliga till följe den ena gången af vinterns drifvor, den andra af vårens flöden. Tropparna ledo mycket, dels genom förlusten af hästar och folk, dels och än mer genom förlusten af mod, ifver och förtroende till fältherren.

Vi återvända till krigsråds-församlingen den 1:sta Mars. För att om möjligt afböja det tillämnade ryska anfallet och tillika för framtiden trygga sig mot alla

dylika öfverraskningar, beslöt man göra ett försök till utverkande af stilleståndets förlängning. Man valde Lagercrantz att för sådant ändamål afgå till fiendtliga öfverfältherren Lascy, eller, om så behöfdes, ända till Moskwa och till kejsarinnan, som för kröningen skull vistades i nämnde stad. Lagercrantz afreste samma natt; men den i Petersburg anträffade Lascy tordes icke på eget bevåg afgöra en så vigtig sak, hvarföre Lagercrantz fortsatte resan till Moskwa. Här gaf han tillkänna, att Nolcken skulle med första komma till ryska hofvet, för att å det svenskas vägnar underhandla om fred, med anledning hvaraf Lagercrantz föreslog, att vapenhvilan borde förlängas till Nolckens ankomst. Derjemnte lemnade han åt Chetardie en uppsats, hvilken skildrade svenska härens tillstånd som i hög grad bedröfligt, och Lewenhaupt som en skrytsam narr, den der saknade all krigserfarenhet, all krigsduglighet. Uppsatsen innebar ett slags landsförräderi, hvars enda ursäkt kan sökas i bemödandet att genom en dylik beskrifning förmå den eljest nog likgilltige Chetardie till kraftigare bistånd. Denne visade ock numera såsom fredsmäklare något större ifver; ty Frankrike fruktade, att Sverge kunde genom krigets fortsättande blifva försvagadt ända derhän, att det sedermera icke mägtade på vanligt sätt understödja Frankrikes företag inom Tyskland. Men Elisabet hade mer och mer lemnat sitt förtroende åt bröderna Bestuschew, hvilka voro fiendtligt sinnade mot Sverge. Dessa herrar hade ock kommit öfver ett bref, hvari Gyllenborg, i afsigt att skrämma på Ryssland, uppmanade Turkiet att angripa den svaga, nyss på tronen uppstigna Elisabet; detta på samma tid som Gyllenborg i bref till Ryssland sade sig vilja stödja nämnde kejsarinna. Hon blef naturligtvis uppbragt öfver tvetaligheten, och vände sig i allmänhet mer och mer från Hattpartiet och afslog sålunda den begäran om förlängdt stillestånd, som Lagercrantz framställt. Denne gick då ett steg längre och före-

slog fred med bibehållande af de gränser rikena emellan, som 1721 blifvit bestämda, och han lofvade, att svenska härens generaler och öfverstar skulle medelst undertecknande af sina namn godkänna förslaget. Att Lagercrantz vågade afgifva en dylik försäkran, innebar ett lika tydligt som bedröfligt vittnesbörd om de svenska härförarnas nedslagna sinnesstämning, och tillika en kraftig uppmuntran för ryssarna att höja sina anspråk och fortsätta sina rustningar. Det åt Lagercrantz på hans sista framställning gifna svaret innehöll ock, att ryska regeringen icke kunde inlåta sig i öfverläggningar om ett så vigtigt förslag, emedan detta blifvit framställdt af blott en enskild person och icke af svenska regeringen, hvilken ensam var dertill berättigad; och på sådant sätt afbröts denna del af de underhandlingar, Lagercrantz förde i Moskwa.

Redan i och genom nu beskrifna åtgerder hade han tillåtit sig några mycket sjelfrådiga tilltag. Han hade t. ex. på eget bevåg föreslagit villkor till den blifvande freden, och villkor, som alldeles icke öfverensstämde med ständernas derom gifna föreskrifter; och han hade ytterligare sökt åt det högre krigsbefälet i Finnland tillerkänna en slags rättighet att besluta om fred och fredsvillkor, en rättighet, som dock lagligen tillhörde blott Sverges regering och ständer. Men han stannade icke härvid, utan vågade ett annat lika sjelfrådigt steg. Han öppnade nämligen underhandlingar med hertig Karl Peter Ulrik af Holstein och fick till och med företräde hos nämnde furste. Hvad dervid yttrades och beslöts, känner ingen. En berättelse vill dock veta, att man talade om hertigens arfsanspråk på svenska tronen, och att hertigen sjelf yttrat större åtrå efter denna, än efter den ryska. Men sedan i hufvudfrågan, d. v. s. om stilleståndet, Lagercrantz icke kunnat någonting uträtta, återvände han till Fredrikshamn.

Det är svårt att uppgifva orsaken, hvarföre han öppnade dessa djerfva underhandlingar. Var det

månne följden af ett lifligt begär att skaffa hären hvila och fäderneslandet fred; äfven om han för dessa måls vinnande måste tillgripa åtgerder, som kunde medföra svåra efterräkningar för hans egen person? — eller var det följden af ett oroligt lynne, som ville blanda sig i allt och försöka allt? — eller var det följden af en beräknande klokhet, som insåg, att krigets hufvudändamål var förfeladt, och att följakteligen Hatt-regeringen hotades med efterräkningar och med afsättning, och att Lagercrantz fördenskull borde i god tid både skjuta skulden till olyckan på Lewenhaupt, och derjemnte ställa sig in hos den furste, hvilken något hvar trodde inom kort blifva Sverges först kronprins och sedermera konung? Sistnämnde förklaring torde vara den sannolikaste.

Efter icke fulla tre veckors frånvaro återkom han den 20 Mars till Fredrikshamn, hvarest han genom lysande beskrifningar öfver Rysslands magt och framryckande härar uppskrämde officerarne och ökade dessas längtan efter hertigen af Holstein och efter den fred, som genom honom skulle vinnas. Dels öfver detta hans tal, dels öfver de sjelfrådiga åtgerderna, det egenmägtiga tronföljare-förslaget blef Lewenhaupt med sin stolthet som öfverfältherre och med sina birkenfeldska åsigter mycket uppbragt, men vågade ej visa det i lägret, hvarest Lagercrantz och hans planer hade många och ifriga anhängare. Lewenhaupt låtsade i stället anförtro honom en serskild beskickning till Stockholm. Men när under denna färd Lagercrantz hunnit till Borgå, blef han på Lewenhaupts befallning tagen i fängsligt förvar och förd till Sverge för att ställas till rätta för ofvannämnde sitt uppförande.

Knappt hade Lagercrantz lemnat Moskwa, förrän Elisabet, uppmuntrad genom hans begäran om fred och genom erhållen underrättelse om svenska härens ömkliga tillstånd, lät den 18 Mars utfärda en till Finnlands innevånare ställd kungörelse, tryckt på både

finska, svenska och tyska språken. Den var slugt beräknad på ställningen och sinnesstämningen och omtalade, huru *svenska regeringen hade länge tillämnat och nu börjat ett krig, som var i sig sjelft orättvist och onödigt och af ett stort antal svenskar ogilladt; men hvilket blifvit tillställdt af en hop menniskor, hvilka för sin enskilda vinning uppoffrade fäderneslandets väl; — derhos ett krig, i hvilket Guds välsignelse öfver Rysslands vapen redan hade tydligen ådagalaggt, på hvilkendera sidan rättvisa och sanning vore till finnandes.* Efter åtskilligt tal om Rysslands villighet till fred och billighet mot grannar m. m. uppmanade Elisabet Finnlands innevånare *att icke lemna svenska tropparna något understöd, och hon lofvade i sådant fall grannsämja och fred samt skydd mot allt slags förtryck. Tillika rådde hon finnarna att skilja sig från Sverge för att icke, som nu skett, blifva genom dettas oroliga hufvuden blottställda för svåra och olycksbringande krig. Ville Finnland blifva en fri och oberoende stat, så lofvade Ryssland dertill sitt kraftiga understöd.* Dessutom kringspriddes lösa rykten om en plan, att Karl Peter Ulrik skulle utnämnas till storhertig öfver det sålunda sjelfständigt vordna Finnland. Det är klart, att en kungörelse af sådant innehåll skulle under dåvarande omständigheter göra mycket intryck. Till dettas försvagande beslöt svenska regeringen utgifva ett svar. Harmsna öfver Elisabets uppförande, och i afsigt att nedsätta hennes magt och personliga anseende, ville flere bland rådsherrarna låta i samma motskrift införa en berättelse om de hemliga för Ryssland ofördelaktiga underhandlingar, hon som storfurstinna hade med Sverge förehaft. Men vid närmare eftersinnande ville man ej genom ett så djupt och personligt sårande angrepp drifva henne till förtviflan och till oförsonlig vrede. Svenska motskriften nöjde sig fördenskull med de i slikt fall vanliga utgjutelserna. Den sökte vederlägga Elisabets uppgifter och förmanade finnarna till

trohet samt lofvade, *att så snart årstiden medgåfve, skulle svenska hären intränga i ryssens eget rike, och återtaga Finnlands under sista kriget mistade skyddsvärn och dymedelst förekomma alla mot samma land rigtade anfall.* Med hänsyn till förslaget om ett fritt af ryssarna understödt Finnland, erinrade svenska motskriften derom, *att det var just genom slika lockelser, som Ryssland underlaggt sig de fordom fria staterna, Stora Nowgorod och Ukraine, hvaraf man kunde se, att dylika löften äro en slipprig grund, hvilken bringar på fall de folk, som sig på dem förlita.*

Oaktadt dessa stridskrifter och Elisabets ådagalaggda obenägenhet, skickade svenska regeringen den bepröfvade Nolcken för att underhandla om fred, och Frankrike erhjöd sin bemedling. Men för höga voro anspråken, hos svenskarna till följe af gammal vana och hos ryssarna till följe af nyvunnen erfarenhet. Elisabet afböjde ock Frankrikes bemedling, och Nolcken måste med oförrättadt ärende återvända.

Således skulle krigslyckan försökas under ännu ett fälttåg, och de begge staternas krafter för sådant ändamål ytterligare ansträngas. I det både utmattade och missnöjda Sverge kunde detta icke ske utan stora svårigheter. Folket utbetalade ogerna de nya gerderna, och ville lika ogerna uppställa de påbjudna vargeringskarlarna; i stället för 17,000, som man påräknat, erhöllos blott 3000. Nyutskrifna dalkarlar ville ej heller låta öfverföra sig till Finnland och måste med våld tvingas dertill. Vid örlogsflottans utrustning mötte ock stora svårigheter. De farsoter, hvilka sommaren 1741 inrotat sig, hade icke sedermera kunnat dämpas, utan fortsatte äfven under vintern och våren sina härjningar bland det i Karlskrona förlaggda sjöfolket. När våren 1742 flottan redan var färdig att afsegla, måste befälet qvarlemna flere hundra man, hvilka genom sjukdom blifvit odugliga till tjenstgörning; sjelfva den till anförare utsedde amiral v. Gertten likaså, i hvars ställe man måste taga Sjöstierna, ehuru denne icke under förra året inlaggt

... och besatt ... 0 sultaner ...
... gar, afgick ... i Maj ...
... flottan, ... af 15 ...
och 5 ... jemnte ... mindre fartyg ...
början af ... kommit ... Viken.

... på detta ... krafterna ...
Lewenhaupt ... samma ...
om ...
andra ... och ... sig ...
vanlig ...
Lewen...

Digitized by Google

denne vände sig icke till öfverbefälhafvaren Lewenhaupt, utan till öfverstarne, till de serskilda truppernas serskilda befälhafvare. Lätt inses, huru dessa åtgärder skulle hos Lewenhaupt nedslå modet och förlama verksamheten, och bland trupperna och det öfriga befälet sprida misstroende, förakt och [illegible]. Hvilkendera voro klandervärdast: regeringen som vid öfverbefälet bibehöll en general, för hvilken den hyste så ringa förtroende, och mot hvilken den vidtog så nedsättande åtgärder? eller å andra sidan Lewenhaupt sjelf, som icke afsade sig ett befäl, till hvars skötande han redan bort inse sin oförmåga; och ett befäl, under hvars förande han gång på gång fått kränkande bevis på det misstroende, hvilket regering och troppar mot honom hyste? Men regeringen behöll honom qvar, och han stannade qvar; och utgången var ej svår att förutse [*]. Några i förväg triumferande segersånger vid begynnelsen af 1742 års fälttåg hafva ej heller kommit till vår kännedom.

Efter att äfven på sin sida hafva rönt något motstånd, några svårigheter, hade ryska styrelsen lyckats få färdig en utrustning, större än förra årets. Landthären under Lascy och Keith bestod af 25—26,000 man; galerflottan räknade 43 fartyg med 10,000 mans besättning, och örlogsflottan, hvilken nu ändtligen vågade sig ut från Cronstadt, bestod af 12 linjeskepp och några mindre fartyg.

---

*) En berättelse, författad, som man tror, af Lewenhaupts son, uppgifver, att generalen ville våren 1742 nedlägga sitt befäl; men att han stannat qvar till följe af officerarnas enträgna böner och föreställningar om den kärlek och det förtroende, svenska härens både gemenskap och befäl för honom hyste. Vi hafva icke i någon annan källa funnit bekräftelse på dessa uppgifter, hvarken om det tillä [illegible] eller om de åberopade känslorna, den frambu

någon ära; och när den ändtligen afseglade flottan hunnit till Gottland, måste man der ytterligare qvarlemna ett bland fartygen till följe af besättningens allmänna sjuklighet.

Oaktadt dessa svårigheter, lyckades dock regeringen att få medel och manskap samlade och det sednare öfverfördt till Finnland, så att, när fälttåget 1742 öppnades, hade Lewenhaupt en här af 14 eller 15,000 man i tjenstbart skick. Galer-flottan, talrikare än 1741 och besatt med 3,700 soldater, ämnade till landstigningar, afgick redan i Maj från Stockholm, och örlogsflottan, bestående af 15 [1]) linieskepp och 5 fregatter jemnte några smärre fartyg, hade i början af Juni kommit till Finska Viken.

Men då på detta sätt stridskrafterna ökades blef Lewenhaupts anseende och på samma gång hoppet om lycklig utgång mycket försvagadt genom några andra åtgerder, och här visade sig omigen Gyllenborgs vanliga svaghet och vankelmod. Förutsägelserna om Lewenhaupts oduglighet till det vigtiga öfverbefälet hade redan blifvit ovedersägligen besannade. Och likväl ville eller vågade ej Gyllenborg och hans anhängare att afsätta den gamle i partiets stämplingar invigde vännen, den nyss förut af partiet sjelft som en oförliknelig hjelte beprisade mannen. Regeringen tillgrep i stället åtskilliga halfva åtgerder, som, mente man, skulle minska, men som i sjelfva verket ökade vådan. Redan i Januari 1742 ålades Lewenhaupt att vid hvarje vigtigare företag inhemta det till krigsråd sammankallade högre befälets tankar och att i vissa fall följa flertalets åsigt. Sedermera och emedan regeringen ansåg Lewenhaupts berättelser om härens tillstånd vara opålitliga eller åtminstone ofullständiga, affärdades i slutet af April en öfverste Marcks v. Würtemberg till Finnland för att inhämta bättre och säkrare underrättelser; men för sådanas erhållande skulle

---

[1]) Andra säga 12.

denne vända sig, icke till öfverbefälhafvaren Lewenhaupt, utan till öfverstarna, till de serskilda tropparnas serskilda befälhafvare. Lätt inses, huru dessa åtgerder skulle hos Lewenhaupt nedslå modet och förlama verksamheten, och bland tropparna och det öfriga befälet sprida misstroende, förakt och olydnad. Hvilkendera voro klandervärdast? regeringen som vid öfverbefälet bibehöll en general, för hvilken den hyste så ringa förtroende, och mot hvilken den vidtog så nedsättande åtgerder? eller å andra sidan Lewenhaupt sjelf, som icke afsade sig ett befäl, till hvars skötande han redan bort inse sin oförmåga; och ett befäl, under hvars förande han gång på gång fått kränkande bevis på det misstroende, både regering och troppar mot honom hyste? Men regeringen behöll honom qvar, och han stannade qvar; och utgången var ej svår att förutse [1]). Några i förväg triumferande segersånger vid begynnelsen af 1742 års fälttåg hafva ej heller kommit till vår kännedom.

Efter att äfven på sin sida hafva rönt något motstånd, några svårigheter, hade ryska styrelsen lyckats få färdig en utrustning, större än förra årets. Landthären under Lascy och Keith bestod af 25—26,000 man; galerflottan räknade 43 fartyg med 10,000 mans besättning, och örlogsflottan, hvilken nu ändtligen vågade sig ut från Cronstadt, bestod af 12 linieskepp och några mindre fartyg.

---

[1]) En berättelse, författad, som man tror, af Lewenhaupts son, uppgifver, att generalen ville våren 1742 nedlägga sitt befäl; men att han stannat qvar till följe af officerarnas enträgna böner och föreställningar om den kärlek och förtroende, svenska härens både gemenskap och befäl för honom hyste. Vi hafva icke i någon annan källa funnit bekräftelse på dessa uppgifter, hvarken om det tillämnade afskedet, eller om de åberopade känslorna, den framburna bönen.

En länge fortfarande och sträng eftervinter samt stora derpå följande vårflöden fördröjde det nya fälttågets öppnande, och till lycka för svenskarna, hvilka först i Maj och Juni erhöllo sina väntade och behöfliga förstärkningar.

TJUGONDEFJERDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1742.

FÄLTTÅGETS ÖPPNANDE OCH ÅTERTÅGEN FRÅN MENDOLAKS OCH FRÅN FREDRIKSHAMN.

Omkring den 1:sta Juni öppnades det egentliga fälttåget. Lewenhaupt hade väl redan veckorna förut ämnat med understöd af svenska sjömagten gå anfallsvis tillväga; men örlogsflottan kom för sent och dess anförare, först Cronhawen och sedermera Sjöstierna, förklarade sig omöjligen kunna lemna det biträde och insegla på de farvatten, Lewenhaupt önskade, och samma svar kom äfven från galerflottans ledare Falkengren; ehuru alla tre voro på sätt och vis ställda under Lewenhaupts befäl. För sin motsträfvighet androgo de sedermera hvarjehanda skäl; om tillfyllestgörande, kunna vi icke bedöma. Nämnas bör dock, å ena sidan, att under fälttågen både 1741 och 1742 erhöll Lewenhaupt så föga understöd af flottorna, att denna omständighet väsendtligen bidrog till krigets olyckliga utgång; — men å den andra, att vid sedermera anställd efterräkning blefvo amiralerna nästan frikända; — likaså, att Falkengren och än mera Cronhawen hade tillförene utmärkt sig för både mod och skicklighet.

På ofvannämnde sätt hindrad från att gå anfallsvis tillväga, höll sig Lewenhaupt tills vidare på för-

svarslinien. Till hufvudhärens medelpunkt valdes då Fredrikshamn och dess fästning. På venstra flygeln utefter Kymene-elf och i synnerhet vid Anjala- och Keltis-broar ställdes några troppar, som skulle hindra hvarje ryssarnas försök att på denna sida kringgå hufvudhären och antingen falla den i ryggen eller borttaga dess i Borgå och Helsingfors befintliga förråd. Framför bröstet, d. v. s. framför Fredrikshamn och på 1¼ mils afstånd derifrån blef öfverste Fröberg med ungefär 2000 man förlaggd vid passet Mendolaks för att hejda den ryska styrka, som möjligtvis ämnade stranden utefter tåga mot Fredrikshamn. Svenskarnas högra sida skulle skyddas af galerflottan vid Kursalo och örlogsflottan vid Aspö. Befälet, samladt till krigsråd, bestämde sig för ett kraftigt försvar af denna linie; ett beslut, som förestafvades förnämligast af Buddenbrock och af den 78-åriga general-majoren Bousquet.

Men straxt derpå kom underrättelse om fiendens annalkande på så väl strandvägen som på den öfver Willmanstrand och Martila. Då, den 18 Juni, höll Lewenhaupt ett nytt krigsråd. Man hörde derunder yttras hvarjehanda farhågor, bland andra också den, att en öfverlägsen fiendtlig styrka kunde framtränga på norra vägarna och taga svenska hufvudhären i ryggen samt innestänga den i Fredrikshamn. Flere ville derföre draga sig ett stycke tillbaka och fatta stånd vid ån Summa, för att derifrån efter behof kunna understödja både Fredrikshamn och Martila samt hålla vägen öppen till Kymene-elf, hvilket vattendrag borde enligt några nu yttrade tanke utgöra den rätta försvarslinien. Buddenbrock och den sedermera utmärkte öfverste Freidenfelt ogillade dock hvarje återtåg och ville ställa sig framför Fredrikshamn för att möta fienden och försvara staden. Men enligt flertalets beslut lemnades på sistnämnde ort endast en svagare besättning under Bousquets befäl, hvarpå

hufvudhären den 20 Juni vek något tillbaka och lägrade sig vid nämnde å. Detta var första steget på den kräftväg, Lewenhaupt sedermera oupphörligen följde.

Norrut och i trakten af Martila föreföllo emellertid några skärmytslingar, och rysska ströfvare visade både sig sjelfva och flere prof på sin rysliga vildhet. Dessa rörelser voro emellertid af föga betydenhet. Men snart kom fiendtliga hufvudstyrkan tågande strandvägen utefter och rakt mot Mendolaks. Dervarande pass var till följe af både konst och natur svårt att genomtränga. Vägen framgick på en smal jordsträcka, begränsad på södra sidan af en hafsvik, i hvilken några svenska galerer voro förlaggda; — och på den norra af en sjö och af stora otillgängliga mossar. Passet kunde således icke kringgås hvarken på ena eller andra sidan. Äfven i bröstet var det försvaradt, dels genom stora förhuggningar, dels genom en framföre liggande dalgång. På vestra sidan af denna sednare stodo svenska tropparna, skyddade både af dalen och af förskansningar, hvilka voro bakom lägret uppförda på en höjd, så betydlig, att kanonerna kunde derifrån och öfver svenskarnas hufvud skicka sina kulor mot den anryckande fienden. Den 23 Juni ditkom Lewenhaupt och besåg läget och anstalterna. Men derunder började man framkasta hvarjehanda betänkligheter; t. ex. att mossen uttorkad af den starka sommarhettan, kunde möjligtvis här och der af ryssarna öfvergås; likaså, att förhuggningarna vore så vidsträckta, att Fröberg med sin nuvarande styrka omöjligen kunde försvara den. Således tycktes förstärkning vara af nöden, och Fröberg fordrade verkligen en sådan, och den af icke mindre än 1000 man. Från sina vid Summa befintliga ungefär 7000 krigare ville dock Lewenhaupt icke aflemna en så betydlig del; emedan han befarade att derigenom blottställa sig sjelf för öfverlägsna norrifrån kommande fiender. Men han ville ej heller blottställa Mendolaks-

afdelningen för möjligheten att blifva omringad och tillfångatagen. Oroad af dessa farhågor, ålade han Fröberg att vid ryssarnas annalkande öfvergifva passet, men blott småningom och så obemärkt som möjligt; och sedan denna befallning var gifven, återvände fältherren till sin hufvudhär. Dagen derpå kom till Fröberg en, som han trodde, säker underrättelse om, huru ryssarna höllo på att gå öfver de på norra flygeln belägna mossarna. Befälhafvaren öfver de på den södra och i Mendolaks-viken liggande galererna förklarade tillika, att dessa omöjligen kunde längre qvarstanna [1]), hvadan passet skulle äfven från denna sida kunna kringgås och angripas, nämligen af de icke långt aflägsna ryska fartygen. Fröberg tog genast sitt beslut och aftågade samma afton eller den 24 Juni till Fredrikshamn.

Ryssarna, som i detsamma kommo till Mendolaks och der väntat allvarsamt motstånd, funno med förvåning passet öfvergifvet; en förvåning, som blef än större, när de hunnit taga kännedom om hela belägenheten, och om den lätthet, hvarmed stället kunnat försvaras.

Och hvarföre försvarades det ej? Lewenhaupt, som med sin här gått baklänges från Fredrikshamn till Summa, hvarföre gick han ej i stället framåt till Mendolaks, för att der och redan vid första steget möta sin fiende och försvara sitt fädernesland? Den gamle Bousquet hade dock föreställt honom passets vigt och uppmanat honom till dess kraftiga försvar. Hvarföre följde han ej dessa råd, dessa kamratens, ärans och fosterlandskärlekens uppmaningar? Vi kunna ej besvara hvarken den ena eller andra frågan.

---

[1]) En dock mycket opålitlig berättelse (Handl. till Skandinav. hist. 2. 239) säger, att detta var en tillställning af befälhafvaren öfver galerernas besättning, öfverste-löjtnant Ridderschantz, (den s. k. galna Ridderschantz?) hvilken ville på detta sätt hämnas öfver en bestraffning, som Lewenhaupt fordom låtit honom undergå.

Redan samma dag, d. v. s. den 24 Juni, kom till hufvudhären underrättelse om Fröbergs återtåg från Mendolaks, hvarpå Lewenhaupt genast kallade till krigsråd det vid Summa varande högre befälet. Nu gällde det Fredrikshamn, stadens arma innevånare och deras egendom samt härens der samlade förråder. Fästningen var visserligen ofullständig, men läget tämligen fördelaktigt och marken utanför så hård, att löpgrafvars upptagande deraf mycket försvårades; hvarjemnte staden kunde när som häldst undsättas af den vid Summa stående hufvudhären. Fästningen tycktes sålunda både kunna och böra försvaras; och om den försvarades blott i två veckor, trodde man ryssarna blifva genom brist på foder och lifsmedel tvungna att draga sig tillbaka. Och likväl, när i krigsrådet Lewenhaupt frågade: *om Fredrikshamn borde försvaras eller öfvergifvas?* då talade för den förra åsigten, för försvaret, Buddenbrock envist men ensam; för den andra deremot, för återtåget, alla krigsrådets öfriga medlemmar. De skäl, som dels då dels sedermera anfördes, voro, att fästningen omöjligen kunde motstå ett häftigare anfall; — att staden vore en obetydlighet, för hvars skull man icke borde blottställa hela hären; — att ryssarna kunde på norra sidan kringgå Fredrikshamn samt borttaga Borgå och Helsingfors med dervarande magasiner; — att svenska rytteriets hästar saknade bete i det utätna landet mellan Fredrikshamn och Kymene-elf; — och till följe af allt detta, att hären borde lemna Fredrikshamn åt dess öde samt tåga till bemälde elf, hvilken man påstod vara den bästa och naturligaste försvarslinien. Beslutets utförande blef dock för några dagar uppskjutet. Den tills vidare i Fredrikshamn qvarlemnade Bousquet, bad *för Guds skull, att svenska hären måtte med värja i hand framrycka till stadens försvar och till fiendens hejdande och häldre falla än vika*; men hans böner blefvo fruktlösa. Den i staden qvarlemnade besättningen utgjordes till stor del af

finnar. Dessa, harmsna öfver att hafva på sådant sätt blifvit af svenskarna öfvergifna och i främsta ledet blottställda, visade öppet missnöje, öppen olydnad, och många bland dem ville t. o. m. tåga bort. Med anledning af dessa underrättelser och af krigsrådets beslut utfärdade nu Lewenhaupt till Bousquet den på en gång nesliga och ohyggliga befallningen, att väl rädda så mycket, som räddas kunde, men att vid ankomsten af ordnade fiendtliga troppar utrymma fästningen, spränga kanonerna samt uppbränna staden och der qvarlemnade förråder; — staden, de arma innevånarnas, Sverges undersåtares boningar och egendom; — och förråderna, de af svenska folket med så mycken kostnad och besvär hopsamlade förråderna. Att bortföra dessa sednare, dertill gaf man sig icke tid; och dertill hade man hvarken tid eller medel, hette det sedermera. Från annat håll påstods dock, att i hamnen lågo flere tomma skutor, hvilka kunnat för sådant ändamål begagnas. Man tyckes således haft *medel;* och man hade ock kunnat hafva *tid*, om nämligen Lewenhaupt med hufvudhären inryckt i staden och försvarat den åtminstone så länge, tills förråderna hunnit inskeppas och stadsboarna fly undan. Men vid Summa blott några timmars väg derifrån låg Lewenhaupt orörlig, under det Lascy anryckte mot det olyckliga Fredrikshamn, och der måste nu enligt Lewenhaupts befallning allting gifvas till spillo.

Den 28 Juni, just som ryssarna nalkades från öster, utryckte svenska besättningen åt vester och tågade till sina vid Summa liggande kamrater, hvarjemnte innevånarna underrättades om stadens blifvande förstöring samt uppmanades att rädda sig och sin egendom. Med känslor af förbittring, ångest och förtviflan kastade sig nu stadsfolket i vild oordning på flykten. Uppträdet var ohyggligt, och blef än mer fasaväckande; vid åsynen af de 400 sjuka, som skulle medsläpas, eller måste qvarstanna.

Med några få krigare hade emellertid en major Ehrensparre stannat qvar på vallarna för att i det längsta för fienden dölja återtåget. Men kl. 9 på qvällen började han spränga kanonerna och antända staden. En stark vind utbredde hastigt de härjande lågorna, och tre fjerdedelar af alla byggnader jemnte de flesta förråden lades i aska, bland annat ock 1700 tunnor säd, som voro ämnade till undsättning åt hungrande innevånare i Savolax och Karelen.

Ryssarna, som väntat motstånd åtminstone vid denna vigtiga plats, sågo med förvåning den förödande branden, men vågade ej gå in i staden; ty här och der sprang under häftigt brak det ena krigsförrådet efter det andra i luften, kastande omkring sig kulor, granater och bomber, slutligen och med en färfärlig knall äfvenså det största kruthuset. Dagen derpå eller den 29 Juni togo ryssarna den förstörda staden i besittning och funno der 110 kanoner samt ett krutmagasin ännu oskadadt. Dagen var tillika Petersdagen, den store tsarens namnsdag. Dess hödtidlighet blef gemensamt med den hafda framgången firad medelst ett offentligen afsjunget Te Deum.

Samma dag och sedan Fredrikshamns besättning anländt till Summa, uppbröt hela svenska hären derifrån och tågade, kringsvärmad af ryska ströftroppar, vesterut och baklänges och ända till Kymene-elf. Man stannade först bakom tvänne de östligaste utloppgrenarna, men sedermera och för yttermera säkerhets skull drog man sig bakom äfven den tredje samt afbrände de gårdar och förråder, hvilka man lemnade bakom sig.

TJUGONDEFEMTE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1742.

ÅTERTÅGET FRÅN KYMENE-ELF TILL BORGÅ.

Det dröjde ej många dagar, innan det nesliga återtåget ytterligare fortsattes. Rysska strandhären anlände snart till östra sidan af Kymene-elf. Lewenhaupt m. fl. befarade då omigen, att fiendtliga troppafdelningar skulle vid Keltis eller Anjala framtränga öfver nämnde ström och gå förbi svenska hufvudhären samt borttaga förråden i Borgå och Helsingfors. Ryktet ville ock veta, att finska bönder ämnade bränna bron öfver Kymene-elfvens vestligaste utlopp, nämligen det vid Abborfors, för att sålunda tvinga Lewenhaupt hålla stånd och försvara landet. Härtill kom en annan oroande omständighet. Örlogsflottan hade stannat vid den sedan förra året bedröfligt ryktbara Aspön och började snart nu som då lida af vattenbrist och härjande farsoter, hvarföre ock Sjöstierna tillkännagaf, det han snart måste draga sig undan från dessa farvatten. Genom ett sådant återtåg skulle landthären kunna äfven från sjösidan kringgås. Den 3 och 4 Juli höllos krigsråd härom. Buddenbrock och Freidenfelt ville stanna och försvara landet, och den förstnämnde var i detta sitt påstående så envis, att det säges hafva ådragit honom en tillrättavisning af Lewenhaupt. Alla de andra röstade för återtåg. Detta anträddes, och den 6 Juli kom hären till Abborfors, beläget vester om det vestligaste bland Kymene-elfvens utlopp.

Här fick Lewenhaupt veta, att ryssarna ännu icke gått öfver samma elf, hvarken vid Anjala eller Keltis, och att således åtminstone för tillfället ingen

fara hotade från det hållet. Svenskarnas ställning vid Abborfors var ock svår att angripa. Lewenhaupt beslöt fördenskull att här fatta stånd, och som han sade, kraftigt försvara sitt land och sin ära. Men, efter ett par dagar kom från örlogsflottan än betänkligare budskap. Sjöstierna inberättade nämligen, att genom den härjande farsoten hade en stor mängd personer dels insjuknat, dels aflidit. Besättningen, hette det, var så försvagad, att t. ex. flere fartyg icke hade tillräckligt antal armar för att knnna upplyfta ett tyngre ankare, utan måste vid sådant arbete låna från andra skepp de friska karlar, som funnos att tillgå. Det var verkligen en stor lycka, att svenska flottan icke blef i denna sin hjelplösa belägenhet angripen af den nu utlupna ryska. Men största delen af den sednares både befäl och besättningar voro i hög grad oskickliga och ovana, i medvetandet hvaraf de ständigt veko undan, så snart svenska örlogsfartyg visade sig. Kännande sin egen men icke motståndarens svaghet, höllo sig de båda flottorna länge nog från hvarandra och i försigtig overksamhet. Men eländet på den svenska blef slutligen så stort, att den ej tordes längre stanna qvar, hvadan Sjöstierna lät för Lewenhaupt tillkännagifva, att skeppen måste numera ovillkorligen lemna Aspön och begifva sig till den längre i vester liggande Hangöudd; och likaså ämnade galerflottan från Kursalo samt från skären utanför Kymene-elf draga sig till Pellinge utanför Borgå. Genom dessa rörelser blef svenska hären från södra sidan blottställd för ryska både örlogs- och galerflottan och kunde ej heller sjövägen erhålla tillförsel från sina i Borgå befintliga förråder. I ett den 11 Juli hållet krigsråd beslöt man fördenskull att från Abborfors draga sig till Borgå; ty sade Didron: *man skall derigenom till fäderneslandets skydd konservera både hären och Finnland.* I början ville Buddenbrock samt några andra af befälet stå qvar och försvara sig, också *derföre, att, om man*

droge sig än längre tillbaka, skulle en mängd finska soldater rymma bort. Slutligen gåfvo dock äfven nämnde herrar sitt bifall till återtåget. Dagen derpå eller den 12 Juli blef också denna rörelse verkställd.

TJUGONDESJETTE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1742.

ÅTERTÅGET FRÅN BORGÅ TILL HELSINGFORS.

I eller kring Borgå stannade Lewenhaupt vid pass en hel vecka, liksom ämnade han der ändtligen fatta stånd och med vapen i hand hejda fienden. Orsakerna till qvardröjandet voro flere, och bland andra en från regeringen i Stockholm ankommen allvarsam skrifvelse. De beständiga och nesliga återtågen hade nämligen derstädes förorsakat hos alla samhällsklasser den djupaste smärta och den lifligaste harm, samt hos Hattarnas ledare en nedslagenhet, en rådvillhet, som gjorde skarpt afbrott mot det förra öfvermodet. Slutligen, och enligt Åkerhielms förslag, blef till Lewenhaupt affärdad en skrifvelse med ogillande af det sätt, hvarpå kriget blifvit fördt, och med befallning att stanna och drifva fienden tillbaka, eller åtminstone hindra honom från ytterligare framsteg. Detta bref kom Lewenhaupt tillhanda vid Borgå och var väl en bland orsakerna, hvarföre man här gjorde åtminstone för några dagar ett uppehåll i det förut nästan oafbrutna återtåget. Också en annan orsak uppgifves; nämligen ett kort uppehåll i Lascys förföljande rörelser. Regeringen i Petersburg hade tagit för afgjordt, att svenskarna skulle om icke angripa Ryssland, dock med ihärdighet och mod försvara hvarje tumsbredd af sitt eget land, och att följaktligen Lascy skulle

under detta fälttåg kunna framtränga på sin höjd till Kymene-elf, hvarföre han ock fått befallning att, i händelse han hunne till nämnde vattendrag, derstädes stanna qvar och inhemta vidare föreskrifter. Men när mot all förmodan Lewenhaupt vek undan från det ena passet efter det andra, trodde sig Lascy böra genast och utan försummelse begagna den sällsynt lyckliga omständigheten att till motståndare hafva en så medgörlig fältherre. Lascy ville fördenskull och tvärtemot den gifna föreskriften genast infalla i landet vester om besagde ström. Efter någon öfverläggning härom och efter några förkännande ströfverier, beslöt han våga försöket, och några dagar derefter fick Lewenhaupt veta, att rysska hufvudhären nalkades [1]). Beslutet att vid Borgå stanna och försvara sig började genast vackla. En annan oroande omständighet tillkom; nämligen att hans troppar nyss förut erhållit underrättelse om den då utlysta riksdagen, hvarmed följde uppmaning till regementerna att ditskicka hvart sitt ombud, och häldst sådana sina kamrater, som stannat hemma i Sverge. Men detta tillfälle att komma från det besvärliga och bedröfliga kriget iakttogs af många i lägret varande herrar, också inom högsta befälet, och det på ett sätt och med en ifver, som kastar skugga på deras minne. Öfverste-löjtnanten Ungern v. Sternberg lyckades skaffa sig tvänne veckors tjenstledighet och reste derpå till Sverge, men ingen gång tillbaka, utan stannade i Stockholm för att bereda sig utsigt till landtmarskalks-platsen. Under riksdags-förevändningar skyndade ej mindre än 5 öfverstar och flere öfverste-löjtnanter från krigets skådeplats, så

1) En annan berättelse innehåller, att Lascy fann i Fredrikshamn svenska bref, hvilka beskrefvo generalerna som dumhufvud, officerarna som oduglingar och hela hären såsom oförmögen att skydda Finnland; — att Lascy sändt dessa bref till Petersburg och i anledning deraf fått tillstånd fortsätta sina krigsrörelser äfven vester om Kymene-elf.

att på slutet måste regementerna föras af majorer och kaptener, hvilken företeelse än mer ökade härens nedslagenhet och missnöje. En tredje olycka var, att finnarna, både soldater och befäl, blefvo mer och mer förbittrade på Lewenhaupt, hvilken först mot innevånarnas vilja tillställt detta krig, och sedermera icke gjort ett enda allvarligt försök att mot de frammanade fienderna skydda det arma landet och dess arma bebyggare. Denna sinnesstämning, detta knorr började låta höra sig redan vid återtåget från Fredrikshamn, och det ökades i styrka för hvarje gång, hären drog sig tillbaka, och för hvarje finskt landskap, som derigenom lemnades till värnlöst rof åt fienderna. Följden blef, att finska krigsfolket hoptals rymde från svenska lägret och återvände till sina hemorter, först Karelen, derpå Savolax och sedermera likaså Nyland och Tavastland, allt efter som dessa landsorter, den ena efter den andra, blefvo af den tillbakavikande Lewenhaupt öfvergifna. När han en gång lofvade de återstående finnarna att stanna och försvara sig, visades deröfver mycken glädje; en bland dem svarade dock: »*Gud gifve det hade skett förut, så hade vi sluppit mycket besvär*». Emellertid och tvärtemot nämnde löfte stannade Lewenhaupt ingen enda gång, och gjorde ej heller något enda allvarligt försök till landets försvar, hvadan och till följe af rysska utliggare och deras hviskningar missnöjet ständigt växte och utbredde sig bland alla de finska regementerna. En fjerde hotande omständighet var, att svenska örlogsflottan, i stället för att skydda landthären, begärde från densamma manskap till förstärkande af sin egen glesnade besättning, och att den tillika numera verkligen dragit sig tillbaka till den långt vesterut belägna Hangö-udd, hvarigenom Helsingfors blottställdes för den mer och mer uppmuntrade rysska flottan. Af dessa anledningar, och i synnerhet för att skydda nämnde stad och dess förråder, drog sig nu Lewenhaupt den 28 Juli tillbaka

från Borgå och till trakten af Helsingfors. På något afstånd framför sistnämnde stad sökte han till dess försvar intaga några lägerplatser än vid Helsingemalm, än vid Domarby. Under dessa rörelser såg man honom på de ställen, som af ryssarna beskötos, rida i kulregnet fram och tillbaka insvept i en hvit kappa, hvars färg skulle ådraga honom fiendernas uppmärksamhet. Man trodde sig förstå, att han, förutseende fälttågets olyckliga slut och sitt eget blifvande ansvar, önskade genom krigarens död göra ett slut på sin egen oro, i någon mån nedtysta det från alla håll hotande klandret.

Den sist begagnade lägerplatsen, den vid Domarby, befanns snart serdeles otjenlig; ty marken var sumpig, och fältet kunde dessutom bestrykas af kulorna från ett batteri, som fienden började anlägga på en närbelägen höjd. Derföre, och emedan Lewenhaupt befarade att blifva förekommen, beslöt han sig till det sjunde och sista återtåget, nämligen från Domarby till Helsingfors. Det var den 11 Augusti som detta skulle verkställas. Tåget var vådligt; ty det kunde af ryssarna beskjutas från bemälte höjd; men en tät morgondimma skylde och skyddade företaget, och svenskarna lyckades att med ringa förlust uppnå sitt mål. Stadens belägenhet var i några hänseenden fördelaktig; ty den försvarades på sjösidan af svenska galererna och på landsidan af några nyss anlaggda förskansningar. Der samlade munförråd voro ock betydliga nog. Men i andra hänseenden förekommo hvarjehanda betänkligheter. Stadens läge på en halfö gjorde, att hären kunde derstädes lätt nog af fienden innestängas och i längden uthungras. Bristen på foder var redan nu så stor, att Lewenhaupt lät nedsticka en hop hästar, som ansågos vara umbärliga. I staden rådde dessutom en olycklig sinnesstämning, och många dess innevånare hade längesedan flytt undan till Sverge eller till Finnlands aflägsna antingen skogar eller skär. Sinnesstämningen inom trop-

parna, redan förut ganska betänklig, blef nu till följe af härens belägenhet mer och mer hotande. Man hade trott sig i händelse af behof kunna när som häldst aftåga till Åbo. Men snart försvann detta hopp. Till rysska lägret kom nämligen en bonde, som gaf anvisning på en fordom af tsar Peter uppröjd genstig, på hvilken några i trakten af Helsinge stående rysska troppar lyckades framtränga till Hopplaks och besätta den der förbistrykande vägen från Helsingfors till Åbo, hvarigenom svenska hären verkligen blef instängd på den halfö, der förstnämnde stad är belägen. Dessutom och liksom förut lät Lascy till de återstående finska regementerna sända uppmaningar att öfvergifva Sverges fanor och Sverges krona och söka skydd under Ryssland; uppmaningar, hvilka under dåvarande förhållanden måste inverka på månget sinne. Äfven bland svenska soldaterna rådde stort missnöje. I bref till hemorten uttalade flere bland dem sitt förakt för generalerna och sin önskan, nära nog sitt beslut att icke längre tjena under sådant öfverbefäl. Enligt sägen kom en dag till rysska lägret en svensk soldat. Keith trodde honom hafva rymt och frågade: *är det stor brist i svenska lägret?* Soldaten svarade: *nej! icke på lifsmedel, men på generaler.* — *Hvad,* frågade Keith, *äro de alla hemresta eller döda?* — *Nej,* svarade soldaten, *men de duga till ingenting. Kamraterna hafva derför skickat mig hit för att få byta generaler med ryssarna. Få vi det, och blott på 24 timmar, så skola ej 24 ryssar komma med lifvet härifrån.* Keith skrattade, gaf karlen en rubel och bad honom dermed gå till Helsingfors och dricka sina generalers skål.

Sinnesstämningen bland officerarne sjelfva var kanske än mera betänklig. De flesta längtade efter tillfälle, finnarna att rymma, svenskarna att dagtinga, båda att få återvända till sina hem. Man höll öfverläggningar härom och ämnade genom en serskild beskickning uppmana Lewenhaupt till dagtingan och det

på några af officerarna sjelfva uppgjorda villkor. Denna åtgerd, som innebar ett slags myteri, afstyrdes dock af Bousquet, af Didron och af den till hären komne Nolcken. Men dagen derpå den 17 Augusti anlände från Lascy både underrättelse om Nyslotts eröfring af ryssarna samt anbud om dagtingan på ungefär samma villkor, som officerarne föreslagit; och man misstänkte en hemlig mellan dem och honom uppgjord öfverenskommelse. Lewenhaupt sammankallade befälet till krigsråd. Bousquet ville då med svärd i hand gå mot fienden, likaså Buddenbrock; men de flesta ansågo hären för svag, för oenig, för ovillig, och man beslöt i stället begära några veckors vapenhvila för att under tiden skaffa sig ytterligare föreskrifter från Stockholm. Denna begäran, hvilken tydligen afsåg endast svenskarnas fördel, blef af Lascy afslagen. Huru saken sedermera afgjordes, kan läsaren se af nästa kapitel.

TJUGONDESJUNDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1742.

LEWENHAUPT OCH BUDDENBROCK ÅTERKALLAS TILL STOCKHOLM, OCH SVENSKA HÄREN DAGTINGAR I HELSINGFORS.

Hvad skulle nu Lewenhaupt företaga? Dock han befriades snart från alla bekymmer om den saken. Regeringen i Sverge insåg slutligen, men ty värr allt för sent, huru oundgängligen nödvändigt det var att taga öfverbefälet från en person, som visat sig till dess förande så i alla hänseenden oduglig. Derföre sändes nu till Helsingfors konungens befallning, att Lewenhaupt och, besynnerligt nog, äfven

Buddenbrock skulle återvända samt redovisa för härens belägenhet och för sina vidtagna åtgerder. I ett krigsråd af den 19 Augusti underrättade Lewenhaupt det öfriga befälet härom, hvarpå han och Buddenbrock nedlade sina befattningar samt anträdde resan till Stockholm.

Ingen i Sverge varande general hade velat åtaga sig det efter Lewenhaupt ledigblifna öfverbefälet. Regeringen måste dertill välja, dertill befalla generalmajor Bousquet; ehuru denne var 78 år gammal och tillhörde reformerta trosbekännelsen, hvilken sednare omständighet, enligt dåvarande tidsanda, utgjorde ett betänkligt hinder. Han hade sjelf gerna velat afsäga sig; men hann det ej, ty faran stod öfver hufvudet; och fick det ej, ty befallningen var ovillkorlig. Han måste mottaga uppdraget; men det skedde under den djupaste sorg och förtviflan. Sorglig och förtviflad var ock hans och härens belägenhet. Krigsråd hölls; — några ville fäkta, de flesta dagtinga. Sådana, som tänkesätten voro inom både svenska och finska regementerna, kunde dock ingen strid med hopp om framgång vågas, och rysska örlogsflottan nalkades för att äfven från sjösidan afskära all tillförsel, all hjelp, all undflykt. Bousquet vred händerna och ryckte af sig peruken, samt trampade på den under utrop af den bittraste harm, den djupaste smärta. Men ingen räddning återstod, ingen annan än den sorgliga, den nesliga af en dagtingan med fienden. Man måste beqväma sig dertill, och öfverenskommelsen afslutades den 24 Augusti, på dagen jemnt två månader sedan återtåget började genom Fröbergs tillbakavikande från Mendolaks. De villkor, Bousquet erhöll, voro, att svenska krigsfolket och de finnar, som så önskade, skulle med vapen, fanor, spel och tross få medelst i hamnen liggande fartyg återvända till Sverge; — att de krigare, som ej kunde rymmas på skeppen, skulle få återvända landvägen norr om Bottniska Viken; — att de finnar, som ville

qvarstanna, skulle få till sina hemorter återgå, sedan de aflemnat vapen och fanor; — och att alla i Helsingfors varande krigs-, mun- och foder-förråd skulle åt ryssarna öfverantvardas.

Under då varande omständigheter ansågos dessa villkor vara för Sverge mycket fördelaktiga; ty dess troppar kunde nu återkomma till fäderneslandet i stället för att blifva i Helsingfors instängda, uthungrade och till krigsfångar tagna, hvilket allt hade eljest och snart nog blifvit deras än sorgligare öde. Många ryssar påstodo fördenskull, att Lascy varit allt för släpphändt; och när han sedermera i det närmaste höll sina löften, blef detta som en öfverflödig samvetsgrannhet ytterligare klandradt af de råare ryssar, som ännu qvarhängde vid förra tiders vilda och samvetslösa statskonst. Men Lascy påminte om den gamla regel, som bjuder att *för hvarje flyktande fiende bygga en gyllene bro!* Han påminte ytterligare om de nära nog *lika stora stridskrafterna, svenskarnas omkring 11,000* [1]*) ryssarnas 16,000 man; och*, hette det vidare, *ifall man med hårda villkor drifvit dessa 11,000 till gemensam förtviflan, torde man ock hafva drifvit dem till enighet och gemensamt försvar och till en strid, hvars utgång kunnat blifva oviss.* Derjemnte skickade Lascy till Petersburg en stor hop fanor, standarer, kanoner och andra segertecken, tagna från svenskarna, och på samma gång en underdånig lyckönskan till den oväntadt stora framgång, kejsarinnans vapen vunnit. Elisabet svarade med att godkänna och berömma alla hans åtgerder i afseende på såväl krig som dagtingan.

Svenska härens öde blef fortfarande ganska sorgligt. De sjuka, troligen ett stort antal, tyckas hafva stannat i Helsingfors. Af den styrka, som stod under vapen, anträdde genast hvar afdelning sitt återtåg. Finnarna, de utgjorde mellan 3- och 4000 man,

---

1) Ett stort antal sjuka, oräknade.

begagnade den af Lascy erbjudna tillåtelsen och aflemnade fanor och vapen samt återvände till sina boställen och rotar. Svenska rytteriet, 12—1400 man starkt, fick ej rum på fartygen, utan tågade under öfverste Freidenfelt uppefter stranden af Bottniska Viken och till Wasa, hvarifrån manskapet blef mot slutet af Oktober öfverskeppadt till Umeå eller väderdrifvet till Hernösand. Hästarna hade till stort antal stupat på vägen och de öfverblifna måste qvarlemnas i Finnland. Svenska fotfolket, ungefär 5 eller 6000 man, blef i Helsingfors inskeppadt på galerer och andra fartyg och afseglade derifrån till Stockholm. Under färden genom den närmsta skärgården blef det till afsked från Finnland helsadt med dånet af de seger- och glädjesalvor, som ryssarna i Helsingfors afsköto. Till följe af motvindar varade sedermera hemfärden i nära 4 veckor. Manskapet led derunder af sjösjuka, trängsel och dålig föda, snart ock af en svår rödsot. Hopar af lik utkastades i hafvet eller på skären. De flesta soldater, som återkommo till Stockholm, voro i ömkligt tillstånd, många döende, många döda. Man såg hopar af lik uppkastade på stranden, hopar af sjuklingar liggande natten öfver på gatorna.

Enligt gjordt öfverslag hafva under åren 1739—1742 blifvit till finska landthären öfverförda vid pass 18,000 svenska krigare, af hvilket antal troligtvis blott 6 eller 7000 kommit tillbaka. Af de saknade 11 till 12000 hade blott en ringa del fallit för fiendens vapen, de öfriga deremot för brist, vanvård och farsoter. Huru stor förlust, finska regementerna lidit, kan i anseende till deras hemliga och oordentliga afvikande icke beräknas. [1])

---

[1]) Dansk. min. br. Rådsprot. Vetensk. Akad. bibliotek. Voltemats anekdoter. Uppsal. Akad. Bibl. Svenska Saml. Nolckens skrifter. Kassel Landes bibliotek. Geschichte Schwedens v. Stoepler.

År 1742 liksom 1741 uträttade svenska örlogs- och galerflottorna ingenting; men ledo, i synnerhet den förra, af härjande farsoter. De återvände slutligen till hemlandets hamnar, utan att en enda gång hafva ens försökt att mäta sig med fienden.

TJUGONDEÅTTONDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1742.

FINNLAND ÖFVERSVÄMMAS AF RYSSARNA.

Bland de Hattpartiets ledare, som ifrigast yrkade på krig mot Ryssland, var Stjernstedt den ende, som sedermera vid krigets utförande ådagalade mod och kraft, och hans landshöfdinge-döme Nyslotts län, den enda ort, der ryssarna rönte något kraftigare motstånd. I nämnde sin befattning ådagalade Stiernstedt mycken verksamhet och tillika mycken förmåga att upplifva soldaterna till tappert motstånd och innevånarna till betydliga gåfvor, större eller mindre efter förmågan; de fattigare till åtminstone hvar sin kanna säd, de rikare till än större, stundom undransvärdt stora uppoffringar. [1]) En bonde vid namn Offan skall t. ex. hafva anskaffat icke mindre än 50(?) trosshästar. På sådant sätt lyckades ock Stjernstedt att slå tillbaka ryssarnas första angrepp. Men kort derefter fick man veta, huru hufvudhären drog sig baklänges först från Fredrikshamn och sedermera från Kymene elf. I stället för mod inträdde nu en städse

---

[1]) Vår här och annorstädes gjorda teckning af Stjernstedt är grundad på innehållet af de vanliga och de flesta källorna. I Uppsala Rosenhanska samlingen finnes dock en skrift, som anklagar honom i egenskap af landshöfdinge för egennytta, egenmägtighet och våldsamt uppförande mot länets såväl allmoge som lägre kronobetjening.

växande modlöshet. Snart nalkades ock ryska troppar till Nyslott, ortens enda men svaga fästning. Redan i början af Aug. måste den öppna sina portar, hvarefter allt motstånd var förgäfves, och Stjernstedt återvände till Sverge.

Det södra och medlersta Finnlands enda återstående försvarspunkt var nu mera Tavastehus. Men från Fredrikshamns-trakten afskickade Lascy några troppar mot den lilla i sig sjelf obetydliga fästningen. Vid underrättelsen om deras annalkande och tillika om Lewenhaupts oupphörliga återtåg, rymde en så stor mängd af besättningens soldater, att blott 66 återstodo. De qvarblifna officerarne skickade då till Lascy en skriftlig förklaring af innehåll, att, *emedan Gud öfverhopat Rysslands segrande vapen med så mycken välsignelse, hade finska folket deruti en kraftig uppmaning och ett gilltigt skäl till underkastelse under Rysslands spira; att kommendanten och officerarne på Tavastehus fördenskull hvarken ville eller borde genom ändamålslöst motstånd gifva anledning till soldaternas och stadens förderf, utan anhölle i all ödmjukhet om den lyckan att få erkänna hennes majestät, Rysslands kejsarinna, såsom äfven deras nådiga öfverhet.* Anbudet blef naturligtvis mottaget.

I hela Finnland fanns numera icke en enda tropp, som, kunde ens bjuda till att göra ryssarna motstånd. Från Sverge blef ej heller för sådant ändamål någon krigsstyrka ditsänd; ty man nödgades i stället tänka på försvaret af egna kuster. Utan något hinder framträngde således ryssarna ända upp till Torneå. I November vågade väl Freidenfelt att från Vesterbotten företaga ett ströftåg mot Kemi och han tillfogade der stående fiender någon förlust. Men vinterns styrka och de svenska tropparnas svaghet tvungo honom snart att inställa sina rörelser; och på detta sätt slutade fälttåget 1742.

Hela Finnland var således för tillfället i ryssarnas våld. Att det skulle äfven för framtiden der

qvarstanna, var bland finnarna de flestas öfvertygelse och mångas önskan. Vi hafva redan berättat, huru missnöjda de voro med det sätt, hvarpå kriget både beslöts och fördes; likaså hur under återtåget från Fredrikshamn till Helsingfors den ena finska troppen efter den andra i hemlighet öfvergaf svenska lägret. Dessa tänkesätt trädde efter dagtingandet i Helsingfors än tydligare i dagen. När under förra kriget ryssarna öfversvämmade landet, hade en stor skara infödda finnar begifvit sig undan till Stockholm. Men de, som nu flydde i sådan rigtning, voro i synnerhet ämbetsmän och personer af svensk börd; finska infödingarna stannade för det mesta i sin hemort. Många bland dervarande allmoge visade ock större benägenhet för ryssarna än för svenskarna, och lemnade hvarjehanda upplysningar häldre åt de förra än åt de sednare. När svenska hären instängdes i Helsingfors, kommo finska bönder till landshöfdingen i Åbo och fordrade på stället betalning för kronoskjutsar och leveranser; ty de togo för gifvet, att Finnland skulle afträdas åt ryska kronan, och de ville passa på och uttaga sina fordringar hos den svenska, medan något tillfälle dertill ännu stode dem öppet. Andra, som under krigsrörelserna gömt undan sin egendom i aflägsna skogar eller på öde skär, förde den efter uppgifvandet af Helsingfors hem igen i förhoppning att under ryssarnas välde och enligt deras löften åtnjuta säkerhet. Några åländningar hade ämnat fly öfver till Sverige och redan på sina skutor inskeppat hvarjehanda lösegendom. Men efter närmare besinning stannade folket qvar, och aflade på Castelholms slott sin formliga trohetsed mot Ryssland och mot dess kejsarinna.

Åtminstone i början ämnade ock ryska regeringen behålla så mycket möjligt af Finnland, och den sökte för sådant ändamål vinna innevånarnes tillgifvenhet. Generalerna ålades att behandla dem med rättvisa och mildhet. Straxt efter eröfringen af Helsingfors måste ock ryska soldater återlemna en hop

boskap, som de tagit från landtfolket, och man straffade strängt de krigare, som ertappades med plundring eller stöld. I Åbo fördes öfverbefälet af general Keith, och det med så mycken ordning och rättvisa, att haus namn lefde der i tacksamt minne. I Österbotten, hvarest år 1714 ryska generalen Tzekin huserade med den omenskligaste grymhet [1]), stod nu en general-major Kindermann, hvilken för att kunna med så mycket mer rättvisa styra landet öfverlemnade en del af förvaltningen åt innevånarna sjelfva. För den stränga krigstukt, hvarmed han skyddade folket mot de ryska husarernas öfvervåld, fick han af dessa sednare tillnamnet: *»österbottningarnas Gud»*. Finnland ålades väl att underhålla der förlaggda ryska troppar, en börda, som var tung nog; men å andra sidan skänkte Elisabet åt de fattigare orterna mjöl till föda och spannemål till utsäde. Det sågs tydligen, att Ryssland ämnade genom ordning och välgerningar befästa sitt välde öfver den så oförmodadt gjorda landvinningen. Också lät under hösten 1742 den betydligaste delen af Finnlands innevånare bland andra ock dess krigare förmå sig att genom formlig trohetsed erkänna Rysslands kejsarinna som sin öfverhet. Många äfven bland de Finnlands innevånare, som flyktat undan till Sverge, vände hösten 1742 tillbaka till sina hemvist, sedan de nämligen erhållit underrättelse om den ordning, som der af ryska ämbetsmännen upprättshölls. Det syntes för dem och för de flesta föga troligt, att landet skulle någonsin blifva med Sverge återförenadt. Snarare och lättare, än någon kunnat förmoda, tycktes således gå i fullbordan danska sändebudets år 1739 yttrade ord: [2]) *svenskarna vilja nödvändigt hafva krig emot Ryssland för att få återtaga sina förlorade östanhafsländer; men kriget torde slutas så, att de förlora äfven Finnland.* [3])

---

[1]) 25. 138.
[2]) 34. 95.
[3]) Rådsprot. Nov. 1742. Uppsala Ak. Bibliotek. Sv. Saml. Vol 6. Nolckens berättelse och bref.

TJUGONDENIONDE KAPITLET.

KRIGET MOT RYSSLAND 1743

utmärkte sig genom betydliga rustningar och obetydliga rörelser, och det å båda sidor. Rustningarna voro stora, ty man ville skrämma sig till en god fred; rörelserna blefvo obetydliga, ty man förutsåg en snar fred.

De stora rustningarna fordrade stora bevillningar och starka rekryteringar, betungande för båda folken; men isynnerhet för det svenska, hvilket, i sig sjelft det svagare, ännu led genom den afmattning, de förra krigen efterlemnat. Det nu pågående hade blifvit framkalladt förnämligast af adeln, och inom adeln förnämligast af Hattarna. Med känsla häraf visade ock både ståndet och partiet mycken beredvillighet samt mycken och berömvärd sjelfuppoffring. Några bland Hattarnas mest framstående personligheter, en Lagercrantz och Löwenhielm, föreslogo, att till statens lättnad skulle enhvar lemna hälften af sitt silfver och betydliga delar af sin öfriga förmögenhet. Flere dessas partivänner, t. ex. Coyet, Cronhiort och Henning Gyllenborg instämde; men förslaget kunde ej genomdrifvas. Bönderna i synnerhet visade mycken obenägenhet för så väl gerder som utskrifningar. Man ville derföre, att konungen skulle genom tryckta kungörelser, meddelade från predikstolen, uppmana dem att med allvar och kraft bidraga till det nödställda fäderneslandets försvar. Slutligen lyckades man ock skaffa medel till några rustningar i sig sjelfva icke obetydliga, men för det afsedda målet, svenska kusternas försvar och Finnlands återeröfring på långt när icke starka nog.

Finnlands återeröfring? — Man talade verkligen om ett sådant försök. Uppbragt öfver det sätt, hvarpå förra årets här blifvit af Levenhaupt för-

störd, ville konung Fredrik omigen och nu med mycken envishet sjelf uppträda i spetsen för tropparna. Många gillade förslaget, och våren 1743 tvistades mycket om valet af den person, Düring, Hamilton eller Rosen, som skulle under honom föra befälet. Vid dessa återeröfrings-planer tog man ock i beräkning den för Sverge gynsamma förändring, som vintern och våren 1743 visade sig i finnarnas tänkesätt. Vid denna tid begynte man näml. förutse, att Elisabet af välvilja för Sverges tillämnade tronföljare Adolf Fredrik, skulle återlemna största delen af Finnland. Ryssarna började fördenskull behandla denna sin eröfring med ojemnförligt större hårdhet än hittills, hvilket snart återuppväckte finnarnas gamla hat mot fienden i öster, och deras gamla kärlek till moderlandet i vester. Oviljan växte till följe af ett bland allmogen utkommet rykte; nämligen, att ryssarna ämnade vid landets utrymmande nedhugga den fullväxta manliga befolkningen samt bortföra qvinnorna och barnen. Här och der förehades ock hemliga planer att under ledning af presterna och med stöd af hemkomna soldater tillställa en uppresning samt döda eller fördrifva alla i landet varande ryssar. Man väntade dervid biträde af Freidenfelt [1]) som skulle öfver Torneå inrycka i Österbotten. Men på en dennes sjöresa mellan Umeå och Kemi blef fartyget af stormar och drifis krossadt, och den tappre mannen fann sin graf i vågorna. Detta inträffade i början af Maj. Uppresningsplanerna afstannade vid hans frånfälle, och kunde svårligen återupptagas, emedan nöden i Österbotten blef så stor, att hvarken ryska eller svenska troppar ville utsätta sig för en derstädes hotande hungersdöd. Till följe af dessa olyckliga omständigheter, samt af brist på medel, af fruktan för dalkarlsupproret, af ovisshet om tronföljden och af förhoppning om snar

---

[1]) Sid. 227.

fred öfvergaf man numera hvarje tanke på väpnad återeröfring af Finnland.

Så mycket ifrigare sökte man skydda svenska kusterna mot den fiendtliga galerflottan och mot dess möjliga härjningsförsök. Till de mest hotade punkterna och i synnerhet till Stockholm blefvo troppar sammandragna. För att tillika så mycket möjligt aflägsna fienderna och faran, blef redan i April svenska galerflottan under Falkengren skickad till Åland, och den lyckades verkligen fördrifva alla der varande ryssar. Den styrde sedermera mot en mindre fiendtlig galerflotta, som under Keiths befäl låg i Korpo ström, men detta anfall blef med någon förlust tillbakaslaget. Sedermera kom svenska örlogsflottan under amiral Utfall och lade sig vid Hangö-udd för att stänga vägen för den stora ryska galerflottan, hvilken utom de mindre fartygen räknade 48 [1]) kölar, och anförd af Lascy, ämnade sig vester ut, för att i förening med den mindre rysska galerflottan under Keith angripa de svenska kusterna, nu likasom 1719. Lascy hade ock hunnit till viken Tverminne, öster om nämnde udde; men blef dertills vidare hejdad af Utfall. Då nalkades rysska örlogsflottan liksom för att erbjuda strid, hvarföre ock Utfall aflägsnade sig från stranden för att ute på hafvet gå sin nya fiende till möte. Men liksom under hela detta krig, undvek rysska örlogsflottan också denna gång hvarje afgörande vapenskifte. Lascy deremot begagnade genast tillfället af svenska örlogsflottans frånvaro samt af en uppstigande tjocka, och rodde med den stora rysska galerflottan förbi Hangö-udd och in i den bakom liggande vestra skärgården, alltsammans ungefär på samma sätt som år 1714 [2]) och derpå förenade han sig med de rysska galererna under Keith, så att han numera fick under sitt befäl 70 [3])

---

[1]) Andra uppgifva mycket högre siffror.

[2]) 25. 140.

[3]) Några uppgifva ett än större antal.

fartyg med ombord varande kanske 20,000 man. Falkengren och hans mycket underlägsna styrka af vid pass 20 galerer måste vika undan till Waxholmen. Lascy återtog Åland och förberedde mot Sverges nu mera nästan värnlösa skärgårdar ett angrepp, hvilket dock förekoms genom underrättelse om den just i samma dagar afslutade freden. [1])

TRETTIONDE KAPITLET.

NÄRMASTE FÖLJDERNA AF FÄLTTÅGEN 1741—1743.

De mycket invecklade underhandlingar, som förberedde freden 1743, skola framdeles beskrifvas i sammanhang med andra dermed förknippade tilldragelser. Här och till afslutande af berättelsen om sjelfva fälttågen må vi i korthet påpeka dessas närmaste och vigtigaste följder.

Förlusten af *krigare*, både svenskar och finnar, har man beräknat till 36,000 man [2]). Derjemnte märkes den till siffertalet okända men säkerligen mycket stora förminskning, som Sverges och Finnlands öfriga befolkning led till följe af de smittsamma sjukdomar, som kriget alstrade och krigsfolket kringförde. Det omtalas nämligen, huru Nyland, Åland, Helsingland, Nerike och Östergötland hemsöktes af dylika farsoter, och Uppland serskildt af den så kallade Uppsala-febern; allt följder af det olyckliga kriget.

---

[1]) Kongl. Bibl. Manuskript. Magnus v. Celses Svenske mäns minnen. Fol. — och Adelns protokoll från Aug. 1742 till Sept. 1743. 4:o. Uppsala Stierneldska Samlingen.

[2]) Danska min. bref. d. $\frac{14}{27}$ September 1743, enligt, som der säges, Hemliga Utskottets beräkning. Andra uppgifva 50,000 man, måhända inberäknande dem, som af farsoter blefvo bortryckta under resan eller efter hemkomsten till fäderneslandet. Andra uppgifva, att ensamt på flottorna förlorades 25,000 man.

Förlusten i *fartyg* steg till två örlogsskepp och fyra galejor.

Förlusten i *krigsförråd*, kanoner, fanor, standarer m. m. var säkert ganska stor. Vi känna likväl icke beloppet.

Förlusten i *penningar*, d. v. s. kostnaderna för kriget beräknades till 10, nära 11 millioner d. s. [1]) Derjemnte måste svenska statskassan först skaffa underhåll åt många från Finnland komna flyktingar, och sedermera betydliga understöd åt den till Sverge återlemnade och då omigen utarmade landsorten; samt slutligen underkasta sig en annan ganska kännbar förlust, nämligen att från Finnland få uppbära under krigsåren 1742 och 1743 högst obetydliga, och under åren 1744—1749 blott halfva skattebidrag; till följe det första af ryssarnas herravälde öfver landet, det sednare af den halfva skattefrihet, som måste åt dess innevånare beviljas. Också inom Sverge blef man tvungen att vid skatte-uppbörden iakttaga mycken varsamhet, mycken efterlåtenhet, i anseende till både landets nöd och folkets missnöje. [2])

Förlusten i *område* var ej ringa. Sverge måste afträda betydligaste delen af det dittills varande svenska Karelen och de tre gränsfästningarna Fredrikshamn, Willmanstrand och Nyslott samt herraväldet öfver den stora sjön Saima och dess handelsrörelse m. m.

Förlusten i *krigsära* kan icke beräknas. Svenska fälttåget 1742 var ett bland de ömkligaste, de skamligaste uppträden, krigshistorien vet att omtala.

Förlusten af *sjelfförtroende och mod* hade ock

---

[1]) Enligt Nordencrantz Tankar om Hemligheter. 2. 85. Summan uppgifves der till 2,888,053 franska underhållspenningar och 7,963,065 svenska medel, eller tillhopa 10,851,118 allt d. s. G. Bonde säger 13,000,000 d. s. Danska min. bref. d. $\frac{14}{1}$ Sept. 1743 uppgifver kostnaden enligt Hemliga Utskottet till 307 T:r Guld s. m., d. v. s. 30,700,000 d. s. eller 12,000,000 danska riksdaler.

[2]) Rådsprot. hösten 1743.

kunnat blifva en det olyckliga krigets olyckliga följd; emedan dessa känslor blifvit anlitade och förbrukade i förväg och utan behof, samt förlöjligade genom öfverdrifter och skryt. Rysslands uppförande 1744—1746 gaf dock åt svenska folkets sjelfkänsla och motstånds-krafter en snar och kraftig väckelse.

Förlusten i *anseende* och *sjelfständighet* blef dock omätlig. För att erhålla fred måste svenska folket underkasta sig den förödmjukelsen att till tronföljare välja icke någon bland de furstar, det sjelft önskade, utan den, som ryska hofvet föreskref; — och Sverges regering måste ytterligare underkasta sig den förnedringen att begära Rysslands hjelp till upprätthållandet af samma val; — ja att till sitt skydd verkligen inkalla och inom gamla Sverges gränsor mottaga en dylik ryssk troppstyrka. Vi nödgas att framdeles utförligare omtala det motbjudande uppträdet.

Sådana blefvo de närmaste följderna af det krig, som Hattarna hade genom sju års oupphörligt fortsatta sträfvanden och stämplingar lyckats framtruga, och hvilket, enligt deras upprepade försäkringar, skulle återförskaffa en stor del af de förlorade östanhafsländerna, befria Sverge från allt beroende af Ryssland, ja, helt och hållet tillintetgöra sistnämnde rikes öfvervälde i Norden.

Samma krig efterlemnade ock andra, dels sorgliga, dels skickelsedigra följder; vi mena *efterräkningen med Hattpartiet och med generalerna, dalkarls-upproret, tronföljarevalet samt dyningarna efter stormen.* Dessa företeelser voro dock af så stort omfång och så mångsidigt innehåll, att de hvar för sig fordra en utförligare beskrifning och fördenskull måste till nästa del af vårt arbete uppskjutas.

Rättelser.

Sid.	39	r.	39	*står:*	hog	*läs:*	håg.
»	64	»	26	»	egna söner	»	egen son.
»	111	»	25	»	taktlöshet	»	tanklöshet.
»	111	»	25	»	af	»	
»	132	»	20	»	Mannerhielm	»	Mannerheim.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

I.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

W.

Z.

Å.

Ö.

BERÄTELTSER

UR

SVENSKA HISTORIEN.

TRETTIONDESJETTE DELEN.

FREDRIKS REGERING,

SJETTE HÄFTET,

EFTERRÄKNING MED HATTARNA, DALKARLS-UPPRORET, TRONFÖLJARE-VALET OCH DYNINGARNA EFTER STORMEN.

TILL UNGDOMENS TJENST UTGIFVEN

AF

AND. FRYXELL.

STOCKHOLM,
PÅ L. J. HIERTAS FÖRLAG,
1866.

STOCKHOLM,
TRYCKT HOS JOH. BECKMAN,
1866.

INNEHÅLL.

FREDRIKS REGERING.

SJETTE HÄFTET.

EFTERRÄKNING MED HATTARNA, DALKARLS-UPPRORET, TRONFÖLJARE-VALET OCH DYNINGARNA EFTER STORMEN.

FÖRSTA KAPITLET.

SINNESSTÄMNINGEN INOM SVERGE FRÅN KRIGSFÖRKLARINGEN 1741 TILL RIKSDAGEN 1742.

Omtaladt är det missnöje, som mångenstädes, i synnerhet bland landsorternas innevånare väcktes redan i samma stund, krigsförklaringen mot Ryssland kom till allmännare kännedom. Det vigtiga beslutet hade visserligen blifvit af ständerna fattadt med enhällig beredvillighet, och af hufvudstadens tänkesätt för dagen helsadt med enhälliga glädjebetygelser. Att dock denna beredvillighet, denna glädje varit i många fall en verkan mindre af öfvertygelse än af öfvermod, mindre af eftertanke än af efterhärmning, mindre af skäl än af mutor, detta blef ej länge någon hemlighet. Förtrytelsen öfver både beslutet och driffjedrarna höll sig dock under hösten 1741 tämligen stilla; ty man dåra-

des af de falska underrättelserna om slaget vid Willmanstrand, och man ville tillika afvakta den vändning, kriget i sin helhet skulle taga.

Efter någon tid erhöllo dock många högre stående personer underrättelse om verkliga förhållandet med berörde strid, och hela hösten förgick, utan att den stora allmänheten fick förnimma ett enda ord om de hjeltebragder, Hattarna med så mycken säkerhet förebådat. Kringlöpande rykten visste deremot berätta om förlusten af några, ehuru smärre skärmytslingar, om tropparnas svåra lidanden till följe af brist och vanvård, slutligen ock om Lewenhaupts besynnerliga åtgerder; nämligen, att icke, såsom man väntat, tåga rakt mot Petersburg, utan i stället sluta stillestånd och stanna månad efter månad qvar i Fredrikshamn. Då och vid nyårstiden 1742 började låta höra sig några röster, klandrande, misströstande, gäckande. När tjugondedag-jul inföll och enligt ordspråket *Knut skulle köra julen ut*, skref Dalin ett litet skaldestycke, som påminte om kriget och den ryska *knut*-piskan, samt slutade med följande ord:

Gud låt' Sverges krigshär lära
Såleds köra julen ut,
Att vår frihet och vår ära
Icke slutas må med Knut.

Tillika kringspriddes under namn af »*Reflexioner öfver krigsdeklarationen 1741*», en smygskrift, som man trodde författad af kanslirådet Bahr. Den ogillade besagde åtgerd såsom *onödig, emedan Ryssland velat bibehålla freden; — och såsom oberättigad, ty man hade ej kunnat bevisa, att Sinclairs mord varit tillställdt af ryska regeringen.* Författaren fortfor: *rätta orsaken till kriget är icke någon annan än vissa personers högmod och äregirighet. Obetänksamheten af hela företaget och tomheten af det myckna skrytet kunna dessutom båda delarna tydligen inses äfven deraf, att redan nu och blott 4 månader efter krigsförklaringens afkunnande hafva de angripande svenskarna ingått stille-*

stånd och det utan att hafva vunnit en enda fördel. Flere dylika skrifter spriddes kring landsorterna och uppretade tänkesättet. Hattpartiets ledare, hvilka dessutom kände finska härens bekymmersamma läge, blefvo oroliga; men sökte, som berättadt är, att för den stora allmänheten dölja verkliga förhållandet, och de månadernas tidningar hade om svenska krigshären och dess företag ganska litet att förkunna. Vi veta ock, huru Lewenhaupt sökte i det längsta hålla icke blott allmänheten utan ock både konung och regering i okunnighet om härens beklagliga tillstånd.

Fredrik visste dock att i hemlighet skaffa sig tillförlitligare underrättelser, nämligen, genom en ung officer, hvilken från hären postdagligen skref till kammartjenaren och dåvarande gunstlingen Stiern [1]). Äfven inom rådet blef slutligen misstroendet mot Lewenhaupt så stort, att man ej mer litade på hans uppgifter, utan, som berättadt är [2]), skickade öfverste Marks v. Würtemberg till hären för att med stöd af egna iakttagelser anskaffa närmare upplysningar. Af hvad sorglig beskaffenhet dessa blefvo, har läsaren ur föregående berättelser inhemtat. Sanna förhållandet blef också mer och mer kändt, och bland landets kunnigare personer började något hvar att frampå sommaren 1742 ana, t. o. m. förutse, att det oupphörliga och brådskande återtåget skulle sluta med en snar och nästan oundviklig förlust af hela Finnland. Verkligheten bekräftade snart denna aning och tillika vigten af de afstyrkande råd, Mössorna gifvit; och man harmades fördenskull så mycket mer öfver det sätt, hvarpå Gyllenborg hade först ur Horns händer tillryckt sig regeringstömmarna, och sedermera sjelf fört dem. Både det ena och andra blef af Dalin beskrifvet i följande korta vers:

---

1) Stundom skrifves Stirrn.
2) 35. 206.

DE BÅDA KUSKARNA.

»Hör Lasse kusk!» sad' kusken Pelle,
»Du kör, men kommer ej ur ställe;
»Du gör som kusk platt intet gagn;
»Stig af! jag köra vill allena.» —
Han körde; men det börja' skena,
Att Hin tog vid båd' häst och vagn.

Äfven konung Fredrik blef både oroad och förbittrad. När man slutligen fordrade hans samtycke till härens dagtingan vid Helsingfors, utgöt han sin förtrytelse i följande för hans både tänkesätt och språk-kunskap betecknande rader: *jammez roy au monde a donne des ordre a larme de capituler ensi je ne serai pas le premier ensi les qui ont fait la guerre peuvent capituler sans moi* [1]). Han måste dock slutligen beqväma sig att underteckna det ifrågavarande bifallet.

Med växande oro hade Hattpartiets ledare hört återljuden af dessa tänkesätt och sett de efter hvarandra snabbt annalkande farorna af härens undergång, Finnlands förlust och nästa riksdags efterräkningar. Det var med anledning häraf, som man ändtligen i Juli 1742 beslöt afsätta Lewenhaupt och Buddenbrock, och i sammanhang dermed att på dessa herrar hälfva skulden till krigets olyckliga utgång. Det blef ej sista gången, som yrande statsmän först tillställde ett krig, så orimligt, att det måste misslyckas, och sedermera skyllde misslyckandet på de verkställande generalerna. Så beslöt man också nu att göra nämnde fältherrar till de syndabockar, hvilkas bestraffning skulle försona det uppretade folket och om möjligt afleda eller försvaga de anfall, som man förutsåg skulle vid nästa riksdag göras mot hela Hattpartiet, och i synnerhet mot krigets upphofsmän.

---

[1]) *Aldrig i verlden har en konung befallt sin här att dagtinga, och jag ämnar icke blifva den förste. De, som hafva fört kriget, må också mig förutan dagtinga.*

I sjelfva verket beredde sig ock Mössorna till en dylik räfst, och våren 1742 höllo deras ledare hvarjehanda sammankomster, mest på Ture Bielkes egendom utanför Stockholm [1], hvarest man såg om hvarandra Düring, Fuchs, Spens och Åkerhielm samt den ur ryssk fångenskap nu mera befriade K. H. Wrangel. De kunde räkna på starkt understöd af landtadeln, serdeles den från rikets södra orter; likaså och än mer af prester och bönder, hvilka båda stånd vanligtvis hyllade fredspartiet. Äfven de flesta städernas innevånare hyste numera samma tänkesätt, och t. o. m. Stockholms borgerskap, hvilket förut hållit sig till Hattarna, blef öfver det olyckliga och ömkliga kriget högligen förgrymmadt.

Under dessa tänkesättets omvexlingar framstod ett mycket talande bevis på den otyglade känslans och den lössläppta inbillningskraftens förmåga att villseleda till öfverdrifter, till misstag, till orättvisor, än åt ena, än åt andra hållet; villseleda icke blott den enskilde, utan, genom honom och genom hans snille och värma, äfven andra, äfven hela menigheter. Så och i sin hänryckning såg skalden Hesselius vid krigets utbrott inga faror, utan blott en lysande rad af segrar och landvinningar. När i Augusti 1741 lifgardet afseglade till krigsskådeplatsen, helsade han det ock med en afskedssång, hvari befäl och manskap förklarades för *Manhems tappre hjeltar*, för *raske Svea män, hvilkas dygd ingen kunde svärta;* och han förespådde *dessa krigare först många segrar* och att sedermera

. . . . lagerkrönte,
Och för dygd med ära lönte
Komma lyckligt hem igen.

Dessa och många dylika och än högstämdare verser bidrogo utan tvifvel till det sanslösa öfvermod, som utmärkte dåtidens tänkesätt och åtgerder, likaså till

[1]) Troligen Tureholm, fordom Gäddeholm.

de öfverdrifna anspråk, hvilka allmänheten fästade vid dessa krigare och vid deras blifvande bragder. Det var den 27 Augusti 1741, som lifgardet afseglade från Stockholm och dervid helsades med nämnde sång. Icke fullt 13 månader derefter eller den 16 September 1742 återinseglade i Stockholms hamn samma regemente; men utan segrar, utan lagrar, utan välkomsthelsningar, tvärtom föremål för en ovilja, en förbittring, som voro så mycket högre, så mycket obilligare, som de föregående förhoppningarna varit öfverdrifna. Som taleman för dessa sednare och klandrande åsigter framstod nu en annan sångare, hvilken, äfven han, var blind för verkligheten, nämligen för de många svårigheterna, och dessutom glömsk icke blott af gardets lidanden, det hade räknat 549 döda och 654 sjuka, utan äfven glömsk af troppens oförmåga att under en anförare, sådan som Lewenhaupt, kunna någonting uträtta; en sångare, som, hänförd af fosterländsk smärta och harm och tillika af en otyglad inbillningskraft, såg i hela regementet endast en samling förrädare eller mesar. Troppen blef ock vid sin hemkomst af honom mottagen med en smädedikt, i hvilken det påstods, att

Gardes-gossar all, Hafva hjelpt på fall
Svea land och hela riket. — —
Visat ringa mod, Sparat lif och blod
Spelat gäck för alla ryssar
Och förtjent blå påke-kyssar.

Serskildt angrepos regements-befälets herrar [1]), och tillika några medlemmar af den fordna lagercrantzska fritroppen, t. ex. Björnberg (*»den styfva Nalle»*) och Stierneld, (han som *»pockade på eld och stjernor»*). Sångens två sista verser voro af följande innehåll:

---

[1]) Öfversten O. R. Wrangel, hvilken personligen påpekades, hade dock tjenstgjort i fälttågen 1700—1709 och 1718, och under finska fälttåget 1742 varit bland dem, som näst Bousquet och Buddenbrock mest talade mot de nesliga återtågen.

Vi ock ganska grannt Ha' oss här bekant,
Att er dater varit slätta;
Fast uti vår stad I på vaktparad
Efter vanligheten sprätta.
Fastän rädd om lädret, Näsan högt i vädret
I på Kastenhof[1]*) er sätter*
Och af kronans pung, Som ej mer är tung,
Edra tomma magar mätter.

Borgargossar blå, Som ha' lust att stå,
Om det en gång skinnet gäller,
Låt oss allihop Hvar en gardes-glop
Ge en örfil, så det smäller!
Ingen inqvartering, Eller nå'n förtäring
Skall man gifva slika mesar.
Vill det gälla mer, Innan kort man ser,
Att vårt borgerskap sig reser.

Otvifvelaktigt är, att dessa och dylika verser hafva hos den stora hopen bidragit till uppglödgning af det lågande hat, som sedermera icke kunde släckas förr än med Lewenhaupts och Buddenbrocks blod.

Sist beskrifna sång visar för öfrigt en hufvudstadens och i synnerhet borgerskapets sinnesstämning, som har några rätt märkliga jemnförelse-punkter med den af år 1789.

Genom hemkomna soldater och matroser samt genom hvarjehanda partilöpare fick slutligen sjelfva allmogen någon, ehuru ofta vanställd kunskap om dessa förhållanden och derigenom också anledning till oro, till missnöje, till förbittring; äfven till åtskilliga egna åsigter, stundom sanna, stundom förvända; allt efter arten af de rykten, som spriddes kring landet, och åhörarnas förmåga att dem bedöma. Bönderna visste, t. ex. att krigspartiet hade sin förnämsta styrka på riddarhuset, och att konungen, sig sjelf lemnad, önskat bibehålla freden. Till följe deraf hördes några bland dem knotande omtala, *huru adeln ensam vore orsak till kriget; — huru adeln med flit detsamme*

1) Ett då varande kaffehus.

tillställt för att kunna genom gerder utsuga böndernas pengar och genom rekryteringar aflägsna böndernas söner, och sedermera utan hinder undertrycka hela det värnlösa bondeståndet; — huru bönderna borde i dess ställe utrota all adel; — huru Sverge borde styras af en konung och icke, såsom nu, af många herrar. På några ställen hade allmogen äfven fått spaning derom, att flere deras egna ombud låtit vid riksdagen 1741 genom mutor förleda sig att rösta för kriget. Förbittringen blef stor, serdeles i Dalarna, hvarest man till och med redan 1742 ville undandraga sig hvarje ytterligare deltagande i finska fejden.

Sådana voro de tänkesätt, de missnöjen, som under fortgången af nämnde krig utbildade sig hos många Sverges innevånare. Den rigtning, i hvilken de sedermera leddes, blef till icke ringa del bestämd af Lagercrantz, hvilken lyckades återvinna sin frihet på sätt, nedanstående berättelse visar [1]).

ANDRA KAPITLET.

RÄTTEGÅNGEN MOT LAGERCRANTZ.

Vi minnas Lewenhaupts missnöje med Lagercrantz och orsakerna; — *de hemliga*, harmen öfver det större förtroende hos regeringen, det större inflytande hos krigsbefälet, som Lagercrantz åtnjöt, samt denne sednares benägenhet för hertigen af Holstein; — och de *uppenbara*, tilltagen i Moskwa, de på eget bevåg öppnade underhandlingarna om fred och tronföljd, och allra mest de lemnade ofördelaktiga

---

[1]) Danska och preussiska min. bref. — Säfstaholm. Riksdagshandl. 1727—1748. Folio. Öfver-fältl. Liljewalchs samlingar. Hiärnes Lefverne och anteckningar. Vetenskaps Akad. bibliotek. Voltemats anekdoter. En gammal Visbok i Författarens bibliotek. Uppsala. Sticrneldska samlingen.

beskrifningarna öfver såväl svenska härens tillstånd som Lewenhaupts egen person. Vi minnas ock, huru till följe af dessa omständigheter Lagercrantz fängslades och fördes till Stockholm [1]). Vid framkomsten blef han mottagen med stor ovilja och satt i ett fönstergalleradt fängelse; just samma rum, i hvilket man ungefär ett år förut insatt Johan Gyllenstierna, sedan denne blifvit genom Lagercrantz ertappad och häktad.

I början var, som nämndt är, behandlingen mycket sträng. Lagercrantz kunde blott medelst små blyerts-bref eller tecken genom fönstret underhålla någon gemenskap med sina vänner, förnämligast tvänne hans svågrar vid namn Peter och Julius Silfversköld. Han var sjelf mycket orolig, och det icke utan skäl. *Jag har*, skref han till en bland sina förtrogna, *jag har stora anledningar att frukta för både fransyska och holsteinska partierna. Begge hafva mig fast; ty jag är vid begge bunden genom erhållna penningar.* En annan gång hette det: *jag motser med förskräckelse hvarje post från Finnland; ty Crepy*, (det var en fransysk ofta begagnad mellanlöpare), *kan när som häldst störta mig i olycka; en sak, som endast baron Anders*, (Anders J. v. Höpken) *mägtar i någon mån förekomma.* Äfven fruktade han för ovänner inom finska hären, nämligen Lewenhaupt, men i synnerhet Buddenbrock och major Liewen. Han ansåg sig stundom vara en alldeles *olycklig och förlorad man;* t. o. m. så, att han tänkte på rymning. Stundom åter lifvades hoppet. *Kunde jag*, skref han gång på gång, *kunde jag blott blifva fri och få tillfälle att tala vid menniskorna, skulle nog allt blifva godt igen.* De personer, på hvilka, utom besagde slägtingar, han mest räknade voro, A. J. v. Höpken, som likväl icke hade hans fulla förtroende, samt Wrede, (Henrik Jakob?) och i synnerhet holsteinska sändebudet Pechlin. Genom dessas och andras förord, blef ock fängelset mildradt,

---

[1]) 35. 201—203.

så till vida, att han fick mottaga besök af sina vänner och derigenom tillfälle att arbeta på sin befrielse.

Emedlertid hade till afdömande af hans mål blifvit nedsatt en kommissjon med Karl Cronstedt till ordförande. Anklagelse-punkterna voro de ofvan uppgifna. Lagercrantz försvarade sig med mycken käckhet samt med understöd af Höpkens både snille och penna. Snart ljusnade ock utsigterna och det så betydligen, att Lagercrantz började föra högt språk och förklarade sig numera icke vilja mottaga friheten, i fall den som en nåd honom erbjödes; *ty*, hette det nu, *jag vill dömas och frikännas af de snart sammanträdande ständerna*. Häfdaforskningen har ännu icke hunnit utreda de underhandlingar och öfverenskommelser, hvilka ledde först till hans personliga frihet och sedermera till hans fullkomliga frikännelse. Några gissningar kunna dock vågas. Lagercrantz låg djupt inne med både franska och holsteinska ligorna och hade dessutom haft tämligen nära förbindelser med så väl konungen, som Mössorna. Troligt är, att intetdera partiet vågat till förtviflan drifva en man, så slug, så tilltagsen och tillika i allas hemligheter så invigd, att han genom dessas uppenbarande kunde tillfoga hvilket som häldst bland dem mycket obehag. Troligt är ock, att han framkastat dylika hotelser. Hvad serskildt Hattarna angår, så berättas från flere håll, att det var nu och genom honom, som den plan uppgjordes, att på Lewenhaupt och Buddenbrock vältra skulden till krigets olyckor; en plan, genom hvilken å ena sidan Lagercrantz fick hämnas på dessa sina fiender, och å den andra Hattarnas ledare kunde från sina personer afleda åtminstone en del af det allmänna missnöjet. Fördenskull och slutligen, är det äfvenledes troligt, att sistnämnde ledare velat befria honom, dels af tacksamhet för räddningsplanen, dels för att vid utförandet få begagna uppfinnarens hjelp. Också hördes denne redan nu utfara med mycken bitterhet mot Lewenhaupt samt beskrifva Buddenbrocks åsigter så-

som galna och denne sjelf såsom orsaken till nederlaget vid Willmansstrand; hvarjemnte Lagercrantz längre fram med råd och dåd deltog i den rättegång, som anställdes mot besagde generaler. Dessa omständigheter gjorde naturligtvis Hattarna angelägna om hans frikännande. Å en annan sida åtnjöt han mycket beskydd af det inom alla samhällsklasser mäktiga parti, som ville hafva hertig Karl Peter Ulrik till tronföljare, och i hvilkas ögon Lagercrantz var den åsigtens kanske kraftigaste befordrare. Å en tredje sida skyddades han ock af Stockholms lägre befolkning, inför hvilken han vetat framställa sig som en martyr för sin kärlek till så väl den efterlängtade freden som den efterlängtade hertigen af Holstein, hvarför ock inom dylika kretsar röster hördes, som ville med våld befria en sådan, som man sade, fredens, fäderneslandets och den blifvande tronföljarens vän. Och slutligen; ju mer under våren och sommaren 1742 oviljan växte mot den overksamme och oskicklige Lewenhaupt, desto mer växte ock deltagandet för den af honom anklagade och fängslade Lagercrantz. Till följe af så många och vigtiga omständigheter blef denne inom kort, dock mot borgen, ställd på fri fot, också derföre, att vid den snart inträdande och vådliga riksdagen Hattpartiet skulle utan något hinder kunna begagna sig af hans stora och mångfaldigt pröfvade verksamhet [1]). Längre fram blef han helt och hållet frikänd.

---

[1]) Danska min. bref.

TREDJE KAPITLET.

FÖRBEREDELSER TILL RIKSDAGEN 1742—1743.

Redan i början af 1742 insågo många kunnigare personer nödvändigheten af en riksdag; ty, om kriget skulle fortsättas, behöfde man nya gerder, och sådana kunde blott ständerna bevilja; — och, om fred skulle slutas, måste man på ständernas år 1741 föreskrifna fredsvillkor [1]), nedpruta mycket, ja allt, och dertill hade endast ständerna, nya sammankallade ständer, rättighet. Följaktligen funnos många, ganska många, som ropade efter riksdag; men de, som ropade emot, voro ej heller få. Dessa sednares skäl, dels föreburna dels verkliga, voro: riksdagens dyrhet, — ständernas sist yttrade önskan att ej förrän i laga tid d. v. s. efter tre år blifva omigen sammankallade, — farhågan, att ett riksmöte skulle nedslå härens och öka fiendens mod, — Gyllenborgs, Lewenhaupts och i allmänhet Hattarnas fruktan för efterräkning, — Frankrikes farhåga, att en ny riksdag skulle störta Hattarna och med dem Frankrikes inflytande, — slutligen ock konung Fredriks önskningar, förestafvade, af fröken Taube, hvilken, sade man, hade blifvit af Frankrike köpt med stora summor och lockad med lysande utsigter för sin son. Men alla dessa personliga eller ensidiga motskäl nedsjönko till obetydlighet i jemnförelse med den stora och tvingande nödvändigheten att skaffa sig ständernas bifall till antingen de gerder, som måste påbjudas, eller de fredsvillkor, som skulle föreslås. Vintern och våren 1742 höllo ock rådsherrarna många öfverläggningar härom. Åkerhielm ingaf ett betänkande af innehåll, *att Sverge icke mägtade längre uthärda kriget,*

---

[1]) 35. 135—137.

utan måste hafva fred; — att Ryssland skulle troligtvis hvarken godvilligt antaga ej heller med vapenmagt kunna tvingas att antaga icke ens de för Sverge minst fördelaktiga fredsvillkor, som riksdagen 1741 föreskrifvit; — ytterligare, *att icke regeringen, utan endast riksens ständer hade magt att nedsätta samma villkor; — och att alltså riksdag måste sammankallas, och att detta borde ske ju förr desto häldre, ty med hvarje dag och hvarje framsteg växte ryssarnas anspråk.* Lagerberg och Wrangel instämde, likaså flertalet. Men Gyllenborgarne och Cederström afrådde och lyckades få saken uppskjuten, tills man hunnit inhemta närmare underrättelser om härens och försvarsverkets tillstånd. Dessa erhöllos och voro af oroande beskaffenhet. Folk behöfdes till förstärkande af finska hären och till skydd för svenska kusterna; men den stora folkbristen lät allestädes känna sig. Penningar behöfdes till så väl sold som utrustning; men penningebristen var lika stor, och banken till och med under Fredrik Gyllenborgs ledning vägrade gifva något ytterligare lån. Åkerhielm, Löwen, Ehrenpreus och flere andra rådsherrar yrkade ock fortfarande på ständernas snara hopkallande. Med enträgen begäran om samma sak vände sig äfven många andra till Gyllenborg personligen; ty man visste, att det var han, som stod i spetsen för motståndet. Hans belägenhet var ock mycket oroande. Hán fruktade icke blott Mössorna utan äfven sitt eget parti; nämligen att detta, missnöjdt med hans svaghet och olycka, skulle återkalla och i spetsen för regeringen insätta Tessin; hvarföre ock Gyllenborg tidtals ämnade skydda sig genom en slags försoning med konungen och med Mössorna. Men knappt blef denna hans tanke, hans möjliga afsigt anad, förrän han fick mottaga namnlösa bref, hvilka t. o. m. hotade med döden, i händelse han tillät sig någon dylik omkastning. I sitt vankelmod liknades han vid en person, som, syftande än på den ena än på den andra stolen, slutligen satte

sig ned mellan dem båda. Mest af allt fruktade han Mössornas efterräkning och kunde derföre i det längsta icke öfvertalas till riksdag. Men i Maj 1742 utbröt det mindre dalkarls-upploppet, nämligen då de ny-skrifna rekryterna icke ville segla öfver till Finnland. Oordningen dervid var så våldsam och hotande, att Gyllenborg och några de förnämsta Hatt-ledarna knappt vågade sig ut på gatan. Dagen efter detta uppträde eller den 17:de Maj samlades rådet, och nu och under ledning af Ehrenpreus, Lagerberg, Löwen och Wrangel blef beslutet om riksdagens sammankallande ändtligen fattadt; ehuru Cederström och Johan Gyllenborg talade deremot. Karl Gyllenborg biföll visserligen, men med bäfvan. *Han är*, skref franska sändebudet, *han är af ångest mer död än lefvande;* och det preussiska omtalade, *huru han velat för sin säkerhet inkalla troppar till hufvudstaden.*

Riksdagen utsattes till den 20 Augusti och till dess bevistande kallades, utom vanliga riksdagsmän, äfven ombud från krigsbefälet, både det hemmavarande och det i Finnland.

Vanliga riksdags-förberedelser och värfningar kommo snart i gång. Mössorna ansågo sig dock hafva föga behof af sådana åtgerder; ty i hela landet var befolkningen mycket uppretad mot Hattarna, till följe af riksdagen 1738, krigsbeslutet 1741 och det ömkliga sätt, hvarpå kriget sedermera blifvit fördt. Öfverallt framkastades ord i sådan rigtning samt gäckerier öfver det bekanta uttryck, med hvilket Tessin hade tillförene hånat freden såsom *ett nesligt stillasittande och en blygsam hvila* [1]). Man tog för afgjordt, att Mössorna skulle erhålla stor öfvervigt på riddarhuset och än mer i prest- och bondestånden.

Naturligtvis sökte Hattarna att till den väntade striden skaffa sig vänner och försvarare, och Henning Gyllenborg sändes kring landet för att uppköpa full-

---

[1]) Se 34. 114.

magter. Till förra riksdagen hade han lyckats anskaffa 300 dylika, men nu återkom han blott med 15; så förändrad hade sinnesstämningen blifvit. Många trodde sig förutse, att en ny hvälfning skulle återföra Mössorna till statsrodret. Alla förutsågo en stormig riksdag, och många högre ämbetsmän begärde tillstånd att derifrån uteblifva [1]).

FJERDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1741—1743.

RIKSDAGENS ÖPPNANDE SAMT VAL AF LANDTMARSKALK OCH HEMLIGT UTSKOTT.

Den 20 Augusti öppnades riksmötet, och för den predikan, som dervid skulle hållas, hade man till text utsett Zach. 8: 16, 17. *Detta är det i göra skolen: hvar och en tale sanning med den andra och dömer rätt och skaffer frid i edrom portom.*

De för Hattpartiet redan förut dystra utsigterna mörknade mer och mer. Det hade på riddarhuset blott ett mindre antal vänner, och dessutom inga bättre försvarare än Coyet, Cronhiort och Henrik Wrede. Sakerna gingo derefter, och partiet förlorade under riksdagens början nästan hvarenda strid.

Första vigtiga frågan blef, som vanligt, den om landtmarskalk. Mössornas önskningar voro i förstone delade mellan presidenten Palmfelt och öfverste-löjtnanten Ungern-Sternberg. Ledarne lyckades dock åstadkomma en förening på så sätt, att man lofvade insätta Palmfelt i rådet, hvaremot han och hans vänner lofvade rösta på Ungern-Sternberg, hvilken, så hoppades

---

[1]) Danska och franska min. bref samt Rådsprotok. sommaren 1742.

man, skulle genom en sådan enhällighet få betydlig öfvervigt.

Hattarnas enda hopp hvilade på Tessin. Denne nu mera blifven riksråd, borde följaktligen icke till landtmarskalk föreslås, allra-minst af Gyllenborgs parti, hvilket vid riksdagen 1731 hade med envishet drifvit och till en del äfven genomdrifvit den åsigten, att, emedan riksrådets ämbets-åtgerder skulle af ständerna granskas, borde ingen bland riksrådets medlemmar få väljas till landtmarskalk. det vill säga till ordförande i den domstol, Hemliga Utskottet, som skulle verkställa samma granskning [1]). Men 1731 ville Gyllenborgs parti genom en dylik åsigt stänga motståndaren riksrådet Horn från hvarje framtida utsigt till landtmarskalks-platsen. Nu 1742 deremot ville samma parti framhjelpa vännen, riksrådet Tessin, till samma plats; och man lät den fordna grundsatsen falla. Orsaken hvarföre man ville framtruga just Tessin, var den, att inom hela ligan fanns icke någon annan person, hvilken kunde med hopp om framgång till den vigtiga platsen föreslås. Just som riksmötet skulle öppnas, kom han ock från Frankrike tillbaka till Stockholm, och begick derstädes och med en viss offentlighet nattvarden samt förklarade, att han icke ville blifva landtmarskalk. Så i det ena som andra ville dock ovännerna se blott skenhelighet, jagt efter folkynnest, tillgjord blygsamhet, m. m., och de trodde sig veta, att han i hemlighet eftersträfvade platsen, och att för sådant ändamål Hattarna och Frankrike utdelade dryga summor [2]). Misstanken fick ökad fart derigenom, att unga officerare af Hattpartiet tilläto sig häftiga hotelser mot några personer, som ämnade rösta på en annan. Af dessa omständigheter sammanlaggda drog man den slutsats,

---

[1]) Se **34.** 8—9.

[2]) Enligt ett franskt min. bref skulle dock Tessin tvingas att mot sin vilja blifva landtmarskalk.

att Tessins likgilltighet var låtsad; nämligen i afsigt att framställa Hattpartiet så svagt och hjelplöst, att Mösspartiet, troende sig i alla händelser försäkradt om stor öfvervigt, skulle dela sina röster mellan Palmfelt och Ungern-Sternberg, och att Tessin möjligtvis skulle på så sätt och genom de enigt sammanhållna Hattarna vinna seger. Men planen, om den förefanns, misslyckades. Mössorna, varskodda genom erfarenheten och uppretade genom officerarnas hotelser, höllo sig tätt tillsammans och fingo understöd af många, som väl i öfrigt gynnade Hattpartiet, men voro personliga ovänner till Tessin. När valet anställdes, erhöll Ungern-Sternberg 360, Tessin 144 röster. Att denne sednare fick ett så stort antal, tycktes bevisa, att Hattarna ganska väl visste, det han oaktadt sina framkastade ord om likgilltighet, om afsägelse, ämnat mottaga uppdraget [1]). Man trodde sig äfven sedermera upptäcka än flere bevis på en dylik afsigt, till följe hvaraf aktningen för hans person blef hos många betydligen förminskad.

Adeln hade emellertid fått till ledare en bestämd anhängare af Mösspartiet. Till talmän i prest- och borgare-stånden voro Hattarna, erkebiskopen Erik Benzelius och justitie-borgmästaren Aulævill, nästan sjelfskrifna till följe af sina sysslor och af gammal vana; och i bondeståndet likaså den tvetydige Olof Håkansson till följe af snille, inflytande och häfd från föregående riksdag.

Efter valet af landtmarskalk förekom som den nästa vigtigare riksdagsfrågan valet af medlemmar i Hemliga Utskottet. Ehuru prest- och borgare-stånden hade fått Hattar till talmän, och ehuru Frankrike lät utdela mycket penningar, erhöllo dock vid nämnde val Mössorna en bestämd öfvervigt inom prest- och bonde-stånden och än mer på riddarhuset, samt ett

---

[1]) Se dock förra noten!

ej obetydligt antal anhängare också inom borgare-ståndet. Vi nämnde bonde-ståndet, hvilket förut icke haft säte och stämma i besagde Utskott. Saken var den, att Mössorna för att begagna, och Hattarna för att blidka nämnde stånd, medgåfvo detsamma rättighet att för denna riksdag och vid behandlingen af flere förekommande ärender få liksom de andra ofrälse stånden ditsätta sina 25 ledamöter; en åtgerd, som än mer ökade Mössornas öfvervigt. Med anledning af föregående riksdagars principalats-strider [1]), sökte dessutom ständerna att medelst ett nytt förhållningsbref inskränka Hemliga Utskottets magt, och att på mer bestämdt sätt än förut ställa det såsom beroende ombud under dess principaler, ständerna. Vi minnas ock det slösande sätt, hvarpå Hemliga Utskottet 1741 hade på statens bekostnad gifvit åt sina partivänner både många och dryga belöningar [2]). Varnade häraf, sökte nu ständerna att likaledes sätta gränser för en så orättvis och olaglig frikostighet.

Redan de första helsningarna hade sin märkvärdighet, sin betydelse. Det tal, Gyllenborg å styrelsens vägnar höll till ständerna, sysselsatte sig nästan lika mycket med sorgebetygelser öfver Ulrika Eleonoras frånfälle som med rikets allmänna ärender; och när desse sednare måste beröras, skedde det medelst att omtala, hurn *för krigets utförande hade blifvit både till lands och sjös utrustad en krigsmagt så talrik, och till dennas underhåll vidtagna anstalter så tillräckliga, att man kunnat hoppas på en med Guds hjelp lycklig utgång.* Dessa ord inneburo ett försök att få ansvaret för de timade olyckorna vältradt från krigets tillställare och på generalerna. Om rikets dåvarande tillstånd gjorde Gyllenborgs tal blott den anmärkning, *att genom stora förändringar, så i Norden som annorstädes, sväfvade sakernas belägenhet*

---

1) 33. 30, 31, 47—50. 34. 186, 187, 194.
2) 35. 142—144.

till större delen i »ovisshet»; med så lätta ord öfverhalkades den iråkade förfärliga olyckan. Ytterligare uppmanade Gyllenborg ständerna till *endrägt* och till så *stor skyndsamhet som möjligt;* begge råden påtagligen gifna i afsigt att förekomma den befarade efterräkningen. Men att en sådan skulle komma att anställas, förebådades tämligen tydligt af det svar, som landtmarskalken Ungern-Sternberg å ständernas vägnar aflät; ty detta omtalade, huru *riket hade råkat i den olyckliga belägenhet, som Hans Majestät konungen beständigt fruktat och länge sökt afvända; — huru ständernas sammanträde vore af stor vigt, emedan man derigenom kunde komma i tillfälle att utplåna de falska färger och vederlägga de tvetydiga underrättelser, som lockat oss i olyckan; och huru detta vore nyttigt, om också dervid vår hittills rådande »ovisshet» skulle förvandlas till en sorglig »visshet».* Med anspelning på de bekanta orden från 1738, tillade han: *vi hafva förlorat ett för oss hedrande* ***stillasittande*** *och en för oss* ***nyttig hvila****, och vi betrakta detta såsom ett Guds straff öfver ett syndigt och förderfvadt land.* Hvad på detta ingångsspråk, denna begynnelse skulle följa, var ej svårt att förutse.

FEMTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FRÅGORNA OM EFTERRÄKNING MED KRIGETS TILLSTÄLLARE, OCH OM UPPRÄTTELSE ÅT DE ÄMBETSMÄN, SOM AFSATTES 1739.

Vi komma nu till en vigtig historisk företeelse; nämligen den mot Hattarna tillämnade efterräkningen för riksdags-uppträdena 1738 och 1739, krigsbeslutet 1741 och krigets utförande 1741 och 1742. Mössorna

och en stor del af svenska folket sökte oupphörligen att framtvinga, Hattarna lika envist att afböja hvarje dylik undersökning, och dessa deras inbördes sträfvanden och dervid begagnade medel utgöra en vigtig beståndsdel i hela den sednare frihetstidens historia. Man kan säga, att tvisterna i början af riksdagen 1740 och 1741 voro ett förespel, till hvad i denna väg komma skulle. Det var dock först under riksdagen 1742, som den egentliga kampen utbröt, och nedanstående kapitel skola om dess märkligaste uppträden gifva en kort beskrifning. Huru i öfrigt den långa striden slutades, d. v. s. huru för att skydda sig mot besagde och andra efterräkningar Hattarna år 1772 hjelpte till att genomföra konungamagtens utvidgning, detta tillkommer sednare tiders häfdatecknare att beskrifva.

Såsom de vigtigaste föremålen för ständernas öfverläggningar framstodo vid riksdagens början trenne frågor; nämligen: 1:o) om krig eller fred; 2:o) om efterräkning med krigets upphofsmän och ledare; och 3:o) om upprättelse åt de 1739 afsatta ämbetsmännen.

Första frågan, nämligen den om krig eller fred, var väl den vigtigaste; men upptog i början ständernas tid mindre, än man bort vänta. Orsakerna kunna dock anas. Hela Finnland var förloradt, och dess återeröfrande under loppet af 1742 en fullkomlig omöjlighet; ty alltför sen var årstiden och alltför stor den vanmagt, den oenighet och det missnöje, som rådde inom Sverige. Dertill kommo åtskilliga redan nu framskymtande och hvarandra korsande planer och förhoppningar; t. ex. att vinna fördelaktig fred genom att till tronföljare välja någon bland ryska kejsarinnans slägtingar inom holsteinska huset; —

eller att till stridens fortsättande vinna hjelp, antingen Frankrikes eller Danmarks, det förras genom att till tronföljare välja dess skyddling, pfaltsgrefven af Birkenfeld; det sednares genom att välja dess kronprins, sedermera blifvande konung Fredrik den femte. Dessa och flere andra sinsemellan stridande åsigter förorsakade villervalla och vankelmod hos både allmänheten och regeringen, och det till så hög grad, att man rörande krig och fred icke kom sig för med att vidtaga och fullfölja några kraftigare beslut, hvarken i ena eller andra rigtningen. Härtill bidrogo ock de två andra frågorna, nämligen om upprättelsen och efterräkningen, hvilka nära berörde en mängd partiers och personers ömtåligaste förhållanden, och derföre ryckte en stor del af uppmärksamheten från allmänna och till mer enskilda föremål och önskningar; Mössornas att vinna upprättelse och hämnd, — och Hattarnas att bibehålla redan vunna fördelar och platser. Dessa ömsesidiga och häftiga känslor måste snart nog till förgrunden af riksdags-skådespelet framskjuta frågorna om upprättelse och efterräkning.

Vi börja med frågan om upprättelsen; nämligen åt de ämbetsmän, som år 1739 eller 1741 blifvit afsatta; en Bonde, Bielke, Arckenholtz, Bahr, Kocken, Mathesius, m. fl. Upprättelsen begärdes af dem sjelfva och af deras partivänner, och man fordrade för sådant ändamål öppet framställande och oväldig granskning af de skäl, som legat till grund för afsättningarna. En sådan undersökning hade redan 1739 blifvit af Mössorna begärd, men af Hattarna förvägrad, det sednare på grund af det föreburna skäl, att *rikets säkerhet icke tilläte yppa hemligheterna af då pågående underhandlingar och statsförbindelser.* — *Men,* sade nu Mössorna, *nu år 1742 äro dessa tidsomständigheter förbi och dessa statsförbindelser upplösta; nu*

kunna derföre utan minsta fara alla 1739 års förhållanden framdragas, och nu bör ock svenska folket få veta, hvilka de så kallade hemliga och vigtiga skäl voro, för hvilkas skull de fredliga rådsherrarna afsattes; — och, tillade andra, *om skälen befinnas ogilltiga, böra besagde herrar njuta upprättelse och återbekomma sina sysslor.* Dessa påståenden sammanflätade sig snart med efterräkningsfrågan, om hvilken vi här nedanföre skola tala. Hattarna motarbetade naturligtvis den begärda undersökningen, väl vetande, huru svaga, huru alldeles otillräckliga deras begagnade skäl varit. De önskade alltså förlikning, och på förslag af Rutger Fuchs blef Bielke snart befriad från den dom, hvarmed ständerna hade 1741 [1]) utestängt honom från Stockholm och fråntagit honom det 1739 beviljade underhållet [2]). Äfven Mathesius och Arckenholtz kommo på fri fot, såsom förbemäldt är; till och med att Henning Gyllenborg föreslog och adeln medgaf, det Güntherfelt och Adlerstedt, som vid riksdagen 1739 blifvit från riddarhuset uteslutna, skulle der åter upptagas. Men frågan om en allmännare och större upprättelse blef tills vidare skjuten åt sidan, till följe af de häftiga och oroande uppträden, som utmärkte tiden från September 1742 till Juli 1743. Om dess återupptagande framdeles.

Vi vända oss nu till frågan om efterräkningen. Denna var af två slag; den ena åsyftade krigets tillställare, den andra dess verkställare. Den sednare, efterräkningen med generalerna, förorsakade ingen svårare tvist partierna emellan. Mössorna fordrade den i sin vrede, och Hattarna beviljade den i sin förskräckelse, och tillika, som antydt är, i beräkning att sålunda från sig afleda en del af det miss-

---

1) 35. 97.
2) 34. 209.

nöje, kriget förorsakat. Rättegången mot nämnde generaler blef ock genast börjad och skall jemnte sin fortsättning framdeles beskrifvas.

Ojemnförligt kinkigare blef frågan om efterräkningen med krigets tillställare; ty denna gällde hela det då herrskande Hattpartiet, och främst dess ledare. Sinnesstämningen blef mot dessa herrar än mer uppretad genom flere nya kring landet utspridda skrifter. En sådan, uppsatt i stränga men värdiga ordalag, ansågs härröra från Nolcken, och framlade i 18 punkter en lista öfver de fel, som regeringen eller fältherrarne begått från och med troppsändningen 1739 och till slutet af fälttåget 1742. En annan skrift kallades: *Proclama till sammankallande af de bedröfliga sanningar, som Sverige fått erfara genom pipare-kompaniet* (Hattarna). Ordalagen och framställningssättet utmärkte sig genom djerfhet och förbittring. Det hette t. ex. *att Gyllenborg och hans löpare hade alltsedan 1727 sökt bilda sig ett eget parti; — att han dertill begagnat penningar och grofva dikter; — att han och hans vänner beljugit Sveriges fordna öfverhet, och sjelfva, med fickorna fulla af franska louis-d'orer, anklagat motståndarne för engelska guinéer; — att samme Gyllenborg och hans vänner hållit svenska folket i mörker och bespisat det med osannfärdiga tidningar; — att de utmålat Ryssland som en svag och eländig stat; — att de bedragit sina landsmän med tomma löften om främmande understöd och med falska förespeglingar om lättheten att återtaga Sveriges förlorade östanhafsländer; — att de mutat sig till en mängd riksdagsröster; — att de genom dessa medel lockat ständerna till öfverdådiga beslut; — att de utfärdat krigsförklaringen, långt innan krigsrustningen kommit i ordning; — att de tagit till anförare en person, som man visste vara dertill oduglig; — att de sköflat kassorna, bortslösat underhålls-penningarna och skuldsatt riket; — att de vållat förlusten af en hel här och af ett helt*

hertigdöme (Finnland); — *att de ådragit Sverige en outplånlig skymf* o. s. v. En tredje uppsats, skrifven på fransyska, innehöll hånande gäckerier öfver Hattpartiet och dess löften, anhängare och styresmän. *Hvem vet ej*, hette det, *att en hvar, som blott är född i Sverge, får vid 25 års ålder och omedelbart från himmelen sig tilldelade det snille och den erfarenhet, som behöfvas för att afgöra hvarje den svåraste statsmannafråga; — och detta, om ock samma herrar aldrig förut sysselsatt sig med andra göromål än att plöja, jaga och på sin höjd exercera soldater. Hvem vet ej, att vårt försvarsverk är i godt skick, och att vårt bondestånd år 1741 lofvade gifva alla nödiga rekryter* [1]; — *och att dess nu gjorda försök att tvärtom med våld qvarhålla sin soldat på roten, kommer blott deraf, att de som djupsinniga statsmän icke vilja lemna fäderneslandet här hemma försvarslöst. — Hvem vet ej, att vår nuvarande regering är höjd öfver allt tadel? Det blomstrande tillstånd, hvari fäderneslandet sig befinner, den planmessiga beräkning, som blifvit i kriget ådagalaggd, och de lyckliga följderna af detta krig bevittna styrelsens vishet och vederlägga en hvar, som skulle vara nog oförståndig att vilja afsätta så utmärkta statsmän*, o. s. v. Dessa och dylika skrifter jemnte öfvertygelsen om de flesta anklagelse-punkternas sanning och känslan af fäderneslandets olyckliga tillstånd väckte hos största delen af rikets innevånare en häftig ovilja mot Hattpartiet och en liflig önskan att ställa det till ansvar för de timade olyckorna.

Den så förberedda räfsten blef formligen bragt å bana genom en kapten Stjernstolpe, hvilken redan under förra riksdagen tadlat troppsändningen 1739 och nu blef af Mössorna framskjuten för att öppna striden. Den 16 September inlemnade han till adeln en skrift, hvari begärdes, att ständerna skulle låta

---

[1]) 35. 133, 141.

utan ringaste mannamån undersöka, *hvilka i allmänhet orsakerna varit till den högst ömkliga belägenheten, i hvilken fäderneslandet råkat;* — hvarjemnte han serskildt fordrade svar på följande frågor: *hvarföre man 1741 brådskade med krigsförklaringen, innan krigsmagten var färdig? — hvarföre man icke gick anfallsvis tillväga, ehuru det var just ett anfallskrig, man förklarat? — hvarföre man utan motstånd öfvergaf först den starka posten Mendolaks och sedermera den mycket påkostade fästningen Fredrikshamn och derpå och efter hvarandra sex fördelaktiga pass mellan sistnämnde stad och Helsingfors? — hvarföre man lät instänga sig i sistnämnda stad? —* och slutligen, och det, som var första och hufvudsakligaste frågan, *hvarföre man skickade troppar till Finnland 1739, då likväl på våra gränser ingenting annat än fred och lugn förspordes? — Gunstige lands- och frihetsälskande herrar!* skref han slutligen, *vårt rike har väl tillförene varit utsatt för motgångar; men derunder städse behållit modets och tapperhetens ära. Nu är dock vårt ädla folk så förnedradt och sjunket, att utländningar låta öfver oss prägla smädemynt och kringsprida smädeskrifter, så att man t. ex. i denna stund gäckande uttrumpetar, huru »svenska hären begärt och erhållit ryska generalers tillåtelse och nödiga pass att få obehindradt hemvända till sitt land igen». Detta allt kräfver undersökning om upphofvet till så stor både olycka och nesa.*

De flesta ofvannämnde frågor voro svåra, om ej omöjliga att på ett för Hattarna fördelagtigt sätt besvara. Skriften väckte ock mycket uppseende; hos Mössorna glädje, hos Hattarna oro. De sednare, under anförande af Henrik Wrede, sökte i början nedtysta hela saken; man borde, hette det, *i rikets nuvarande farliga belägenhet, icke söndra utan förena; icke tänka tillbaka utan framåt; icke bestraffa ett parti, utan rädda det hela; och,* tillade han, *serskildt bör adeln genom enighet hålla sig uppe mot ofrälse-*

männen, hvilka tillskrifva riddarhuset alla de inträffade olyckorna, och torde känna sig frestade att utrota all adel. Dessa och dylika anmärkningar blefvo dock fruktlösa, ty riddarhusets flertal gillade Stjernstolpes skrift. Hattarna ville då ur densamma få utstrukna åtminstone tvänne de svåraste frågorna; nämligen *hvarföre krigsförklaringen blef utfärdad, innan krigsrustningarna kommit i ordning? och hvarföre man 1739 sände troppar till Finnland?* Men äfven detta försök aflopp fruktlöst. På några bland Stjernstolpes frågor nedskref Lagercrantz ett slags svar. Men detta var kort och otillfredsställande, samt besväradt af osanna uppgifter och hade dessutom till hufvudsyfte icke att upplysa saken, utan att på Lewenhaupt och Buddenbrock hvälfva ansvaret. Alla bemödanden att hos adeln försvaga intrycket af Stjernstolpes skrift misslyckades. Äfven i de andra stånden blef den med värma omfattad, och man föreslog, att ständerna skulle låta granska riksdagshandlingarna 1740 och 1741 och på grund deraf uppsätta en berättelse om krigsbeslutet mot Ryssland, samt om *skälen, sättet* och *tillställarne;* på det man sålunda måtte få i dagen laggdt, både hvari felen bestode, och hvilka personer borde för dem ansvara. Förslaget innebar en öppen krigsförklaring mot Hattarna, hvilka ock med händer och fötter detsamma motarbetade. Henrik Wredè, understödd af Boje, Löwenhielm m. fl., påstod, *att planerna 1741 voro goda, ehuru de genom dåligt utförande misslyckats; — att 1742 års ständer icke hade magt att döma öfver dem af 1741; — och i allmänhet icke ständer öfver ständer; ty sådant skulle upphäfva all säkerhet i riket och allt sammanhang i åtgerderna; — och dessutom, att i partitider den ena sidan icke borde få döma öfver den andra, såsom Mössorna nu ville göra öfver Hattarna.* Men det svarades, att år 1739 hade Hattpartiet dömt öfver Mössorna, och att med stöd af detta exempel kunde nu Mösspartiet likaledes döma öfver Hattarna; hvar-

jemnte anmärktes, att ständerna äro hvarje gång, de sammanträda, »*magtegande*», och kunna således 1742 döma, öfver hvad 1741 blifvit gjordt af dåvarande ständer och än mer af dessas ombud, det Hemliga Utskottet. Alla Hattarnas jemnkningsförslag blefvo tillbakavisade, och ständerna beslöto, att man enligt Stiernstolpes förslag skulle noga genomgå den föregående tidens statshandlingar och sedermera och med ledning af dem uppsätta en berättelse, som innehölle svar på följande tvänne frågor: 1:o) *hvilka voro de orsaker, som föranledde troppsändningen till Finnland 1739?* — och 2:o) *på hvilka förutsättningar af förbund, underhållspenningar och planer grundade man sitt beslut om krigsförklaringen 1741?* Dessa frågor angrepo, som man ser, icke krigets utförare Lewenhaupt och Buddenbrock, utan krigets upphofsmän Gyllenborg och Tessin m. fl.; och uppdraget att skrifva denna så vigtiga, så ödesdigra berättelse anförtroddes åt prosten Serenius [1]), Hattarnas farligaste motståndare. Utsigten blef för nämnde herrar i hög grad hotande. De tillgrepo då det vanliga medlet af kringspridda smädeskrifter. En sådan påstod, att konung Fredrik låtit mörda Karl den tolfte, låtit förstöra svenska hären vid återtåget från Fredrikshall, låtit ryssen förhärja svenska kusterna år 1719, låtit samma år sälja Bremen och Verden åt Hannover, och att han med sitt »otäcka» lefnadssätt förledt landet till osedlighet. Skriften väckte mycket uppseende. Många trodde på dess ord och tyckte, att en så brottslig konung borde genast afsättas. På länge kunde man ej utfinna författaren. Slutligen blef han dock förrådd och befanns vara en vice notarie vid namn Kolmeter, en obetydlig person, hvilken troligtvis ej kunnat af sig sjelf ega kunskap om många i skriften påpekade förhållanden. Sjelf bekände han sig ock hafva dervid fått ledning af höga personer, och en lös, dock föga trolig misstanke gis-

---

[1]) Några säga med biträde af en von Otter.

sade på Gyllenborg och Tessin, hvilka i uppsatsen berömdes. Kolmeter blef dömd från hand och hufvud, men slapp med fängelsestraff. Skriften hade visserligen uppretat många sinnen; men icke på långt när kunnat i allmänna tänkesättet åstadkomma någon större för Hattarna gynnsam förändring. Faran och förderfvet stodo dem oupphörligt och hotande öfver hufvudet, och Gyllenborg i sin oro och i sitt vankelmod tänkte emellanåt och omigen på en öfvergång till Mössorna eller hofvet. Det var i denna svåra belägenhet, som Hattpartiet, för att splittra sinnena och undanskjuta efterräkningen, bragte å bana den kinkiga och invecklade frågan om tronföljare-val. Till fullständig uppfattning af detta förslag är nödigt, att i förväg lära känna den först till tronföljare ifrågasatta fursten Karl Peter Ulrik. Vi meddela för sådan afsigt nedanstående kapitel.

SJETTE KAPITLET.

OM HERTIG KARL PETER ULRIK.

Då varande hertigen af Holstein-Gottorp, Karl Peter Ulrik, var dotter-sonson af Karl den elfte i Sverge och dotterson af Peter den förste i Ryssland [1]) och egde således anspråk på båda dessa riken, hvarför man ock sökte gifva honom en derefter lämpad uppfostran. Å ena sidan erhöll han någon undervisning i ryska språket och grekiska trosbekännelsen, och å den andra ville man skicka honom till Lunds högskola för vinnande af närmare kunskap om Sverges folk, språk och förhållanden, hvilket sednare förslag dock måste öfvergifvas i anseende till hofvets och isynnerhet Ulrika Eleonoras kända tänkesätt.

[1]) 31. 184.

Denna motgång var så mycket mer påkostande, som hertigen hade genom sin far och sin omgifning blifvit uppfostrad i större kärlek till Sverge än till Ryssland. Sistnämnde rikes regent, kejsarinnan Anna, en afkomling af tsar-iwanska ättgrenen, hade nämligen visat hertigens fader, Karl Fredrik, som var måg i den tsar-peterska, mycken obenägenhet [1]). Planen på Sverge blef således ingalunda lemnad ur sigte. Sedan nämnde Karl Fredrik, år 1739 aflidit, vände sig sonen till svenska ständerna med en skrift, i hvilken han omtalade *de lidanden, holsteinska furstehuset hade efter 1713 måst undergå till följe af visad välvilja mot Sverige* [2]); — *likaså sin egen från barndomen inplantade vördnad och högaktning för nämnde land;* — *likaså sig sjelf som ett fader- och moderlöst barn, hvilket, suckande under främlingars förtryck, anbefallde sig i ständernas högt aktade hägn och beskydd, och begärde som den största lycksalighet att blifva bevärdigad med samma gunstiga försorg, som fadern, hertig Karl Fredrik åtnjutit,* d. v. s. med årsunderhåll af 25,000 d. s. m. och med tittel af Kongl. Höghet. Pechlin, hvilken som holsteinskt sändebud vistades i Stockholm, sökte på hvarjehanda sätt främja saken, och bönderna vunnos för densamma ända derhän, att de yrkade på bifall till både anslag och tittel. Med anledning af hofvets motstånd och några andra betänkligheter, blefvo dock båda punkterna af de tre öfriga stånden afslagna. Likväl växte Karl Peter Ulriks parti i samma mån, Ulrika Eleonoras aftagande helsa bådade hennes, den förnämsta motståndarens, snara bortgång.

Denna inträffade i November 1741, och genast uppreste sig holsteinska partiet och framträdde på skådebanan med nya förhoppningar och nya krafter,

---

[1]) 31. 179—183.

[2]) Dermed afsågs svenskarnes insläppande i Tönningen. 25 17—97.

och nu med så mycket större ifver, som det förut länge varit tvunget till tystnad och overksamhet. Konung Fredrik var gammal, och något nytt hans äktenskap, någon efter honom lemnad laglig arfvinge till kronan, det hvarken väntades eller önskades. Otvifvelaktigt är, att största delen af svenska folket ville till tronföljare erhålla hertig Karl Peter Ulrik, ättlingen af Sveriges gamla konungaslägt.

Hurudan denna ättling egentligen var, derom egde man föga eller ingen kunskap. Också efterverlden har om hans ungdom och uppfostran haft föga att förtälja; ty de flesta dessa förhållanden ligga ännu dolda i det mörker, i hvilket man under holsteingottorpska ättens regeringstid qvarhållit historien om dess anherrar, Kristian August, Karl Fredrik och Karl Peter Ulrik, och hvilket mörker ännu icke hunnit på långt när skingras. En kort beskrifning öfver den nu fjortonårige hertigen tillägger honom späd kroppsbyggnad och svag helsa, men några goda själsanlag; dessa likväl motarbetade af egensinne och häftighet samt af ovana vid själs-ansträngningar och vana vid sytliga tidsfördrif, i synnerhet den ärfda vurmen för uniformer och soldat-exercis. Efter faderns död ställdes han under förmynderskap af sin anförvandt Adolf Fredrik, densamme, som sedermera uppsteg på Sverges tron.

Denne Karl Peter Ulrik blef vid ifrågavarande tidpunkt föremål för mycken uppmärksamhet och många planer. Som förbemäldt är, hade i Ryssland uppstått en icke ringa grad af missnöje med den derstädes regerande iwanska grenen af huset Romanow, och en dermed sammanhängande benägenhet för den andra grenen, den, som härstammade från tsar Peter, och som bestod af storfurstinnan Elisabet och af hennes systerson, besagde Karl Peter Ulrik. Mången ryss betraktade sistnämnde Peter den förstes nu mera ende manlige afkomling såsom rätte arfvingen till Peter den förstes tron. Att likaledes mången

svensk betraktade honom såsom rätte arfvingen till Karl den elftes tron, och att han sjelf önskade denna häldre än den ryska, är redan omtaladt.

Han blef naturligtvis föremål icke blott för de båda folkens, utan ock för de båda hofvens beräkningar. Några bland Hattregeringens medlemmar ville inkalla honom till Sverge och skicka honom till den 1741 i Finnland stående hären för att inverka på ryssarna, påskynda de missnöjdas uppror och dymedelst skaffa Sverige någon fördel. Att denna plan mötte stora hinder å ena sidan i Ulrika Eleonoras motvilja, och å en annan i Hattarnas benägenhet för hertigen af Birkenfeld, är redan berättadt. Märkas bör ock, att till en så vigtig åtgerd fordrades riksdag samt ständernas bifall och således långvariga underhandlingar. Planen gynnades emellertid af Elisabet, nämligen så länge hon var en ensam stående och tillbakasatt prinsessa. Men i slutet af 1741 blifven kejsarinna, motarbetade hon samma plan; ty den kunde numera rigtas mot henne sjelf. Till förekommande af hvarje dylikt försök beslöt hon att så fort möjligt låta till Ryssland hemta bemälte hertig och utnämna honom till sin tronföljare. Bevekelsegrunderna voro många: dels verklig slägtkärlek till systersonen; — dels hopp, att med honom, den store tsarens ende manlige ättling vid sidan, kunna trygga sin ställning mot iwanska ättgrenens och mot andra missnöjda partiers stämplingar; — dels planen att undanrycka Sverge den fördel, detta kunde vinna genom att till tronföljare taga en furste, som egde arfsanspråk på Rysslands krona, och kunde påräkna tillgifvenhet bland Rysslands folk; — dels planen, att i motsatt rigtning skaffa Ryssland inflytande i Sverge genom att taga till rysk tronföljare en furste, som egde arfsanspråk på Sverges krona, och kunde påräkna tillgifvenhet bland Sverges folk. Planen understöddes ock af Frankrike, som ville såmedelst undanskjuta Karl Peter Ulrik för att derigenom åt sin

skyddling, hertigen af Birkenfeld, öppna bättre utsigt till svenska tronen; — likaså af Adolf Fredrik, hvilken önskade genom Karl Peter Ulriks afflyttning till Ryssland förskaffa sig sjelf bättre utsigt till hela hertigdömet Holstein-Gottorp, kanske ock till svenska kronan; emedan äfven Adolf Fredrik härstammade från Vasa-ätten. Planen mognade hastigt till beslut och verkställighet, och lockad af sin förmyndare, Adolf Fredrik, och af sin vårdare, Brummer, afreste den unge fursten i början af Januari 1742 från Kiel till Petersburg. Här blef han af Elisabet mottagen med mycken kärlek, och det omtalas, huru hon ej kunde taga ögonen ifrån den älskade systersonen. Snart yppade hon ock sin afsigt att nämna honom till tronföljare; men han visade i förstone en viss likgilltighet för anbudet, liksom en viss ovilja mot Ryssland, alltsammans till den grad, att han på första året knappt brydde sig om att inhemta någon större färdighet i landets språk. Förslaget om rysk tronföljd var ock ganska betänkligt; så till vida nämligen, att det förutsatte och fordrade hans öfvergång från lutherska till grekiska bekännelsen; en förändring, som skulle stänga honom från hvarje utsigt till tronföljd i det strängt lutherska Sverge. Elisabet sökte dock småningom förbereda en dylik omvändelse. På hennes befallning hade vid afresan från Kiel till Petersburg ingen luthersk själasörjare fått medfölja. För att sedermera meddela hertigen undervisning i grekiska bekännelsen, valdes en ryssk prestman, som var utmärkt genom milda och fördragsamma tänkesätt, och som erhållit sin bildning bland pietisterna och i afseende på trospunkternas innehåll antagit den rymligare uppfattning, som hystes af många bland pietismens anhängare. Hertigen visade dock föga aktning för den lära, till hvilken han skulle öfvergå, och förklarade sig aldrig blifva för densamma någon stark nitälskare. En berättelse ville till och med veta, att Elisabet kunde blott med böner och tårar besegra

motståndet. Han gaf dock slutligen efter, *ty*, skall han hafva sagt, *man lofvar presterna mycket, som man icke ämnar hålla.* Den 18 November 1742 öfvergick han ock till grekiska trossamfundet och blef af Elisabet samma dag utnämnd till hennes efterträdare på ryska tronen.

SJUNDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

HERTIG KARL PETER ULRIK VÄLJES TILL TRONFÖLJARE I SVERGE.

Efter att hafva gjort läsaren bekant med i fråga varande hertig, återvänder nu vår berättelse till riksdagen i Stockholm och till den tid, hösten 1742, när icke blott folkombuden utan ock hela svenska folket erhållit underrättelse om finska krigets ömkliga utgång, — och när till följe häraf ständerna uppdragit åt Serenius att utarbeta en berättelse om sättet och skälen för krigsbeslutets fattande. Hattarnas ställning, redan förut ganska betänklig, blef nu nära nog förtviflad; ty allmänhetens förbittring visade sig så häftig, att den troligtvis icke skulle åtnöjas med blott generalernas bestraffning, utan fordra en räfst också med hela regeringen. Nu voro goda råd dyra, och för att sådana utfinna höllo partiets ledare flere hemliga möten och framkastade flere olika planer. Deltagarne i dessa öfverläggningar voro Karl Gyllenborg, Tessin, Fabian och Henrik Wrede, Ulrik Scheffer samt franska sändebudet Lanmary. Mötena höllos antingen hos den sistnämnde eller hos en bland Wredarne. Något tillfredsställande försvar för krigsbeslutet kunde icke utfinnas. I stället och såsom

enda räddnings-medlet beslöt man, dels att åstadkomma söndring inom motståndarnes läger; dels att för ständerna framkasta något annat öfverläggnings-ämne, så vigtigt och så retsamt, att det skulle rycka uppmärksamheten till sig och från den hotande räfsten.

Ena afsigten var således, att åstadkomma oenighet och splittring inom motpartiet. Men huru? och till hvilka skulle man i ty fall vända sig? De sökande blickarna stannade slutligen vid anhängarne af holsteinska furstehuset, hvilka utgjorde en dryg beståndsdel af den skara, som ropade på efterräkning. Under förra åren hade väl nämnde personer varit fästade mer vid Hatt- än Möss-partiet; men för tillfället ansågs det förstnämnde vara vunnet för Frankrikes skyddling Birkenfeld, hvarför holsteinarne slutit sig till det stora allmänna tänkesätt, som ville genom efterräkning straffa och aflägsna samma Hattar. Att nu få dessa holsteinare skilda från Mössornas och återförda till Hattarnas sida syntes fördenskull vara ett både verksamt och verkställbart räddningsmedel, och man beslöt göra försöket, och det på följande sätt. Hattarnas högste ledare förutsågo visserligen, att hertig Karl Peter Ulrik skulle snart nog öfvergå till grekiska läran och utnämnas till ryssk tronföljare, och att han således svårligen skulle mottaga något dylikt anbud från Sverge. De beslöto dock att för allmänheten förtiga denna vigtiga omständighet och att, liksom något sådant hinder alldeles icke funnes till, föreslå honom till tronföljare i Sverge. I själ och hjerta ville de visserligen hafva Frankrikes skyddling Birkenfeld; men de kunde för tillfället ganska väl låtsa tillgifvenhet för Karl Peter Ulrik, emedan de förutsågo, att denne, redan fästad vid Ryssland, icke skulle mottaga anbudet. De sjelfva kunde deremot, och just genom denna enda tillställning, vinna begge de åsyftade målen; — det ena att stifta oenighet bland motståndarne och locka en mängd personer från Möss- till Hattpartiet; — och den andra,

att den sålunda väckta tronföljare-frågan, vigtig och ytterst ömtålig, som den var, skulle till häftig och fortfarande inbördes förbittring uppreta de många olika tronföljare-partierna, och derigenom draga dessas och allmänhetens tankar från efterräknings-frågan, samt fördröja och förslappa dess handläggning. Från det nya samhällsskickets början fanns visserligen ett ständernas beslut af innehåll, att, till förekommande af stämplingar mot friheten, skulle fråga om tronföljare aldrig få väckas, så länge regenten lefde. Men Hattarna beslöto kringgå denna stadga på så sätt, att man skulle väcka fråga, *icke om tronföljarens person, utan om hans bekännelse.* Man skulle nämligen föreslå, att denna borde vara *rent och oförfalskadt luthersk.* Under en sådan mantel af gudlig och rättrogen nitälskan, framkom partiet med ett förslag, hvars egentliga syftemål var att för några Hatt-ledares räddning stifta inom svenska folket, en vådlig, en förderflig oenighet. Den skrift, som skulle framställa förslaget och öppna striden, utarbetades af den då 26-årige Ulrik Scheffer. Han hade nyss förut blifvit utnämnd till kapten i fransk tjenst; men begärde vid detta tillfälle, att franska sändebudet måtte från Paris skaffa honom ytterligare understöd i hans, som det hette, torftiga omständigheter. Henrik Wrede var den, som åtog sig att på riddarhuset framträda och sätta saken i gång.

Att väcka denna oroande och kinkiga fråga var icke påkalladt af något det allmännas behof; ty konungens helsa lofvade många återstående lefnadsår och således många tillfällen att under lugnare omständigheter företaga det vigtiga valet; om det nämligen skulle under hans lifstid någon gång företagas. Frågans väckande under nuvarande stormiga förhållanden medförde deremot stora olägenheter, till och med vådor; emedan den måste föranleda häftiga strider mellan de många olika partierna, och i allmänhet en sinnenas och krafternas splittring, som alltid

farlig, var det nu mer än någonsin; just nu, då endrägt och sammanhållning fordrades, så framt fäderneslandet skulle möjligtvis kunna räddas. Historien om året 1743 visar ock, huru Sverge blef just genom dessa nu tillställda tronföljare-strider fördt till branten af sin undergång. Att nämnde val-fråga skulle föranleda stor oenighet och stora vådor, det kunde ock tydligen förutses, och det förutsågs äfven; det till och med beräknades; — och likväl tillställdes det; ja just derföre tillställdes det. I hvad afsigt? — När vid slutet af riksdagen 1739 många landets innevånare ville höja upprorsfanan till försvar för de då anklagade riksråden, Barck, Bielke och Bonde, m. fl., då drogo sig dessa herrar frivilligt tillbaka, häldre än att störta svenska folket i olyckan af ett inbördes krig. År 1742 såg man tvärtom Gyllenborg, Tessin och deras vänner, för sin räddning tillgripa åtgerder, som nödvändigt måste leda till inbördes oenighet, och lätt kunde leda till uppror, till rikets fullkomliga undergång; — man såg dem tillgripa sådana åtgerder, häldre än att draga sig tillbaka och lemna sina platser. Flere främmande sändebud, som bevittnade uppträdet, yttrade mycken ovilja öfver ett dylikt handlingssätt, och påstodo uttryckligen, att Gyllenborg och hans anhängare sökte med flit tillställa oenighet, oordning och fullkomlig villervalla såsom enda medlet att komma ifrån de efterräkningar, som från alla sidor hotade.

Vi hafva sett de hemliga afsigterna och den uppgjorda planen; det återstår att betrakta utförandet.

Omtaladt är, huru ständerna beslöto en granskande undersökning, som hotade Hattstyrelsen med afsättning, kanhända med straff. Jemnt fyra dagar sedan detta beslut fattades, och redan vid adelns nästa sammankomst eller den 13 Oktober 1742 uppträdde derför Henrik Wrede och föredrog Hattpartiets ofvannämnde skrift. Dess hufvudinnehåll var att till tryggande af lutherska lärans oförryckta bestånd borde man stadga,

att till tronföljare skulle ingen annan få väljas än den, som vore både född och uppfödd i lutherska läran. Förslaget innebar en beslöjad anledning att väcka den förbjudna frågan om tronföljareval; och derjemnte ett sidohugg mot konung Fredrik och ett tronföljarehinder för brorsonen; emedan båda voro födda och uppfostrade i reformerta bekännelsen. På samma gång var förslaget ett öppet och kraftigt handtag åt Karl Peter Ulrik, hvilken skulle i händelse af dess framgång icke få många medtäflare till svenska tronföljden. Men det var tillika, hvad endast de invigde ledarne tänkte på, ett i tysthet gifvet handtag åt Frankrikes och Hattarnas skyddling, hertigen af Birkenfeld, hvilken likaledes var uppfödd i luthersk bekännelse. Dessa sidoberäkningar ville man naturligtvis icke låta märka, hvarföre också Wrede slutade sitt tal med den förklaring, att hans uppträdande åsyftade ingenting annat än *betryggandet af lutherska läran.* När vid skriftens uppläsande Wrede hann till de rader, som angingo tronföljarevalet, ropades från flere håll: *ingen tronföljd!* men andra sidan ropade tillbaka: *det gäller ej tronföljd, utan trosbekännelse.* Skriften, som icke var stridande mot den gamla öfverenskommelsens bokstaf, blef uppläst och de andra stånden meddelad, och redan samma dag visade sig en af de påräknade följderna; ty många anhängare af holsteinska huset gingo genast öfver till Hattarna och sökte från denna stund att mot alla efterräkningar och förföljelser skydda de herrar, hvilka, tyckte man, på så kraftigt sätt uppträdt till understöd för hertig Karl Peter Ulrik.

Samtidigt med Wredes uppträdande hade holsteinarne vidtagit flere andra till hertigens fördel syftande åtgerder. Man utgaf en ättartafla, som visade, huru han härstammade från Sverges förra konungaslägt. Man lät derjemnte utsprida hvarjehanda rykten; ena gången att till sammansmältandet af holsteinska och hessiska partierna skulle hertigen för-

mälas med konung Fredriks brorsdotter; — en annan gång och vanligtvis, att Elisabet af kärlek till denne sin fosterson skulle gifva Sverge tillbaka flere bland de fordna östanhafs-länderna, så framt nämligen han valdes till svensk tronföljare; det var ungefär samma saga, med hvilken tsar Peter hade 1720 bedragit många svenskar [1]), och hvilken också nu med lättrogenhet omfattades af några till och med ansedda herrar, t. ex. Düring och Spens. När någon invände, att hertigen antagit eller snart skulle antaga grekiska trosbekännelsen och sedermera omöjligen kunna blifva konung i det lutherska Sverge, svarades, att han för svenska kronans skull väl kunde göra en ny omkastning och återgå till sina fäders tro; — eller, med en annan tolkning, att han kunde blifva på en gång kejsare i Ryssland och konung i Sverge, hvarigenom hela Norden skulle komma i åtnjutande af ett fortfarande fredslugn. General Stenflycht, en i både krig och fred skicklig partigängare, blef tillkallad för att icke blott med sin talande tunga och sitt glada och skenbart öppna väsende, utan ock med både mutor och välplägning stärka bondeståndets tillgifvenhet för hertigen. Han fullgjorde uppdraget med både skicklighet och framgång, dock ej utan motstånd; ty talmannen Olof Håkansson och den näst honom vigtigaste ståndsledamoten Otto Olofsson från Saxhyttan jemnte några flere riksdagsbönder hade redan nu blifvit vunna för danska kronprinsen. Men, som sagdt är, största delen var genom nämnde och likartade tillställningar vunnen för hertigen af Holstein. Samma dag, Wredes förslag upplästes på riddarhuset, blef det meddeladt åt bondeståndet. Här höjdes inom kort många röster, som icke blott gillade åsigten, utan ock ville ofördröjligen anställa tronföljarevalet; ehuru, som förbemäldt är, ständerna tillförene beslutat icke tillåta något sådant, så länge

---

[1]) 31. 13.

konungen lefde. Man satte sig dock öfver detta stadgande, och gick till och med så långt, att man uttryckligen föreslog hertig Karl Peter Ulriks person. Olof Håkansson, biträdd af Otto Olofsson, m. fl., gjorde åtskilliga invändningar och påpekade obetänksamheten till och med olagligheten af en sådan åtgerd; — *den tillämnade tronföljaren vore ju i vår farligaste fiendes händer; — man visste ej, om han sjelf ville eller för ryska kejsarinnan finge mottaga anbudet; — man visste ej heller med någon säkerhet, huruvida fäderneslandet skulle genom hans utkorande vinna de fördelar, som förespeglades; — man vore ej heller väpnad och beredd att möta de fiendtligheter, valet från annat håll kunde framkalla; — man hade ej heller hunnit med de andra stånden öfverenskomma om de för ett tronföljareval stadgade förberedelserna;* — och slutligen, *det vore öfverdådigt och olagligt att på nu föreslagna sätt söka påtruga de andra stånden en kronprins.* Men dessa varningar blefvo fåfänga, och när talemannen envist försvarade sina åsigter, steg förbittringen så högt, att han höll på blifva utkörd. Mot hans råd beslöt flertalet att icke blott gilla Wredes förslag, utan äfven, och derutöfver, att tronföljare-valet borde med det första anställas. I nästa sammanträde skulle protokollet härom justeras; men ståndets flertal hade under tiden blifvit af Stenflycht med handtlangare än mer uppspelt, och ville nu hafva i samma protokoll ytterligare infördt det tillägg, att ståndet valt till tronföljare hertig Karl Peter Ulrik och tillkännagifvit sin önskan, det han borde till gemål taga en prinsessa af lutherska bekännelsen och hälst en af Danmarks konungastam. Sekreteraren ville ej göra dessa tillägg; ty han påstod, att något sådant beslut icke blifvit den dagen fattadt, och att ett tronföljareval ej heller kunde af ett ensamt stånd anställas, innan förberedande laglig öfverenskommelse blifvit med de andra och med regeringen träffad. Bönderna blefvo förtörnade, och när

sekreteraren ihärdigt vägrade efterkomma deras begäran, gingo de med stora beskickningar till de andra stånden för att, utan något protokoll, mundtligt tillkännagifva nämnde sitt beslut. Borgareståndet mottog med yttringar af tillfredsställelse deras budskap och instämde i deras åsigt. Presteståndet förklarade sig hafva med tillfredsställelse förnummit Henrik Wredes nitälskan för lutherska trosbekännelsen; men begärde uppskof, innan det afgörande beslutet skulle tagas. Adeln, som i förväg fått underrättelse om böndernas annalkande beskickning, upplöste sin sammankomst och lemnade riddarhuset, för att åtminstone för den gången slippa mottaga och besvara budskapet om ett så olagligen tillkommet tronföljareval. Adelns och presternas motstånd härutinnan bestod för det mesta blott i yrkande på de lagliga formernas iakttagande. De mer och mer uppkittlade bönderna blefvo likväl deröfver serdeles uppbragte, Ifvern och öfvermodet gingo så långt, att många hotade ej mer deltaga i Utskottens förhandlingar; innan valet blifvit enligt dess önskningar anställdt, och det fordrade ytterligare att till den blifvande fredsunderhandlingen med Ryssland få afskicka sina enskilda ombud till bevakande af sitt enskilda bästa.

Oaktadt öfvermodet och olagligheten i bondeståndets uppförande, i synnerhet vid det sjelfrådigt företagna valet, instämde dock snart nog flertalet af riksdagsmanna-skaran i samma val; de flesta af böjelse, många af fruktan för bondeuppror, ej få i beräkning på hertigens blifvande afsägelse. Troligt är nämligen, att äfven de andra partiernas ledare nu mera förutsågo denna afsägelse; men läto saken hafva sin gång, antingen af nyssnämnde fruktan för uppror, eller ock för att äfven de måtte hinna under tiden bättre förbereda sina egna planer. Det var af dessa anledningar och på detta sätt, som besagde furste blef till svensk tronföljare utvald, först af bonde-, straxt derpå af borgare- och sedermera af

preste-ståndet, och sist af adeln, och redan den 28 oktober var saken afgjord.

Med underrättelse härom blef genast till Petersburg afskickad holsteinska sändebudet Pechlins son, Karl Fredrik, då en 22-årig fänrik, men sedermera mycket bekant under namn af riksdagsgeneralen. Någon tid derefter, och ehuru de ledande herrarna ganska väl visste, att hertigen nu mera antagit både grekiska bekännelsen och kejsarinnans kallelse till rysk tronföljd, läto de dock å ständernas och regeringens vägnar afsända trenne herrar, hvilka skulle inför hertigen och inför ryska hofvet aflägga berättelse om valet och formligen framställa svenska folkets derigenom uttalade önskan; och för att vinna Elisabets bevågenhet gaf man henne den dittills vägrade titeln af *kejsarinna*. Sändebuden blefvo af ryska regeringen behandlade med mycket misstroende [1]. Hertigen, säges det, hade, sig sjelf lemnad, velat mottaga anbudet. Han tackade ock för den välvilja och för det afseende på hans arfsrätt, som valet ådagalade, men tillkännagaf sitt beslut att icke mottaga förtroendet; och med sådant besked fingo sändebuden återvända, till bestörtning och sorg för den stora massa menniskor, som i menlöshet trott på denna tillställning och vid det genomdrifna valet fästat sina gladaste förhoppningar. Men snart erhöll allmänheten kunskap om rätta förhållandet, och häraf föranleddes mycken förbittring; i synnerhet hos bondeståndet, hvilket låtit locka sig till alla de obetänkta åtgerder och allt det bråk, hvarmed det upptagit sin tid och nedsatt sitt anseende [2], och detta för ett tomt spegelfäkteri, med hvilket tillställarne icke haft ringaste allvar.

---

[1]) *Med mycken artighet*, påstår en annan författare.

[2]) Danska, fransyska, saxiska och österrikiska min. bref. — Rådets o. Heml. Utsk:s prot. — Kongl. Bibliot. Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. 4:o.

ÅTTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

DE OLIKA TRONFÖLJARE-PARTIERNA.

Sådana funnos vid ifrågavarande tid många nog; men intet bland dem hade kunnat i styrka mäta sig med hertig Karl Peter Ulriks, hvarföre de ock hittintills hållit sig tillbaka. Men så snart och i samma mån dennes afsägelse kom till allmänhetens kännedom, blef ock hans talrika parti upplöst och dess anhängare, låtsade eller verkliga, kastade sig i spridda flockar till de andra ligorna, hvilka också numera framträdde på vädjobanan, så öppet och till så stort antal och under så häftiga inbördes strider, att de enligt Hattpartiets beräkning mer och mer ryckte till sig allmänhetens blickar och bragte den hotande efterräknings-frågan i förgätenhet, åtminstone för ögonblicket. Vi lemna här en förteckning öfver de personer, hvilka som blifvande tronföljare omtalades, och en kort beskrifning öfver deras partier.

—

INHEMSK TRONFÖLJARE.

När bondeståndet slutligen kom underfund med det sätt, hvarpå det blifvit i fråga om Karl Peter Ulriks val draget vid näsan, uppstod naturligtvis mycken harm, och det icke blott mot Hattarna, utan, hos somliga äfven mot hertigen sjelf. I första hettan af sistnämnde känsla, yttrade en och annan bonde den åsigt, att man ej mer borde bry sig om några främmande furstar, utan på förslag till tronföljare uppsätta tre svenska herrar ur de grefliga slägter, som voro befryndade med konungahuset, t. ex. Bonde

Brahe och Lewenhaupt; en tanke, hvilken dock genast blef ogillad och af sina upphofsmän öfvergifven.

FREDRIK WILHELM V. HESSENSTEIN.

Stclthet och moderskärlek alstrade hos fröken Taube den tanken, att möjligtvis kunna i en knapp vändning utverka, antingen åt sig sjelf en offentlig förmälning med konungen, eller åt sin äldsta son någon slags arfsrätt till Sverges tron. Frankrike hade låtsat i någon mån gilla sådana beräkningar, på det hon måtte till gengäld understödja några Frankrikes egna syften. Men i både Sverge och Hessen mötte hinder, så många och så stora, att planen snart måste öfvergifvas; d. v. s. om det verkligen varit en formlig plan, varit någonting annat, än löst framkastade ord och önskningar.

PRINS HENRIK AF PREUSSEN.

Både i Stockholm och Berlin var också denne herre till en tid omtalad såsom Sverges möjligtvis blifvande kronprins. Men konungen i Preussen, det var nu den ryktbare Fredrik den andre, yttrade snart och bestämdt sitt ogillande, hvarefter detta förslag ej mer kom i fråga.

HERTIG WILHELM AUGUST AF CUMBERLAND

engelska konungen, Georg den andres mest älskade son, blef likaledes omtalad och med det tillägg, att han skulle förmäla sig med en prinsessa af Danmark. Sistnämnde villkor fästade man, så vidt möjligt, vid alla tronföljare-planerna. Det var ett uttryck af svenska folkets kärlek till Ulrika Eleonora

den äldre, och derjemnte ett bemödande att på detta sätt blidka danska konungahusets harm deröfver, att dess egen kronprins sålunda skulle förbigås. Det cumberlandska förslaget erhöll dock endast några få anhängare och blef snart öfvergifvet.

ARFPRINSEN FREDRIK AF HESSEN.

Denne nu 22-årige furste var äldsta sonen af konung Fredriks bröder Wilhelm och således blifvande arftagare till landgrefskapet Hessen-Kassel. De förhoppningar, till hvilka han i yngre år gifvit anledning [1], blefvo sedermera ingalunda uppfyllda; dock erhöll han till gemål en dotter af konung Georg den andre i England och genom denna förbindelse ett visst inflytande på de allmänna ärendernas gång.

Planen att få honom utnämnd till tronföljare i Sverge tyckes denna gång hafva utgått mindre från farbrodern, konung Fredrik, än från fadern, landtgrefven Wilhelm, och den blef redan 1740 bragt å bana genom hessiska, då i Stockholm varande, sändebudet Diemar. Förslaget understöddes af många och mägtiga krafter; — först af Englands konung, hvilken ville på detta sätt få sin dotter upphöjd till drottning i Sverge, och dernäst af engelska regeringen, hvilken icke ville se på Sverges tron hvarken Birkenfeld, som var Frankrikes skyddling och anhängare, eller danska kronprinsen, hvilken möjligtvis kunde i framtiden förena Sverge och Danmark och derigenom bilda en sjömagt, som täflade med Englands eller åtminstone beherrskade Östersjön. Hofvet i London visade väl skenbar likgilltighet om valets utgång; men säges hafva i hemlighet utdelat 75,000 pund sterling till främjande af de hessiska planerna. Dessa gynnades ock af Rysslands mini-

[1]) 31. 198.

strar, hvilka liksom Englands motarbetade danska prinsens val och i allmänhet hvarje åtgerd, som kunde förbereda Sverges och Danmarks förening; hvarjemnte samma ministrar ville genom hessiskt tronföljareval lägga hinder i vägen för sin egen herrskarinnas, Elisabets plan; nämligen, att, genom Finnlands återlemnande köpa svenska kronan åt Adolf Fredrik. Också inom Sverge och serdeles inom dess presterskap hade hessiska tronföljden många vänner. Det skulle, mente man, vara ganska nyttigt att få en konung, som genom egna och beslägtade furstars krafter, Hessens och Englands, kunde gifva Sverge behöfligt stöd. Andra tillade: *vi böra ej genom vårt tronföljareval sälja vårt fäderneslаnd åt utländska magter; icke åt Ryssland genom att taga Adolf Fredrik, icke åt Danmark genom att taga prins Fredrik, ej heller åt Frankrike genom att taga Birkenfeld, utan häldre välja vår nu varande konungs närmaste arfvinge.*

Men mot förslaget talade svenskarnas ofördelaktiga tankar om både konung Fredrik och hessiska huset, samt deras ovilja mot England, hvilka båda känslor, vi redan beskrifvit. Konung Fredriks eget förhållande i denna fråga, har sin märkvärdighet. Hösten 1742 tycks han hafva i någon mån gynnat den hessiska planen, och det berättas, att han i slik afsigt utdelat penningar både i Stockholm och bland de missnöjde dalkarlarna. Men om han ock till någon tid arbetat i sådan rigtning, har han likväl enligt vanan icke mägtat deruti ådagalägga någon större ihärdighet; allra minst sedan fröken Taube sällade sig till motsatta partiet. Alltsedan hofvet i Kassel 1740 genomdref hennes förvisning från Stockholm [1]), hade hon varit och var fortfarande mycket förbittrad mot nämnde furstehus. Nu, hösten 1742, fördes ock vid svenska hofvet en häftig strid mellan

---

[1]) 35, 63—68.

gunstlingen kammartjenaren Stiern [1]), som talade för, och älskarinnan fröken Taube, som talade mot hessiska tronföljden. Den sednare vann fullkomlig seger, kanske ej minst till följe af Fredriks obenägenhet för både ansträngningar och brodern Wilhelm [2]). Man trodde sig ock veta, att konungen i allmänhet ogerna såge bredvid sig en tronföljare; ty i känsla af sina många skuggsidor fruktade han, att af en sådan uppgående sol blifva fördunklad, och af dess många tillbedjare måhända tvungen till tronafsägelse. Alltnog; längre fram på hösten omtalades från flere håll, huru han numera tänkte mindre på sin broders son, än på fröken Taubes söner, mindre på att skaffa åt den förre konungariket Sverge, än åt de sednare kungsgården Ekolsund. Emedlertid framträdde på banan mer och mer de båda medtäflarna, danska kronprinsen, som lofvade sammansmälta Danmark med Sverge, och hertig Adolf Fredrik, som lofvade skaffa det förlorade Finnland tillbaka. Vid sidan af så storartade utsigter kunde hessiska partiet icke bjuda någon motsvarande fördel, hvarföre det ock frampå våren 1743 [3]) måste nedlägga sina anspråk. Underrättelsen derom blef i Kassel mottagen med mycken glädje och, säges det, firad med illumination. (?) Landtgrefliga husets ära, att få pryda sig med Sverges konungakrona, hade, tyckte man, varit alltför dyrköpt; emedan landtgrefskapets innevånare måst underkasta sig olägenheterna af att hafva sin egentliga herrskare boende i ett aflägset land, och att årligen få till honom och till det främmande riket bort-

---

[1]) Namnet skrifves stundom *Stirrn*, och mannen kallades längre fram *kammarråd*.

[2]) 31. 200.

[3]) Histoire de Suede, par Pufendorff, Tom. III, tryckt Amsterdam 1748, s. 406, säger, att hela preseteståndet visade hösten 1742 stor benägenhet för hessiska arfprinsen; och att denne hade vid anställdt val bland ständerna nästan lika stort antal röster, som hertig Karl Peter Ulrik.

skicka en icke obetydlig del af de medel, de skatter, som blifvit af hessiska folket genom flit och sparsamhet samlade, och som bort till hessiska landets fördel användas.

Längre fram utbröt mellan landtgrefven Wilhelm och nyssnämnde hans son Fredrik en så häftig fiendskap, att den förre ej mer ville för främjande af den sednares planer göra några uppoffringar, och derigenom försvann sista hoppet om hessisk tronföljd i Sverge.

PFALTSGREFVEN KRISTIAN AF BIRKENFELD,

en nu 20-årig furste, hade redan från 1731 varit af Ulrika Eleonora påtänkt. Konung Fredriks oupphörliga kärleksäfventyr, och vid denna tid knutna närmare förbindelse med fröken Taube, afkylde mer och mer drottningens fordna kärlek till hans person och välvilja för hans slägt [1]). Att hon ej heller ville gynna holsteinarna, veta vi af gammalt. Hon vände derföré sina tankar och sin ömhet i någon mån till fäderneslägten, den pfalts-zweybrückiska, och inlät sig i brefvexling med en enke-pfaltsgrefvinna af Birkenfeld, hvilken förstod, genom artiga bref från sig och sin son, och genom åtskilliga väl valda skänker, vinna Ulrika Eleonoras tillgifvenhet både för sig och för nämnde son, hvilket sednare gick så mycket lättare, som den unge fursten var en till både kropps- och själsegenskaper väl begåfvad herre. Man hade ock i öfverensstämmelse med dessa planer gifvit honom redan 1736 till guvernör en svensk man, den sedermera bekante Johan Albrekt Lantingshausen. Vid pass år 1739 hade han ock blifvit till svensk tronföljare påtänkt af Frankrike, som hoppades att i honom, skyddlingen, få en

[1]) 31. 200, 201.

trogen och medgörlig anhängare. Med detta parti förenade sig snart Hattarna till följe af vanlig eftergifvenhet för Frankrike, och af hertigens personlighet och pfalts-zweybrückiska börd. De, som i Sverge ifrigast arbetade för honom, voro Karl Gyllenborg och Tessin i rådet, Henning och Fredrik Gyllenborg, Coyet, Cronhjort och Lagercrantz på riddarhuset, Benzelierna i prest- samt Plomgren och Kierman i borgareståndet; alla naturligtvis med understöd af franska sändebudet och tillika af Lantingshausen, som vid samma tid kommit till Stockholm. På sätt och af orsaker, som redan äro berättade, har dock partiet hösten 1742 till en tid förhemligat sina åsigter och instämt med den stora skara, som ropade efter Karl Peter Ulrik. Men sedan dennes afsägelse kort derefter blifvit bekant, framträdde birkenfeldska ligan öppet och med mycken ifver. A. J. v. Höpken, Löwenhielm och Henrik Wrede uppsatte ett betänkande mot danska prinsen och för Birkenfeld. Fredrik Gyllenborg var i ständig rörelse; och man utspridde bland allmänheten trenne porträtter, som skulle föreställa, det ena Adolf Fredrik, klädd i prestdrägt och med långt skägg, såsom detta stånd då för tiden brukade, det andra danska prinsen med obehagliga drag, och det tredje fursten af Birkenfeld med ett intagande och vackert ansigte. Derjemnte kringskickades ett namnlöst bref, ställdt till en viss fröken (Sverge), och hvilket under förtäckta namn omtalade som hennes friare besagde tre furstar, och sökte till det bästa anbefalla den sistnämnde. Skriften troddes vara af Dalin [1]. Partiet ämnade dessutom för samme Birkenfeld vinna än Danmark, än Hessen, än Preussen, genom att föreslå hans giftermål, ena gången med en dansk, andra gången med en hessisk, tredje

[1]) Så trodde författaren af en journal öfver riksdagen 1742 och 1743, hvilken finnes så väl i Uppsala Nord. saml. 4:o, som i Stockholm, Kongl. Bibl., Magnus v. Celses, Svenske mäns minnesr. Fol. s. 563.

gången med en preussisk prinsessa. Frankrike, sade man ytterligare, skulle till hans understöd lemna både penningar och flotta. I sjelfva verket hade det ock gifvit betydliga summor och underhållit flere fritafflar, vid hvilka general Stenflycht tjenstgjorde som värd och taleman, nu mera för Birkenfeld, liksom nyss förut för Karl Peter Ulrik. Erland Broman lär hafva likaledes blifvit vunnen, och i släptåg medfört många af sitt anhang. Man sökte ock muta fabrikör Hedman, en danska partiets handtlangare, och Karl Gyllenborg säges hafva bjudit honom 20,000 plåtar, men fåfängt. Svåraste motståndet väntade Birkenfelds parti bland bönderna, hvilka å ena sidan fästat sig vid tanken på Sverges och Danmarks förening, och å den andra afskydde Frankrikes styrelse, såsom den der lockat Sverge till det olyckliga kriget. I sistnämnde tänkesätt sökte Birkenfelds motståndare på allt sätt stadfästa bönderna, och man utspridde bland annat också den sägnen, att Birkenfeld, den »*Birkhahnen*», skulle blifva en lydfurste under Frankrike samt förmäla sig med en katolsk furstinna och sedermera i Sverge införa hennes bekännelse, m. m. Att besegra dessa bondeståndets tänkesätt eller fördomar var ej lätt. Franska partiet vågade dock försöket. Det böd stora summor åt enskilda inflytelserika bönder, men fåfängt. Fröken Taube, som numera blifvit vunnen för Birkenfeld, tillkallade Olof Håkansson och visade honom 600 dukater med anbud att genast få lyfta dem, så framt han lofvade arbeta för Birkenfeld; men tillbudet afslogs. En annan bland de mägtigare riksdagsbönderna hemtades; men gaf samma svar. Emellertid nalkades den tidpunkt, man först hade bestämt för tronföljarevalets hållande, nämligen Mars månad 1742, hvarföre ock partierna fördubblade sina ansträngningar. Inom rådkammaren tvistades länge fram och tillbaka; Karl och Johan Gyllenborg, Adlerfeld, Ehrenpreus, Rosen

och Tessin talade för Birkenfeld; Åkerhielm och Er. Wrangel för Adolf Fredrik, Lagerberg och Cronstedt för ingendera, Löwen var borta, Posse teg och Cederström ville kasta lott; så beskrifves ett bland dessa uppträden. Men till följe af bref och löften från Åbo öfvergick slutligen rådets flertal och likaså Hemliga Utskottet till den åsigt, att man borde uppskjuta valet för att invänta, hvad kejsarinnan Elisabet ville erbjuda, i fall man valde Adolf Fredrik. På riddarhuset deremot blef Birkenfelds talan fortfarande och med mycken ifver förd af Coyet, Cronhjort, Henning Gyllenborg och Lagercrantz, m. fl., hvilka i hopp om seger ville nu genast skrida till val. Men de andra tronföljare-partierna i förening fästade adelns uppmärksamhet derpå, att man kunde antingen genom Adolf Fredrik återfå Finnland och erhålla fred, eller ock genom danska kronprinsen få betydligt krigsunderstöd och förbereda en stor, nordisk förening; och att man för att hinna vederbörligen begrunda dessa vigtiga omständigheter, borde uppskjuta valet, och Dalin skref en versbit till försvar för samma åsigt. Öfver dessa beräkningar på fred och på blifvande fördelar och öfver det föreslagna uppskofvet, blef Lagercrantz mycket uppbragt, och under en af riddarhustvisterna derom, utbrast han: *om vi valde tronföljare endast för att dermed köpa oss fred, så vore vi de uslaste trälar på jorden och hade förspillt Svea och Göta mäns fordna anseende och ära, och vi kunde likaså gerna sätta vårt rike på auktion. Ett val, som sålunda uppoffrar vår heder, må man gerna uppskjuta, ja ända till domedags-otta.* Många unga officerare hyste ock för Birkenfeld och för Frankrike en tillgifvenhet, så stor, att de, för att rätt tydligt ådagalägga sina tänkesätt, gingo i franska uniformer omkring på gatorna. Flere sådana herrar församlade sig på ett värdshus och lofvade hvarandra att häldre dö än mottaga en dansk prins; och de utstötte vid samma tillfälle häftiga hotelser mot fa-

brikören Hedman och mot presten Granholm, hvilka arbetade för sistnämnde furste; och likaså och af samma orsak mot hela bondeståndet. Dettas medlemmar blefvo stundom på öppen gata angripna af dylika herrar, så att t. o. m. en löjtnant Boje måste för något sådant uppträde göra afbön. Missledda af dessa sina anhängares myckna buller och högljudda röster, trodde emellertid många inom Hattpartiet och isynnerhet franska sändebudet Lanmary, att deras åsigt vore flertalets och derföre skulle segra, åtminstone på riddarhuset. Men när det kom till afgörande strid, befann sig äfven derstädes birkenfeldska ligan, ehuru räknande 276 röster, dock för svag; ty den hade emot sig en sammansättning af både danska prinsens och hertig Adolf Fredriks anhängare, hvilka tillhopa räknade omkring 340 röster. Till följe af dessa båda partiers gemensamma bemödanden blef af de tre högre stånden valet uppskjutet. I och med detsamma var birkenfeldska ligan slagen, och det icke blott för tillfället, utan för alltid. Ty ju närmare våren och det nya fälttåget nalkades, desto mer växte i styrka och vigt de båda sistnämnda partierna, och desto oundgängligare och mera trängande blef valet dem emellan, — blott dem emellan; ty i den då uppkommande svåra brytningen nedsjönko alla andra partier och beräkningar till fullkomlig obetydlighet. Det birkenfeldska försvann helt och hållet; ty nästan alla dess anhängare öfvergingo till Adolf Fredriks sida. Det tyckes, som pfaltsgrefven sjelf med låtsad eller verklig frivillighet afstått från alla ytterligare anspråk; ty han förklarade sig å Sverges vägnar glad öfver sannolikheten af dess förhoppning att genom valet af Adolf Fredrik få det förlorade Finnland tillbaka.

Till birkenfeldska tronföljareplanerna kan räknas det då för tiden mycket omtalade s. k. carteretska förhållningsbrefvet. Se här i korthet historien derom! En ämbetsman i kansliet vid namn Rydelius hade inblandat sig i de politiska stämplingarna och arbetat för Birkenfeld och mot dennes medtäflare, och isynnerhet mot Adolf Fredrik. Han hade bland annat påstått, *det sistnämnde furste på slugt sätt eftersträfvat sin myndlings, Karl Peter Ulriks, hertigdöme; och ytterligare, att, i fall man till tronföljare valde denne Adolf Fredrik, hvilken var Elisabets skyddling, skulle Sverge komma i evigt beroende under Ryssland.* Af dessa, troligtvis ock af andra orsaker, blef mot honom rättegång öppnad. Vid då anställd ransakning, påträffades i hans gömmor jemnte åtskilliga uppsatser, tillhörande Lagercrantz, äfven en skrift, som angaf sig vara ett förhållningsbref, af engelska utrikes-ministern Carteret afsändt till engelska sändebudet i Stockholm Guydeckens. Innehållet var bland annat en berättelse om de åtgerder, som England sades hafva vidtagit, med hänsyn till svenska tronföljare-valet; nämligen, *att å ena sidan hafva uppkittlat Elisabets eröfringslystnad emot Sverge samt häftiga snart sagt galna tillgifvenhet* [1]) *för holstein-gottorpska huset; — och å andra sidan skrämt Danmark för den fara, som kunde uppstå, i fall en och samma person blefve på en gång hertig af Holstein-Gottorp och konung i Sverge.* Det hette vidare: *jag har dessutom gifvit danska hofvet aptit på de tre nordiska rikenas förening och berusat det med dylika dåraktiga föreställningar samt lockat det till stora rustningar och förseett det med drygt understöd. När nu genom dessa tillställningar Sverge kommer mellan Ryssland och Danmark, mellan hammaren och städet, och ej kan få hjelp från det aflägsna Frankrike, måste det kasta sig i Englands armar och till tronföljare utkora vår*

---

[1]) Sa folle passion.

konungs måg, arfprinsen af Hessen. På ett annat ställe i samma skrift omtalades, *huru man, i fall svenskarna försköte sistnämnde arfprins, kunde lemna åt danskarna Bohuslän m. m., och åt ryssarna Finnland; ja drifva saken ända derhän, att den blifvande konungen i Sverge icke skulle få större rike än åtskilliga gamla götiska och vandaliska furstar haft, d. v. s. några härader, eller landskap.* Skriftens tydliga afsigt var att uppreta svenskarna mot engelsk-hessiska partiet, hvilket, enligt skriftens föregifvande, skulle för ernåendet af sitt syfte användt ofvannämnde nedriga och för Sverge förderfliga medel. Derjemnte kastades mycken skugga på danska prinsens och på hertig Adolf Fredriks partier; allt naturligtvis till fördel för den fjerde medtäflaren Birkenfeld. Det var ock några veckor, förr än Hattarna ämnade genomdrifva dennes val, som uppsatsen blef till spridning färdig, men af motpartiet upptäckt.

Genast framkastades naturligtvis den frågan: *Är månne brefvet äkta?* Guideckens förklarade, att han aldrig från Carteret mottagit, och Carteret sjelf, att han aldrig utfärdat någon sådan skrifvelse, hvarjemnte den sistnämnde utlofvade en belöning af 1000 dukater åt den, som kunde framdraga smygförfattaren. Rydelius uppgaf genast som fångesman Plomgren, hvilken begärt, att Rydelius måtte på svenska öfversätta den ursprungligen fransyska skriften. Plomgren erkände förhållandet; men ville icke meddela några ytterligare upplysningar, utan mente sig, som medlem af Hemliga Utskottet, vara genom der aflaggd tysthetsed hindrad från att offentliggöra en så riksvigtig hemlighet. Sedermera lät han förstå, huru han anat och af kärlek till fäderneslandet sökt komma underfund med dessa vådliga stämplingar; och huru han offrat 1000 dukater för att få i sin hand det i fråga varande papperet. Slutligen gick han än längre och uppgaf sig hafva erhållit det af unga Karl Fre-

drik Pechlin; men denne nekade, hvarföre ock ansvaret stannade på Plomgren.

Engelska regeringen fordrade upprättelse för det skymfliga angreppet, och dess begäran ansågs billig. Rättegång anställdes mot Plomgren, hvilken blef från Hemliga Utskottet bortvisad och till och med hotad med fängelse. Han hade mot sig prest- och bondestånden, en betydlig del af adeln och en än betydligare af Stockholms borgerskap. Men för honom talade på riddarhuset Hattarna, hvilka blifvit förstärkta genom en mängd hemkomna officerare; striden om hans person och sak skall derstädes en gång hafva räckt hela nio timmar. Med än större ifver försvarades han af borgareståndet, hvilket han beherrskade genom sina franska underhållspenningar, sina rika gästmåltider, sitt ovanliga snille, sin ovanliga munvighet. I förtröstan på adelns och borgarståndets beskydd, vågade han ock att sjelfrådigt åter infinna sig i Hemliga Utskottet; men blef der mottagen med knot, med buller och slutligen, säges det, med böndernas upplyftade käppar, så att han måste rymma fältet. En tid var han nära att af förtviflan kasta sig i andra partiets armar. Slutligen lyckades dock Hattarna att skaffa honom lagligt återinträde i nämnde Utskott. Efter någon tids rättegång blef han ock på aflaggd värjemåls-ed frikänd. Det s. k. förhållningsbrefvet förklarades för falskt och uppbrändes vid kåken, och dermed skulle saken vara nedlaggd.

Hela Mösspartiet och de flesta då tidens svenskar och likaså Danmarks, Preussens, Saxens och Österrikes sändebud togo för afgjordt, att skriften var af birkenfeldska partiet hopdiktad. I afseende på författaren sväfvade dock gissningarna åt olika håll och angåfvo än franska sändebudet med biträde af Gyllenborg och Tessin, än Gyllenborg ensam, än, och besynnerligt nog, båda Pechlinerna, än Plomgren sjelf, hvilken skulle dervid haft hjelp af den ifrige Hatten och utmärkte ämbetsmannen Faggot.

Märkas bör ock, att på förord af Lagercrantz och Löwenhielm m. fl. blef den i saken inblandade Rydelius frikänd, hvarefter han, genom understöd af Hattregeringen och af dess bundsförvandt, det levantiska handelskompaniet, kort derefter utnämndes till först konsul och sedermera generalkonsul i Smyrna.

Å sin sida påstodo Hattarna, att förhållningsbrefvet var äkta, och att från Berlin kommit ytterligare bevis derpå; hvarjemnte Tessin försäkrade, att man på uppsatsens både stil och innehåll kunde igenkänna Carteret. Nämnas bör ock, att franska sändebudet i Stockholm har i bref till sin regering flere gånger omtalat uppsatsen såsom verkligen utgången från Carteret. Men längre fram tyckes både han och Hattarna hafva så mycket möjligt dragit sig ifrån hela denna kinkiga sak.

Det var i Mars 1743, som Hattarna ämnade, enligt hvad berättadt är, utkora pfaltsgrefven af Birkenfeld. Men är det väl troligt, att partiets ledare, en Gyllenborg och Tessin, hvilka nogsamt kände alla då varande omständigheter; — är det väl troligt, att de kunde ännu så sent som då inbilla sig mägta genomdrifva Birkenfelds val, i strid mot ofrälse-stånden och mot tvänne så mägtiga och löftes-rika partier, som det holsteinska och det danska. Man frestas till den misstanken, att nämnde ledare, ehuru sjelfva inseende Birkenfelds omöjlighet, lät massan af sina partivänner bråka och arbeta för hans val, och läto dem och andra genom så väl Kolmeters skrift, som det s. k. carteretska förhållningsbrefvet än mer upphetsas; det ena som det andra icke i hopp om Birkenfelds seger, utan i afsigt att på detta sätt underhålla och öka den inbördes förbistring, som ansågs nödvändig, för att kunna afvända den hotande efterräkningen [1]. — Dock! måhända är misstanken ogrundad.

---

[1]) Ofvanstående teckningar af tronföljare-partierna hvila på danska, fransyska, preuss., sax. o. österr. min. bref. —

Gyllenborg och Tessin hade skaldens och talarens lifliga inbillningskraft och det i hög grad. Hvem kan beräkna, hvad de föreställde sig vara möjligt eller omöjligt?

Från det carteretska brefvet går nu vår berättelse tillbaka till de tvänne återstående tronföljarepartierna.

KRONPRINSEN, SEDERMERA BLIFVANDE KONUNGEN I DANMARK, FREDRIK DEN FEMTE

Den stora likhet, som i ursprung, seder, språk och troslära finnes mellan innevånarne i Sverge, Norrge och Danmark, innebär en beständig uppmaning till närmare förbindelse äfven i politiskt hänseende. Tanken på en sådan har ock städse förefunnits och gång efter annan uppenbarat sig, ehuru i olika skepnader allt efter olika tider och förhållanden. Rikenas förening under Magnus Smek och sedermera under Kalmar-unionen voro dylika ehuru misslyckade försök. Att hafva gjort slut på sistnämnde förening blef sedermera en bland Gustaf den förstes berömmelser, i såväl hans egna som hans ättlingars ögon;

Rådsprot. och Voltemats anekdoter. — Uppsala Nord. Journal vid riksd. 1742 och 1743, och Stierneldska samlingen. — Stockholm Kgl. Bibliot. Magnus v. Celses Svenska mäns minnen. — Skokloster Miscell. 21. — Gyllenborgska arkiv.; en orubricerad berättelse om Sverges öden, från Odens tid till 1768, Fol. s. 209. Hans exc. frih. Ihre, hvilken numera i sin vård mottagit nämnde arkiv, har godhetsfullt lemnat förf. tillfälle att undersöka dess innehåll, hvilket dock mot hvad man kunnat vänta, befunnits ganska obetydligt. Af den stora brefvexling, som Karl Gyllenborg och hans bröder säkerligen fört sins emellan och med andra, fanns nästan intet spår, och hvart den tagit vägen, är obekant. Ofvannämnde handskrift, i folioformat och innehållande 209 sidor, är det enda der af oss funna försök till försvar för Hattpartiets åtgerder; men det är kort och ytligt, samt förbigår med tystnad flere de kinkigaste punkterna, och är ej heller i sina uppgifter pålitligt.

hvarföre ock under samma konungaslägt såväl Danmark som den fordna unionen och hvarje tanke på dess förnyande betraktades med ovilja. Knappt hade dock Wasa-ätten lemnat rum för den pfalts-zweybrückiska, förr än den i folkmedvetandets djup liggande unionstanken åter trädde i dagen. Karl Gustaf ville verkliggöra den medelst eröfring, Karl den elfte och Johan Gyllenstjerna medelst giftermål. Men äfven dessa försök misslyckades, och unionstanken blef åter och för en längre tid undanskjuten, eller åtminstone undanskymd. Att den omkring 1740 åter framkallades, var en följd icke blott af förbemälte gemensamhet i stam, språk och bekännelse, utan ock af en ny på sista tiden tillkommen driffjeder, nämligen båda staternas gemensamma farhåga för den öfvermagt, hvartill Ryssland fått under Karl den tolftes regering uppväxa; en öfvermagt, som hotade i första rummet Sverge och i det andra Danmark. Hvad som slutligen bragte saken till tals, var icke blott den tillfälliga bristen på svenska tronarfvingar, utan ock ett förhållande, som till ofvannämnde farhågor stod i nära sammanhang. Bakom då tidens stora ord om svenskarnas oemotståndliga tapperhet och om ryssarnas oefterrättliga feghet, fanns dock hos Hattpartiets ledare en aning om vådorna af det mot Ryssland [1]) tillämnade kriget, derföre ock en viss längtan efter bundsförvandter och understöd. Med afsigt att för sådant ändamål vinna Danmark framkastade Gyllenborg och än mer Karl Sparre redan sommaren 1740 det förslag, att man borde till svensk tronföljare utvälja konungen eller kronprinsen af Danmark. Hofvet i Köpenhamn lyssnade till anbudet; men gaf ej bestämdt svar. Förslaget kom dock snart till allmännare kunskap och fick många och uppriktiga förespråkare.

---

¹) Sid. 3. 10—14.

När Sverge 1741 angrep Ryssland, ville flere danska herrar angripa Sverge för att under dettas blifvande trångmål vinna några fördelar, återtaga några landskap. Dåvarande konungen i Danmark, Kristian den sjette, var likväl af mycket fredlig sinnesart och derjemnte pietismens läror i hög grad tillgifven. Han förkastade ock nämnde förslag såsom ledande till syndig blodsutgjutelse; men troligtvis ock för att icke genom ett dylikt angrepp förspilla den Sverges tillgifvenhet, som möjligtvis skulle förskaffa honom eller hans son anbudet af Sverges krona.

Sommaren 1742, och när finska fälttåget började luta till ett för Sverge olyckligt slut, sökte Gyllenborg att åtminstone för sken skull återupptaga de danska unionsplanerna, för att möjligtvis från Danmarks sida erhålla något understöd. Hofvet i Köpenhamn lånade nu förslaget större uppmärksamhet än förut, och lät sitt i Stockholm varande sändebud, öfverste Grüner, vidtaga åtskilliga derhän syftande anstalter. Denne skickade nämligen kring de svenska landsorterna några förtrogna handtlangare, med uppdrag att skaffa riksdagsfullmagter och vinna tänkesättet; det förra medelst mynt, det sednare medelst skäl, bland hvilka, utom de vanliga, som togos från folkens slägtskapsförhållanden, man äfven omtalade föreningens blifvande fördelar; nämligen en ständig fred staterna emellan, och en styrka, tillräcklig att motstå ryssarna; hvarjemnte man föreslog, att regenten skulle bo hvartannat år i hvartdera riket, och oaktadt sitt envälde i Danmark lemna i Sverge det fria regeringssättet oantastadt, o. s. v. Flere bland dessa skäl voro af vigt, och anslogo en mängd personer och det af alla samhällsklasser. Det hände till och med, att, när Grüner icke för tillfället hade penningar nog för en nödig partiutgift, blefvo sådana förskjutna af några rika svenskar, hvilka med ifver omfattat den storartade tanken. Under en resa till Köpenhamn sommaren 1742 hade ock samme Grüner lyckats att ge-

nom, besök eller på annat sätt vinna flere inflytelse-rika personer; t. ex. i Kalmar, landshöfdingen Stael v. Holstein och biskopen Herman Schröder; i Blekinge böndernas talman Olof Håkansson; i Skåne general Düring och tvänne Stael v. Holsteins anförvandter af slägten Ridderschantz m. fl. Derjemnte arbetade för samma plan Matts Wærn, en klok och driftig handlande i Fredrikshall, hvilken hade stort inflytande på folket utefter vestra gränsen och serskildt på dervarande borgerskap; och likaså Granholm, en orolig och opålitlig prestman, som fått i uppdrag att bearbeta dalkarlarna och andra bönder, och som derföre kallades: *Grüners hofpredikant;* — likaså Hedman, en fabrikör från trakten af Westerås, hvilken åtog sig att under riksdagen 1742 med råd, mynt och välplägning leda böndernas riksdagsmän; slutligen ock några förnäma fruntimmer, hvilka skulle inverka på tänkesättet inom hufvudstadens högre umgänges-kretsar. I Sverges södra och vestra delar, hvilka mest lidit genom krigen mot Danmark, blefvo innevånarna snart vunna för ett tronföljareval, som lofvade förekomma alla dylika lands-olyckor. Göteborgs-boarna i synnerhet gynnade denna åsigt med mycken ifver; ty de hoppades, att deras stad skulle i många fall blifva medelpunkten, kanske till och med hufvudorten i det tillämnade stora unionsväldet. Det var dessutom med känslor af den uppriktigaste fosterlandskärlek och den renaste oegennytta, som danska tronföljden blef omfattad af många aktningsvärda personer, t. ex. riksråden Sven Lagerberg och Anton Wrangel, general Düring, biskop Schröder m. fl. och riksrådet Nordenstråle, hvilken åtnjöt stort anseende, uppgafs hafva före sin nu timade död författat en i landet kringlöpande skrift [1]), hvilken anbefallde samma tronföljareval såsom för fäderneslandet ganska

---

[1]) En svensk adelsmans bref till sina systersöner. Den anses dock af andra vara skrifven af J. v. Brehmer.

fördelaktigt. Men bredvid dessa ädla driffjedrar verkade äfven löften och mutor. Till och med de omtalade fruntimren mottogo penningar, och likaledes några mer ansedda partimän, t. ex. Stael v. Holstein, Ridderschantzarna, Olof Håkansson och några andra inflytelserika bönder. De betingade sig 100 till 150 r:dr i månaden, stundom än mer, allt efter hvars och ens vigt och betydenhet.

Kort efter riksdagens öppnande i Augusti 1742 utbröt den allmänna tänkesättets storm, som till svensk tronföljare fordrade Karl Peter Ulrik. Som berättadt är, insågo partiernas ledare snart nog, att denne furste skulle afsäga sig förtroendet. De läto dock, hvar af sina enskilda skäl, stormen obehindradt rusa fram; men fortsatte derunder sina enskilda planer, sina förberedelser. Så äfven Grüner. Han skaffade sig porträtter af danska konungen och kronprinsen och utdelade dem bland de personer, som skulle vinnas. Han rådde drottningen i Danmark att vid dervarande adliga jungfrustift anslå platser åt några svenska fröknar. Han tillkallade ock en dansk herre vid namn Wind, för att genom honom inverka på Sverges unga adel; likaså en dansk officer vid namn Hauch, hvilken under finska kriget hade åtföljt svenska tropparna och bland deras befäl förvärfvat sig många vänner. Men dessa försök att vinna adeln och officerarne hade ingen framgång. Verksammare blefvo andra medel, som, på annat håll och i synnerhet bland bönderna användes. Icke mindre än 5 fritafflar underhöllos, och penningar utdelades, så att kostnaden för hvarje vecka beräknades till 300 dukater. Detta jemnte unions-tankens hänförande storhet verkade, och när Karl Peter Ulriks afsägelse började blifva bekant, vände sig bondeståndet mer och mer till danska kronprinsen och försonade sig alltså med talmannen Olof Håkansson. Vid slutet af året höll denne öfverläggningar med partiets hufvudmän, och åt hvar och en ståndsbroder, som öfvergick till

danska sidan, lemnades 25 dukater i handom jemnte löfte om lika summa, så snart danska prinsen blifvit utkorad. Äfven flere prester mottogo danska penningar, för att, skulle det heta, sedermera använda dem *till fromma stiftelser*[1]).

Danska planen mötte dock häftigt motstånd, ej blott från de öfriga tronföljare-partierna, utan ock från andra håll; nämligen från England, Ryssland och Preussen, hvilka sökte hindra hvarje skandinavisk förening, såsom vådlig för jemnvigten i Norden och för friheten på Östersjön. Innevånarne i Norrland hade väl i början talat för danska prinsen; men de öfvergingo till Adolf Fredrik, så snart utsigt öppnades att genom honom återfå Finnland och fred; likaså gjorde alla de finska riksdagsmännen. Såväl de, som norrländningarna förutsågo nämligen, att danska prinsens utväljande skulle medföra ett fortsatt och svårt krig mot Ryssland, och att just deras hemorter skulle derunder blifva utsatta för svåra lidanden och förödelser. Oaktadt så mägtiga motståndskrafter hade dock Grüners ifver och skicklighet och den skandinaviska tankens kraft vunnit många anhängare, och det inom alla stånd; minst bland borgrarna, der den vintern 1743 räknade blott 15 bland 75; dernäst bland adeln, der likväl antalet icke är uppgifvet; derpå inom preseståndet med 27 bland 48[2]); och mest inom bondeståndet med 80 eller 90 bland 120. Många det sednares medlemmar voro redan nu så ifriga, att de gång efter annan kommo till Grüner med försäkringar om sin tillgifvenhet och med begäran om föreskrifter för sitt handlingssätt.

Till ledning och understöd åt nämnde Grüner hade jultiden 1742 anländt till Stockholm ett nytt danskt sändebud vid namn Berkentin, och genom

---

[1]) *Ad pios usus.*

[2]) Antalet var dock enligt Bexell 90.

honom framställdes mera formliga och bestämda villkor; nämligen att, i händelse Danmarks kronprins valdes, skulle Danmarks konung med 20 krigsskepp och 12,000 krigare bispringa Sverge i striden mot Ryssland. Derjemnte lät danska regeringen till Norrge och till dess mot Sverge gränsande socknar uppforsla säd och tobak, hvilka varor derstädes höllos till salu mot mycket låga priser, tydligen i afsigt att ingifva svenska gräns-allmogen fördelaktiga tankar om danska undersåtarnes belägenhet. Till svenska landsorterna blefvo omigen utskickade en hop partilöpare, hvilka skulle locka dervarande allmoge att till bondeståndet i Stockholm insända så kallade petitioner, skrifter, i hvilka befolkningen socken-, härads- eller landskapsvis förklarade sin önskan, sin fordran vara att få till tronföljare utvald danska kronprinsen, — honom och ingen annan. Danska beskickningen hade till och med den omtanken att nedsända för sådant ändamål behöfliga formulärer. Också ankommo inom kort många dylika uppsatser, stundom försedda med mer eller mindre hotande tillägg. Derjemnte kringspriddes en med stor skicklighet författad grafskrift öfver en bonde, kallad Gunnar Larsson. Uppsatsen talade med beröm, till och med smicker om svenska bondeståndet, t. ex. huru dess medlemmar aldrig mottogo utländskt guld, huru troget de älskade sin Vise, och huru modigt de använde sin gadd, när så behöfdes, o. s. v. [1]) Både grafskriften och bondens namn hade blifvit hopdiktade, och det helas tydliga afsigt var att uppkittla allmogens sjelfförtroende och öfvermod, så att den, med glömska af sin verkliga och stora okunnighet i dithörande ämnen, skulle med pockande eller våld genomdrifva sin vilja, nämligen danska prinsens val. För att ytterligare bearbeta äfven ståndets

---

[1]) Danska min. bref, från den 21 Februari till den 4 Mars 1743, omtalar skriften såsom tryckt, den finnes dock ej af Warmholtz upptagen.

egennytta, skall mån hafva tillåtit några dess medlemmar att mottaga penningar också af de andra tronföljare-partierna; dock med villkor att i afgörandets stund blifva sin danska förbindelse trogna.

Till följe af dessa bearbetningar blef ock ståndets flertal hänfördt till en sinnesstämning, som icke ville vidkännas några lagar, några band. Ständerna hade väl åt en Stor Sekret-Deputation gifvit i uppdrag att utarbeta ett betänkande öfver de olika förslagen till tronföljare och öfver de skäl både mot och med, som för hvart och ett bland dem kunde åberopas, och tillika och i förväg en försäkran, som skulle till underskrift föreläggas den furste, som blefve utvald. Dessa betänkanden borde sedermera till ständernas granskning öfverlemnas och först derefter skulle det vigtiga valet på vanligt och lagligt sätt anställas. Men flertalet inom bondeståndet var så uppspeladt och så försäkradt om både sin sak och sin magt, att det icke ville deltaga i de förberedande öfverläggningarna; utan fordrade, att med förbigående af alla dylika omständigheter danska kronprinsen skulle genast till tronföljare nämnas, och flere ståndets medlemmar läto förstå, att, om medstånden dröjde, skulle bönderna ensamma företaga valet samt för konungen tillkännagifva dess utgång; och derpå resa hem. I enlighet dermed uppträdde den 29 jan. 1743 en Jan Eriksson från Småland och framlemnade en skrift, som föreslog danska prinsen till tronföljare, i hvilken önskan många andra instämde. Olof Håkansson och Otto Olofsson, stundom ock Jan Persson från Enebacken i Tuna socken af Dalarne, hvilka, också de, hyllade danska tronföljden, insågo likväl det olagliga, det uppretande i så egenmägtiga tilltag af ett enskildt stånd; och de lyckades att med understöd af Upplands, Finnlands och Wermlands riksdagsmän utverka uppskof. De ifrigare bland danska partiet hotade dock att som förrädare anse en hvar, som afveke från de nu uttalade önskningarna, och de mente sig

omigen icke böra deltaga i några utskotts-arbeten, innan tronföljare-valet blifvit afgjordt. Emellertid inkommo från den ena landsorten efter den andra de af Grüner tillställda skrifterna, hvilka alla med en mun ropade efter danska kronprinsen. Med stöd häraf trodde sig partiet snart kunna taga än ett steg framåt. Vid ett ståndets sammanträde den 8 mars blefvo först flere dylika beskickningar afhörda och skrifter upplästa, och derefter framlemnade Olof Andersson från Småland en inlaga, hvilken återigen föreslog danska prinsen och genast fick understöd af det ojemnförligt största flertalet. Finnarna hade väl tillförene haft stora betänkligheter, men blefvo för tillfället nedtystade och till och med öfvertalade att i någon mån bifalla. Olof Håkansson liksom några andra inom ståndet hade emellertid börjat inse svårigheten af att genomdrifva danska prinsens val samt fördelarna af Adolf Fredriks. Han uttalade väl icke denna sin nya öfvertygelse; men han föreställde flere gånger och äfven nu olagligheten och oformligheten af det sätt, hvarpå de danskt sinnade ståndsbröderna gingo till väga, men fåfängt. Flertalet beslöt att genom beskickningar underrätta de andra stånden om sitt val, och det ålade Olof Håkansson att anföra en bland dessa deputationer, hvilket han ock måste underkasta sig. Man ville ytterligare och till uppläsning inför de andra stånden medföra ett protokollsutdrag om böndernas härutinnan fattade beslut. Men, liksom i fråga om Karl Peter Ulriks val, förklarade sekreteraren, att pligten förbjöde honom uppsätta protokoll öfver en så olaglig och formvidrig åtgerd, och han kunde till eftergift hvarken öfvertalas eller skrämmas. Bönderna beslöto fördenskull, att nu liksom förra gången afgå utan något protokoll och att således blott mundtligen anmäla sitt beslut. För tillfället tyckas de andra stånden hafva gifvit blott undvikande svar.

Några dagar efter nämnde strid föreslog Olof Gustafsson [1]), att för de nu samlade prest- och borgare-stånden borde tillkännagifvas, *huru bönderna oryggligen förblefve vid valet af danska prinsen, och att, om medstånden icke dertill biföllе, hade bönderna ej mer att vid riksdagen göra, utan ämnade genast resa hem.* Olof Håkansson ville utesluta *hotelsen om hemresan, såsom stridande mot riksdagsordningen och förolämpande mot de andra stånden.* Men flertalet gillade Olof Gustafssons förslag. Sekreteraren deremot vägrade att åt beskickningen utskrifva ett protokoll af nämnde, som han förmenade, olagliga innehåll; men han öfvertalades, nästan trugades, och likaså Olof Håkansson att anföra beskickningarna. Men när denne inför presteståndet framfört sitt uppdrag, svarade erkebiskopen: *vi prester hafva hoppats kunna genom fred med Ryssland och val af hertig Adolf Fredrik stilla blodsutgjutelsen och afvärja faran. Vi hafva fördenskull instämt i ridderskapet och adelns betänkande och hafva deri handlat efter vårt samvete och så, att vi kunna det inför Gud och hvar redlig man försvara. Det oaktadt hafva vi ingalunda dristat oss säga: »om vi ej få vår vilja fram, så resa vi hem». Vill bondeståndet resa, så kan presteståndet sådant icke hindra; men då kunna ock till hemorterna komma presternas bref härom, lika fort som riksdagsböndernas personer. Erkebiskopen bad derföre ståndet besinna både sitt eget och fäderneslandets bästa.* Detta svar väckte hos de ifrigare inom bondeståndet mycken förbittring; och man hörde hotelser att vid ett blifvande uppror bränna presternas boställen, o. s. v. Olof Gustafsson, understödd af sina vänner, ville öppna en serskild rättegång mot erkebiskopen, hvilket dock Olof

[1]) Från Hörnebo, somliga säga i Nerke, andra i Wermland andra vid Hedemora.

Håkansson, Otto Olofsson med flere lyckades afstyra, ehuru endast med möda; ty sinnena voro mycket upphetsade. Från flere håll omtalades ock, huru danska partiets ledare genom oupphörliga gästabud höllo en mängd bönder i ett nästan fortfarande rus; huru danska beskickningen öfverlastade deras hufvud med vin och deras fickor med vinbuteljer, och huru Hedman i sin boning, ett värdshus vid Jerntorget, lät för dansk räkning många bland dem dagligen och rikligen förplägas. Missbruket gick så långt, att talmannen i sittande plenum varnade mot det lättsinne, *som låter sig genom några gästabud dragas från den mening, han som en ärlig man hyser.*

Böndernas upprepade försök att med förbigående af de lagliga formerna framtruga sin skyddling till tronföljare väckte emedlertid en allmän och växande ovilja. Något hvar ogillade sättet. *Intet stånd,* hette det, *och allra minst det lägsta, bör tillåta sig en dylik sjelfrådighet. Bondeståndet hade bort afvakta Stora Sekreta Deputationens betänkande och i allmänhet iakttaga laglig ordning.* Man lär till och med velat hindra tryckandet af böndernas i ämnet afgifna skrift, såsom varande både vådlig och olaglig. Andra ogillade sjelfva saken, den danska tronföljden, och åberopade Kalmar-unionens olyckor. Fabian Wrede omtalade, *huru man nu ville omigen göra Sverge till en ladugård, ett utbruk under Danmark;* och en annan gång, *huru finska folket skulle hällre underkasta sig Rysslands spira än utsätta sig för de härjningar, som väntade deras land, i fall Sverge förskköte Adolf Fredrik och valde motståndaren, danska kronprinsen.* Från Åbo inberättades ock, huru redan vid första talet om en sådan afsigt ryssarna hotade uppbränna hela staden, och Palmstierna, som länge vistats i Köpenhamn, och som önskade Birkenfeld eller Adolf Fredrik, lemnade en förfalskad och afskräckande målning af danska kronprinsens personlighet. Bondeståndet vidhöll dock sin åsigt, och understöddes och

eggades deri ej blott genom Danmarks guld och ingifvelser utan ock genom ständigt ankommande beskickningar från landsorterna, följder på en gång af varm och uppriktig längtan efter de nordiska staternas förening, samt af Grüners tillställningar. Besagde budskap eller rykten omtalade, huru 180,000 [1]) dalkarlar skulle komma och understödja bondeståndet; — huru allmogen i södra och vestra Sverge vore likaledes färdig att tåga till Stockholm, så snart den finge vapen och anförare; — huru allmogen i andra trakter ville gå ut och slå ihjel all adel; — huru äfven borgerskapet i flere småstäder ropade efter danska prinsen; o. s. v. När det berättades, huru konung Fredrik motarbetade sistnämnde furste, hörde man bönder påstå, att svenskarna gerna kunde gifva den gamle konungen ett årsunderhåll af 100,000 d. s. (ecus) och derpå skicka honom och hans frilla ut till Tyskland. Många företeelser hotade med ett snart utbristande uppror, och, om Kristian den sjette kunnat förmå sig att till uppmuntran och understöd sända sin flotta och sin här, skulle det genast bland allmogen och äfven bland andra samhällsklasser hafva uppstått en rörelse så stark, att den måhända genomdrifvit det danska tronföljare-valet.

Emedlertid nalkades våren 1743 och således äfven ett nytt fälttåg. Att derunder med vapenmagt återtaga Finnland, på något sådant var icke att tänka. Sverge hade hvarken mynt, manskap eller sammanhållning nog för att ens afvärja de rysska anfall, som kunde göras mot dess egna snart isfria och derigenom öppna kuster. I en mer och mer förskräckande gestalt framträdde faran af ett fortsatt rysskt krig; i en mer och mer lockande gestalt frestelsen att genom Adolf Fredriks val köpa sig fred med Ryssland och återförening med Finnland. Tanken på dessa

[1]) I hela Falu län fanns 1751 blott 97,428 menniskor, män och qvinnor, gamla och barn hopräknade.

förhållanden började utöfva sin mägtiga inverkan på alla stånd, samhällsklasser och partier, och äfven på det danska [1]).

HERTIGEN OCH ADMINISTRATORN AF HOLSTEIN-GOTTORP, FURST-BISKOPEN AF LÜBECK, ADOLF FREDRIK.

Han var andra sonen af den tillförene omtalade administratorn Kristian August [2]) och sjelf såsom förmyndare åt Karl Peter Ulrik innehafvare af samma befattning och tillika och för sin egen person af biskopdömet Lübeck [3]) och af dess tittel; ehuru sjelf varande hvarken biskop eller prest. Genom sin mor härstammande från Karl den nionde, hade han redan förut fästat vid Sverges krona åtskilliga förhoppningar, hvilka dock troligtvis aldrig gått i fullbordan, så framt de ej på ett lika oförmodadt som kraftigt sätt blifvit af rysska hofvet understödda. Ett framstående drag hos kejsarinnan Elisabet var nämligen hennes stora tillgifvenhet för holsteinska furstehuset; en känsla, föranledd af dubbla förbindelser, systerns, Annas, förmälning med hertig Karl Fredrik, och Elisabets egen förlofning med dennes syskonbarn, hertig Karl [4]). För sistnämnde sin ungdoms-fästman, hvilken dog redan 1727 och vid 20 års ålder, hade Elisabet bibehållit en tillgifvenhet så varm, att hon vid detta tillfälle föresatte sig att på Sverges tron upphöja hans yngre broder, Adolf Fredrik. Till detta beslut bidrogo äfven andra skäl; t. ex. stoltheten, som smickrades af att tillsätta konung i Sverge, detta Sverge, hvars styresmän ett par år förut lofvat till-

[1]) Danska, Fransyska, Preussiska, Saxiska och Österrikiska min. bref.

[2]) 25. 70.

[3]) I stället för *Lübeck* skrefs ofta *Eutin*, efter den ort, hvarest furst-biskopen bodde.

[4]) 31. 179, 181, 183.

intetgöra Rysslands magt; — likaså beräkningen, att Adolf Fredrik sjelf kunde hvarken genom personlighet eller besittningar blifva någon farlig granne; — beräkningen, att han, såsom af Elisabet tillsatt, skulle städse känna sig förbunden till motsvarande tacksamhet; — och slutligen den allravigtigaste bland alla beräkningarna, nämligen den, att på sådant sätt förekomma danska kronprinsens utväljande och de nordiska rikenas framtida förening.

Redan i September 1742 hade kejsarinnan börjat tänka på ett sådant ordnande af Sverges tronföljd. När i November samma år Karl Peter Ulrik blifvit utnämnd till rysk tronföljare, affärdade hon till Stockholm en person, som skulle under hand låta förstå, huru hon, i händelse Adolf Fredrik valdes, ämnade gifva Sverge fördelaktigare fredsvillkor, än eljest kunde komma i fråga; och redan nu började derstädes fritafflar hållas för att åt besagde furste vinna anhängare [1]. Den stora beskickning, som kort derefter till Petersburg öfverreste för att åt Karl Peter Ulrik erbjuda svenska tronföljden, medförde vid sin återkomst till Stockholm likartade af ryska hofvet och till fördel för Adolf Fredrik gifna förhoppningar. Man började ock omtala, huru denne furste, vald till Sverges tronföljare, borde förmäla sig antingen med en dansk prinsessa för att sålunda försona hofvet i Köpenhamn och danska partiet i Sverge, — eller ock med en engelsk för att vinna stöd af detta mägtiga konungahus.

Förslaget rönte dock motstånd och det från många håll. Några stater och i synnerhet Danmark fruktade, och ej utan skäl, att två närbeslägtade prinsar, Adolf Fredrik och Karl Peter Ulrik, sittande bredvid hvarandra på Sverges och Rysslands troner,

---

[1]) Detta skall, säga några, hafva skett genom Stenflycht (??), hvilken dock på samma sätt kalasade straxt förut för Karl Peter Ulrik och straxt efteråt för hertigen af Birkenfeld.

skulle möjligtvis störa jemnvigten i Norden. Också inom Ryssland fanns ett parti, som, anfördt af Bestuschew, motarbetade Elisabets plan. Det ville ingalunda, att hon, för genomdrifvandet af dessa sina personliga och dynastiska tycken, skulle, såsom hon ämnade, tillbaka-lemna en betydlig del af Finnland och således uppoffra de fördelar, Ryssland under sista fälttågen vunnit. Spänningen mellan henne och Bestuschew var till anledning och art af ungefär samma beskaffenhet, som den mellan Katarina den förstas dynastiska och de då lefvande ryska statsmännens fosterländska åsigter [1]).

Detta Elisabets förslag, först det blef bekant, väckte inom Sverge en allmän förtrytelse. Sjelfkänslan, sjelfständighetskänslan sårades djupt af den tanken, att svenskarne skulle köpa sig fred genom att till tronföljare mottaga icke den person, de sjelfve önskade, utan den, som blifvit af en främmande magt påpekad; och att denna magt var just det fiendtliga, det hatade, det fordom föraktade Ryssland, detta ökade både förödmjukelsen och harmen. Dertill kommo de andra tronföljarepartiernas motstånd. Bönderna, danska kronprinsens anhängare, gåfvo genast tillkänna, att de aldrig skulle till tronföljare mottaga en *biskop;* ty hette det, *Sverge hade redan förut biskopar nog* Hattarna, Birkenfelds anhängare, hördes både på riddarhuset och i enskilda samqväm yttra sin häftiga förtrytelse. *Ett sådant tronföljareval,* hette det, *skulle förvandla Sverges ära till vanära och Sverges fria innevånare till ryska trälar;* och partiet mente nu, liksom i fråga om danskt tronföljareval, *att man kunde likså gerna sätta kronan på auktion.* — *Sverge* hette det vidare, *Sverge bör med egen sjelfbestämmelse taga en furste af Birkenfeld eller till och med af Oldenburg. häldre än att på Rysslands befallning taga en ölbult, en fyllhund, en,*

[1]) 31. 134.

som icke förstår någonting annat än spela fiol; personliga beskyllningar, som motpartiet, dock utan aken af sanning, kastade på Adolf Fredrik.

För att motarbeta dessa ofördelaktiga rykten och tänkesätt lät holsteinska partiet under vintern 1743 vidtaga flere anstalter. En utliggare vid namn Buchwald kringdelade ena gången Adolf Fredriks porträtt, en annan gång en slägttafla, som visade huru denne furste härstammade från Wasa-ätten, och en tredje gång betydliga penningesummor, förskjutna af kejsarinnan, sade somliga, af hertigens mor, sade andra. Många personer vunnos väl, men i allmänhet var partiet i början tämligen svagt.

Dess snabba och stora tillväxt var en följd af de farhågor, som till både allmänlighet och höjd växte i samma mån, våren nalkades och gjorde Sverges kuster tillgängliga för Rysslands sjömagt. Sedan också af dessa orsaker Birkenfelds parti hade vid slutet af Mars ohjelpligen fallit, kastade sig nästan alla Hattarna på Adolf Fredriks sida; också derföre, att hans val i sammanhang med Finnlands återbekommande var enda medlet att åtminstone till en del godtgöra den förlust, deras obetänkta krig ådragit fäderneslandet, och likaså enda medlet att undvika eller mildra den efterräkning, som största delen af svenska folket och främst Mössorna och bondeståndet tillämnade. Från denna tid hördes ock många Hattar tala för Adolf Fredrik; och när bondeståndets flertal ville med hotelser genomdrifva danska kronprinsens val, föreslogo Cronhiort och en löjtnant Skeckta, att man borde till försvar mot dylikt våld uppsätta en adlig fritropp, i hvilken mening många bland finska adeln instämde. Emedlertid blefvo Elisabets anbud om fördelaktiga fredsvillkor mer och mer lockande, och farorna af ett fortsatt krig mer och mer hotande; det ena som det andra med den påföljd, att flertalet af adel, prester och borgare, och äfven många bland bönderna snart ansågo utväljandet af Adolf Fredrik vara det

bästa medel, som kunde för rikets räddning tillgripas. Bondeståndet i sin helhet höll dock orubbligt fast vid danska prinsen och fordrade gång på gång, att tronföljarevalet skulle utan uppskof anställas; naturligtvis, ty partiets ledare insågo ganska väl, att ju längre valet uppsköts och våren framskred, desto mer växte farhågan för Ryssland och benägenheten för Adolf Fredrik. Men just af dessa orsaker ville de andra stånden uppskjuta valet, också för att hinna med Elisabet uppgöra om de blifvande villkoren [1]).

Vi hafva på föregående blad gifvit läsaren någon kunskap om de olika tronföljare-partierna och om deras inbördes ställning och öden intill våren 1743, och vi hafva derigenom sökt förbereda en lättare uppfattning af historien om de då ingående politiska storm-månaderna, Maj och Juni, och om de många och mycket invecklade brytningar och strider, som då förefölło. Dessa uppträden voro föranledda af nyssbeskrifna tronföljare-partier, och dessutom af rättegången mot generalerna, af fredsunderhandlingen med Ryssland och af dalkarls-upproret. Vi skola på efterföljande blad gifva en öfversigt af också hvar och en bland dessa sednare den stora stridens beståndsdelar och af deras utveckling ända till början af nyssnämnde månader; d. v. s. till den tidpunkt, då alla dessa tvistefrågor på en gång ingrepo i ärendernas gång, och kämpande mot och bredvid hvarandra förorsakade en stormhvirfvel, så våldsam, att den hotade att alldeles krossa det svenska statsskeppet.

---

[1]) Danska, Fransyska. Preussiska, Saxiska och Österrikiska min. bref.

NIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

RÄTTEGÅNGEN MOT GENERALERNA.

Redan är berättadt [1]. huru Lewenhaupt och Buddenbrock blefvo från finska hären kallade till Stockholm för att redovisa för sina i kriget vidtagna åtgerder. Inom den korta tiden af föga mer än ett år hade dessa herrars anseende och belägenhet undergått en stor och bedröflig förändring. Våren 1741 var Buddenbrock en bland allmänna tänkesättets gunstlingar och hade helt nyss blifvit af regeringen utnämnd till general-löjtnant och af ständerna hedrad med en äreskänk. När Lewenhaupt i slutet af Aug. samma år afseglade till Finnland, var han af det allmänna tänkesättets högljuddaste talare och sångare upphöjd till svenska folkets förnämsta hjelte samt föremål för obegränsad beundran och obegränsade förhoppningar. Nu jemnt ett år derefter återvände han och Buddenbrock till Sverge efter ett fälttåg, hvars like i neslighet verlden sällan skådat. Från Finnland följdes de af dervarande troppars och innevånares ovilja och förakt, och i Sverge blefvo de med samma känslor inväntade, i synnerhet af de tillförene djupt förorättade Mössorna. Deras fordna vänner, Hattpartiets ledare, hade till råga på olyckan redan beslutat, på generalernas och på utförandets fel kasta skulden till krigets olyckliga utgång. Man ville derigenom draga uppmärksamheten från de stora fel. af förflugenhet, af äfventyrlighet, af missräkningar, som förefunnos i sjelfva krigsföretaget, och ge-

---

[1] 35. 222, 223.

nom hvilka statsmännen, Hattregeringens ledare, hade redan i förväg mer eller mindre föranledt olyckan. Ju mörkare man utmålade krigets verkställare, desto ljusare syntes vid deras sida tillställarne. Man begynte föra ett derefter lämpadt språk, samt upprepade gång på gång, *att planen för krigsföretaget var god och omständigheterna gynnande; men att alltsammans blef vid verkställandet förderfvadt genom en förening af både oskicklighet och trolöshet.* Sådana voro de åsigter, de ord, som man lade i hufvudet och på läpparna hos den stora massa, som nödvändigt vill bedöma de allmänna angelägenheterna, men som sjelf saknar dertill nödiga kunskaper och erfarenhet. Det ena med det andra medförde åsyftad verkan; och ganska stor var den förbittring, med hvilken allmänheten afvaktade sina fordna gunstlingars återkomst till hufvudstaden.

Bland de båda generalerna var Buddenbrock utan tvifvel den minst felaktige. Han hade nämligen under fälttåget visat sig Lewenhaupt öfverlägsen i vård om tropparna och än mer i mod; ty det var Buddenbrock, som oftare och ifrigare än någon annan talade mot det beständiga återtågandet, och som gång på gång ville stanna och göra fienden motstånd. Men dessa sanningar, dessa vigtiga sanningar blefvo allmänheten undanhållna, hvilken, vi veta dock ej genom hvems tillställningar, hade fått i sitt hufvud, att det tvärtom var Buddenbrock, som förledt Lewenhaupt till de nesliga återtågen, och att han gjort det till följe af förrädiska stämplingar med en sin bror, hvilken, sade man, innehade ett högre befäl i ryska hären [1]). Allmänheten trodde också fullt och fast, att Hatten Buddenbrock hade med flit och af partiförbittring lemnat Mössan Wrangel i sticket vid Willmanstrand och således föranledt svenskarnes der lidna

---

[1]) Enligt riddarhusets slägttaflor har Buddenbrock icke haft någon bror.

nederlag. Att dock skulden till olyckan låg mer hos Wrangel än hos Buddenbrock, har läsaren sett. Men Wrangel sökte komma ifrån sina fel genom att skylla olyckan på Buddenbrock, och inlemnade sommaren 1742 till rådet en derhän syftande berättelse om striden. Lagercrantz, hvilken, vi veta ej af hvad anledning, var en dödlig fiende till Buddenbrock, sökte likaledes och just vid samma tid skada och nedsätta dennes person. Följden af både det ena och andra blef, att regeringen beslöt afsätta och återkalla icke blott Lewenhaupt utan äfven Buddenbrock. Försöket att inför allmänheten rentvå Wrangel lyckades äfven derföre, att det understöddes af en liflig, ehuru missledd folkkänsla. Wrangel hade nämligen visat beslutsamhet och mod, och svenskarna sågo med glädje, att under detta nesliga krig deras rykte för tapperhet blifvit åtminstone vid ett tillfälle upprätthållet. Tacksam mot den man, som haft denna förtjenst, blundade man för de begångna felen och egnade honom sin varmaste hyllning. Skalderna uppstämde flere sånger till hans ära. Bondeståndet förklarade högtidligen sin tacksamhet för hans välförhållande. Fyratiotvå bland hufvudstadens borgare förärade honom en rik bordsprydnad af silfver, utsirad med wrangelska vapnet och passande inskrift, och som en det allmänna tänkesättets gunstling blef han af styrelsen upphöjd först till general-löjtnant och derpå till general, och tillika begåfvad med den afsatte Buddenbrocks regemente. Ju större nu förtjusningen var öfver Wrangel, desto större blef ock oviljan mot hans så kallade fiende Buddenbrock. Sjelf liffländare och med ett utländskt fruntimmer, en holländska, till maka, egde denne herre ej heller några mägtiga slägtingar, som ville till hans försvar uppträda, och han blef således ett värnlöst offer för den förföljelse, som skulle mot honom anställas.

Mindre hotande syntes i början utsigterna för Lewenhaupt. Denne var väl ojemnförligen mer fel-

aktig; men hade en mägtig slägt och från fordom många vänner och stort anseende. Också var han vid afresan från Finnland stundom modig och stolt; Buddenbrock deremot djupt nedslagen, likasom redan då anande sitt olyckliga slut.

Den sinnesstämning, hvarmed generalerna väntades till Stockholm, var upphetsad till en sådan förbittring, att Hemliga Utskottet frågade regeringen, om icke skyddsvakt borde till deras säkerhet förordnas. Många ville, att de vid ankomsten skulle genast och såsom brottslingar tagas i fängsligt förvar. För sistnämnde åsigt talade inom rådet Samuel Åkerhielm, och det med stränga ord. *General-löjtnant Lewenhaupt*, sade han, *har haft sig anförtrodd en så stor och väl rustad här, att ingen svensk konung har bättre rustad gått ut emot fienden. Han har ock sjelf förklarat samma här tillräcklig, icke blott till våra gränsers försvar, utan ock till våra förlorade landskaps återeröfring; — och likväl! och vid erhållen kunskap om fiendens annalkande, öfvergifver han Fredrikshamn, uppbränner staden och dess förråder, nedsänker eller qvarlemnar artilleriet, samt löper derpå bort och undan och öfvergifver det ena fasta passet efter det andra, utan att vid ett enda invänta fiendernas anfall, knappt nog deras anblick. Sist ställer han sig vid Helsingfors på en plats, så trång, att hären måste dagtinga, hvarigenom hela Finnland med så många trogna undersåtare lemnats i fiendens våld, och svenska vapenäran fått en fläck, som näppeligen kan aftvås. Mindre förseelser än dessa hafva såväl hos främmande som här hemma föranledt fängelse och rättegång. Och hvad gröfre missgerning kan väl finnas, än att ådraga sitt fädernesland så stor både skada och skam.* I början tyckte dock rådsherrarna en sådan åtgerd vara för sträng, och flertalet beslöt, att generalerna skulle vid sin ankomst erhålla tillräcklig skyddsvakt, men icke tagas i fängsligt förvar. Protokollet härom jemnte Åkerhielms betänkande un-

derställdes dock Hemliga Utskottet, hvilket svarade, att regeringen borde härutinnan förfara enligt rikets lagar, krigsarticklar och värdighet. Utskottet undvek således och med en viss försigtighet hvarje närmare föreskrift; men de begagnade orden kunde vara innehållsrika och blifva ansvarsfulla nog. Just i samma dagar uppträdde ock på riddarhuset Stiernstolpe och framlade sitt redan omtalade förslag om efterräkning med krigets upphofsmän. Detta jemnte allmänhetens stigande förbittring uppskrämde Hattregeringens ledare. För att nu genom en i ögonen fallande åtgerd skilja sin sak från generalernas och på dem skjuta skulden, beslöt man att genast häkta dem, hvilket äfven midt i natten, när de ankommo till Stocksunds färja, verkställdes, hvarpå de blefvo införda till hufvudstaden och satta under bevakning, dock ännu i enskilda boningar och med tillåtelse att mottaga sina vänners besök.

Med hvad tänkesätt de blefvo af sina ovänner mottagna, kan inhemtas af följande med afseende på Lewenhaupt då nedskrifna verser.

»Här kommer en hjelte, en svensk patriot»,
»Som rymde ur fälte, och aldrig slog mot.
»Nu vill han för skråmor på ryggen ha bot.

»Se herr generalen, som talte så stort;
»På riddarhussalen meriter han gjort.
»I barnalek käck,
»Han mannamod visar, och ryssarna spisar
»Ur svenskars matsäck.

»Vi sku' honom löna. En lagerkrans bör
»Hans hjessa bekröna. Hvem är, som ej gör
»Troféer och stoder till hjeltens honnör?»

De sålunda fängslade herrarna blefvo genast lagförda, men icke inför någon ständernas kommissjon utan inför krigsrätt. Hattregeringen valde sistnämnde domstol med tydlig afsigt att derigenom få så mycket

möjligt uppmärksamheten och anklagelsen rigtad mot det sätt, hvarpå kriget blifvit fördt, och från det sätt, hvarpå det blifvit tillställdt; kanske ock hos några med hemlig afsigt att, om möjligt, rädda de fordna partivännerna; ty nästan alla krigsrättens medlemmar hörde till adeln, det stånd, som mer än de andra var försonligt stämdt mot de anklagade. Till ordförande sattes fältmarskalken Hugo Johan Hamilton, en för rättrådighet och förtjenster aktad herre, och till allmän åklagare justitie-kansleren Peter Silfversköld, hvarpå rättegången tog sin början och under hösten 1742 fortgick med på vanligt sätt vexlade skrifter och motskrifter. Visserligen tyckes man hafva iakttagit de lagliga formerna; likväl klagades då liksom sedermera öfver väld och orättvisa; t. ex. att man på listigt sätt beröfvat Lewenhaupt några papper och förhållningsbref, genom hvilka han hoppades kunna stärka sitt försvar; — att af räddhåga för allmänna tänkesättet och för generalernas många och mägtiga motståndare flere herrar undanbådo sig att blifva de anklagades rättegångsbiträde; — att den person, som slutligen åtog sig uppdraget, skötte det med i ögonen fallande slapphet; — att man under något svepskäl skickade Hamilton till Skåne för att kunna i stället förskaffa sig en medgörligare ordförande [1]); — att generalernas fiender och i synnerhet Lagercrantz ställde så till, att dennes svåger och vän Silfversköld blef åklagare i målet [2]); — att Lagercrantz var den, som åt Silfversköld uppsatte såväl

[1]) Flere bland dessa uppgifter läsas i en troligen af sonen uppsatt försvarsskrift för Lewenhaupt. Der säges ock, att de, som kallades för att vittna, måste i förväg lofva att icke anföra något, som lände till Lewenhaupts försvar (??).

[2]) Detta åklagarekall tillhörde dock Silfversköld i egenskap af justitie-kansler, och vid rättegångens början framställde han sjelf den frågan, huruvida han ej i egenskap af svåger till Lagercrantz borde skiljas från målet, hvilket dock rådet ansåg obehöfligt. Rådsprot. 4 Sept. 1742.

anklagelse-skriften mot Lewenhaupt som vederläggnings-skriften mot Buddenbrock [1]). Det ensidiga och obilliga sätt, hvarpå skulden till olyckan kastades på generalerna, väckte emedlertid ovilja, i synnerhet bland några dessas fordna partivänner på riddarhuset. Också höjdes der ofta röster till de anklagades försvar, och man ville veta, att en hop unga officerare sammansvurit sig att på ett eller annat sätt rädda Lewenhaupt. Dessa hoppets ljusglimtar blefvo dock oupphörligen försvagade, genom de mer ooh mer mörknande molnen af ofrälseståndens och i synnerhet böndernas ständigt växande hotelser. I sin oro sökte då Lewenhaupt gifva rättegången en ny vändning, i det han påstod, att målet anginge icke blott generalerna utan ock regeringen, och att det följaktligen borde behandlas icke blott inför krigsrätt, utan ock inför en ständernas kommissjon, den der egde magt att granska och bedöma, så väl generalernas krigsåtgerder, som de regeringens föreskrifter, efter hvilka generalerna haft att rätta sig; — och likaså de regeringens egna krigsåtgerder, som underhjelpte eller försvårade generalernas. Lewenhaupts afsigt var att på detta sätt indraga regeringen i både ansvaret och faran och att dymedelst göra dess medlemmar angelägna om generalernas räddning, såsom varande med deras egen nära förknippad. Vid detta hans försök gjorde i början Hattpartiets ledare mycket larm och sökte skydda sig bakom Fredriks rygg, förebärande, att Lewenhaupts påstående innebure ett otillbörligt och olagligt angrepp mot konungens person och beslut. Lewenhaupt fick deremot understöd af några hans och rättvisans vänner på riddarhuset, och än mer af Mössorna och af borgare- och bondestånden, hvilka i hans förslag sågo ett nytt sätt att komma åt Hattpartiets ledare och krigets upphofs-

---

[1]) Andra säga sjelfva slutpåståendena. En tredje källa nämner blott en vederläggningsskrift mot Lewenhaupt.

män. Många inom adeln och preseståndet motarbetade förslaget att öfverlemna saken åt en ständernas kommissjon; emedan de förutsågo, att i en sådan skulle väld och partihat erhålla friare spelrum än vid den lagliga domstolen. Men Mössorna voro obevekliga och äfven några Hattar, en Henrik Wrede och Lagercrantz m. fl. understödde numera Lewenhaupts förslag, troligtvis i hopp att såmedelst kunna än lättare fälla generalerna; och borgare och bönder förmente, att hvarken gerder eller rekryter borde beviljas, innan allvarsammare åtgerder blifvit mot de anklagade tillgripna. *Vi vilja,* sade bönderna, *icke omigen skicka ut våra barn, innan de herrar blifvit straffade, hvilka förorsakat allt det elände, för hvilket våra tillförene utgångna söner blifvit så beklagansvärda offer.* Adeln och presterna måste slutligen gifva efter, och vid jultiden 1742 beslöts, att målet skulle undersökas och afslutas genom en domstol, sammansatt af krigsrätten och af några medlemmar, som blifvit dertill af ständerna utsedda; och man föreskref tillika, att alla till saken hörande handlingar skulle tryckas. De anklagades umgänge inskränktes, deras bevakning ökades och man ville lägga beslag på deras egendom såsom blifvande skadestånd för de förluster, kronan lidit. De talrika från landskapen kommande bondeskrifterna yrkade också alla och ifrigt på generalernas bestraffning. Man nöjdes numera ej heller med dessa två herrars anklagande, utan fordrade samma åtgerd äfven mot de öfriga befälhafvarne, och en morgon stod på riddarhuset skrifvet: *Häng upp öfverstarna Herranom i solene, på det den grymma Herrans vrede måtte varda vänd ifrån Israel* [1]. Flere bland öfverbefälet blefvo ock till följe häraf formligen lagförda.

Mången, som hittills hade visat de anklagade generalerna välvilja, började vid dessa hotande företeel-

[1]) 4 Moseb. 25. 4.

ser nu draga sig tillbaka; och närmaste anhöriga och vänner uppmanade fångarne att söka räddning genom flykten, och att göra detta nu straxt, medan de ännu sutto häktade i enskilda boningar, från hvilka det var jemnförelsevis lättare att undkomma. Nödiga anstalter voro redan träffade; men Lewenhaupt förklarade, *att han icke ville taga sak på bak och således ej heller rymma, innan domen blifvit afkunnad. Ifall denna ginge på lifvet, då först*, mente han, *blefve det tid att tänka på flykt, och i fall en sådan då icke mer kunde verkställas, vore han med sitt goda samvete färdig att gå döden till möte* [1]. Man gjorde Buddenbrock samma förslag, men fick samma svar. *Så framt*, sade han, *så framt ringaste gnista rättvisa finnes till, kan mig intet straff ådömas; ty jag vet mig alldeles oskyldig. Jag vill derför icke söka någon olaglig befrielse, utan häldre afbida det öde, Gud mig beskär* [2].

Till denna punkt hade rättegången mot generalerna hunnit, när de politiska storm-månaderna, Maj och Juni 1743, ingingo [3].

TIONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FREDSUNDERHANDLINGAR MED RYSSLAND.

Regeringen i Petersburg, både den då varande och de nyss föregående, hvilka ganska väl visste, att

---

[1]) Enligt ofvan åberopade och troligen af Lewenhaupts son nedskrifna berättelse.

[2]) Enligt underrättelser, meddelade af herr häradshöfding A. L. Strussenfelt, hvilkens farfader varit Buddenbrocks adjutant och hade med dennes söner uppgjort ofvannämnde räddningsplan.

[3]) Danska och Preussiska min. bref samt Rådsprot.

många oordningar och partier funnos inom Ryssland, hade följaktligen gerna velat upprätthålla freden med Sverge. Ryska folket, så lägre som högre, hyste samma önskan; *ty*, hette det vanligen, *vårt land har större behof af lugn och inre förbättring än af eröfringar.* Våren 1742 och innan det nya fälttåget öppnades, hade ock Elisabet låtit förstå, det hon ville sluta fred på ungefär samma villkor, som de i Nystad; d. v. s. utan någon gränsförändring; — ja, att Ryssland kunde måhända gifva Sverge någon penninge-ersättning för dess hafda krigs-omkostnader. Men regeringen i Stockholm hade icke magt att eftergifva något af de vida högre anspråk, sista riksdagen föreskrifvit [1]), ej heller mod att sluta en fred, så stridande mot dess och dess vänners nyss uttalade förhoppningar; och den vågade fördenskull icke fästa sig vid Rysslands anbud. Sverge, hette det, skulle i stället rusta sig till ett kraftigt fälttåg, och regeringen ämnade påbjuda en allmän och dryg rekrytering och i kungörelsen derom åberopa de stora löften, bönderna vid krigsförklaringen 1741 afgifvit; d. v. s. att uppsätta dubbelt antal soldater och i allmänhet att för sitt fädernesland offra lif och gods. Men inom den korta tiden af ett år hade allmänhetens tänke- och talesätt härutinnan undergått en stor förändring. Det hette nu, att, emedan Sverge och Finnland icke med förenade krafter mägtat hejda ryssarna, skulle Sverge ensamt vara dertill än mindre i stånd, hvarföre ock klokheten påkallade snar fred; och i sammanhang dermed hade dalkarls-rekryterna redan förut eller våren 1742 i det längsta sökt undandraga sig hvarje deltagande i kriget. När nu jemnte allt detta regeringen inom kort fick underrättelse om Lewenhaupts återtåg från Fredrikshamn, och från Kymene elf, föll modet, och man beslöt öppna underhandlingar på grund af freden 1721, det

---

[1]) 35. 135, 136.

vill säga, på de villkor, Ryssland nyss förut erbjudit. Men denna magt, uppmuntrad af sina sedermera hafda både stora och lätta framgångar, ökade nu sina anspråk. Sverge prutade emot, och hösten 1742 förflöt, utan att någon formlig fredsunderhandling kunde öppnas.

En ömsesidigt försonlig sinnesstämning blef dock under samma tid bibehållen, till följe af svenskarnes mer och mer framträdande afsigt att till tronföljare välja en bland Elisabets skyddlingar, först Karl Peter Ulrik och sedermera Adolf Fredrik. Slutligen kom man ock öfverens om ett ordentligt fredsmöte, som skulle vintern 1743 öppnas i Åbo. Såväl England som Danmark erbjödo sig till medlare; men tillbakavisades af Ryssland, som ville hafva att göra med Sverge ensamt.

Det var med fin takt och slug beräkning, som regeringen i Stockholm valde sina fredsombud, nämligen Cedercreutz och Nolcken. Begge hade varit svenska ministrar i Ryssland, den förre 1722—1727, den sednare 1739—1741, hvarföre de egde om dervarande förhållanden och personer en tämligen nära kännedom. Deras inflytande på kejsarinnans person borde ock blifva af stor vigt. Cedercreutz, en välväxt, vacker och artig herre, hade under vistelsen vid ryska hofvet varit gunstling, några säga älskare, åt den då sexton- till sjuttonåriga Elisabet; och Nolcken var den, som hade sig anförtrodd ledningen af de hemliga underhandlingar, som åren 1739—1741 fördes mellan henne och svenska regeringen, hvarföre han ock egde på hennes person ett icke ringa band, nämligen genom kunskapen om de stämplingar, hon den tiden förehaft.

Den mot Sverge fiendtligt sinnade vice-kansleren Alexis Bestuschew hade öfvertalat Elisabet att till ryska fredsombud nämna Galizin samt vice-kanslerens broder Mikael Bestuschew, den samme, som länge varit ryskt sändebud i Stockholm. Dessa

herrar afsågo uteslutande sitt eget fäderneslands fördel och ville, att Finnland skulle antingen förenas med Ryssland, eller ock göras till en sjelfständig stat och således i alla händelser skiljas från Sverge. Men mot dessa utnämningar och planer reste sig Elisabets gunstling Lestocq och franska sändebudet i Petersburg Chetardie m. fl., hvilka med understöd af några andra herrar, dels holsteinska och svenska utliggare, dels fiender till bröderna Bestuschew, lyckades öfvertala kejsarinnan att återkalla den förra utnämningen och i stället afskicka Romanzow, hvilken icke hörde till Bestuschews parti och general Luberas, hvilken var gynnsamt stämd mot hertigarna af Holstein och derföre beredvilligt lånade sig till utförandet af de planer, Elisabet hade uppgjort till fördel för nämnde furstehus.

I Februari 1743 öppnades mötet. Svenska regeringen, något öfvermodig till följe af den lycka, hvarmed Bestuschews anhängare blifvit från fredsverket undanträngda, säges hafva till en början begärt icke blott gränserna enligt freden 1721 utan äfven Wiborg och Kexholm samt någon penningeersättning; *ty*, sade man, *det var dock egentligen för Elisabets skull, som kriget blifvit företaget.* Naturligtvis kunde hvarken anspråket eller det föreburna skälet gifva anledning till några allvarliga öfverläggningar.

Ryssarna å sin sida ville till en början behålla qvar alla sina då innehafda eröfringar; d. v. s. hela både Finnland och Åland. Gyllenborg, häröfver uppskrämd, vände sig till sjömagterna och Frankrike med anhållan om hjelp; och derjemnte i hemlighet till Elisabet sjelf med försök att uppreta henne mot Bestuschew, att smickra hennes stolthet och vinna hennes bevågenhet m. m., hvarföre man också iakttagit den försigtigheten att i de många mot Ryssland rigtade smädeskrifter, som utkommo, icke låta inrycka något anfall mot hennes egen person. Pla-

nen lyckades i någon mån, och ryska fredsombuden erhöllo snart föreskrifter, som voro för Sverge mer gynnsamma, än de första anspråken låtit förmoda.

Fredsunderhandlingen drog på tiden till följe icke blott af det vanliga prutet om villkoren, utan ock af alla partiernas inbördes stretande; å ena sidan Bestuschews att föra Elisabet från de holsteinska och till de ryska åsigterna; — och å den andra Adolf Fredriks och svenskarnas i alldeles motsatt rigtning; ty förnämligast på Elisabet och på hennes holsteinska känslor hvilade beggederas hopp; Adolf Fredriks att blifva vald till tronföljare, och svenskarnes att återbekomma Finnland. På ena sidan om kejsarinnan talade således Bestuschew om Rysslands fördel; isynnerhet den att till skydd för sin nya hufvudstad få behålla Finnland, eller åtminstone en så stor del deraf som möjligt. På andra sidan talade svenskar och holsteinare om Adolf Fredriks evigt blifvande tacksamhet för ett så kraftigt handtag, om nordens evigt blifvande fred under två befryndade furstehus, om Elisabets evigt lysande ära, nämligen att hafva tillsatt konung i Sverge, liksom företrädarinnan Anna hade tio år förut gjort i Polen; — och slutligen om faran för en skandinavisk union, ifall Ryssland med för höga anspråk tvingade Sverge att kasta sig i Danmarks armar. Så talade, så trängdes man fram och tillbaka. Elisabet lät sig dock mer och mer föras till holsteinska sidan, och fredsvillkoren blefvo jemnkade derefter. Om Sverge icke toge Adolf Fredrik, hotade hon att återgifva på sin höjd Österbotten. Om Sverge toge Adolf Fredrik, lofvade hon att återlemna icke blott Österbotten utan äfven och trappvis efter hvarandra Åland, Björneborgs län, kanske ock Tavastland, kanske halfva Finnland efter en linea, dragen från Hangö udd. Svenska fredsombuden trodde sig förutse än större eftergifter, ifall man finge än längre underhandlingstid och ifall derjemnte svenska ständerna kunde förmås till ett i förväg gifvet löfte,

att mot försäkring om goda villkor verkligen taga Adolf Fredrik till tronföljare. Fredsombuden skrefvo följaktligen till Stockholm och begärde, att det till Mars månad utsatta tronföljare-valet [1]) måtte uppskjutas, och att ständerna skulle tillika afgifva det fordrade villkorliga löftet. Som förbemält är, blef ock till harm för birkenfeldska och danska partierna valet uppskjutet, och man sökte förmå ständerna till bemälte löfte. Troligen var det vid denna tid och af denna orsak, som man uppsatte och kringskickade en skrift, ur hvilken vi meddela nedanstående utdrag; emedan det tydligare än någonting annat visar det förtviflans djup, hvari Sverge och hvarje ädlare svenskt sinne blifvit störtadt. *Vårt fädernesland*, hette det, *vårt fädernesland har aldrig varit i svårare belägenhet än nu. Jag ser med fasa, huru detta rike, som tillförene aldrig berott af någon främmande magt, nu har blifvit nedsatt ända derhän, att det måste köpa sin räddning genom ett tronföljareval enligt den ena eller andra grannens föreskrift. Men så är det likväl, och så försvagade, så sjunkna äro vi; och ur detta olyckans djup kunna vi ingalunda upphjelpas genom fagra löften, glimmande skäl eller stora ord; ty det, som i verkligheten fordras, nämligen sjelfva förmågan, den sakna vi, och det helt och hållet. Det är ohjelpligen med oss så långt gånget, att vi måste blifva ryssar eller danskar. Annat val finnes ej, och måhända skall snart intet val stå oss öppet; ty frågorna om freden och om vår framtid torde blifva afgjorda, oss förutan. Så dyrt få vi nu återköpa den en gång föraktade freden och det såsom »nesligt utropade stillasittandet»* [2]). *När atenienserna utan minsta nödvändighet och af blott ledsnad vid sitt stillasittande begynte syrakusanska kriget, råkade de i olycka och slutligen under Spartas ok, så att de aldrig*

---

[1]) Sid. 49—51.

[2]) Tessins bekanta ord 1738, se 34. 114.

mer mägtade komma på grön qvist. Den man, som då, af blott högmod och ärelystnad och mot de gamlas råd, störtade sitt fädernesland i olyckan, hette Alcibiades. Hvad namn den eller de hafva, som äro upphofsmän till vår nu iråkade olycka, är allom bekant, och våra efterkommande lära dem i bedröflig åminnelse behålla. — Men för att nu återkomma till det förestående valet, så talar mot danska prinsens utkorande ganska mycket; t. ex. minnet af den förra unionens lidanden, minnet af många sednare och förbittrade strider folken emellan, och allra mest den omständigheten, att i sådant fall skola ryssarna behålla Finnland och Sverge derigenom blifva mycket försvagadt och förvandladt till en Danmarks gränsort, liksom Stockholm till en dess gränsfästning; ja, allt vårt fädernesland skall förlora sin plats såsom en egen och oberoende stat. Bättre då att välja hertig Adolf Fredrik och återfå Finnland och derigenom komma till åtminstone någon magt och sjelfständighet. Det med ett sådant val förenade beroendet under Ryssland är visserligen ganska förnedrande, men kan icke räcka länge; ty furstarna, och således äfven hertig Adolf Fredrik, ledas alltid mer af deras och deras staters fördel än af någon slags tacksamhet. — Men om Ryssland icke medgifver antagliga villkor, låtom oss då gå till danskarna och öppet och upprigtigt omtala hela förhållandet, välja deras kronprins och sedermera med deras hjelp kämpa i döden mot den för oss båda farlige grannen [1]. Af så talande innehåll voro de skäl, som för ständerna framlades. Böndernas flertal höll det oaktadt på danska kronprinsen, envist och orubbligt. Men adel, prester och borgare d. v. s. ständernas flertal, läto enligt svenska fredsombudens önskan tillkännagifva sin benägenhet för Adolf Fredrik, så framt Elisabet lofvade återgifva

[1]) Säfstaholm, Fol. Riksdagshandlingar 2. 1727—1748. N:o 63.

Finnland, tillfredsställa Danmark samt hjelpa till att upprätthålla det så gjorda valet. Skrifvelsen härom afgick den 22 Mars. Till följe deraf visade ock Elisabet sedermera en ökad benägenhet för eftergifter, hvarjemnte Nolcken for under April månad fram och tillbaka mellan Stockholm och Åbo för att å ömse sidor genom personliga föreställningar sammanjemnka så väl sinnen som villkor [1]).

På denna punkt stodo fredsunderhandlingarna med Ryssland när de politiska storm-månaderna Maj och Juni 1743 ingingo.

ELFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

DALKARLARNES UPPLOPP.

Redan i början af 1742 rådde inom hela Sverge ett ständigt växande missnöje öfver riksdags-uppträdena 1738 och 1739, öfver troppsändningen till Finnland 1739, öfver krigsförklaringen 1741, öfver nederlaget vid Willmanstrand samma år och öfver den slapphet, hvarmed kriget dittills blifvit fördt. Oviljan vände sig mest mot adeln och mot Hattarna; ty något hvar visste, att dessa voro upphofsmännen till både råds-ombyte och krig.

I Dalarna blef oron större än annorstädes. De föga berömliga orsakerna till några dalkarlarnes fordna uppror; t. ex. daljunkare-fejden och klockekriget, och det allvarsamma sätt, hvarpå dessa blifvit qvästa, hade man sällan velat påminna sig, hvarföre ock de-

---

[1]) Franska min. bref. — Rådsprot. — Säfstaholm. Riksdagshandl. 1727—1748, Fol. — Tersmedenska slägtregistret på Hinseberg.

ras afskräckande exempel fallit mer eller mindre glömska. De stora tjenster deremot, som dalkarlarna under Engelbrekt, Sturarna och Gustaf Wasa gjort fäderneslandet, dessa lysande företeelser jemnte dalkarlarnes då utöfvade stora inflytande hade bibehållits i friskt och smickrande minne, och verkade naturligtvis som en lockelse att omigen uppträda till en verksamhet, lika ärofull som fädernas. Nu om någonsin tyckte sig ock menigheterna dertill uppmanade genom fosterlandets nöd och genom det olycksbringande sätt, hvarpå dess angelägenheter blifvit vårdade. Dalkarlarna, huru okunnig ock mängden bland dem var, tyckte sig dock lika kloka, lika skickliga, som de regeringsherrar, hvilka störtat fäderneslandet i dess närvarande djup af villervalla och elände, hvarföre ock allmogen tyckte sig kallad att sjelf ingripa i styrelseverket. Det är så verldens gång: när fadern yrar, vilja barnen, äfven de omyndiga, öfvertaga husets ledning.

Dalkarlarne drefvos ock af andra och mer enskilda bevekelsegrunder. De ledo af missväxt och lockades till Danmark genom underrättelsen om det låga pris, för hvilket spannmål inom norrska gränsen hölls till salu [1]. Derjemnte hade under de sednare åren mycket missnöje uppstått till följe af höjda tullar och strängare tull-bevakning. I fordna tider brukade dalkarlarna föra sina varor, mest laggkärl och smiden, öfver till Norrge och der tillbyta sig tobak, salt och sill, m. m. Rörelsen var väl ett slags lurendrejeri; men hade genom slappheten i kronans tullbevakning samt genom missbrukets långvarighet antagit i folkets tänkesätt egenskapen af en loflig, en oskyldig näring. Men sedan staten hade åt ett bolag, åt den så kallade tull-arrende-societeten, öfverlemnat sina tull-inkomster, blef bevakningen strängare än förut; och mången dalkarl, som ville fortsätta den

---

[1]) Sid. 62.

förra rörelsen, blef derifrån hindrad eller derföre straffad. Hvad härvid ej minst uppretade sinnena var förhållandet med den kära tobaken. Man hade hittills för drägligt pris tillbytt sig denna vara i Norrge; men dess införsel blef af Hatt-regeringen redan 1739 med ökad stränghet förbjuden; ty man ville såmedelst skydda de tobaks-planteringar och spinnerier, som blifvit kring Alingsås och flerestädes anlaggda; och tull-arrende-societeten vakade noga öfver förordningens efterlefnad. Sinnesstämningen i Dalarna blef vintern mellan 1741 och 1742 ytterligare uppretad genom hemkomna, dels vedsågare och arbetare, dels soldater, hvilka efter andras sägen eller egen erfarenhet omtalade den slapphet, hvarmed kriget blifvit fördt, den vanvård, för hvilken soldaterna blifvit utsatta, och i synnerhet det så kallade förräderi, hvarmed, såsom det öfver allt påstods, Wrangel och hans tappra svenskar och bland andra ock hans tappra dalkarlar, hade vid Willmanstrand blifvit af Buddenbrock lemnade i sticket. Missnöjet växte. Dess offentliga ledare var Per Andersson från Sollerön, en djerf och slug man, dock något begifven på starka drycker; hvarjemnte flere hemliga uppviglare genomkorsade landsorten och talade somliga för Birkenfeld, andra för danska prinsen. Ännu var dock missnöjet förnämligast rigtadt mot krigets tillställare, och ej minst mot Olof Håkansson och mot de dalallmogens egna ombud, som vid riksdagen 1741 röstat för krig. Sådana tänkesätt medfördes hemifrån af de nyutskrifna rekryter, hvilka, 500 man starka, skulle våren 1742 afgå till krigsskådeplatsen. Vid ankomsten till Stockholm blefvo de ytterligare uppretade af några orostiftare, deribland säger man, af unga Karl Fredrik Pechlin. Tillika omgåfvos de snart af en mängd andra på stället befintliga dalkarlar. Enligt dessas och hemmavarande landsmäns ingifvelser ville nu rekryterna ingalunda låta inskeppa sig; — *de hade hört, att de skulle från Waxholmen öfverföras*

till Frankrike; — men de ville ej låta bortskänka sig åt utländningen; — de visste, att konungen velat men ej fått gå ut i kriget; — nu ville ej heller rekryterna gå ut, förr än de fått honom med sig; — han borde ock medtaga krona och spira, på det de måtte se, för hvem de skulle våga sitt lif; — ty de ville fäkta, icke för Sverges adel, utan för Sverges konung; — de ville ej hafva mer än en Gud och en konung; — de kunde ej tåla, att alla, som bure peruker, också ville vara konungar, o. s. v. Fåfänga voro officerarnes motföreställningar, och när Mora kompani ville låta inskeppa sig, blef det af kamraterna med våld derifrån hindradt. Ombud, 15 från rekryterna och 12 från de andra dalkarlarna, begärde och erhöllo företräde i rådet, hvarest de fingo både af konungen och rådsherrarna mottaga upplysningar, förmaningar och varningar, men förgäfves; och de visade äfven sedermera en mycket trotsande uppstudsighet. Men när slutligen till deras tyglande troppar och kanoner framryckte, föll modet genast, och de läto sig föras ombord och till Finnland. Flere bland orostiftarne dömdes till döden, men blefvo benådade; dock måste tre bland dem springa gatlopp, och dermed var den första dalkarlsrörelsen i Stockholm afslutad. Hela uppträdet kallades den *Lilla Daldansen* i motsats till den sednare, så kallade *Stora*.

Uppe i Dalarna var folket fortfarande lika oroligt, och det trugade då varande landshöfdingen Lindcreutz att utlysa ett så kalladt landsting, hvilket i Juli 1742 sammanträdde i Falun. Ehuru han, ortens högste styresman, var tillstädes, gick dock de missnöjdas djerfhet ganska långt; ja ända derhän, att en Leksandskarl vid väckt fråga om någon ny tullkammare sade: *ja sätt man dit en tull! vi skola snart slå ihjel tullaren.* — »*Hvad sade du?*» frågade landshöfdingen: »*Vi skola slå ihjel tullaren*», upprepade karlen, och landshöfdingen vågade icke för en så brottslig utlåtelse ställa honom till ansvar; och flere

bland socknarna valde just missnöjets anförare Per Andersson till riksdagsman. Regeringen hade redan förut till ortens lugnande skickat den derstädes kände och älskade samt mycket vältalige hofpredikanten Samuel Troilius, och det med både spannmål och förmaningar. Den ditsände nu i början af Juli 1742 ytterligare dåvarande pastor primarius Erik Alstrin, hvilken sjelf, liksom hans far, varit kyrkoherde i Leksand och vunnit dalkarlarnas förtroende och tillgifvenhet. Uppdraget var att visa dem osanningen af många der utspridda rykten, varna dem för de många olyckor, som upproriska företag kunde medföra, och säga dem, att konungen icke önskade större magt än den, han redan egde. På Leksands kyrkovall, kanske ock flerestädes, höll Alstrin samspråk med allmogen och icke utan framgång; ty flere äldre bönder erkände sanningen af hans ord och skyllde oroligheterna på ungdomens obetänksamhet och öfverdåd. Rörelsen saktade sig ock, åtminstone för ögonblicket. Men i stället gaf allmogen sina riksdagsmän uppdrag att å ortens vägnar framställa åtskilliga dess önskningar; t. ex. *att Karl den elftes helsosamma förordningar måtte efterlefvas; — att adel och prester skulle i krigstid underhålla soldater; — att ingen annan än skattdragare skulle få ega talan på riksdagen* [1]; — *att tullarrendet skulle upphäfvas och tull-afgifterna åter uppbäras af kronans ämbetsmän; — att alla landsförrädare skulle strängeligen straffas; — att bönderna skulle till husbehof få bränna »litet brännevin»; — och att på apostladagarna skulle som fordom Gudstjenst hållas för att »derigenom främja Guds ära och afvända det hotande syndastraffet».* Under afvaktan på verkningarna af denna åtgerd och af riksdagens arbeten samt af Karl Peter Ulriks val, höllo sig dalkarlarna hösten 1742 någorlunda stilla.

---

[1]) 33. 37—44.

Men under samma tid kommo efter hvarandra flere oroande underrättelser; nämligen om krigets olyckliga och nesliga utgång, om förlusten af hela Finnland, om soldaternas lidanden under hemresan från Helsingfors, om Karl Peter Ulriks afsägelse, om de sedermera uppkomna tronföljare-tvisterna, om en ny tillämnad rekrytering, ehuru några rotar måst redan 5 (?) gånger uppsätta ny knekt. Utom dessa verkligheter spordes en mängd nya vanrykten, visserligen blotta alster af illvilja, missförstånd eller uppskrämd inbillning; men likväl af okunnigheten, lättron och förbittringen antagna som sanningar, t. ex. att herrarna sålt Sverge till Frankrike; — att hertig Karl Peter Ulrik velat mottaga svenska kronan och för sådant ändamål kommit till Stockholm, men blifvit tillbakavisad; — att man kastat spannmål i sjön häldre än att gifva den åt nödlidande allmoge; — att man med flit tillställt kriget och låtit förgifta soldaterna endast för att utmatta och försvaga allmogen; — att Wennerstedt, den nya landshöfdingen, vore en ryss, en elak man; — att han skulle till Dalarnas tyglande låta der bygga flere nya borgar, och i de bördigare trakterna flere nya säterier, under hvilka den kringboende allmogen skulle läggas till torpare, o, s. v. — Dessa rykten voro till stor del i Stockholm hopdiktade af det danska partiet, och den, som sedermera till deras utspridande i Dalarna förnämligast bidrog, var nämnde Per Andersson. Till sinnesstämningens uppeggande arbetade ock flere andra kring landet resande eller i nejden boende personer, t. ex. de redan omtalade handtlangarne, presten Granholm och fabrikören Hedman; men allramest en nu framträdande person, vid namn Gustaf Schedin. Född i Skedevi socken i Dalarna, hade han tjenat som soldat först i Sverge och sedermera vid preussiska gardet och var nu i sin födelseort anställd som bruksbokhållare. Utrustad med blott medelmåttiga själs-egenskaper, företog han sig dock att resa

genom socknarna och uppyigla folket, icke utan framgång; ty han var både dristig och driftig. Han och nyssnämnde Per Andersson voro rörelsens synliga hufvudmän. Bakom och ofvanom stodo dock andra och hemliga ledare, nämligen i Stockholm det danska sändebudet Grüner, och i Dalarna den der tjenstgörande majoren Wrangel; en person, som under finska fälttåget utmärkte sig genom tredska och näsvishet emot öfverbefälet, och i Dalarna underhöll, dock i största hemlighet, en nära förbindelse med upprorets hufvudmän. Bakom och nedanom rörde sig i samma rigtning en mängd personer och i synnerhet soldaterna, hvilka icke ville gå ut i ett krig sådant som det sista, och derföre, dels uppenbarligen, dels förklädda till arbetskarlar, deltogo kanske mer än några andra i upphetsningarna och upploppen, och dervid fingo lifligt understöd af sina hustrur och af andra qvinnliga fränder. I Mars 1743 läto ock flere dal-socknar tillkännagifva, att från dem skulle ej utsläppas en enda soldat, förrän krigets både tillställare och verkställare undergått välförtjent straff. Hela landskapet fästade sig ock vid danska prinsen och hotade med uppror, så framt någon annan tronföljare utkorades. Flere tecken visade, att dessa tänkesätt kommo icke blott från kärlek till den skandinaviska tanken utan ock från den ene handtlangarens, presten Granholms, lockande ord, och från den andres, fabrikör. Hedmans, lockande förplägningar, och från hufvudledaren Grüners dukater och vinbuteljer. I sin ifver trugade dalkarlarna landshöfdingen Wennerstedt att utlysa ett nytt landsting, som skulle den 12 April 1743 hållas i Leksand. I stället för de ordentligt valda ombud, som blifvit kallade, nämligen fyra eller fem från hvar socken, infann sig derstädes en stor skara allmoge, bland hvilken många voro mer eller mindre öfverlastade, till följe af den välplägning, som blifvit under föregående natten utdelad. Landshöfdingen, åtföljd af några ämbetsmän, inträdde

i sockenstugan och tog plats vid bordet; men der bredvid satte sig ock Per Andersson och såsom sjelfskrifven ordförande med en hammare i handen. Stugan fylldes genast af folk, och när alla till stället komna omöjligen kunde få rum, uttogos fönsterbågarna, så att de utanför stående svärmarna kunde höra och deltaga i öfverläggningen. Dystra blickar och doft mummel visade sinnesstämningen, och inne i sockenstugan framförde bönderna en ny och ovanligt stor spikklubba, hvilken med sin spets blef midt framför landshöfdingen faststött i taket. *Hvartill skall den der tjena?* frågade landssekreteraren. *Den skall*, svarade Per Andersson, *visa dig och landshöfdingen, hvilka vapen dalkarlarna hafva att försvara sig med;* och en Mora-karl, hvilken höll vakt vid mordvapnet, tillade: *klubban skall flå skinnet af alla skälmarna, och det blir lagom åt dem.* Sedan Per Andersson skaffat ljud, lät landshöfdingen uppläsa konungens befallning, att soldaterna skulle tåga ut. Knappt var dock läsningen slutad, förr än hoparna både i och utanför stugan på en gång och med en mun ropade: *det skall ej ske! vi släppa ej ut våra soldater*, o. s. v. Landshöfdingen sökte föreställa dem hvarje krigares pligt att deltaga i fäderneslandets försvar, och dalkarlarnas, liksom hvarje medborgares pligt att lyda öfverhetens befallningar, och likaledes de olyckor, för hvilka de eljest blottställde sig, m. m.; men förgäfves. Hopen svarade med ett stormande och oredigt sorl, hvarur blott då och då några rediga ord kunde urskiljas; t. ex. ena gången: *om fäderneslandets nöd så fordrar, skola vi gå man ur huset, men att på sätt, man nu vill, utsända våra soldater, det göra vi ingalunda;* och en annan gång: *hela riket är sjukt och det blir ej friskt igen, om allmogen längre tiger stilla och låter herrarna göra, som de vilja.* Oordningen växte stundligen; bönderna sprungo upp och ställde sig på bänkarna, ja till och med på sjelfva bordet, samt trängde sig

fram mot landshöfdingen och ryckte honom flere gånger i knapparna. Under tre timmars tid arbetade han på deras lugnande och öfvertalande; men fick till svar: *om du predikar aldrig så länge, så skola knektarna ändå blifva hemma.* Slutligen kunde ej ens Per Andersson hålla de oroliga i ordning. Landshöfdingen upplöste då sammanträdet och ville aflägsna sig; men massan öppnade dertill icke någon väg genom trängseln och röster hördes, som ropade, *läs igen dörren!* och den blef verkligen igenläst och nyckeln uttagen, hvarpå hotelser framstöttes mot en närvarande kronofogde, som icke var af allmogen älskad. Men till följe af landshöfdingens allvarliga förmaningar och genom några välsinnade bönders biträde lugnade sig hoparna och öppnade för honom och för hans sällskap väg genom både trängsel och dörr, och han fick aflägsna sig; dock förföljd af bistra blickar, och utan att de församlade på minsta sätt besvarade hans afskedshelsning [1]). Efter ämbetsmännens bortgång vände sig harmen mot de bönder, som talat för lugn och lydnad, och hvilka nu blefvo mål för skymford och hotelser. Än hårdare behandlades Johan Person från Tuna (Enebacka) socken och en annan bonde, hvilka varit riksdagsmän 1741 och då, som man trodde, röstat för krig. Man lofvade bränna upp deras hemvist, och de sjelfva blefvo slagna, släpade vid håret och örfilade, så att blodet sprang ut från näsa och mun. När en bland dem frågade: *hvad ondt hafva vi då gjort?* svarades: *i hafven bortsålt Finnland och våra soldater, och i viljen nu göra på samma sätt.* Man hotade ena gången att slå ihjel dem, andra gången att kasta dem i elfven; men slutade med att kasta dem i häradshäktet. Danska sän-

---

[1]) Att, som man sagt, några bonddrängar i vild mordlystnad sprungo efter hans vagn, och att han blott genom hästarnas snabbhet kunde räddas, detta förekommer icke i hans egen berättelse.

debudet och några andra ledare fruktade, att oordningarna, stigna till så hotande höjd, skulle uppskrämma landets fredliga befolkning och sålunda motarbeta Danmarks planer, hvarför ock Per Andersson ålades att söka i någon mån stäfja rörelsen, för hvars öfverdrift äfven han sjelf började frukta. Men när nu han, som hjelpt till att uppväcka stormen, sökte lugna den, fick han erfara, att dess styrka redan växt hans egen öfver hufvudet. Hans medlande och lugnande ord blefvo bemötta med skrik och ovett, sedermera ock med hugg och slag. Då tog Per Andersson sitt beslut. Han öfvergaf alla försök till ordningens upprätthållande och återgick helt och hållet till de missnöjdas sida och deltog med ifver i deras sednare och än mer betänkliga förehafvanden [1]).

På denna punkt stod dalkarls-upproret, när de politiska storm-månaderna, Maj och Juni år 1743, ingingo.

Föregående fyra kapitel hafva omtalat uppkomsten och beskaffenheten af *tronföljare-partierna*, *af rättegången mot generalerna*, *af freds-underhandlingen med Ryssland*, *och af dalkarlarnas upplopp*, d. v. s. af de parti-krafter och tvister, samt af de yttre och inre förvecklingar, som från hösten 1741 utbildat sig bredvid och till en del ur hvarandra; och vi hafva serskildt följt hvar och en bland dem till våren 1743. Vid denna tidpunkt började deras inbördes häftiga och afgörande strid; afgörande, icke blott för frågorna, för partierna enskildt, utan äfven för hela

[1]) Danska min. bref. Säfstaholm. Fol. Riksdagshandl. 1727—1748, i hvilket band finnes landshöfding Wennerstedts berättelse om dalkarls-upproret jemnte bilagor.

fäderneslandet och för dess framtid. Den utkämpades under Maj och Juni 1743, en politisk brytningstid, som i vigt, våda och villervalla haft få sina likar inom vår historia. Af denna strid skall nedanstående kapitel lemna en framställning, hvilken dock icke som hittills, behandlar hvart ämne serskildt, utan samtidigt följer på en gång allas än med hvarandra jemnlöpande, än hvarandra korsande rörelse-banor, och detta från början af Maj och till slutet af Juni 1743; d. v. s. den tid, under hvilken de häftigaste stormarna frambrusade öfver fäderneslandet.

TOLFTE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

STORM-MÅNADERNA MAJ OCH JUNI 1743.

DEN 1—15 MAJ.

Stormarna känna vi; — den från öster, hvilken redan bortslitit Finnland och hotade hvarje ögonblick kasta sina förkrossande störtsjöar öfver det gamla svenska statsskeppet; — den från vester, som på sin sida hotade lösrycka Bohus-län eller Skåne och hemsöka de angränsande landskapen med ödeläggande öfversvämning; — och den invertes, som fullbordade villervallan, nöden och olyckan, och som nästan ensam var tillräcklig att spränga fartygets sidor, bräcka dess köl och sänka det hela i djupet; — och under allt detta ingen man med blicken nog skarp att utfinna den rätta kosan, ej heller med handen nog stark att fasthålla det fram och åter kastade rodret; men deremot en besättning, som under olydnad mot befälet och oenighet sinsemellan sökte räddning och hamn, somliga i vester, andra i öster.

Åt vester vände sig väl känslan och det månghöfdade flertalet, men åt öster beräkningen och det skarpsyntare fåtalet. Högre än alla andra skäl talade näml. den stora vådan af ett fortsatt krig mot Ryssland, och likaså den stora vinsten af en återvunnen fred och ett återvunnet Finnland, och båda delarna utan ytterligare ansträngningar och blott genom utkorandet af en tronföljare, mot hvars personlighet inga vigtigare anmärkningar kunde göras, och som tillika härstammade från den store Gustaf Wasa. Redan från Mars månad 1743, och till följe af de upplysningar, svenska fredsombuden då meddelade, hade dessa tankar och skäl utöfvat stort inflytande på de personer, som egde närmare kunskap om förhållandet. Sedermera hade ock Nolcken kommit till Stockholm och medhaft nya och förvissande underrättelser om Elisabets oväntadt gynnsamma tänkesätt, samt föreställt nödvändigheten af att passa på det kanske snart försvinnande tillfället och att derför skyndsamt gå hennes önskningar till mötes. Af dessa orsaker hade, som berättadt är, Cedercreutz redan förut erhållit tillåtelse att för ryska fredsombuden tillkännagifva ständernas benägenhet för Adolf Fredrik. Han vågade nu på egen hand ett annat steg, och det ganska djerft, men icke utan sina anledningar. Vi minnas nämligen, huru han fordom varit en Elisabets gunstling, om icke något än mera. Rysska fredsombudet Luberas, hvilken blifvit vunnen för de svensk-holsteinska planerna, rådde honom fördenskull att sjelf skrifva till kejsarinnan och söka utverka de önskade än större eftergifterna; *ty*, hette det, *hon hade till Cedercreutz lika stort förtroende, som till sina egna ministrar*. Uppmaningen följdes. Brefvet, dateradt den 3 Maj 1743, innehöll hvarjehanda slugt beräknade framställningar; t. ex. *att Cedercreutz vördsamt hoppades, det kejsarinnan skulle allernådigst erinra sig de flere vedermälen af sin höga gunst, hvarmed hon täckts belöna det nit och den tillgifvenhet, Ceder-*

de då och i sådan händelse ämnade utkora kronprinsen af Danmark, och med underrättelse härom blef redan samma dag, den 11 Maj, den vanliga budbäraren v. Lingen afsänd till Åbo. Men detta uppskof väckte mycken förbittring inom bondeståndet och bland allmogen i Dalarna. För att blidka dessa sednare, medgaf regeringen, att dal-regementets soldater skulle uttåga, icke till Vesterbotten, som först varit befalldt, utan blott till Gefle, och, som det hette, för att skydda dervarande kuster. Men den mer och mer uppspelta allmogen påstod nu, att ingen enda soldat skulle gå ut, icke ens till Gefle, innan danska kronprinsen blifvit vald och generalerna straffade; och emedan de tre högre stånden tycktes sätta sig emot dessa åtgerder, hotade dalkarlarna att sjelfva tåga till Stockholm och med våld genomdrifva sina påståenden, hvarjemnte de uppbrottsorder, som regeringen gång efter annan till regementet afsände, lemnades utan åtlydnad. Riksdagens bondestånd var i början lika omedgörligt. Man begärde dess bifall till det nyssnämnde uppskofsbeslut, som regeringen, Hemliga Utskottet och de tre andra stånden fattat. Olof Håkansson, understödd af sekreteraren och af Otto Olofsson jemnte några andra ståndets medlemmar, talade för saken; *ty*, hette det, *bondeståndet kunde dock omöjligen vid håret draga de tre andra stånden till att påskynda valet och utkora danska kronprinsen; — och dessutom, ifall bondeståndet förkastade den nu af Ryssland erbjudna freden, skulle det komma att inför både eget samvete och hemmavarande medbröder ansvara för alla de besvär och kostnader, all den sorg och blodsutgjutelse, som ett fortsatt krig mot Ryssland medförde.* Andra sidan, det stora flertalet, anfördt af Per Andersson och af den mer och mer framträdande Olof Gustafsson, påstod, *att det vore ett än större ansvar, en än större nesa, om man afslöte en för riket vanhederlig fred; och om man till tronföljare valde en furste, som icke hade kärlek hos*

menigheten; och om bondeståndet ginge ifrån ett val, som det redan gjort, ett beslut, som det redan fattat. Tvisten varade tvänne dagar. Flertalet hotade att sönderbryta riksdagen och resa hem, och skulle måhända hafva så gjort, om ej den försigtige dansken Berkentin hindrat. Måhända var det nu, som en bonde bland danska prinsens häftigare anhängare, uppbragt öfver Berkentins försigtighet, sade: *du är en tysk och är icke din konung trogen.* Förbittringen var stor. Men ehuru bondeståndets flertal platt icke ville gå ifrån prinsen af Danmark, så måste dock utsigten till fred, till en så fördelaktig och lätt vunnen fred, inverka på månget sinne. Efter åtskilliga vändningar fram och tillbaka, lyckades det Olof Håkansson, visserligen icke att i bokstafven rubba beslutet om danska kronprinsens utväljande, men likväl att förmå ståndet till en åtgerd, som kunde medföra en dylik rubbning; nämligen att liksom de andra stånden invänta ryska regeringens eftergifter och att för sådant ändamål uppskjuta tronföljare-valet. Striderna härom föreföllo den 11 och 13 Maj, hvarpå och med underrättelse om ett sådant ständernas beslut Nolcken i medlet af Maj återvände till fredsmötet.

DEN 15 MAJ—6 JUNI.

I afvaktan på den utsatta valdagen omkring den 6 Juni och på Rysslands innan dess väntade beslut, förflöt denna tid jemnförelsevis något lugnare. Den mer och mer hotande sinnesstämningen fortfor och utbredde sig dock bland allmogen i de flesta rikets landskap. I Dalarna fingo de personer, vare sig herremän eller bönder, som talade för lydnad och ordning, uppbära icke blott skymford och hotelser, utan stundom äfven hugg och slag. Soldaterna vägrade fortfarande att hörsamma sina erhållna uppbrottsorder, och de missnöjdas ledare begärde af danska

sändebudet såväl föreskrifter som vapen. I Stockholm fortfor bondeståndet att under ledning af Per Andersson och Olof Gustafsson m. fl. sätta sig envist och djerft mot alla de försök till jemnkning eller försoning, som framställdes af regeringen, af de andra stånden och af några dess egna medbröder, och talmannen och sekreteraren blefvo tvungna till åtgerder, hvilka de öppet och uttryckligt ogillade. Derjemnte och icke blott inom bondeståndet, utan ock inom andra samhällsklasser, växte förbittringen mot de anklagade generalerna och häftigheten af de rop, som fordrade deras snara och stränga bestraffning. Den 21 Maj blef också Buddenbrock genom formligt utslag dömd från lif, ära och gods. Man trodde, att förbittringen skulle häraf i någon mån lugnas. Men när kort derefter han och Lewenhaupt flyttades från sina enskilda fängelser till de allmänna, blef den vagn, hvari Buddenbrock fördes till Stadshuset, omgifven och förföljd af en uppretad pöbel, som under rop mot den så kallade *landsförrädaren* slog sönder vagnsfönstren och inkastade smuts och stenar, och skulle tillåtit sig än större våldsamheter, om ej en stark betäckning åtföljt tåget. Lewenhaupt vid sin förflyttning till Castenhof hade förmodligen blifvit på samma sätt behandlad, så framt man icke lyckats hålla den för afresan utsatta tiden hemlig.

DEN 6—14 JUNI.

Den 6 Juni var den tid, vid hvilken enligt sista öfverenskommelsen tronföljare-valet skulle anställas och danska kronprinsen troligtvis utkoras, så framt ej Ryssland innan dess medgifvit antagliga fredsvillkor. Som ett sådant hade väl Elisabet nu mera erbjudit sig att återlemna också Nyland; men hon fordrade i dess ställe Savolaks och återstoden af Karelen, och som det tycktes, med mycken envishet.

Svenska ombuden låtsade då afbryta fredsunderhandlingen, hvilket, ifall det skett, skulle troligen haft till omedelbar påföljd, att danska prinsen blifvit inom ett par dagar formligen utkorad till svensk tronföljare. Rysska fredsombuden befarade en sådan utgång, och ville ej blottställa sig hvarken för Elisabets personliga missnöje, ej heller för den beskyllningen att hafva orsakat krigets förlängning och kanske en ny skandinavisk union. De bådo fördenskull svenskarna invänta kejsarinnans svar på ett bref, som med ilbud afskickades till Petersburg, och hvilket de hoppades skulle återkomma med än större eftergifter. Svenskarna stannade ock; men skickade äfven å sin sida till Stockholm ett ilbud med underrättelse om förhållandet. För att nu icke genom otidig brådska tillintetgöra så lofvande utsigter, beslöto konungen och rådet att genom ett aflåtet betänkande söka öfvertala ständerna till valets ytterligare uppskjutande på ett par veckor, och under afvaktan på nämnde från Elisabet väntade medgifvanden. Beslutet fattades af regeringen den 7 Juni, och betänkandet blef derpå af Tessin uppsatt. Denne herre, som 1738—1740 på mångahanda sätt eggat och underhållit krigslystnaden mot grannen i öster, rådde nu lika ifrigt till fred med samma granne; och han, som 1738 talade med förakt om det »*nesliga stillasittandet*», talade nu med förtjusning om »*fredens sällhet och välsignelser*», m. m. Denna gång voro dock de rundade ordalagen mindre ihåliga än förut; ty nöden hade i dem intrugat en kärna af verklighet, och den både hård och bitter. I samma betänkande måste nämligen Tessin omtala: *huru rådet önskat kunna tillstyrka krigets eftertryckliga fortsättande; men måste beklaga, att medlen vore dertill otillräckliga, häldst fienden borttagit flere våra ädlaste landskap; — huru man tillika tänkt på det myckna blod, som skulle en gång kräfvas ur rådsherrarnas hand, ifall på deras tillstyrkande kriget blefve fortsatt; — huru dessutom*

andra stater kunde begagna tillfället och stympa riket, isynnerhet som stor oenighet rådde bland dess innevånare; — och huru fördenskull rådsherrarnes samveten tvingade dem att enhälligt bedja ständerna afvakta freds-underhandlingens slut, hvilket omöjligen kunde vara långt borta. Rådet bad dessutom ständerna tilllåta några ytterligare jemnkningar i de sist föreslagna freds-villkoren. Det vore väl med blödande hjerta, rådet tillstyrkte dessa åtgerder; men det hoppades på stormens slut och på en kommande fred, då under ostörd sämja innevånarne emellan, fäderneslandet skulle dagligen tillväxa i trefnad och magt, och rikets fyra stånd med hvarandra täfla endast i dygd, vitterhet och ädla tankar, men icke i någonting annat. Samma dag rådet fattade beslutet härom, lyckades ryska galererna att, såsom förut är berättadt [1]), framtränga förbi Hangö udd, hvarefter, och emedan den svaga svenska galerflottan nödgats vika undan, vägen till svenska kusterna stod dem öppen. Det ena med det andra verkade. Hemliga Utskottet gillade rådets åsigt och föreslog tronföljarevalets ytterligare uppskjutande, och denna gång till den 21 Juni, hvilket förslag blef genast antaget af adel, prester och borgare, men icke af bönderna. Nämndt är, huru detta stånd började i Maj månad lyssna till talet om fred och om Adolf Fredrik. Men danska upphetsningar jemnte underrättelsen om det utbrustna Dal-upproret ökade åter modet hos Per Andersson, Olof Gustafsson och deras starka parti. Med häftighet förkastade nu ock flertalet rådets förslag om uppskof och fordrade tvärtom att *ständerna skulle* enligt förra beslutet genast skrida till val och att dervid ingen annan måtte komma i åtanka än danska kronprinsen. Olof Gustafsson påstod till och med, *att i händelse de tre andra stånden icke kunde förmås att häri instämma, skulle bondeståndet söka hjelp hos Danmark.* Talmannen på-

---

[1]) 35. 232.

pekade otillbörligheten af ett dylikt hot; men flertalet ville, att det skulle qvarstå och åt de tre andra stånden meddelas jemnte tillkännagifvande, *att, ifall dessas tredskande mot danska kronprinsen ådroge dem något bedröfligt, så finge de skylla sig sjelfva; bondeståndet hade deruti ingen del.* Olof Håkansson, Otto Olofsson och sekreteraren föreställde omigen anstötligheten af sådana ord, men fåfängt; sekreteraren måste med sin underskrift intyga ståndets bifall till Olof Gustafssons förslag, och många hotade omigen att resa hem, så framt de andra stånden icke gåfve med sig. I dessa tänkesätt styrktes bönderna genom danska stämplingar och utliggare samt genom täta från landsorterna insända budskap och uppmaningar, hvilka alla påyrkade danska prinsens utkorande och generalernas bestraffning.

Bland de från landet ankommande underrättelserna voro inga så hotande, som de från Dalarna, hvarest redan budkaflar till uppror kringskickades. Till ortens lugnande, och emedan man väntade snar fred med Ryssland, gjorde regeringen en ny eftergift, medelst tillåtelse för dal-regementet att stanna hemma och icke utskickas, hvarken till Vesterbotten eller ens till Gefle; men detta mägtade icke hejda rörelsen, icke förekomma upprorets formliga utbrott. De kringskickade budkaflarna hade nämligen kallat allmogen att den 8 Juni infinna sig i Falun, och på nämnde dag inryckte der ock en stor skara bönder från norra och närgränsande socknar; hvarje flock under trumslag och med sin egen sockenfana samt beväpnad med spikklubbor, korsgevär och spjut, några äfven med bössor. De samlades på torget och höllo der gemensam aftonbön samt inqvarterade sig sedermera och efter eget välbehag hos stadens borgerskap och öfriga innevånare. Upproret var nu i full gång; men en aktad och skicklig anförare saknades, och med undantag af major Wrangel fanns inom hela svärmen knappt en enda ståndsperson, hvarken

prest, officer, ämbetsman eller näringsidkare, blott en tullnär, en bokhållare, en regements-qvarter-mästare o. s. v. nämnas. I brist på infödda ledare, hade ock några dalkarlar föreslagit dansken Grüner; men denne fick ej sitt hofs tillåtelse att mottaga anbudet. Han och Berkentin hade redan förut med sin regering brevexlat om behofvet af en anförare, dock utan att kunna föreslå någon dertill passande person. Man tänkte på generalerna Bielke, Düring och Spens, hvilka alla tre voro missnöjda med Hattarna; men Grüner trodde icke, att någon bland dem skulle åtaga sig ett slikt befäl, ej heller, att bönderna, ehuru i hemligt förstånd med major Wrangel, skulle ställa sig under någon adelsman, hvilken som häldst. Öfverbefälet föll således i händerna på ofta nämnde Schedin, och underbefälet lemnades åt de anförare, som Wrangel föreslagit eller hvarje socken åt sig utvalt, mest underofficerare, bland hvilka dock flere sökte undandraga sig och kunde blott med våld förmås att medfölja tåget.

Emedlertid var nu Schedin högste befälhafvare, och morgonen den 9 Juni uppställdes på torget skarorna socknevis, och landshöfdingen, ehuru lidande af fotgikt, blef jemnte en hop ämbetsmän och borgare trugad att deltaga i öfverläggningen. Denna öppnades med gemensam bön, hvarefter man framlade en uppsats, genom hvilken de samlade skarorna fordrade, att danska prinsen skulle utväljas, och under hvilken de nu uppmanade landshöfdingen och öfriga ståndspersoner att teckna sina namn. Dessa vägrade, och landshöfdingen föreställde, huru angelägen freden vore för rikets innevånare i allmänhet och ej minst för dalkarlarna sjelfva; och huru en hvar, som önskade den, borde också underkasta sig alla dertill erforderliga villkor. Vid dessa ord lyfte Per Andersson musköten och förklarade med hög röst, *att en skamlig fred skulle af bönderna aldrig mottagas*, i hvilket tillkännagifvande skarorna instämde under vilda

skri och aflossande af några skott, och man hörde till och med rop, att landshöfdingen borde genast nedskjutas, så framt han ej förenade sig med folket. Wennerstedt jemnte 35 ämbetsmän och borgare förklarade då skriftligen *att de vore med allmogen af enahanda beslut och vilja*, hvarpå tvänne bönder genast blefvo med dessa uppsatser afskickade till Stockholm. Ur såväl kronans som enskilda bolags och personers förråder tog nu och under sitt fortsatta framtågande upprors-skaran allt, hvad den tyckte sig behöfva, gevär, krut, kulor, säd, sill, läkemedel och en stor mängd tobak; äfven penningar. Dessa sednare blefvo dels som en slags brandskatt utkräfda af städer och bolag, t. ex. af Falun 6000, af Hedemora 1,500, af Avesta bruk 8—10,000; — dels som lån tagna ur kyrkokassorna, t. ex. från Mora 600, Sollerön 200, Leksand 5,000, Tuna 1,600, allt daler kopparmynt. Till folket i de sydvestra Dal-socknarna sändes befallning att ur kronans magasiner förse sig med vapen m. m. och att sedermera stöta till den från Falun kommande hären; — och de motsträfviga hotades med *repet kring halsen och eldbranden i knutarna*. Äfven bland sistnämnde trakters allmoge hade missnöjet stigit högt och förorsakat våldsamma uppträden mot de ämbetsmän och bönder, som ville lugna sinnena och upprätthålla ordningen. Flertalet af dervarande menigheter åtlydde fördenskull uppmaningen och beredde sig att vid Brunbäcks färja möta upprorsskaran från Falun. Den sistnämnde, tvingande landshöfdingen och andra ämbetsmän att medfölja, uppbröt den 11 Juni, tågade söderut mot Brunbäck, tog under vägen och på förbemälte sätt flere kassor och förråder samt födde sig på innevånarnes bekostnad, dock utan att begå några gröfre personliga våldsamheter. Hela rörelsen, i all sin råhet, olaglighet och oordning, var hos mängden ett verk, visserligen af någon dalkarla-stolthet och af mycket oförstånd; men tillika af ett uppriktigt och välment

uppsåt att rädda fosterlandet, och att likväl iakttaga lagens och menskligheteus bud. Det första så kallade *Dalbrefvet*, undertecknadt af ombud från 23 socknar, bekände, *att Dalarna visserligen visste sig vara en blott ringa del af Sverge, och således icke hafva magt att råda öfver det hela; men*, hette det ock, *det öfriga Sverge syftar på dalkarlarna och väntar på deras utlåtelse och uppträdande.* Allmogens fullmagt för Schedin att vara anförare [1]) ålade honom att *under tåget upprätthålla kristlig ordning samt hindra sjelfsvåld och missgerningar*, och i en samtidig så kallad *Gustaf Schedins visa* lästes:

Hvar redeliger dalkarl, Som flit för kronan bär
Sjelf himlen har befallt Att gripa till gevär.
Deröfver fröjdens alla, Som svenska hjertan har,
Att efter dem få skalla, Som otro i Sverge drar.
Tro, att en sådan handel Skall aldrig olönt bli!
Himlen styr vår vandel Och hjelp, ty nu är tid.
Är nu er lycka mogen, I, som till Stockholm dra,
Låt skälmsk se dalkarls trohet, Och håll' er käck och braf.
Låt våra fäders heder Er dubbelt hjerta ge!
Att dygd i dalkarls seder Vårt hela Sverge ser [2]).

Sången i all sin otymplighet visar dock tydligt, att minnet af de ädla och ärorika dalkarlstågen under Engelbrekt och Gustaf Wasa sväfvat för menigheternas sinnen och uppmanat till icke blott mod och kraft utan ock till menskligbet och till laglig ordning. Men säkert är ock, att inom hopen funnos våldsamma och illasinnade personer, hvilka skulle framdeles hafva bemägtigat sig rörelsen och lockat dalkarlarna till plundringar och till blodiga våldsamheter. Redan nu uppvisades listor på de personer, som vid ankomsten till Stockholm skulle straffas eller dödas, och deribland isynnerhet krigets upphofsmän, d. v. s. Hattarnes ledare, samt talmän-

---

[1]) Utfärdad den 10 och förnyad den 13 Juni.
[2]) Kongl. Bibl. Handskrifter rörande dalkarls-upproret.

nen vid 1741 års riksdag, Lewenhaupt, Benzelius, Aulævill och Olof Håkansson. Samtidigt förspordes ock, att allmogen i andra rikets landskap, men isynnerhet i Westmanland och Nerike, var mycket orolig. Man hörde der hvarjehanda hotelser; t. ex. *nu hafva herrarna länge nog regerat, hädanefter vilja vi bönder regera;* — eller en annan gång: *adeln ämnar uppresa en galge i hvarje by, och sedan göra oss till lifegna, här liksom i Liffland; men vi skola, om så behöfves, slå ihjel hvarenda både adelsman och prest.* Man kunde när som häldst vänta ett också i dessa orter utbrytande uppror.

Underrättelsen om dylika rörelser väckte i Stockholm olika känslor; hos danska partiet förhoppningar om seger, hos Stockholms samhällsdrägg förhoppningar om plundring, hos adeln och isynnerhet hos Hattarna harm öfver böndernas djerfhet och fruktan för böndernas hämnd, och hos de flesta stadens innevånare en hög grad af oro och bestörtning. Naturligtvis spordes ock mycken ovilja mot Grüner, hvilken bidragit till oroligheternas både anstiftande och ytterligare upphetsning. Harmen blef så stor, att der utstöttes hotelser om danska sändebudens skymfande och bortjagande, och Grüner fick en gång på öppen gata en kula skjuten genom sin vagn.

Men hur skulle nu de lagliga myndigheterna behandla så invecklade och kinkiga företeelser? Uppdraget var ej lätt. Man kunde ingalunda gilla, men vågade ej heller bestraffa upprorsrörelserna, utan stannade vid medlingsförsök. De fyra stånden läto sina talmän uppvakta konungen och förklara sin trohet mot honom och sitt misshag öfver upploppen, och regeringen å sin sida föreslog, att till dalkarlarnas varning och hejdande, borde skickas ombud från samma fyra stånd. Dessa biföllo genast. På riddarhuset hördes dock en och annan påstå, *att orostiftare, sådana som dalkarlarna, borde mötas med kulor och krut, men icke med goda ord och underhand-*

lare; — *och att den af Sneckta och Cronhjort föreslagna fritroppen borde under sådana omständigheter genast uppsättas och komma i verksamhet.* Flertalet af adeln röstade dock för mildare medel och biföll regeringens förslag. Till nämnde beskickning valde fördenskull hvarje stånd, tre sina medlemmar och riddarhuset deribland, och troligtvis med beräkning, generalerna Karl Henrik Wrangel och Stenflycht, hvilka begge voro af allmogen högt uppburna. Sändebudens åliggande var att fästa dalkarlarnas uppmärksamhet på de vådliga följderna af deras företag; nämligen huru Finnland skulle förloras, och kriget med dess härjningar sedermera på närmare håll och derföre med svårare följder, drabba Sverge sjelft och isynnerhet dess nordliga landskap. Hvad anginge befälhafvarne i finska fejden, så vore redan en bland dem, nämligen Buddenbrock, dömd från lifvet, (man hade medtagit, för att bland menigheterna utdelas, flere tryckta exemplar af dödsdomen), hvaraf dalkarlarna kunde se, att den saken blifvit och skulle blifva med allvar bedrifven. Hvad anginge danska kronprinsens utväljande, så ämnade man skrida dertill, såframt Ryssland icke före den 21 Juni medgifvit billiga fredsvillkor. Dalkarlarnas tåg vore alltså öfverflödigt, till och med vådligt, och det både för dem sjelfva och för hela fäderneslandet. Med uppdrag af sådan art afreste ständernas ombud från Stockholm den 11 Juni eller samma dag, dalkarlarna lemnade Falun.

Den i hufvudstaden redan förut mycket oroade sinnesstämningen blef än mera uppskrämd genom följande tilldragelse. Borgareståndet, under ledning af Plomgren, hade, dock ännu blott villkorligen, bestämt sig för Adolf Fredrik till tronföljare; men bland det lägre borgerskapet i nästan hela riket herrskade stor benägenhet för prinsen af Danmark. Detta var händelsen äfven i Stockholm, hvarest tillika förefanns mycken ovilja och afund mot Plomgren för dennes

politiska stämplingar och stora inflytande, och ej minst för de vinstgifvande krono-leveranser, m. m., han troddes hafva genom Hatt-partiet tillskansat sig. I spetsen för de missnöjda trädde en hans personliga fiende, handelsmannen Kristofer Springer, en orolig person och, som några mente, en soldtagare hos Danmark. Den 11 Juni eller samma dag, ständernas ombud reste från Stockholm för att möta och stäfja dalkarlarna, kom besagde Springer, åtföljd af en sammanrafsad och stormande skara Stockholms-boar upp i det då församlade borgare-ståndet och förklarade å sina och sina följeslagares vägnar, att riksdagsmännen för Stockholms stad hade förbrutit sig på flere sätt: *ty*, sade Springer, *de hade skridit till val af tronföljare, ehuru ständerna förbjudit hvarje dylik åtgerd, så länge konungen lefde; — de hade ock beviljat gerder och valt tronföljare utan att om så vigtiga ämnen hafva förut, och som det höfdes, inhemtat sina på stället varande principalers, Stockholms borgares, föreskrift. Nu,* tillade han, *nu fordra vi, Stockholms borgare, redogörelse för dessa åtgerder, och förklara tillika handelsmannen Tomas Plomgren förlustig sin riksdagsmannarätt.* Borgareståndet försvarade Plomgren och ogillade Springers åsigter, hvilket föranledde en ordvexling, under hvilken denne framkastade hotelser, *om bödels-yxan, eller åtminstone om vad till rikets öfriga borgerskap* [1]); och

[1]) Dessa uppgifter stödja sig dock på en berättelse, afgifven af en borgareståndets medlem vid namn Boberg, hvilken vid samma riksdag utmärkte sig som en bland Hatt-partiets mest ifriga och våldsamma medlemmar; och som, äfven han, misstänktes hafva från sitt håll mottagit mutor. — Att Springers uppträdande och satser hafva, med eller utan medvetande, stått i någon förbindelse med en högadlig opposition, eller att Mössorna nu begynte förbinda sig med demokratien, — derpå hafva vi ej kunnat finna något bevis. Åkerhielms gillande af principalatet tillhörde personen, ej partiet.

verkligen spordes från de andra städerna och serdeles från Göteborg några utbrott af ett dylikt missnöje. Springers företag var emellertid i hög grad både olagligt och vådligt, hvarföre ock regeringen åt honom och hans kamrater tilldelade en skrapa; något svårare straff vågade man icke tillgripa, och någon annan påföljd fick för den gången ej heller hela uppträdet. Det hade emellertid visat, huru stort anhang danska kronprinsen egde äfven bland hufvudstadens borgerskap; en upptäckt, som gjorde den annalkande dalkarls-rörelsen än mer betänklig, än mer hotande. Dertill kom, att ryska fredsombuden ännu icke gifvit efter, och att man icke med säkerhet visste, om de någon gång skulle göra det. *Kanske*, tänkte många, *kanske äro Rysslands förespeglade eftergifter blotta bedrägliga påfund för att i Sverge stifta oenighet och slappa försvars-anstalterna, tills ryska flottan uppnått Sverges kuster och ryska troppar bestigit Sverges jord? Kanske vore det bäst att enligt böndernas önskan genast utkora Danmarks kronprins och anhålla om dess hjelp?* Som berättadt är, hade prester och borgare redan bestämt sig för ett sådant val; nämligen i den händelse ryska freden icke blifvit först innan tiden kring den 6, och sedan inom dagen af den 21 Juni afslutad. Riddarhuset hade hitintills prutat emot; men nu blef också der samma åsigt med stigande eftertryck förfäktad: dels af kärlek till skandinavismen, dels af kärlek till endrägt, dels af fruktan för bond-uppror, och dels i beräkning, att hotelsen om en ny union skulle påskynda Rysslands eftergift. Den 14 Juni föreslogo Düring och Wulfwenstierna m. fl. att adeln skulle instämma i prest- och borgareståndens nyss omtalade villkorliga val. Men deremot reste sig med ifver många bland Hattarna, hvilka nu mera voro anhängare af Adolf Fredrik. Gardeslöjtnanten Börje Filip Skeckta förbehöll åt sig *och åt enhvar rättighet att lemna Sverge, ifall detta förnedrade sig ända der-*

hän att till tronföljare utkora en dansk prins; och i samma rigtning talade Boje, Coyet, Cronhjort, Scheding m. fl. Lagercrantz *beklagade sitt fosterland, om adeln af fruktan för hotelser samtyckte till danska prinsens utväljande, hvilket icke skulle medföra någon hjelp, ty dertill vore Danmark för svagt, utan blott olyckor och förnedring. Det skulle,* tillade Lagercrantz, *upphäfva Gustaf Wasas, den stores, verk, hans, som befriade oss från utländskt herravälde. Det skulle medföra förlusten af värt fäderneslands sjelfständighet, ty det skulle lägga oss under Danmark; förlusten af vår medborgerliga frihet, ty danska konungen skulle snart i Sverge införa samma envälde som i Danmark; förlusten af vår handel och våra manufakturer, ty de skulle uppoffras för Danmarks skull; förlusten af Finnland, ty detta skulle ryssarna behålla; och slutligen förlusten af alla de menniskolif och alla de medel, som ett fortsatt krig mot Ryssland måste medtaga. Lagercrantz protesterade fördenskull och på det högtidligaste mot ett sålunda med våld framtvingadt val och mot den tillämnade unionen, och han förklarade, att inför Gud, samtid och efterverld skulle ett tungt ansvar falla öfver enhvar, som till en dylik olycks-åtgerd bidragit eller bifallit.* Häruti instämde Hattarna, Coyet, Fredrik och Henning Gyllenborg, Hårleman, A. J. von Höpken, Henrik Wrede, m. fl. Också de flesta finnarna satte sig mot det föreslagna valet. De framställde, under anförande af Sprengport, sina betänkligheter och sina inkast; t. ex. att, *om danska prinsen valdes, och man sedermera ville med väpnad hand återtaga Finnland, skulle försöket troligen misslyckas och slutas så, att Finnland komme att stanna under Ryssland och Sverge under Danmark; — att Finnland skulle dock genom ett sådant krig blifva alldeles förstördt; — och att finnarna, häldre än att utsätta sig för slikt elände,*

ville så gerna först som sist underkasta sig Ryssland, ehuru ogerna de ock skildes från sina bröder, svenskarna. Andra sade: *om vi välja prinsen af Danmark, så låtsar sig Elisabet hafva ämnat åt Adolf Fredrik återgifva hela Finnland och än flere fördelar, och hon gör det endast för att genom dylika förespeglingar locka oss svenskar till oenighet och inbördes krig.* Men oaktadt dessa motsägelser, dessa hotelser, dessa betänkliga omständigheter, beslöt dock riddarhusets flertal att i enlighet med prest- och borgareständen till tronföljare utvälja prinsen af Danmark, så framt ej Ryssland hade inom den 21 Juni medgifvit antagliga fredsvillkor. Flere bland Hattarna förklarade sitt stora missnöje, och att de häldre ville sälja sina egendomar och lemna landet än att sålunda låta förvandla sig till danskar. Men det hjelpte ej och flertalet stod fast vid sitt en gång fattade beslut. Danska kronprinsen var således numera verkligen utkorad till svensk tronföljare, med ovillkorligt val af bönderna och med villkorligt af adel, prester och borgare. Man gick än längre och sade danska sändebuden rent ut, att Sverge för att återfå både freden och Finnland häldst önskade utvälja Adolf Fredrik till tronföljare; men att, ifall kejsarinnan icke inom den 21 Juni gifvit med sig, skulle alla ständerna utkora danska kronprinsen, hvarföre dennes fader, konungen i Danmark, borde hålla sina stridskrafter i ordning för att mot Ryssland understödja det sålunda gjorda valet. Å andra sidan affärdades till Åbo major Lingen med uppdrag att för fredsombuden tillkännagifva dessa omständigheter och med befallning att vara med svar tillbaka, innan den afgörande dagen, den 21 Juni. För att påskynda färderna fram och åter, lät regeringen till Åland och till gästgifvaregårdarna mellan Stockholm och Grisslehamn afskicka pålitliga personer, som skulle tillse, att nödiga båtar, roddare och hästar beständigt vore till hands. En dag förr eller sednare var ock af utom-

ordentligt stor vigt; ty derpå kunde komma att bero, huruvida Sverge skulle till tronföljare få hertig Adolf Fredrik och med honom Finnland tillbaka, eller prins Fredrik och med honom en ny union.

Utsigterna för Adolf Fredrik blefvo dock just i dessa dagar mycket förmörkade. I Åbo hade ryssarna ingalunda velat foga sig, och när svenskarna den 14 Juni envist fordrade Finnland intill Kymene elf, förklarade ryssarna en så stor eftergift omöjlig och fredsmötet fördenskull upplöst. Just samma dag hade ock dalkarlarna med afvisande af alla medlingsförsök framträngt till Hedemora och Brunbäcks färja samt hotade att framtränga äfven till Stockholm. Just samma dag var det ock, som adeln, enligt hvad nyss berättades, instämde med prest- och borgareständen i danska prinsens villkorliga val. På en för sistnämnde furste så lofvande punkt stodo sakerna den 14 Juni 1743.

DEN 15 OCH 16 JUNI.

När ryska fredsombuden den 14 Juni förklarade Åbo-mötet upplöst, trodde sig Cedercreutz förstå, att detta skedde mindre på allvar än för att skrämma svenskarna. Men dessa visade ingen oro, utan sökte tvärtom skrämma sina motståndare tillbaka. Cedercreutz låtsade fördenskull en viss tillfredsställelse öfver brytningen. *Jag är*, sade han till ryssarna, *jag är eder stor tack skyldig; ty jag får nu af konungen i Danmark uppbära 40,000 R:dr, som han lofvat mig i händelse den tillämnade freden med Ryssland blifver tillintetgjord.* Cedercreutz lät tillika några kistor med inpackadt husgeråd fraktas Auraströmmen utefter och förbi ryska fredsombudens fenster samt till de i hamnen liggande svenska fartygen. Ryssarna blefvo nu oroliga och begärde och fingo nytt sammanträde. Det öppnades eftermiddagen

den 15 Juni och fortfor till klockan 10 på qvällen, samt slutade så, att ryssarna lofvade återlemna hela Finnland vester om Kymene elf. Kl. 9 f. m. den 16 Juni fortsattes samtalet. Det gällde nu hufvudsakligen Nyslott med kringliggande trakt, hvilken ryssarna nödvändigt ville behålla. Svenskarna deremot sökte att nu, liksom i freden 1721, återfå bemälte gränsfästning samt stänga ryssen från Saimas vigtiga och vidsträckta farvatten. Men de hade redan förut och fingo genom den nu ankomne Lingen ytterligare underrättelse om svenska allmogens upprors-rörelser, — om svenska regeringens förlägenhet, — om svenska både örlogs- och galer-flottornas återtåg, — om de svenska kusternas värnlösa tillstånd, — och till följe af allt detta om det ytterst trängande behofvet af snart fredsslut. Ombuden hade ock erhållit uppmaning att i nödfall göra några ytterligare eftergifter. Under sådana omständigheter togo de, tvingades de att ändtligen taga sitt afgörande beslut och afstå från Nyslott, den sista men omtvistade punkten. På ofvannämnde sätt [1]) blef alltså gränsen bestämd och freden afslutad, dock med ofta nämnde villkor, att svenskarna skulle till tronföljare utvälja hertig Adolf Fredrik. Först kl. 1 på natten voro alla frågorna afgjorda. Nödiga exemplar blefvo straxt renskrifna och den 17 Juni kl. 5 på morgonen underskrifna, hvarpå Lingen genast med ett bland dem afsändes till Stockholm för att, så fort möjligt, genom denna underrättelse lugna sinnena och påskynda Adolf Fredriks val. För den händelse någon olycka kunde träffa hans person, blef genast derefter ett annat ilbud, en Fleming, afskickad med samma uppdrag.

Den beskickning, ständerna just i samma dagar affärdat mot dalkarlarna, hann ej längre än till Sala, ty upproriska Vestmanlands-bönder förbjödo dervarande borgerskap att lemna ombuden skjuts till fort-

[1]) Enskildheterna skola framdeles närmare beskrifvas.

sättande af resan. Det behöfdes ej heller; ty dalkarlarna sjelfva som under tiden tågat öfver Hedemora och Brunbäcks färja, inryckte i Sala den 15 Juni och under flygande fanor och klingande spel. Nu öppnades samspråk och aflätos föreställningar, dels skriftliga från konungen och från ståndens talmän, dels muntliga af ståndens i Sala varande sändebud. Innehållet var, *att riket befanns på mynt och manskap utblottadt och nära nog oförmöget till krigets fortsättande; — att Ryssland erbjöde fred och nästan hela Finnland åter, så framt Sverge till tronföljare valde hertig Adolf Fredrik; — att denne furste, också han, härstammade från gamle kong Gösta likasåväl som den af allmogen förut efterlängtade hertig Karl Peter Ulrik, ja till och med en slägtled närmare; — att, om man ej inom den 21 Juni fått billig fred med Ryssland, hade adels-, prest- och borgareständen beslutat genast anställa val och låta det enligt bondeståndets önskan falla på prinsen af Danmark; — att hvarken regering eller ständer ens tänkt på några sådana åtgerder som de, hvilka till dalkarlarnes uppretande blifvit ryktesvis kringspridda, nämligen att lägga en dryg skatt på hvarje kreatur, och tillika att hänga hvar tionde bland de oroliga dalemännen;* o. s. v. Dessa tillkännagifvanden tycktes väl i början lugna sinnena. Men snart och omigen uppretades oron, modet och öfvermodet. Vid påminnelsen om faran för ryska infall och härjningar svarades, *att de nu uttågade dalamännen skulle nog skydda riket och fördrifva ryssarna.* Tillika utspriddes ett nytt rykte, en ny osanning; nämligen att regeringen hade till Almarestäk sändt krigsförråd och kanoner för att möta och tillbakadrifva dalkarlarne. Dessa kände sig uppretade till trots och påstodo å sin sida, att fred och ordning kunde omöjligen inom riket återställas, förr än allmogen kommit till Stockholm och straffat landsförrädarne samt tillsatt en rigtig regering, hvarföre de ock

den 16 Juni tågade från Sala söderut och mot Almare-stäk. Någon del af troppen skulle i förening med skaror från Vest- och Södermanland gå söder om Mälaren och från den sidan inrycka i Stockholm. En uppsats i samma anda som deras förra blef gillad och underskrifven af allmogen i hvar och en bland de socknar, dalkarlarna tågade igenom.

Inom regeringen föreslogs nu att möta våld med våld och sända troppar mot den envist framträngande skaran. Men konungen afrådde, och bondeståndets flertal än mer; *ty*, mente det sednare, ***man kunde ej föreställa sig annat, än att Dal-allmogen såsom trogne undersåtare komme i god mening.*** Bönderna beslöto fördenskull att genom skrifvelser till medstånden afråda från alla våldsamma åtgerder. Talmannen Olof Håkansson ogillade detta ståndets bemödande att förlama hvarje mot upproret rigtad försvars-åtgerd, och sekreteraren vägrade länge att dertill låna sin penna. Men Per Anderssons och Olof Gustafssons parti dref sin vilja igenom, och bemälte skrift blef uppsatt och afskickad; och i dylika omständigheter var det ej rådligt att mot de upproriska vidtaga några kraftigare åtgerder, häldst äfven prest-ståndet sådana afstyrkt.

Under dessa brytningar hördes många dalkarlar tala för ökad konungamagt. I Wingåkers och Österåkers socknar sammangaddade sig ock allmogen under anförande af en f. d. riksdagsman, Håkan Persson, och der undertecknades en skrift, som uttalade sådana önskningar. Flere personer både då och sedermera hafva också misstänkt, det konung Fredrik hemligen uppeggade rörelserna, och att det var af sådan orsak, han i det längsta afböjde hvarje kraftigare försök till deras hämmande. Misstanken är dock föga sannolik. Vid nu fyllda 67 år var Fredrik alltför gammal och trött att inlåta sig i ett företag, på en gång så kraftansträngande och så vådligt. Hans person var ej heller hos dalkarlarna serdeles väl an-

skrifven. Det hördes bland dem åtskilliga röster, hvilka omigen påstodo, att *man borde med något årsunderhåll hemskicka den gamle tysken, denne halfkonung och hans frilla, och sedermera skaffa sig i danska kronprinsen en rigtig konung.*

DEN 17 OCH 18 JUNI.

Under loppet af dessa två dagar sträfvade Lingen att med sitt vigtiga fredsbud komma så fort möjligt öfver till Sverge. Men stora hinder mötte; ty Åland var af många sina innevånare öfvergifvet, och oaktadt regeringens omförmälta anstalter, måste budbäraren ofta hjelpa sig fram med föga dugliga så väl båtar som roddare. Det tycktes osäkert, huruvida han kunde taga sig öfver Ålands haf och i rätt tid hinna fram till Stockholm.

Dalkarlarna deremot nalkades samma stad, och det med stora steg och i hotande sinnesstämning. Snart hunno de till Stäket. De hade visserligen lofvat derstädes qvarstanna och afbida svar från regeringen, hvilken också ditsändt lifsmedel till deras underhåll. Men här, i grannskapet af hufvudstaden, mötte flere uppviglare, skickade dels från danska partiet, dels från en hop orostiftare, hvilka båda delarna uppmanade dalkarlarna att fortsätta tåget, hvartill ock dessa visade mycken benägenhet.

I och kring hufvudstaden växte oron och förskräckelsen, häldst man ännu var okunnig om den med Ryssland afslutade freden. Folket i skärgården flydde till Stockholm af fruktan för ryssarna och för dessas till Åland framkomna galerer. Folket i Stockholm flydde till skärgården eller till landet af fruktan för dalkarlarna och för hufvudstadens pöbel. Det talades nämligen om vilda planer, icke blott att afsätta de s. k. *sexton konungarna*, d. v. s. rådsherrarna, utan äfven att mörda all adel samt plundra

banken och stadens förmögnare innevånare. Mycket oroande var ock, att besättningens soldater ådagalade en viss benägenhet för de missnöjda och för deras åsigter. Man förehöll en gång gardes-soldaterna deras pligt att, i fall så behöfdes, skjuta skarpt på de upproriska. En bland knektarna svarade: *i Finnland fingo vi icke skjuta skarpt på våra fiender, här hemma ämna vi icke skjuta skarpt på våra landsmän.*

Mer än andra voro naturligtvis Hattarna uppskrämda; ty en hvar visste, att dalkarlarnas vrede skulle drabba förnämligast dem, och man fick omigen från flere håll höra omtalas listor öfver de krigets upphofsmän, som skulle straffas, och de hus, som skulle plundras. Flere personer, hörande till nämnde parti begåfvo sig fördenskull bort från hufvudstaden. Fredrik Gyllenborg säges hafva på något landtställe gömt sig undan i en fiskarebod. Tessins grefvinna utflyttade med ett par sina vänner till Nynäs, nära Nyköping. A. J. v. Höpken ansåg sig mindre säker i Stockholm och for derför på besök till samma landtgods; men fruntimren förklarade honom denna gång mindre välkommen, ty hans person kunde ditlocka de upproriska bönderna. Höpken måste afresa och stannade sedermera icke förr än i trakten af Kristianstad [1]). Utländska sändebud talade om behofvet af skyddsvakt; och samma dag, dalkarlarna anlände till Stockholm, uppbrände Lanmary sina listor öfver de svenskar, som åtnjutit underhålls-penningar från Frankrike. Rådet var ofta församladt; men i de protokoll, som dervid fördes, upptog man för det mesta blott besluten, icke de föregående öfverläggningarna: det tyckes, som af fruktan för efterräkningar ingen bland rådsherrarna vågat uttala några bestämdare åsigter, åtminstone icke låta dem för sin

---

[1]) Vetensk.-Akad. Bibl. Voltemats anekdoter.

räkning införas i protokollen [1]). Både Gyllenborg och Tessin iakttogo härutinnan mycken försigtighet, och ingendera visade på långt när den beslutsamhet och det mod, som en statsman bör vid sådana tillfällen ådagalägga. Hvad Tessin angår, så anmodades han besöka dalkarlarna för att med sin kända vältalighet lugna deras sinnen, men han vägrade och mente sitt uppträdande snarare förbittra än lugna; en anmärkning, som kunde vara ett räddhågans svepskäl, men som också innehöll mycken sanning. När sedermera dalkarlarna inryckte i Stockholm, skall han liksom några andra Hattar hafva för det mesta hållit sig undangömd i någon bland stadens aflägsnare delar. Karl Gyllenborg varnades af flere anhängare, hvilka bådo honom i tid rädda sig undan; *men*, berättar vännen, det franska sändebudet [2]), *han visade ett sannt hjeltemod, och förklarade sig ämna i förlitande på samvetets goda vittnesbörd stanna qvar.* Andra deremot omtala, huru han verkligen ämnade afvika, men blott i högsta nödfall; och huru han blef så betagen af oro, att han stundom icke mägtade befatta sig med de allmänna angelägenheterna; ja, att han verkligen för en kort tid begaf sig ur staden [3]). Bland Hatt-partiets framstående personer, funnos ej mer än två, nämligen Rosen och Lagercrantz, hvilka vid denna vådliga brytning ådagalade någon högre grad af mod och beslutsamhet.

Vi minnas, huru grefvinnan De la Gardie, fröken Henrika Liewen och friherrinnan Buddenbrock voro de fruntimmer, som under åren 1737—1740 hade i hufvudstadens sällskapskretsar framstått som Hatt-

---

[1]) Till följe, hette det, af brådskan blefvo dessa dagars rådsprotokoll icke justerade; de fattade besluten verkställdes likväl genast. Se Råds-prot. den 26 Februari 1745, då justeringen först skedde.

[2]) Fransyska min. bref den 5 Juli 1743.

[3]) Kongl. Bibl., Magnus v. Celses, Svenske måns minnen. Fol. s. 164.

och krigs-partiets utmärktaste sakförarinnor. Deras uppförande och öden under nu inträffade brytning ega sin märkvärdighet. Grefvinnan De la Gardie, nu mera enka, höll sig undan och lemnade några veckor derefter sitt eget fädernesland, till hvars olycka hon väsendtligen bidragit, och flyttade till Castejas fädernesland, till Frankrike, för hvars åsigter hon länge och nitiskt arbetat. Fröken Liewen fann för godt att, när dalkarlarna nalkades, resa undan till landet. Friherrinnan Buddenbrock stannade qvar hos sin lifdömde man, i sorg, i förtviflan öfver hans olycka, till hvilkens framkallande hon sjelf bidragit, och till hvilkens afvändande hon nu slösade både böner och tårar, men förgäfves.

År 1840 undanträngde Hattarna sin vedersakare, danska sändebudet Lynar och förberedde dymedelst Grüners ankomst till Stockholm [1]. År 1743 blef det just samme Grüner, som hufvudsakligen bidrog att jaga många bland dem på flykten, och som hotade hela partiet med undergång, nämligen genom de upprorsrörelser, han tillställt. Troligen skulle Lynar, lika litet som Berkentin, velat tillåta sig dylika uppviglings-försök.

DEN 19 JUNI.

Vid Stäket kom till dalkarlarna en ny beskickning, anförd af Lindcreutz, deras fordna landshöfding. Han sökte förmå dem att stanna vid nämnde pass, och att der afbida styrelsens ytterligare meddelanden, hvilket de äfven tillförene lofvat göra. Men till följe af inbördes upphetsning och af lockelser från Stock-

---

[1] 35. 45, 46.

holm [1]), ville de ej mer låta sig hvarken bindas af gifna löften eller hejdas af erhållna förmaningar, utan fortsatte sitt tåg raka vägen mot hufvudstaden. Konungen, underrättad härom, skickade dem ny befallning att stanna, och denna gång vid Järfva. Regeringen väntade nämligen hvarje ögonblick, att Lingen skulle återkomma med underrättelse om slutad fred, och man hoppades, att detta budskap skulle lugna sinnena och afvända faran. Men på eftermiddagen den 19 Juni hade Lingen ännu icke kommit, och man visste ej heller, om eller när han skulle komma, hvaremot man kunde med säkerhet förutse, att dalkarlarna icke skulle låta sig af några föreställningar, några varningar hejdas; vid Järfva lika litet som förut vid Stäket, eller vid Sala, eller i Falun. Regeringen beslöt derföre att till hufvudstadens skydd tillgripa vapenmagt och att för sådant ändamål skicka en tropp ryttare till Järfva och vid pass 600 knektar jemnte kanoner till Norrtull, under anförande af fältmarskalken Hamilton och öfverste Lagercrantz m. fl. Skriftliga befallningen var att hindra dalkarlarnas inryckande i hufvudstaden, och att för sådant ändamål bruka äfven våld, i fall så behöfdes. Om inbördes krig skulle utbrista eller ej, tycktes helt och hållet bero på Lingens uteblifvande eller ankomst.

Dennes resa hade, som berättadt är, mött flere hinder. Han nödgades slutligen att från Eckerön begifva sig ut på Ålands haf, utan annan farkost än en gammal gisten och bräcklig båt, och utan annan besättning än Lingen sjelf och hans betjent samt tvänne 70-åriga gubbar, de enda menniskor, som anträffats; och mellan hvilka fyra personer arbetet måste delas och omvexlas, en vid hvardera åran, en vid styret och en vid det städse behöfliga öskaret. Det var klockan 2 tidigt på morgonen den 19 Juni, som han på detta sätt styrde ut från Signilsskär,

---

[1]) Sid. 121.

för att uppnå den fjerran i vester liggande svenska kusten. Lyckligtvis var väderleken tämligen fördelaktig, och vid middagstiden anlände båten till Grisslehamn. Sedermera funnos vid skjuts-ombytena hästar i beredskap, så att Lingen med sina af arbete blodsprängda händer, men ock med sitt vigtiga och efterlängtade budskap redan samma dag, ehuru först sent på qvällen, anlände till Stockholm. Bland styrelsens medlemmar blef nu stor glädje, och befallningen att använda vapen utströks ur förhållningsbrefvet för befälhafvaren vid Norrtull. Man hoppades att underrättelsen om fred, och om en i visst fall så fördelaktig fred, skulle lugna allmogens upprörda sinnen.

DEN 20 JUNI.

Tidigt på morgonen denna dag framkommo dalkarlarna till Järfva. Der möttes de af konungens befallning samt af några lifregementets sqvadroner, hvilka beggedera skulle, hvar på sitt sätt, förmå dem att stanna. Men dalkarlarna brydde sig hvarken om bref eller ryttare, och dessa sednare hade icke tillåtelse att bruka sina vapen, ej heller benägenhet dertill, varande nämligen i mycket af lika tänkesätt med upprorsskaran. Dalkarlarna tågade alltså framåt och kommo kl. 5 om morgonen inemot Norrtull, hvarest de funno den ofvannämnde troppstyrkan ordnad i en tämligen fördelaktig ställning. Vid denna åsyn stannade skarorna längs efter vägen, så att Lagercrantz hade med sina fältstycken lätt kunnat nedskjuta hela leder deraf, så framt ej hvarje användande af våld varit förbjudet.

Klockan 6 på morgonen kom till stället ridande konung Fredrik, åtföljd af flere herrar, med undantag af Rosen, endast Mössor, nämligen Åkerhielm, Düring, Fuchs och H. J. Hamilton, troligtvis med flit så

valda; emedan något hvar visste, att de ogillat kriget, hvadan förmodas kunde. att de skulle af allmogen gerna ses och höras. Konungen red till hvar och en af dalkarlarnes troppar, berättade dem, att freden var afslutad, lofvade dem snart och gynnsamt svar på deras klagopunkter samt bad dem under tiden stanna utanför staden, hvilket de ock lofvade göra. Underhandlingen räckte 1 $^1/_2$ timme, hvarefter konungen återvände till tropparna. Lagercrantz bad då om tillåtelse att få med sina soldater och kanoner genast angripa, så skulle konungen få se, huru dalkarlarna skulle inom en half timme vara slagna och bortjagade. Men Fredrik förböd hvarje sådan åtgerd och red derpå tillbaka till staden. Kort derefter började upprorsskaran att sorlande samtala sins emellan och derpå att utbreda sig i en halfmåne kring tropparna och att tillika röra sig framåt. Lagercrantz sprang emot dem med en spänd studsare i handen och hotade att nedskjuta den, som icke genast gjorde halt. De midt framför anryckande dalkarlarna lydde väl tillsägelsen och stannade; men längre bort och på flyglarna gingo de framåt och blandade sig med tropparna, så att snart hvarje soldat var omgifven af flere dalkarlar, hvilka sökte vinna honom för deras parti. Tillika borttogo de den ammunition och de kanoner, Lagercrantz medfört, och tågade så tvärt igenom tropparna och liksom i triumf in på hufvudstadens gator. Lagercrantz var utom sig af förbittring. Han uppsatte sedermera en berättelse öfver hela uppträdet, *på det*, sade han, *att efterverlden, som läser beskrifningen om, huru de upproriska fått strafflöst håna tropparna, borttaga kanonerna, och mot utfärdadt förbud intränga i hufvudstaden, icke må tro, att detta skett till följe af någon feghet hos mig, mina officerare eller mina soldater; utan må se, att det skett till följe af de bindande föreskrifter, vi erhållit. Bättre*, tillade han, *bättre och hederligare hade varit att lemna dem obehindradt inträde, än*

att utskicka troppar, som hotade med att göra motstånd, men som slutade med att göra parad-honnör, och det för en sådan skara upprorsmakare. Han uppsatte dagen derpå sin ansökan om afsked, hvilken dock vid närmare besinning icke blef framlemnad.

Knappt hade konungen återkommit till staden, förr än rådet sammanträdde. Man befarade, och icke utan skäl, att dalkarlarna, inkomna i staden, skulle snart i förening med en hop illasinnade menniskor anställa oordningar, hvilka lätt kunde öfvergå till plundring och blodsutgjutelse. Regeringen ville derföre hindra skarans ytterligare framträngande, äfven om våld skulle dertill behöfvas, och man föreslog i sådan afsigt att tillkalla, utom andra troppar, äfven 6,000 krigare, hvilka nyss med svenska galerflottan återkommit till Stockholms grannskap, och således icke hunnit af upprorsstiftarne bearbetas, och hvilka dessutom voro utledsna vid kriget och derför uppbragta mot dalkarlarna, som hindrade freden. Regeringens förslag tycks hafva blifvit genast antaget af Stora Sekreta Deputationen, af de fyra talmännen och af de tre högre stånden; ehuru bland prester och borgare många talade för lindrigare åtgerder. Bondeståndets flertal deremot ville ej veta af någon den väpnade magtens inblandning. Olof Håkansson och sekreteraren föreställde väl, att *dalkarlarnas inryckande kunde föranleda bedröfliga uppträden; och att ansvaret derföre skulle falla på bondeståndet, ifall detta hindrade konungen från att vidtaga de anstalter, som till oordningars förekommande vore nödiga. Talmannen och sekreteraren ville åtminstone icke hafva någon del deri.* Ståndets flertal framhärdade dock i sitt vägrande beslut samt ålade sekreteraren att utskrifva protokoll derom, hvilket han äfven gjorde, dock med tillägg af orden: *efter befallning.* Under sådant förhållande blefvo ej heller denna gång några kraftigare mot-anstalter vidtagna.

Dalkarlarna tågade alltså utan ringaste hinder in i hufvudstaden och besatte genast Gustaf Adolfs-, Riddarhus- och Södermalms-torgen samt inqvarterade sina personer, hvar dem bäst syntes, och sina kanoner och ammunitions-vagnar i den nära Gustaf Adolfs torg liggande och kringbyggda gård, som nu tillhör Frimurare-barnhuset. Under dagens lopp såg man dem sedermera med sina vapen, för det mesta spjut, spikklubbor och gamla musketter, stryka omkring på gatorna, ofta beledsagade af personer ur sämsta delen af stadens lösa befolkning. Dock befanns, att äfven några bland adeln och borgare-ståndet sökte deras kamratskap och välvilja, och man utspridde det förledande rykte, att danska flottan väntades till Stockholm för att understödja rörelsen.

Den hotande faran tvang nu styrelsen att ofördröjligen vidtaga några försigtighets-mått. Så blef till lugnets tryggande galèrflottans besättning inkallad, och till plundrings förekommande banken stängd, och till de missnöjdas blidkande Lewenhaupts dödsdom med brådskande ifver afkunnad. Redan för tre månader sedan hade i denna rättegång skriftvexlingen varit afslutad, utan att likväl någon dom sedermera blifvit afsagd, troligtvis emedan man hoppats kunna slutligen rädda den olycklige mannen. Men generalernas bestraffande var den punkt, som de upproriska, och med dem en stor skara andra personer, oftast och ifrigast påyrkade; och denne herres dödsdom ansågs blifva ett bland de kraftigaste medlen till sinnesstämningens lugnande. Och nu, och just på denna dag, blef också nämnde utslag afkunnadt.

Som ett annat lika och än mer lugnande medel begagnades det från Åbo komna fredsbudet. Regeringen framlade genast sjelfva urskriften med dess gränsbestämningar och med dess villkor om Adolf Fredriks val. Både det ena och andra blef på stället antaget af adel, prester och borgare, hvilka genast

affärdade till bönderna en stor beskickning, som medförde samma skrift och tillika berättade, huru de tre stånden bifallit dess innehåll och nu uppmanade det fjerde att göra likaledes, och att göra det straxt, på det freden måtte kunna samma dag offentligen utblåsas och oron derigenom möjligtvis stillas. De tre ståndens ombud utgingo i böndernas förmak för att der invänta, troligen ock för att derigenom påskynda beslutet.

Nu blef fredsinstrumentet för bondeståndet uppläst. Det förorsakade häftiga tvister, ty många gillade och många ogillade innehållet. De förra voro alla riksdagsmännen från Finnland samt äfven ganska många från Sverge, anförda af Otto Olofsson och Jan Persson; — de sednare, utgörande flertalet, voro från Sverges medlersta och södra landskap och isynnerhet från Uppland, Nerike, Bohus-län och Skåne. Bullret var stundom så häftigt, att man näppeligen kunde höra, hvad som sades. Olof Håkansson erinrade *om Sverges utblottade tillstånd*, *om Dannmarks oförmåga till kraftigare understöd*, *om Rysslands öfverlägsna härar*, *hvilka medelst dess flottor kunde när och hvar som häldst landstiga och intränga i Sverge*, *innan Danmark ens hunne komma till hjelp; likaså om de tre andra stånden*, *och huru dessa skulle kasta krigets bördor liksom dess ansvar på bondeståndet*, *ifall detta ensamt förorsakade krigets förlängning*, o. s. v. Men hans ord mötte många och häftiga motsägelser, och tvisten härom blef både bullersam och långvarig.

De tre andra ståndens ombud, som sutto i förmaket, ledsnade slutligen vid det långa dröjsmålet och gingo ifrån alltsammans och upp till konungen och begärde på egen hand, att freden måtte genast blifva på stadens gator och torg utblåst; och de mente sig hafva rättighet att framställa en sådan begäran, emedan freden blifvit af dem, af tre stånd mot ett, och således enligt laglig omröstning gillad och antagen. Till följe häraf blef också freden ome-

delbart derefter under pukor och trumpeter offentligen kungjord.

Bondeståndet, som ännu höll på att tvista om samma fred, och huruvida den skulle antagas eller ej, blef icke litet förvånadt, när det fick höra, att den, såsom antagen, redan offentligen förkunnades. Flertalet fattade då sitt beslut, nämligen att på freds-instrumentet skulle antecknas, *huru ståndet aldrig sammanblandat freden med tronföljden, — huru det högeligen åstundade den förra; men huru det i afseende på den sednare hade enligt sina principalers vilja utnämnt danska kronprinsen; — huru ståndet vore nöjdt med freden; dock under villkor, att Danmark först tillfredsställdes; ty ståndet vågade icke gå från sitt en gång gjorda val.* Lätt inses osammanhanget i ett beslut, som antog freden, men förkastade dess uttryckliga och oeftergifliga villkor, — ett beslut, som i ena raden vidhöll danska prinsens val, och i den andra fordrade Danmarks tillfredsställande för upphäfvandet af samma val. Man såg, huru tänkesätten började vackla. Märkligt är ock, att motståndets ledare och mest högröstade talmän, en Per Andersson och Olof Gustafsson, började vid denna betänkliga brytning att förstummas och draga sig tillbaka, ungefär på samma sätt som Gyllenborg och Tessin gjorde vid rådsbordet. Men ett stort antal af nämnde bönders blinda eftersägare vidhöllo och upprepade äfven i denna stund de engång inlärda läxorna. Derföre och när Olof Håkansson med sina vänner sökte förmå ståndet, att helt enkelt godkänna freden, mötte han ett ännu oöfvervinnerligt motstånd, och man vidhöll envist det nyss anförda beslutet, oaktadt dess osammanhang. Sekreteraren ville dock ej medelst underteckmandet af sitt namn ansvara för en så besynnerlig uppsats; men flertalet lofvade att sjelft åtaga sig detta ansvar, hvarpå han ditsatte sitt namn, men äfven denna gång med tillägget: *efter befallning.*

På denna punkt stodo sakerna qvällen den 20 Juni.

DEN 21 JUNI.

På förmiddagen var bondeståndet som vanligt församladt. Då inlemnades från Marks, Bollebygds och Wedens härader i Westergötland en skrift, som tillkännagaf, att *der boende allmoge vore trött vid kriget; men att den häldre ville dermed fortfara än till tronföljare taga den så kallade biskopen af Lübeck, om hvilken de icke visste, huruvida han härstammade från vårt kungliga hus eller ej; och likaså att allmogen ville i stället hafva danska kronprinsen, emedan denne vore af gammalt och redligt konungablod*, o. s. v. Olof Håkansson upplyste sändebuden om Adolf Fredriks skyldskap med den kungl. Wasa-ätten och om den just nu afslutade freden; men i öfrigt fattade ståndet rörande sjelfva saken icke något beslut. Det tillförene djerfva flertalet började mer och mer tveka och tystna, till följe af såväl de sansade medlemmarnas ihärdiga motstånd som några andra betydelsefulla företeelser. Rysslands galèrflotta nalkades nämligen kusterna, hvarföre ock en mängd Roslags-boar begynte fly undan och gömma sig i skogarna eller i landets inre delar; och på hufvudstadens gator blefvo riksdagsbönder angripna af personer ur alla samhällsklasser, hvilka bittert tadlade den envishet, hvarmed ståndet motsatte sig freden och derigenom utsatte sin hufvudstad för ett anfall af rysska sjömagten, och sitt fädernesland för de olyckliga följderna af ett fortfarande krig. Det tyckes, som till och med Schedin och Per Andersson blifvit tveksamma, ehuru ingen bland dem vågade öppet visa det för sina upprorskamrater. — Andra tro, att alla våldsamma åtgerder blefvo af Schedin med flit uppskjutna, tills de från andra landsorter väntade

skarorna hunnit anlända och gifva åt upproret en styrka, som omöjligen kunde motstås; och att detta var orsaken, hvarföre dalkarlarne under loppet af den 20 och 21 Juni höllo sig tämligen stilla.

Vid pass 200 bland dessas medlemmar trädde eftermiddagen den 21 Juni tillhopa i bondeståndets samlingsrum, hvarest de i brist på dertill dugliga eller villiga partivänner, nästan tvungo Jan Persson från Tuna, hvilken dock hörde till Adolf Fredriks parti, att föra protokollet. Der infann sig då en beskickning från de många finnar, som vistades i Stockholm, en beskickning, hvars medlemmar voro tagna ur alla samhällsklasser, och hvilken å dessa flyktingars vägnar enträget bad, att *dalkarlarna icke måtte genom ytterligare motstånd omintetgöra den afslutade freden; ty derigenom skulle Finnland än mer ödeläggas och flyktingarnas elände förlängas och ökas.* Men beskickningen måste aflägsna sig utan att hafva erhållit något tillfredsställande svar. Straxt derefter infunno sig de fyra talmännen, åtföljda hvar och en af några sina ståndsbröder. Landtmarskalken förde ordet och visade olagligheten och vådan af dalkarlarnas företag, vederlade åtskilliga bland dem utspridda vanrykten samt försäkrade, att freden verkligen blifvit afslutad och dödsdomen öfver Lewenhaupt afkunnad m. m. Men dalkarlarna svarade med ett sorlande och ett buller, hvilket stundligen så tilltog i djerfhet och illska, att talmännen och ständernas ombud nödgades afbryta öfverläggningen och begifva sig bort. *Dalkarlarne*, hette det, *tro sig kunna styra hela Sverge, och de förkasta alla varningar, till och med vännernas.* Öfvermodet kom till en del af deras djupa okunnighet, deras fullkomliga oförmåga att bedöma omständigheterna; men ock af de många budskap, som anlände från andra landsorter, hvilkas allmoge lofvade hasta dalkarlarna till hjelp. Man ville också veta, att icke mindre än 36,000 personer vore af denna orsak på benen, och att de skulle om en eller

annan dag anlända till hufvudstaden. Troligt var, att med deraf ökad styrka och ökadt mod skulle några illasinnade personer låta sina planer utbrista i plundringar och våldsamheter, för hvilka svårligen någon gräns skulle kunna sättas; under det å andra sidan rysska flottan torde samtidigt angripa kusterna, kanske ock hufvudstaden

På denna förfärliga punkt stodo sakerna qvällen den 21 Juni.

DEN 22 JUNI.

DALKARLS-UPPRORET KUFVAS.

På förmiddagen trädde åter en hop af de upproriska tillsammans i bondeståndets rum, och ofvannämnde Jan Persson måste omigen föra pennan. Många vidhöllo ännu det gamla ropet, *att danska prinsen skulle ovillkorligen tagas till tronföljare.* Jan Persson deremot bad dem *godkänna de tre andra ståndens beslut och icke genom afvikande derifrån tillintetgöra freden.* Man ropade tillbaka, *att ingen fred blifvit sluten, och att berättelsen derom vore en osanning.* Jan Persson bedyrade dess *sanning och bad dem i motsatt händelse taga hans hufvud.* Härvid tystnade man för några ögonblick; men snart hördes omigen de förra ropen, *om danska prinsens utkorande.* Jan Persson steg då upp från sekreterare-bordet och vände sig till myckenheten och sade: *i här församlade män ären från Dalarna, Uppland och Westmanland,* d. v. s. *från blott trenne län och likväl viljen i ensamma tillsätta tronföljare. Men riket består af 24 län; veten i, hvad de andra 21 vilja? Tre stånd hafva bestämt sig för hertig Adolf Fredrik, och det fjerde, eller bondeståndet, lär snart göra likaså. Dessa stånd ensamma hafva laglig magt att utkora tronföljare och derför blifver nog samme hertig Adolf Fredrik*

en gång vår konung. Viljen i nu genom ytterligare motstånd ställa eder i onåd hos vår blifvande öfverhet? I kunnen väl slå ihjel några tusen menniskor; men derigenom blifver icke det lagligt, som i sig sjelft är olagligt. Dessa ord jemnte en hos många liflig, ehuru ej uttalad längtan efter freden verkade. Schedin, som förde talmansklubban, var dessutom synbarligen modfälld och förlägen; och de närvarande dalkarlarna gåfvo slutligen sitt bifall till Adolf Fredriks val. Just i detsamma och till ytterligare stadfästande af samma åsigt, anmäldes en beskickning från krigsfolket på den nyss hemkomna galèrflottan. Etthundradefemtio man af nämnde tropp omgåfvo huset och in i rummet trädde en kapten Apiarius, åtföljd af 30 soldater, alla stora och starka karlar och med undergevär vid sidan, hvarpå kaptenen tilltalade de församlade upprorsmännen på följande sätt. *Jag och mina kamrater hafva blifvit från krigsfolket på galèrflottan skickade för att fråga, hvad i hafven här att göra? Vi soldater hafva erhållit kongl. majestäts tillåtelse att hemvända till våra boningar; emedan riket nu återbekommit den hugneliga freden. Men det förspörjes, att i, dalkarlar, viljen upprifva denna fred. Sker det, så måste vi ut igen på sjön och slita ondt, och det är icke att längta efter. Vi äro dock, äfven vi, landets barn, hvilkas bästa bör afses. Vi äro också 6,000 man, och vi ämna med lif och blod försvara den nu afslutade freden. Eller hur gossar!* sade han, vändande sig till manskapet, *är icke detta våra kamraters vilja?* Alla soldaterna räckte upp sina händer och ropade med en mun och som en man sitt *högljudda: Ja!* hvarpå kaptenen vände sig åter till dalkarlarne och sade: *Ja, mina vänner! gören nu, hvad eder lyster, och faren väl!* hvarpå han genast gjorde höger om vänder eder och med sina kamrater lemnade rummet. Genom detta uppträde blefvo dalkarlarna än medgörligare. Några ögonblick der-

efter inträdde de fyra talmännen [1]), åtföljda af några sina ståndsbröder och af några finska flyktingar. Nu föllo upprors-männen helt och hållet undan och medgåfvo hertig Adolf Fredriks val. Landtmarskalken föreslog tillika, att dalkarlarne borde begifva sig ur staden, men för vården af sina angelägenheter qvarlemna ombud, hvilka skulle på regeringens bekostnad underhållas, med hvilket förslag de närvarande visade sig nöjda [2]).

Stadens utrymmande och Adolf Fredriks val hade sålunda blifvit bifallna af de här samlade vid pass 200 upprorsmännen. Dessa skulle väl föreställa urvalet och ledarne för hela den i hufvudstaden inbrutna svärmen. Men de hade ej företett någon fullmagt att å de öfrigas vägnar göra och låta. Det beslut, de nu fattat, hade dessutom hvarken blifvit af de beslutande justeradt, ej heller af deras principaler godkändt. I hög grad osäkert var ock, om det skulle någon gång blifva af dessa sednare till efterlefnad antaget; t. o. m. om det skulle blifva dem ordentligen meddeladt; ty den vana vid lydnad och punktlighet, som för sådant ändamål fordras, hade man icke ens kunnat bjuda till att införa hos dessa menniskor, bland hvilka nästan hvar och en ville följa sitt eget tycke. Upprorsskaran kunde alltså och skulle efter all sannolikhet bryta det nu gifna löftet lika väl, som den förut brutit många dylika; och dessutom väntades hvarje stund nya svärmar, hvilka säkerligen skulle handla hvar och en på egen hand och efter eget tycke. Regeringen, — alla tillstädes varande rådsherrar hade den dagen, samlade kring konungen, spisat vid hans bord, — regeringen fann alltså högsta nödvändigheten fordra, att, innan de nya svärmarna ankommit, skaffa de gamla ur staden. För sådant än-

---

[1]) Presterna anfördes af biskop Schröder.

[2]) Flere enskildheter om detta uppträde grunda sig på en berättelse af ofvanbemälte Jan Persson sjelf.

damål lät konungen i alla större gathörn och under trumslag tillkännagifva, *att enhvar bland de inryckta skarorna, som före kl. 5 eftermiddagen samma dag nedlaggt gevär och lemnat Stockholm, skulle få förlåtelse för allt, hvad brutet var: men att den, som efter kl. 5 funnes qvar i staden, skulle behandlas som landsförrädare;* och för att gifva vigt åt dessa ord lät han tillkalla åtskilliga troppar, hvilka uppställdes, dels på Riddarhus-torget, dels på Gustaf Adolfs torg och utefter dess södra sida, liksom för att stänga hvarje anfall, som dalkarlarna från Norrmalm kunde vilja öfver Norrbro göra mot staden.

Vid underrättelsen härom skyndade många dalkarlar, några säga ända till 1,500, att enligt det nyss åt talmännen gifna löftet, nedlägga sina vapen och begifva sig bort; dervid dock beledsagade å ena sidan af sina medbröders skymford och hotelser, och å den andra af en till skydd lemnad ryttare-tropp. De qvarblifna upprors-männen rustade sig deremot till motstånd. De i sjelfva staden varande samlade sig på Slottsbacken och ryckte sedermera till Norrbro, öfver hvilken de, utan att på något sätt hindras af de der uppställda tropparna, tågade framåt och förenade sig med dalkarlarna på Norrmalm, hvilka likaledes ryckte fram och besatte Freds- samt nedra delarna af Drottning-, Malmtorgs- och Regerings-gatorna och öfra delen af Gustaf Adolfs torg, så att nu stodo midt emot hvarandra tropparna utefter torgets södra och dalkarlarna utefter dess norra långsida. Detta skedde vid pass kl. 3 eftermiddagen. Flere ansedda herrar, både Hattar och Mössor, t. ex. riksråderna Adlerfeld och Rosen samt generalerna Düring, Hamilton och Spens m. fl. och isynnerhet Ungern-Sternberg framgingo till de upproriska och sökte öfvertala dem att i godo lemna staden [1]. Några enskilda dal-

---

[1]) Några säga, att man lofvade åt hvar dalkarl en tunna råg; och tillika åt hela landsorten frihet från fenster-skatten, och från betalnings-afgiften.

karlar förklarade sig ock vilja efterkomma uppmaningen, men icke våga det, i anseende till medbrödernas hotelser. De i bondeståndets rum samlade upprorsledarne hade väl nyss bifallit till stadens utrymmande. Men den stora hopen, ifall den ock erhållit kunskap derom, ville ej rätta sig derefter, utan besvarade alla föreställningar med hotande ord och åtbörder. Någon bland officerarne vände sig med varningar till en af honom personligen känd dalkarl; men fick till svar: *vet du, vi viljom icke ha den der biskopen, presten tä kong.* Åkerhielm sökte likaledes stilla bullret, men till svar blef han sjelf stött för bröstet och hans betjent sårad. Imellanåt hördes rop och uppmaningar *att skjuta de talande herrarna genom hufvudet, eller att krossa dem med spikklubborna*, hvarjemnte dalkarlarna läto röra larmtrumman, så att de varnande orden icke skulle uppfattas. Så fortgick det nära en timma, utan att de upproriska visade minsta håg att enligt konungens befallning och enligt ledarnes löfte aftåga. Då kom öster ifrån och utefter Jakobs gata anryckande en tropp Westgöta ryttare, liksom för att taga dalkarlarna i ryggen. Dessa framdrogo genast från barnhusgården en laddad kanon, hvilken en tillfångatagen styckjunkare befalldes afskjuta mot westgötarna. Mannen lydde; men i detsamma och helt oförmärkt ryckte han rigtkilen undan, så att kulan gick ryttrarna öfver hufvudet. Flere bland dervarande upprorsmän började dock i detsamma att skjuta på ryttrarna. Vid ljudet häraf begynte också dalkarlarna på torget att likaledes lossa sina bössor, mindre dock mot tropparnas manskap än befäl, hvarföre ock flere officerare och isynnerhet den hatade Lagercrantz sårades, och några dödades, bland andra riksrådet Adlerfeld. Nu befallde Rosen sina troppar besvara elden; men när åt westmanländningarna ropades: *lägg an!* gjorde soldaterna *gevär för fot!* och lifregementets ryttare öfvergåfvo sina officerare och vände ryggen till samt redo öfver Norrbro in till

staden. Lagercrantz's soldater deremot gåfvo eld, somliga väl i luften, men många mot upprorsskaran, mot hvilken dessutom aflossades tvänne kanoner, laddade med kartescher, och med den påföljd, att öfver hundrade dalkarlar föllo i sitt blod, sårade eller döda. Mer behöfdes ej. Den öfriga skaran upphäfde hiskliga skrän af fasa och förskräckelse, och derpå och utan att försöka ringaste motstånd flydde hoparna undan åt alla sidor, och förföljda af soldater och ryttare. Många kastade sig af förvirring i strömmen och drunknade; andra kastade sig bedjande på knä för sina förföljare och läto sig utan motstånd pryglas, fängslas, till och med dödas, hvarvid uppretade officerare och soldater stundom förforo så våldsamt, att det väckte ovilja och tadel. Omkring tretusen man blefvo sålunda tagna till fånga och under vakt instängda på arsenals-, artilleri- och kyrkogårdarna eller på galèrerna eller på dertill hyrda köpmansskepp, och på sådant sätt blef denna del af rörelsen, den s. k. *Stora Daldansen*, afslutad.

DEN 23 JUNI.

HERTIG ADOLF FREDRIK UTKORAS TILL TRONFÖLJARE.

Sedan dalkarlarnas motstånd numera var besegradt, föreslog regeringen, att ständerna måtte redan den följande dagen, den 23 Juni, sammanträda på rikssalen, för att anställa det gång efter annan uppskjutna tronföljarevalet. Säkert var, att de tre högre stånden skulle, såsom de ock gjorde, samtycka till såväl den föreslagna tiden som den åsyftade personen, nämligen Adolf Fredrik. Man hoppades ock, att bondeståndet skulle numera göra likaledes. När detta på morgonen och till förberedande öfverläggning sammanträdde, berättade Olof Håkansson gårdagens sorgliga uppträde och beklagade icke blott den skedda

blods-utgjutelsen utan ock den förblindelse, med hvilken några ståndets egna medlemmar hade, tvärt emot Olof Håkanssons varningar, underblåst upproret. Häruti instämde flere, och man nämnde uttryckligen Olof Gustafsson och en Anders Månsson från Skåne, såsom de der plägat umgänge med de upproriska och bidragit till villervallan. Samme Anders Månsson jemnte några andra skåningar sökte dock ännu i denna stund försvara sin åsigt; *ty*, hette det, *om hertig Adolf Fredriks val skaffar Finnland tillbaka åt Sverge, så torde det ock skaffa Skåne tillbaka åt Danmark, och det ena kunde vara likà vigtigt som det andra.* Efter någon, men aftynande tvist härom, framställde Olof Håkansson propositionen sålunda: *den, som är nöjd med freden och med hertig Adolf Fredrik till tronföljare, sitter stilla; men den, som dermed är missnöjd, stiger upp och säger sina skäl till protokollet.* Ingen steg upp. Olof Håkansson frågade ytterligare: *i fall man nu på rikssalen tillspörjer mig, om bondeståndet gillar hertig Adolf Fredriks val, får jag då derpå svara: ja?* hvartill alla lemnade sitt bifall.

Klockan 11 förmiddagen samlades på rikssalen rådet och alla stånden. Efter hållen predikan och bön, framträdde landtmarskalken och frågade, om riksens här församlade ständer, hvilka förut tillkännagifvit sin benägenhet för hertig Adolf Fredrik, ville nu formligen utnämna och förklara honom för tronföljare, hvartill de alla svarade, *ja!* Sedermera, och började med bönderna, framställde han samma fråga serskildt till hvart och ett bland de serskilda stånden, hvilka ock hvart för sig likaledes svarade *ja!* Derpå framlades en i förväg färdigskrifven ständernas valförening härom, och efter dess uppläsning frågade landtmarskalken, huruvida ständerna densamma gillade, hvilket enhälligt bejakades. Landtmarskalken önskade nu lycka till det skedda valet, hvarpå man afsjöng psalmen: *Herre signe Du och råde!* Derefter sändes en talrik beskickning till konungen för att

tillkännagifva det träffade valet. Fredrik uttalade sitt bifall, sin lyckönskan och tillade: *jag har förut gifvit riksens ständer mitt hela hjerta. Men nu kan jag ej annat än taga ena hälften deraf tillbaka; dock endast för att skänka den åt en så värdig efterträdare.* Sedan hans bifall blifvit till rikssalen framburet, uppstämdes psalmversen: *Herre hela riket akta!* hvarpå ständerna åtskildes vid pass kl. 2 eftermiddagen. Det skedda valet blef genast med pukor och trumpeter kring hufvudstadens gator och torg tillkännagifvet; och på detta sätt var det, som holstein-gottorpska ätten blef till svenska tronens innehafvare utkorad.

DEN 24—30 JUNI.

UPPRORSSKARORNAS FÖRSKINGRANDE OCH BESTRAFFNING.

Från flere håll var allmogen stadd på vandring till Stockholm och i afsigt att understödja dalkarlarne. Men vid underrättelsen om uppträdet på Gustaf Adolfs torg mistade något hvar lusten till dylika företag, och skarorna vände om; Upplands vid Rotebro, Vestmanlands vid Barkarby och Vesterdalarnes vid Westerås. Regeringen hade dock fått veta, att äfven på Mälaren kommo flere svärmar roende mot hufvudstaden. Man uppdrog derföre åt Karl Tersmeden, en ung kaptenlöjtnant vid flottan, att efter bästa urval bemanna några smärre örlogsfartyg, dubbelslupar och espingar, och med dem qvällen efter uppträdet på Gustaf Adolfs torg gå genom Södersluss upp i Mälaren samt eftersöka och skingra alla der befintliga samlingar; men att blott i yttersta nödfall begagna vapen. I den ljusa sommarnatten och gynnad af en frisk vind, seglade ock Tersmeden med sina farkoster och en besättning af 176 man upp mot Eldgarns sund, beläget norr om Färentuna-landet; ty man

visste, att det var här, som upprorsflottorna stämt möte. Klockan 3 på morgonen den 23 Juni kom han till stället och fann der fem större båtar, men allt folket, ungefär 200 man, sofvande på stranden. Han lät nu i tysthet omringa dem både till lands och sjös, och när detta var gjordt, ropade han med hög stämma: *fäll bajonett, gå på!* men gaf sitt folk tecken att tills vidare stå stilla. De angripna sprungo yrvakna och förskräckta upp, hvarpå Tersmeden berättade dem dalkarlarnes nederlag, men gaf de närvarande löfte om fred och förlåtelse, om de blott kastade sina vapen i sjön och sedermera återvände till sina hemvist, hvilka befallningar de genast efterkommo, och således var den hopen skingrad. Efter erhållen anvisning styrde nu Tersmeden upp åt Norra Björkfjärden och fick der vid middagstiden se vid pass 30 lastbåtar, hvilka, fullpackade med folk, styrde åt Stockholm. Tersmeden stannade, men skickade i en snällroende slup sin adjutant mot skutorna, med befallning att underrätta folket om så väl dalkarlarnes nederlag som konungens befallning att genast vända om, och tillika med hotelse att eljest låta nedskjuta hela flottan. Adjutanten fullgjorde sitt uppdrag på 30 stegs afstånd och så, att hans tal väl kunde höras; men de upproriska svarade icke ett ord, utan fortsatte sin rodd och höllo sina vapen hotande upp i vädret. För att skrämma dem, lät då Tersmeden afskjuta en kanonkula öfver deras hufvud, men fåfängt; de slöto sig blott närmare tillsammans och rodde rakt mot örlogssluparna. Då och på 50 famnars afstånd skickade dem Tersmeden en ny kula och denna rigtad midt in i svärmen. Under förfärliga skri af förskräckelse kastade då upprorsmännen sina vapen i sjön samt vände om skutorna och flydde undan, hvar åt sitt håll. Tersmeden undersökte derpå såväl Södermanlands- som Upplands- och Vestmanlands-stränderna, men fann ej mer några

misstänkta samlingar. Skarorna hade skingrat sig, och Stockholm var äfven från den sidan tryggadt.

Med de derstädes tillfångatagna dalkarlarna blef emedlertid efterräkning ofördröjligen anställd. Bland deras tillhörigheter och packning hade man funnit 6 bödelsyxor (?), och tillika i flere bondrenslar åtskilliga fina kläder, silkes-strumpor, dyrbara dosor m. m., hvilka fynd Hattarna mente vara tydligt talande vittnesbörd om blodiga afsigter, och om anhängare och ledare också inom högre samhällsklasser, — ja vittnesbörd derom, att några herrar af Möss-partiet hade, förklädda till arbetare. deltagit i rörelsen [1]; detta, ehuru de fina kläderna m. m. äfven kunnat vara byten, tagna på de herrgårdar, upprors-svärmarna besökt. Emellertid och emedan fångarna voro många, och deras underhåll dyrt, blef rättegången, som sagdt är, genast öppnad. Såsom upprorsmän, de der flere gånger vägrat lyda sin konung, och såsom derjemnte gripna med vapen i hand och på färsk gerning, voro de förfallna till ståndrätt. Också blefvo sådana nedsatta, och efter godtyckliga bestraffningar af prygel eller spö lössläpptes den ena socken-svärmen efter den andra; men blott i samma mån, som hemmavarande församlingsboar bedit om tillgift och lofvat lydnad. Stundom och till gäckande bestraffning lät man de hemvändande skarorna gå barhufvade genom hufvudstaden, likasom för att bedja om tillgift för den oro, den skada, de förorsakat. Bland dem, som blifvit förlaggda på galèrer eller köpmansfartyg, utbrast snart en rödsot, som bortryckte många hundrade af dessa olyckliga, liksom åren förut af skepps-besättningarna. De, som i högre grad förbrutit sig, blefvo ordentligt lagförda och efter olika brottslighet dömda till minst 10, ofta 20, någongång 40 par spö, samt till olika fängelsestraff, några för lifstiden. Afstraffningarna

---

[1]) Denna uppgift är tagen ur den anförda Hattarnas partiskrift, som förvaras i gyllenborgska samlingen på Ekebyhof.

skedde i Januari 1744, och det påstås, att vid utslagens både fällande och verkställande hafva officerare och ämbetsmän gifvit allt för mycket spelrum åt den ovilja, den hämndkänsla, som de brottsliga förut medelst sitt orimliga beteende och sina hotelser och skymford uppväckt. Bland de egentliga anförarne blef major Wrangel, oaktadt all sin iakttagna försigtighet, öfverbevisad om några brottsliga förbindelser och dömd till 21 dagars vatten och bröd och till fängelse för lifstiden. Fem bland de i brottslighet mest framstående bönderna halshöggos, likaså anföraren Schedin, hvilken derjemnte misste högra handen och blef lagd på stegel [1]).

Såsom motstycke till bestraffningen öfver dalkarlarna, firades med mycken ståt begrafningen efter riksrådet Adlerfeld, som fallit för deras kulor, och på hans likkista lästes en inskrift [2]), som omtalade, huru den tappre Abner *fallit för arga skalkar.*

Det var Hatt-partiet, som vid alla tillfällen häftigast utfor mot dalkarlarna, och som äfven i denna inskrift kallade dem *arga skalkar*, och som tillika ifrigast yrkade på deras bestraffning. Men hvilka, om ej just samma Hattar, voro de, som genom en motbjudande sammansättning af egennyttiga beräkningar och obetänkta regerings-åtgerder störtat riket i det djup af elände, som slutligen framlockade, nästan framtvingade den tron, att bonden, oaktadt sin okunnighet, likväl visste bättre än herrarna, huru rikets ärender borde ledas, och att han, bonden, fördenskull

---

[1]) Fransyska, Preussiska, Österrikiska och isynnerhet Danska min. bref. — Rådets och Adelns prot. — Voltemats anekdoter. — Tersmedenska slägtregist. — Kongl. Bibliot. Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. 4:o. — Magnus v. Celses Svenska mäns minnen. Folio. — Gyllenborgska samlingen, nu förvarad pd Ekebyhof; ett orubriceradt manuscript, Fol. sid. 209. — Säfstaholm, Folio. Riksdagshandlingar 1727—1748, hvari finnes Wennerstedts berättelse om Dalkarls-upproret med bilagor.

[2]) 2 Sam. Bok. 3. 34.

äfven borde öfvertaga denna ledning. — Vi hafva sett dalkarlarnas öfvermod, oförstånd och i flere fall oefterrättliga och brottsliga uppförande. Men å en annan sida bör ej heller glömmas att, ehuru virriga deras åsigter och klandervärda deras åtgerder mången gång voro, så lågo dock till grund för dem tvänne ingalunda klandervärda tankar, den ena af storartad fosterlandskärlek, den andra af liflig rättskänsla. De ville nämligen förena nordens tvänne folk till ett skandinaviskt helt, — och de fordrade straff öfver de män, de i dalkarlarnas ögon *arga skalkar*, som af egennytta och lättsinne störtat fäderneslandet i så förfärliga olyckor. Glömmas må ej heller, att dessa svärmar under sitt fram- eller återtågande icke tilläto sig några gröfre personliga våldsamheter; ett drag, hvaruti de visade sig värdiga afkomlingar af Engelbreckts berömda dalkarlar. — Mer än sannolikt är dock, att rörelsen skulle snart hafva urartat till svårare, till högst olyckliga uppträden, så framt man icke lyckats att i tid hejda dess hotande framfart.

TRETTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

BUDDENBROCKS AFRÄTTNING.

Den upprors-eld, som i mellersta Sverge utbrustit, hade visserligen blifvit för den gången qväfd; men i hela landet glödde en förbittring, hvilken blef genom dalkarlarnas nedskjutande och bestraffning ytterligare närd och genom danska utliggare oupphörligen underblåst, så att den hotade omigen utbrista i ny låga, och att denna gång sträcka sina härjningar till rikets flesta landskap. Ett bland de oftast och häftigast

åberopade skälen till missnöje var, att de så kallade »*förrädiska*» generalerna ännu icke blifvit straffade. Regeringen hade visserligen, som nämndt är, låtit efter hvarandra afkunna Buddenbrocks och Lewenhaupts dödsdomar; men hatet och hämndlystnaden fordrade också i detta hänseende »*verkligheter*». Då beslöt man, att till en början låta Buddenbrock falla; Buddenbrock, som var mest hatad, ehuru ojemnförligen minst skyldig. Den 13 Maj hade skriftvexlingen i hans rättegång blifvit slutad, och den 21 afkunnades utslaget, hvilket dömde honom från lif, ära och gods och till nedgräfning på afrättsplatsen. De anförda domskälen voro, att han fullgjort hvarken öfverhetens befallning eller fältherrens pligter, i ty *att han icke hållit sina troppar tillsammans, utan låtit dem delvis angripas och nedgöras* [1]; — *att han icke satt Willmanstrand i försvars-tillstånd;* — *att han, i fall sådant varit omöjligt, icke låtit dervarande troppar och förråder i tid undanföras;* — *att han icke nog snart hastat till Wrangels hjelp;* — *att han icke nog kraftigt satt sig emot Lewenhaupts beständiga återtåg;* — *och att han, i händelse föreställningarna deremot varit fruktlösa, icke gifvit svenska regeringen underrättelse om förhållandet*, m. fl. dylika skäl, hvilka, om de ock varit sanna, kunnat gälla som bevis möjligtvis på mindre skicklighet men ingalunda på förräderi, ej heller, såsom det nu skulle heta, *på stor och mångahanda olydnad mot undersåtlig trohet och ämbetets pligt.* Men flere bland domslutets uppgifter voro osanna eller vrängda och flere dess slutsatser trugade. Man dref till och med partiskheten ända derhän, att sjelfva domslutet påstod, *det Buddenbrock icke haft fullt allvar med att komma Wrangel till hjelp.*

---

[1]) Detta var hufvudskälet. Buddenbrock visade dock, att, när hans här delades i två läger, blef denna åtgerd af regeringen icke ogillad. (Se 35. 152.). Men kommissjonen lät denna ursäkt, detta skäl icke gälla.

Denna dom, i all sin orättrådighet, blef dock inom kommissjonen gillad af alla bönder och borgare, af flertalet bland presterna och af några bland adeln. Till den grad var allmänna tänkesättet villsefördt och uppretadt [1]).

Vi hafva sett domslutets vigtigaste anklagelsepunkter och skäl. Lika om ej mer vigtig var dock den förebråelse, som ligger i en annan af domstolen likaledes anförd men icke öfverklagad omständighet; nämligen *att Buddenbrock så mycket som hos honom stått till görandes, hade styrkt och rådt till anfallskriget mot Ryssland.*

Buddenbrock påstod domen vara orättvis och begärde målets upptagande till ny granskning, hvilket äfven adel och prester biföllo, men borgare och bönder afslogo. Hans son framlade ock tvänne Karl Gyllenborgs bref till Buddenbrock, hvilka skulle bevisa den sednares oskuld; men kommissjonen förklarade dem icke tillfyllestgörande, och de blefvo icke ständerna meddelade; *ty,* hette det, *de angingo utrikes förbindelser, hvilka böra hållas hemliga,* hvarföre samma bref ej heller bland de andra rättegångs-handlingarne offentliggjordes [2]). Buddenbrocks fru gjorde nu med sina barn flere försök till makens räddning. Hon vände sig till konungen; men denne sköt saken till ständerna, såsom de der vore både målsegare och domare [3]). Hon vände sig följaktligen

---

[1]) Vi hinna ej ingå i en utförligare granskning och vederläggning af så rättegång som domskäl; men hänvisa till Anteckningar om 1741 och 1742 års finska krig m. m. af Lagus.

[2]) Författaren har ej någonstädes sett dessa skrifvelser.

[3]) Ett rykte förtäljer, att konungen varit mot generalerna förbittrad till den grad, att han icke velat höra talas om deras benådning. Detta är dock föga sannolikt; emedan Fredrik var hvarken grym eller hämndlysten. Troligare är en annan och motsatt uppgift, nämligen, att han ville rädda båda de anklagades lif.

äfven till dem. På riddarhuset talade då Cronhjort och Björnberg för nåd. Men det var den 18 Juni, som saken föredrogs; just samma dag, som de upproriska dalkarlarna stodo färdiga att från Almar-stäk tåga mot hufvudstaden. Riddarhusets flertal ansåg Buddenbrocks död eller åtminstone dödsdom vara oundgänglig, så framt menigheterna skulle kunna stillas. Man beklagade den olycklige; man tvådde sina händer; man sköt ansvaret på den kommissjon, som fällt domen, och man afslog den begärda nåden. Samma svar gåfvo ock de andra stånden. Makan och barnen lyckades väl utverka en veckas uppskof; men bönderna fordrade med häftighet domens snara verkställande, hvilket äfven utsattes till den 16 Juli.

Men sättet? — Domrarne hade föreskrifvit halshuggning, en art af straff, som ansågs äfven i sjelfva sättet innebära någonting skymfligt. Dagen före afrättningen frambar derför sonen sin faders önskan och bön, *att förskonas från bödeln och bödelsyxan, och att i stället, som en gammal krigare, få falla för andra krigares kulor, d. v. s. att blifva arkebuserad.* Med deltagande och djup rörelse gaf adeln sitt bifall, borgareståndet likaså; men prest- och bondestånden vägrade, och domen måste således efter bokstafven verkställas.

Under sista dagarna hade Buddenbrock mottagit besök af Tolstadius och visat mycken undergifvenhet, stundom ock en själsrörelse så skakande och djup, att han engång på knä bad de sina om förlåtelse för den skugga, hans afrättning skulle kasta öfver deras namn. Vid sista vandringen återtog han dock en lugn och värdig hållning, betraktade med obortvända ögon de omgifvande skarorna och helsade på några bekanta, och detta icke blott under vägen utan ock efter framkomsten till afrätts-platsen. Hit hade samlats en otalig skara menniskor, och bland andra också flere medlemmar af bondeståndet samt 30 till 40 bland de fångna dalkarlarna, hvilka båda de-

larna regeringen ditsändt, på det de måtte med egna ögon se, att döds-straffet verkligen ginge i fullbordan. Buddenbrock visade äfven i sista stunden mycken frimodighet, och tog afsked af den åtföljande Tolstadius med ett handtryck och de orden: *consummatum est!* [1]) Afrättningen gick hastigt och lätt. Liket blef på stället nedgräfdt, men sedermera genom slägtens föranstaltande upptaget, bortfördt och nedsatt i vigd jord.

Huru stor förbittringen mot Buddenbrock var, kan bedömas af några då synliga grafskrifter. I en bland dessa lästes följande rader.

Här hvilar Buddenbrock, marskalk för finska färden;
En räf uti sitt råd, kujon för hela verlden.
— — — — — — — — — — — — — — —
På galgar skola djupt dess skambedrifter ristas,
Af gastar skrikas ut, som på slikt ställe vistas;
Och korpar ropa sku' utur båd' sköld och hjelm:
»Han lefde som en räf, och dödde som en skälm».

Skriften är långt mindre vanhedrande för Buddenbrock än för den person, som låtit sig af lösa rykten och af lössläppt både ilska och inbillningskraft förledas till uttalande och utspridande af slika omdömen.

En annan sedermera gjord anmärkning är, att Buddenbrock blef halshuggen just på samma ställe, der år 1707 ett annat politiskt blods-offer, Paikull, aflifvades [2]), hvilket skedde till följe af en orättvis dom, i hvilkens afkunnande dock Buddenbrocks far sades hafva deltagit.

Efter Buddenbrocks död öfvergåfvo hans enka och son Sverge. Vid riksdagen 1747 ville dock arfvingarna återupptaga rättegången för att sålunda åter-

[1]) Det är fullkomnadt!
[2]) 27. 152—155:

upprätta faderns minne och sjelfva återfå hans gods. Deras anhållan tycks hafva blifvit afslagen [1]).

FJORTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

KARL EMIL LEWENHAUPTS AFRÄTTNING.

Omtaladt är, huru den 20 Juni, eller just vid upprors-skarans inryckande i Stockholm, ständernas kommissjon afkunnade sitt utslag mot Lewenhaupt; ett utslag, hvarigenom denne, liksom Buddenbrock, dömdes från lif, ära och gods och till nedgräfning på afrättsplatsen. Skälen voro, *att han, fastän utrustad med så ansenlig och duglig krigsstyrka, likväl icke gjort fienden allvarligt motstånd, utan helt och hållet otvungen och mot ed och pligt och på det oerhördaste sätt öfvergifvit fästningar, pass och städer och öfverlemnat hela Finnland i fiendens händer, hvarigenom hans fädernesland blifvit störtadt i vanheder och olycka, samt många tusende dess söner gagnlöst uppoffrade.* Mot detta utslag ingick Lewenhaupt till konungen med ansökan om nåd eller om ny rättegång; men hänvisades på samma sätt som Buddenbrock till ständerna. På riddarhuset blefvo då, om icke till försvar åtminstone till ursäkt, till mildring, många skäl anförda af Coyet, Cronhiort, Fersen, Schekta, Stjernstedt, Henrik Wrede m. fl., hvilka tyckte domen allt för sträng, och förklarade sig platt icke vilja hafva någon del i Lewenhaupts blod. Men deras invändningar blefvo fruktlösa. Bland

---

[1]) Danska, Saxiska och Österrikiska min. bref. — Adelns prot.; och en gammal handskrifven visbok, befintlig i förf:s boksamling.

presterna talade ock många för mildring. Men till följe af allmogens och många andra medborgares uppretade sinnesstämning, ansåg äfven detta stånd rådligast vara att stadfästa dödsdomen, i hvilken åsigt äfven borgare och bönder instämde; de sednare nästan enhälligt. Lewenhaupt begärde då att få inför riddarhuset mundtligen framlägga sina skäl; men det vägrades. Han begärde få sina försvarsskrifter uppslästa i stånden, men också detta vägrades; *ty,* sade prester och bönder, ***derigenom skulle allt för mycken tid bortspillas.*** Södermanlands regemente hade någon tid bestridt vakthållningen vid hans fängelse och derunder lärt känna hans person. Hela troppens öfver- och underbefäl ingick derför med formlig anhållan om hans förskoning från lifsstraff, men förgäfves; och i deras ställe anförtroddes vaktgörningen åt Vestgöta-Dals regemente, hvilket för sådant ändamål tillkallades.

Hvad ej litet förvärrade Lewenhaupts belägenhet var förhållandet till finnarna. Som ursäkt för sin obeslutsamhet och för sina återtåg, hade han uppgifvit också finnarnas beteende, och anklagat dem för opålitlighet, nästan förräderi. Dessa blefvo mycket uppbragta och svarade med en häftig skrift, hvari bland annat lästes, ***att Lewenhaupt lemnat Finnland till värnlöst rof åt kosackerna; och att han låtit sig och sina troppar liksom fähopar jagas från det ena stället till det andra;*** och han blef från denna stund ett föremål för de finska riksdags-ombudens häftiga ovilja.

Det berättas, att en Köhnnigstedt, som fordom tjenstgjort under Lewenhaupt, har under dessa dagar ofta besökt honom i fängelset för att med brädspel och samtal fördrifva tiden och sorgetankarna. Han skall dervid engång hafva påmint om det sätt, hvarpå ***under finska fälttåget en skara officerare med Lagercrantz, Stierneld och Björnberg i spetsen hade uppträdt inför Lewenhaupt och förklarat sin till-***

gifvenhet för den i Ryssland varande Karl Peter Ulrik och sitt beslut att icke mot honom bära vapen, och att de derigenom försvårat hvarje kraftigare angrepp mot Ryssland och bidragit till fälttågets misslyckande. Köhnnigstedt tyckte nu, att Lewenhaupt borde angifva detta deras uppförande såsom ursäkt för sin tveksamhet och sina återtåg. *Han kunde*, sade Köhnnigstedt, *göra det så mycket häldre, som några bland bemälte herrar numera sökte rädda sig just genom att på honom ensam skylla hela olyckan.* Men vid detta förslag sprang Lewenhaupt upp och slog brickorna i brädspelet så hårdt, att de nästan hoppade medspelaren i ansigtet. *Vet,* utropade han, *vet, att jag är en ärlig karl! Jag har ingen glädje af att se andras blod. Hafva de glädje af att se mitt, så må det redan i dag rinna* [1]).

Afrättningen var först utsatt till den 20, men blef uppskjuten, på Lewenhaupts bön till den 23, samt på Tolstadii och flere andras till den 30 Juli. Aftonen förut var allt i ordning. Tolstadius besökte Lewenhaupt och förklarade denne vederbörligen beredd, hvarföre ock Tolstadius skulle återkomma kl. 5 följande morgon för att gifva honom nattvarden, innan vandringen anträddes till afrättsplatsen, densamma, der Buddenbrocks blod nyligen flutit.

Emedlertid hade Lewenhaupts son och vänner vidtagit nödiga anstalter till beredande af hans flykt. Det hushåll, som bebodde våningen midt under Lewenhaupts fängelse, hade rest ur staden; men den tjenare, som under tiden vaktade rummen, mutades, hvarpå man medelst afsågande af de plankor och

---

[1]) Berättelsen härom finnes i Voltemats anekdoter, och, som det säges, äfven hos Knös; men kanske på båda ställena, enligt uppgift, af Köhnnigstedt. Andan i detta Lewenhaupts uppförande öfverensstämmer dock ej med hans redan omtalade åtgerd, att söka rädda sig sjelf genom att skylla en del af olyckorna på regeringens felaktiga åtgerder.

borttagande de tegelstenar, som utgjorde skilnaden mellan begge våningarna, bildade en öppning så stor, att en menniskokropp kunde smyga derigenom. Detta allt förbereddes natten mellan den 28 och 29 Juli och på så sätt, att Lewenhaupts säng dolde det ställe, der plankorna voro afsågade. Följande qväll eller natt kröp Lewenhaupt genom nämnde hål ned i undra våningen och lyckades att derifrån, förklädd till arbetare, komma undan, trots den stora mängd, man säger 100 soldater, som bevakade huset. Vägen togs till Frösvikslandet i Ryd socken, der han hade några vänner boende, och hvarifrån han skulle ro till holmen Höggarn för att mottagas af en skeppare, som för sådant ändamål mutad, lofvat föra honom till Danzig. Några dagar förut hade Björnberg och Stierneld uttagit tvänne pass, som man tror, för att begagnas af Lewenhaupt och hans betjent.

Tiden för afrättningen var i förväg bekant, hvarföre ock redan på morgonen en mängd menniskor hade till ort och ställe utströmmat, och äfven denna gång skulle några ombud från bondeståndet och från de fängslade dalkarlarna bevittna uppträdet. Men hoparnas väntan blef bedragen. När kl. 5 på morgonen Tolstadius anlände till Kastenhof, var fången försvunnen, och man upptäckte genast det hål, genom hvilket han lyckats komma undan. Uppståndelsen blef stor, och många serdeles inom bondeståndet och bland dalkarlarna misstänkte, att regerings-herrarna hade med flit beredt sin gamle vän och kamrat tillfälle att undkomma. Dels för att qväfva sådana misstankar, och dels för att få flyktingen fast, gjorde styrelsen, hvad göras kunde. Man vände sig genast till grannstaternas regeringar med begäran, att ingen bland dem måtte lemna honom något beskydd. För hans fasttagande blef ock en belöning af 20,000 d. s. m. utlofvad, och spejande både troppar och farkoster utsändes, och det åt alla håll.

Planen och vägen för Lewenhaupts flykt blefvo emellertid röjda, genom skepparen, säga somliga; men säga andra, och med större sannolikhet, genom en officer, som blifvit intagen i förtroendet, men som för att vinna penningarna förrådde hemligheten. Alltnog; öfverståthållaren Fuchs fick kunskap till och med om flere enskildheter, och sände två sjö-officerare, Graman och Tersmeden med några fartyg ut till Höggarn för att uppsnappa flyktingen. Det blefve för långt att berätta alla de anstalter, som nu å båda sidor vidtogos. Slutet blef, att Graman natten mellan den 2 och 3 Augusti utspejade Lewenhaupts rodd från landet till fartyget, hvarefter snart den olycklige blef i sitt dervarande trånga gömställe upptäckt och tagen. Han fördes genast tillbaka till Stockholm, der, vid ryktet härom, en stor skara menniskor rodde ut till fartyget för att få se den hatade mannen. Graman ville befria honom från obehaget af dylika påhelsningar, och utom Tolstadius, som äfven infunnit sig, afvisades den öfriga nyfikna skaran. Men bland andra kommo ock några riksdagsbönder, hvilka ståndet ditskickat för att förvissa sig om, huruvida Lewenhaupt verkligen vore ertappad. Dessa vågade Graman icke afvisa. Vid första skymten af deras personer ropade ock Lewenhaupt: *i herredagsmän kommen in, kommen in!* hvarpå han, sedan de inträdt, tillade: *i ären mycket törstige efter mitt blod. Jag är dock ingalunda så brottslig, som i förmenen.* Bönderna svarade: *i domstolen sitta dock redlige män, och de säga annorlunda. Säkert är i alla fall, att kriget gått illa, och att Finnland är förloradt och Sverge blottställdt och olyckligt;* och, mente de, *den illa gör, han illa far.* Väntad af stora folkskaror, fördes Lewenhaupt i land och insattes nu på Stadshuset, och i Buddenbrocks förra fängelserum, samt till yttermera visso med black om fötterna. Afrättningen bestämdes till dagen derpå eller den 4 Augusti. Lewenhaupt bad om nå-

got uppskof, men ständerna svarade *nej!* Tolstadius häröfver uppbragt, sade: *fast han ej får nåd hos menniskor, torde han dock få nåd hos Gud.* Lewenhaupt tillbragte sista natten tämligen lugnt, sof fyra till sex timmar, rökte några pipor, samtalade med Tolstadius och ådagalade under färden till afrätts-platsen mycken frimodighet. Men vid sin framkomst och vid anblicken af stupstocken, utbrast han: *Jesus vare min arma själ nådig!* hvarpå han bleknade, vacklade och dröjde några ögonblick, innan han lade sig ned. Efter afrättningen blef liket på stället nedgräfdt; men sedermera af slägten upptaget, bortfördt och jordadt i Öfveds kyrka i Skåne.

Vid detta tillfälle, likasom vid Buddenbrocks död, utkommo flere visor, hvilka genom ondskefulla och sanningslösa beskyllningar underhöllo och ökade allmänhetens redan förut rasande förbittring. En bland dessa sånger har framför de andra utmärkt sig genom fullkomlig okunnighet om verkliga förhållandet, och genom en det oaktadt gränslös djerfhet att detsamma med en lika gränslös illska bedöma. Ett och annat drag derur må anföras som prof på den fullkomliga oefterrättlighet, hvartill okunnighet och partisinne ledde — och kunna leda. Sången omtalade t. ex. *huru Wrangel vid Willmanstrand begärde hjelp af Lewenhaupt; och huru hjelpen dröjde i fyra dagar;* ty, hette det,

Lewenhaupt, som falsker är,
Han hos ryssen vinet tär; —

men, att Wrangel ändå började striden, i hvilken föllo 12,000 ryssar, men blott 32 svenskar[1], *och att efter slaget blef Lewenhaupt fängslad af Wrangel;* och, berättades det vidare om Lewenhaupt:

Han då värjan presentera'
Åt vår Wrangels käcka hand.

---

[1]) Enligt en annan läsart 8,000 ryssar mot 25 svenskar.

Så gick honom, så gå flera,
Som förråda kung och land.
Stupestocken blef hans del,
För hans stora brott och fel.

Läsaren torde påminna sig, att, när striden vid Willmanstrand, den 22 Augusti, pågick, der Wrangel blef slagen och tillfångatagen, var Lewenhaupt ännu i Stockholm, och kom till finska hären först den 17 September, allt 1741; men att den sednare ej blef fängslad förr än vid återkomsten från Finnland och utanför Stockholm i September 1742. Stora skaror, som ej kunde bedöma och ej brydde sig om att undersöka halten af denna och dylika dikter, trodde dock på deras innehåll och hänfördes af deras häftighet; och så hafva dessa hejd- och samvetslösa versmakare i hög grad bidragit till den förvillade och förvildade sinnesstämning, som vid samma tid vanhedrade en ej ringa del af svenska folket.

Hvad Lewenhaupt angår, så fick hans personliga ära någon upprättelse under riksdagen 1746; och äfven sedermera både i allmänna tänkesättet och på häfdens blad; en upprättelse, som dock någon gång, af harm öfver det orättvisa hatet och den orättvisa bestraffningen, ådagalaggt en viss benägenhet att glömma det obetänkta, det högst klandervärda sätt, hvarmed han först under föregående riksdagar framtvingade detta krig, och sedermera under fälttågen föranledde dess ömkliga utgång.

De åt hans fasttagare lofvade belöningarna voro ännu i November 1745 icke utbetalade, åtminstone icke åt Graman.

Efterräkningen för fälttågets uppträden blef, som berättadt är, utsträckt äfven till några andra befälhafvare, t. ex. generalmajor Didron, öfverstarna Fröberg och Lagercrantz, amiralerna Cronhawen och Falkengren m. fl. Bland dessa blefvo några frikända, några dömda till större eller mindre böter, längre

eller kortare tjenstlöshet o. s. v.; dock behandlades de alla med ojemnförligt mindre stränghet än den, för hvilken de begge generalerna föllo offer. Bland dessa domar är det i synnerhet två, som påkalla vår uppmärksamhet. Den ena är domen öfver amiralerna. För efterverldens ögon visar det sig, som skulle flottans ledning varit lika olycksbringande och i ett och annat nästan lika klandervärd som landthärens; och som amiralernas overksamhet i betydlig mån föranledt Lewenhaupts, och det både 1741 och 1742. Och likväl blefvo de straff, till hvilka dessa amiraler fälldes, ganska ringa och obetydliga i jemnförelse med generalernas. Vi kunna ej till fullo förklara orsaken.

Den andra domen, som påkallar vår uppmärksamhet, var den öfver Lagercrantz. Bland alla de klandervärda och nesliga råd till återtåg och uppoffringar, som under fälttåget aflätos, var kanske intet så klandervärdt och nesligt, som det Lagercrantz den 1 Mars 1742 uttalade [1]). Det var nämligen då, som han tillstyrkte att, i händelse ryssarna icke beviljade stillestånd, bränna Fredrikshamn med kringliggande byar och i hamnen liggande örlogsskepp, sänka galèr- och transport-fartygen, spränga de grofva kanonerna och med hären återtåga till Kymene-elf. Det var just detta hans råd, som först angaf tonen till de många följande af samma nesliga art. Nu blef det ock inför kommissjonen öfverklagadt. Till försvar anförde då Lagercrantz åtskilliga uppgifter och tankeslut, bland hvilka ej få voro osannfärdiga eller vrängda. Bland annat påstod han sig i krigsrådet den 1 Mars 1742 *icke hafva fått rådrum att tala*, och för brådska ej *fått mer än till hälften utföra sin mening;* o. s. v. Men; — mannen hade med mycken slughet utkastat sina planer och knutit

---

[1]) 35. 200.

sina förbindelser. Skälen godkändes, och Lagercrantz blef från allt ansvar befriad.

Åtskilligt annat i domstolens förfarande har likaledes både då och sedermera blifvit ogilladt, t. ex. den obilliga, stundom till och med orättvisa ifver, hvarmed man uppsökte och förstorade allt, som kunde läggas de båda generalerna till last; och ej minst de ofördelaktiga slutsatser, som ur deras ord och gerningar framtvingades. En serskild märkvärdighet ligger i längden af de båda utslagen; Buddenbrocks upptager 70, Lewenhaupts 140 tryckta sidor i qvartformat. Det händer ej sällan, att skälens svaghet döljes bakom deras talrikhet; och att sanningens upptäckande försvåras just genom sannings-bevisens oöfverskådliga mängd. Otvifvelaktigt är, att båda generalerna, ehuru klandervärda, Buddenbrock mindre, Lewenhaupt ojemnförligt mer, likväl dömdes till alldeles för hård bestraffning.

Efterverlden må ej följa det olyckliga exemplet; och således ej heller med för mycket stränga ord bestraffa hvarken den kommissjon, som dömde generalerna till döden, eller de menigheter, som ropade efter deras blod. Den stora hopen och derinom äfven många i öfrigt kloka, kunniga och äfven rättsinniga personer hänföres ej sällan af en inom det allmänna tänkesättet uppkommen storm, och denna någon gång så våldsam, att både rättskänsla och sanningskärlek öfverröstas. En sådan var det, som 1741 bortryckte svenska folkets och isynnerhet svenska riksdagens besinning, störtade riket i det olyckliga kriget och dref män, som eljest voro mycket skarpsynta, att uppsätta och underskrifva de i förväg bestämda och oefterrättliga fredsvillkoren [1]). Det derpå följande ömkliga kriget framkallade likaledes en storm, väl i motsatt rigtning, men rasande med samma

---

[1]) 35. 135—137.

styrka och ledande också den till öfverdrifter, till svåra orättvisor. Detta må lända icke till försvar, men till ursäkt för de jemnförelsevis mindre kunniga hopar, partiernas underbefäl och manskap, hvilka läto sig hänföras än i ena än i andra rigtningen. Annorlunda utfaller domen öfver de vid rättegången ledande personligheterna; — och isynnerhet öfver dem, som stående på samhällets höjder och öfverskådande händelsernas fält, likväl, och till följe af egennyttiga beräkningar, hjelpte till att uppblåsa stormarna; först den, som framkallade kriget och gaf dess ledning åt Lewenhaupt; och sedermera den, som framkallade de orättvisa blodsdomarna.

Ännu en anmärkning! Att flere bland Hatt-partiets underbefäl, en Coyet, Cronhiort, Stiernstedt, Wrede m. fl. sökte hjelpa de anklagade generalerna, är berättadt. Men att partiets öfverbefäl, de nyss omtalade ledarne, en Gyllenborg, Lagercrantz, Palmstierna eller Tessin, att någon bland dessa herrar blottställde sig genom att göra ett enda kraftigare försök till de fordna vännernas räddning, derpå hafva vi ännu icke sett något enda bevis [1].

FEMTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FREDEN MED RYSSLAND.

De föregående underhandlingarna hafva vi redan beskrifvit; likaså, ehuru blott i korthet, den beredelsefred, som afslutades i Åbo den 16 Juni. Dess hufvudsakligaste villkor voro: 1:o) *att Sverge skulle*

---

[1]) Danska och österrikiska min. bref, Adelns prot. och Voltemats anekdoter.

välja Adolf Fredrik till tronföljare; 2:o) *att Sverge skulle till Ryssland afträda Kymene-gårds län intill vestligaste utloppsarmen af Kymene-elf, och derjemnte Nyslott med ett område af ungefär två mils vidd, åt vester och norr, samt landet söder om en linea, som derifrån drogs öster ut till gamla gränsen;* 3:o) *att Sverge skulle återbekomma Åland och hela det öfriga Finnland;* 4:o) *att Karl Peter Ulrik afsade sig alla slags fordringar, som han och det holsteinska huset kunde göra mot Sverge;* 5:o) *att Ryssland lofvade, om så behöfdes, bidraga till upprätthållande af Adolf Fredriks val.*

Sedan nu detta val blifvit genomdrifvet och ett bland de förnämsta villkoren sålunda fullgjordt, fortsatte man oafbrutet underhandlingarna om den formliga och fullständiga freden, hvilken ock afslöts den 7 Augusti. Gränsbestämningarna blefvo de nyss uppgifna. Ur nystadtska fredsslutet 1721 inrycktes också nu den paragraf, som åt svenska regeringen tillerkände rättighet att, såframt Ryssland icke sjelft lede af missväxt, kunna från östanhafs-hamnarna tullfritt utföra der inköpt spannmål för ett värde af 50,000 rubel. Vi minnas en annan och mycket omtalad paragraf i samma nystadtska fred [1], nämligen den sjunde, hvilken ålade Ryssland förbindelsen *att hindra och förebygga allt, som förehades mot Sverges dåvarande regeringsform och tronföljd,* och genom hvilket stadgande Ryssland fick rättighet att blanda sig i Sverges inre angelägenheter. Fråga uppstod nu, huruvida samma förhållande skulle också för framtiden fortfara. Beredelse-freden, den 16 Juni, innehöll, att den formliga freden *skulle slutas »i anledning af den nystadtska», undantagande de articklar, som till närvarande omständigheter icke vore »lämpliga».* Om nu under denna *lämplighet* inbegreps eller icke inbegreps besagde sjunde paragraf, detta lemnade beredelsefreden

---

[1]) 31. 23.

oafgjordt. Ryssarna medgåfvo väl sedermera, att i det formliga fredsslutet samma paragraf blef med tystnad förbigången; men han blef ej heller uttryckligen upphäfd. Derföre och med anledning af beredelsefredens nyss anförda ord, tog sig regeringen i Petersburg sedermera och flere gånger en trugad anledning att påstå, det bemälte paragraf vore ännu gällande, och att Ryssland således fortfarande hade både rättighet och skyldighet att vaka öfver upprätthållandet af Sverges dåvarande regeringsform. Denna omständighet föranledde många och obehagliga tvister, såsom de sednare årens historia ådagalägger.

Genom denna fred förlorade Sverge sina gränsfästningar Fredrikshamn, Willmanstrand och Nyslott och allt hvad sedan 1721 blifvit i arbete och penningar på de två förstnämnda nedlaggdt. Utan något värn på sin östra sida stod sålunda Finnland nu, liksom 1721, öppet för hvarje fiendtligt anfall, och regeringen måste omigen tänka på uppförande af nya fästningar. Det var af sådan orsak, som man kort härefter begynte anläggningen af Sveaborg.

Vid en hastig blick på kartan tyckes den jordrymd, som nu åt Ryssland tillerkändes, icke varit af synnerlig betydenhet. Genom dess afträdande förlorade dock Sverge flere skogar och sjöar, hvilka förut skyddat det inre Finnland, och dessutom en indelad krigsstyrka af 480 man till häst och 585 till fot, samt slutligen tull-afgiften för derifrån utgående 40—50,000 lispund viktualievaror, 30—40,000 tolfter bräder samt 14—1500 tunnor tjära [1]). Af stor vigt var ock förhållandet med sjön Saima. Helt och hållet tillhörande svenskarna och af dem

[1]) Linköpings arkiv. Handlingar hörande till 1720 års riksdag. Frihetstiden o. s. v. 4:o. Berättelse om en i Finnland år 1747 anställd undersökning. — En annan författare uppgifver krigsstyrkans förlust till 921 man.

genom Nyslott beherrskad, hade den åren 1721—1741 varit en fästningsgraf, som mot ryska anfall skyddade alla närmast åt vester och norr liggande landskap. Nu år 1743 måste en betydlig del af samma vatten jemnte Nyslott afträdas åt ryssarna; och från denna stund blef bemälde fästning en passande stödjepunkt och Saimas fjerdar och vikar en öppen farled för ryska anfall mot nämnde landskap. — Afträdandet medförde äfven i andra hänseenden skadliga följder. Besagde sjö var genom sin långa sträckning och sina många vikar den vigtigaste nästan enda förbindelse-leden mellan inre delarna af Savolaks och Karelen, och likaså den vigtigaste rörelseleden för deras in- och utförsel. Sverge, som i freden 1721 lyckades förbehålla sig hela farvattnet, hade derigenom kunnat leda dessa trakters förnämsta handel öfver de då svenska städerna Willmanstrand och Fredrikshamn, och således skördat mycken deraf flytande handels- och tullvinst. Men nu, 1743, måste en stor del af sjön jemnte Nyslott afträdas åt ryssarna, hvilka sedermera kunde lätt nog öfver densamma leda icke blott nämnde två landskapers, utan ock en betydlig del af det öfriga och inre Finnlands rörelse till Kexholm och Wiborg och till de numera ryska städerna Willmanstrand och Fredrikshamn.

Oaktadt dessa omständigheter voro kännbara nog, måste man likväl anse som en serdeles lycka, att Sverges förluster icke blefvo än större. Detta kändes och erkändes ock. Den gamla båt, som den 19 Juni förde Lingen öfver Ålandshaf och dymedelst bidrog till lugnets och fredens stadfästande, blef hemtad till Stockholm och med påskrift om sin märkvärdighet förvarad i arsenalen. Lingen sjelf blef introducerad som svensk adelsman och kort derefter utnämnd till öfverste i hessisk tjenst, och utom de gåfvor, som vanligen lemnas åt fredsombud, lät regeringen i Stockholm hemligen förära åt Luberas 2000 dukater till

belöning för de stora tjenster, han vid detta vigtiga tillfälle gjort Sverge.

Freden i Åbo 1743 har i några fall mycken likhet med den i Osnabrück 1648. Sistnämnde år nöjde sig Sverge med de osammanhängande och derigenom mindre hållbara landvinningarna För-Pommern, Wismar och Bremen, i stället för Hinter- och För-Pommern, hvilken sednare sammanhängande och för Sverge välbelägnare besittning hade efter all sannolikhet kunnat erhållas. År 1743 nöjde sig Ryssland med nyss beskrifna mindre landvinning; ehuru det troligtvis kunnat behålla kanske halfva Finnland, kanske än mer. — År 1648 var det Kristina, som tvärtemot Axel Oxenstjernas råd medgaf den för hennes fädernesland menliga nedprutningen. År 1743 var det Elisabet, som tvärtemot Bestuschews råd på samma sätt bortskänkte sitt fäderneriken fördelar. — Kristinas handlingssätt 1648 bestämdes af freds- och menniskokärlek och derjemnte af personligt begär att lysa, såsom den der ädelmodigt skänkte fred åt Europa, och tillika såsom den der oaktadt sin ungdom vågade handla oberoende af Oxenstierna. Elisabets uppförande 1743 bestämdes af samma freds- och menniskokärlek, och derjemnte af personligt begär att lysa, såsom den der ädelmodigt skänkte fred åt Norden, och tillika såsom den der mägtade till tronföljare i Sverge upplyfta en sin holstein-gottorpska frände. — Kristinas känslor 1648 blefvo än mer uppkittlade af utländningen Chanut och af Oxenstiernas fiender och afundsmän, en Salviüs, en Magnus Gabriel de la Gardie med flera; Elisabets känslor 1743 likaledes af utländningen Cedercreutz och af Bestuschews fiender och afundsmän, en Luberas, en L'Estocq, en Brummer med flera. — Åt utländningen Chanut, som 1648 lockade till de för

Sverge skadliga eftergifterna, skänkte Sverges drottning Kristina utomordentligt stora gåfvor [1]; åt utländningen Cedercreutz, som 1743 lockade till de för Ryssland skadliga eftergifterna, skänkte Rysslands kejsarinna Elisabet så rika föräringar, att han kunde för desamma köpa ett stort gods och föra ett lysande lefnadssätt [2]. Sverges lott blef att 1648 förlora och 1743 vinna på denna regentinnornas personliga statskonst.

SEXTONDE KAPITLET.

RIKSDAGEN 1742—1743.

FRÅGORNA OM EFTERRÄKNING MED KRIGETS TILLSTÄLLARE OCH OM UPPRÄTTELSE ÅT DE ÅR 1739 AFSATTA ÄMBETSMÄNNEN — SAMT RIKSDAGENS SLUT.

Vi minnas, huru bland ämnen, som vid riksdagens början företrädesvis togo ständernas uppmärksamhet i anspråk, voro efterräkningen med de herrar, som föranledt och utfört kriget, samt upprättelsen åt de herrar, som afsattes 1739. Vi minnas ock, huru krigets verkställare, de tjenstgörande öfver-generalerna, blefvo genast lagförda; — och huru för efterräkningen med krigets tillställare, man beslöt granska orsakerna till 1739 års troppsändning och till 1741 års krigsbeslut; — och huru denna granskning anförtroddes åt Serenius; — och slutligen, huru, när saken tog en för Hattarna vådlig vändning, dessa i Oktober 1742 hittade på att genom väckt fråga om tronföljare-val draga ständernas uppmärksamhet från

---

[1]) 9. 3 uppl. s. 100.
[2]) Tersmedenska slägt-registret.

efterräkningen. Vid denna punkt stannade förra gången vår berättelse om besagde tvänne riksdags-mål.

Genom de sedermera uppkommande och våldsamma tronföljare-tvisterna m. m., från Oktober 1742 till Juni 1743, blefvo nämnde frågor undanskjutna, kanske också af den orsak, att Serenius icke fått den till ledning erforderliga uppsatsen färdig. Båda partierna höllo dock oafbrutet sina blickar fästade på de vigtiga punkterna. Våren 1743 sökte ock Tessin och Gyllenborg att genom någon slags förlikning förekomma stormen, och vände sig i sådan afsigt till Bielke, men tillbakavisades; och många Mössor fordrade tvärtom, att undersökningen skulle gå tillbaka ända till riksdagen 1738 och 1739. I allmänhet voro dock sinnena företrädesvis upptagna af fredsunderhandlingarna, tronföljden och dalkarls-upproret. Men knappt hade dessa frågor blifvit under de vigtiga dagarna den 16—23 Juni afgjorda, innan efterräknings-målet åter bragtes på tapeten och det med en ifver, en förbittring, som blifvit än mer stegrade; ty just under och genom striderna derom hade både allmänhet och riksdagsmän fått för sina ögon med städse växande tydlighet framlaggda alla de olyckor, förluster och samhällsvådor, som Hattpartiet dragit öfver fäderneslandet. En sådan sinnesstämning tillika med dalkarlsrörelsen hade ock för tillfället betydligen nedsatt modet hos det nämnde partiets ledare. De hade ock under våren och försommaren 1743 dragit sig undan hvarje mer öppet och lifligt deltagande i striden; och det såg stundom ut, som de varit färdiga att rymma fältet. Men å andra sidan hade bildat sig ett slags medelvägsparti, som i uppriktigaste välmening sökte lugna sinnena och förekomma alla svårare förföljelser såsom de der ledde endast till ökade olyckor och oförsonlig splittring. Personerna utgjordes af några medgörligare Hattar och många beskedlig-görande Mössor, och kallades *pacifikations-* eller *förliknings-partiet*, och leddes af landtmarskalken Ungern-Sternberg, riksrådet

Palmfeldt och grefve Piper m. fl. Inför Hemliga Utskottets medlemmar framlades ock i början af Juli ett medlingsförslag, af innehåll, att generalerna eller åtminstone Buddenbrock skulle åt allmänhetens förbittring uppoffras; — att Gyllenborg skulle afskedas, dock med bibehållande af sin lön; — att Gustaf Bonde skulle blifva kanslipresident; — att Mösspartiets afsatta ämbetsmän skulle återfå sina platser; — men att å andra sidan alla efterräkningar mot Hattpartiet skulle nedläggas. Några tycktes lyssna till förslaget; men af harm öfver en dylik Hattarnas tillämnade befrielse uppstod en skånsk bonde och sade, att *man kunde likaså gerna återuppsätta begge generalerna, samt frigifva Schedin och alla, både dalkarlar, Marstrands-fångar, tjufvar och mördare*, hvilket infall afbröt underhandlingen. Man trodde i alla händelser föga på dess framgång. Hattarna, ehuru stundom mycket uppskrämda, ville dock i det längsta hålla sig uppe. Å andra sidan hade Mössornas mod och anspråk stigit till vådlig höjd. Bonde och Bielke ville ogerna sitta i rådet tillsammans med Karl Gyllenborg. Man påstod, att af samma orsak ämnade Lagerberg och Cronstedt, liksom Erik Wrangel redan gjort, taga afsked; — ja! det utspriddes, att Elisabet hade på Bestuschews inrådan fordrat Gyllenborgs aflägsnande såsom villkor för stadfästelse af freden. Men vid samma tid yppades inom rysska hofvet en rörelse, som hotade med stora förändringar. L'Estocq, hvilken fordom å Elisabets vägnar bedrifvit hemliga underhandlingar med Gyllenborg, sökte störta bröderna Bestuschew, och anklagade i första rummet Mikael Bestuschews fru för stämplingar och det mot sjelfva rysska kejsarinnan. Nämnde bröder blefvo väl sedermera frikända; men berättelsen om deras anklagande blef af Gyllenborg framställd och utspridd på ett sätt, som gjorde troligt, att Ryssland snart skulle komma att styras, icke som hittills af Hattarnas fiende Bestuschew, utan af deras vän L'Estocq; en

uppfattning, som ånyo höjde partiets mod och anspråk. Dertill kom, att många officerare fruktade en allvarligare granskning öfver tropparnas uppförande i finska kriget, och fördenskull träget infunno sig på riddarhuset för att motarbeta all slags efterräkning. Henning Gyllenborg, som mot slutet af riksdagen ofta på den frånvarande Ungern-Sternbergs plats ledde underhandlingarna, gjorde det ock med mycken skicklighet och med mycket saktmod, och öfvertalade Hattarna att nedlägga några sina mest retsamma påståenden. Mössornas omedgörlighet och höga fordringar stötte å andra sidan förliknings-partiet tillbaka, och till följe af det ena som andra lyckades Hattarna att återfå någon öfvervigt icke blott inom adeln utan ock inom borgareståndet. De lyckades till och med att vid återbesättandet af 6 lediga platser i Hemliga Utskottet få dertill utsedda några sina skickligaste vänner. Häraf uppmuntrade, ville de ytterligare ställa så till, att de afsatta rådsherrarnas försvarsskrifter icke skulle komma till ständernas kännedom. Försöket misslyckades väl; men när samma skrifter meddelades, blefvo de af adel och borgare, ehuru efter hårda strider, förkastade, hvaremot prester och bönder gillade och ville befordra dem till trycket. Det sistnämnde ståndet yrkade tillika och med mycken envishet, att de afsatta rådsherrarna skulle genast återfå sina sysslor; isynnerhet som flere sådana just nu vore lediga, och det förklarade sig eljest hvarken vilja underskrifva riksdagsbeslutet eller bevilja rekryter. Adeln och borgareståndet föreslogo då, att till nästa riksdag uppskjuta rådsherrarnas sak, och samma stånd och serskildt Gyllenborg sökte skrämma presterna med hotelsen att borttaga den kära tionden och i stället gifva ståndet bestämd lön ur statskassan. Presterna läto dock icke skrämma sig, utan yrkade fortfarande på efterräkning och förklarade sig hafva mycket förtroende för de 1739 afsatta riksråden.

Nämndt är, att de 1741 fängslade herrarna, Arekenholtz, Gyllenstierna och Mathesius hade till följe af dels ständernas, dels Elisabets önskningar blifvit våren 1743 försatta i frihet. Man föreslog nu, att kejsarinnan borde som villkor för fredens stadfästande fordra, att Bonde och Bielke skulle i sina råds-ämbeten återinsättas. Men begge dessa herrar undanbådo sig ett dylikt förord; ty de önskade och hoppades att *segra endast genom rättvisan af sin sak*, och hade derföre begärt öfver sitt uppförande den strängaste undersökning.

Emellertid hade nu Serenii berättelse blifvit färdig och till Hemliga Utskottet inlemnad. Den var ganska ofördelaktig för de ämbets- och riksdagsmän, som 1739 yrkat på troppsändningen till Finnland och 1741 på krigsförklaringen mot Ryssland. Fördenskull och med förebärande af tidens korthet ville Hattarna till nästa riksdag uppskjuta granskningen af besagde skrift. Mössorna deremot ville nu genast framdraga och begagna den såsom ett kraftigt talande skäl för den sidans påståenden. I sammanhang härmed sökte Hattarna påskynda riksdagens slut; och äfven derföre, att de fruktade ett snart utbrytande krig mot Danmark, och att detta skulle tvinga många deras vänner bland officerarna att resa till sina regementen, hvarigenom Mössorna kunde omigen få öfverhand på riddarhuset. Adeln och borgareståndet utsatte fördenskull mötets afslutande till den 10 September, och man ville på riddarhuset förklara som *vanhederlig* (infame) hvarje adelsman, som efter bemälte dag deltoge i riksdags-göromålen. Men till följe af samma beräkning, ehuru åt motsatt håll, vägrade prest- och bondestånden till hvarje dylikt riksdagens afkortande, och förklarade sig ämna i händelse af adelns bortresa låta trycka och kring landet utsprida alla handlingar om de afsatta rådsherrarnas sak. Två stånd stodo således mot två, begge sidorna envisa, orubbliga, hotande. Ingen fanns, som mägtade samman-

hålla de splittrade sinnena; icke landtmarskalken, hvilken just genom misslyckade försök i den vägen förlorat båda partiernas förtroende; ej heller konungen, som aldrig haft hvarken det enas eller andras; och någon annan, någon tredje person kunde ej ens komma i fråga. Samhällsbanden hotade omigen att brista, och mången fruktade, att danska kronprinsen skulle infalla i riket, och att med honom skulle då förena sig prester och bönder, säkerligen ock många borgare, i förskräckelsen kanske till och med många adelsmän. Några främmande sändebud trodde sig förutse ett snart utbristande inbördes krig.

Men, hette det ofta och äfven nu, *Mössorna sakna kraft och enhet och isynnerhet ledare, och derföre skall man ock få se, att Hattarna slutligen segra.* Så var det ock; så gick det ock. I allmänhet kan sägas, att som enskilda personer voro många Mössor i sina åsigter och i sitt uppförande mycket allvarliga och bestämda. Men i fråga om förenad verksamhet ådagalade partiet i sin helhet mycken brist på plan, drift och sammanhållning; detta en följd till någon del af brist på ledare, men ock af en godmodighet, som icke ville tillgripa våldsamma medel, och en godtrogenhet, som hoppades, att sanningen och rättvisan skulle af egen och sjelftillräcklig kraft vinna seger. Hattarna deremot utvecklade mycken kraft och planmessig verksamhet; och när de höllo på att öfverröstas, hämtade man från landet hela hopar af fattiga besoldade adelsmän, *sex capita på en kärra*, som ordspråket lydde, hvilka skulle på riddarhuset förstärka partiets leder. Ungern-Sternberg förmåddes ock att i någon mån uppträda till Hattarnas försvar, och aflät den märkliga förklaring, att han genomgått Hemliga Utskottets protokoller för 1741 och funnit den då gjorda krigsförklaringen stödd på goda skäl. Som orsak till ett sådant hans beteende, uppgafs af somliga hans vacklande, svaga och eftergifvande lynne och hans benägenhet för sammanjemnk-

ningar och försoning; — af andra, ett löfte om Lewenhaupts regemente, hvilket han också erhöll; — af andra 50,000 écus, som han skulle hafva från franska sändebudet mottagit [1]. Härtill kom, att en stor skara riksdagsmän började längta efter hemmet och derföre råda till eftergifter, till förlikning. Vid åsynen af den oenighet, som redan utbrustit, och det inbördes krig, som hotade utbrista, och med samma tänkesätt nu som 1739 [2], beslöt ock Gustaf Bonde att vika tillbaka, och han förklarade sig icke vilja, med ytterligare anspråk på upprättelse föranleda någon oro, någon våda för fäderneslandet [3]. Och presterna? — Bland dessas medlemmar hafva, säger man, just i samma dagar 70,000 d. s. m. blifvit utdelade, hvarefter ståndet medgaf riksdagens snara slut. Genom ständernas flertal blef således denna fråga enligt Hattarnas önskan afgjord.

Serenii berättelse fick ett eget öde. Hemliga Utskottet, det beherrskades numera af Hattarna, tillstyrkte, att skriften skulle meddelas åt adeln, men icke åt något bland de andra stånden. Den upplästes ock på riddarhuset, hvarefter följde en kort tystnad, hvilken dock slutligen afbröts genom några inkast af Coyet, Henning Gyllenborg och Löwenhielm. Om nu skriften blifvit lemnad till allmän kännedom och till offentlig granskning, skulle den otvifvelaktigt hafva föranledt både långvariga och häftiga tvister; så häftiga, att de kunnat omigen bringa ett inbördes

---

[1]) Troligtvis en dikt af motpartiet. Voltemats anekdoter påstå ock, att beskyllningen var sanningslös. Erhållandet af regementet kan äfven ur lagliga skäl rättfärdigas. Åt såväl Ungern-Sternberg som Lagercrantz blef vid riksdagens slut värdigheten af general-major erbjuden; men begge undanbådo sig. Den först uppgifna förklaringen öfver Ungern-Sternbergs uppförande tyckes vara den sannolikaste.

[2]) 34. 208, 209.

[3]) Säfstaholm. I Fol. Riksdagshandlingar 2. 1727—1748 finnes flere utkast, i hvilka än på Bondes och Bielkes gemensamma, än på Bondes ensamma vägnar en sådan förklaring aflåts.

krig å bana. Ungern-Sternberg sökte fördenskull utverka sakens nedläggande. Han begagnade dervid Hattarnas vanliga skäl; nämligen, att ständer icke hade rätt att döma öfver ständer, 1743 års Hemliga Utskott icke öfver det af 1741 o. s. v. Till följe af det ena och det andra beslöt adeln, att berättelsen skulle hvarken åt de andra stånden delgifvas, ej heller af någon afskrifvas, utan förseglas och i riddarhusets arkiv nedläggas, hvilket förslag och beslut blef af flertalet mottaget med lifliga handklappningar och höga *Ja*-rop; — och härmed gåfvo sig ock de andra stånden tillfreds, vare sig af trötthet vid riksdagsbråket eller af fruktan för de följder, målets upptagande och handläggning skulle medföra [1]).

---

[1]) I Lewenhauptska arkivet på Säbylund förvaras en autobiografi af Serenius, i hvilken omtalas, huru han 1743 enligt uppdrag af ständerna utarbetade en »*Genesis belli Fennici, som till evig nesa ligger i Hemliga Utskottet*». Det är troligtvis samma uppsats, som här ofvan omtalats, och som af Warmholtz anföres under n:r 6,209. Den finnes som handskrift äfven i Säfstaholms arkiv Fol. Politiska och Minister-Handl. 2. 1697—1789; samt i Rosenhanska samlingen i Uppsala — och på tyska i Büschings Magazin 2. 323—350, tryckt 1768, och säger sig Büsching hafva erhållit den af f. d. ryska sändebudet i Sverge friherre Korff. Denna tyska öfversättning blef, troligen på Möss-partiets föranstaltande, till svenska språket återförflyttad och tryckt i Stockholm 1770; se Warmholtz, nämnde nummer. Uppsatsen är af stor vigt och pålitlighet; emedan den anför till och med nummersidan i de offentliga handlingar, ur hvilka de bevisande citaterna äro hemtade. Dess sannfärdighet bestyrkes också deraf, att de försök till vederläggning, som utarbetades af And. Schönberg (Bref om en tryckt skrift kallad: Anmärkningar öfver svenska ministèrens förhållande och ursprunget till det år 1741 med Ryssland begynta krig, Stockholm 1771), och af en annan för oss okänd författare (Oväldigt omdöme öfver anmärkningarna vid svenska ministèrens förhållande och ursprunget till det år 1741 med Ryssland begynta krig, Stockholm 1771) ingendera mägtar faktiskt vederlägga Serenius, utan oftast fäkta med allmänna satser och ordalag. Schönberg begår dessutom i sin skrift flere fel; t. ex. då han påstår, att det så kallade carteretska förhållnings-brefvet var äkta, att berättelsen om de öfverdrifna fredsvillkoren var an-

Det andra med Serenii skrift sammanhängande ärendet, de afsatta riksrådens upprättelse, lyckades Hattarna att likaledes komma ifrån, åtminstone för ögonblicket; ty det blef uppskjutet till nästa riksdag, då det såsom en serdeles vigtig sak skulle framför alla andra till behandling åter upptagas.

Hattarna hade sålunda segrat. Men till hvad pris? och genom hvad medel? — Lewenhaupts, Buddenbrocks och dalkarlarnas blod; tillställda tronföljare-tvister, så förfärliga, att de förde fäderneslandet till undergångens brant; och sist ett tronföljareval, lika skymfligt för Sverges ära, som hotande för Sverges sjelfständighet. — Men; — Hattarna hade vunnit sitt mål. Gyllenborg, Tessin, Palmstierna, med flera, fingo behålla sina platser och således också hädanefter ledningen af Sverges angelägenheter. Huru, och med hvilka följder, de hittills fört denna ledning, det visste något hvar; ganska många ock, genom hvilka medel de lyckats 1739 att vinna och nu 1743 att bibehålla den; begge gångerna i öppen strid mot det stora flertalets önskningar. Förbittringen öfver deras framgångar och använda medel var allmän också bland ständerna; ehuru dessa för tillfället gifvit efter. Men när Hattarna ville i riksdagsbeslutet införa några ord till beröm för rådet och för dess styrelse, blef sådant med ovilja afslaget. Under riksmötets sista dagar rådde i hufvudstaden en feber-

---

tingen en motpartiets dikt eller en Hattarnas krigslist (se sid. 52—55), att Maurits Vellingk var troligen oskyldig, o. s. v.

Det tyckes, som Gustaf Bonde i sin skrift: *Sverge under Ulrika Eleonora och Fredrik I,* begagnat Serenii uppsats, liksom Bondes skrift ligger i mycket till grund för både Stövers och Stoeplers (34. 221) framställningar. Något sammanhang torde ock finnas mellan Serenii berättelse och en i Riddarhusets arkiv förvarad skrift kallad: *Betänkande litt. A, uppläst i Mindre Sekreta Deputationen den 27 Juni 1743, angående orsaken till tropparnas öfversändande till Finnland 1739.*

aktig spänning. Men fruktan för grannstaterna, å ena sidan ryssen, å den andra dansken, samt fruktan för egna landsmän, de förbittrade och upprorslystna bönderna, dessa farhågor hejdade hvarje våldsammare utbrott. Man lät alltså, åtminstone för tillfället, sina anspråk och sina missnöjen nedtystas, och medgaf, att ständerna skulle få åtskiljas. *Och*, säger Gustaf Bonde, *så blef denna märkvärdiga riksdag afslutad den 12 September, sedan den påstått under hvarjehanda bedröfliga och ängsliga omskiften inemot 13 månaders tid. Gud låte aldrig mer någon dylik återkomma!* [1])

SJUTTONDE KAPITLET.

DYNINGAR EFTER STORMEN.

Den föregående stormen hade varit så stark, att den måste efterlemna dyningar, både svåra och långvariga; och det är åt beskrifningen af dessa rörelser, vi egna nedanstående kapitel.

ORON I LANDET.

Visserligen var nu freden med Ryssland afslutad, tronföljare vald, upproret dämpadt och efterräkningen åtminstone för tillfället undanskjuten. Men sjelfva dessa frågor, likasom sättet, hvarpå de blifvit

---

[1]) Uppsala, Stierneldska samlingen. — Kongl. Bibliot. Magnus v. Celses Svenska mäns minnen, Fol. — samt Adelns prot. från Aug. 1742 till Sept. 1743. — Rådsprot. Danska, Fransyska, Österr. och Sax. min. bref.

afgjorda, hade våldsamt ingripit i svenska folkets innersta förhållanden och djupt sårat dess ömtåligaste sidor. Inom alla samhällsklasser, äfven de lägsta, hade till feberaktig verksamhet blifvit uppjagad och till inbördes strid uppeggad en mängd häftiga, ofta sinsemellan motsatta känslor, t. ex. hat mot Ryssland och fruktan för Ryssland; hämndlystnadens åtrå efter strid och trötthetens efter fred; hoppets längtan efter en skandinavisk union, och minnets farhåga för hvarje sådan; glädjen att hafva återfått Finnland, men blygseln att hafva köpt det medelst ett af Ryssland påtvingadt tronföljareval. Härtill kom den inbördes förbittringen mellan Hattar och Mössor och mellan adel och bönder; och tillika rätts- och fosterlands-känslans önskan att få aflägsna, få bestraffa krigets upphofsmän, samt harmen, när sådana, som man tyckte, rättvisa önskningar icke blefvo tillfredsställda. Dessa företeelser och känslor i förening underhöllo ett allmänt utspridt missnöje, en verklig förbittring mot Hattarna. Deras personer och åtgerder blefvo tillika föremål för mycket begabberi och hån. Dalin med sin stora förmåga att både upptäcka och gissla hvarje öfverdrift, hvarje löjlighet, kunde ingalunda vara blind för de många dylika drag, hvilka och med så bjerta färger visade sig i Hattarnas hela uppförande. Ehuru sjelf fordom hänförd af just samma öfvermod, samma krigslystnad [1]), kunde han dock nu mera omöjligen afhålla sig från att göra dem till föremål för ett stundom ganska bitande skämt. Under åren 1742 och 1743 skref han i dylik anda flere småvers, bland hvilka några redan blifvit här inryckta [2]). När nu den så öfvermodigt började fejden var afslutad, företog han sig att i ett gäckande qväde beskrifva hela historien om Hattarnas krigslystnad och krig ifrån 1739 till och med 1743. Sången kal-

---

[1]) 31. 221—225.
[2]) Sidd. 2, 4.

lades en *kämpavisa*, och ändade hvarje sin strof med orden:

Men hatten är krönt med lager och seger och ära;

ett omqväde, som någon bland Hattpartiets skalder hade 1739 i sina stolta förhoppningar begagnat, men som Dalin nu upptog och till begabberi använde [1]. Visan besjöng, huru kämparna [2] rustade sig att befria stolt Sigrid [3], som varit innestängd i tornet det mörka [4]; och huru deras företag efter elfva månaders strid [5] lyckades; och huru de togo den sköna jungfrun ut ur tornet och upphöjde henne på sina axlar. Men heter det:

Stolts Sigrid blef både blek, och röd;
Hon kunde deras hjelp ej försaka:
»Tänk! att jag ej visste, att jag var i nöd»,
Sade hon, »Gud hjelpe mig tillbaka».
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Sedan berättades, huru kämparna förde henne ut i en mörk skog [6]; huru hon visade oro för dervarande jättar och troll; men huru kämparna och deras anförare *Härgrim* [7] lofvade att strida för henne så, att *»jordens inelfvor skulle bäfva»* och alla *stolts Sigrids fiender dränkas i blod.* Men, tillade visan:

Men rätt i detsamma så hördes en låt
Af björnen [8], som mumla' i skogen.

---

[1]) 34. 211. Dervarande not anser kämpavisan vara skrifven 1742 eller 1743. Men i sin tryckta gestalt hör hon påtagligen till sednare hälften af 1743.

[2]) Hattarna.

[3]) Sverge.

[4]) Mössornas fredliga styrelse.

[5]) Riksdagen 1738—1739 varade vid pass elfva månader.

[6]) Ryska kriget.

[7]) Lewenhaupt?

[8]) Ryska krigsmagten.

De unga hjeltar blekna' och sade med gråt:
»Ack, om vi nu sutte på krogen!»[1])
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

En björnunge[2]) syntes, han var ej så arg.
Men kämparna brådt sig undstungo.
Se'n blef dem hvar ekorn så stor som en varg.
De tystna', de bäfva', de sprungo.
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Sedan omtalades, huru kämparna med sina »*slokande hattar*» flydde, och huru stolts Sigrid, afsvimmad, qvarlemnades i björnarnas våld; men huru hon slutligen blef befriad af en tapper riddare[3]). Dikten slutade med följande både för dåvarande och andra tider lärorika strof:

Men alle i, som lyden på denna här sång,
Låt oss en god önskan nu göra!
Att aldrig våra kämpar må ännu en gång
Få magt att den sköna bortföra.
Men hatten är krönt med lager och seger och ära.

Dikten var skrifven till samma då för tiden allmänt kända ton, som visorna om *Kung Karl och herr Peder*[4]), och om *Herr Henrik och herr Arvid*, hvarföre den ock kunde genast och öfverallt sjungas. Lätt kan ock förstås, att den samt många dess likar skulle under då varande tidsförhållanden flyga öfver landet och göra Hattarna genom framställnings-sättets spelande qvickhet till föremål för åtlöje, och genom de till grund liggande tankarnas förfärliga sanning till föremål för ovilja och förbittring[5]).

---

[1]) Wessels kaffehus i Stockholm, der de krigslystna officerarne plägat mötas och samspråka.

[2]) Lascy?

[3]) Adolf Fredrik.

[4]) 24. 56

[5]) Huruvida dock Dalin vågade att redan då genom trycket gifva visan en större offentlighet, är en sak, som vi icke känna.

Sistnämnde känsla, ehuru stark bland alla samhällsklasser, var dock ojemnförligen starkast bland allmogen, och det af lätt begripliga skäl. Bondeståndet hade i det längsta afrådt från krig; men likväl blef ett sådant beslutadt; — bondeståndet hade envist kämpat mot riksförnedringen att välja tronföljare efter Rysslands föreskrift, men likväl blef ett sådant val genomdrifvet; — bondeståndet hade, med aning om den stora betydelsen af en skandinavisk förening, ifrat för danska kronprinsens utkorande, men fåfängt, och tillfället till en sådan förbindelse lemnades obegagnadt; — bondeståndet hade med ifver fordrat efterräkning och straff öfver de statsmän, som störtat fäderneslandet i olycka, men dessa herrar förblefvo icke blott ostraffade, utan ock i fortfarande besittning af rikets högsta värdigheter och inflytelserikaste ämbeten; — bondeståndet hade derjemnte sett dalkarlarna, sina likar till samhällsläge, tänkesätt och önskningar häktas och afstraffas och det i visst fall just för sådana tänkesätt och önskningar, som af flertalet bland allmogen hystes. Detta å ena sidan. Å den andra kunde denna i landsorterna kringspridda allmoge icke ega nog kännedom och öfversigt af de allmänna ärenderna för att begripa, hvarken att statens dåvarande belägenhet ovillkorligen tvingade till de 1743 vidtagna åtgerderna, huru motbjudande, huru förnedrande dessa ock voro; — — — ej heller att under dåvarande omständigheter danska kronprinsens utväljande, dalkarlsupprorets ohejdade framfart och Hatt-partiets stränga bestraffning skulle hafva upprifvit både freden och samhälls-ordningen och störtat fäderneslandet i ett än förfärligare djup af elände. Hvarje kunnigare och klarsyntare man kunde fördenskull inse, att under så beskaffade omständigheter måste hos en så beskaffad allmoge förefinnas ett missnöje, så allmänt, envist och häftigt,

att svåra upprorsrörelser kunde när som häldst framkallas.

Minst bland alla voro Hatt-regeringens medlemmar blinda för dessa hotande omständigheter. Genast tillgrepos ock hvarjehanda medel till folkets upplysande, lugnande, blidkande. Redan samma dag, Adolf Fredrik valdes, och äfven sedermera utfärdades omständliga berättelser om rikets belägenhet och om dalkarls-upproret; berättelser, hvilka sökte ådagalägga regeringens långmodighet, dalkarlarnas öfvermod och upprepade löftesbrott; så att enhvar kunde, med ledning deraf, tydligen förutse de olyckliga följderna, i händelse upproret fått ohejdadt fortgå. Landshöfdingarna ålades kringsprida dessa underrättelser och göra allt till menigheternas upplysning och lugnande. För att om möjligt vinna äfven deras tillgifvenhet, deras förtroende, lät regeringen den 9 Juli åt allmogen efterskänka en nyss förut beviljad fensterskatt, och åt mindre hemmansegare hälften af årets så väl kontribution som lön- och betalnings-afgift. Några dagar derefter eller den 12 Juli ålades landshöfdingen i Vestergötland att gå med försigtighet till väga vid skatt-uppbörden hos ortens i allmänhet missnöjda och oroliga menigheter. Några dagar derefter eller den 25 Juli blef gudstjenst på de så kallade apostladagarna och mindre helgdagarna åter påbuden; emedan allmogen hade med häftighet klagat öfver deras afskaffande, såsom en mot Guds ord visad vanvördnad, den der skulle draga förbannelse öfver landet. Sex veckor derefter eller den 10 September utfärdade regeringen sitt svar på bondeståndets riksdagsbesvär, ett svar, i hvilket man sökte så mycket möjligt gå dess önskningar till mötes; — och 5 veckor derefter eller den 19 Oktober fick hela rikets allmoge äfven för framtiden eftergift på en tredjedel af den hittills erlaggda lön- och betalnings-afgiften. Också hotelser användes, och man stadgade, t. ex. att den, som egenmägtigt utfärdade budkafle till allmänhetens

sammankallande, skulle mista högra handen och hufvudet samt steglas; och att den, som fortskaffade sådana olofliga budkaflar, skulle straffas, mannen med 40 par spö, qvinnan med 30 par ris, och båda derjemnte med sex års fästnings-arbete. Dessutom hotade regeringen att i nödfall kringsända troppar och styra våld med våld. Till Brunbäcks färja blef ock Lagercrantz med något krigsfolk skickad för att innestänga och tygla de ännu bullrande dalkarlarna.

Men allmogens ofvan uppräknade anledningar till missnöje voro ej blott många, utan ock i dess och i flere andras ögon välgrundade. Mot dem kunde också för tillfället ingenting hufvudsakligt uträttas genom dessa regeringens kungörelser och åtgerder, hvarken de lockande eller hotande; häldst sinnesstämningen allt framgent uppretades genom kringsmygande både danska och svenska upprorsstiftare och upprorsskrifter. Båda delarna framkastade med ytterlig djerfhet sanningar och osanningar om hvarandra, men alltid ordnade så, att de skulle locka eller reta till uppror, vanligtvis till fördel för danska prinsen. Stundom vände man sig till det lägre borgerskapet, hvilket man sökte uppreta mot det högre och mot det vid riksdagen varande borgareståndet, hvilket man påstod vara beherrskadt af sina borgmästare och derföre böra kallas *»borgmästare-ståndet»*. *Det hade,* tillade man, *vid Adolf Fredriks val förrådt Sverge åt Ryssland, och vid många andra tillfällen uppoffrat borgerskapets fördelar för sina egna personers.* Oftast vände man sig dock till allmogen och det är lärorikt att se, hurudana de tankar, de känslor voro, hvilka man ville väcka, eller till högre grad uppdrifva. Man kringspridde t. ex. partiska och blodiga beskrifningar öfver dalkarlarnas pryglande och nedskjutning, samt förbittrande beskrifningar öfver de högre samhällsklassernas högre välstånd och magt, och stundom vågade man till och med förneka rysska fredsslutets verklighet. En ofta förekommande tankegång var

också den, att, ehuru svenska folkets ombud, *ständerna, riksdagsmännen, utkorat Adolf Fredrik, så ville dock principalerna, svenska folket sjelft, hafva danska kronprinsen och skulle äfven göra sin vilja gällande.* Man beskref en annan gång, *huru adeln befarade, att genom denne till envälde uppfostrade prins blifva ytterligare qväst och genom fortgående reduktion nedsatt, och huru det följaktligen var just på adelns begäran, som Elisabet föreslog och genomdref Adolf Fredriks val; — huru adel och borgare hade med öfversitteri behandlat danska prinsens anhängare, spottat dem i ansigtet, kallat danskt sinnade riksdagsprester för svarta hundar, och Stockholms och Göteborgs lägre borgerskap för ett pack, som borde hållas under oket; — huru dalkarlarna kommit till Stockholm i god afsigt, men blifvit mot gifvet löfte nedskjutna* [1]; — *huru faran för Ryssland icke vore stor, ty Sverges bönder ämnade gå man ur huset och återtaga det Finnland, som Sverges adel förspillt;* — eller en annan gång, *huru bönderna, som icke bidragit till krigets framkallande, borde ej heller bidraga till dess utförande, hvilket deremot adelsfanan och prestdragonerna kunde åtaga sig; — huru det i ryska freden betingade villkoret, att få till Adolf Fredriks upprätthållande inkalla ryska hjelptroppar, vore det nedrigaste, det föraktligaste förslag, som någonsin kunde göras, en skam öfver allt, hvad skam heter.* En annan smygskrift bar namnet: *Svenska adelns afsked och resepass åt Sverges heder och ära.* Deri lästes bland annat: *vi Sverges ridderskap och adel göre veterligt, att, emedan Sverges ära faller oss alltför kostsam att underhålla, hafva vi härmedelst gifvit henne afsked och tillåtelse att söka anställning hos andra folk. Vi tacka för den tjenst, hon bevisat*

---

[1] Saknande en nära kännedom rörande händelserna och deras sammanhang, trodde många då lefvande och i öfrigt kunniga personer, det Hatt-regeringen begått ett verkligt löftesbrott, när den lät skjuta på dalkarlarna.

våra förfäder, men vi sjelfva äro icke längre deraf i behof; ty åligger det en hvar att låta berörda Svea rikes ära med betjening och tillbehör obehindradt begifva sig, hvart hon vill. I sammanhang med denna orlofssedel kringspriddes en annan skrift, hvilken i borgare- och bondeståndens namn uppmanade svenska äran att stanna qvar; *ty*, hette det, *om adeln ej vill bidraga till hennes underhåll, så skola vi borgare och bönder åtaga oss det; och om svenska äran är död hos de blå, skall verlden ändock få se, att hon lefver hos de grå, och att vid ett bondebälte kan fästas lika mycket heders-känsla som vid en galonerad hatt.* Följden af dessa skrifter i förening med ofvan uppräknade förhållanden blef en fortfarande förbittring. Bland rikets lägre borgerskap anställdes halft upproriska rörelser mot borgareståndet och mot riksdagsbeslutet; bland göteborgarne till och med mot Adolf Fredrik sjelf. Under loppet af Juli var allmogen i södra och medlersta Sverge ganska orolig. *Den hotade att gå man ur huset och afsätta Adolf Fredrik och tillsätta danska kronprinsen, och detta, så snart skörden hunnit inbergas;* eller, hette det en annan gång, *så snart hafvet frusit till, så att Adolf Fredrik ej längre kan erhålla hjelp från Ryssland.* Skåningar och gottländningar förmente sig icke böra gripa till vapen mot danskarna, i händelse dessa intågade i landet. En hop härader i Vestergötland vägrade betala skatt, och anställde åtskilliga förödelser på dervarande öfverste-boställe; emedan innehafvaren Lagercrantz var mer än någon annan person ett mål för allmogens hat.

Dylika känslor, lika djupa, ehuru mer sansade, funnos ock hos en mängd personer inom både medel- och högre samhällsklasser. Harmen öfver tronföljare-valet blef inom dessa kretsar än större, när till deras kunskap kom, huru i den kungörelse om freden, som för ryssarna offentliggjordes, Elisabet hade med tydliga ord sagt, att *Adolf Fredriks val*

skett till följe af hennes önskningar, och att man fördenskull borde vara försäkrad derom, att han, uppstigen på tronen, skulle underhålla en orubblig vänskap med Ryssland. Detta öppna påpekande af Sverges för tillfället iråkade och för framtiden hotande vasallskap måste hos hvarje svensk man väcka en ovilja, icke blott häftig utan ock mångsidig; nämligen, mot Rysslands förolämpande sjelfberöm; mot den af ryssarna påtrugade tronföljaren; mot de statsmän, som störtat Sverge i ett sådant djup af förnedring; och tillika mot adeln, såsom det stånd, hvilket, mer än de andra, bidragit till framkallandet af det olyckliga kriget, och sedermera till inkallandet af den så kallade *ryska lydfursten* [1].

DANMARK UPPVIGLAR MISSNÖJET I SVERGE OCH RUSTAR TILL KRIG.

Så snart ryska regeringens stadfästelse af beredelsefreden ankommit till Stockholm, afreste Berkentin och Grüner derifrån, och lätt kan anas så väl deras som danska hofvets känslor. Svenska regeringen ville gerna blidka deras uppretade sinnen, och erböd derför en penningsumma åt danska staten och gaf en rik föräring äfven åt den bortresande Grüner; ehuru denne mer än någon annan tillställt och underblåst de hotande upprorsrörelserna. Men dylika småsaker och artigheter kunde ingalunda blidka harmen öfver tronföljare-valets utgång. I andan af dåtidens skandinavism hade danska konungahuset smickrat sig med hoppet om en ny krona, hoppet att kunna under sitt välde förena Nordens trenne riken, och

[1]) Danska min. bref. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

detta mål var i det närmaste vunnet [1]). Men på en gång och inom några få dagar, från den 14 till den 23 Juni, hade alla de lysande hägringarna försvunnit, och i stället för en ny krona hade danska konungahuset fått en ny och mägtig fiende. Dess belägenhet hade nämligen numera blifvit ganska vådlig, sedan man till tronföljare utkorat i Ryssland hertig Karl Peter Ulrik och i Sverge hertig Adolf Fredrik, begge ättlingar af det mot Danmark fiendtliga furstehuset Holstein-Gottorp, och begge med besittningsrätt eller arfs-anspråk på hertigdömena Slesvig och Holstein, och numera också med erhållen magt att försvara samma anspråk; — och det var likväl just dessa två hertigdömens sammansmältande med Danmark, som utgjorde en bland de vigtigaste lifsfrågorna för nämnde rike. Att om möjligt upprifva det sista tronföljare-valet i Sverge och i stället låta det falla på Danmarks kronprins blef således ett i hög grad vigtigt föremål för konung Kristian den sjettes önskningar. Han trodde sig ock hafva någon förhoppning om framgång. Man visste, att största delen af södra och medlersta Sverges innevånare stodo färdiga att understödja Danmarks anspråk. Man hoppades ock på en i Ryssland tillämnad statshvälfning [2]), genom hvilken Elisabet skulle störtas, och Adolf Fredrik sålunda beröfvas hvarje derifrån kommande hjelp. Man hoppades ock, att, ifall Danmark angrepe Skåne, skulle konung Fredrik den andre i Preussen angripa Pommern, och derigenom splittra Sverges försvars-krafter. Som rättfärdigande skäl framlade Kristian den sjette följande tankegång: *svenska ständerna hade beslutat välja danska kronprinsen, så framt ej Ryssland inom den 21 Juni medgifvit fred på de villkor, samma ständer förestafvat; — men, ehuru ständerna icke bland dessa villkor upptagit bort-*

---

[1]) Sidd. 116, 117.
[2]) Sid. 166.

lemnandet af Nyslott, blef detta likväl åt Ryssland vid fredsslutet den 16 Juni afträdt; — man hade således öfverskridit ständernas villkor för Adolf Fredriks val; — detta val var således icke lagligt, icke gällande; hvaremot och emedan intill den 21 Juni ingen fred blifvit på de bestämda villkoren afslutad, borde, enligt alla ständernas uttryckliga löfte, danska kronprinsens förutgående villkorliga val blifva ovillkorligen stadfästadt. Tankegången innehöll både sanning och osanning. Sanning var allt, hvad deri uttalades, utom slutsatsen; men denna var origtig, emedan den hvilade på ett förtigande af den omständigheten, att fredsombuden afstodo Nyslott m. m. endast *sub spe rati* eller med förbehåll af ständernas bekräftelse; och att ständerna verkligen och genast gåfvo denna bekräftelse och derigenom också laglighet åt både freden och valet. Danska hofvet ville ej erkänna gilltigheten af denna bekräftelse, utan höll sig strängt vid ständernas första beslut och vid sin egen derpå grundade och nyss anförda tankegång. Följaktligen ville ock många danskar genast med väpnad hand infalla i Sverge, understödja dervarande missnöje samt om möjligt upphäfva hertig Adolf Fredriks val och genomdrifva prins Fredriks.

Svårigheterna vid ett sådant företag voro dock hvarken få eller små. Man förutsåg häftiga strider och mycken blodsutgjutelse, en tanke, hvarvid Kristian den sjettes känsla bäfvade tillbaka. Man kunde likaledes förutse, att en betydlig del af svenska folket skulle med vedervilja betrakta en på så ohyggligt sätt intrugad dansk tronföljare. Och dessutom! var det väl troligt, att han verkligen kunde intrugas? var det väl troligt, att man skulle lyckas i ett företag, som hade emot sig vigten af ett redan lagligen fullbordadt val, och detta understödt af Hatt-partiet inom hela Sverge, af alla innevånarna i Norr- och Finnland, och dertill af Elisabets slägtkärlek och Rysslands magt? I betraktande af dessa omständig-

heter tyckte många konung Kristians rådgifvare, att han borde *nedlägga prins Fredriks anspråk på Sverge, och deremot förmå Adolf Fredrik att till fördel för Danmark nedlägga sina anspråk på Slesvig och Holstein och att öfvertala sina slägtingar till samma eftergift. För att framtvinga en dylik afsägelse, borde Danmark med kraftiga rustningar bereda sig till ett infall i Sverge och måhända verkligen företaga ett sådant. Man torde kunna bemägtiga sig Skåne eller Bohus-län, eller kanske båda, och sedermera för deras återlemnande betinga sig Slesvig och Holstein.* Denna plan tyckes hafva varit den verkliga, den innersta tanken; ehuru man i det yttre låtsade vidhålla prinsens rättighet till svenska kronan, på det alla skandinaviskt sinnade i Sverge och isynnerhet allmogen måtte derigenom lockas till de upprors-rörelser, som skulle skrämma Adolf Fredrik till den önskade afsägelsen.

I enlighet med besagde plan vidtogos flere anstalter. Grüner, hvilken hittills varit och än i denna stund var den, som ifrigast arbetade för svensk-danska tronföljden, blef af sin regering mycket hyllad, en uppmaning till andra att utmärka sig genom likartad verksamhet. Till flere Sverges landskap skickades nya uppviglare, oftast förklädda öfver- eller under-officerare, hvilka stodo under ledning i Skåne af Grüner och i Dalarna af en person, som tycks hafva kallat sig än Roos, än Rosenberg, än De la Roche, än Gedela [1]. Man lät dessa personer omtala, huru danska kronprinsen hade sagt: *jag skall nog i framtiden göra mig förtjent af den välvilja, svenska folket ådagalaggt; men jag skall ej heller glömma svenska rådets och adelns oanständiga upp-*

[1]) Möjligtvis hafva dock några bland dessa olika namn burits af olika personer; — vi hafva icke hunnit tillräckligen utreda förhållandet.

förande; likaså, huru han lofvat *regera efter Sverges gamla konungabalk, bibehålla alla ständerna vid deras privilegier, icke införa främmande troppar eller tjenstemän, ständigt hafva sin bostad i Sverge och icke fordra någon förening rikena emellan,* o. s. v. Serskildt blefvo Dalarna smickrade genom hvarjehanda förespeglingar, t. ex. om en *gåfva af tre tunnor guld; — om tio års blifvande skattefrihet; — om 12,000 gevär och 8,000 lispund viktualievaror, hvilka skulle från Norrge insändas; — om betydliga hjelptroppar, så att dalkarlarna kunde med dessas biträde utkräfva hämnd öfver sina landsmäns i Stockholm utgjutna blod, och tillika fördrifva de kätterska ryssarna,* o. s. v. Dessutom ämnade danska regeringen samla stora förråd af tobak och brännvin för att dermed vid infallet muta allmogen. Skälen och lockmedlen i förening med både partihatet och den skandinaviska tanken medförde påräknad verkan, och i landsorterna voro många färdiga att med hyllningar mottaga den danska tronföljaren. För att öfverlägga om dertill nödiga förberedelser afreste till Köpenhamn flere missnöjda svenskar och det af alla samhällsklasser, och bland andra tre bönder från Dalarna, hvilka blefvo mottagna och fingo bo på ett bland de kungliga lustslotten. Tessin, dåvarande svenskt sändebud i Köpenhamn, klagade öfver de svårigheter sådana utliggare ställde i vägen för hans underhandlingar.

I sammanhang med dessa uppviglingsförsök rustade sig Danmark till anfall och det med mycket hotande åtbörder. I Norrge samlades en betydlig styrka, som skulle inbryta på tre olika vägar; nämligen öfver Bohus-län, Dalsland och Wermland, och det hette stundom, att danska kronprinsen ville i egen person leda rörelserna. En annan härafdelning stod på Seeland, färdig att när som häldst segla öfver till Skåne; och af den danska väl rustade flottan skulle en del stänga Göteborg, en annan stänga Karlskrona, och den tredje stanna i Sundet för att trygga

samfärdseln mellan Seeland och Skåne, och utefter det sistnämndes kust blefvo för samma ändamål farvattnen omigen undersökta. I Köpenhamn var sinnesstämningen förbittrad ända derhän, att Tessins husfolk blef af pöbeln skymfadt och misshandladt. Några afrådde väl konung Kristian från krig; ty detta ansågs af ett par generaler för vådligt och af bigtfadern för syndigt; men de flesta rådgifvarne ville öppna fälttåget genast, d. v. s. i Augusti eller September 1743, och påstodo, att Danmark vore för sådant ändamål redan tillräckligen rustadt [1]).

SVENSKA REGERINGENS RUSTNINGAR MOT DANMARK OCH MOT UPPRORET.

Hotad af så stora både yttre och inre faror, utrustade väl svenska regeringen en del af flottan, och skickade några regementer till både södra och vestra gränsen; men ett tillräckligt försvar kunde man icke åstadkomma. Nödiga penningar saknades; man ämnade väl för dylikas erhållande pantsätta Gottland eller Pommern; men intetdera förslaget kunde bringas till verkställighet. Nödiga och derjemnte pålitliga stridskrafter saknades ock; ty soldaterna hyste för bönderna och för danska kronprinsen större tillgifvenhet än för regeringen och för hertig Adolf Fredrik; och det ömkliga sätt, hvarpå finska kriget blifvit fördt, hade minskat, nästan tillintetgjort allt förtroende och all aktning för befälet. Nödiga gerder till anskaffande af penningar och nödiga rekryteringar till anskaffande af nya krigare voro ej heller att tänka på; ty man förutsåg, att allmogen i medlersta och södra Sverge skulle enhälligt och djerft sätta sig emot båda dessa åtgerder. I spetsen för de missnöjda qvarstodo dal-

---

[1]) Danska min. bref. — Rådsprot. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

karlarna ännu, och oaktadt deras på Gustaf Adolfs torg erhållna upptuktelse. Redan i början af Juli blef ock, som nämndt är, för deras tyglande Lagercrantz med några troppar skickad till Dalarna. Under dittågandet fick han väl af allmogen i Uppland och Vestmanland röna någon gensträfvighet; men vid ankomsten till Brunbäck visade sig dalkarlarne så ödmjuka och stilla, att han med sina troppar snart återvände och inför regeringen omtalade, huru denna landsort *vore numera så lugnad, att der ej skulle på 200 år uppstå någon oro.* Men i rak motsats till dessa försäkringar blefvo inom några veckor Dalarna omigen fyllda af upprors-rörelser, och dessa af så vådlig beskaffenhet, att man till deras qväfvande ansåg sig böra tillgripa våldsamma medel. En och annan mente då, att Fredrik borde sjelf sätta sig i spetsen för de dit aftågande tropparna; ty hans närvaro skulle ingifva allmogen mer aktning och förtroende; men hvarje sådan tanke blef snart öfvergifven, och på konungens eget förslag erbjöd man uppdraget omigen åt den kraftfulle Lagercrantz. Denne biföll; men begärde och fick med sig troppar ej blott till större antal än sist, utan ock af större pålitlighet; nämligen från sådana landsorter, Finnland och Vesterbotten m. fl., hvilka hade mest att frukta af ett nytt krig mot Ryssland, och derföre voro angelägnast om fredens upprätthållande. I spetsen för denna styrka anträdde han tåget norrut, och för att undandölja det oroande i såväl åtgerden som orsaken skulle det heta, att tropparna kommit för att skydda Dalarna mot infall från Norrge. Denna gång stannade ej Lagercrantz vid Dal-gränsen, utan gick långt in i landskapet och sammankallade der allmogen från Leksands, Mora och Elfdals m. fl. socknar. Till dessa menigheter höll han nu ett straffltal, i hvilket han. *undantagande de redlige män, som i samlingen kunde finnas*, kallade de öfriga *äreförgätna och gudlösa bofvar samt vederstyggliga upprorsmän, de der mot ed och samvete gått till hufvudstaden och*

velat tillvälla sig magt att föreskrifva hela riket lag och att ensamma tillsätta tronföljare. — Edra förfäder, tillade han, *hafva ofta klappat Juten på tröjan och derigenom förvärfvat mycken ära; men i ären icke deras äkta afkomlingar, ty i viljen kalla Juten in i landet och göra oss till hans trälar. I ären de, som lockat honom till de hotande rörelser, för hvilkas skull vår nådige konung måst omigen utrusta här och flotta till stor tunga för Sverges öfriga innevånare. Till detta onda ären i skulden, i fördömda själar och arga kanaljer, hvilka man också derföre borde bestraffa med eld och svärd, med stegel och hjul.* Serskildt vände han sig till innevånarne i Venjans och Bjursås socknar såsom de, *från hvilka*, sade han, *allt ondt förnämligast hade sitt upphof.* Han förklarade ytterligare, *att 7,000 finnar, 12,000 ryssar och 60 rysska galèrer kommit eller skulle komma för att betrygga landets inre och yttre fred;* och han hotade, *att ifall Dalarna icke hölle sig stilla, ämnade han ditkomma än en gång och då medföra finska och rysska soldater, hvilka nog skulle lära dalkarlarna att frukta Gud och ära konungen.* Talet, i hög grad rått och våldsamt, var dock i sin art fyndigt, kraftigt och välberäknadt, samt innehöll jemnte sina öfverdrifter några ganska vigtiga och behjertansvärda sanningar. Vare sig af denna orsak, eller för de medföljande knektarnas skull; alltnog, det blef af dalkarlarna afhördt under tystnad och stundom under visad ånger och med bön om tillgift. Men knappt hade Lagercrantz med sina troppar lemnat landsorten, förr än oron och stämplingarna åter begynte visa sig.

Regeringen och Adolf Fredriks parti hade dock äfven de att påräkna ej obetydliga inrikes stöd; isynnerhet af Hattpartiets anhängare, hvilka till stort antal öfver hela landet förefunnos; och likaså af de nordliga orternas innevånare, så högre som lägre, hvilka gladdes åt den nyss afslutade freden, och voro mycket förbittrade mot en hvar, som ville densamma om-

intetgöra. Bland allmogen i Norrland hördes ock häftiga hotelser; nämligen, att man ur huset tåga in i Dalarna och der ihjelslå till och med barnet i vaggan, om nämligen dalkarlarna sökte föranleda nytt krig mot Ryssland. Samma känslor och tänkesätt hystes i än högre grad af finnarna. Till försvar mot Danmark och till tyglande af upproret lät fördenskull regeringen tillkalla några finska och norrländska regementen, hvilka inqvarterades i södra och vestra orterna. Denna styrka var dock icke på långt när tillräcklig för att motstå på en gång de danska härarna och det inre missnöjet. Regeringen måste fördenskull se sig om efter främmande understöd, och man föreslog att hemta några regementen från Hessen, hvilket likväl ansågs ogörligt eller otillräckligt. Det var nu och till följe af dessa förhållanden, som man tillgrep den märkliga åtgerden att för regeringens tryggande kalla ryska hjelptroppar in i landet [1]).

SVENSKA HATT-REGERINGEN INKALLAR TILL SITT STÖD RYSSKA HJELPTROPPAR.

Karl Gyllenborg och hans vänner hade vunnit sina platser, och sin magt genom att uppegga svenskarna till hat mot Ryssland, och genom att uppmana svenskarna att med vapen i hand befria sig från det beroende under Ryssland, hvilket, som man påstod, Arvid Horn skulle hafva föranledt. Partiets personliga mål vunnos; Gyllenborg blef kanslipresident och hans vänner rådsherrar och det af många efterlängtade kriget utbröt. Men det slutade med ett icke uppdiktadt, utan verkligt beroende under Ryssland, och detta så djupt och så nesligt, att Sverges folk nödgades välja tronföljare efter ryssarnas föreskrift, och att Sverges regering nödga-

[1]) Danska min. bref. — Nordin. — Skokloster Miscell. XIV.

des söka skydd bakom ryssarnas härar; — de nyss förut skymfade, föraktade och hatade ryssarnas. Något mer förödmjukande kunde näppeligen uttänkas, och likväl måste Gyllenborg och hans vänner underkasta sig sjelfva och sitt fäderneslaud denna förnedring; — ja de måste bedja derom, såsom deras enda räddnings-medel. Sällan har straffet följt förbrytelsen i spåren så hastigt, så kraftigt och med så ögonskenligt sammanhang.

Redan flere månader förut hade Hattpartiets ledare anat sitt blifvande behof af Rysslands understöd, och derföre också utverkat en i beredelse-freden den 16 Juni af Elisabet gifven förbindelse, att gemensamt med Sverge afvärja *den oro, som genom Adolf Fredriks val möjligen kunde föranledas.* Straxt efter samma val sändes ock general Düring till Petersburg för att bland annat också påminna om detta löfte. Första meningen var, att Rysslands Arkangelflotta skulle segla söderut för att mot den danska skydda kusterna af Bohus-län, Halland och Skåne; och att 7,000 ryssar skulle landstiga vid Gefle och derifrån tåga inåt landet för att hålla de upproriska och isynnerhet dalkarlarna i styr. Snart insåg man dock otillräckligheten af dessa åtgerder. Af fruktan för den danska hären i förening med det svenska missnöjet beslöt då Gyllenborg att anhålla om kraftigare understöd; nämligen, att Elisabet måtte till Sverge sända 12,000 ryssar samt en galèrflotta för att der öfvervintra och skydda både regeringen och den nya tronföljaren. Att efterkomma denna anhållan, dertill voro både Elisabet och Bestuschew genast färdiga, beggedera af begär att skaffa Ryssland tillfälle till äfven handgriplig inblandning i Sverges inre angelägenheter; — och Elisabet enskildt af begär att upprätthålla den holstein-gottorpska slägtingen och det af henne tillställda tronföljare-valet. Andra ryska statsmän ville deremot ingalunda hjelpa Sverge, utan tvärtom låta det sönderslitas och förhärjas af inbördes

krig och danska troppar; *ty derefter*, sade man, *skulle det icke på länge blifva farligt för Ryssland*. Men Elisabet följde sin egen åsigt, och till skydd för Sverge seglade Rysslands stora flotta söderut till trakten af Bornholm och kryssade omkring på dessa farvatten, tills vintern tvingade henne att återvända till hemlandets hamnar. Derjemnte fick Keith befallning att från Viborgs-trakten öfverföra 12,000 ryssar samt 60 galèrer till Sverge för att derstädes öfvervintra och biträda till lugnets upprätthållande och landets försvar. Ryska tropparna ville i början icke underkasta sig svårigheterna af en så lång och sen sjöresa. Men Keiths kraft och personliga anseende lyckades förmå dem till lydnad och inskeppning. De voro ämnade till de södra orterna, men svåra höststormar tvingade till landsättning på kusterna kring Nyköping och Norrköping, hvarest manskapet äfven lades i vinterqvarter, under det galèrerna gingo till Karlskrona [1]). På det bördan icke måtte blifva svenska folket allt för tung, hade kejsarinnan medskickat en myckenhet tobak och mjöl, hvarjemnte 800 oxar blefvo till slagt inköpta. Tillika och fram på hösten gaf hon svenska staten 400,000 rubel i underhålls-penningar och befallde sitt sändebud i Köpenhamn att med eftertryck understödja Sverges planer.

Det var under senhösten 1743, som ryska hjelptropparna landsattes. Enhvar kan begripa svenskarnas bedröfvelse och harm vid ankomsten af sådana gäster; häldst när man besinnar, å ena sidan det hat, det förakt mot Ryssland, som svenska regerings-herrarna sjelfva tillförene ådagalaggt och hos svenska folket med outtröttlig ifver inpräglat; — och å andra sidan de förhoppningar, den kärlek, hvarmed flertalet af samma folk, nu mera vändt sig till sina stam- och trosförvandter, danskarna. Eget var ock,

---

[1]) Mannstein, 2. 304, säger, att de stannade vid Södra Stäket.

att rysska hjelphären blef landsatt och inqvarterad i och kring Ny- och Norrköping, just de trakter, hvilka genom härjningarna 1719 blifvit mer än de flesta uppretade mot allt, hvad rysskt var. Högeligen befarade man ock svåra utbrott af den fiendtliga sinnesstämningen mellan skyddlingar och beskyddare. Till förekommande af slika oroligheter utfärdades en kungörelse, i hvilken konungen kallade de inkomna ryssarna *för sin väns och trogne bundsförvandts troppar*, samt berättade, *huru de enligt ständernas råd blifvit af konungen begärda och derpå af rysska kejsarinnan vänligen öfverlåtna.* Han påstod derjemnte, att *dessa ryssar alltid visat prof på god ordning och krigstukt*, och tillkännagaf, *att de skulle åtnjuta blott inqvarteringen fri, men sjelfva bekosta sitt underhåll.* Han befallde fördenskull svenskarna att *vid straff af onåd icke på något sätt förolämpa de inkomna gästerna.* Äfven landshöfdingen i Nyköping utfärdade en kungörelse af varnande och lugnande innehåll. I allmänhet befarade man likväl, att hvarken den kungliga eller ämbetsmanna-åtgerden skulle ensamma göra tillfyllest, hvarföre man sökte att äfven genom andra ansedda personer lugna sinnena, och man vände sig i sådan afsigt äfven till den inflytelserike kyrkoherden i Nyköping Serenius. Märkligt nog! Hattpartiets ledare vände sig till Serenius för att bedja honom i sin omgifning stilla allmogen och afkyla dess glödande rysshat. Serenius efterkom tillsägelsen och sökte verkligen upprätthålla lugnet och ordningen. Men han kunde ej heller låta gå obegagnadt förbi ett så lockande tillfälle att uttala sina tänkesätt om den regering, som först framkallat kriget mot ryssarna, och som sedermera till sitt eget beskydd inkallat just samma ryssar. I den predikan öfver ämnet, som han höll i Nyköping i December 1743, förekommo följande till åhörarne ställda uppmaningar: *Frukter icke dessa ryssar! ty efter det sjelfsvåld och*

den strafflöshet, som nu hos oss sjelfva tagit öfverhanden, hafva vi mer ordning och tukt att vänta hos dem än hos våra egna. Hater dem icke! ty de komma hit, icke till följe af sina personliga önskningar, utan kallade af vår öfverhet och skickade af sin egen. Ja än mer! de äro skickade af Gud för att öfvertyga oss om vårt högmod och öfverdåd, hvilket icke kunnat förödmjukas på lindrigare sätt, än att desse, som vi skulle drifva från det ena hafvet till det andra, äro komna för att tränga sig in i våra egna boningar. Kan någon större förnedring drabba ett folk under solen? Kan det finnas något starkare bevis på Guds försyn, och huru den begabbar dårar och bespottar de högmodiga? Harmens derför icke öfver dessa ryssar, utan häldre öfver våra egna synder, som retat Gud så svårligen, att han tillåtit ynglingar och dårar störta oss i förderfvet; olycksfåglar, som med skryt och högmod skriat upp hela landet till krig och kunnat dermed skrämma vilddjuren i skogen, men som sjelfva i farans stund sprungit som harar, och nu begära skydd af just dessa sina fiender. Sådana falla öfver ett syndigt folk Herrans domar. Låtom oss ock som sådana mottaga olyckorna och dervid skicka oss visligen och icke som dårar! Låtom oss bemöta dessa ryssar så väl, som vi kunna, och derigenom ådagalägga, att här är mer mensklighet och kristendom i våra fattiga hyddor, än det varit vishet i våra rådslag och mandom i våra krigsföretag! Låtom oss med tålamod och goda gerningar afvända från oss inomhus den skam, som klenmod och dårskap satt på våra vapen utomhus, på det främlingen må se, att här hemma finnes förnuftigare folk, än dem han der borta haft att göra med! Väl hade Serenii ord mycket inflytande; men hvarken de ej heller den stränghet, det kraftiga användande af knutpiskan, hvarmed rysska officerarne verkligen sökte upprätthålla krigstukten; ingendera mägtade förekomma slitningar, tvister och slagsmål, de oundvikliga följderna af sven-

skarnas hat och af ryska manskapets nästan hedniska råhet, hvilken yttrade sig i dryckenskap, oregerlighet, stölder och allehanda vilda, stundom i dubbelt hänseende djuriska laster, hvilka i sin vederstyggligLet väckte hos svenskarna den djupaste afsky. Man hade låtit förstå, att dessa ryssar skulle hjelpa svenskarna under det blifvande kriget mot Danmark. Men svenska soldaterna läto å sin sida förstå, att de icke ville kämpa tillsammans med sådana kamrater; och till landshöfdingen i Linköping ankom en beskickning, som tillkännagaf, att östgötarna platt icke ville veta af något krig mot sina vänner, danskarna [1]).

FÖRLIKNINGEN MED DANMARK.

Hösten 1743 lät Elisabet formligen tillkännagifva, att hvarje danskt anfall mot Sverge skulle anses som ett anfall äfven mot Ryssland, och tillika sände hon, som förbemält är, både flotta och troppar till Sverges hjelp. Efter dessa bestämda och kraftiga åtgerder, måste Kristian den sjette helt och hållet afstå från hvarje äfven den lösaste förhoppning om sin sons svenska tronföljd. Inför de svenska menigheterna låtsade han dock ännu vidhålla besagde plan; ty han ville, som antydt är, locka dem till fortfarande oroligheter, och dymedelst om möjligt skrämma Sverge och Adolf Fredrik till afstående af den sednares anspråk på Slesvig och Holstein. Men sistnämnde hans önskningar mötte oöfverstigliga hinder hos såväl Adolf Fredrik som Elisabet, hvilka båda voro genomträngda af holstein-gottorpska furstarnas gamla agg mot danska konungahuset; en följd af inbördes både bittra och långvariga tvister. Också förklarade Elisabet genast, att Karl Peter Ulrik icke

---

[1]) Danska min. ref.

skulle, och att Adolf Fredrik icke borde nedlägga bemälte arfsanspråk; hon skall till och med hafva hotat ej längre understödja den sednare, så framt han härutinnan gjorde Danmark till viljes; en sak, hvartill han ej heller af sig sjelf hade någon böjelse. Sverge sväfvade emedlertid stundligen i fara för ett danskt infall och för ett dermed förenadt inbördes krig. Till förekommande af slika olyckor, bådo svenskarna Adolf Fredrik att så fort möjligt och enligt Danmarks fordringar afsäga sig bemälte arfsanspråk, *och derigenom trygga sitt nya fäderneslands trefnad och fred; — han hade ju i stället för de ringa besittningar och anspråk, som skulle afstås, fått ett helt konungarike i ersättning.* Dylika föreställningar gjordes af konungen, af rådet, af Hemliga Utskottet, af Tessin, af Düring m. fl., men förgäfves. Adolf Fredriks vägran föranledde mycket missnöje, hvilket han likväl sökte blidka genom att skylla på välgörarinnan Elisabet och på hennes öppet uttalade önskningar. Då framlades ett nytt förslag, nämligen, att holstein-gottorpska furstehuset skulle öfvertaga danska konungahusets rättigheter till Oldenburg och Delmenhorst, och deremot afstå sina egna till Holstein och Slesvig; men ej heller detta utbyte kunde för tillfället genomdrifvas.

En annan sida af förlikningsplanen var, att Adolf Fredrik skulle förmälas med en Kristian den sjettes dotter, den nu 17-åriga prinsessan Louise; — en plan, som borde smickra danska konungen, hvilken derigenom ändå finge se ett bland sina barn uppstiga på Sverges tron; — och tillika smickra svenskarnas för tillfället varma kärlek för Danmarks konungahus. Men också här mötte samma hinder, samma holstein-gottorpska ovilja hos Elisabet, hvilken afrådde, och hos Adolf Fredrik, hvilken sökte afböja förbindelsen. Den sednares åsigter härutinnan delades af Hattarnas ledare, hvilka fruktade danska hofvets ef-

terräkningar för partiets uppförande under sista riksdagen, och följaktligen önskade åt Adolf Fredrik en annan brud; och häldst en prinsessa från det med Frankrike förbündna Preussen. Som skäl för motsträfvigheten uppgafs ock, att danska prinsessans ovanligt starka hull gåfve föga hopp om tron-arfvingar. Men Adolf Fredrik vågade ej öppet uttala och strängt vidhålla sin holstein-gottorpska motvilja; ty sådant skulle hafva stött för hufvudet det allmänna tänkesätt, som ifrigt yrkade på bemälte förbindelse. Han gaf fördenskull sitt bifall, dock med de märkeliga ordalagen: *att, emedan ständerna lifligt önskat i fråga-varande förening, och emedan den lofvade lugn och fördelar åt Sverge, ville han glömma de förföljelser, hvilka danska konungahuset hade mot hans förfäder anställt; och att det var i förhoppning om upphörandet af slika obehag, som han ville antaga det gjorda förslaget.* Skriften blef skickad till Tessin, hvilken för tillfället hade som utomordentligt sändebud blifvit till Köpenhamn affärdad för att leda nu pågående freds- och äktenskaps-underhandlingar. Men Adolf Fredriks uppsats kom, man vet ej på hvad sätt, till danska hofvets kännedom och måste naturligtvis uppreta dess stolthet och motvilja. Den sednare hade redan förut varit stark nog till följe af Danmarks gamla strider mot Holstein-Gottorp och dess just nu uppväckta harm deröfver, att en dansk kronprins blifvit från svenska tronen undanträngd af en liten holstein-gottorpsk furste, af just denne Adolf Fredrik. Hofvet i Köpenhamn ådagalade fördenskull äfven å sin sida mycken likgilltighet och lät förstå, att prinsessan skulle måhända ingå förbindelse med en engelsk prins. Emedan nu ingendera parten visade någon serdeles ifver, blef snart hela giftermålsunderhandlingen afbruten. Många hafva sedermera påstått, att det var till följe af en hemlig öfverenskommelse med Adolf Fredrik, som Tessin ställde så

till, att saken skulle misslyckas [1]), och att det var just härigenom, som denne herre vann sitt första insteg i den nye kronprinsens förtroende. Emedlertid spordes inom hela Sverge en ej ringa grad af förtrytelse mot Adolf Fredrik, dels derföre, att han låtit den af folket efterlängtade danska giftermåls-förbindelsen omintetgöras, dels och än mer derföre, att han icke ville till betryggande af sitt blifvande rike och enligt dess innevånares önskningar afstå från sina jemnförelsevis obetydliga slesvig-holsteinska anspråk.

Under allt detta var Hatt-regeringens belägenhet mycket obehaglig; ty landets fortfarande missnöje alstrade hvarjehanda förslag, ofta hotande nog. Ett sådant, af danska sändebudet och, säger man, äfven af Kocken och Nerès, framkastadt, innehöll, att Mössor och danskar i förening skulle störta Adolf Fredrik och Hatt-regeringen, samt insätta danska prinsen och de 1739 afskedade rådsherrarna. Ett annat ville på tronen upphöja en ung grefve Brahe och sedermera genom dennes frivilliga afsägelse danska kronprinsen. Förslaget, uppgjordt af en Hjärne, blef dock genast af danska regeringen förkastadt såsom varande omöjligt att utföra. En tredje plan var, att Mösspartiet skulle förena sig med ryssarna för att störta Hatt-regeringen och skaffa Fredrik och Adolf Fredrik enväldet; och att man för sådant ändamål skulle genom Staël von Holstein och Serenius försona svenska bönderna med de ryska hjelptropparna, hvartill ryska sändebudet skulle förskjuta 5000 dukater; men Gustaf Bonde anmärkte, att man svårligen skulle kunna ådstadkomma den ifrågavarande försoningen, ty hvad svenskarna önskade, vore tvärtom, att få slå ihjel hvarenda ryss. En fjerde plan omtalade, huru svenskarna borde på egen hand, hvilket vore hederligare, genomdrifva besagde statshvälfning, och att

---

[1]) I arkivet på Trolle-Ljungby finnas dock bref, som tyckas visa, att Tessin tillstyrkt förbindelsen.

Staël von Holstein och Serenius skulle för sådant ändamål från Östergötland och Södermanland föra 15,000 bönder till Stockholm o. s. v. Ovisst, åtminstone outredt är, huruvida dessa då ofta omtalade planer voro mer än enskilda personers hugskott, eller löst framkastade förslag, alster af den ännu mycket upprörda sinnesstämningen. Deras mängd, allmänlighet och innehåll förorsakade emedlertid oro, serdeles hos Hatt-regeringen. Denna å sin sida ämnade till försvar sammankalla och under Rosen förena de föreslagna adliga fritropparna [1]); men befarade, att dessa skulle blifva hvarken många eller starka nog för att kufva den allmänna jäsningen. Gyllenborg ville borttaga danska legations-sekreterarens brefvexling för att derigenom erhålla närmare kunskap om de fiendtliga planerna; men denne fick spaning om afsigten och uppbrände sina vigtigare papper; och troligtvis blef derigenom tillintetgjord all möjlighet att någonsin erhålla fullständig kunskap om de bedrifna stämplingarna.

Regerings-herrarna i Stockholm hade således äfven de mycken anledning att önska snart slut på en, både för dem sjelfva och för fäderneslandet så vådlig spänning. Regeringen i Köpenhamn blef också benägen till förlikning; ty den insåg mer och mer sin oförmåga att kunna någonting uträtta mot Sverges och Rysslands förenade magt; häldst äfven Frankrike allvarligen manade till försonlighet och fred, ett råd, som understöddes af Kristian den sjettes eget sinnelag, af hans drottning och af deras öfverhofpredikant, den pietistiske Bluhme, hvilken bad konungen icke belasta sitt samvete med härjningar och blodsutgjutelser. Båda regeringarna längtade ock efter befrielse från de besvär och kostnader, som spänningen och de krigiska rustningarna förorsakade. Under vintern 1744 blef också uppgjord en förlikning, enligt hvilken

[1]) Sid. 71.

danska kronprinsen skulle nedlägga alla anspråk på svensk tronföljd, och båda rikena sins emellan också hädanefter iakttaga samma inbördes fördrag och öfverenskommelser, som dittills varit gällande. I Mars 1744 blef denna förlikning stadfästad, hvarefter ömsesidig afväpning följde, och tropparna fingo från gränsen aftåga, hvar till sin hemort [1]).

Så slutades, så tillintetgjordes ofvanbeskrifna försök att grundlägga en framtida närmare förbindelse mellan Nordens trenne närbeslägtade folk. Men tänkom oss den händelsen, att kriget 1741—1743 aldrig egt rum, och att Sverge således kunnat under Fredriks sista lefnads-år fritt och sjelfständigt välja sin tronföljare! Sådan som sinnesstämningen visade och utvecklade sig, hade måhända lätt nog Danmarks kronprins blifvit enhälligt utkorad, och möjligheten af nämnde förening derigenom grundlaggd.

UNDERHANDLINGAR MED RYSSLAND 1744 OCH RYSSKA HJELPTROPPENS HEMFÄRD.

Sedan förlikningen med Danmark blifvit afslutad, hade ryska hjelptroppen kunnat och bort med första öppna vatten hemsegla. Men nu framträdde i dagen den hotande företeelsen, att ryska regeringen ville hafva den qvarliggande i Sverge. De öppet omtalade skälen voro, det ena, Elisabets önskan att mot möjliga angrepp, eller som hon engång uttryckte sig *mot svenskarnas vanliga nycker* (fantaisies) upprätthålla sin slägtinge Adolf Fredrik, och sitt verk, tronföljare-valet; — det andra, hennes önskan, att Sverge och Ryssland skulle med förenad styrka utkräfva hämnd för det sätt, hvarpå Danmark behandlat furstehuset Holstein-Gottorp. Det förtegade men kanske

[1]) Danska och Preussiska min. bref. — Trolle-Ljungby arkiv. Tessinska papperen.

mest verkande skälet var dock hennes och ryska statsmännens önskan att genom denna hjelptropp kunna fortfarande och med handkraft inblanda sig i Sverges liksom förut i Polens inrikes angelägenheter; och häruti låg väl starkaste driffjedern till den tjenstaktighet, den skenbara oegennytta, med hvilken ryska regeringen beviljade hjelptroppen, och underhöll den hufvudsakligen på sin egen bekostnad. Det var under form af vänskapens rosenband, som slafveriets kedja skulle smygas kring Sverges hals.

Första synliga uppslaget till ryssarnas qvarstannande kom likväl från Sverges sida och från Karl Gyllenborg, och det redan i Oktober 1743 och på följande sätt. Vid sin ankomst till Stockholm visade Adolf Fredrik en påtaglig kallsinnighet mot nyssnämnde herre. Denne, lättskrämd, som vanligt, befarade då en ny omkastning och sitt eget fall, och började fördenskull leta efter stöd, efter skydd. Men något sådant kunde med hopp om framgång sökas, hvarken hos konungen, ej heller, som det nu visade sig, hos tronföljaren, ej heller hos Hattarna, hvilka voro dels slagna, dels till Adolf Fredrik öfvergångna, dels med Gyllenborg missnöjda; naturligtvis ej heller hos Mössorna eller hos danska hofvet. Hvar då, om icke hos det ryska? — Gyllenborg hade väl under nio års tid oupphörligen retat och skymfat denna stat; — men han hade dock inom dess hof egt flera nära förbindelser, de äldre från tiden före 1734 [1]), och de yngre från tiden näst före Elisabets tronbestigning [2]). Han beslöt återknyta dem och att dertill begagna sig af Elisabets holstein-gottorpska ovilja mot Danmark. För sådant ändamål smickrade han sjelf det till Stockholm ankomna ryska sändebudet Luberas, och skickade sedermera sin brorson Henning till Petersburg för att vinna Elisabet och Bestuschew.

¹) 34. 43—51.
²) 35. 177—182.

Hans plan, ehuru vacklande fram och tillbaka, var vanligtvis den, att omkring 12.000 svenskar och lika många ryssar skulle förenade infalla i Norrge; — att svenska och rysska flottorna skulle våren 1744 göra fiendtliga landstigningar på danska öarna, — att svenska regeringen skulle för nödiga medels erhållande låna från banken fem millioner, — och att man sålunda skulle tvinga Danmark att afstå åt Sverge Sundstullen samt hela Norrge eller åtminstone Trondhjems län, och åt rysska tronföljaren Karl Peter Ulrik hela hertigdömet Slesvig. För att göra ett rysskt förbund mindre motbjudande för svenskarna, utspridde man en väl hopsatt skrift, hvilken med vackra färger utmålade fördelarna af nämnde plan och sannolikheten af dess framgång. Den skulle ock svenskarna föreläggas såsom ett bevis på den verksamhet, med hvilken nuvarande styrelse, i motsats till Arvid Horn, sökte begagna hvarje tillfälle att åt fäderneslandet förskaffa nyttiga landvinningar. Förslaget i sig sjelft var ett bland Gyllenborgs vanliga försök att för sitt personliga upprätthållande tillställa svåra äfven för fäderneslandet vådliga brytningar. Det var tillika ett bland hans vanliga luftslott, denna gång grundadt på Elisabets välvilja för Adolf Fredrik och ovilja mot Danmark. Kejsarinnan tyckes ock hafva gillat åsigterna, häldst de gåfvo anledning till rysska trupparnas qvarstannande på Sverges jord, och till rysska regeringens fortfarande inblandning i Sverges angelägenheter. Men inom detta Sverge rönte planen ett oöfvervinnerligt motstånd. Den numera gamle och trötte Fredrik afrådde från hvarje nytt krig. Vid rådsbordet talade i samma rigtning Åkerhielm och Lagerberg, understödda af Cronstedt, Cederström och flertalet; likaså Tessin, hvilken förklarade ryssarnas qvarstannande och kamratskap nesligt för fäderneslandet. Ett förbund med ryssar och mot danskar betraktades ock af svenska folket med mycken ovilja, och man trodde sig svårligen kunna förmå soldaterna

att för en dylik strid gripa till vapen. Under sådana omständigheter måste den gyllenborgska planen öfvergifvas, och Adolf Fredrik bad Elisabet afstå från hvarje ytterligare tanke derpå. Uppbragt öfver detta motstånd, gaf hon Keith hemlig befallning, att, i fall danskarna angrepe Sverge, icke lemna detta något understöd; utan påstå sig vara kommen, icke för att strida mot Danmark, utan endast för att qväfva de inhemska rörelser, som kunde mot Adolf Fredrik uppstå.

Nu beskrifna krigsförslag var likväl blott en bland de invecklade underhandlingar, som vintern och våren 1744 fördes mellan Sverge och Ryssland. Den andra dermed både samtidiga och sammanflätade frågan rörde nyss omtalade mellan Sverge och Danmark tillämnade förlikning, hvilken Elisabet gjorde allt för att hindra, emedan den skulle beröfva henne hvarje till och med svepskäl för de ryska tropparnas qvarhållande i Sverge, och tillika hvarje utsigt att få med detta rikes hjelp utföra holstein-gottorpska husets planer mot Danmark. Redan vid nyårstiden 1744 lät hon ock genom Keith tillkännagifva sitt missnöje med den då föreslagna öfverenskommelsen, och hon säges hafva erbjudit ytterligare 7,000 man till understöd, i händelse krig mellan Sverge och Danmark skulle utbryta. För hennes åsigt röstade inom rådet Karl Gyllenborg, hvilken då ännu hyste sina nyss omtalade krigsplaner; men å andra sidan ville Åkerhielm och flertalet så snart möjligt afsluta förlikningen med Danmark. När nu, oaktadt Rysslands motvilja, detta fördrag verkligen blifvit afslutadt, begynte Elisabet tala om sin farhåga, att deri kunde innehållas någon för Ryssland eller för Holstein-Gottorp ofördelaktig punkt, med anledning hvaraf hon begärde få se protokollen vid de öfverläggningar, som blifvit i ämnet hållna mellan de svenska och danska herrarna. Mot detta djerfva försök till inblandning i Sverges angelägenheter, yttrade sig Åkerhielm medelst ett långt

betänkande, hvilket föreslog, att man skulle åt Ryssland meddela visserligen sjelfva öfverenskommelsen, den svensk-danska förlikningen, men ingalunda öfverläggnings-protokollen derom; ty anspråket på dem vore opassande och kunde ej heller utan Danmarks medgifvande bifallas. De flesta rådsherrarna instämde, och Adolf Fredrik sökte öfvertala Elisabet till nedläggande af ett så stötande anspråk; men fåfängt. Keith framställde det omigen och i ett till Karl Gyllenborg ställdt bref, i hvilket han åt denne icke gaf den vanliga titeln af excellens, och dessutom fordrade, att stadfästandet af den svensk-danska förlikningen skulle uppskjutas. Mot dessa anspråk talade Johan Gyllenborg, Cedercreutz och i synnerhet Åkerhielm, hvilken anmärkte, att i rak strid mot de nu framställda åsigterna, hade Elisabet några månader förut gillat Sverges plan att söka förlikning med Danmark; och så väl Åkerhielm, som de andra riksråden kunde ej annat än med harm höra hennes nu framställda fordringar. Men Ryssland, det öfvermägtiga Ryssland, hade svärdet i sin hand och 12,000 krigare nära hjertat af Sverge, af det vanmägtiga Sverge. Karl Gyllenborg, Cederström, Ehrenpreuss, Palmfelt, Posse, till och med Lagerberg, talade för eftergift, och på den sistnämndes ord beslöts, att öfverläggnings-protokollerna skulle i närvaro af ett svenskt riksråd blifva för Keith upplästa. Men denne förklarade, att Elisabet icke åtnöjdes med sådant meddelande, utan fordrade en fullständig afskrift af alla ifrågavarande protokoll. Åkerhielm ville tillbakavisa så närgångna, så förolämpande påståenden; men rådets flertal biföll och protokollen öfversattes på fransyska, renskrefvos och lemnades åt Keith. Nu förklarade sig Elisabet visserligen icke ogilla förlikningen; men hon fordrade, 1:o att Sverge icke skulle hädanefter, Ryssland oåtspordt, ingå något förbund; och 2:o att Sverge icke skulle afväpna sin här, utan i stället väpna äfven sina flottor för att kunna i händelse af

behof understödja Holstein-Gottorps anspråk på Slesvig. Mot dessa nya fordringar talade Åkerhielm omigen; men Karl Gyllenborg och Löwen röstade för bifall, och Fredrik och Adolf Fredrik tvekade; — så djupt hade Sverge fallit, så högt hade Ryssland stigit. Man måste t. o. m. krusa och fjesa för denne Keith, och man kallade honom sjelf för *Sverges diktator*, liksom hans ryska tropp för *Sverges femte röstegande stånd;* den var för tillfället nära nog det enda *»magtegande»* ståndet.

Lätt är att ana, huru hvarje svenskt bröst skulle svida af smärta och sjuda af harm. En bland rådsherrarna kunde vid tillfället af någon tvist med Keith icke tygla sina känslor, utan sade: *»tror ni er kunna med 12,000 ryssar styra Sverge?»* Keith svarade: *»dessa 12,000 äro blott förtroppar till 30,000, som snart skola komma efter»* [1]. När Gyllenborg frampå våren öfvergaf krigspartiet, hotade ryssarna gå till Stockholm och afkläda honom rådspurpurn. Äfven deras i Östergötland och Södermanland förlaggda troppar blefvo mer och mer öfvermodiga, så att t. ex. officerarne läto i Norrköping knutpiska några stadens borgare, förebärande, att sådant skedde derföre, att landshöfdingen icke velat tillräckligen bestraffa dem. Förbittringen bland svenskarna, både höga och låga, var ytterst häftig, dock vågade ingen låta den komma till utbrott. Ryska regeringen vågade ej heller för denna gång spänna bågen högre. Den saknade också numera hvarje anledning att låta sina troppar längre qvarstanna. Den fann ej heller, hvad den alltid funnit i Polen, nämligen ett inhemskt parti, som mot egna landsmän påkallade främmande magters hjelp. Detta hade väl hösten 1743 varit händelsen äfven i Sverge; men ännu lefde

---

[1] Uppgiftens sanning betviflas af somliga; också derföre, att man ansåg Keith vara så försigtig, att han ej gerna kunnat tilllåta sig ett slikt yttrande.

der qvar så mycken rätts- och fosterlands-känsla, att Hattar och Mössor och alla partier och samhällsklasser voro redan våren 1744 färdiga att nedlägga sina inbördes tvister för att gemensamt gripa till vapen mot främlingarna. Med växande enträgenhet yrkade ock regeringen i Stockholm på den ryska hjelptroppens återkallande, och deruti instämde med eftertryck konung Fredrik den andre i Preussen, hvars syster numera blifvit förlofvad med Adolf Fredrik. Elisabet måste fördenskull, ehuru ogerna, gifva efter, och ryska tropparna lemnade Sverge, dock först vid midsommars-tiden 1744; och dermed lade sig den sista våldsammare dyningen efter de stormar, som kriget, tronföljare-valet och dalkarls-upproret hade framkallat [1]).

ADERTONDE KAPITLET.

JEMNFÖRELSE-PUNKTER MELLAN ENVÅLDSTIDEN 1680—1718 OCH FRIHETSTIDEN 1719—1743.

Fastän i hufvudsaken mycket olika, hafva dock båda dessa tidskiften flere märkliga jemnförelsepunkter.

Första sexton åren, 1680—1696 af envålds-, och 1721—1737 af frihetstiden, voro bland de mest lyckliga och välgörande; — men fortsättningarna, 1708—1718 af envålds- och 1739—1743 af frihetstiden bland de mest olyckliga och förstörande, vårt fäderneslând någonsin haft att genomgå.

---

[1]) Rådsprot., samt Fransyska, Preussiska, Österrikiska och i synnerhet Danska min. bref.

Karl den elfte införde enväldet och Arvid Horn folkväldet, båda i ärlig afsigt att derigenom befordra sitt fosterlands lycka. Men Karl den tolfte missbrukade enväldet och Karl Gyllenborg likaså folkväldet, begge för vinnandet af personlig utmärkelse, hvar efter sin åsigt; men begge med den påföljd, att fäderneslandet störtades i olycka och förnedring.

Till enväldets införande bidrogo de tre lägre stånden, till folkväldets de tre högre; begge parterna i ärlig afsigt att derigenom bereda fäderneslandets lycka. Men enväldet medförde under Karl den tolfte så stora olyckor, att de bildade svenskarna, med ovilja mot hvarje dylikt regerings-sätt, skyndade sig att införa en friare statsförfattning. Sedermera och i sin ordning medförde under Karl Gyllenborg äfven detta sednare statsskick så stora olyckor, att en ej ringa del af landets innevånare började ånyo längta efter förändring; antingen tillbaka, efter ökad konungamagt, suveräniteten; eller framåt, efter ökad folkmagt, menigheternas, de så kallade principalernas.

I sistnämnde hänseende hafva Karl den tolftes och Karl Gyllenborgs styrelser, hvar på sitt trappsteg, framkallat alldeles samma känslor, misstroende uppåt, förtroende nedåt.

Under första delen af båda tidehvarfven omgafs Sverges konung och understöddes Sverges regering af många i allo aktningsvärda herrar; åren 1680—1697 af Ascheberg, Dahlberg, Hans Wachtmeister och Fabian Wrede, samt af de utmärkta ämbetsmännen Gyldenstolpe, Lindsköld, B. Oxenstierna med flere; — likaledes åren 1721—1738 af Barck, T. G Bielke, G. Bonde, bröderna Cronstedt, Joak. v. Düben,

Fuchs, Arvid Horn och Sven Lagerberg. — — Under båda tidehvarfvens fortsättningar undanskötos flere bland de mest aktningsvärda herrarna inom den högre förvaltningen, och de nya, som i stället framdrogos, kunde hvarken som statsmän eller som enskilda personer med företrädarne jemnföras. Under envåldets sista tider blefvo sålunda Arvid Horn, Adam Ludvig Lewenhaupt, Magnus Stenbock och Fabian Wrede, i viss mån äfven Hans Wachtmeister, föremål för konungens missnöje och derföre undanskjutna i overksamhet eller qvarlemnade i fångenskap, hvaremot till deras efterträdare valdes sådana män, som Gustaf Cronhielm, Görtz, D. N. v. Höpken, v. d. Nath, Reenstierna och Maurits Vellingk. Likaså blefvo under frihets-åren 1738—1743 Bielke, Bonde och Horn undanträngda af Karl Gyllenborg, Lagercrantz, K. E. Lewenhaupt och Karl Sparre.

Under första delarna af så envålds- som frihetstiden, d. v. s. under Karl den elfte och Arvid Horn, var i allmänhet Sverges uppförande mot andra regeringar utmärkt genom sannings-kärlek och uppriktighet, och man nedlät sig icke till några försök att bland grannfolken stifta oenighet och uppror. Men under båda tidehvarfvens fortsättningar såg man Sverges styrelser oupphörligen använda den slags statskonst, som inlåter sig i hemliga stämplingar, till och med i förbund med andra magters missnöjda undersåtare och söker locka dem att höja upprors-fanan och till och med att bära afvog sköld mot sin lagliga öfverhet. I sådan rigtning underhandlade Karl den tolfte med Radziejowski, Sapieha och Leczinski i Polen, med Mazeppa och kosackerna i Ryssland, med jakobiterna i England, — och med de mot all europeisk samhälls-ordning upproriska fribytare-banden,

Zaporogerna vid Dniepern och jakobit-sjöröfrarna på Madagaskar. — Ungefär på samma sätt betedde sig Karl Gyllenborg; ty redan under den korta tiden af åren 1739—1741 hade han hunnit öppna hemliga stämplingar med de missnöjda partierna i både Polen och Ryssland.

Såväl Karl den tolfte som Karl Gyllenborg visade i början af sin styrelse mycket förakt för Ryssland. Men begge förde denna styrelse så, att de slutligen måste söka Rysslands vänskap och hjelp mot Danmark, Karl den tolfte 1718, Gyllenborg 1743.

Karl den tolftes envälde slutade så, att fienderna och i synnerhet Ryssland hade redan 1716 borttagit alla Sverges besittningar på hinsidan af såväl Bottniska Viken som Öster- och Nordsjön, och att tsar Peter och konung Georg beredde sig att 1719 från hvar sin sida angripa och krossa det mellanliggande och magtlösa Sverge. Karl Gyllenborgs styrelse enligt den fria statsförfattningen medförde ungefär samma följder. Ryssarna hade 1743 borttagit hela Finnland, och ryssar och danskar stodo färdiga att hvar från sin sida inbryta i det försvagade och oeniga Sverge, med afsigt att der till tronföljare intruga hvar sin skyddling, ryssarna biskopen af Lübeck, danskarna prinsen af Danmark.

Båda tidehvarfven gåfvo ny stadfästelse åt tvänne gamla sanningar; — den ena, att hvarje ensidighet i statsskicket lätteligen föranleder missbruk och olyckor; — och den andra, att äfven under felaktiga för-

fattningar kunna folken både förkofras och förädlas, så framt nämligen det hela ledes af män med klokhet och kraft, med redlighet och fosterlandskärlek; af en Karl den elfte, en Arvid Bernhard Horn. *Bokstafven dödar, men anden gör lefvande*, också inom statskonstens verld.

Jemnförelsen kan sträckas äfven till det sätt, hvarpå de begge tidehvarfven blifvit sedermera bedömda.

Envålds- och frihetstidens grundläggare och första ledare, Karl den elfte och Arvid Horn, voro bland de ärligast välmenande och kraftigast välgörande styresmän, Sverge någonsin haft; — deras begge efterträdare, Karl den tolfte och Karl Gyllenborg, bland de mest sjelfviska, mest riksförstörande. Efterverlden har dock egnat åt det förra regentparet, åt Karl den elfte icke en enda hvarken minnesfest eller minnesvård, och åt Arvid Horn icke ens en minnespenning och blott ett enda och obetydligt minnestal[1]); — men åt det sednare regentparet, åt Karl den tolfte årliga minnesfester samt en upprest och två tillämnade minnesvårdar, och åt Karl Gyllenborg[2]) två minnespenningar och flere lofprisande minnestal. — — —

NITTONDE KAPITLET.

ÅTERBLICK ÖFVER ÅREN 1739—1743.

Det obetänksamma sätt, hvarpå staten störtades i krig; det nesliga sätt, hvarpå detta krig fördes; det

---

[1]) Se 34. 235, 236.

[2]) Han dog under partivännernas, Hattarnas, regeringstid, och blef då hedrad med fyra akademiska åminnelsetal.

oförmodadt lyckliga sätt, hvarpå freden fick afslutas; — dessa företeelser äro i sin art så besynnerliga, att vi åt hvar och en bland dem, liksom åt följderna af det hela. egna en granskande återblick.

ORSAKERNA TILL KRIGSBESLUTETS MÖJLIGHET.

Vi minnas, huru de föregående talen, verserna och retemedlen samt den deraf framkallade sinnesstämningen voro utmärkta af obetänksamhet, lättsinne och öfvermod; och detta i så hög grad, att läsaren undrar, huru det kunde vara möjligt att till så oefterrättliga både tankar, ord och gerningar locka svenska folket, och i synnerhet de män, rådsherrar och folkombud, hvilka blifvit hedrade med förtroendet att vårda fäderneslandets angelägenheter.

Orsakerna till denna möjlighet torde finnas i *folklynnet*, i *statsförfattningen* och i så väl *Hatt-* som *Möss-partiernas* tänkesätt och uppförande. Betraktom hvar och en bland dem!

Först *folklynnet*. Ett mycket framstående drag i dåtidens svenska tänkesätt var *krigslystnaden;* här som öfverallt en qvarlefva från hednatiden, men en qvarlefva, som äfven sedermera blifvit hållen vid lif genom den åsigt, som sätter krigsära öfver hvarje annan utmärkelse, krigshjelten öfver hvarje annan personlighet; — en åsigt, som genomgått de flesta häfdatecknares skrifter och derigenom blifvit hos allmänheten inpreglad, och som i synnerhet af dåtidens svenskar med kärlek omfattades såsom serdeles smickrande för dem. Under det förra århundradet hade nämligen deras historia utgjort en nästan oafbruten kedja af segrar och landvinningar, genom hvilka Sverge uppstigit till en plats bland stormagterna i Europa, och till högsätes-platsen bland staterna i Norden. Svenska folket började ock taga för

afgjordt, att det skulle städse bibehålla samma öfverlägsenhet, och tillika att krigsära och landvinningar utgjorde dess förnämsta kallelse, krigsbyte dess rikaste och ärorikaste förvärf. Men under åren 1709—1721 blefvo dessa anspråk tillbakavisade, och det på ett ganska kännbart sätt. Svenskarna ledo en mängd nederlag och drefvos från det ena landskapet efter det andra. Sverge hade redan 1710 förlorat öfverväldet i Norden, och sjönk derefter och under åren 1711—1719 mer och mer i anseende och magt. Naturligtvis skulle svenskarna känna sorg öfver förlusten och harm öfver förnedringen, och tillika en brinnande åhåga att återupplyfta sitt folk och sitt land, och att, liksom de prisade förfäderna, göra det med svärdet i hand. Sådan var folklynnets krigiska rigtning i allmänhet.

Att den skulle vända sig förnämligast mot öster, det låg i sakens natur. Ryssland var den magt, som, icke blott störtat Sverge, utan ock stod i vägen för dess återupprättelse. Vid tanken såväl på det förflutna som på framtiden, blef och måste således Ryssland blifva föremål för svenskarnas ovilja till och med förbittring. *Hämndlystnad* och *rysshat* voro ock två mycket framstående drag i dåtidens folklynne [1]).

Att dessa känslor kunde till så onaturlig höjd uppdrifvas och till så obetänkta företag ledas, en bland orsakerna dertill låg i det *öfvermod*, som utmärkte en ej ringa del af dåtidens svenskar, och som var en följd, icke blott af det förflutna århundradets stora framgångar, utan ock af den häfdateckning, som både förut, då och sedermera varit den vanligaste i Sverge, liksom annorstädes; — en häfdateckning, som, med fördöljande af sitt fäderneslands svaghet och nederlag, öfverdrifver dess både krafter och segrar och sålunda uppfostrar sitt folk till öfvermod och till afguderi för sjelf-inbillad kraft och oemotståndlighet;

---

[1]) Jfr. 33. 268, 269.

— en häfdateckning, som tillika undandöljer de fel, de orättvisor, eget fäderneslaud begått, och uteslutande kastar på grannar och motståndare skulden till alla uppkomna tvister, och dymedelst uppfostrar sitt folk till egenkärlek och till afguderi för sjelf-inbillad oskuld och rättfärdighet, och följaktligen också till orättvisa, hämndlystnad och national-hat mot grannar och medtäflare; — en häfdateckning, som till försvar för dylik oärlighet åberopar den i sig sjelf ädla och förädlande satsen: *att man bör lära sitt folk tänka högt om fäderneslandet;* men som medelst smicker och osanning lär det tänka *högmodigt*, i stället för *högt;* och lär det att icke blott tänka, utan ock tala och handla med ett lika motbjudande som olycksbringande öfvermod. Till denna i allmänhet villseledande häfdateckning kommo vid den tiden några för Sverge serskildt verkande omständigheter. En sådan är att söka i då ännu qvarlefvande lemningar efter Rudbecks Atlantica-läror [1]) och i det orimliga national-skryt, hvarvid de på sitt vis vande många bland svenskarna. En annan likartad missrigtning föranleddes genom det sätt, hvarpå man berättade och bedömde Karl den tolftes regering. Hans historia, författad af Nordberg, lemnades åt allmänheten 1741 eller samma år kriget mot Ryssland utbröt. Den framhöll förnämligast ljussidorna, men undandolde så mycket möjligt skuggorna, de förfärliga olyckorna och olycksföljderna [2]). Allmänheten vandes att blunda för de sednare och betrakta blott de förra; och tillika att som prisvärdt hjeltemod beundra öfvermodet, till och med öfverdådet; men att som svaghet, som feghet förakta den lugna eftertanken, den försigtiga beräkningen. Konungens bragder, i sig sjelfva stora och förvånande, begynte man dessutom göra till underverk genom att dels öfverdrifva de besegrade fien-

---

[1]) 20. 164—170.
[2]) 29. 185, 186.

dernas antal, dels förtiga den stora underlägsenhet, som i både beväpning och krigsöfning den tiden förefanns hos ryska i jemnförelse med svenska troppar; ett framställnings-sätt, hvarigenom de sednares tapperhet och segrar framstodo i en nästan öfvernaturlig glans. Det var också till följe af en dylik historisk uppfostran, som det blef möjligt att hos en del af svenska folket uppblåsa sjelfkänslan till den vidunderliga höjd af sjelfkärlek och sjelfberöm, som så ofördelaktigt utmärkte ifrågavarande år. Utbrotten deraf, så väl de i sång som handling, lockade äfven dåtidens utländningar till gäckande jemnförelser mellan *svenskens och gascognarens skryt*, och stå än i dag outplånliga qvar på historiens blad, till sorg för hvarje vän af fäderneslandets ära, men ock till varning för hvarje kommande tid.

Öfver det hela af dessa företrädesvis Hatt-partiets åsigter låg emellertid utbredd en täckmantel, som för oöfvade blickar och för största delen af samtiden gömde undan de mest motbjudande dragen; — en täckmantel, som i stället hänryckte åskådaren genom skimrande färger af uppriktig fosterlandskärlek, storsinnadt hjeltemod och hänförande sjelfuppoffring; känslor, hvilka i vissa fall icke blott prålade på ytan, utan ofta och starka nog, ehuru vanställda eller missledda, förefunnos i sjelfva grund-åsigten. I den lifliga förtjusningen öfver denna yta, och i den dunkla känslan af en sådan ädlare beståndsdel också i underlaget torde man finna orsaken, hvarföre många redliga och snillrika personer slöto sig till Hatt- och krigspartiet, och gjorde det med ärlig öfvertygelse och varm kärlek; så som utan tvifvel händelsen var med många bland såväl lagercrantzska fritroppens kämpar som dåtidens krigs-skalder. — Ännu en sak! Det förespeglade målet, Sverges åter-upprättelse, var så högt och herrligt, att det, enligt mångas mening, urskuldade, till och med rättfärdigade alla till dess ernående använda medel, äfven de tadelvärda; och häruti torde man

finna orsaken, hvarföre många snillrika och för öfrigt berömliga män ursäktade, eller till och med deltogo i några Hatt-partiets ingalunda berömliga bragder. — Vi erinra slutligen om en redan tillförene antydd omständighet. Hattarnas talare och skalder förde modets, kraftens och stolthetens språk, hvilket starkare anslår känslan och mägtigare hänför inbillningskraften, än de ord, som tala för fred, försigtighet och tålamod, hvilka sednare ofta nog betraktas som följder af räddhåga tröghet eller egennytta. Troligt är, att, af fruktan för ett dylikt misskännande, hafva många personer med Möss-partiets tankar i hufvudet aldrig låtit dem gå öfver läpparna, utan kanske tvärtom prålat med Hatt-partiets stolta ordalag, för att derigenom blifva ansedda som kraftfulla och oförfärade fosterlandsvänner.

Vi hafva fästat läsarens uppmärksamhet på de drag af *krigslystnad*, *rysshat* och *öfvermod*, som då för tiden visade sig i svenska folklynnet. Vi anmärka likväl, att detta mindre var händelsen med sjelfva allmogen, hvilken härutinnan ådagalade jemnförelsevis mycken återhållsamhet och köld; vare sig nu af sparsamhetens farhåga för krigsgerder, eller af okunnighetens döfhet för klingande ordalag, eller af det sunda förnuftets ovilja mot hvarje tillkonstlad öfverdrift. Det var således icke inom bondeståndet, utan inom de högre och medel-klasserna, serdeles adeln och borgare-ståndet, som ofvannämnde missrigtningar i folklynnet utbildades och hade sina flesta anhängare och sina mest högröstade och inflytelserika talmän. Inom dessa kretsar voro de likväl ganska verksamma och hafva visserligen i hög grad bidragit till den framgång, hvarmed Gyllenborgs parti kunde steg efter steg locka svenska folket till krigsförklaringen 1741.

Den andra orsaken till krigsförklaringens möjlighet låg i sjelfva *statsförfattningens* brister, hvilka under dessa pröfvande skakningar började visa sig och sina följder. Vi hafva i det föregående anmärkt flere sådana, t. ex. konunga-magtens svaghet, riddarhusets ändamåls-vidriga sammansättning, Hemliga Utskottets vådliga rättigheter och skadliga hemlighets-krämeri [1], saknaden af tryckfrihet, och tillika den omständigheten, att bondeståndets lagliga magt, ungefär en fjerdedel af hela representationens, icke uppbars af motsvarande kunskaper och förmåga [2]. Hvad för tillfället vållade största olyckan, var dock saknaden af en samhällskraft, så oberoende och stark, att den mägtade hejda de vindkast af orättvisa eller obetänksamhet, hvilka ej sällan hänföra allmänna tänkesättet [3]. Sverges dåvarande konunga-magt var icke för sådant ändamål tillräckligen befästad; och dess dåvarande innehafvare använde ej heller det inflytande, han kunnat ega, utan sålde sin öfvertygelse för att få behålla sin frilla eller få grefvevärdighet åt sina frillesöner. Ej heller förefanns någon tillräckligt stark aristokrati. De stora högadliga godsegarne, — om de ock till följe af högre politisk bildning förutsågo krigets olyckor, och till följe af både enskild och fosterländsk egennytta, ville afböja dess hotande bördor och förluster, — egde likväl ingen dertill erforderlig magt; ty efter klass-omröstningens afskaffande 1719 blefvo de på riddarhuset lätt öfverväldigade af den stora skara adelsmän, som hade vid ett krig föga att förlora, men som, drifna af okunnighetens öfvermod eller af fattigdomens längtan efter sold och befordran, ställde sig i lagercrantzska fritroppens leder. — I fråga om krig och utgifter är bondeståndet vanligtvis en starkt återhållande magt, hvilken icke gerna låter

---

[1]) 33. 46, 50. 34. 215.
[2]) 33. 28, 29, 45, 239, 240.
[3]) 33. 27—29.

sig förledas af stora ord och granna talesätt, och äfven nu satte det sig länge nog mot de öfverdådiga planerna. Men till följe af sin djupa okunnighet mägtade dess medlemmar hvarken öfverskåda förhållandet eller vederlägga svepskälen eller göra sina åsigter gällande. I afgörandets stund såg man ock dess ledande medlemmar låta sig genom Olof Håkanssons tillställningar och Frankrikes mutor lockas att sälja sin öfvertygelse och att rösta för krig. Om konungen haft mer magt, och Fredrik velat på allvar använda den; — eller om den gamla klass-omröstningen ännu varit på riddarhuset gällande; — eller om det i grunden fredligt sinnade bondeståndet egt mer kunskaper och riksdagsmanna-förmåga; — eller om Hemliga Utskottet icke lemnat så många tillfällen till stämplingar och riksdags-knep; — det är ej otroligt, att hvilken som häldst bland dessa händelser varit tillräcklig att förekomma olyckan.

Till krigspartiets seger bidrog för det tredje och i hög grad det på en gång sluga, djerfva och kraftfulla sätt, hvarpå *Hattarnas* ledare iakttogo alla gynnande omständigheter, begagnade alla tillgängliga medel samt ockrade på så väl folklynnets som statsförfattningens egenheter och fel. Det var med sådana beräkningar, som de uppretade ryssbatet, uppspelade öfvermodet samt begagnade konungens svaghet för fröken Taube, Hemliga Utskottets smygvägar, den fattiga adelns och de halfbesoldade karolinernas krigslystnad samt bondeståndets okunnighet, och derjemnte om hvarandra mutor och osanningar, ränker och olagligheter; och detta allt utan att låta sig af några samvets-betänkligheter hejdas. Närvarande del och de två närmast föregående hafva på ett dylikt deras förfarings-sätt anfört så många och talande exempel, att vi under åberopande deraf kunna förskona läsaren och oss

sjelfva från ytterligare sysselsättning med så motbjudande uppträden.

Till möjliggörande af Hattarnas seger bidrog för det fjerde äfven *Möss-partiet* sjelft. Vi hafva redan tillförene anmärkt, huru bland dess underbefäl och manskap funnos många, som i afseende på lycksökeri, mutbarhet och orättvisor voro fullt ut så brottsliga som deras motsvarande likar inom Hatt-partiet. Men helt annorlunda förhöll det sig med hufvudmännerna, en Ture Bielke, Gustaf Bonde, Sven Lagerberg och Samuel Åkerhielm, mot hvilkas heder, oegennytta och redbarhet, ingen grundad anklagelse kunnat göras. Men just till följe af sådana sina ädla och högsinnade tänkesätt, ville dessa herrar aldrig nedlåta sig till medel, så våldsamma och klandervärda, som de, hvilka Hattarnas ledare ofta tillgrepo, och just härigenom fingo de sednare ett öfvertag, som åtminstone för ögonblicket var betydligt nog. Ett annat märkligt förhållande bör ej heller förbises. Tids-omständigheterna voro af den egna beskaffenhet, att, så framt Möss-partiet och dess åsigter skulle segra, kunde sådant ske endast derigenom, att Bielke och Bonde finge upprättelse och återinträde i rådet. För tillfället voro alltså partiets åsigter och partiets personer med hvarandra så nära hopväxta, att striden för de förra ofta såg ut som en strid för de sednare, och derigenom i mångas ögon förlorade den ädla prägeln af renhet och oegennytta. Sådant verkade förlamande på många, och ej minst på besagde herrar; ty så ömtåliga, som de begge två, och i synnerhet Gustaf Bonde, voro för hvarje sken af egennytta, uraktläto de ofta arbetet för rättvis sak endast derföre, att det kunde tolkas som arbete för egen person. Än mer, då Hattarnas ledare, för att upprätthålla på en gång sig sjelfva och sin sak, vågade allt och blottställde

fäderneslandet för de våldsammaste brytningar, till och med för vådan af inbördes krig; då såg man Mössornas hufvudmän både 1739 och 1743 hällre än att drifva tvisten till dylika ytterligheter låta sina personliga anspråk falla. Var det en fredskärlek, som för personens eller för fosterlandets skull skyggde undan från hvarje svårare strid? — eller en ömtålighet, som för att undvika till och med skenet af egennytta, lät sin person och derigenom äfven sin sak falla? — eller en tvekan om sakens vigt, rättvisa och hållbarhet? — eller en tvekan om sin personliga förmåga att upprätthålla den? — eller en förtröstan på dess förmåga att utan mensklig hjelp upprätthålla sig sjelf? — eller var det en sammansättning af flere, af alla dessa känslor? Nog af! Mössornas åsigter, hvilka nämnde herrar ofta förklarat för sanna och välgörande, och Mössornas anhängare, den talrika skara, hvilken stod färdig att deltaga i kampen; — båda delarna, så väl saken som vännerna, blefvo i det afgörande ögonblicket, genom sina anförares återtåg öfvergifna och lemnade hufvud- och försvarslösa, hvarföre de ock af sina djerfva motståndare snart nog besegrades.

Vi nämnde en hos Mösspartiets hufvudmän möjligtvis befintlig tvekan om egen förmåga. En sådan, om den förefanns, saknade icke sina skäl. Sven Lagerberg var icke stats- utan ämbetsman; Gustaf Bonde hade hufvud och kunskaper, men saknade beslutsamhet och kraft; med Ture Bielke var förhållandet i viss grad motsatt; och Samuel Åkerhielm, som egde både hufvud och kraft, både kunskaper och beslutsamhet, hade å andra sidan ett lynne och en personlighet, som gjorde honom mindre passande för ledningen af ett helt parti; och utom dessa fyra fanns ingen, som kunde komma i fråga, ty äfven Ungern-Sternberg, med sitt ståtliga utseende och sin stora talare-förmåga, saknade den kraft och den blick, den beslutsamhet och det anseende, som på en så-

dan plats fordrades. I allmänhet kan sägas, att efter 1739 bestod Möss-partiet en tid bortåt af en stor öfver hela riket utspridd skara medborgare, hvilkas både rättskänsla och fosterlandskärlek högligen ogillade Hatt-partiets uppförande; men hvilka sammanhöllos mer af denna gemensamma känsla, än af någon gemensam ledare eller plan, och som derföre knappt kunde kallas ett parti i ordets egentligaste betydelse [1]). Genom brist på ledning, tilltagsenhet och plan, blef ock denna skara gång efter annan, besegrad af det i antal underlägsna, men genom djerfhet, sammanhållning och verksamhet öfverlägsna motpartiet [2]).

ORSAKERNA TILL KRIGETS OLYCKLIGA UTGÅNG.

Under och genom Karl den tolftes regering hade Ryssland fått uppväxa till så afgörande öfverlägsenhet, att Sverge utan högst ovanliga till och med utomordentligt gynnsamma omständigheter omöjligen kunde vinna så stora fördelar, som ens de minsta bland dem, med hvilka Hatt-partiets statsmän, talare och skalder hade smickrat sig sjelfva och sina lands-

---

[1]) Den liga, som åren 1746 och 1747 kämpade mot Hattarna, bestod väl hufvudsakligen af personer, hörande till Möss-partiets underbefäl och manskap; men den kämpade mindre för Mössornas än för ryska hofvets planer, och under ledning, icke af svenska herrar, utan af det ryska sändebudet. Möss-partiets egentliga och förnämsta hufvudmän ville nämligen icke deltaga i då förehafda stämplingar.

[2]) Hvad vi här och annorstädes yttrat om Möss- och Hatt-partiernas beskaffenhet, gäller endast förhållandet intill 1751, icke för den ännu föga kända tiden 1751—1772, och vi fästa uttryckligen läsarens uppmärksamhet härå. — Ocksä torde nya källor (man säger t. ex. att i fersiska arkivet finnes en af Fr. Ax. Fersen skrifven utförlig teckning af tiden 1719—1790) komma att lemna till historien om hela detta tidehvarf många nya bidrag och vigtiga rättelser.

män; och i denna öfverlägsenhet låg väl en bland de vigtigaste orsakerna till fälttågens mindre lyckliga utgång. Men vid krigets utbrott var dock Ryssland i någon mån försvagadt genom så väl inre tvedrägt som öfver-ansträngningar under turkiska fejden, och hvarken dess landthär eller dess flotta kunde i krigsduglighet mäta sig med Sverges. Om nu Lewenhaupt och Gyllenborg hade med klokhet och kraft begagnat dessa omständigheter, skulle striden blifvit hård nog, och Sverge måhända kunnat tillkämpa sig någon mindre fördel, t. ex. ett eller annat gränsfäste, en eller annan fördelaktigare gränsbestämning.

Att nu deremot fälttågen 1741 och 1742 aflupo så olyckligt, så nesligt, orsaken dertill är i mycket att söka hos regeringen i Stockholm, hos Karl Gyllenborg och hans vänner; nämligen i den lättrogenhet, hvarmed de inbillade sig vara säkra om kraftigt understöd af Turkiet, Frankrike och det ryska missnöjet; — i det öfvermod, hvarmed de inbillade sig, att ryssarna skulle rymma fältet och utrymma hela landskap, så snart svenska troppar blott visade sig; — i det lättsinne, som på så osäkra förutsättningar grundade sina planer. Också utmärkte sig de vidtagna åtgerderna genom en förvånande brist på beräkning och sammanhang. Vi minnas t. ex. huru man redan i början företog sig att på fyra olika myndigheter dela den magt, som skulle leda både krig och underhandlingar; — huru man i förtid skickade troppar och flottor till krigsskådeplatsen; — huru man derigenom gagnlöst förspillde sina tillgångar och krafter; — huru man gjorde detta för att vara färdig till ingripande i de väntade ryska upprors-rörelserna; — men huru man sedermera af brist antingen på magt icke kunde, eller på mod icke vågade begagna tillfället, när detta erböd sig, nämligen först vid Annas död och sedermera vid Elisabets tronbestigning. Utan inflytande på sakens utgång var ej heller den omständigheten, att Gyllenborg, för vin-

nandet af sina syften, hade i brist på bättre hjelptroppar nödgats förbinda sig med den lösa befolkningen på riddarhuset och med personer, sådana som Lewenhaupt, Lagercrantz, Karl Sparre m. fl. och att han derigenom blef tvungen att till återtjenst rätta sig efter deras infall, förhetsningar och personliga anspråk; — tvungen att enligt deras rop påskynda ryska kriget; — tvungen att till befälhafvare i Finnland taga och allt för länge bibehålla den dertill oskicklige Lewenhaupt.

Sistnämnde herre och hans oefterrättliga beteende var dock förnämsta orsaken till företagets misslyckande, och i synnerhet till det nesliga i dess både gång och utgång. Äfven amiralerna gjorde sitt till. Deras liksom Lewenhaupts uppförande var så besynnerligt, att efterverlden knappt kan föreställa sig möjligheten af dylika uppträden; ehuru man ser dem framställda i all deras ömkliga verklighet.

Öfvermod och förtviflan äro ofta blott olika uppenbarelser af en och samma sinnesart; den nämligen, som ser föremålen icke sådana, de i verkligheten äro, utan i de jettegestalter, inbillnings-kraftens förstoringsglas framtrollar, ena gången de ljusa, en annan gång de mörka. Det var med dylika den första ytterlighetens, öfvermodets, hägringar för ögonen, som många bland Hattarna tågade till kriget. Men der mötte snart en verklighet, mot hvilken de medförda föreställningarna om egen oemotståndlig magt och om egna blifvande framgångar ohjelpligen krossades; — en verklighet, som i stället påtvingade något hvar känslan af egen vanmagt och förkänslan af blifvande nederlag. Då ock enligt sådana personers vana öfvergick inbillningskraften till andra ytterligheten, till nedsättande af egen och öfverskattande af Rysslands förmåga; och det ända derhän, att de sedermera röstade för återtåg och fred lika häftigt och hejdlöst, som de tillförene röstat för anfall och krig. Äfven dessa personer och deras benägenhet för än

öfvermodets, än förtviflans ytterligheter bidrogo i sin mån till företagets olyckliga och nesliga utgång.

Hattregeringens förberedelser till kriget hade varit så ofullständiga och så illa beräknade, att det i alla händelser betänkliga företaget svårligen kunde vinna någon större framgång. När det nu helt och hållet misslyckades, sökte, som vi sett, partiets statsmän välta hela skulden från sig och på partiets generaler. Längre fram och när Hattarna återvunnit någon stadga åt sitt vid krigets slut skakade välde, och när de omkring 1747 sökte alldeles tillintetgöra Mössorna, då och för ernåendet af sistnämnde syftemål tog man ett nytt steg på samma bana och började påstå, att de till Möss-partiet hörande herrar, hvilka som befälhafvare deltogo i finska fejden, hade med flit ställt så till, att kriget skulle misslyckas. Ulrik Scheffer har efterlemnat en uppgift af följande innehåll. *I stället för att bidraga till ett för svenska folket ärorikt och nyttigt slut på kriget, tänkte Mössorna endast på medel att låta företaget misslyckas för att derigenom rättfärdiga sina egna åsigter och krossa motpartiet* [1]). I samma anda har Tessin för Lovisa Ulrika omtalat, huru *finska kriget misslyckades derföre, att Mössorna förrådde fäderneslandet och ställde i krigsråden så till* [2]), *att felet skulle falla på Lewenhaupt och på krigets upphofsmän* [3]). Också vid

---

[1]) Handl. rörande Skand. Hist. 4. 325. Till bestyrkande af denna blodiga beskyllning har dock Scheffer icke anfört ett enda factum, ett enda namn.

[2]) I krigsråden var dock Lewenhaupt ordförande och unga Hattar, H. A. Gyllenborg och i synnerhet Ulr. Scheffer nästan alltid protokollsförare. Hur skulle då Mössorna kunnat så missleda öfverläggningarna eller förfalska protokollen? Och hvarför hafva hvarken Tessin eller Scheffer anfört ett enda exempel, ett enda bevis på sådana tillställningar?

[3]) Berlin. Königlich. Haus-archiv. Lovisa Ulrika till sin bror konung Fredrik den 30 December 1746. På beskaffenheten af Tessins uppgifter rörande finska kriget må följande exempel anföras. I en hans uppsats, befintlig på Trolle-Ljungby,

flere andra tillfällen framkastades dylika ord [1]). Men för dessa blodiga beskyllningar har man ej kunnat uppte ett enda verkligt bevis, endast ett svepskäl. Vid afseglingen till Finnland 1741 hade nämligen några bland befälet talat med ovilja om hela kriget och förespått dess olyckliga utgång. Denna förutsägelse tolkades nu som en föresats; ehuru den var blott ett uttryck af det missnöje och den misströstan, som hos många och i synnerhet inom Möss-partiet förefanns, en sinnesstämning, visserligen olycksbådande för kriget, men ingalunda något bevis på afsigtligt förräderi [2]). Hvad sjelfva fälttågen angår, så falla deras

---

läses: *med afseende på det olyckliga kriget eger jag, det vete Gud, ingen annan del än att hafva i mina bref till grefve Gyllenborg rådt derifrån.* (La malheureuse guerre, à la quelle je n'avois, Dieu le sait, d'autre part, que de l'avoir deconseillé dans mes lettres à feu Mr le Comte Gyllenborg.) Uti en annan dersammastädes befintlig uppsats söker Tessin likaledes att genom utdrag ur sina bref 1739—1741 bevisa, att han icke tillstyrkt kriget. Med dessa uppgifter må jemnföras den alldeles motsatta åsigt, som, hämtad ur andra källor, yttras af Geijer 2. 5. 76, 77, 86, och af Malmström 2. 219, 239, 240, och af Tengberg 1. 50, 80, 81, 184, och i både 34:e och 35:e delarna af Fryxells berättelser. De hos Tengberg 1. 80, 81 inryckta brefven af Tessin äro en dräpande vederläggning af ofvannämnde Tessins uppgifter.

År 1739, och just som Tessin hjelpt den *krigiske* Gyllenborg att störta den *fredlige* Horn, skref han: *får Sverge krig under denna förbistring, så skyndas riket till sitt förderf* (Tessin och Tessiniana sid. 68). Hvarföre hjelpte då Tessin krigspartiet till seger? — År 1746, och när Mössorna fortfarande yrkade efterräkning mot krigets upphofsmän, påstod sig Tessin kunna bevisa, att *aldrig något krig blifvit med mera skäl och under lyckligare politisk konstellation begynt, än det sista ryska.* (S. st. sid. 119, 120.) Hvarföre sökte han då (se här ofvan), att afråda Gyllenborg derifrån? Märk i öfrigt motsägelsen mellan detta och hans nyss inryckta yttrande!

[1]) Äfven fransyska sändebudet trodde och inberättade den 3 Januari 1748 till sin regering samma uppgift.

[2]) En kringspridd berättelse ville veta, att vid inskeppningen från Sverge skulle en af det högre befälet hafva sagt: *låt gå för tusan djeflar! De ha begynt kriget mot vår vilja; det skall gå derefter.* — Uppgiften är obevisad. Om den, eller något annat

få dagrar och många skuggor tämligen lika på båda sidorna. Bland framstående partimän inom högre befälet utmärkte sig en Hatt, Stjernstedt, och en Mössa, Wrangel, såsom de enda, hvilka med beslutsamhet och kraft gjorde fienden motstånd. Vid öfverräkning af skuggorna finner man ungefär samma jemna fördelning. Hattarna Lagercrantz, Stierneld och Biörnberg voro de, som vintern 1742 ifrigare än någon annan talade mot kriget och ville genom Karl Peter Ulriks val återvinna den redan då efterlängtade freden; och ingen rådde till återtåg på ett mer motbjudande sätt än Lagercrantz [1]. Men Mössorna voro ingalunda bättre. Didron talade för det nesliga tillbakavikandet, och Ungern-Sternberg tillät sig att på ett klandervärdt sätt öfvergifva hela krigsskådeplatsen.

ORSAKERNA TILL RÄDDNINGEN.

Efter Kalmare-unionens olyckor har, med undantag af Karl den tolftes och Gustaf den fjerde Adolfs sista regerings-tider, Sverge aldrig varit så nära sin fullkomliga undergång, som våren 1743. Att det räddades, att det med så ringa uppoffring af land kunde räddas, dertill är orsaken att söka i sammanträffandet af flere lika oförmodade som ovanliga omständigheter.

Främst bland dessa räkna vi Elisabets personlighet; de känslor, med hvilka hon fästade sig vid holstein-gottorpska furstehuset så lifligt och varmt, att hon för dess fördelar uppoffrade sitt eget rikes;

---

slags bevis för Mössornas förräderi i finska kriget kunnat framdragas och bestyrkas, så skulle de otvifvelaktigt blifvit framdragna och begagnade under den häftiga förföljelse, som 1747 anställdes mot Mössorna.

[1]) 35. 200.

— likaså de hennes åsigter, som aktade den äran att tillsätta kronprins i Sverge högre än den att utvidga och betrygga sitt eget lands gränser. Utan ett sådant hennes tänke- och handlingssätt hade Sverge troligtvis redan 1743 måst afträda en betydligare del af Finnland.

Till den lyckliga utgången och äfven till Elisabets eftergifvenhet bidrog, som ofta nämndt är, Rysslands farhåga, att Sverge, om det drefves till förtvifflan, skulle kasta sig i Danmarks armar, hvarigenom kunde föranledas en ny nordisk förening, nog mägtig att motväga eller tillintetgöra det öfvervälde, som Ryssland från och med 1710 hade vunnit.

Konung Kristian den sjettes fromma och fredälskande sinnelag var likaledes en ganska lycklig omständighet. I fall denne furste hade år 1743 antingen före eller straxt efter tronföljare-valet låtit sina troppar inrycka i Sverge och sin flotta inlöpa i dess skärgårdar, skulle utan tvifvel en stor del af det södra och medlersta rikets innevånare hafva till fördel för danska prinsen gripit till vapen, och Sverge hade blifvit en tummelplats för svåra inbördes strider, understödda å ena sidan af danskar, å den andra af ryssar, och med den troliga påföljd, att hela Finnland blifvit bortryckt och hela Sverge ödelaggdt. Men Kristian höll sitt svärd i skidan, och vårt fosterland blef räddadt från så förfärliga öden.

En stor lycka var ock, att Mössornas förnämsta män icke ville öka och begagna förvirringen för att derigenom störta det herrskande motpartiet; utan tvärtom höll både sina anspråk och sina anhängare tillbaka, och detta ju mer faran för främmande fiender växte. Af denna orsak kunde upprorsmännen hvarken i Dalarna eller annorstädes bekomma någon enda duglig anförare, och Hatt-partiet fick för tillfället fria händer att under de svåraste stormmånaderna vidtaga sådana anstalter, som för fäderneslandets räddning pröfvades nödiga.

Till den lyckliga utgången bidrog ock, att ofvannämnde gynnsamma tillfälligheter blefvo af Hatt-partiets ledare begagnade med mycken skicklighet, se t. ex. den fina beräkning, hvarmed de valde Cedercreutz och Nolcken till freds-ombud; — det listiga sätt, hvarpå de smickrade och begagnade Elisabets både personliga och dynastiska ärelystnad; — den slughet, hvarmed de just i rätta stunden öfvergingo från Birkenfeld till Adolf Fredrik; — den fintlighet, hvarmed de lyckades gång på gång uppskjuta tronföljare-valet, tills rysska freden hunnit afslutas; med flere dylika drag, hvilka dock, såsom händelsen ofta var med Karl Gyllenborgs åtgerder, tillhörde mindre den storartade statsmannen än den fyndige intrigören; svenska språket har till sin heder icke någon rätt passande benämning för en slik personlighet.

Serdeles lyckligt var ock, att på bondeståndets talmansstol satt en Olof Håkansson. Att mannen var egennyttig och i flere fall opålitlig, är bekant. Men vid åsynen af de nu öfverhängande förfärliga farorna, tyckes han hafva blifvit gripen af en känsla, så djup och så stark, att han med förbiseende af hvarje enskild fördel, ansträngde alla sina krafter endast och uteslutande till fäderneslandets räddning. För sådant ändamål såg man honom ock under de svåra brytningarna utveckla sin ovanligt stora förmåga att efter olika omständigheter, men städse i rätt tid och med klok beräkning, än uppmuntra, än hejda, än smickra, än varna och derigenom för det mesta leda och någorlunda sammanhålla sina medbröder. Troligt är, att utan denna hans förmåga och verksamhet skulle bondeståndets oroliga och af Danmark vunna flertal hafva under ledning af en Per Andersson, en Olof Gustafsson med flere förifrat sig, sprängt riksdagen, hindrat freden med Ryssland och tillika störtat sitt fädernesland i ett förödande inbördes krig.

FÖLJDERNA AF ÅREN 1739—1743.

Krigets och fredsslutets närmast liggande följder äro redan omtalade [1], och riksskuldens tillväxt och riksmyntets värdefall skola framdeles omtalas. Hvad vi här fästa oss vid, är några tidskiftets inverkningar på det allmänna tänkesättet och på fäderneslandets sednare öden.

Som en sådan företeelse räkna vi, att det förtroende, den kärlek, med hvilka frihetens och sjelfstyrelsens grundsats varit af de bildade klasserna omfattad, började minskas. Som vanligt förblandade man bruket med missbruket, och anklagade nästan uteslutande sjelfva statsförfattningen också för följderna af det tadelvärda sätt, hvarpå den blifvit af Hattarna tillämpad. Missnöjet ökades genom den småaktiga regerings-lystnad, hvarmed ständerna mer och mer missbrukade sin magt [2]. Man hörde ej sällan talas om orimligheten deraf, att folkombuden fortfarande och utan återhåll blandade sig i tillsättningen af ämbetsmän och i granskningen af domstols-åtgerder m. m.; — orimligheten deraf, att, vid afgörandet af statens vigtigaste och mest invecklade angelägenheter, man åt en hop oerfarna utskotts-ledamöter tillerkände större magt, än åt konung och rådsherrar; ehuru dessa sednare just till följe af sina förvärfvade kunskaper och sin ådagalaggda skicklighet varit af ständerna till sina befattningar föreslagna och sedermera under många års ämbets-verksamhet i dithörande ärender än mer invigda; — orimligheten deraf, att med tillbakasättande af dylika personer och deras råd, okunniga och inskränkta folk-ombud tilläto sig att »*med dumdristig djerfhet rycka i regerings-töm-*

---

[1]) Sid. 159—162.
[2]) 33. 26—53.

marna». Det kan ej nekas. att till en dylik anklagelse gjorde sig skyldiga ganska många riksdagsmän, i synnerhet på riddarhuset och i bondeståndet; de förra hela tiden bortåt, de senare mest vintern och våren 1743. Också hände, att vid omröstningarna flertalet stundom fattade beslut, som öfverensstämde hvarken med förnuft eller rättvisa; och det gick ofta, såsom Dalin skref:

Förnuft med Dumhet stod i strid,
Och Sanning ville mäkla frid;
Men i förtreten
Uppväckte Dumhet split och hat,
Och saken vann dess advokat,
Pluraliteten.

Härtill kom en annan mycket menlig omständighet; nämligen, att de känslor af aktning och förtroende för styrelsen, hvilka böra hos undersåtarne förefinnas, så framt ej samhälls-ordningen skall vändas upp och ned; — att dessa känslor blefvo tillintetgjorda genom den påtagliga landsförderfligheten och olagligheten af många Hatt-partiets åtgerder. Undersåtarna till och med bönderna lockades, nästan tvingades att sätta större förtroende till sin egen urskillning, sin egen rättskänsla än till den dåvarande regeringens. Vi hafva ock sett, huru under åren 1742 och 1743 sistnämnde stånd begynte »*rycka i regerings-tömmarna*» med en djerfhet, ett öfverdåd, som täflade med lagercrantzska fritroppens bragder. Man dref läran om folkväldet än längre, och ville stundom införa den råa och oordnade massans välde öfver icke blott regeringens ämbetsmän utan ock öfver folkets lagligt valda målsmän, principalernas öfver ombuden, så som man uttryckte sig [1]). När ett parti icke mägtade leda riksdagsmännen och beherrska riksdagen, vände det sig till massan, till menigheterna,

[1]) 33. 30, 31.

hvilka i sin okunnighet voro lättare att uppegga och leda, och genom hvilka man hoppades kunna skrämma och styra både regering och ständer. Ett sådant förfaringssätt började användas af franska sändebuden och af Hattarna, när dessa ville år 1734 inrycka Sverge i polska kriget, och år 1738 störta den fredligt sinnade Horn. Det sålunda gifna exemplet efterföljdes sedermera, och på ett än betänkligare sätt, när danska partiet, anfördt af Grüner, ville våren 1743 främja prins Fredriks och motarbeta hertig Adolf Fredriks val. Vi minnas, huru vid detta tillfälle Springer med en inom hufvudstadens befolkning hoprafsad flock, inträngde i rådstugu-rättens rum och ville föreskrifva borgare-ståndet hvad som borde göras, eller icke göras. Man vände sig äfven till den på landet varande allmogen, hvilken naturligtvis kunde hvarken känna de till tronföljare föreslagna furstarna, eller bedöma hvad rikets dåvarande belägenhet fordrade; men hvilken man ville öfvertala till försök att med lock eller pock inverka på ständernas blifvande beslut, — och man lyckades. Oaktadt sin okunnighet i ämnet, oaktadt den dagsklara vådan att på sådant sätt förlänga kriget och förlora Finnland, lät sig dock en stor del af allmogen lockas att för framtrugandet af nämnde tronföljare-val afsända en mängd först bref eller petitioner, och, när detta ej hjelpte, beskickningar eller deputationer, och slutligen verkliga upprorsskaror, så väl dalkarlarnas, hvilka framkommo, som de andra landskapernas, hvilka närmade sig till hufvudstaden. Hos många medborgare alstrades af dessa och dylika företeelser den fruktan, att friheten skulle urarta till ett de okunniga menigheternas, de oordnade massornas tygellösa välde; en fruktan, som var serdeles liflig hos Hattarna, hvilka kunde förutse, att bönderna skulle i slikt fall anställa en skoningslös räfst med råds-ombytets och krigets upphofsmän. Man finner ock, att många rikets innevånare, i synnerhet Hat-

tarna begynte tänka på en ökad konungamagt, såsom bästa räddnings-medlet från både den ena och andra faran. Detta bland högre och medelklasser. Bönderna å sin sida, oaktadt allt det öfvermod och sjelfförtroende, danska partiet sökte inblåsa dem, kände dock sin egen oförmåga att sjelfva på ett mer af görande sätt leda riksstyrelsen. Men hällre än att låta den anförtros åt de högre stånden, åt de alltid misstänkta och nu till följe af Hatt-regeringens fel föraktade *herrarna*, hällre ville en stor del af allmogen anförtro den åt konungen, detta också af andra och mycket verkande skäl, hvilka dock redan tillförene äro omständligt framlaggda [1]). Så hafva åren 1739—1743 mycket bidragit, och det bland både högre och lägre samhälls-klasser, till väckande af misstro mot fria statsförfattningar och af längtan efter envälldig konungamagt. Det är sorgligt att närmare betrakta förhållandet. Statsförfattningen af åren 1719—1723 infördes i den uppriktigaste öfvertygelse derom, att svenska folkets lycka skulle genom frihet och sjelfstyrelse betryggas och främjas. Detta blef äfven och på ett lysande sätt händelsen under åren 1721—1738; och om allt fått fortgå i samma rigtning, skulle troligtvis det nya statsskicket hafva rotfästat och utvecklat sig, undanröjt sina fel, förenklat sina former, samt vunnit en stadga, en lifaktighet, en ändamålsenlighet, liknande engelska samhällets. Men denna utveckling afbröts, dessa glada förhoppningar tillintetgjordes genom råds-ombytet 1739 och genom det sätt, hvarpå Gyllenborg och hans vänner i stället för att undanrödja, tvärtom ökade och till sin fördel begagnade statsförfattningens fel, och tillika förde riksstyrelsen på sätt och med följder, som väckte en stigande ovilja mot både det ena och andra, och slutligen mot sjelfva samhällsskicket. Hatt-partiets kanske svåraste

[1]) 33. 242, 243.

synd är att hafva på detta sätt skadat frihetens heliga sak; — och det har skadat den, icke blott för dåvarande, utan ock för kommande tider, ja ända intill våra dagar. De frihets-tidens verkliga öfverdrifter och misstag, orättvisor och förbrytelser, hvilka i långa förteckningar blifva för allmänheten framlaggda som bevis på den fria författningens oduglighet, — dessa misstag och orättvisor m. m. äro till stor del begångna af Hatt-partiet.

Det skulle tyckas, som dylika missnöjen med statsskicket bort framkalla en motsvarande statshvälfning. Men ännu lefde inom månget sinne kärleken till friheten, tron på dess välgörande och förädlande verkningar, samt hoppet, att dessa skulle, äfven i Sverge, trots alla förvillelser och misstag, mer och mer framträda. Sådana tänkesätt underhöllos genom den städse växande kunskapen om Greklands och Roms herrliga frihets- och blomstrings-tider; och likaså genom minnet af Sverges nyss genomgångna olycks-öden. Karl den tolfte blef väl, serdeles af krigspartiet och af dess sångare, mycket beprisad. Men hans fel, ehuru de under systerns och svågerns regering icke fingo offentligen framläggas, lefde dock i friskt och afskräckande minne, hos det slägte, som sett de förfärliga missbruken och de landsförderfliga följderna af hans envälde. Man ville ej blottställa fäderneslandet för möjligheten af en ny sådan behandling, en ny sådan olyckstid. Konung Fredrik var ej heller den person, i hvars hand svenska folket kunde med trygghet anförtro sina öden. Af dessa orsaker blefvo missnöjet med friheten och begäret efter ökad konungamagt hvarken så allmänna eller starka, att de mägtade åstadkomma någon statshvälfning.

En annan följd, en annan högst skadlig inverkan på svenska folklynnet bör ingalunda förtigas. Något hvar hade sett på hvilket klandervärdt sätt Hatt-partiet både ryckt till sig styrelsen och sedermera fullgjort dess pligter; och huru det likväl hade vid riksdagen 1743 och genom lika klandervärda medel lyckats afböja alla efterräkningar och afväpna alla motståndare; och huru det nu satt segrande qvar på magtens höjd och kunde derifrån bland sina anhängare godtyckligt utdela anslag och privilegier, befordringar och äreställen. Lätt är att begripa, hvad verkan denna syn skulle hafva på hela folket och på dess känsla för heder och rättvisa och på dess hopp om sanningens och dygdens slutliga seger; — och i synnerhet, hvad inverkan samma skådespel skulle utöfva på de unga män, som, drifna af rika snillegåfvor och brinnande äregirighet, ville göra lycka; och som sågo framför sig exemplet af det sätt, hvarpå det äldre slägtledet gjort och bibehållit sin lycka, och tillika betänkte, hvilka egenskaper, hvilka tjenster sådana förmän skulle af sina skyddlingar behöfva och fordra. Vi hafva redan förut framkastat några ord om detta olyckliga förhållande [1]).

En tredje följd af åren 1739—1743 angick förhållandet mellan frälse och ofrälse medborgare. Efter förlikningen 1723 [2]) hade med få undantag [3]) tvisterna dem emellan varit nedlaggda. Men under ifrågavarande tidrymd blef de sednares missnöje uppväckt till nytt lif; ty något hvar visste, att de begge olycksbringande åtgerderna, rådsombytet och kriget,

---

[1]) 34. 216, 217.
[2]) 31. 80, 81. 33. 88, 89.
[3]) 33. 77.

hade blifvit tillställda hufvudsakligen af riddarhuset, hvarför ock hos den stora och mindre klarsynta allmänheten de båda begreppen *adelsmän* och *Hattar* ofta sammansmälte. I denna rigtning fortgick och utbildade sig det vanligaste ofrälse tänkesättet; och missbelåtenheten ökades till följe af Hatt-partiets sednare styrelse och af så väl det pommerska kriget som den ständigt växande oenigheten och riksskulden. Oviljan mot adeln, såsom liktydig med Hatt-partiet, återupplifvade ock den gamla oviljan mot adeln såsom ett privilegieradt stånd; i synnerhet som dess medfödda företrädes-rättigheter redan nu började förlora det stöd af öfverlägsenhet i bildning och förmögenhet, hvarpå de tillförene hvilat. Öfvertygelsen om deras orättvisa och förnuftsvidrighet blef ock mer och mer allmän och djup till följe af de redigare begrepp, de fördomsfriare åsigter, som hos svenska folket alstrades genom friheten, genom den stigande upplysningen och genom den slutligen införda tryckfriheten. Så bidrogo händelserna 1738—1743 till utbildande och stadfästande af den sinnesstämning, som under frihets-tidens sista år, eller omkring 1770 angrep och sökte tillintetgöra adelns företräden. Det var genom statshvälfningen 1772, som detta frihetstidens framåtskridande äfven på jemnlikhetens bana blef afbrutet, och de adliga företrädes-rättigheterna för den gången och af konung Gustaf den tredje räddade.

En fjerde följd af händelserna 1739—1743 angick bondeståndets politiska magt. Vid det fria statsskickets ordnande hade denna visserligen blifvit ökad mot förut, men icke till full likhet med de andra ståndens. Att den likväl skulle framdeles utvidgas, det låg i statsförfattningens anda, och en början

dertill visade sig ock, när de andra stånden vid riksdagarna 1740 och 1742 mer och mer tillerkände åt bönderna den förut vägrade rättigheten att insätta medlemmar i Hemliga och äfven i några andra Utskott. Att man sedermera icke fortgick i samma rigtning, och att man tvärtom återtog några sina medgifvanden; detta var en följd af det öfvermodiga, olagliga och våldsamma förfaringssätt, hvartill bondeståndets flertal lät sig år 1743 förledas, och hvilket väckte och måste väcka de andra ståndens ovilja och farhågor.

En femte följd af åren 1739—1743 utgjordes af den rigtning, som i många fall de närmaste tidernas händelser togo, just till följe af ofta nämnde ovilja mot Hattarna och mot deras åtgerder. En sådan sinnesstämning förefanns nämligen icke blott inom Möss-partiet, utan ock inom en stor del af svenska folket; och ej minst bland just dess ädlare söner, hvilkas känslor för sanning och dygd, för rättvisa och fosterland, blifvit sårade både ofta och djupt; ja, så djupt, att mången med dystra aningar förutsåg och förespådde kommande och svåra olyckor, och dessa icke blott som naturliga följder af obetänksamheten och öfverdådet, utan ock som hämnande straffdomar öfver en brottslig regering, ett brottsligt folk. *Olyckorna och förnedringarna 1742 och 1743*, sade många, *äro syndastraff öfver sveken och orättvisorna 1738—1741.* Många önskade följaktligen, att så snart möjligt få till ansvar framdraga, eller åtminstone från styrelsen aflägsna de herrar, som begått så många olagligheter och derjemnte ådragit fäderneslandet så stora förluster och så djup vanära. Hatt-partiets ledare kände nogsamt den fara, som hotade. Också finner man, att under loppet af de

närmaste åren, har en icke obetydlig del af de historiska företeelserna bestått i åtgerder, rörande en sådan efterräkning, Mössornas att framtvinga, Hattarnas att afböja den [1]. Sättet, huru man å ömse sidor förberedde och förde denna strid, hör till sednare tiders historia att förtälja.

[1]) Jfr. 34. 216, 217.

NAMNLISTA.

A.

B.

C.

D.

E.

F.

G.

H.

M.

N.

O.

P.

R.

S.

T.

U.

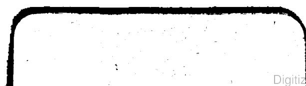
V.

W.

Å.

Rättelser.

Sid.	r.	står:	läs:
62,	19,	nedsända	medsända
72,	11,	om	
113,	11—12,	det då församlade borgare-ståndet.	stadens rådstufva
116,	31,	Åbo.	Åbo [1]. [1]) Han tyckes hafva blifvit afsänd den 13 Juni.
161,	5,	upphäfd.	upphäfd [1]. [1]) Sedan ofvanstående blifvit tryckt, har förf. i *Lettre d'un patriote Suedois à un ami en Hollande datée à Stockholm le 21 Mars 1748* sidd. 34 och 66 funnit officiellt åberopadt ett kejsarinnans reskript af den 17 Oktober 1743, af innehåll: *qu'elle ne vouloit se mêler en rien des interets particuliers de la Suede, et encore moins des arrangemens domestiques, qui regardoient son ètat interieur.* — För tillfället långt aflägsnad från riksarkivet, kan förf. endast nämna, ej närmare upplysa denna vigtiga uppgift. Månhända gafs försäkringen, när ryska hjelptroppen sändes till Sverge.
195,	21,	svenska tronföljd. Inför de svenska menigheterna	tronföljd i Sverge. Inför dervarande menigheter

LITTLE MASTERPIECES OF FICTION

Boccaccio

Little Masterpieces of Fiction

Edited by

HAMILTON WRIGHT MABIE

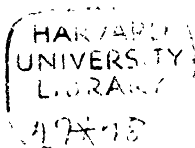
And

LIONEL STRACHEY

VOLUME IV.

NEW YORK
DOUBLEDAY, PAGE & COMPANY
1904

Published, December, 1904

CONTENTS

VOLUME IV.

LITTLE MASTERPIECES OF FICTION

THE FALCON

BY

GIOVANNI BOCCACCIO

SOMETIME there lived in Florence a young gentleman named Federigo, son to Signior Fillippo Alberighi, who was held and reputed, both for arms and all other actions beseeming a gentleman, hardly to have his equal through all Tuscany.

This Federigo, as it is no rare matter in young gentlemen, became enamoured of a gentlewoman named Monna Giovanna, who was esteemed in her time to be the fairest lady in all Florence; in which respect, and to reach to the height of his desire, he made many sumptuous feasts and banquets, jousts, tilts, tournaments, and all other noble actions of arms, besides sending her infinitely rich and costly presents, making spare of nothing, but lashing all out in lavish expense. Notwithstanding, she being no less honest than fair, made no reckoning of whatsoever he did for her sake, or the least respect of his own person; so that Federigo, spending thus daily more than his means and ability could maintain, and no supplies anyway redounding to him, his faculties, as very easily they might, diminished in such sort that he became so poor as he had noth-

ing left him but a small farm to live upon, the slender revenues whereof were so mean as scarcely allowed him meat and drink. Yet had he a fair hawk, or falcon, hardly anywhere to be followed, so expeditious and sure she was of flight. His low ebb and poverty no way diminishing his love to the lady, but rather setting a keener edge thereon, he saw the city could no longer contain him, where he most coveted to abide, and therefore betook himself to his poor country farm, to let his falcon get his dinner and supper, patiently supporting his penurious estate without suit or means making to one for help or relief in any such necessity.

While thus he continued in this extremity, it came to pass that the husband to Giovanna fell sick, and his debility of body being such as little or no hope of life remained, he made his last will and testament, ordaining thereby that his son (already grown to indifferent stature) should be heir to all his lands and riches, wherein he abounded very greatly. Next unto him, if he chanced to die without a lawful heir, he substituted his wife, whom most dearly he affected, and so departed out of this life. Giovanna being thus left a widow, as commonly it is the custom of our city dames during the summer season she went to a house of her own in the country, which was somewhat near to poor Federigo's farm, and where he lived in such an honest kind of contented poverty.

Hereupon the young gentleman, her son, tak-

ing great delight in hounds and hawks, grew into familiarity with poor Federigo, and, having seen many fair flights of his falcon, they pleased him so extraordinarily that he earnestly desired to enjoy her as his own, yet durst not move the motion for her, because he saw how choicely Federigo esteemed her. Within a short while after the young gentleman became very sick, whereat his mother grieved exceedingly, as having no more but he, and never parting from him either night or day, comforting him so kindly as she could, demanding if he had a desire to anything, urging him to reveal it, and assuring him withal that, if it were within the compass of possibility, he should have it. The youth, hearing how many times she had made him these offers and with such vehement protestations of performance, at last spake thus:

"Mother," quoth he, "if you can do so much for me as that I may have Federigo's falcon, I am persuaded that my sickness soon will cease." The lady hearing this, sate some short while musing to herself, and began to consider what she might best do to compass her son's desire, for well she knew how long a time Federigo had most lovingly kept it, not suffering it ever to be out of his sight. Moreover, she remembered how earnest in affection he had been to her, never thinking himself happy but only when he was in her company; wherefore she entered into private advice with her own thoughts: "Shall I send or go myself in person to request

the falcon of him, it being the best that ever flew? It is his only jewel of delight, and, that taken from him, no longer can he wish to live in this world. How far, then, void of understanding, shall I show myself to rob a gentleman of his felicity, having no other joy or comfort left him." These and the like considerations wheeled about her troubled brain, only in tender love to her son, persuading herself assuredly that the falcon were her own if she would but request it, yet not knowing whereon it were best to resolve, she returned no answer to her son, but sate still in her silent meditation. At length, love to the youth so prevailed with her that she concluded on his satisfaction, and come of it what could, she would not send for the falcon, but go herself in person to request her, and then return home again with her, whereupon thus she spake: "Son, comfort thyself, and let languishing thoughts no longer offend thee; for here I promise thee that the first thing I do to-morrow morning shall be my journey for the falcon, and assure thyself that I will bring her with me." Whereat the youth was so joyed that he imagined his sickness began instantly a little to leave him, and promised him a speedy recovery.

Somewhat early the next morning the lady, in care of her sick son's health, was up and ready betimes, and taking another gentlewoman with her, only as a morning recreation, she walked to Federigo's poor country farm, knowing that

it would not a little glad him to see her. At the time of his arrival there he was by chance in a poor garden on the back of the house, because as yet it was not convenient time for flight; but when he heard that Giovanna was come thither, and desired to have some conference with him, as one almost confounded with admiration, in all haste he ran to her and saluted her with most humble reverence. She, in all modest and gracious manner, requited him with the like salutations, thus speaking to him: "Signior Federigo, your own best wishes befriend you. I am now come hither to recompense some part of your past travails, which heretofore you pretended to suffer for my sake, when your love was more to me than did well become you to offer or myself to accept; and such is the nature of my recompense that I make myself your guest, and mean this day to dine with you, as also this gentlewoman, making no doubt of our welcome." Whereto, with lowly reverence, thus he replied:

"Madam, I do not remember that ever I sustained any loss or hindrance by you, but rather so much good, as, if I was worth anything, it proceeded from your deservings, and by the service in which I did stand engaged to you. But my present happiness can no way be equalled, derived from your superabounding gracious favour and more than common course of kindness, vouchsafing of your own liberal nature, to come and visit so poor a servant. Oh,

that I had as much to spend again as heretofore I have riotously run through, what a welcome would your poor host bestow on you for gracing this homely house with your divine presence!" With these words he conducted her into his house and then into his simple garden, where, having no convenient company for her, he said: "Madam, the poverty of this place is such that it affordeth none fit for your conversation. This poor woman, wife to an honest husbandman, will attend on you while that I with some speed shall make dinner ready."

Poor Federigo, although his necessity was extreme and his grief great, remembering his former inordinate expenses, a moiety whereof would now have stood him in some stead, yet he had a heart as free and forward as ever, not a jot dejected in his mind, though utterly overthrown by fortune. Alas! how was his good soul afflicted that he had nothing to honour his lady with! Up and down he ran, one while this way, then again another, exclaiming on his disastrous fate like a man enraged or bereft of his senses, for he had not one penny of money, neither pawn nor pledge, wherewith to procure any. The time hasted on, and he would gladly, though in mean measure, express his honourable respect to the lady. To beg of any his nature denied it, and to borrow he could not, because his neighbours were as needy as himself. At last, looking round about, and seeing his falcon standing on her perch which he felt to be

very plump and fat, being void of all other helps in his need, and thinking her to be a fowl fit for so noble a lady to feed on, without any further demurring or delay he plucked off her neck, and caused the poor woman presently to pull her feathers; which being done, he put her on the spit, and in a short time she was daintily roasted. Himself covered the table, set bread and salt on, and laid the napkins, whereof he had but a few left. Going then with cheerful looks into the garden, he told the lady that dinner was ready, and nothing now wanted but her presence. She and the gentlewoman went in, and being seated at the table, not knowing what they fed on, the falcon was all their food, and Federigo not a little joyful that his credit was so well saved. When they were risen from the table, and had spent some small time in familiar conference, the lady thought it fit to acquaint him with the reason of her coming thither, and, therefore, in very kind manner thus began:

"Federigo, if you do yet remember your former carriage toward me, as also my many modest and chaste denials, which, perhaps, you thought to savour of a harsh, cruel, and unwomanly nature, I make no doubt but you will wonder at my present presumption, when you understand the occasion which expressly moved me to come hither. But if you were possessed of children, or ever had any, whereby you might comprehend what love in nature is due unto them, then I durst assure myself you would

partly hold me excused. Now, in regard that you never had any, and myself for my part only but one, I stand not exempted from those laws which are in common to other mothers; and being compelled to obey the power of those laws contrary to mine own will and those duties which reason ought to maintain, I am to request such a gift of you, which I am certain that you do make most precious account of, as in manly equity you can do no less. For Fortune hath been extremely adverse to you, that she hath robbed you of many other pleasures, allowing you no comfort or delight but only that poor one, which is your fair falcon, of which bird my son is become so strangely desirous as, if I do not bring her to him at my coming home, I fear so much the extremity of his sickness as nothing can ensue thereon but his loss of life. Wherefore I beseech you, not in regard of the love you have borne me—for thereby you stand no way obliged—but in your own gentle nature (which hath always declared itself ready in you to do more kind offices generally than any other gentleman that I know), you will be pleased to give her me, or, at the least, let me buy her of you, which if you do, I shall freely then confess that only by your means my son's life is saved, and we both shall forever remain engaged to you."

When Federigo had heard the lady's request, which was quite out of his power to grant because the bird had been her service at dinner, he stood like a man merely dulled in his senses,

the tears trickling amain down his cheeks, and he was not able to utter one word, which she perceiving, began to conjecture immediately that these tears and passions proceeded rather from grief of mind, as being more loth to part with his falcon than any kind of manner which made her ready to say that she would not have it. Nevertheless, she did not speak, but rather attended his answer, which, after some small respite, he returned in this manner:

"Madam, since the hour when first my affection became solely devoted to your service, Fortune hath been cross and contrary to me in many occasions, as justly and in good reason I may complain of her, yet all seemed light and easy to be endured in comparison of her present malicious contradictions, to my utter overthrow and perpetual molestation. Considering that you are come hither to my poor house, which, while I was rich and able, you would not so much as vouchsafe to look on. And now you have requested a small matter of me, wherein she hath also most crookedly thwarted me, because she hath disabled me in bestowing so mean a gift, as yourself will confess when it shall be related to you in few words.

"So soon as I heard that it was your gracious pleasure to dine with me, having regard to your excellency, and what, by merit, is justly due unto you, I thought it a part of my bounden duty to entertain you with such excellent viands as my poor power could any way compass, and

far beyond respect or welcome to other common and ordinary persons. Whereupon, remembering my falcon, which you now ask for, and her goodness excelling all other of her kind, I supposed that she would make a dainty dish for your diet, and having dressed her so well as I could devise to do, you have fed heartily on her, and I am proud that I have so well bestown her. But perceiving now that you would have her for your sick son, it is no mean affliction to me that I am disabled of yielding you contentment, which all my lifetime I have desired to do."

To prove his words, the feathers, claws, and beak were brought in, which when she saw, she greatly blamed him for killing so rare a falcon to content the appetite of any woman. Yet she commended his spirit which poverty had no power to abase. Lastly, her hopes being frustrate for enjoying the falcon, and fearing the health of her son, she thanked Federigo for his kindness, returning home very melancholy. Shortly after her son, either grieving that he could not have the falcon, or by extremity of his disease, chanced to die, leaving his mother a woful lady. After so much time was expired as might agree with mourning, her brethren made motions to her to marry again, because she was very rich, and yet but young. Now although she was well contented to remain a widow, yet being continually importuned by them, and remembering the honourable generosity of Federigo, his last poor yet magnificent

dinner, in killing his falcon for her sake, said to her brethren: "This kind of life doth like me so well, as willingly I would not leave it, but seeing you are so earnest, let me plainly tell you that I will never accept of any other husband but only Federigo degli Alberighi."

Her brethren in scornful manner reproved her, telling her he was a beggar, and had nothing left. "I know it well," quoth she, "and am heartily sorry for it. But give me a man that hath need of wealth, rather than wealth that hath need of a man." The brethren hearing how she stood addicted, and knowing Federigo to be a worthy gentleman, though poor, consented thereto, so she bestowed herself and her riches on him. He, on the other side, having so noble a lady to his wife, and the same whom he had so long dearly loved, submitting all his fairest fortunes unto her, became a better husband for the world than before, and they lived and loved in equal joy and happiness.

THE BLACK PEARL

BY

VICTORIEN SARDOU

IT never rains in Amsterdam but it pours, and let the thunder but join in the uproar, and things go at a lively pace. Thus spoke to himself one summer night my friend Balthazar van der Lys, as he sped along the Amstel, to find refuge at home from the storm. Unhappily, the wind from the Zuyderzee outstript him. Along the quay swept a terrible blast, that unhinged hundreds of shutters, and bent dozens of signs and lamp-posts out of shape. Towels and handkerchiefs, hung up to dry, were at the same moment blown into the canal, whither Balthazar's hat followed them, and where he himself was within an inch of taking a bath. Anew the lightning flashed, the thunder roared as if to deafen one, and torrents of rain soaked our poor friend literally to the skin, and caused him to redouble his speed.

On reaching the Orphelin Straat, he rushed under the awning of a shop, to seek shelter from the rain. But, in his haste, he took little note of where he was going, and in a moment found himself in the embrace of another man, and the two went tumbling and rolling on

together. The person thus disturbed had been quietly sitting in an arm-chair, and was no other than our mutual friend, Cornelius Pump, unquestionably one of the leading scholars of that period.

"Cornelius! what the devil were you doing in that chair?" asked Balthazar as he picked himself up.

"Take care!" exclaimed Cornelius, "or you will break the string of my kite!"

Balthazar swung round, for he thought that his friend was jesting. But he saw, to his surprise, that Cornelius was busily trying to wind up the string of a huge kite that floated at a tremendous height above the canal. The kite struggled fiercely, and resisted every effort made to pull it down. Cornelius, with all his might, tugged in one direction, and the kite in the other. This monster, made up of paper and sticks, floated an ornamental tail of immense length, which was adorned with numberless scraps of paper.

"A strange idea," remarked Balthazar, "to fly a kite in a storm like this."

"It's not for the pleasure of the thing," answered Cornelius, smiling; "those clouds are charged with electricity, and I wish to verify the presence of nitric acid in them. Behold the proof!" And, with a mighty tug, our man of science succeeded in landing the kite, and pointed proudly to some bits of paper that had been burned to a dark red.

"Pshaw!" said Balthazar in the contemptuous tone of those who are ignorant of the little tricks that science plays. "This is a fine time to experiment, to be sure."

"The very best time possible, my friend," Cornelius replied simply. "Only look for yourself, what an observatory! A magnificent horizon, and ten lightning-rods in the neighbourhood, all on fire! It's the very storm I have been waiting for, and I am charmed to have had it turn up at last!"

A mighty roll of thunder shook the ground like an earthquake.

"Rumble away all you please," muttered Cornelius, with a pitying smile. "I have discovered your secret, and the world shall be told it."

"And what, after all, is so interesting in all this?" asked Balthazar, who, because of his drenching, was in a pretty bad humour.

"You poor fool," Cornelius replied, with a smile of pity; "now tell me, what is that?"

"A flash of lightning, to be sure!"

"Of course it is! but what is the nature of the flash?"

"Why, I always supposed all flashes to be alike."

"That shows your ignorance," said Cornelius disgustedly. "Now, there are several kinds of lightning; for instance: Lightning of the first class flashes in forked and crooked furrows of light that have a zigzag movement, and are

white or purple of colour; then, lightning of the second class, which usually embraces the whole horizon in circumference, is an extended sheet, and is of red colour; and, lastly, the third class is without exception in the form of an elastic, rolling, and spherical body. But the question is whether it is really spherical in form, or merely an optical illusion? It is just this problem that I am trying to solve! You will say, no doubt, that these globes of fire have been sufficiently observed by Howard, Schueblier, Kamtz——"

"Oh, that is all nonsense! I know nothing about it, and won't risk an opinion. It is raining again, and I want to go home."

"Wait a bit," calmly replied Cornelius. "As soon as I have seen a spherical or globular flash, I will——"

"But I have no time to wait; and, besides, I should be acting like a fool when I am within a hundred feet of my own door. If you want a good fire, a good supper, a good pipe, a good bed, you are welcome; and, if you must look at a globe, there is the globe of my lamp at your disposal. I can say no more."

"Wait an instant; my flash will turn up presently."

Balthazar's patience was very nearly at its end. He was preparing to depart, when the sky was suddenly illuminated by a bright flash, while the near thunder burst. So violent was

the shock that Balthazar came near being knocked over.

"That was a spherical globe without doubt," joyfully exclaimed Cornelius. "I have made a wonderful discovery; let's go to supper!" Balthazar, to make sure that he was really still alive, rubbed his eyes, and felt his limbs.

"The lightning struck near my house!"

"By no means," answered Cornelius; "it was in the direction of the ghetto."

Balthazar would hear no more, but started off at a swift run. Cornelius gathered up his bits of paper, and was soon at the other's heels, notwithstanding the drenching rain.

II

An hour had passed. The two friends, having enjoyed a hearty supper, were sitting on comfortable chairs, and, between whiffs of their meerschaum pipes, could laugh at the storm that was still raging furiously without.

"Genuine enjoyment I call this," said Cornelius. "A good bottle of white curacoa, a good smoke, and a congenial friend to chat with; am I not right, Christina?"

Christina was everywhere at the same time. Coming and going softly, she removed the plates, placing on the table, instead, glasses and a huge earthen jug. When Cornelius pronounced her name, she blushed fiery red, but was silent.

Christina (it is high time you were told) was

a young girl whom our friend Balthazar had brought up in his house out of charity.

Not long after the death of her husband, Madame Van der Lys, Balthazar's mother, while she was one Sunday morning at her devotions in church, felt a tugging at her dress. She feared that some one was trying to pick her pocket, and caught the hand of the supposed culprit. The hand was a little girl's, small and pretty as a hand can well be. The depravity of one so young moved the good lady deeply, and she would have let the little one go. But her kind heart finally persuaded her to take the waif home. So she led little Christina from the church to her home, and all the while the child wept in fear of an aunt who would whip her. Madame Van der Lys soothed the child's fears, and at last got the information that its parents were of that class of idle wanderers who visit fairs and kermesses. The child had been trained early in all the tricks of itinerant mountebanks; its father had been killed while performing a daring feat on the horizontal bar, its mother had died in want and misery; and, lastly, the aunt was a wicked old hag, who beat the little girl black and blue, and taught her all manner of crime. Whether you ever met Madame Van der Lys I do not know, but she was as good a woman as her son is a good man. Hence she made up her mind that she would keep the child, who was never reclaimed by its aunt. So the little girl was brought up decently, and

taught by a good woman. In this way, she soon learned to spell, read, and write, and became a model of good manners and gentle ways. Thus, when the old lady came to die, she could leave behind not only Gudule the cook, but also a lass of fifteen, bright as a penny, who could be depended on not to let her master's fire burn out for want of proper care. But her good qualities did not end here: She was courteous and gentle, clever and good-looking. This, at least, was the opinion entertained by our friend Cornelius, who found in Christina's eyes a look that was not very unlike a flash of lightning of the third class. But this must be put a stop to. If I gossip any more, I shall be divulging family secrets.

I must add, however, that, because he always brought her interesting books, Christina gave Cornelius a hearty welcome whenever he came. And the young scholar made more ado about this little housekeeper than about all the painted beauties of the town. But the storm seemed to have stricken the young girl dumb. Under the pretext of waiting on the two friends, she would not take her seat at the table, but came and went, scarcely listening to the conversation, replying in monosyllables, and making the sign of the cross at every flash of lightning. And when, a little while after supper, Balthazar turned round to ask her a question, she was no longer to be seen. He rose, and started in the direction of her room; but, hearing no noise

of any movement within, was convinced that the young girl was fast asleep, and so returned to find Cornelius busily filling his pipe.

"What's the matter with Christina to-night?" he asked, pointing to her room.

"Oh, it's the thunder and lightning!" answered Balthazar; "women are so timid."

"And if they were not, we should lose the pleasure of exercising a protecting care over them, as over children. Christina especially is but frail. It brings tears to my eyes to look at her; she is so delicate."

"Oho, Master Cornelius!" cried Balthazar, with an understanding smile; "Christina seems to arouse your enthusiasm almost as much as the lightning did a little while ago."

Cornelius blushed to the roots of his hair. "But a very different kind of enthusiasm!" was his reply.

"I suppose so," answered Balthazar, laughing heartily. Then he took Cornelius by the hand and looked straight into his face. "Come, now," he added, "don't imagine that I cannot see what's going on? Flying a kite over the Amstel is not your only form of amusement, you overgrown boy; you play at racquets with Christina, and your two hearts serve as shuttlecocks."

"What, do you imagine that——?" murmured the scholar, evidently confused.

"You call here twice a day—at noon on your way to the zoölogical gardens, at four on your way home! You do not come twice a day

merely to see my handsome face. I have known that for over three months."

"But this is the shortest way," protested Cornelius.

"To the heart, without doubt."

"But——"

"Well, come, let us be reasonable. Christina is not like most girls of her age. She has a clever head and a loving heart, you may believe me; at all events, she is wise enough to admire and appreciate so talented a gentleman as Mynheer Cornelius Pump, who does not even mind lending her his rare books. You press her hands, you are anxious concerning her health; and, every time you see a spot on her dress, you read her a lecture on chemistry, or on botany if you espy a pot of flowers, or on anatomy if the cat comes your way. And she—she pricks up her ears, and her look of attention is quite charming. For all that, you pretend that love has little share in all this, especially seeing that the man of science is but twenty-five, and his pupil just eighteen."

"Well, then, if you must be told, I do love her," Cornelius answered with a defiant look in his eyes. "So kindly tell me what you intend to do about it?"

"It's for you to say that!"

"Oh, I intend to make her my wife!"

"Then, why in the world do you not tell her so?"

"That is exactly what I propose to do."

"Then embrace me!" exclaimed Balthazar, "and drink Cupid's health, for I, too, am going to get married."

"Let me congratulate you, my boy; and who is the happy one?"

"I am going to marry Mademoiselle Suzanne Van Miellis, the daughter of the rich banker," Balthazar said, all in one breath.

Cornelius gave a low whistle, which, being interpreted, means: the devil! Balthazar continued:

"And think of it—I have loved her for over six years! And because I feared that her father would suspect me of wanting his money rather than his daughter, I did not dare to pop the question. But at last I got my chance. She has been left sole heiress by the recent death of her father, and is now one of the wealthiest girls in town."

"The wealthiest by far," Cornelius interrupted gravely.

"We were one day walking together by the river side, when she stopped for a moment and, looking into my eyes, said: 'Now, my friend, you must not feel offended at what I am going to say; but since, by the death of my father, I came into my inheritance, believe me, I have been very unhappy. I cannot distinguish between those who love me for myself alone and those who care only for my riches. So many pretend to adore me that I have ended by being suspicious of all; and I would rather throw my

money into the Amstel than marry a man who aspires to my hand through any sordid motive.'

"'Ah, mademoiselle,' I sighed, terribly anxious, as you can imagine, not to be taken for one of these fortune-hunters.

"'My dear friend,' she exclaimed, 'I know you are not that kind of man. Now I will tell you my ideal of a husband: I would never accept the love of any man who had not loved me even before my father's death. Of the love of such a man I would feel sure, and I would return it a hundredfold!'

"'I am that man!' I cried out. 'For over six years I have loved you, though I never dared to tell you so; and you must have noticed that I was slowly but surely dying because I did not know whether I had your affection.' And then she cast down her eyes, and whispered, 'Perhaps I have'; and then she looked at me as if determined to read the proof in my eyes. It was easy to see that she wished to believe me, but hardly dared.

"'But can you prove that assertion of yours?' she asked after a brief pause. 'Do you recall that the first time we ever met you gave me a bunch of flowers? One of them was shaped like a little heart with two blue wings on each side. Well, then——'

"'I know what you would say. Then, as we were looking at the little flower together, our heads almost touched, and your curls brushed my face lightly, and you, perceiving

it, suddenly drew back. The little flower fell from its stem, and I can still hear your little cry of disappointment ringing in my ears. Then you cried a little, and, while your head was turned away, I picked up the flower.'

"'You have it still?' she asked.

"'Yes; I have always treasured it in remembrance of the happiest moment of my life. I will bring it the next time I call.'

"You should have seen the joy that illuminated Suzanne's face at that moment. She held out to me her pretty hands, which I took in mine and kissed.

"'Ah, my friend,' she said, 'that is all I wanted to know, and now I am truly happy. If you picked up that little flower, it was even then for love of me; if you have preserved it, your love still persists! Bring it to-morrow. You could give me no wedding-gift more welcome!'

"Ah, my dear old Cornelius, imagine my surprise and delight at these words! I came near doing something rash—I was so wild with delight. Her mother presently appeared. I threw my arms about the old lady's neck, and kissed her on both cheeks—which cooled me off. And then I seized my hat, took to my heels, and was this very night going to bring back the flower. But, through this confounded storm, it has come to nothing, and I must put off my visit until to-morrow. There, in a nutshell, you have the whole story of my courtship."

"Heaven be thanked!" cried Cornelius, embracing his friend. "Two weddings at once! Long live Madame Balthazar! Long live Madame Cornelius! I drink to the little Balthazars and Corneliuses!"

"Will you be quiet," said Balthazar, laughing, and he placed his hand over his friend's mouth in order to silence him. "You will waken Christina."

"Oh, I'll say no more, I promise you! But you must show me that famous blue-winged flower."

"It's kept in a little casket of steel hidden away with some jewellery in my desk. I have had it set into a little locket, and framed with gold and black pearls. Only this morning I was looking at it. But you may admire it for yourself."

With these words, Balthazar took up the lamp, pulled from his packet a huge bunch of keys, and opened the door to his study. Scarcely had he crossed the threshold when Cornelius heard him utter a cry of surprise. He rose to help him, and found Balthazar, pale as death, at the entrance.

"My God, Cornelius!"

"What is it? What is wrong?" the young scholar asked.

"Great Heavens! I am ruined! Come and see."

And Balthazar raised the lamp, flooding the interior of the study with light.

III

The sight that met Cornelius's gaze justified Balthazar's exclamation. Something extraordinary had evidently taken place, for the floor was literally strewn with a profusion of documents. All of Balthazar's private papers were heaped pell-mell on the floor. Beside them lay the portfolio in which they had been kept; its steel lock had been forced open.

But this was not the worst. Balthazar hastened to his writing-desk. The lock had been broken open, and the top of the desk, hacked to pieces, lay in splinters on the floor. The nails were bent, and screws and hinges gave evidence of having been roughly used. The lid had been pried open, so as to give access to the private drawers and pigeonholes.

But, strangely enough, the many drawers containing valuable papers were practically intact, those containing gold and silver having absorbed the attention of the thief. About fifteen hundred ducats, two hundred florins, and the little steel casket of jewels of which Balthazar had spoken were missing. This drawer had been completely rifled; gold, silver, and jewels were gone without a trace. But Balthazar felt an even greater loss, when, on examining the steel casket, he found that the medallion had disappeared with the rest.

This discovery grieved him more than the

loss of wealth. He ran to the window, threw it open, and cried at the top of his voice:

"Help! Help! Stop thief!"

The whole population appeared at the cry, and, according to custom, would have answered with the call, "Fire! Here we come!" had not a squad of policemen happened to appear, and hastened toward Balthazar's house. Their sergeant, M. Tricamp, realising that a robbery had been committed, first warned Balthazar to make less noise, and then demanded that his men be immediately admitted to the house.

IV

The door opened without a sound. M. Tricamp entered on tiptoe, accompanied by one of his men, the rest of whom he left behind in the vestibule with strict orders to permit no one to pass in or out. It was near midnight. The neighbours were again fast asleep. It was evident, too, that Gudule, the deaf cook, and Christina, worn out by the emotions that attended the storm, had not heard the commotion, and were sleeping the sleep of the just.

"And now," said the sergeant, lowering his voice, "what is all this about?"

Balthazar drew him into the study, and pointed to the torn papers and the demolished writing-desk.

M. Tricamp was a little man whose legs were not big enough to support his bulky form.

For all that, he was sharp and unusually active. And he had another little peculiarity—he was extremely nearsighted, which forced him to examine every object at the shortest range.

His astonishment was evident, but it was part of the trick of his trade never to seem surprised at anything. In a self-satisfied way, therefore, he muttered, "Very good! Very good!" and cast a look of contentment round the room.

"You perceive, Mynheer, what has occurred!" cried Balthazar, choking with emotion.

"Perfectly!" replied M. Tricamp with an air of importance. "The desk has been forced open; the portfolio has been tampered with. Very well; it is superb!"

"Superb! Why, what do you mean?"

"All the money has been taken, I suppose?" continued the sergeant.

"Yes, all the money that was in my desk."

"Good!"

"And the jewels, and my locket!"

"Bravo! a case of premeditated burglary! Excellent! And you suspect no one?"

"No one, Mynheer."

"All the better, for then the pleasure of discovering the criminals will be ours."

Balthazar and Cornelius exchanged looks of surprise; but M. Tricamp proceeded as unconcernedly as before.

"Let us examine the door!"

Balthazar pointed out to him the massive

door of the study, which locked by means of one of those old-fashioned brass locks that are to be found to-day only in the Netherlands.

Tricamp turned the key. Crick! Crack! It was quite plain that no one had used the lock with violence.

"And the window?" asked the officer, returning to Balthazar the key of the study.

"The window was closed," said Cornelius; "we opened it when calling for assistance. And what is more, Mynheer, it is provided with stout iron bars, that no one could have passed through."

M. Tricamp, having convinced himself of the truth of this assertion, remarked that not even a child could have effected an entrance through those bars. Then closing and bolting the window, he concentrated his attention on the fireplace.

Balthazar followed all his movements in silence.

M. Tricamp leaned over and examined the fireplace with great minuteness. But here again he was doomed to be disappointed. The chimney had been recently walled up, leaving space enough only for a small stove-pipe.

M. Tricamp did not stop to speculate whether this opening could have admitted a human being. It was too improbable; and, therefore, when he drew himself up, he was anything but pleased.

"Hum, hum," he muttered; "the devil!" and, having replaced his eye-glass by a pair of spectacles, he looked up at the ceiling.

He took the lamp from Balthazar, placed it on the writing-desk, removed the shade, and, by this movement, suddenly revealed a clue which had entirely escaped their notice until this moment.

V

Driven fast into the wainscoting, about three feet above the desk, and half way between floor and ceiling, was discovered an old knife, a gift from a friend in the Dutch Indies.

Now, how did that knife come to be there?

A few hours before this discovery, it had been lying safely hidden in Balthazar's desk.

M. Tricamp called their attention to another fact. The wire that had been attached to the bell was bent and twisted and curled about the handle of the knife. He sprang upon a chair, and thence to the top of the desk, to inspect this new bit of evidence.

Suddenly he gave a cry of triumph. By inserting his hand between the knife and the picture-moulding, he made it evident that a large square of wall-paper, together with the woodwork and plaster, had been cut out and then replaced with a care and skill that almost defied detection.

So unexpected was this discovery that the young men could not avoid admiring the ser-

geant's skill. The cleverness with which the work had been done, remarked M. Tricamp, pointed to a professional thief. He raised himself on tiptoe, put his hand through the aperture, and ascertained that the wall in the adjoining room had been treated in a precisely similar manner.

It seemed beyond doubt, then, that the thief had entered the room through this aperture. M. Tricamp descended to the floor, and then proceeded to describe the movements of the criminals with an exactitude of detail as if he had been present.

"The position of the knife clearly proves it to have served as a step to aid the thief in his descent, and the wire was used in place of a guiding-rope. Now, doesn't that impress you as a reasonable supposition?"

To this explanation Balthazar and Cornelius listened with bated breath. But the former was hardly the man to grow enthusiastic over the description of a theft by which he had been the loser. He wanted to know the whereabouts of his medallion, and whither the thief had gone.

"Have patience," said M. Tricamp, following up the clue with professional pride; "a knowledge of their movements must now be followed by an investigation of their temperament——"

"Nonsense! We have no time to bother our heads with such stuff."

"Pardon me," replied M. Tricamp, "but, in

my opinion, this is very important. The study of criminal psychology is more illuminating than all the perfunctory examinations formerly so much in vogue with the police."

"But, Mynheer, while you are discussing the methods of the police, the thief is getting away with my money."

"Let him run. We will catch him fast enough," cooly replied M. Tricamp. "I am of the opinion that it is necessary to study the nature of the game in order to run it down. Now, all robberies differ from each other, and it is rarely that two murders are committed in the same way. Two servant girls, for instance, were accused of stealing a shawl from their mistress. At a glance, I discovered the criminal. The thief having the choice of two shawls, a blue and a white, stole the blue one. One of the girls had yellow, the other red, hair. I felt confident of the yellow-haired girl's guilt; the red-haired one would never have chosen a colour so unsuitable to her complexion."

"Wonderful!" said Cornelius. "Then make haste to tell me the name of the thief, for my patience is nearly exhausted."

"I can't do that so soon, but I believe this to be the criminal's first robbery. Perhaps you will not believe this assertion, and probably think you perceive the working of an experienced hand. But any child can loosen a piece of wall-paper, not to mention the broken desk and portfolio, both of which betray the novice."

"You are sure, then, that it is the work of a novice?" Cornelius interrupted.

"Without doubt; and of a very clumsy one, besides. A practised thief would never have left the room in such disorder, but would have shown more pride in the neatness of his work. Furthermore, the criminal is neither very tall nor very strong, or he would not have needed the assistance either of the knife or of the wire."

"But it must have required considerable strength to demolish the desk in this fashion."

"By no means; a child, or even a woman——"

"A woman?" exclaimed Balthazar.

"From the moment at which I entered this room, such was my impression."

Balthazar and Cornelius looked at each other, not knowing whom they could possibly suspect.

"To sum up, then: It is a woman, young—or she could not climb so well; small, or she would not have needed the aid of the wire. Again, she is acquainted with your habits, for she took advantage of your absence to commit her crime, and proceeded unhesitatingly to the drawer in which your valuables are kept. In short, if there is here some young housekeeper or servant, our search is ended, for she is guilty!"

"Christina!" the young men cried in the same breath.

"Ah, so there is a Christina in the house!" remarked M. Tricamp, with a smile; "well, then, Christina is guilty!"

VI

Cornelius and Balthazar both became as pale as death. Christina! Little Christina, good, kind, and pretty as she was, a thief—impossible! And then they recalled her origin and the manner of her adoption. After all, she was only a gipsy. Balthazar dropped into a chair as if he had been shot, and Cornelius felt as if a red-hot iron were searing his heart.

"Will you kindly send for this person?" suddenly remarked M. Tricamp, awakening them from their meditation; "or, what is better, let us visit her room."

"Her room—her room," stammered Balthazar, "why, there it is," and he pointed to the adjoining apartment.

"And it has taken you this long while to make up your mind who committed the theft!" sneered the sergeant.

"But," ventured Cornelius, "she must certainly have heard us."

Tricamp took up the lamp, and, followed by the young men, entered the adjoining room to find it—empty. Simultaneously, all three exclaimed, "She has escaped!"

M. Tricamp placed his hand under the mattress, in search of stolen property. "The bed has not been slept in," he said, after a careful inspection.

At that moment, a struggle was heard without, and the officer who had been left to guard the vestibule appeared escorting Christina.

The poor girl seemed more astonished than afraid.

"This young woman was attempting to escape, Mynheer; I arrested her in the act of unbolting the back door," said the officer.

Christina looked about her with such an air of innocence that no one, except, of course, M. Tricamp, believed in her guilt.

"But do tell me what all this means?" she asked the officer, who locked the door after her. "Why don't you tell them who I am?" she continued, addressing Balthazar.

"Where have you been?" he asked.

"Up-stairs with old Gudule, who, you know, is afraid of the lightning. And, as I was very tired, I fell asleep in her arm-chair. When I awoke, the storm was over, and I came down-stairs intending to go to bed; but first I wanted to make sure that you had bolted the door, and it was at this moment that the gentleman placed his hand on my shoulder and told me that I was under arrest. And, I assure you, he has frightened me thoroughly."

"You lie!" coarsely interrupted M. Tricamp. "You intended to go out when my man arrested you. Furthermore, you did not go to bed, so as to avoid the trouble of dressing when the moment for you to make your escape had come."

Christina looked at him, dumfounded. "Escape? Escape what?" she asked.

"Ah!" muttered M. Tricamp. "What impudence; what deceit!"

"Come here," said Balthazar, not knowing what to believe, "and I will tell you the meaning of all this." Taking the young girl by the arm, he drew her into the adjoining room.

"My God!" cried the young woman, crossing the threshold, and seeing for the first time the scene of devastation. "Who could have done this?"

So genuine did her surprise appear that Balthazar hesitated for a moment, but M. Tricamp was not so easily moved; he dragged Christina by the arm up to the desk, and exclaimed,

"You did it!"

"I!" cried Christina, without realising the full import of his words.

She looked at Balthazar as if to read his thoughts, cast a glance at the drawer of the desk, and, seeing it empty, the terrible meaning of the accusation flashed upon her mind With a heartrending cry she exclaimed:

"My God! And you say that I have done this!"

No one had the courage to answer her. She approached Balthazar, but he lowered his eyes. Suddenly she raised her hand to her heart. She tried to speak, but seemed to be suffocating. She could utter only a few syllables: "A thief! They say I am a thief!" And she fell

backward in a dead faint. Cornelius hastened toward her, and raised her gently in his arms.

"No, no!" he cried; "it is impossible! This child is innocent." And then he carried the young girl in his arms to her room, and laid her on her bed. Balthazar followed him, deeply moved, as could be easily seen. M. Tricamp, still smiling, followed immediately, but one of his officers motioned to him that he had something to communicate.

"Mynheer, we have already obtained some information in regard to this young woman."

"Well, what is it that you know?"

"The baker across the street says that, a little while before the storm, he saw Mademoiselle Christina slipping a package through the ground-floor window to a man who was standing outside, and that this man wore a long coat and a slouch hat."

"A package?" murmured M. Tricamp; "very good! Now, secure this witness, and keep a sharp watch outside. And first, go, and send the cook to me at once."

The officer withdrew, and M. Tricamp re-entered Christina's room.

The young woman reposed on her bed in a dead swoon, while Cornelius chafed her hands. Without taking note of the girl's condition, M. Tricamp continued to examine the premises. He began with the bureau, making an exhaustive search through all its drawers. Then, with a

smile of satisfaction on his face, he approached Balthazar.

"What proof, after all, is there of the young woman's guilt?" asked the latter, looking at her tenderly.

"Why, this!" answered M. Tricamp, and handed Balthazar one of the missing pearls.

"Where did you find it?"

"There," and he pointed to the top drawer of Christina's bureau. Balthazar rushed to the drawer, and turned over the young girl's possessions, but found nothing more of the stolen jewels.

Christina opened her eyes at this moment. She looked about her as if trying to recall the situation, and burst into tears as she buried her face in the pillow.

"Oho!" ejaculated M. Tricamp, "tears, eh? She is going to confess." And, leaning over her, he added in his most insinuating voice: "Come, my child, return good for evil, and confess the truth. Confession is good for the soul. Not one of us is perfect. Now, I dare say, you permitted yourself to be led astray, or you fell a prey to a passion for finery. You wanted to make yourself look pretty for the sake of some one you are in love with, eh, my dear?"

"What an idea, Mynheer!" interrupted Cornelius.

"Silence, young man! I know what I am talking about. This woman has an accomplice, as sure as my name is Tricamp." And, leaning

over Christina, he continued, "Am I not right, my dear?"

"Oh, why not rather kill me than torture me like this!" cried Christina, with a fresh outburst of tears.

So unexpected was this that M. Tricamp started back in surprise.

"Kindly leave us alone with the girl, Mynheer; your presence irritates her," said Balthazar. "If there is anything to confess, she will confess it to my friend and me."

M. Tricamp bowed himself out of the room.

"Oh, just as you please," he replied; "but be very careful—she is a clever minx."

VII

CORNELIUS all but slammed the door in Tricamp's face; then the two young men approached Christina, who had assumed a sitting posture and was staring before her into space.

Balthazar held out his hand to her. "Come, my child," he said, "we are alone now, and you are with friends—so you need not be afraid."

"I don't want to stay here!" she sobbed; "I want to go away! Oh, let me go—let me go!"

"No, Christina, you cannot go until you have answered us," said Cornelius.

"I beg of you to tell us the truth, Christina," Balthazar added, "and I promise you, I pledge you my honour, that no harm shall befall you. I will forgive you, and no one shall ever know

anything of this. I swear to you, Christina, before God, I swear it! Don't you hear me, child?"

"Yes," replied Christina, who did not seem to listen. "Oh, if I could only cry—if I could only cry!"

Cornelius grasped the young girl's fevered hands in his own. "Christina, my child, may God forgive us all, and we love you too much not to forgive you. Listen, I beseech you. Do you not recognise me?"

"Yes," answered Christina, and her eyes filled with tears.

"Well, then, I love you—love you with all my heart! Do you hear?"

"And yet," said the young girl, now bursting into tears, "yet you think me a thief!"

"No, no!" Cornelius exclaimed quickly. "I do not, cannot believe it! But, dear child, you must help me to clear you from suspicion, and to discover the real criminal, and to do this you must frankly tell me everything."

"Yes, you are good, and the only one who is kind to me. You pity me, and do not believe their accusations. They accuse me because I am a gipsy—because, when I was a child, I stole. And so they call me a thief, a thief! They call me a *thief!*"

She fell backward on her bed, and sobbed as if her heart would break.

Balthazar could bear this no longer: he knelt at her bedside, and exclaimed in a voice as

pitiful as if he had been the accused and not the accuser: "Christina, sister, child, daughter —look at me! On my knees, I ask forgiveness of you for the wrong I have done you. No one will say or do anything more in this matter; it is all over—do you hear? But indeed, you will not repay all my mother's kindness and my own by making me endure all the torments of the damned? I beseech you, then, to tell me what has become of my little medallion. I do not ask you where it is, you understand; I don't wish to know that, for I don't suspect you. But, if you do know where it is, I implore you by the love you bore my mother, whom you called your own, I implore you to help me to find it. On the recovery of that jewel depends the happiness of my whole life. Please, please, give me back my medallion!"

"Oh," answered Christina in despair, "I would give my life to be able to tell you where it is!"

"Christina!"

"But I haven't got it—I haven't got it!" she cried, wringing her hands.

In his exasperation, Balthazar sprang to his feet: "But, wretched woman——"

Cornelius motioned to him to be silent, and Christina pressed her hands to her forehead.

"Ah," she said, bursting into a wild laugh, "when I am mad, this farce will be ended, I suppose?"

Worn out with emotion, she fell backward,

and hid her face in the pillow as if determined not to say another word.

VIII

Cornelius dragged Balthazar away, who staggered out of the room as if he had been shot. In the other room they found M. Tricamp, who had not been wasting his time, but had been examining the old cook Gudule, who, rudely awakened by one of the officers, was still half asleep.

"Come, come, my good woman, compose yourself, if you please," said M. Tricamp.

"Oh, my good master, my good master!" she cried, as Balthazar and Cornelius entered the room together. "What's the matter? They pulled me out of my bed, and now they are asking me all kinds of questions! For mercy's sake, tell me what it is all about!"

"Don't be frightened, my good woman," said Balthazar kindly; "all this does not concern you. But I have been robbed, and we are looking fór the thief."

"You have been robbed?"

"Yes."

"My God! For over thirty years I have lived in this house, and not a pin has been stolen in all that time! Oh, Mynheer, why did they not wait with stealing until I was dead?"

"Come, come, my good woman, don't give way like that," said M. Tricamp.

"Mynheer," said Balthazar, "you will have to raise your voice a bit; the woman is deaf."

"And now, what I want to know is whether you were in the house when the robbery was committed?" continued M. Tricamp in a louder voice.

"But I never leave the house at all, Mynheer."

"You did not go out the whole evening?"

"Not over the threshold; besides, at my age, one does not go out in a blinding storm for the fun of it."

"So you were in your room?"

"No, Mynheer; for the greater part of the day I sat knitting by the kitchen fire."

"And you did not leave the kitchen for a moment?"

"Not until I went up-stairs to bed."

"Is your eyesight good?"

"Mynheer?" asked Gudule, not having heard clearly.

"I asked you if you had good eyes," repeated M. Tricamp.

"Oh, I can see well enough, even if I am a bit hard of hearing! And I have a good memory, too——"

"A good memory? Then tell me who called here to-day."

"Oh, the postman came, and a neighbour wanted to borrow a pie-plate, and Petersen, who came to ask something of Christina."

"Indeed! And who is this Petersen?"

"A neighbour, Mynheer—a night-watchman; my master knows him well."

"Yes," said Balthazar to the sergeant; "he is a poor fellow whose wife died a month ago, leaving him two little children, who are both ill. We help him from time to time."

"And this Petersen was in the house to-day?"

"No, Mynheer," answered Gudule; "he merely spoke through the window to Christina."

"And what did he say to her?"

"I did not hear, Mynheer."

"And after him, did no one else call?"

This question she asked him to repeat, and then answered:

"No one at all."

"And where was Christina while you were knitting?"

"Why, I was too tired to move my chair, and so the dear child, who is always so kind and obliging, looked after the cooking for me."

"But she wasn't in the kitchen the whole time?"

"No, Mynheer: toward evening she retired to her own room."

"Ah, so she retired to her own room toward evening?"

"Yes, Mynheer, to dress for supper."

"And how long did she remain in her own room?"

"About an hour, Mynheer."

"An hour?"

"Yes, fully an hour."

"And, during all that time, you heard nothing?"

"I beg your pardon?"

"I asked you if you heard anything, like the noise of some one hammering wood?"

"No, Mynheer."

"Yes, gentlemen," said M. Tricamp, turning to the young men, "she is as deaf as a post." Then he approached Gudule, and added in a loud voice,

"I suppose the storm was then at its height?"

"Oh, yes, Mynheer, I could hear the thunder clearly enough."

"No doubt she mistook the noise that the robber made in breaking in for the roar of the elements," he murmured to himself. "And then?" he asked Gudule in a still louder voice.

"And then, Mynheer, the night darkened, and the storm raged furiously, and master had not returned. I was very much frightened, and, as I was on my knees saying my prayers, Christina came down from her own room. She was as pale as a ghost, and trembling all over. Then the thunder burst right over us, and deafened me."

"So you noticed that she was nervous?"

"To be sure! The storm frightened me, too, almost to death. A little while later, master knocked at the door, and Christina admitted him. And that, Mynheer, is all I know, as sure as I am an honest woman."

"You need not cry, my good woman; no one suspects you."

"But, master, whom do they suspect? Father in heaven!" she cried, as the truth flashed upon her. "Then they accuse Christina?"

No one answered.

"Ah, you do not answer me," the old woman went on. "Master, is it so?"

"My poor Gudule!"

"And you let them accuse our little Christina?" and the old woman, who would not be silenced, continued, "that kind and dear angel whom Heaven sent us?"

"Come, come, if it is not you, it must be she," brutally interrupted Tricamp.

"Oh, why don't they rather blame me? I am an old woman, who cannot live much longer, but I won't let them touch a hair on this innocent child's head! Ah, Mynheer! She is a sacred trust; she must not be touched. Don't pay any attention to that wicked man who is causing all the trouble."

At a sign from M. Tricamp, his men seized the old woman by the arm. Gudule came forward a few steps, and then fell on her knees before the fireplace, weeping and bewailing her fate. Then M. Tricamp bade his men not to disturb the woman, who was praying that Christina should not be made to suffer for another's crime.

IX

Turning to Cornelius, the agent of police said: "You perceive that no suspicious person

called here to-day; neither the postman, the neighbour, nor the fellow Petersen is such a one. It remains entirely, therefore, between the young girl and the old woman, and the latter can hardly have performed the necessary gymnastics. You may draw your own conclusions."

"Oh, do not ask me to form an opinion! In this dreadful nightmare, I do not know what to think."

"It may be a dream, but I have the feeling of being wide-awake and of reasoning remarkably well."

"It is true," said Cornelius, as he walked nervously to and fro; "you do reason remarkably well."

"And my suppositions are quite logical?"

"Yes, quite logical."

"And, as I have not so far made a single error, you must admit the young girl's guilt."

"No, I do not!" eagerly replied Cornelius, and looked the sergeant square in the face. "No, unless she herself says so, I will never believe her guilty. And God knows that, in spite of her own assertion, I would yet protest that she is innocent!"

"What proofs can you produce?" objected the officer. "I, at least, have proved the truth of my assertions."

"I know nothing, and can prove nothing," answered Cornelius. "Nor can your assertions and your evidence be disputed away——"

"Well, then?"

"But my conscience rebels against your statements, and something within me cries out: 'Her dear face, her agony and despair, are not those of a guilty wretch, and I swear that she is innocent. My assurance is beyond proof, and would assert itself in the face of the most damning evidence! If you listen to her accusers, whose logic is born of earthly evidence, they will lie away the future of a noble girl. My evidence, which comes from heaven, is true!'"

"Then——?"

"Do not heed them!" continued Cornelius, with intense excitement. "Remember that, when your pride is ready to dispute the very existence of a God, something within you still cries out to affirm that He *is*. And if this inner voice proclaims the girl's innocence, how can I suspect her?"

"If the police reasoned like this, criminals would have an easy time of it."

"I will not attempt to convince you," added Cornelius. "Go on with your work. Go on, and search for evidence, and heap proof upon proof in your efforts to crush this girl. I, however, will set myself to discover the proofs of her innocence."

"Then, if you will be advised, do not include this among them!"

"What do you mean?"

"I mean that I found this black pearl——"

"Where?"

"In her bureau drawer."

"Yes, my friend," interrupted Balthazar, "he found it in her drawer in my presence."

Cornelius seized the pearl eagerly. So convincing was the proof that he knew no longer what to believe. As if it had been a red-hot coal did that little pearl sear his hand—instinctively he stared at it, but without seeing it—and yet he could not take his eyes from that damning bit of evidence. Balthazar took him by the hand, but Cornelius seemed not to notice it. His eyes were fixed upon that pearl, the sight of which filled him with horror.

"Cornelius!" exclaimed Balthazar, now thoroughly alarmed. But Cornelius pushed him roughly aside, and leaned over to get a better view of the pearl.

"What is the matter with you, Cornelius?" Balthazar asked again.

"Get out of my way!" And once again he pushed his friend aside, and rushed to the open window.

Balthazar and Tricamp exchanged a look of mutual understanding, while Cornelius, with feverish excitement, hastened to the study.

"He has gone mad!" muttered Tricamp, following him with a look. "Will you permit me to give a drink of curacoa to my men? It is day now, and the air is somewhat chilly."

"With pleasure. Let the men help themselves from the bottle there."

Tricamp left the room. As Balthazar turned

round, he saw Gudule still kneeling in a corner. A moment later, he joined Cornelius in the study.

Cornelius was giving the handle of the knife a scrutiny that lasted several minutes. Then, without a word of explanation, he mounted a chair and proceeded to examine the broken wire.

"Where is the bell?" he suddenly asked Balthazar, who really believed that his friend's senses had deserted him.

"In the hallway."

Cornelius pulled at the wire a number of times, but the bell did not ring.

"Ah, she forgot nothing, but even removed the tongue!" sneered Balthazar.

Cornelius, still preserving his sphinx-like silence, continued to examine the wire, which passed through a little tin tube, about the size of a putty-blower. In this groove, the wire moved freely. In that direction, there was nothing out of order.

"Observe the bell, and tell me whether it rings when I pull the wire."

Balthazar went out into the hall and did as he was directed.

"Does it move?" called out Cornelius.

"Very little," answered Balthazar; "and it cannot ring at all because the bell is turned up side down, with its tongue in the air."

"Good; we will consider that later. Now, steady the desk while I get up on it."

Then, with the assistance of the knife, Cornelius

drew himself up painfully to where the wall-paper had been removed, as if to test the practicability of such an ascent.

Just then Gudule began to howl dismally outside, and Balthazar ran out to learn the cause, leaving his friend in mid-air.

"Oh, master!" cried the old woman, "she has just escaped!"

"Christina?"

"Yes, Mynheer; I saw her fleeing through the garden. Do hasten to follow her before it is too late!"

"The little serpent!" cried M. Tricamp. "She was lying low all the time. Now, then, my lads, let me see how soon you can catch her!"

Off started the officers with Tricamp at their head, while Balthazar hurried to the young girl's room to make sure that she was no longer there.

Instead of Christina, Balthazar met Cornelius, who had entered the room through the opening in the wall.

"That's right, my friend, look for her. She has just run away, so that now you must admit her guilt."

"I tell you she is innocent!" exclaimed Cornelius, and his eyes flashed. "It is we who are guilty in accusing her."

"You are mad!"

"You will not say so when I have proved to you that I know the name of the thief," Cornelius

went on, as he smiled sarcastically at Balthazar's doubting face. "And I will tell you, further, how he came in, and how he went out. First of all, he came in neither by the window nor by the opening in the wall, but simply glided down the chimney, and reached your study by way of the fireplace."

"You say that the thief entered my study by the chimney?"

"Certainly; and, as he has a well-known weakness for metals, he first proceeded to gather up your gold and silver, then attacked the steel and iron locks of your portfolio and desk, and, finally gathering up your florins, ducats, and jewels, carried the whole concern off, and left only the knife as a reminder of his visit. From your study, he made a dash, flying madly through woodwork and paper into this poor child's room, and, on his way, dropped the pearl into her drawer. And if you want to know what has become of your medallion, look here!"

He drew aside the curtains of the bed, and pointed to the little copper crucifix that hung on the wall, and that was now completely covered with molten gold.

"That's what he did with your medallion."

He put his hand into the little receptacle for holy water, and drew from it the glass covers of the medallion, which were smelted together at the edges, leaving the flower in the middle.

"That's what he did with the rest!"

Balthazar, dumfounded, gazed at his friend. He did not know what to expect next.

"And, if you want to know how he escaped again," continued Cornelius, dragging his friend to the window, "look!"

He pointed to the top pane of the window, which was pierced with a small hole about the size of a penny.

"But what does all this mean?" asked Balthazar, who began to fear that his senses were deserting him, too. "Who did this?"

"Why, you fool, do you not see *that the house was struck by lightning?*"

Balthazar felt as if the lightning had struck him. And when he realised at last that it was Nature herself that had deceived them, he was more dead than alive. A loud noise was heard outside, and the two young men rushed to the window and looked out. A crowd surrounded the building, while four officers entered the house, bearing on a stretcher the form of Christina.

X

In her despair, the poor child had thrown herself into the Amstel, but Petersen the watchman, like the brave lad he was, had sprung in after her and pulled her out.

When she had been put to bed, and had been visited by a physician, who prescribed only plenty of rest and quiet, M. Tricamp approached the two young men.

"As the young girl is not in a condition to be moved to-day, my men and I will retire."

"Why, has not Cornelius told you anything? We know not only that Christina is innocent, but also the name of the thief."

"The thief!" cried M. Tricamp; "and who is it!"

"The lightning, to be sure!" Balthazar replied, with a laugh.

M. Tricamp's eyes grew round with astonishment as he repeated, "The lightning!"

"Why, naturally!" replied Cornelius. "While you employ your knowledge of psychology in your criminal investigations, I apply mine of meteorology—a mere difference of method."

"And you dare to assert that the lightning was the cause of all this?" asked M. Tricamp, beginning to lose his temper.

"This is nothing compared with the tricks that lightning has been known to play. How about the tack that it tears out of the carpet and then drives through the mirror without cracking it; or the key that it takes out of the lock and conceals in the ice-box; or the package of cigarettes which it delicately lifts from the bronze ash-receiver that it has ignited; or the silver it volatilises without damaging the silken meshes of the purse through which it has passed; the needles so completely magnetised by it that they run after a hammer; the delicate little hole it made in Christina's window; or the wall-paper, so neatly disarranged to furnish

you with your wonderful clue; and this medallion, the glass of which it has melted without injuring the flower within, thus forming as exquisite a piece of enamel as I have ever seen, a finer wedding-present than the most skilled artist could have turned out; and, finally, the gold of the medallion with which it gilded Christina's crucifix!"

"Humbug!" cried M. Tricamp. "It is impossible! And what of the package? She was seen handing the package to the man through the window."

"Here is the man himself to answer your question!" A veritable giant entered the room.

"Petersen!"

"At your service. In that package were some old dresses for my little ones."

"Old clothes! That's likely!" replied Tricamp, whose rage had reached the boiling-point. "And where, I should like to know, are the florins, and the ducats, and the jewels?"

"The devil!" exclaimed Cornelius; "that reminds me——"

He sprang on the table, reached out his hand to the overturned bell, and exclaimed, "Here they are!"

A huge ingot of gold, silver, and jewels melted together into a solid mass with the tongue, rolled from the bell to the floor.

M. Tricamp picked up the ingot and examined it with care.

"But tell me," he said, "how did you come to think of it?"

Cornelius smiled, as he answered, "It was this black pearl, with which as evidence against her you defied me to prove the innocence of Christina."

"The black pearl?"

"Exactly, Mynheer! Do you observe this little white speck? It was by means of this speck, caused by electricity, that I was enabled to save the honour of a fellow-being."

"You must accept my congratulations," said Tricamp humbly; "the man of science is more far-sighted than the police, and I shall in future add the study of natural philosophy to my other acquirements. Had not this undoubted proof been brought forward, a graver error still might have been committed, for I was actually beginning to suspect you of being an accomplice."

To conceal his embarrassment, M. Tricamp withdrew, and Gudule rushed in to say that Christina was better, and had heard everything through the partition.

When, a little later, Balthazar knelt at Christina's bedside, he said, as he placed the ingot of precious stones and metal on her bed:

"My little Christina, if you do not wish to make me unhappy, do not refuse to accept this little sign of my esteem."

Christina hesitated.

"Oh, you must take it, for you will need a dower!" cried Balthazar, pressing her hand.

"Yes, you will need one," added Cornelius, "if only you will accept me for your husband?"

Christina did not answer; but the glance which she gave the man who had saved her honour meant anything but—no.

THE GREAT CARBUNCLE

BY

NATHANIEL HAWTHORNE

AT nightfall, once in the olden time, on the rugged side of one of the Crystal Hills, a party of adventurers were refreshing themselves, after a toilsome and fruitless quest for the Great Carbuncle. They had come thither, not as friends nor partners in the enterprise, but each, save one youthful pair, impelled by his own selfish and solitary longing for this wondrous gem. Their feeling of brotherhood, however, was strong enough to induce them to contribute a mutual aid in building a rude hut of branches, and kindling a great fire of shattered pines that had drifted down the headlong current of the Amonoosuck, on the lower bank of which they were to pass the night. There was but one of their number, perhaps, who had become so estranged from natural sympathies, by the absorbing spell of the pursuit, as to acknowledge no satisfaction at the sight of human faces in the remote and solitary region whither they had ascended. A vast extent of wilderness lay between them and the nearest settlement, while scant a mile above their heads was that black verge where the hills throw off their shaggy

mantle of forest trees, and either robe themselves in clouds or tower naked into the sky. The roar of the Amonoosuck would have been too awful for endurance if only a solitary man had listened while the mountain stream talked with the wind.

The adventurers, therefore, exchanged hospitable greetings, and welcomed one another to the hut, where each man was the host, and all were the guests of the whole company. They spread their individual supplies of food on the flat surface of a rock, and partook of a general repast; at the close of which a sentiment of good-fellowship was perceptible among the party, though repressed by the idea that the renewed search for the Great Carbuncle must make them strangers again in the morning. Seven men and one young woman, they warmed themselves together at the fire, which extended its bright wall along the whole front of their wigwam. As they observed the various and contrasted figures that made up the assemblage, each man looking like a caricature of himself in the unsteady light that flickered over him, they came mutually to the conclusion that an odder society had never met, in city or wilderness, on mountain or plain.

The eldest of the group, a tall, lean, weather-beaten man, some sixty years of age, was clad in the skins of wild animals, whose fashion of dress he did well to imitate, since the deer, the wolf, and the bear had long been his most

intimate companions. He was one of those ill-fated mortals, such as the Indians told of, whom, in their early youth, the Great Carbuncle smote with a peculiar madness, and became the passionate dream of their existence. All who visited that region knew him as the Seeker, and by no other name. As none could remember when he first took up the search, there went a fable in the valley of the Saco, that, for his inordinate lust after the Great Carbuncle, he had been condemned to wander among the mountains till the end of time, still with the same feverish hopes at sunrise—the same despair at eve. Near this miserable Seeker sat a little, elderly personage, wearing a high-crowned hat, shaped somewhat like a crucible. He was from beyond the sea, a Doctor Cacaphodel, who had wilted and dried himself into a mummy by continually stooping over charcoal furnaces, and inhaling unwholesome fumes during his researches in chemistry and alchemy. It was told of him, whether truly or not, that, at the commencement of his studies, he had drained his body of all its richest blood, and wasted it, with other inestimable ingredients, in an unsuccessful experiment—and had never been a well man since. Another of the adventurers was Master Ichabod Pigsnort, a weighty merchant and selectman of Boston, and an elder of the famous Mr. Norton's church. His enemies had a ridiculous story that Master Pigsnort was accustomed to spend a whole hour

after prayer time, every morning and evening, in wallowing naked among an immense quantity of pine-tree shillings, which were the earliest silver coinage of Massachusetts. The fourth whom we shall notice had no name that his companions knew of, and was chiefly distinguished by a sneer that always contorted his thin visage, and by a prodigious pair of spectacles, which were supposed to deform and discolour the whole face of nature, to this gentleman's perception. The fifth adventurer likewise lacked a name, which was the greater pity, as he appeared to be a poet. He was a bright-eyed man, but woefully pined away, which was no more than natural, if, as some people affirmed, his ordinary diet was fog, morning mist, and a slice of the densest cloud within his reach, sauced with moonshine, whenever he could get it. Certain it is that the poetry which flowed from him had a smack of all these dainties. The sixth of the party was a young man of haughty mien, and sat somewhat apart from the rest, wearing his plumed hat loftily among his elders, while the fire glittered on the rich embroidery of his dress, and gleamed intensely on the jewelled pommel of his sword. This was the Lord de Vere, who, when at home, was said to spend much of his time in the burial vault of his dead progenitors, rummaging their mouldy coffins in search of all the earthly pride and vainglory that was hidden among bones and dust; so that, besides his own share, he had

the collected haughtiness of his whole line of ancestry.

Lastly, there was a handsome youth in rustic garb, and, by his side, a blooming little person, in whom a delicate shade of maiden reserve was just melting into the rich glow of a young wife's affection. Her name was Hannah, and her husband's Matthew; two homely names, yet well enough adapted to the simple pair, who seemed strangely out of place among the whimsical fraternity whose wits had been set agog by the Great Carbuncle.

Beneath the shelter of one hut, in the bright blaze of the same fire, sat this varied group of adventurers, all so intent upon a single object that, of whatever else they began to speak, their closing words were sure to be illuminated with the Great Carbuncle. Several related the circumstances that brought them thither. One had listened to a traveller's tale of this marvellous stone in his own distant country, and had immediately been seized with such a thirst for beholding it as could only be quenched in its intensest lustre. Another, so long ago as when the famous Captain Smith visited these coasts, had seen it blazing far at sea, and had felt no rest in all the intervening years till now that he took up the search. A third, being encamped on a hunting expedition full forty miles south of the White Mountains, awoke at midnight, and beheld the Great Carbuncle gleaming like a meteor, so that the shadows of the trees fell back-

ward from it. They spoke of the innumerable attempts which had been made to reach the spot, and of the singular fatality which had hitherto withheld success from all adventurers, though it might seem so easy to follow to its source a light that overpowered the moon and almost matched the sun. It was observable that each smiled scornfully at the madness of every other in anticipating better fortune than the past, yet nourished a scarcely hidden conviction that he would himself be the favoured one. As if to allay their too sanguine hopes, they recurred to the Indian traditions that a spirit kept watch about the gem, and bewildered those who sought it either by removing it from peak to peak of the higher hills, or by calling up a mist from the enchanted lake over which it hung. But these tales were deemed unworthy of credit, all professing to believe that the search had been baffled by want of sagacity or perseverance in the adventurers, or such other causes as might naturally obstruct the passage to any given point among the intricacies of forest, valley, and mountain.

In a pause of the conversation, the wearer of the prodigious spectacles looked round upon the party, making each individual, in turn, the object of the sneer which invariably dwelt upon his countenance.

"So, fellow-pilgrims," said he, "here we are, seven wise men, and one fair damsel—who, doubtless, is as wise as any graybeard of the

company: here we are, I say, all bound on the same goodly enterprise. Methinks, now, it were not amiss that each of us declare what he proposes to do with the Great Carbuncle, provided he have the good hap to clutch it. What says our friend in the bear skin? How mean you, good sir, to enjoy the prize which you have been seeking, the Lord knows how long, among the Crystal Hills?"

"How enjoy it!" exclaimed the aged Seeker, bitterly. "I hope for no enjoyment from it; that folly has passed long ago! I keep up the search for this accursed stone because the vain ambition of my youth has become a fate upon me in old age. The pursuit alone is my strength—the energy of my soul—the warmth of my blood—and the pith and marrow of my bones! Were I to turn my back upon it, I should fall down dead on the hither side of the Notch, which is the gateway of this mountain region. Yet not to have my wasted lifetime back again would I give up my hopes of the Great Carbuncle! Having found it, I shall bear it to a certain cavern that I wot of, and there, grasping it in my arms, lie down and die, and keep it buried with me forever."

"O wretch, regardless of the interests of science!" cried Doctor Cacaphodel, with philosophic indignation. "Thou art not worthy to behold, even from afar off, the lustre of this most precious gem that ever was concocted in the laboratory of Nature. Mine is the sole

purpose for which a wise man may desire the possession of the Great Carbuncle. Immediately on obtaining it—for I have a presentiment, good people, that the prize is reserved to crown my scientific reputation—I shall return to Europe, and employ my remaining years in reducing it to its first elements. A portion of the stone will I grind to impalpable powder; other parts shall be dissolved in acids, or whatever solvents will act upon so admirable a composition; and the remainder I design to melt in the crucible, or set on fire with the blowpipe. By these various methods, I shall gain an accurate analysis, and finally bestow the result of my labours upon the world in a folio volume."

"Excellent!" quoth the man with the spectacles. "Nor need you hesitate, learned sir, on account of the necessary destruction of the gem, since the perusal of your folio may teach every mother's son of us to concoct a Great Carbuncle of his own."

"But, verily," said Master Ichabod Pigsnort, "for mine own part, I object to the making of these counterfeits, as being calculated to reduce the marketable value of the true gem. I tell ye frankly, sirs, I have an interest in keeping up the price. Here have I quitted my regular traffic, leaving my warehouse in the care of my clerks, and putting my credit to great hazard, and, furthermore, have put myself in peril of death or captivity by the accursed heathen savages—and all this without daring to ask

the prayers of the congregation, because the quest for the Great Carbuncle is deemed little better than a traffic with the Evil One. Now think ye that I would have done this grievous wrong to my soul, body, reputation, and estate, without a reasonable chance of profit?"

"Not I, pious Master Pigsnort," said the man with the spectacles. "I never laid such a great folly to thy charge."

"Truly, I hope not," said the merchant. 'Now, as touching this Great Carbuncle, I am free to own that I have never had a glimpse of it; but, be it only the hundredth part so bright as people tell, it will surely outvalue the Great Mogul's best diamond, which he holds at an incalculable sum. Wherefore, I am minded to put the Great Carbuncle on shipboard, and voyage with it to England, France, Spain, Italy, or into Heathendom, if Providence should send me thither, and, in a word, dispose of the gem to the best bidder among the potentates of the earth, that he may place it among his crown jewels. If any of ye have a wiser plan, let him expound it."

"That have I, thou sordid man!" exclaimed the poet. "Dost thou desire nothing brighter than gold, that thou wouldst transmute all this ethereal lustre into such dross as thou wallowest in already? For myself, hiding the jewel under my cloak, I shall hie me back to my attic chamber, in one of the darksome alleys of London. There, night and day, will I gaze upon it; my

soul shall drink its radiance; it shall be diffused throughout my intellectual powers, and gleam brightly in every line of poesy that I indite. Thus, long ages after I am gone, the splendour of the Great Carbuncle will blaze around my name!"

"Well said, Master Poet!" cried he of the spectacles. "Hide it under thy cloak, sayest thou? Why, it will gleam through the holes, and make thee look like a jack-o'-lantern!"

"To think!" ejaculated the Lord de Vere, rather to himself than his companions, the best of whom he held utterly unworthy of his intercourse—"to think that a fellow in a tattered cloak should talk of conveying the Great Carbuncle to a garret in Grub Street! Have not I resolved within myself that the whole earth contains no fitter ornament for the great hall of my ancestral castle? There shall it flame for ages, making a noonday of midnight, glittering on the suits of armour, the banners, and escutcheons that hang around the wall, and keeping bright the memory of heroes. Wherefore have all other adventurers sought the prize in vain but that I might win it, and make it a symbol of the glories of our lofty line? And never, on the diadem of the White Mountains, did the Great Carbuncle hold a place half so honoured as is reserved for it in the hall of the De Veres!"

"It is a noble thought," said the Cynic, with an obsequious sneer. "Yet, might I presume to say so, the gem would make a rare sepulchral

lamp, and would display the glories of your lordship's progenitors more truly in the ancestral vault than in the castle hall."

"Nay, forsooth," observed Matthew, the young rustic, who sat hand in hand with his bride, "the gentleman has bethought himself of a profitable use for this bright stone. Hannah here and I are seeking it for a like purpose."

"How, fellow!" exclaimed his lordship, in surprise. "What castle hall hast thou to hang it in?"

"No castle," replied Matthew, "but as neat a cottage as any within sight of the Crystal Hills. Ye must know, friends, that Hannah and I, being wedded the last week, have taken up the search of the Great Carbuncle, because we shall need its light in the long winter evenings; and it will be such a pretty thing to show the neighbours when they visit us. It will shine through the house so that we may pick up a pin in any corner, and will set all the windows aglowing as if there were a great fire of pine knots in the chimney. And then how pleasant, when we awake in the night, to be able to see one another's faces!"

There was a general smile among the adventurers at the simplicity of the young couple's project in regard to this wondrous and invaluable stone, with which the greatest monarch on earth might have been proud to adorn his palace. Especially the man with spectacles, who had sneered at all the company in turn, now twisted

his visage into such an expression of ill-natured mirth that Matthew asked him, rather peevishly, what he himself meant to do with the Great Carbuncle.

"The Great Carbuncle!" answered the Cynic, with ineffable scorn. "Why, you blockhead, there is no such thing in *rerum natura*. I have come three thousand miles, and am resolved to set my foot on every peak of these mountains, and poke my head into every chasm, for the sole purpose of demonstrating to the satisfaction of any man one whit less an ass than thyself that the Great Carbuncle is all a humbug!"

Vain and foolish were the motives that had brought most of the adventurers to the Crystal Hills; but none so vain, so foolish, and so impious, too, as that of the scoffer with the prodigious spectacles. He was one of those wretched and evil men whose yearnings are downward to the darkness, instead of heavenward, and who, could they but extinguish the lights which God hath kindled for us, would count the midnight gloom their chiefest glory. As the Cynic spoke, several of the party were startled by a gleam of red splendour that showed the huge shapes of the surrounding mountains and the rock-bestrewn bed of the turbulent river with an illumination unlike that of their fire on the trunks and black boughs of the forest trees. They listened for the roll of thunder, but heard nothing, and were glad that the tempest came not near them. The stars, those dial-points of heaven, now warned

the adventurers to close their eyes on the blazing logs, and open them, in dreams, to the glow of the Great Carbuncle.

The young married couple had taken their lodgings in the farthest corner of the wigwam, and were separated from the rest of the party by a curtain of curiously woven twigs, such as might have hung, in deep festoons, around the bridal-bower of Eve. The modest little wife had wrought this piece of tapestry while the other guests were talking. She and her husband fell asleep with hands tenderly clasped, and awoke from visions of unearthly radiance to meet the more blessed light of each other's eyes. They awoke at the same instant, and with a happy smile beaming over their two faces, which grew brighter with their consciousness of the reality of life and love. But no sooner did she recollect where they were than the bride peeped through the interstices of the leafy curtain, and saw that the outer room of the hut was deserted.

"Up, dear Matthew!" cried she, in haste. "The strange folk are all gone! Up, this very minute, or we shall lose the Great Carbuncle!"

In truth, so little did these poor young people deserve the mighty prize which had lured them thither that they had slept peacefully all night, and till the summits of the hills were glittering with sunshine; while the other adventurers had tossed their limbs in feverish wakefulness, or

dreamed of climbing precipices, and set off to realise their dreams with the earliest peep of dawn. But Matthew and Hannah, after their calm rest, were as light as two young deer, and merely stopped to say their prayers and wash themselves in a cold pool of the Amonoosuck, and then to taste a morsel of food, ere they turned their faces to the mountain-side. It was a sweet emblem of conjugal affection, as they toiled up the difficult ascent, gathering strength from the mutual aid which they afforded. After several little accidents, such as a torn robe, a lost shoe, and the entanglement of Hannah's hair in a bough, they reached the upper verge of the forest, and were now to pursue a more adventurous course. The innumerable trunks and heavy foliage of the trees had hitherto shut in their thoughts, which now shrank affrighted from the region of wind and cloud and naked rocks and desolate sunshine that rose immeasurably above them. They gazed back at the obscure wilderness which they had traversed, and longed to be buried again in its depths rather than trust themselves to so vast and visible a solitude.

"Shall we go on?" said Matthew, throwing his arm round Hannah's waist, both to protect her and to comfort his heart by drawing her close to it.

But the little bride, simple as she was, had a woman's love of jewels, and could not forego the hope of possessing the very brightest in the

world, in spite of the perils with which it must be won.

"Let us climb a little higher," whispered she, yet tremulously, as she turned her face upward to the lonely sky.

"Come, then," said Matthew, mustering his manly courage and drawing her along with him, for she became timid again the moment that he grew bold.

And upward, accordingly, went the pilgrims of the Great Carbuncle, now treading upon the tops and thickly interwoven branches of dwarf pines, which, by the growth of centuries, though mossy with age, had barely reached three feet in altitude. Next, they came to masses and fragments of naked rock heaped confusedly together, like a cairn reared by giants in memory of a giant chief. In this bleak realm of upper air, nothing breathed, nothing grew; there was no life but what was concentrated in their two hearts; they had climbed so high that Nature herself seemed no longer to keep them company. She lingered beneath them, within the verge of the forest trees, and sent a farewell glance after her children as they strayed where her own green footprints had never been. But soon they were to be hidden from her eye. Densely and dark the mists began to gather below, casting black spots of shadow on the vast landscape, and sailing heavily to one centre, as if the loftiest mountain peak had summoned a council of its kindred clouds. Finally, the vapours welded

themselves, as it were, into a mass, presenting the appearance of a pavement over which the wanderers might have trodden, but where they would vainly have sought an avenue to the blessed earth which they had lost. And the lovers yearned to behold that green earth again more intensely, alas! than, beneath a clouded sky, they had ever desired a glimpse of heaven. They even felt it a relief to their desolation when the mists, creeping gradually up the mountain, concealed its lonely peak, and thus annihilated, at least for them, the whole region of visible space. But they drew closer together, with a fond and melancholy gaze, dreading lest the universal cloud should snatch them from each other's sight.

Still, perhaps, they would have been resolute to climb as far and as high, between earth and heaven, as they could find foothold, if Hannah's strength had not begun to fail, and with that her courage also. Her breath grew short. She refused to burden her husband with her weight, but often tottered against his side, and recovered herself each time by a feebler effort. At last she sank down on one of the rocky steps of the acclivity.

"We are lost, dear Matthew," said she mournfully. "We shall never find our way to the earth again. And, oh, how happy we might have been in our cottage!"

"Dear heart!—we shall yet be happy there," answered Matthew. "Look! In this direction,

the sunshine penetrates the dismal mist. By its aid I can direct our course to the passage of the Notch. Let us go back, love, and dream no more of the Great Carbuncle!"

"The sun cannot be yonder," said Hannah, with despondence. "By this time, it must be noon. If there could ever be any sunshine here, it would come from above our heads."

"But look!" repeated Matthew, in a somewhat altered tone. "It is brightening every moment. If not sunshine, what can it be?"

Nor could the young bride any longer deny that a radiance was breaking through the mist, and changing its dim hue to a dusky red, which continually grew more vivid, as if brilliant particles were interfused with the gloom. Now, also, the cloud began to roll away from the mountain, while, as it heavily withdrew, one object after another started out of its impenetrable obscurity into sight, with precisely the effect of a new creation, before the indistinctness of the old chaos had been completely swallowed up. As the process went on, they saw the gleaming of water close at their feet, and found themselves on the very border of a mountain lake, deep, bright, clear, and calmly beautiful, spreading from brim to brim of a basin that had been scooped out of the solid rock. A ray of glory flashed across its surface. The pilgrims looked whence it should proceed, but closed their eyes with a thrill of awful admiration, to exclude the fervid splendour that glowed

from the brow of a cliff impending over the enchanted lake. For the simple pair had reached that lake of mystery, and found the long-sought shrine of the Great Carbuncle!

They threw their arms around each other, and trembled at their own success; for, as the legends of this wondrous gem rushed thick upon their memory, they felt themselves marked out by fate—and the consciousness was fearful. Often from childhood upward they had seen it shining like a distant star. And now that star was throwing its intensest lustre on their hearts. They seemed changed to one another's eyes, in the red brilliancy that flamed upon their cheeks, while it lent the same fire to the lake, the rocks, and sky, and to the mists which had rolled back before its power. But with their next glance they beheld an object that drew their attention even from the mighty stone. At the base of the cliff, directly beneath the Great Carbuncle, appeared the figure of a man, with his arms extended in the act of climbing, and his face turned upward, as if to drink the full gush of splendour. But he stirred not, no more than if changed to marble.

"It is the Seeker," whispered Hannah, convulsively grasping her husband's arm. "Matthew, he is dead."

"The joy of success has killed him," replied Matthew, trembling violently. "Or, perhaps, the very light of the Great Carbuncle was death!"

"The Great Carbuncle," cried a peevish voice behind them. "The Great Humbug! If you have found it, prithee point it out to me."

They turned their heads, and there was the Cynic, with his prodigious spectacles set carefully on his nose, staring now at the lake, now at the rocks, now at the distant masses of vapour, now right at the Great Carbuncle itself, yet seemingly as unconscious of its light as if all the scattered clouds were condensed about his person. Though its radiance actually threw the shadow of the unbeliever at his own feet, as he turned his back upon the glorious jewel, he would not be convinced that there was the least glimmer there.

"Where is your Great Humbug?" he repeated. "I challenge you to make me see it!"

"There," said Matthew, incensed at such perverse blindness, and turning the Cynic round toward the illuminated cliff. "Take off those abominable spectacles, and you cannot help seeing it!"

Now these coloured spectacles probably darkened the Cynic's sight in at least as great a degree as the smoked glasses through which people gaze at an eclipse. With resolute bravado, however, he snatched them from his nose, and fixed a bold stare full upon the ruddy blaze of the Great Carbuncle. But scarcely had he encountered it, when, with a deep, shuddering groan, he dropped his head, and pressed both hands across his miserable eyes. Thenceforth

there was, in very truth, no light of the Great Carbuncle, nor any other light on earth, nor light of heaven itself, for the poor Cynic. So long accustomed to view all objects through a medium that deprived them of every glimpse of brightness, a single flash of so glorious a phenomenon, striking upon his naked vision, had blinded him forever.

"Matthew," said Hannah, clinging to him, "let us go hence!"

Matthew saw that she was faint, and kneeling down, supported her in his arms, while he threw some of the thrillingly cold water of the enchanted lake upon her face and bosom. It revived her, but could not renovate her courage.

"Yes, dearest!" cried Matthew, pressing her tremulous form to his breast, "we will go hence, and return to our humble cottage. The blessed sunshine and the quiet moonlight shall come through our window. We will kindle the cheerful glow of our hearth at eventide, and be happy in its light. But never again will we desire more light than all the world may share with us."

"No," said his bride, "for how could we live by day, or sleep by night, in this awful blaze of the Great Carbuncle!"

Out of the hollow of their hands they drank each a draught from the lake, which presented them its waters uncontaminated by an earthly lip. Then, lending their guidance to the blinded Cynic, who uttered not a word, and even stifled

his groans in his own most wretched heart, they began to descend the mountain. Yet, as they left the shore, till then untrodden, of the spirit's lake, they threw a farewell glance toward the cliff, and beheld the vapours gathering in dense volumes, through which the gem burned duskily.

As touching the other pilgrims of the Great Carbuncle, the legend goes on to tell that the worshipful Master Ichabod Pigsnort soon gave up the quest as a desperate speculation, and wisely resolved to betake himself again to his warehouse, near the town dock, in Boston. But, as he passed through the Notch of the mountain, a war party of Indians captured our unlucky merchant, and carried him to Montreal, there holding him in bondage till, by the payment of a heavy ransom, he had woefully subtracted from his hoard of pine-tree shillings. By his long absence, moreover, his affairs had become so disordered that, for the rest of his life, instead of wallowing in silver, he had seldom a sixpence worth of copper. Doctor Cacaphodel, the alchemist, returned to his laboratory with a prodigious fragment of granite, which he ground to powder, dissolved in acids, melted in the crucible, and burned with the blowpipe, and published the result of his experiments in one of the heaviest folios of the day. And, for all these purposes, the gem itself could not have answered better than the granite. The poet, by a somewhat similar mistake, made prize of a great piece of ice, which he found in a sunless

chasm of the mountains, and swore that it corresponded, in all points, with his idea of the Great Carbuncle. The critics say that, if his poetry lacked the splendour of the gem, it retained all the coldness of the ice. The Lord de Vere went back to his ancestral hall, where he contented himself with a wax-lighted chandelier, and filled, in due course of time, another coffin in the ancestral vault. As the funeral torches gleamed within that dark receptacle, there was no need of the Great Carbuncle to show the vanity of earthly pomp.

The cynic, having cast aside his spectacles, wandered about the world, a miserable object, and was punished with an agonising desire of light, for the wilful blindness of his former life. The whole night long he would lift his splendour-blasted orbs to the moon and stars; he turned his face eastward, at sunrise, as duly as a Persian idolater; he made a pilgrimage to Rome, to witness the magnificent illumination of St. Peter's Church; and, finally, perished in the great fire of London, into the midst of which he had thrust himself, with the desperate idea of catching one feeble ray from the blaze that was kindling earth and heaven.

Matthew and his bride spent many peaceful years, and were fond of telling the legend of the Great Carbuncle. The tale, however, toward the close of their lengthened lives, did not meet with the full credence that had been accorded to it by those who remembered the ancient

lustre of the gem. For it is affirmed that, from the hour when two mortals had shown themselves so simply wise as to reject a jewel which would have dimmed all earthly things, its splendour waned. When other pilgrims reached the cliff, they found only an opaque stone, with particles of mica glittering on its surface. There is also a tradition that, as the youthful pair departed, the gem was loosened from the forehead of the cliff, and fell into the enchanted lake, and that at noontide the Seeker's form may still be seen to bend over its quenchless gleam.

Some few believe that this inestimable stone is blazing as of old, and say that they have caught its radiance, like a flash of summer lightning, far down the valley of the Saco. And be it owned that, many a mile from the Crystal Hills, I saw a wondrous light around their summits, and was lured, by the faith of poesy, to be the latest pilgrim of the GREAT CARBUNCLE.

THE LIFTED VEIL

BY

GEORGE ELIOT

I

THE time of my end approaches. I have lately been subject to attacks of *angina pectoris;* and, in the ordinary course of things, my physician tells me, I may fairly hope that my life will not be protracted many months. Unless, then, I am cursed with an exceptional physical constitution, as I am cursed with an exceptional mental character, I shall not much longer groan under the wearisome burden of this earthly existence. If it were to be otherwise—if I were to live on to the age most men desire and provide for—I should, for once, have known whether the miseries of delusive expectation can outweigh the miseries of true prevision. For I foresee when I shall die, and everything that will happen in my last moments.

Just a month from this day, on the 20th of September, 1850, I shall be sitting in this chair, in this study, at ten o'clock at night, longing to die, weary of incessant insight and foresight, without delusions and without hope. Just as I am watching a tongue of blue flame rising in the fire, and

my lamp is burning low, the horrible contraction will begin at my chest. I shall only have time to reach the bell and pull it violently, before the sense of suffocation will come. No one will answer my bell. I know why. My two servants are lovers, and will have quarreled. My housekeeper will have rushed out of the house, in a fury, two hours before, hoping that Perry will believe she has gone to drown herself. Perry is alarmed at last, and is gone out after her. The little scullery-maid is asleep on a bench: she never answers the bell; it does not wake her. The sense of suffocation increases: my lamp goes out with a horrible stench: I make a great effort and snatch at the bell again. I long for life, and there is no help. I thirsted for the unknown: the thirst is gone. O God, let me stay with the known, and be weary of it: I am content. Agony of pain and suffocation—and, all the while, the earth, the fields, the pebbly brook at the bottom of the rookery, the fresh scent after the rain, the light of the morning through my chamber window, the warmth of the hearth after the frosty air—will darkness close over them forever?

Darkness—darkness—no pain—nothing but darkness, but I am passing on and on through the darkness: my thought stays in the darkness, but always with a sense of moving onward——

Before that time comes, I wish to use my last hours of ease and strength in telling the strange story of my experience. I have never fully unbosomed myself to any human being; I have

never been encouraged to trust much in the sympathy of my fellow-men. But we have all a chance of meeting with some pity, some tenderness, some charity, when we are dead; it is the living only who cannot be forgiven—the living only from whom men's indulgence and reverence are held off, like the rain by the hard east wind. While the heart beats, bruise it—it is your only opportunity; while the eye can still turn toward you with moist, timid entreaty, freeze it with an icy, unanswering gaze; while the ear, that delicate messenger to the inmost sanctuary of the soul, can still take in the tones of kindness, put it off with hard civility, or sneering compliment, or envious affectation of indifference; while the creative brain can still throb with the sense of injustice, with the yearning for brotherly recognition—make haste—oppress it with your ill-considered judgments, your trivial comparisons, your careless misrepresentations. The heart will by-and-by be still—*ubi sæva indignatio ulterius cor lacerare nequit;* the eye will cease to entreat; the ear will be deaf; the brain will have ceased from all wants as well as from all work. Then your charitable speeches may find vent; then you may remember and pity the toil and the struggle and the failure; then you may give due honour to the work achieved; then you may find extenuation for errors, and may consent to bury them.

That is a trivial schoolboy text; why do I dwell on it? It has little reference to me, for I shall

leave no works behind me for men to honour. I have no near relatives who will make up, by weeping over my grave, for the wounds they inflicted on me when I was among them. It is only the story of my life that will perhaps win a little more sympathy from strangers when I am dead than I ever believed it would obtain from my friends while I was living.

My childhood, perhaps, seems happier to me than it really was, by contrast with all the after years. For then the curtain of the future was as impenetrable to me as to other children: I had all their delight in the present hour; their sweet, indefinite hopes for the morrow; and I had a tender mother: even now, after the dreary lapse of long years, a slight trace of sensation accompanies the remembrance of her caress as she held me on her knee—her arms round my little body, her cheek pressed against mine. I had a complaint of the eyes that made me blind for a little while, and she kept me on her knee from morning till night. That unequalled love soon vanished out of my life, and, even to my childish consciousness, it was as if that life had become more chill. I rode my little white pony with the groom by my side as before; but there were no loving eyes looking at me as I mounted, no glad arms open to me when I came back. Perhaps I missed my mother's love more than most children of seven or eight would have done, to whom the other pleasures of life remained as before; for I was certainly a very sensitive child. I re-

member still the mingled trepidation and delicious excitement with which I was affected by the tramping of the horses on the pavement in the echoing stables, by the loud resonance of the grooms' voices, by the booming bark of the dogs as my father's carriage thundered under the archway of the courtyard, by the din of the gong as it gave notice of luncheon and dinner. The measured tramp of soldiery which I sometimes heard—for my father's house lay near a county town where there were large barracks—made me sob and tremble; and yet when they were gone past I longed for them to come back again.

I fancy my father thought me an odd child, and had little fondness for me; though he was very careful in fulfilling what he regarded as a parent's duties. But he was already past the middle of life, and I was not his only son. My mother had been his second wife, and he was five-and-forty when he married her. He was a firm, unbending, intensely orderly man, in root and stem a banker, but with a flourishing graft of the active landholder, aspiring to county influence: one of those people who are always like themselves from day to day, who are uninfluenced by the weather, and neither know melancholy nor high spirits. I held him in great awe, and appeared more timid and sensitive in his presence than at other times; a circumstance which, perhaps, helped to confirm him in the intention to educate me on a different plan from

the prescriptive one with which he had complied in the case of my elder brother, already a tall youth at Eton. My brother was to be his representative and successor; he must go to Eton and Oxford, for the sake of making connections, of course: my father was not a man to underrate the bearing of Latin satirists or Greek dramatists on the attainment of an aristocratic position. But, intrinsically, he had slight esteem for "those dead but sceptred spirits"—having qualified himself for forming an independent opinion by reading Potter's "Æschylus," and dipping into Francis's "Horace." To this negative view he added a positive one, derived from a recent connection with mining speculations; namely, that a scientific education was the really useful training for a younger son. Moreover, it was clear that a shy, sensitive boy like me was not fit to encounter the rough experience of a public school. Mr. Letherall had said so very decidedly. Mr. Letherall was a large man in spectacles, who one day took my small head between his large hands, and pressed it here and there in an exploratory, suspicious manner—then placed each of his great thumbs on my temples, and pushed me a little way from him, and stared at me with glittering spectacles. The contemplation appeared to displease him, for he frowned sternly, and said to my father, drawing his thumbs across my eyebrows—

"The deficiency is there, sir—there; and here," he added, touching the upper sides of my head,

"here is the excess. That must be brought out, sir, and this must be laid to sleep."

I was in a state of tremour, partly at the vague idea that I was the object of reprobation, partly in the agitation of my first hatred—hatred of this big, spectacled man, who pulled my head about as if he wanted to buy and cheapen it.

I am not aware how much Mr. Letherall had to do with the system afterward adopted toward me, but it was presently clear that private tutors, natural history, science, and the modern languages were the appliances by which the defects of my organization were to be remedied. I was very stupid about machines, so I was to be greatly occupied with them; I had no memory for classification, so it was particularly necessary that I should study systematic zoölogy and botany; I was hungry for human deeds and human emotions, so I was to be plentifully crammed with the mechanical powers, the elementary bodies, and the phenomena of electricity and magnetism. A better-constituted boy would certainly have profited under my intelligent tutors, with their scientific apparatus; and would, doubtless, have found the phenomena of electricity and magnetism as fascinating as I was, every Thursday, assured they were. As it was, I could have paired off, for ignorance of whatever was taught me, with the worst Latin scholar that was ever turned out of a classical academy. I read Plutarch, and Shakespeare, and Don Quixote on the sly, and supplied myself in that way with

wandering thoughts, while my tutor was assuring me that "an improved man, as distinguished from an ignorant one, was a man who knew the reason why water ran down hill." I had no desire to be this improved man; I was glad of the running water; I could watch it and listen to it gurgling among the pebbles, and bathing the bright green water-plants, by the hour together. I did not want to know *why* it ran; I had perfect confidence that there were good reasons for what was so very beautiful.

There is no need to dwell on this part of my life. I have said enough to indicate that my nature was of the sensitive, unpractical order, and that it grew up in an uncongenial medium, which could never foster it into happy, healthy development. When I was sixteen, I was sent to Geneva to complete my course of education; and the change was a very happy one to me, for the first sight of the Alps, with the setting sun on them, as we descended the Jura, seemed to me like an entrance into heaven; and the three years of my life there was spent in a perpetual sense of exaltation, as if from a draught of delicious wine, at the presence of Nature in all her awful loveliness. You will think, perhaps, that I must have been a poet, from this early sensibility to Nature. But my lot was not so happy as that. A poet pours forth his song, and *believes* in the listening ear and answering soul to which his song will be floated sooner or later. But the poet's sensibility that finds no vent but in silent

tears on the sunny bank, when the noonday light sparkles on the water, or in an inward shudder at the sound of harsh human tones, the sight of a cold human eye—this dumb passion brings with it a fatal solitude of soul in the society of one's fellow-men. My least solitary moments were those in which I pushed off in my boat, at evening, toward the centre of the lake; it seemed to me that the sky, and the glowing mountain-tops, and the wide blue water, surrounded me with a cherishing love such as no human face had shed on me since my mother's love had vanished out of my life. I used to do as Jean Jacques did—lie down in my boat, and let it glide whither it would, while I looked up at the departing glow leaving one mountain-top after the other, as if the prophet's chariot of fire were passing over them on its way to the home of light. Then, when the white summits were all sad and corpse-like, I had to push homeward, for I was under careful surveillance, and was allowed no late wanderings. This disposition of mine was not favourable to the formation of intimate friendships among the numerous youths of my own age who are always to be found studying at Geneva. Yet I made *one* such friendship; and, singularly enough, it was with a youth whose intellectual tendencies were the very reverse of my own. I shall call him Charles Meunier; his real surname—an English one, for he was of English extraction—having since become celebrated. He was an orphan who lived on a miserable pittance while he pur-

sued the medical studies for which he had a special genius. Strange! that with my vague mind, susceptible and unobservant, hating inquiry and given up to contemplation, I should have been drawn toward a youth whose strongest passion was science. But the bond was not an intellectual one; it came from a source that can happily blend the stupid with the brilliant, the dreamy with the practical: it came from community of feeling. Charles was poor and ugly, derided by Genevese *gamins*, and not acceptable in drawing-rooms. I saw that he was isolated, as I was, though from a different cause, and, stimulated by a sympathetic resentment, I made timid advances toward him. It is enough to say that there sprang up as much comradeship between us as our different habits would allow; and, in Charles's rare holidays, we went up the Saleve together, or took the boat to Vevay, while I listened dreamily to the monologues in which he unfolded his bold conceptions of future experiment and discovery. I mingled them confusedly in my thought with glimpses of blue water and delicate floating cloud, with the notes of birds and the distant glitter of the glacier. He knew quite well that my mind was half absent, yet he liked to talk to me in this way; for don't we talk of our hopes and our projects even to dogs and birds, when they love us? I have mentioned this one friendship because of its connection with a strange and terrible scene which I shall have to narrate in my subsequent life.

This happier life at Geneva was put an end to by a severe illness, which is partly a blank to me, partly a time of dimly remembered suffering, with the presence of my father by my bed from time to time. Then came the languid monotony of convalescence, the days gradually breaking into variety and distinctness as my strength enabled me to take longer and longer drives. On one of these more vividly remembered days, my father said to me, as he sat beside my sofa:

"When you are quite well enough to travel, Latimer, I shall take you home with me. The journey will amuse you and do you good, for I shall go through the Tyrol and Austria, and you will see many new places. Our neighbours, the Filmores, are come; Alfred will join us at Basle, and we shall all go together to Vienna, and back by Prague——"

My father was called away before he had finished his sentence, and he left my mind resting on the word *Prague*, with a strange sense that a new and wondrous scene was breaking upon me: a city under the broad sunshine; that seemed to me as if it were the summer sunshine of a long-past century arrested in its course—unrefreshed for ages by the dews of night, or the rushing rain-cloud; scorching the dusty, weary, time-eaten grandeur of a people doomed to live on in the stale repetition of memories, like deposed and superannuated kings in their regal, gold-inwoven tatters. The

city looked so thirsty that the broad river seemed to me a sheet of metal; and the blackened statues, as I passed under their blank gaze, along the unending bridge, with their ancient garments and their saintly crowns, seemed to me the real inhabitants and owners of this place, while the busy, trivial men and women, hurrying to and fro, were a swarm of ephemeral visitants infesting it for a day. It is such grim, stony beings as these, I thought, who are the fathers of ancient, faded children, in those tanned, time-fretted dwellings that crowd the steep before me; who pay their court in the worn and crumbling pomp of the palace which stretches its monotonous length on the height; who worship wearily in the stifling air of the churches, urged by no fear or hope, but compelled by their doom to be ever old and undying, to live on in the rigidity of habit, as they live on in perpetual midday, without the repose of night or the new birth of morning.

A stunning clang of metal suddenly thrilled through me, and I became conscious of the objects in my room again: one of the fire-irons had fallen as Pierre opened the door to bring me my draught. My heart was palpitating violently, and I begged Pierre to leave my draught beside me: I would take it presently.

As soon as I was alone again, I began to ask myself whether I had been sleeping. Was this a dream—this wonderfully distinct vision

—minute in its distinctness down to a patch of rainbow light on the pavement, transmitted through a coloured lamp in the shape of a star —of a strange city, quite unfamiliar to my imagination? I had seen no picture of Prague: it lay in my mind as a mere name, with vaguely remembered historical associations—ill-defined memories of imperial grandeur and religious wars.

Nothing of this sort had ever occurred in my dreaming experience before, for I had often been humiliated because my dreams were only saved from being utterly disjointed and commonplace by the frequent terrors of nightmare. But I could not believe that I had been asleep, for I remembered distinctly the gradual breaking-in of the vision upon me, like the new images in a dissolving view, or the growing distinctness of the landscape as the sun lifts up the veil of the morning mist. And, while I was conscious of this incipient vision, I was also conscious that Pierre came to tell my father Mr. Filmore was waiting for him, and that my father hurried out of the room. No, it was not a dream; was it—the thought was full of tremulous exultation—was it the poet's nature in me, hitherto only a troubled, yearning sensibility, now manifesting itself suddenly as spontaneous creation? Surely, it was in this way that Homer saw the plain of Troy, that Dante saw the abodes of the departed, that Milton saw the earthward flight of the Tempter. Was it

that my illness had wrought some happy change in my organisation—given a firmer tension to my nerves—carried off some dull obstruction? I had often read of such effects—in works of fiction at least. Nay; in genuine biographies I had read of the subtilising or exalting influence of some diseases on the mental powers. Did not Novalis feel his inspiration intensified under the progress of consumption?

When my mind had dwelt for some time on this blissful idea, it seemed to me that I might perhaps test it by an exertion of my will. The vision had begun when my father was speaking of our going to Prague. I did not for a moment believe it was really a representation of that city; I believed—I hoped it was a picture that my newly liberated genius had painted in fiery haste with the colours snatched from lazy memory. Suppose I were to fix my mind on some other place—Venice, for example, which was far more familiar to my imagination than Prague; perhaps the same sort of result would follow. I concentrated my thoughts on Venice; I stimulated my imagination with poetic memories, and strove to feel myself present in Venice, as I had felt myself present in Prague. But in vain. I was only colouring the Canaletto engravings that hung in my old bedroom at home; the picture was a shifting one, my mind wandering uncertainly in search of more vivid images; I could see no accident of form or shadow without conscious labour after the necessary con-

ditions. It was all prosaic effort, not rapt passivity, such as I had experienced half an hour before. I was discouraged; but I remembered that inspiration was fitful.

For several days I was in a state of excited expectation, watching for a recurrence of my new gift. I sent my thoughts ranging over my world of knowledge, in the hope that they would find some object which would send a re-awakening vibration through my slumbering genius. But no; my world remained as dim as ever, and that flash of strange light refused to come again, though I watched for it with palpitating eagerness.

My father accompanied me every day in a drive, and in a gradually lengthening walk as my powers of walking increased; and one evening he had agreed to come and fetch me at twelve the next day, that we might go together to select a musical box and other purchases rigorously demanded of a rich Englishman visiting Geneva. He was one of the most punctual of men and bankers, and I was always nervously anxious to be quite ready for him at the appointed time. But, to my surprise, at a quarter past twelve he had not appeared. I felt all the impatience of a convalescent who has nothing particular to do, and who has just taken a tonic in the prospect of immediate exercise that would carry off the stimulus.

Unable to sit still and reserve my strength, I walked up and down the room, looking out

on the current of the Rhone, just where it leaves the dark-blue lake; but thinking all the while of the possible causes that could detain my father.

Suddenly I was conscious that my father was in the room, but not alone: there were two persons with him. Strange! I had heard no footstep, I had not seen the door open; but I saw my father and, at his right hand, our neighbour Mrs. Filmore, whom I remembered very well, though I had not seen her for five years. She was a commonplace middle-aged woman, in silk and cashmere; but the lady on the left of my father was not more than twenty, a tall, slim, willowy figure, with luxuriant blonde hair, arranged in cunning braids and folds that looked almost too massive for the slight figure and the small-featured, thin-lipped face they crowned. But the face had not a girlish expression: the features were sharp, the pale gray eyes at once acute, restless, and sarcastic. They were fixed on me in half-smiling curiosity, and I felt a painful sensation as if a sharp wind were cutting me. The pale-green dress, and the green leaves that seemed to form a border about her pale blonde hair, made me think of a Water-Nixie—for my mind was full of German lyrics, and this pale, fatal-eyed woman, with the green weeds, looked like a birth from some cold, sedgy stream, the daughter of an aged river.

"Well, Latimer, you thought me long," my father said——

But, while the last word was in my ears, the whole group vanished and there was nothing between me and the Chinese painted folding-screen that stood before the door. I was cold and trembling; I could only totter forward and throw myself on the sofa. This strange new power had manifested itself again——. But *was* it a power? Might it not rather be a disease—a sort of intermittent delirium, concentrating my energy of brain into moments of unhealthy activity, and leaving my saner hours all the more barren? I felt a dizzy sense of unreality in what my eye rested on; I grasped the bell convulsively, like one trying to free himself from nightmare, and rang it twice. Pierre came with a look of alarm in his face.

"Monsieur ne se trouve pas bien?" he said, anxiously.

"I'm tired of waiting, Pierre," I said, as distinctly and emphatically as I could, like a man determined to be sober in spite of wine; "I'm afraid something has happened to my father—he's usually so punctual. Run to the Hôtel des Bergues and see if he is there."

Pierre left the room at once, with a soothing "Bien, Monsieur;" and I felt the better for this scene of simple, waking prose. Seeking to calm myself still further, I went into my bedroom, adjoining the *salon*, and opened a case of eau-de-Cologne; took out a bottle; went through the process of taking out the cork very neatly, and then rubbed the reviving spirit over

my hands and forehead and under my nostrils, drawing a new delight from the scent because I had procured it by slow details of labour, and by no strange, sudden madness. Already I had begun to taste something of the horror that belongs to the lot of a human being whose nature is not adjusted to simple human conditions.

Still enjoying the scent, I returned to the *salon*, but it was not unoccupied, as it had been before I left it. In front of the Chinese folding-screen there was my father, with Mrs. Filmore on his right hand, and on his left—the slim, blonde-haired girl, with the keen face and the keen eyes fixed on me in half-smiling curiosity.

"Well, Latimer, you thought me long," my father said.

I heard no more, felt no more, till I became conscious that I was lying with my head low on the sofa, Pierre and my father by my side. As soon as I was thoroughly revived, my father left the room, and presently returned, saying:

"I've been to tell the ladies how you are, Latimer. They were waiting in the next room. We shall put off our shopping expedition to-day."

Presently he said, "That young lady is Bertha Grant, Mrs. Filmore's orphan niece. Filmore has adopted her, and she lives with them, so you will have her for a neighbour when we go home—perhaps for a near relation; for there is a tenderness between her and Alfred, I suspect, and I should be gratified by the match, since Filmore means to provide for her in every way

as if she were his daughter. It had not occurred to me that you knew nothing about her living with the Filmores."

He made no further allusion to the fact of my having fainted at the moment of seeing her, and I would not for the world have told him the reason: I shrank from the idea of disclosing to any one what might be regarded as a pitiable peculiarity; most of all from betraying it to my father, who would have suspected my sanity ever after.

I do not mean to dwell with particularity on the details of my experience. I have described these two cases at length because they had definite, clearly traceable results in my after lot.

Shortly after this last occurrence—I think the very next day—I began to be aware of a phase in my abnormal sensibility to which, from the languid and slight nature of my intercourse with others since my illness, I had not been alive before. This was the obtrusion on my mind of the mental process going forward in first one person and then another with whom I happened to be in contact: the vagrant, frivolous ideas and emotions of some uninteresting acquaintance—Mrs. Filmore, for example—would force themselves on my consciousness like an importunate, ill-played musical instrument or the loud activity of an imprisoned insect. But this unpleasant sensibility was fitful, and left me moments of rest, when the souls of my com-

panions were once more shut out from me, and I felt a relief such as silence brings to wearied nerves. I might have believed this importunate insight to be merely a diseased activity of the imagination, but that my prevision of incalculable words and actions proved it to have a fixed relation to the mental process in other minds. But this superadded consciousness, wearying and annoying enough when it urged on me the trivial experience of indifferent people, became an intense pain and grief when it seemed to be opening to me souls of those who were in a close relation to me—when the rational talk, the graceful attentions, the wittily turned phrases, and the kindly deeds, which used to make the web of their characters, were seen as if thrust asunder by a microscopic vision that showed all the intermediate frivolities, all the suppressed egoism, all the struggling chaos of puerilities, meanness, vague capricious memories, and indolent makeshift thoughts, from which human words and deeds emerge like leaflets covering a fermenting heap.

At Basle, we were joined by my brother Alfred, now a handsome, self-confident man of six-and-twenty—a thorough contrast to my fragile, nervous, ineffectual self. I believe I was held to have a sort of half-womanish, half-ghostly beauty; for the portrait-painters, who are thick as weeds at Geneva, had often asked me to sit to them, and I had been the model of a dying minstrel in a fancy picture. But I

thoroughly disliked my own *physique*, and nothing but the belief that it was a condition of poetic genius would have reconciled me to it. That brief hope was quite fled, and I saw in my face now nothing but the stamp of a morbid organization, framed for passive suffering—too feeble for the sublime resistance of poetic production. Alfred, from whom I had been almost constantly separated, and who, in his present stage of character and appearance, came before me as a perfect stranger, was bent on being extremely friendly and brotherlike to me. He had the superficial kindness of a good-humoured, self-satisfied nature, that fears no rivalry and has encountered no contrarieties. I am not sure that my disposition was good enough for me to have been quite free from envy toward him, even if our desires had not clashed, and if I had been in the healthy human condition which admits of generous confidence and charitable construction. There must always have been an antipathy between our natures. As it was, he became in a few weeks an object of intense hatred to me; and when he entered the room, still more when he spoke, it was as if a sensation of grating metal had set my teeth on edge. My diseased consciousness was more intensely and continually occupied with his thoughts and emotions than with those of any other person who came in my way. I was perpetually exasperated with the petty promptings of his conceit and his love of patronage, with his self-

complacent belief in Bertha Grant's passion for him, with his half-pitying contempt for me—seen not in the ordinary indications of intonation and phrase and slight action, which an acute and suspicious mind is on the watch for, but in all their naked, skinless complication.

For we were rivals, and our desires clashed, though he was not aware of it. I have said nothing yet of the effect Bertha Grant produced in me on a nearer acquaintance. That effect was chiefly determined by the fact that she made the only exception, among all the human beings about me, to my unhappy gift of insight. About Bertha I was always in a state of uncertainty: I could watch the expression of her face, and speculate on its meaning; I could ask for her opinion with the real interest of ignorance; I could listen for her words and watch for her smile with hope and fear: she had for me the fascination of an unravelled destiny. I say it was this fact that chiefly determined the strong effect she produced on me: for, in the abstract, no womanly character could seem to have less affinity for that of a shrinking, romantic, passionate youth than Bertha's. She was keen, sarcastic, unimaginative, prematurely cynical, remaining critical and unmoved in the most impressive scenes, inclined to dissect all my favourite poems, and especially contemptuous toward the German lyrics which were my pet literature at that time. To this moment, I am unable to define my feeling toward her: it was not ordinary

boyish admiration, for she was the very opposite, even to the colour of her hair, of the ideal woman who still remained to me the type of loveliness; and she was without that enthusiasm for the great and good which, even at the moment of her strongest dominion over me, I should have declared to be the highest element of character. But there is no tyranny more complete than that which a self-centred negative nature exercises over a morbidly sensitive nature perpetually craving sympathy and support. The most independent people feel the effect of a man's silence in heightening their value for his opinion —feel an additional triumph in conquering the reverence of a critic habitually captious and satirical: no wonder, then, that an enthusiastic, self-distrusting youth should watch and wait before the closed secret of a sarcastic woman's face, as if it were the shrine of the doubtfully benignant deity who ruled his destiny. For a young enthusiast is unable to imagine the total negation in another mind of the emotions which are stirring his own: they may be feeble, latent, inactive, he thinks, but they are there— they may be called forth; sometimes, in moments of happy hallucination, he believes they may be there in all the greater strength because he sees no outward sign of them. And this effect, as I have intimated, was heightened to its utmost intensity in me, because Bertha was the only being who remained for me in the mysterious seclusion of soul that renders such

youthful delusion possible. Doubtless, there was another sort of fascination at work—that subtle physical attraction which delights in cheating our psychological predictions, and in compelling the men who paint sylphs to fall in love with some *bonne et brave femme*, heavy-heeled and freckled.

Bertha's behaviour toward me was such as to encourage all my illusions, to heighten my boyish passion, and make me more and more dependent on her smiles. Looking back with my present wretched knowledge, I conclude that her vanity and love of power were intensely gratified by the belief that I had fainted on first seeing her purely from the strong impression her person had produced on me. The most prosaic woman likes to believe herself the object of a violent, a poetic passion; and, without a grain of romance in her, Bertha had that spirit of intrigue which gave piquancy to the idea that the brother of the man she meant to marry was dying with love and jealousy for her sake. That she meant to marry my brother was what at that time I did not believe; for, though he was assiduous in his attentions to her, and I knew well enough that both he and my father had made up their minds to this result, there was not yet an understood engagement—there had been no explicit declaration; and Bertha habitually, while she flirted with my brother and accepted his homage in a way that implied to him a thorough recognition of its

intention, made me believe, by the subtlest looks and phrases—feminine nothings which could never be quoted against her—that he was really the object of her secret ridicule; that she thought him, as I did, a coxcomb, whom she would have pleasure in disappointing. Me, she openly petted in my brother's presence, as if I were too young and sickly ever to be thought of as a lover; and that was the view he took of me. But I believe she must inwardly have delighted in the tremours into which she threw me by the coaxing way in which she patted my curls, while she laughed at my quotations. Such caresses were always given in the presence of our friends; for, when we were alone together, she affected a much greater distance toward me, and now and then took the opportunity, by words or slight actions, to stimulate my foolish, timid hope that she really preferred me. And why should she not follow her inclination? I was not in so advantageous a position as my brother, but I had fortune; I was not a year younger than she was, and she was an heiress, who would soon be of age to decide for herself.

The fluctuations of hope and fear, confined to this one channel, made each day in her presence a delicious torment. There was one deliberate act of hers which especially helped to intoxicate me. When we were in Vienna her twentieth birthday occurred, and, as she was very fond of ornaments, we all took the opportunity of the

splendid jewellers' shops in that Teutonic Paris to purchase her a birthday present of jewelry. Mine, naturally, was the least expensive; it was an opal ring—the opal was my favourite stone, because it seemed to blush and turn pale as if it had a soul. I told Bertha so when I gave it to her, and said that it was an emblem of the poetic nature, changing with the changing light of heaven and of woman's eyes. In the evening, she appeared elegantly dressed, and wearing conspicuously all the birthday presents except mine. I looked eagerly at her fingers, but saw no opal. I had no opportunity of noticing this to her during the evening; but the next day, when I found her seated near the window alone, after breakfast, I said, "You scorn to wear my poor opal. I should have remembered that you despised poetic natures, and should have given you coral or turquoise, or some other opaque, unresponsive stone." "Do I despise it?" she answered, taking hold of a delicate gold chain which she always wore round her neck and drawing out the end from her bosom with my ring hanging to it. "It hurts me a little, I can tell you," she said, with her usual dubious smile, "to wear it in that secret place; and since your poetical nature is so stupid as to prefer a more public position, I shall not endure the pain any longer."

She took off the ring from the chain and put it on her finger, smiling still, while the blood rushed to my cheeks, and I could not trust my-

self to say a word of entreaty that she would keep the ring where it was before.

I was completely fooled by this, and for two days shut myself up in my room whenever Bertha was absent, that I might intoxicate myself afresh with the thought of this scene and all it implied.

I should mention that during these two months—which seemed a long life to me from the novelty and intensity of the pleasures and pains I underwent—my diseased participation in other people's consciousness continued to torment me; now it was my father, and now my brother, now Mrs. Filmore or her husband, and now our German courier, whose stream of thought rushed upon me like a ringing in the ears not to be got rid of, though it allowed my own impulses and ideas to continue their uninterrupted course. It was like a preternaturally heightened sense of hearing, making audible to one a roar of sound where others find perfect stillness. The weariness and disgust of this involuntary intrusion into other souls was counteracted only by my ignorance of Bertha and my growing passion for her—a passion enormously stimulated, if not produced, by that ignorance. She was my oasis of mystery in the dreary desert of knowledge. I had never allowed my diseased condition to betray itself, or to drive me into any unusual speech or action, except once, when, in a moment of peculiar bitterness against my brother, I had forestalled some words which

I knew he was going to utter—a clever observation which he had prepared beforehand. He had occasionally a slightly affected hesitation in his speech, and, when he paused an instant after the second word, my impatience and jealousy impelled me to continue the speech for him, as if it were something we had both learned by rote. He coloured, and looked astonished as well as annoyed, and the words had no sooner escaped my lips than I felt a shock of alarm lest such an anticipation of words—very far from being words, of course, easy to divine—should have betrayed me as an exceptional being, a sort of quiet energumen, whom every one, Bertha, above all, would shudder at and avoid. But I magnified, as usual, the impression any word or deed of mine could produce on others; for no one gave any sign of having noticed my interruption as more than a rudeness, to be forgiven me on the score of my feeble nervous condition.

While this superadded consciousness of the actual was almost constant with me, I had never had a recurrence of that distinct prevision which I have described in relation to my first interview with Bertha; and I was waiting with eager curiosity to know whether or not my vision of Prague would prove to have been an instance of the same kind. A few days after the incident of the opal ring, we were paying one of our frequent visits to the Lichtenberg Palace. I could never look at many pictures

in succession; for pictures, when they are at all powerful, affect me so strongly that one or two exhaust all my capability of contemplation. That morning I had been looking at Giorgione's picture of the cruel-eyed woman, said to be a likeness of Lucrezia Borgia. I had stood long alone before it, fascinated by the terrible reality of that cunning, relentless face, till I felt a strange poisoned sensation, as if I had long been inhaling a fatal odour and was just beginning to be conscious of its effects. Perhaps even then I should not have moved away, if the rest of the party had not returned to this room, and announced that they were going to the Belvedere Gallery to settle a bet which had arisen between my brother and Mr. Filmore about a portrait. I followed them dreamily, and was hardly alive to what occurred till they had all gone up to the gallery, leaving me below; for I refused to come within sight of another picture that day. I made my way to the Grand Terrace, since it was agreed that we should saunter in the gardens when the dispute had been decided. I had been sitting here a short space, vaguely conscious of trim gardens, with a city and green hills in the distance, when, wishing to avoid the proximity of the sentinel, I rose and walked down the broad stone steps, intending to seat myself farther on in the gardens. Just as I reached the gravel walk, I felt an arm slipped within mine, and a light hand gently pressing my wrist. In the same instant, a

strange intoxicating numbness passed over me, like the continuance or climax of the sensation I was still feeling from the gaze of Lucrezia Borgia. The gardens, the summer sky, the consciousness of Bertha's arm being within mine, all vanished, and I seemed to be suddenly in darkness, out of which there gradually broke a dim firelight, and I felt myself sitting in my father's leather chair in the library at home. I knew the fireplace—the dogs for the wood fire—the black marble chimney-piece with the white marble medallion of the dying Cleopatra in the centre. Intense and hopeless misery was pressing on my soul; the light became stronger, for Bertha was entering with a candle in her hand—Bertha, my wife—with cruel eyes, with green jewels and green leaves on her white ball-dress; every hateful thought within her present to me—"Madman! idiot! why don't you kill yourself, then?" It was a moment of hell. I saw into her pitiless soul—saw its barren worldliness, its scorching hate—and felt it clothe me round like an air I was obliged to breathe. She came with her candle, and stood over me with a bitter smile of contempt; I saw the great emerald brooch on her bosom, a studded serpent with diamond eyes. I shuddered—I despised this woman with the barren soul and mean thoughts; but I felt helpless before her, as if she clutched my bleeding heart, and would clutch it till the last drop of life-blood ebbed away. She was my wife, and we hated each other. Gradually

the hearth, the dim library, the candle-light disappeared—seemed to melt away into a background of light, the green serpent with the diamond eyes remaining a dark image on the retina. Then I had a sense of my eyelids quivering, and the living daylight broke in upon me; I saw gardens, and heard voices; I was seated on the steps of the Belvedere Terrace, and my friends were round me.

The tumult of mind into which I was thrown by this hideous vision made me ill for several days, and prolonged our stay at Vienna. I shuddered with horror as the scene recurred to me; and it recurred constantly, with all its minutiæ, as if they had been burned into my memory; and yet, such is the madness of the human heart under the influence of its immediate desires, I felt a wild, hell-braving joy that Bertha was to be mine; for the fulfillment of my former prevision concerning her first appearance before me left me little hope that this last hideous glimpse of the future was the mere diseased play of my own mind, and had no relation to external realities. One thing alone I looked toward as a possible means of casting doubt on my terrible conviction—the discovery that my vision of Prague had been false—and Prague was the next city on our route.

Meanwhile, I was no sooner in Bertha's society again than I was as completely under her sway as before. What if I saw into the heart of Bertha, the matured woman—Bertha, my

wife? Bertha, the *girl*, was a fascinating secret to me still: I trembled under her touch; I felt the witchery of her presence; I yearned to be assured of her love. The fear of poison is feeble against the sense of thirst. Nay, I was just as jealous of my brother as before—just as much irritated by his small, patronising ways; for my pride, my diseased sensibility, were there as they had always been, and winced as inevitably under every offence as my eye winced from an intruding mote. The future, even when brought within the compass of feeling by a vision that made me shudder, had still no more than the force of an idea compared with the force of present emotion—of my love for Bertha, of my dislike and jealousy toward my brother.

It is an old story, that men sell themselves to the tempter, and sign a bond with their blood, because it is only to take effect at a distant day; then rush on to snatch the cup their souls thirst after with an impulse not the less savage because there is a dark shadow beside them forevermore. There is no short cut, no patent tram-road, to wisdom: after all the centuries of invention, the soul's path lies through the thorny wilderness which must be still trodden in solitude, with bleeding feet, with sobs for help, as it was trodden by them of old time.

My mind speculated eagerly on the means by which I should become my brother's successful rival, for I was still too timid, in my ignorance of Bertha's actual feeling, to venture on any step

that would urge from her an avowal of it. I thought I should gain confidence even for this, if my vision of Prague proved to have been veracious; and yet, the horror of that certitude! Behind the slim girl Bertha, whose words and looks I watched for, whose touch was bliss, there stood continually that Bertha with the fuller form, the harder eyes, the more rigid mouth—with the barren, selfish soul laid bare; no longer a fascinating secret, but a measured fact, urging itself perpetually on my unwilling sight. Are you unable to give me your sympathy—you who read this? Are you unable to imagine this double consciousness at work within me, flowing on like two parallel streams which never mingle their waters and blend into a common hue? Yet you must have known something of the presentiments that spring from an insight at war with passion; and my visions were only like presentiments intensified to horror. You have known the powerlessness of ideas before the might of impulse; and my visions, when once they had passed into memory, were mere ideas—pale shadows that beckoned in vain, while my hand was grasped by the living and the loved.

In after days, I thought with bitter regret that if I had foreseen something more or something different—if, instead of that hideous vision which poisoned the passion it could not destroy, or if even along with it I could have had a foreshadowing of that moment when I looked on my brother's face for the last time, some softening influence

would have been shed over my feeling toward him: pride and hatred would surely have been subdued into pity, and the record of those hidden sins would have been shortened. But this is one of the vain thoughts with which we men flatter ourselves. We try to believe that the egoism within us would have easily been melted, and that it was only the narrowness of our knowledge which hemmed in our generosity, our awe, our human pity, and hindered them from submerging our hard indifference to the sensations and emotions of our fellow. Our tenderness and self-renunciation seem strong when our egoism has had its day—when, after our mean striving for a triumph that is to be another's loss, the triumph comes suddenly, and we shudder at it because it is held out by the chill hand of death.

Our arrival in Prague happened at night, and I was glad of this, for it seemed like a deferring of a terribly decisive moment, to be in the city for hours without seeing it. As we were not to remain long in Prague, but to go on speedily to Dresden, it was proposed that we should drive out the next morning and take a general view of the place, as well as visit some of its specially interesting spots, before the heat became oppressive—for we were in August, and the season was hot and dry. But it happened that the ladies were rather late at their morning toilet, and, to my father's politely repressed but perceptible annoyance, we were not in the carriage till the morning was far advanced. I thought with a

sense of relief, as we entered the Jews' quarter where we were to visit the old synagogue, that we should be kept in this flat, shut-up part of the city, until we should all be too tired and too warm to go farther, and so we should return without seeing more than the streets through which we had already passed. That would give me another day's suspense—suspense, the only form in which a fearful spirit knows the solace of hope. But, as I stood under the blackened, groined arches of the old synagogue, made dimly visible by the seven thin candles in the sacred lamp, while our Jewish *cicerone* reached down the Book of the Law and read to us in its ancient tongue—I felt a shuddering impression that this strange building, with its shrunken lights, this surviving, withered remnant of mediæval Judaism, was of a piece with my vision. Those darkened, dusty Christian saints, with their loftier arches and their larger candles, needed the consolatory scorn with which they might point to a more shrivelled death-in-life than their own.

As I expected, when we left the Jews' quarter the elders of our party wished to return to the hotel. But now, instead of rejoicing in this as I had done beforehand, I felt a sudden overpowering impulse to go on at once to the bridge and put an end to the suspense I had been wishing to protract. I declared, with unusual decision, that I would get out of the carriage and walk on alone; they might return without me. My father, thinking this merely a sample of my usual "poetic

nonsense," objected that I should only do myself harm by walking in the heat; but when I persisted, he said angrily that I might follow my own absurd devices, but that Schmidt (our courier) must go with me. I assented to this, and set off with Schmidt toward the bridge. I had no sooner passed from under the archway of the grand old gate leading on to the bridge than a trembling seized me, and I turned cold under the midday sun; yet I went on; I was in search of something—a small detail which I remembered with special intensity as part of my vision. There it was—the patch of rainbow light on the pavement transmitted through a lamp in the shape of a star!

II

BEFORE the autumn was at an end, and while the brown leaves still stood thick on the beeches in our park, my brother and Bertha were engaged to each other, and it was understood that their marriage was to take place early in the next spring. In spite of the certainty I had felt from that moment on the bridge at Prague, that Bertha would one day be my wife, my constitutional timidity and distrust had continued to benumb me, and the words in which I had sometimes premeditated a confession of my love had died away unuttered. The same conflict had gone on within me as before—the longing for an assurance of love from Bertha's lips, the dread

lest a word of contempt and denial should fall upon me like a corrosive acid. What was the conviction of a distant necessity to me? I trembled under a present glance, I hungered after a present joy, I was clogged and chilled by a present fear. And so the days passed on: I witnessed Bertha's engagement, and heard her marriage discussed, as if I were under a conscious nightmare—knowing it was a dream that would vanish, but feeling stifled under the grasp of hard-clutching fingers.

When I was not in Bertha's presence—and I was with her very often, for she continued to treat me with a playful patronage that wakened no jealousy in my brother—I spent my time chiefly in wandering, in strolling, or taking long rides while the daylight lasted, and then shutting myself up with my unread books; for books had lost the power of chaining my attention. My self-consciousness was heightened to that pitch of intensity in which our own emotions take the form of a drama which urges itself imperatively on our contemplation, and we begin to weep, less under the sense of our suffering than at the thought of it. I felt a sort of pitying anguish over the pathos of my own lot: the lot of a being finely organised for pain, but with hardly any fibres that responded to pleasure—to whom the idea of future evil robbed the present of its joy, and for whom the idea of future good did not still the uneasiness of a present yearning or a present dread. I went dumbly through that

stage of the poet's suffering in which he feels the delicious pang of utterance, and makes an image of his sorrows.

I was left entirely without remonstrance concerning this dreamy, wayward life: I knew my father's thought about me: "That lad will never be good for anything in life: he may waste his years in an insignificant way on the income that falls to him: I shall not trouble myself about a career for him."

One mild morning in the beginning of November, it happened that I was standing outside the portico, patting lazy old Cæsar, a Newfoundland almost blind with age, the only dog that ever took any notice of me—for the very dogs shunned me, and fawned on the happier people about me—when the groom brought up my brother's horse which was to carry him to the hunt, and my brother himself appeared at the door, florid, broad-chested, and self-complacent, feeling what a good-natured fellow he was not to behave insolently to us all on the strength of his great advantages.

"Latimer, old boy," he said to me in a tone of compassionate cordiality, "what a pity it is you don't have a run with the hounds now and then! The finest thing in the world for low spirits!"

"Low spirits!" I thought bitterly, as he rode away; "that is the sort of phrase with which coarse, narrow natures like yours think to describe experience of which you can know no more than your horse knows. It is to such as you that

the good of this world falls: ready dullness, healthy selfishness, good-tempered conceit—these are the keys to happiness."

The quick thought came that my selfishness was even stronger than his—it was only a suffering selfishness instead of an enjoying one. But then, again, my exasperating insight into Alfred's self-complacent soul, his freedom from all the doubts and fears, the unsatisfied yearnings, the exquisite tortures of sensitiveness, that had made the web of my life, seemed to absolve me from all bonds toward him. This man needed no pity, no love; those fine influences would have been as little felt by him as the delicate white mist is felt by the rock it caresses. There was no evil in store for *him:* if he was not to marry Bertha, it would be because he had found a lot pleasanter to himself.

Mr. Filmore's house lay not more than half a mile beyond our own gates, and, whenever I knew my brother was gone in another direction, I went there for the chance of finding Bertha at home. Later on in the day, I walked thither. By a rare accident, she was alone, and we walked out in the grounds together, for she seldom went on foot beyond the trimly swept gravel walks. I remember what a beautiful sylph she looked to me as the low November sun shone on her blonde hair, and she tripped along, teasing me with her usual light banter, to which I listened half fondly, half moodily; it was all the sign Bertha's mysterious inner self ever made to me. To-day, perhaps the

moodiness predominated; for I had not yet shaken off the access of jealous hate which my brother had raised in me by his parting patronage. Suddenly I interrupted and startled her by saying, almost fiercely, "Bertha, how can you love Alfred?"

She looked at me with surprise for a moment, but soon her light smile came again, and she answered sarcastically, "Why do you suppose I love him?"

"How can you ask that, Bertha?"

"What! your wisdom thinks I must love the man I'm going to marry? The most unpleasant thing in the world. I should quarrel with him; I should be jealous of him; our *menage* would be conducted in a very ill-bred manner. A little quiet contempt contributes greatly to the elegance of life."

"Bertha, that is not your real feeling Why do you delight in trying to deceive me by inventing such cynical speeches?"

"I need never take the trouble of invention in order to deceive you, my small Tasso"—(that was the mocking name she usually gave me). "The easiest way to deceive a poet is to tell him the truth."

She was testing the validity of her epigram in a daring way, and, for a moment, the shadow of my vision—the Bertha whose soul was no secret to me—passed between me and the radiant girl, the playful sylph whose feelings were a fascinating mystery. I suppose I must have shuddered,

or betrayed in some other way my momentary chill of horror.

"Tasso!" she said, seizing my wrist and peeping round into my face, "are you really beginning to discern what a heartless girl I am? Why, you are not half the poet I thought you were; you are actually capable of believing the truth about me."

The shadow passed from between us, and was no longer the object nearest to me. The girl whose light fingers grasped me, whose elfish, charming face looked into mine—who, I thought, was betraying an interest in my feelings that she would not have directly avowed—this warm-breathing presence again possessed my senses and imagination like a returning syren melody which had been overpowered for an instant by the roar of threatening waves. It was a moment as delicious to me as the waking up to a consciousness of youth after a dream of middle age. I forgot everything but my passion, and said with swimming eyes—

"Bertha, shall you love me when we are first married? I wouldn't mind if you really loved me only for a little while."

Her look of astonishment, as she loosed my hand and started away from me, recalled me to a sense of my strange, my criminal indiscretion.

"Forgive me," I said hurriedly, as soon as I could speak again; "I did not know what I was saying."

"Ah! Tasso's mad fit has come on, I see," she

answered quietly, for she had recovered herself sooner than I had. "Let him go home and keep his head cool. I must go in, for the sun is setting."

I left her—full of indignation against myself. I had let slip words which, if she reflected on them, might rouse in her a suspicion of my abnormal mental condition—a suspicion which of all things I dreaded. And, besides that, I was ashamed of the apparent baseness I had committed in uttering them to my brother's betrothed wife. I wandered home slowly, entering our park through a private gate instead of by the lodges. As I approached the house, I saw a man dashing off at full speed from the stable-yard across the park. Had any accident happened at home? No; perhaps it was only one of my father's peremptory business errands that required this headlong haste. Nevertheless, I quickened my pace without any distinct motive, and was soon at the house. I will not dwell on the scene I found there. My brother was dead—had been pitched from his horse, and killed on the spot by a concussion of the brain.

I went up to the room where he lay, and where my father was seated beside him with a look of rigid despair. I had shunned my father more than any one since our return home, for the radical antipathy between our natures made my insight into his inner self a constant affliction to me. But now, as I went up to him and

stood beside him in sad silence, I felt the presence of a new element that blended us as we had never been blent before. My father had been one of the most successful men in the money-getting world; he had had no sentimental sufferings, no illness. The heaviest trouble that had befallen him was the death of his first wife. But he married my mother soon after, and I remember he seemed exactly the same, to my keen, childish observation, the week after her death as before. But now, at last, a sorrow had come—the sorrow of old age, which suffers the more from the crushing of its pride and its hopes in proportion as the pride and the hope are narrow and prosaic. His son was to have been married soon—would probably have stood for the borough at the new election. That son's existence was the best motive that could be alleged for making new purchases of land every year to round off the estate. It is a dreary thing to live on, doing the same things year after year, without knowing why we do them. Perhaps the tragedy of disappointed youth and passion is less piteous than the tragedy of disappointed age and worldliness.

As I saw into the desolation of my father's heart, I felt a movement of deep pity toward him, which was the beginning of a new affection—an affection that grew and strengthened in spite of the strange bitterness with which he regarded me in the first month or two after my brother's death. If it had not been for the soft-

ening influence of my compassion for him—the first deep compassion I had ever felt—I should have been stung by the perception that my father transferred the inheritance of an eldest son to me with a mortified sense that fate had compelled him to the unwelcome course of caring for me as an important being. It was only in spite of himself that he began to think of me with anxious regard. There is hardly any neglected child for whom death has made vacant a more favoured place who will not understand what I mean.

Gradually, however, my new deference to his wishes, the effect of that patience which was born of pity for him, won upon his affection, and he began to please himself with the endeavour to make me fill my brother's place as fully as my feebler personality would admit. I saw that the prospect, which by and by presented itself, of my becoming Bertha's husband was welcome to him, and he even contemplated in my case what he had not intended in my brother's—that his son and daughter-in-law should make one household with him. My softened feeling toward my father made this the happiest time I had known since childhood—these last months in which I retained the delicious illusion of loving Bertha, of longing and doubting and hoping that she might love me. She behaved with a certain new consciousness and distance toward me after my brother's death; and I, too, was under a double con-

straint—that of delicacy toward my brother's memory, and of anxiety as to the impression my abrupt words had left on her mind. But the additional screen this mutual reserve erected between us only brought me more completely under her power: no matter how empty the adytum, so that the veil be thick enough. So absolute is our soul's need of something hidden and uncertain for the maintenance of that doubt and hope and effort which are the breath of its life, that if the whole future were laid bare to us beyond to-day, the interest of all mankind would be bent on the hours that lie between; we should pant after the uncertainties of our one morning and our one afternoon; we should rush fiercely to the Exchange for our last possibility of speculation, of success, of disappointment; we should have a glut of political prophets foretelling a crisis or a no-crisis within the only twenty-four hours left open to prophecy. Conceive the condition of the human mind if all propositions whatsoever were self-evident except one, which was to become self-evident at the close of a summer's day, but, in the meantime, might be the subject of question, of hypothesis, of debate. Art and philosophy, literature and science would fasten like bees on that one proposition which had the honey of probability in it, and they would be the more eager because their enjoyment would end with sunset. Our impulses, our spiritual activities, no more adjust themselves to the idea of their

future nullity than the beating of our heart, or the irritability of our muscles.

Bertha, the slim, fair-haired girl, whose present thoughts and emotions were an enigma to me amidst the fatiguing obviousness of the other minds around me, was as absorbing to me as a single unknown to-day—as a single hypothetic proposition to remain problematic till sunset; and all the cramped, hemmed-in belief and disbelief, trust and distrust, of my nature, welled out in this one narrow channel.

And she made me believe that she loved me. Without ever quitting her tone of *badinage* and playful superiority, she intoxicated me with the sense that I was necessary to her, that she was never at ease unless I was near her, submitting to her playful tyranny. It costs a woman so little effort to besot us in this way! A half-repressed word, a moment's unexpected silence, even an easy fit of petulance on our account, will serve us as *hashish* for a long while. Out of the subtlest web of scarcely perceptible signs, she set me weaving the fancy that she had always unconsciously loved me better than Alfred, but that, with the ignorant, flattered sensibility of a young girl, she had been imposed on by the charm that lay for her in the distinction of being admired and chosen by a man who made so brilliant a figure in the world as my brother. She satirised herself in a very graceful way for her vanity and ambition. What was it to me that I had the light of my wretched prevision on

the fact that now it was I who possessed at least all but the personal part of my brother's advantages? Our sweet illusions are half of them conscious illusions, like effects of colour that we know to be made up of tinsel, broken glass, and rags.

We were married eighteen months after Alfred's death, one cold, clear morning in April, when there came hail and sunshine both together; and Bertha, in her white silk and pale-green leaves, and the pale hues of her hair and face, looked like the spirit of the morning. My father was happier than he had thought of being again: my marriage, he felt sure, would complete the desirable modification of my character, and make me practical and worldly enough to take my place in society among sane men. For he delighted in Bertha's tact and acuteness, and felt sure she would be mistress of me, and make me what she chose: I was only twenty-one, and madly in love with her. Poor father! He kept that hope a little while after our first year of marriage, and it was not quite extinct when paralysis came and saved him from utter disappointment.

I shall hurry through the rest of my story, not dwelling so much as I have hitherto done on my inward experience. When people are well known to each other, they talk rather of what befalls them externally, leaving their feelings and sentiments to be inferred.

We lived in a round of visits for some time

after our return home, giving splendid dinner-parties, and making a sensation in our neighbourhood by the new lustre of our equipage, for my father had reserved this display of his increased wealth for the period of his son's marriage; and we gave our acquaintances liberal opportunity for remarking that it was a pity I made so poor a figure as an heir and a bridegroom. The nervous fatigue of this existence, the insincerities and platitudes which I had to live through twice over—through my inner and outward sense—would have been maddening to me if I had not had that sort of intoxicated callousness which came from the delights of a first passion. A bride and a bridegroom, surrounded by all the appliances of wealth, hurried through the day by the whirl of society, filling their solitary moments with hastily snatched caresses, are prepared for their future life together as the novice is prepared for the cloister—by experiencing its utmost contrast.

Through all these crowded excited months, Bertha's inward self remained shrouded from me, and I still read her thoughts only through the language of her lips and demeanour: I had still the human interest of wondering whether what I did and said pleased her, of longing to hear a word of affection, of giving a delicious exaggeration of meaning to her smile. But I was conscious of a growing difference in her manner toward me; sometimes strong enough to be called haughty coldness, cutting and chill-

ing me as the hail had done that came across the sunshine on our marriage morning; sometimes only perceptible in the dexterous avoidance of a *tête-à-tête* walk or dinner to which I had been looking forward. I had been deeply pained by this—had even felt a sort of crushing of the heart, from the sense that my brief day of happiness was near its setting; but still I remained dependent on Bertha, eager for the last rays of a bliss that would soon be gone forever, hoping and watching for some afterglow more beautiful from the impending night.

I remember—how should I not remember?—the time when that dependence and hope utterly left me; when the sadness I had felt in Bertha's growing estrangement became a joy that I looked back upon with longing, as a man might look back on the last pains in a paralyzed limb. It was just after the close of my father's last illness, which had necessarily withdrawn us from society, and thrown us more upon each other. It was the evening of my father's death. On that evening, the veil which had shrouded Bertha's soul from me—had made me find in her alone among my fellow-beings the blessed possibility of mystery, and doubt, and expectation—was first withdrawn. Perhaps it was the first day, since the beginning of my passion for her, in which that passion was completely neutralised by the presence of an absorbing feeling of another kind. I had been watching by my father's deathbed: I had been witnessing the

last fitful, yearning glance his soul had cast back on the spent inheritance of life—the last faint consciousness of love he had gathered from the pressure of my hand. What are all our personal loves when we have been sharing in that supreme agony? In the first moments when we come away from the presence of death, every other relation to the living is merged, to our feeling, in the great relation of a common nature and a common destiny.

In that state of mind, I joined Bertha in her private sitting-room. She was seated in a leaning posture on a settee, with her back toward the door; the great, rich coils of her pale blonde hair surmounting her small neck, visible above the back of the settee. I remember, as I closed the door behind me, a cold tremulousness seizing me, and a vague sense of being hated and lonely—vague and strong, like a presentiment. I know how I looked at that moment, for I saw myself in Bertha's thought as she lifted her cutting gray eyes and looked at me: a miserable ghost-seer, surrounded by phantoms in the noonday, trembling under a breeze when the leaves were still, without appetite for the common objects of human desire, but pining after the moonbeams. We were front to front with each other, and judged each other. The terrible moment of complete illumination had come to me, and I saw that the darkness had hidden no landscape from me, but only a blank, prosaic wall: from that evening forth, through

the sickening years which followed, I saw all round the narrow room of this woman's soul—saw petty artifice and mere negation where I had delighted to believe in coy sensibilities and in wit at war with latent feeling—saw the light, floating vanities of the girl defining themselves into the systematic coquetry, the scheming selfishness, of the woman—saw repulsion and antipathy harden into cruel hatred, giving pain only for the sake of wreaking itself.

For Bertha, too, after her kind, felt the bitterness of disillusion. She had believed that my mild poet's passion for her would make me her slave; and that, being her slave, I should execute her will in all things. With the essential shallowness of a negative, unimaginative nature, she was unable to conceive the fact that sensibilities were anything else than weaknesses. She had thought my weaknesses would put me in her power, and she found them unmanageable forces. Our positions were reversed. Before marriage, she had completely mastered my imagination, for she was a secret to me; and I created the unknown thought before which I trembled as if it were hers. But, now that her soul was laid open to me, now that I was compelled to share the privacy of her motives, to follow all the petty devices that preceded her words and acts, she found herself powerless with me, except to produce in me the chill shudder of repulsion—powerless because I could be acted on by no lever within her reach. I was dead to

worldly ambitions, to social vanities, to all the incentives within the compass of her narrow imagination, and I lived under influences utterly invisible to her.

She was really pitiable to have such a husband, and so all the world thought. A graceful, brilliant woman, like Bertha, who smiled on morning callers, made a figure in ball-rooms, and was capable of that light repartee which, from such a woman, is accepted as wit, was secure of carrying off all sympathy from a husband who was sickly, abstracted, and, as some suspected, crack-brained. Even the servants in our house gave her the balance of their regard and pity. For there were no audible quarrels between us; our alienation, our repulsion from each other, lay within the silence of our own hearts; and, if the mistress went out a great deal, and seemed to dislike the master's society, was it not natural, poor thing? The master was odd. I was kind and just to my dependents, but I excited in them a shrinking, half-contemptuous pity; for this class of men and women are but slightly determined in their estimate of others by general considerations, or even experience, of character. They judge of persons as they judge of coins, and value those who pass current at a high rate.

After a time, I interfered so little with Bertha's habits that it might seem wonderful how her hatred toward me could grow so intense and active as it did. But she had begun to suspect,

by some involuntary betrayals of mine, that there was an abnormal power of penetration in me—that fitfully, at least, I was strangely cognisant of her thoughts and intentions, and she began to be haunted by a terror of me which alternated every now and then with defiance. She meditated continually how the incubus could be shaken off her life—how she could be freed from this hateful bond to a being whom she at once despised as an imbecile and dreaded as an inquisitor. For a long while she lived in the hope that my evident wretchedness would drive me to the commission of suicide; but suicide was not in my nature. I was too completely swayed by the sense that I was in the grasp of unknown forces to believe in my power of self-release. Toward my own destiny I had become entirely passive; for my one ardent desire had spent itself, and impulse no longer predominated over knowledge. For this reason, I never thought of taking any steps toward a complete separation, which would have made our alienation evident to the world. Why should I rush for help to a new course, when I was only suffering from the consequences of a deed which had been the act of my intensest will? That would have been the logic of one who had desires to gratify, and I had no desires. But Bertha and I lived more and more aloof from each other. The rich find it easy to live married and apart.

That course of our life which I have indi-

cated in a few sentences filled the space of years. So much misery—so slow and hideous a growth of hatred and sin, may be compressed into a sentence! And men judge of each other's lives through this summary medium. They epitomise the experience of their fellow-mortal, and pronounce judgment on him in neat syntax, and feel themselves wise and virtuous—conquerors over the temptations they define in well-selected predicates. Seven years of wretchedness glide glibly over the lips of the man who has never counted them out in moments of chill disappointment, of head and heart throbbings, of dread and vain wrestling, of remorse and despair. We learn *words* by rote, but not their meaning; *that* must be paid for with our life-blood, and printed in the subtle fibres of our nerves.

But I will hasten to finish my story. Brevity is justified at once to those who readily understand and to those who will never understand.

Some years after my father's death, I was sitting by the dim firelight in my library one January evening—sitting in the leathern chair that used to be my father's—when Bertha appeared at the door, with a candle in her hand, and advanced toward me. I knew the ball-dress she had on—the white ball-dress, with the green jewels, shone upon by the light of the wax candle which lit up the medallion of the dying Cleopatra on the mantelpiece. Why did she come to me before going out? I had not seen her in

the library, which was my habitual place, for months. Why did she stand before me with the candle in her hand, with her cruel, contemptuous eyes fixed on me, and the glittering serpent, like a familiar demon, on her breast. For a moment, I thought this fulfilment of my vision at Vienna marked some dreadful crisis in my fate, but I saw nothing in Bertha's mind, as she stood before me, except scorn for the look of overwhelming misery with which I sat before her. "Fool, idiot, why don't you kill yourself, then?"—that was her thought. But at length her thoughts reverted to her errand, and she spoke aloud. The apparently indifferent nature of the errand seemed to make a ridiculous anticlimax to my prevision and my agitation.

"I have to hire a new maid. Fletcher is going to be married, and she wants me to ask you to let her husband have the public-house and farm at Molton. I wish him to have it. You must give the promise now, because Fletcher is going to-morrow morning—and quickly, because I'm in a hurry."

"Very well; you may promise her," I said indifferently, and Bertha swept out of the library again.

I always shrank from the sight of a new person, and all the more when it was a person whose mental life was likely to weary my reluctant insight with worldly, ignorant trivialities. But I shrank especially from the sight of this new

maid, because her advent had been announced to me at a moment to which I could not cease to attach some fatality: I had a vague dread that I should find her mixed up with the dreary drama of my life—that some new sickening vision would reveal her to me as an evil genius. When at last I did unavoidably meet her, the vague dread was changed into definite disgust. She was a tall, wiry, dark-eyed woman, this Mrs. Archer, with a face handsome enough to give her coarse, hard nature the odious finish of bold, self-confident coquetry. That was enough to make me avoid her, quite apart from the contemptuous feeling with which she contemplated me. I seldom saw her; but I perceived that she rapidly became a favourite with her mistress, and, after the lapse of eight or nine months, I began to be aware that there had arisen in Bertha's mind toward this woman a mingled feeling of fear and dependence, and that this feeling was associated with ill-defined images of candle-light scenes in her dressing-room, and the locking-up of something in Bertha's cabinet. My interviews with my wife had become so brief and so rarely solitary that I had no opportunity of perceiving these images in her mind with more definiteness. The recollections of the past become contracted in the rapidity of thought till they sometimes bear hardly a more distinct resemblance to the external reality than the forms of an oriental alphabet to the objects that suggested them.

Besides, for the last year or more, a modification had been going forward in my mental condition, and was growing more and more marked. My insight into the minds of those around me was becoming dimmer and more fitful, and the ideas that crowded my double consciousness became less and less dependent on any personal contact. All that was personal in me seemed to be suffering a gradual death, so that I was losing the organ through which the personal agitations and projects of others could affect me. But, along with this relief from wearisome insight, there was a new development of what I concluded—as I have since found rightly—to be a prevision of external scenes. It was as if the relation between me and my fellow-men was more and more deadened, and my relation to what we call the inanimate was quickened into new life. The more I lived apart from society, and in proportion as my wretchedness subsided from the violent throb of agonised passion into the dulness of habitual pain, the more frequent and vivid became such visions as that I had had of Prague—of strange cities, of sandy plains, of gigantic ruins, of midnight skies with strange, bright constellations, of mountain passes, of grassy nooks flecked with the afternoon sunshine through the boughs: I was in the midst of such scenes, and, in all of them, one presence seemed to weigh on me in all these mighty shapes—the presence of something unknown and pitiless. For continual suffering

had annihilated religious faith within me: to the utterly miserable—the unloving and the unloved—there is no religion possible; no worship but a worship of devils. And beyond all these, and continually recurring, was the vision of my death—the pangs, the suffocation, the last struggle, when life would be grasped at in vain.

Things were in this state near the end of the seventh year. I had become entirely free from insight, from my abnormal cognisance of any other consciousness than my own, and, instead of intruding involuntarily into the world of other minds, was living continually in my own solitary future. Bertha was aware that I was greatly changed. To my surprise, she had of late seemed to seek opportunities of remaining in my society, and had cultivated that kind of distant yet familiar talk which is customary between a husband and wife who live in polite and irrevocable alienation. I bore this with languid submission, and without feeling enough interest in her motives to be roused into keen observation; yet I could not help perceiving something triumphant and excited in her carriage and the expression of her face—something too subtle to express itself in words or tones, but giving one the idea that she lived in a state of expectation or hopeful suspense. My chief feeling was satisfaction that her inner self was once more shut out from me; and I almost revelled for the moment in the absent melancholy

that made me answer her at cross-purposes, and betray utter ignorance of what she had been saying. I remember well the look and the smile with which she one day said, after a mistake of this kind on my part, "I used to think you were a clairvoyant, and that was the reason why you were so bitter against other clairvoyants, wanting to keep your monopoly; but I see now you have become rather duller than the rest of the world."

I said nothing in reply. It occurred to me that her recent obtrusion of herself upon me might have been prompted by the wish to test my power of detecting some of her secrets; but I let the thought drop again at once; her motives and her deeds had no interest for me, and whatever pleasures she might be seeking, I had no wish to balk her. There was still pity in my soul for every living thing, and Bertha was living—was surrounded with possibilities of misery.

Just at this time, there occurred an event which roused me somewhat from my inertia, and gave me an interest in the passing moment that I had thought impossible for me. It was a visit from Charles Meunier, who had written me word that he was coming to England for relaxation from too strenuous labour, and would like to see me. Meunier had now a European reputation; but his letter to me expressed that keen remembrance of an early regard, an early debt of sympathy, which is inseparable from nobility of character; and I, too, felt as if his

presence would be to me like a transient resurrection into a happier preëxistence.

He came, and, as far as possible, I renewed our old pleasure of making *tête-à-tête* excursions, though, instead of mountains and glaciers and the wide blue lake, we had to content ourselves with mere slopes and ponds and artificial plantations. The years had changed us both, but with what different result! Meunier was now a brilliant figure in society to whom elegant women pretended to listen, and whose acquaintance was boasted of by noblemen ambitious of brains. He repressed with the utmost delicacy all betrayal of the shock which I am sure he must have received from our meeting, or of a desire to penetrate into my condition and circumstances, and sought, by the utmost exertion of his charming social powers, to make our reunion agreeable. Bertha was much struck by the unexpected fascinations of a visitor whom she had expected to find presentable only on the score of his celebrity, and put forth all her coquetries and accomplishments. Apparently, she succeeded in attracting his admiration, for his manner toward her was attentive and flattering. The effect of his presence on me was so benignant, especially in those renewals of our old *tête-à-tête* wanderings when he poured forth to me wonderful narratives of his professional experience, that more than once, when his talk turned on the psychological relations of disease, the thought crossed my mind that, if his stay

with me were long enough, I might possibly bring myself to tell this man the secrets of my lot. Might there not lie some remedy for *me*, too, in his science?

Might there not at least lie some comprehension and sympathy ready for me in his large and susceptible mind? But the thought only flickered feebly now and then; and died out before it could become a wish. The horror I had of again breaking in on the privacy of another soul made me, by an irrational instinct, draw the shroud of concealment more closely around my own, as we automatically perform the gesture we feel to be wanting in another.

When Meunier's visit was approaching its conclusion, there happened an event which caused some excitement in our household, owing to the surprisingly strong effect it appeared to produce on Bertha—on Bertha, the self-possessed, who usually seemed inaccessible to feminine agitations, and did even her hating in a self-restrained, hygienic manner. This event was the sudden severe illness of her maid, Mrs. Archer. I have reserved to this moment the mention of a circumstance which had forced itself on my notice shortly before Meunier's arrival; namely, that there had been some quarrel between Bertha and this maid, apparently during a visit to a distant family, on which she had accompanied her mistress. I had overheard Archer speaking in a tone of bitter insolence which I should have thought an adequate

reason for immediate dismissal. No dismissal followed; on the contrary, Bertha seemed to be silently putting up with personal inconveniences from the exhibitions of this woman's temper. I was the more astonished to observe that her illness seemed a cause of strong solicitude to Bertha; that she was at the bedside night and day, and would allow no one else to officiate as head nurse. It happened that our family doctor was out on a holiday, an accident which made Meunier's presence in the house doubly welcome; and he apparently entered into the case with an interest which seemed so much stronger than the ordinary professional feeling, that one day, when he had fallen into a long fit of silence after visiting her, I said to him:

"Is this a very peculiar case of disease, Meunier?"

"No," he answered; "it is an attack of peritonitis, which will be fatal, but which does not differ physically from many other cases that have come under my observation. But I'll tell you what I have on my mind. I want to make an experiment on this woman, if you will give me permission. It can do her no harm—will give her no pain—for I shall not make it until life is extinct to all purposes of sensation. I want to try the effect of transfusing blood into her arteries after the heart has ceased to beat for some minutes. I have tried the experiment again and again—with animals that have

died of this disease—with astounding results, and I want to try it on a human subject. I have the small tubes necessary, in a case I have with me, and the rest of the apparatus could be prepared readily. I should use my own blood—take it from my own arm. This woman won't live through the night, I'm convinced, and I want you to promise me your assistance in making the experiment. I can't do without another hand, but it would perhaps not be well to call in a medical assistant from among your provincial doctors. A disagreeable foolish version of the thing might get abroad."

"Have you spoken to my wife on the subject?" I said, "because she appears to be peculiarly sensitive about this woman: she has been a favourite maid."

"To tell you the truth," said Meunier, "I don't want her to know about it. There are always insuperable difficulties with women in these matters, and the effect on the supposed dead body may be startling. You and I will sit up together, and be in readiness. When certain symptoms appear I shall take you in, and, at the right moment, we must manage to get every one else out of the room."

I need not give our further conversation on the subject. He entered very fully into the details, and overcame my repulsion from them by exciting in me a mingled awe and curiosity concerning the possible results of his experiment.

We prepared everything, and he instructed me in my part as assistant. He had not told Bertha of his absolute conviction that Archer would not survive through the night, and endeavoured to persuade her to leave the patient and take a night's rest. But she was obstinate, suspecting the fact that death was at hand, and supposing that he wished merely to save her nerves. She refused to leave the sick-room. Meunier and I sat up together in the library, he making frequent visits to the sick-room, and returning with the information that the case was taking precisely the course he expected. Once he said to me, "Can you imagine any cause of ill-feeling this woman has against her mistress, who is so devoted to her?"

"I think there was some misunderstanding between them before her illness. Why do you ask?"

"Because I have observed for the last five or six hours—since, I fancy, she has lost all hope of recovery—there seems a strange prompting in her to say something which pain and failing strength forbid her to utter; and there is a look of hideous meaning in her eyes, which she turns continually toward her mistress. In this disease, the mind often remains singularly clear to the last."

"I am not surprised at an indication of malevolent feeling in her," I said. "She is a woman who has always inspired me with distrust and dislike, but she managed to insinuate herself

into her mistress's favour." He was silent after this, looking at the fire with an air of absorption, till he went upstairs again. He stayed away longer than usual, and, on returning, said to me quietly, "Come now."

I followed him to the chamber where death was hovering. The dark hangings of the large bed made a background that gave a strong relief to Bertha's pale face as I entered. She started forward as she saw me enter, and then looked at Meunier with an expression of angry inquiry; but he lifted up his hand as if to impose silence, while he fixed his glance on the dying woman, and felt her pulse. The face was pinched and ghastly, a cold perspiration was on the forehead, and the eyelids were lowered so as almost to conceal the large, dark eyes. After a minute or two, Meunier walked round to the other side of the bed where Bertha stood, and, with his usual air of gentle politeness toward her, begged her to leave the patient under our care—everything should be done for her—she was no longer in a state to be conscious of an affectionate presence. Bertha was hesitating, apparently almost willing to believe his assurance and to comply. She looked round at the ghastly dying face, as if to read the confirmation of that assurance, when for a moment the lowered eyelids were raised again, and it seemed as if the eyes were looking toward Bertha, but blankly. A shudder passed through Bertha's frame, and she returned to her station near the

pillow, tacitly implying that she would not leave the room.

The eyelids were lifted no more. Once I looked at Bertha as she watched the face of the dying one. She wore a rich *peignoir*, and her blonde hair was half covered by a lace cap: in her attire she was, as always, an elegant woman, fit to figure in a picture of modern aristocratic life: but I asked myself how that face of hers could ever have seemed to me the face of a woman born of woman, with memories of childhood, capable of pain, needing to be fondled? The features at that moment seemed so preternaturally sharp, the eyes were so hard and eager —she looked like a cruel immortal, finding her spiritual feast in the agonies of a dying race. For, across those hard features, there came something like a flash when the last hour had been breathed out, and we all felt that the dark veil had completely fallen. What secret was there between Bertha and this woman? I turned my eyes from her with a horrible dread lest my insight should return, and I should be obliged to see what had been breeding about two unloving women's hearts. I felt that Bertha had been watching for the moment of death as the sealing of her secret: I thanked Heaven it could remain sealed for me.

Meunier said quietly, "She is gone." He then gave his arm to Bertha, and she submitted to be led out of the room.

I suppose it was at her order that two female

attendants came into the room, and dismissed the younger one who had been present before. When they entered, Meunier had already opened the artery in the long, thin neck that lay rigid on the pillow, and I dismissed them, ordering them to remain at a distance till we rang: the doctor, I said, had an operation to perform—he was not sure about the death. For the next twenty minutes, I forgot everything but Meunier and the experiment in which he was so absorbed that I think his senses would have been closed against all sounds or sights which had no relation to it. It was my task at first to keep up the artificial respiration in the body after the transfusion had been effected, but presently Meunier relieved me, and I could see the wondrous slow return of life; the breast began to heave, the inspirations became stronger, the eyelids quivered, and the soul seemed to have returned beneath them. The artificial respiration was withdrawn: still the breathing continued, and there was a movement of the lips.

Just then I heard the handle of the door moving: I suppose Bertha had heard from the women that they had been dismissed: probably a vague fear had arisen in her mind, for she entered with a look of alarm. She came to the foot of the bed, and gave a stifled cry.

The dead woman's eyes were wide open, and met hers in full recognition—the recognition of hate. With a sudden, strong effort, the hand that Bertha had thought forever still was

pointed toward her, and the haggard face moved. The gasping, eager voice said—

"You mean to poison your husband——the poison is in the black cabinet——I got it for you——you laughed at me, and told lies about me behind my back, to make me disgusting——because you were jealous——are you sorry——now?"

The lips continued to murmur, but the sounds were no longer distinct. Soon there was no sound—only a slight movement: the flame had leaped out, and was being extinguished the faster. The wretched woman's heart-strings had been set to hatred and vengeance; the spirit of life had swept the chords for an instant, and was gone again forever. Great God! Is this what it is to live again—to wake up with our unstilled thirst upon us, with our unuttered curses rising to our lips, with our muscles ready to act out their half-committed sins?

Bertha stood pale at the foot of the bed, quivering and helpless, despairing of devices, like a cunning animal whose hiding-places are surrounded by swift-advancing flame. Even Meunier looked paralysed; life for that moment ceased to be a scientific problem to him. As for me, this scene seemed of one texture with the rest of my existence: horror was my familiar, and this new revelation was only like an old pain recurring with new circumstances.

Since then, Bertha and I have lived apart—she in her own neighbourhood, the mistress of

half our wealth; I as a wanderer in foreign countries, until I came to this Devonshire nest to die. Bertha lives pitied and admired; for what had I against that charming woman, whom every one but myself could have been happy with? There had been no witness of the scene in the dying-room except Meunier; and, while Meunier lived, his lips were sealed by a promise to me.

Once or twice, weary of wandering, I rested in a favourite spot, and my heart went out toward the men and women and children whose faces were becoming familiar to me: but I was driven away again in terror at the approach of my old insight—driven away to live continually with the one Unknown Presence revealed and yet hidden by the moving curtain of the earth and sky. Till at last disease took hold of me, and forced me to rest here—forced me to live in dependence on my servants. And then the curse of insight—of my double consciousness—came again, and has never left me. I know all their narrow thoughts, their feeble regard, their half-wearied pity.

It is the twentieth of September, 1850. I know these figures I have just written as if they were a long-familiar inscription. I have seen them on this page in my desk unnumbered times, when the scene of my dying struggle has opened upon me.

THE COMET

BY

ÉMILE ERCKMANN AND ALEXANDRE CHATRIAN

LAST year, before the festivities of the carnival, the news reached Hunebourg that the world was coming to an end. The unpleasant information was first spread by Dr. Zacharias Piper, of Colmar. He had read it in the "Lame Messenger," in the "Perfect Christian," and in half a hundred other almanacs.

The doctor's calculations amounted to this: that on Shrove Tuesday a comet would descend from heaven; that it would have a tail consisting of boiling water, thirty-five millions of leagues in length, with which it would sweep the earth, causing the snow on the mountain-tops to be melted, the trees to be dried up, and the people to be consumed.

A worthy scholar of Paris, M. Popinot, it is true, affirmed a little later that, though the comet would undoubtedly come, its tail would be composed of such thin and harmless vapours that it would trouble no one; so that every one could go quietly about his business. For the truth of this assertion he made himself answerable, and, indeed, it calmed all fears. But, unfortunately, we have living at Hunebourg,

in the Three-Pots Lane, an old wool-spinner, named Maria Finck. She is a small, wrinkled, white-haired old woman, whom people consult in all the delicate affairs of life. She lives in a low room, the ceiling of which is hung with painted eggs, little chains of red, blue, and gilded nuts, and a thousand other curious things. She wears old-fashioned furbelows, and lives on buns—facts which give her a great reputation throughout the country.

Maria Finck, instead of approving the opinion of good, honest M. Popinot, took sides with Dr. Zacharias Piper, saying:

"Pray and repent of your sins; make your peace with Heaven. For the end is near; the end is near!"

At one end of her room you may see a picture of hell, whither people descend upon a road strewn with roses. Not one suspects the real direction of the road; but some go dancing and swinging a bottle, and others hold a ham or a string of sausages, while a fiddler, in beribboned hat, plays a tune to make the journey merrier. Some of these people are joyfully embracing, and all are carelessly approaching a flaming chimney, into which the foremost are already falling, with arms extended and legs in air.

Imagine the reflections of all reasonable beings on seeing this representation. Not one of us is so virtuous but he has a certain number of sins on his conscience, and no one can flatter himself that he will be placed immediately at

the right hand of the Lord. No, it would be very presumptuous to imagine that things will turn out like that; it would be a sign of very condemnable pride. So most people said, "We will have no carnival, but spend Shrove Tuesday in acts of contrition."

Never was the like seen before. The adjutant and the captain of the place, as well as the sergeants and corporals of the Third Company of the —th, in garrison at Hunebourg, were really in despair. All the preparations for the feast such as the great town-hall, that had been decorated with plants and with military trophies, the stage that had been raised for the orchestra, the beer, the Kirschwasser, the Bischoffs, which had been ordered for the refreshment hall—in a word, all the good things would be entirely lost, simply because the girls of the town would not hear of dancing.

"I am not wicked," said Sergeant Duchêne, "but if I had hold of that Dr. Zacharias Piper of yours, it would fare ill with him."

But the most disappointed mortals were Daniel Spitz, the secretary of the mayoralty, Jérôme Bertha, the post-master's son, the tax-collector Dujardin, and myself. We had travelled to Strasbourg a week before to get costumes. In order that nothing should be wanting, Uncle Toby had given me fifty francs out of his own pocket. I had chosen my get-up as Pierrot at Mlle. Dardenai's in the arcades. This costume consisted of a shirt with large folds and huge

sleeves. The latter were adorned with onion-shaped buttons as large as one's fist, and one could toss them from chin to thigh. One covered his head with a black cap, whitened his face with powder, and, provided one had a long nose, cheeks hollowed, and well-shaded eyes, it was admirable.

Dujardin, because of his large paunch, had chosen a Turk's costume embroidered at all the seams. Spitz had a Punch's coat made up of a thousand bits of red, green, and yellow, a hump in front, another behind, and a big policeman's hat, set well back on his head—you never saw anything handsomer. Jérôme Bertha was to be a savage, with parrot feathers. We were sure, first of all, that the girls would desert the soldiers for us, and, when one has gone to such expense, to see everything going to the deuce on account of an old fool like Dr. Zacharias Piper—why, it's enough to make one hate one's kind. But, then, what can you expect? People have always been the same, and the fools always have the best of it.

Shrove Tuesday came, with a sky full of snow. People gazed to the right, to the left, above, below—no comet! The girls looked confused, the boys ran to their cousins, aunts, or god-mothers, to all the houses: "Do you see now that old woman Finck is crazy," they cried, "and all your ideas about the comet mere folly? Do comets ever come in winter? Don't they always appear in vintage-time? Come,

come, we must decide something, and, the deuce there is still time enough!"

As for the sergeant and corporals, they went into the kitchens, exhorted the servants, and loaded them with reproaches, so that a few recovered their courage. Old men and women came to see the great hall of the mayoralty, and to admire the suns between the windows, made of sabres and daggers, and little tri-coloured flags. There came a change. All re-membered that it was Shrove Tuesday. The young girls hastened to get their frocks out of their wardrobes, and waxed their little shoes. At ten o'clock, the great town-hall was thronged. We had won the battle, and not a young girl in all the town was missing at that roll-call. The clarionets, the trombones, and the big drum resounded, the high windows shone out into the night, the waltzers spun round like mad, and the country dances went on merrily. The girls and boys were jubilant beyond words, and the old grandmothers sat comfortably near the stove, and laughed with all their hearts. They jostled each other in the refreshment hall; enough could hardly be provided, and Father Zimmer, who had been permitted to furnish all these good things, could boast of having made that night worth his while. Along the whole length of the outer staircase, you could see people who had partaken too freely of the liquid refreshments, and who now came stumbling out. Out-of-doors, the snow was falling steadily.

Uncle Toby had given me his latch-key, so that I might go home when I wished. I had not missed a single waltz up to two o'clock, but then I had enough. Besides, I was beginning to feel the effects of all the good beverages. Once out in the street, I felt better, and debated with myself whether I should go back, or home and to bed. I should have enjoyed another dance, but I was sleepy. So I decided to go home, and started for the Rue Saint Sylvestre. I helped myself along by the wall, turning over many matters in my mind.

I had been proceeding in this way for about ten minutes, and was about to turn the corner by the fountain, when, raising my nose by chance, I saw on the ramparts behind the trees a moon, red as coal, that was coming through the air. Though it was still millions of miles away, it was going so fast that it was bound to reach us within a quarter of an hour. The sight upset me utterly; the hair of my head stood on end, and I said to myself: "It's the comet! Zacharias Piper was right!" And, hardly knowing what I was about, I started back to the mayoralty at a run. I rushed up the staircase, overturned those who were coming down, and cried in a terrified voice: "The comet! The comet!"

The ball was just at its height. The big drum was thundering away, the boys were stamping their feet, kicking up their legs, when they turned—the girls were red as poppies.

But, when they heard the voice in the hall, "The comet! The comet!" a sudden silence invaded the place, and the people, looking about, saw each other pale, with drawn cheeks and sharp noses.

Sergeant Duchêne darted to the door, stopped me, and put his hand over my mouth, saying:

"Are you mad? Will you hold your tongue?" But I threw myself back, and continued to repeat in a voice of despair, "The comet!"

Footsteps were already thumping down the stairs; people rushed out; the women groaned; the tumult was frightful. Some old women, put off their guard by Shrove Tuesday, raised their hands to Heaven, and stammered out, "Jesus, Maria, Joseph!"

In a few seconds the hall was empty. Duchêne left me leaning quite exhausted against a window-sill. I looked out at the people running up the street, and I was nearly crazy with fright. Passing through the refreshment room, I saw the sutler, Catherine Lagoutte, and Corporal Bouquet finishing off the last of a bowl of punch.

"Since all is to end," they said, "let it end well!" Below on the staircase many sat and confessed to each other. One said, "I have practised usury!" Another, "I have used false weights!" Another, "I have cheated at cards!" They all talked at once, except now and then when they stopped short, and cried out together, "Lord, have mercy on us!" I recognised Fèvre, the old baker, and Mme. Lauritz. They

were beating their breasts like miserable sinners. But these things did not interest me, who had sins of my own to account for.

Soon I reached some who were running toward the fountain. You should have heard their groans. All recognised the comet, and I saw that it had doubled in size.

The crowd stood in the dark, and wailed:

"It is all over! Oh, Lord, it is all over, and we are lost!"

And the women invoked St. Joseph, and St. Christopher, and St. Nicholas—in short, all the saints in the calendar.

At this moment, I passed in review all the sins I had committed since coming to years of discretion, and I felt horrified at myself. I grew cold under my tongue, thinking that we were all going to be burned up, and, as the old beggar Balthazar was standing near me, leaning on his crutch, I embraced him, saying,

"Balthazar, when you rest in Abraham's bosom, you will take pity on me, won't you?"

Then he replied, sobbing:

"I am a great sinner, Monsieur Christian. These thirty years I have deceived the community from my love of idleness; for I am not nearly so lame as I seem."

"And I, Balthazar," lamented I, "I am the greatest sinner in Hunebourg!"

We wept on each other's necks.

You see, that is how people will be at the judgment; kings with boot-blacks, good citizens

with barefoot ragamuffins. They will no longer be ashamed of one another, but call one another brothers; and, because fire purifies everything, the newly shaven will not shrink from embracing the stubble-bearded, for the fear of being burned makes your heart tender. Oh, if there were no hell, we should not see so many good Christians! That is the best part of our holy religion.

At last, when we had all been on our knees for a quarter of an hour, Sergeant Duchêne arrived all out of breath. He had run first to the arsenal, and, seeing nothing there, had come back by the Rue des Capucins.

"Well," said he, "what have you been making such a fuss about?" Then, perceiving the comet: "The devil! What is that?"

"It's the end of the world, sergeant," said Balthazar.

"The end of the world?"

"Yes; the comet!"

Then he began to swear like the devil, and exclaimed, "Now, if the adjutant were here, they might know the countersign!"

Then, all at once, drawing his sword and marching along the wall, he cried: "Forward! I don't care what it is! It must be investigated!"

Every one admired his courage, and, inspired by his example, I followed him. We went gently, ever so gently, staring at the comet, which became plainer every second, seemingly moving at the rate of thousands of miles an

hour. Finally, we came to the corner of the old Capuchin convent. The comet seemed to be rising; and the farther we advanced, the higher it rose. We had to raise our heads, so that, at last, Duchêne's neck was almost broken with gazing into the air. Twenty paces farther, I saw the comet, a little to one side. I questioned the prudence of advancing, when the sergeant stopped: "I'll be d——d," muttered he; "it's the reflector."

"The reflector," said I, coming up; "is it possible?" And I looked very much astonished.

It was really the old reflector of the Capuchin convent. Since the Capuchins had gone in 1798, it had never been lighted, and at Hunebourg every one went to bed with the chickens. But the nightwatchman, Burrhus, foreseeing that a good many people would be drunk that night, had charitably put a candle into it, to prevent them from rolling into the ditch that runs around the old cloister; and then he had gone home to the wife of his bosom.

We distinguished the parts of the lantern very well. The wick was as big as your thumb, and, when the wind blew a little, the wick would flare up and flash, and that is why it moved like a comet. Seeing this, I was going to call out to the others, when the sergeant said to me: "Will you be quiet! They would make fun of us, if they knew we had charged on a lantern. Attention!"

He unhooked the rusty chain, and, with a

tremendous crash, down came the reflector. Then we both ran away. The others waited a long time. But, finding the comet extinguished, they took heart, and went to bed.

Next day, the report spread that the prayers of Maria Finck had moved the comet to put itself out; so, since that day, she has been regarded as a holier saint than ever.

Such things happen occasionally in the good little town of Hunebourg.

THE GOOSEHERD

BY

HERMANN SUDERMANN

THE tendencies of the democratic temperament play unpleasant tricks on the intellect. Idealistic self-deception in regard to the inner life of men, assuming all to possess equal depth and delicacy of feeling—this, especially, sets at naught honest endeavour to see things as they really are. You may affirm that between the emotional attitudes of the various social classes toward life there is no profound difference. Life contradicts you with daily instances. Ah, if we were actually all alike in these fundamental respects, then would life have the fairness of a dream! All your ideals of equality and brotherhood—mere mental cobwebs to the confirmed aristocrat—would come true; nay, they would be true even now, for a little more or less of knowledge could hardly separate the natures of men by a distance so measureless.

But, as a fact, it is precisely this very real chasm between their modes of feeling which, more effectually than all differences of wealth, or rank, or knowledge, forever divides the cultured few from the masses. They pass through life side by side, yet with as little comprehension

of each other as though they inhabited different stars. And woe unto whoever seeks to span the abyss.

It is so easy to doubt this fact without having had a real, and perhaps bitter, experience of it. Let me relate the story of my first love. My first love! He was a gooseherd—a live gooseherd of flesh and blood. No, I am not jesting, for the sorrow that he caused me wrung bitter tears from me, although I was then long grown up—a highly respectable young lady.

It is true that, in the days when he first set my heart afire, I was still in that period of life when one's highest felicity consists in going barefoot. I was eight years old, he was ten; I was the little daughter of the manor-house, he was the blacksmith's son.

Of a morning, when with my mother and my grown brother I was taking coffee on the veranda, he would drive his geese past us, and then vanish in the direction of the heath. At first he merely stared at us in simple astonishment. It would never have occurred to him to lift his cap, had my brother not impressed it upon him that it was becoming to offer us a morning salutation. From that time on he waved his cap in a large semicircle, and cried out a mechanical "Good-morning to ye," which he seemed to have learned by rote.

Whenever my brother was in a good humour, I was permitted to bring the gooseherd a buttered bun, to show our appreciation of his

urbanity. He always tore the bun from my hand with a certain greedy fear, as if there were some danger of my retracting the gift.

I remember just how he looked. The picture is very clear to me. His straight, fair hair hung down over his sunburned cheeks like the edges of a straw roof, and from under it his blue eyes peeped out sly and merry at once. He had turned up his tattered trousers at the knee, and in his hand he held a slender willow switch, into the green rind of which he had skilfully cut a spiral succession of white rings.

My childish desire first fixed itself upon this switch. I thought it infinitely desirable to be able to hold in my hand this wondrous thing that was fashioned so differently from all my playthings. And when I went on to imagine what it would be to drive the geese with it, and to go barefoot, I had built up my perfect ideal of earthly bliss. It was this switch, too, that brought us nearer to each other. One morning when I was drinking my coffee, and saw him going by so merrily, I could restrain myself no longer. I took up the honey sandwich that I was to eat, slipped away, and ran after him.

When he saw me coming toward him, he stopped, and looked at me in astonishment. But when he saw the honey sandwich in my hand, his eyes gleamed with perfect comprehension.

"Will you give me your switch?" I asked.

"No; why?" he asked in his turn. He balanced himself on one leg, which he scratched with the other foot.

"Because I want it!" I answered defiantly, and then added in a milder tone, "You see, I'll give you my honey sandwich."

For a moment his eye was fixed covetously on the dainty, but at last he thought better of it. "No; I've got to drive the geese with it. But I'll make you another like it."

"Can you do that yourself?" I asked, full of admiration.

"Oh, that's nothing much," and he laughed contemptuously. "I can make flutes and dancing men."

I was so ravished by these accomplishments that I gave him the honey sandwich without more ado. He took a hearty bite from it, and, without considering me worthy of another glance, drove on his feathery folk.

With a heart full of envy, I looked after him. He could drive the geese, while I had to go up-stairs to Mademoiselle and memorise French words. How unevenly happiness is distributed in this world, I thought to myself. That evening, he brought me the promised switch, whose beauty surpassed the imaginings of my boldest dreams. It had not only the white rings of its prototype with which I had been so taken, but on its lower end there was a round knob, upon which, by means of two points, one vertical and one horizontal line, a human face

was delineated—whether mine or his I could not guess. But oh, I was happy!

From that time on we were friends. I shared with him all the dainty morsels that were my portion at home; he, in return, gave me the various works of art which his nimble fingers fashioned. There were flutes, and little boxes, houses, dolls' furniture, but, above all, those famous dancing men of his, with which I soon became a terror to every one in the house.

Our meetings took place every evening behind the goose-stall. There we exchanged our gifts. The whole day I lived in anticipation of this moment, and my thoughts were busy with my young hero. I saw him lying in the grass on the sunny heath, blowing his flute, while I was tortured with wretched French lessons, and ever stronger grew my yearning to partake of the bliss which consisted in watching geese. When I communicated my feelings to him, he laughed out loud and said:

"Why don't you come with me?"

That was decisive, and without taking further thought I answered, "I'll come to-morrow!"

"But don't forget to bring something to eat!" my friend admonished me.

All circumstances were favourable. Mademoiselle was afflicted with a nervous headache at the propitious moment, and postponed our lesson. I sat at the breakfast-table, feverish with joy and fear, and waited for him to pass

by. My pockets were stuffed with all manner of sweet things that I had begged from the housekeeper, and next to me lay the switch which should to-day be employed in the duties of its natural office. And then he came! He blinked slyly at me while he cried out his "Good morning to ye!" As soon as I could escape, without being noticed, I was after him.

"What have you brought with you?" was his first question.

"Two jam cakes, three sandwiches, a bun, and a gooseberry tart," I answered, as I revealed these good things. He immediately began to eat, while I, with scarcely suppressed cries of joy, proudly drove the geese before us. From the fir woods, whose borders I knew from my walks, we came into unfamiliar regions: dwarfed underbrush that formed an uncanny thicket on either side of the road arose, till suddenly the wide heath rolled out its endless expanse before me. Ah, how beautiful that was, how beautiful! Far as the eye could reach, a sea of grass and many-coloured flowers. The grassy mole-hills stretched along like frozen waves. The hot air quivered and danced over the airy heath. The bees hummed their music, and high in the dark-blue heaven stood the golden sun. At the edge of the wood lay a morass dotted with puddles of thick, grayish-yellow water that shimmered dimly. Weeds floated on it, and all around upon the earth, that was so moist that bubbles of water oozed from

the grass, were delicate traceries made by the feet of the geese, so that the ground was like a patterned carpet.

Here was the flock's paradise. Here we halted, and, while the geese wallowed comfortably in the puddles, we chased each other on the heath, caught yellow butterflies, and picked bilberries.

Then we played at being man and wife. "Elise," the gentlest of the geese, was our child. For hours we alternately caressed and whipped the poor bird, until at last its exertions succeeded, and it freed itself. Then I prepared a meal for my husband. I untied my white apron, spread it like a table-cloth on the grass, and arranged on it the remnants of our supplies. He sat down with dignity, and it made me half mad with delight to see with what rapidity he despatched one morsel after another.

As in a dream, the hours ran by. The sun rose higher and higher, until its glowing beams slanted no longer, but burned straight down upon us. My head felt confused, and a dull weariness overcame me. I also felt considerable hunger, because my "husband" had left nothing for me. My mouth was dry; my lips burned as if I had a fever. To cool them, I plucked moist grass and pressed it against my mouth.

All at once from far, far beyond the wood came the faint sound of bells. It was the dinner-hour at home, and I, too, was called to table by the ringing. And if I were missed—oh,

Lord, what would become of me! I threw myself on the grass, and sobbed bitterly, while my companion, trying to comfort me, passed his rough hands over my face and neck. Suddenly I jumped up, and ran, as if driven by furies, in the direction of the wood. Weeping, I wandered about in the thicket for perhaps two hours. Then I heard voices calling my name, and in a moment I was in my brother's arms.

Next morning, my poor friend appeared as seducer before the severe tribunal of his overlords. He took it as a matter of course that the punishment should fall on him, and made no effort to roll from his shoulders the full burden of guilt. With entire equanimity, he received the punishment that my brother applied. Then, with a wistful smile, he rubbed his aching back against a post on the veranda, and hurried away. Sobbing aloud, I threw myself on the ground.

From that day forth, I loved him. I invented a thousand means by which to hold my secret meetings with him; I was as greedy as a magpie, that he might refresh himself with the results of my thieving. I smothered him with caresses, to make up for the blows of that terrible horsewhip. He accepted my love calmly, and showed his gratitude by a touching faithfulness and a healthy appetite.

Six months later, fate separated us.

My poor mother, who had long been ill, was

advised by her physicians to go south. She placed her affairs entirely in my brother's hands, and went to the Riviera, whither I accompanied her.

. . . .

Nine years passed before I saw my home again. The return was sadder than I had ever thought possible. In Berlin, where I had lived since my mother's death, a stubborn brain fever had attacked me, and kept me on my sickbed for many weeks. Although the skill of my physician had kept death from me, I had, from a blooming young girl, become a frail and pallid shadow. I was told to seek strength in country air and amid the firs; and so I was put into the train and transported to my brother's estate. I must have been a pitiful sight enough, for when I was lifted from the carriage I saw bright tears in the eyes of our old tenants.

It is a strange feeling to be at home once more after long wanderings, and all the stranger if one has suffered much out in the world. An exquisite balm comes over the soul. We try to efface all traces left by the joys or sorrows that the world has offered us. We strive to become children once more, and to conjure from its grave the magic of perished days. Sitting in my arm-chair, and letting my tired eyes rest upon the familiar fields, one shadow after another seemed to come to life again, but first amid that motley crowd stood—my dear, sunny-haired gooseherd.

"What has become of him?" I asked my brother, and received the pleasant answer that he had grown up to be a handsome, busy young fellow, well fitted to take the place of his old father, the smith.

I felt my heart beat quickly. I tried to be angry at my own folly, but without success. The dear old memories would not be quieted. So at last I submitted to their sway, and pictured our first meeting to myself with all the magic of an old romance.

A few days after my arrival, I was permitted to drive out for the first time. I was then lifted from my carriage, and put down out in the wood, in a quiet place on the soft moss. I had chosen the spot with care, for from it one could see the smithy where the playmate of my youth lived. My brother wished to remain with me, but I begged him not to put himself out, for the little servant girl who accompanied me would be protection enough from any annoyances. And who, indeed, was to molest me in the peaceful woods of my home?

So my brother drove away, promising to come for me within two hours. Then I sent my little maid away, too. She was to pick wild strawberries, but to remain near by. She ran off in high glee.

I was alone, thank Heaven! Now I could dream to my heart's content. The fir-trees murmured over my head, and from the smithy rung the resonant strokes of the hammer.

The fire glowed in the forge, and from time to time a dark figure glided before it. It must be he. I did not weary of following the movements of his arms. I admired his strength, but trembled for him when the red iron-shavings flew about him.

The time sped on. In the midst of my dreamy observations I was aroused by my brother. He had come to take me home.

"Well, are you tired of waiting?" he asked kindly.

Smiling, I shook my head, and tried to rise a little, but sank back again.

"Hm, hm," he said thoughtfully; "I left the coachman at home, because I thought that I should be able to lift you into the carriage alone. But the seat is high, and I can hardly get you there without hurting you. You, Grete," and he turned to the little girl, who had promptly put in an appearance at the sound of the carriage, "run over to the smith—the young one; you know him—and tell him to come and help me."

He threw a copper coin on the ground, which the little one picked up joyfully before she ran away.

I felt the hot blood rising to my cheeks. I was to see him again—at this very moment—and he was to be my good Samaritan. I pressed my hand to my throbbing heart, and waited until—until——

Yes, there he was! How strong and hand-

some he had grown to be! His thick, fair hair blew about his smoke-stained face, and on his strong chin grew a silky young beard. Thus the young Siegfried must have looked when he was apprenticed to the evil Mime. Awkwardly he grasped his little cap which sat pertly on the back of his head. But with a smile I offered him my hand, and asked, "How are you?"

"How should I be? Well!" he answered with an embarrassed laugh, and carefully wiped his blackened hand on his leather apron before taking mine.

"Help me lift the young lady into the carriage," said my brother.

He wiped his hands again, and seized me, not very gently, under my arms. My brother lifted my feet, and in a moment I lay upon the cushions of the carriage.

"Thank you; thank you," I said, and nodded to him with a smile.

He remained standing by the carriage, and kept turning his cap in his hands, quite embarrassed. With uncertain looks he gazed, now at me, now at my brother.

There is something in him striving for utterance, I said to myself. Why, indeed, should it not be so? At the sight of me, all his old memories have awakened. He would speak with me of those happy times when, in the innocence of our childhood, we drove the geese together. Ah, he dares not speak! The presence of his

master weighs on him — I must help him a little.

"Well, what are you thinking of?" I asked, and looked kindly and encouragingly into his eyes.

My brother, who had been busy with the horses, turned round, and scanned the smith's face.

"To be sure, you want something for your trouble!" he said, and put his hand into his pocket.

I felt as if I had been struck across the face with a whip. "For Heaven's sake, Max!" I stammered, while I felt myself growing hot and cold by turns.

My brother did not hear me, and handed him—yes, he dared to do it—a silver Mark.

I seemed to see the friend of my youth hurl back the coin. I gathered all my strength to rise, to stretch out my hands, to prevent the misfortune from happening. But — what was that? No—impossible—and yet I saw it with my own eyes: he took the coin—he said "Thank you"—he nodded—he turned on his heel—he went——

And I? I stared after him as if he had been a vile spectre. Wearily sighing, I sank back into the cushions.

And thus I said farewell to the dream of my youth.

